

KEMÉNY ZSIGMOND

VÁLTOZATOK A TÖRTÉNELEMRE

**KORTESKEDÉS ÉS ELLENSZEREI
FORRADALOM UTÁN
MÉG EGY SZÓ A FORRADALOM UTÁN**

SZERKESZTETTE: TÓTH GYULA

TARTALOM

KORTESKEDÉS ÉS ELLENSZEREI

ELSŐ RÉSZ

1

2

A KORTESKEDÉS MINT VÁLASZTÁSOK ALKALMÁVAL
GYAKOROLT NÉPVESZTEGETÉS

3

A NYERS ERŐ ZSARNOKSÁGA ÉS A BUNKÓKRÁCIA

MÁSODIK RÉSZ

1

2

JELEN KÖRÜLMÉNYEINK KÖZT A TÖRVÉNYHATÓSÁGOKNAK
KELL-E FŐKÉNT, VAGY PEDIG AZ ORSZÁGGYŰLÉSNEK
KÓRÁLLAPOTUNK GYÓGYSZEREIRŐL GONDOSKODNI?

HARMADIK RÉSZ

ELSŐ SZABÁLY A MEGYEGYŰLÉSEKEN

1

2

3

4

5

6

FORRADALOM UTÁN

1

2

EREDMÉNYEK

MÉG EGY SZÓ A FORRADALOM UTÁN

I

II

FELTARTHATÓ VOLT-E A RÉGI ÁLLAPOT?

III

IV

V

KORTESKEDÉS ÉS ELLENSZEREI

„Nem véletlen határoz a polgári társaság fölött. Vannak általános okok, erkölcsiek és fizikaiak, melyek minden országban munkálnak, emelvén, fenntartván és buktatván azt. A véletlen ezeknek alárendelve van. És ha egy ütközet - tehát egy részletes ok - tönkrejuttatott valamely állományt, létezni kellett oly általános oknak, mely eszközlé, hogy ezen állomány megsemmisüljön *egyetlen csata által*. A rómaiak szünetleni siker- és szerencséiben részesedtek, míg egy terv szerint igazgattának, s folytonos visszahanyatlás kíséré más tervre áttértek.” A fönnt írt sorokat oly írótól kölcsönöztem, kinél figyelmesebben és több tanolsággal senki sem olvasta a világesemények lapjait, vasszorgalommal és páratlan elmeélel nyomozván azon intézményeket, melyek népeket emelének föl vagy süllyesztenek alá. *Montesquieu*-ről szölok, kinek a törvények szellemérőli halhatatlan munkáját - *prolem sine matre creatam*, mint maga a szerző a teremő ész önérzetével nevezé, nem látván méltó elődöt, követésre érdemes mintát a még akkor töretlen pályán - az országlati tannal foglalkozó nem nélkülözheti. Mert korunk alig mutathat fel könyvet, melyben több mély nézet és új eszme foglaltatnék, melyből számosabb tényekből vonatnának világos elvek, vagy hasonló mennyiségű igazságok választékosabb, több oldalú és szélesebb körű műveltséggel terjesztetnének elő, melyben az előadási modor rábeszélőbb, figyelmet bilincselőbb, emlékezetbe tapodóbb volna, melyet - végtére - inkább jellemezne őszinte, magas, pillanati érdeken és rögzött előítéleteken túlszárnyaló lélek s tiszta és széles látkörű nézelet a világot mozgató forradalmak fölleplezésekor és azon intézmények, törvények és szokások bírálóatában, melyek különböző nemzetek életigényeit vagy kóranyagait rejték magukban.

Annak, ki *Montesquieu* fönnt idézett nézete helyességétől teljesen áthatva van, és hona boldogságát, miként szíve érverését, élete föltételének tartja, e meggyőződés áldás és ostor keblében. Mert nem tekinthet többé tunya fatalizmus tetterőtlenségével a polgári viszonyok szövedékeibe; nem ígérhet gyermekies hittel *tabula votivát* a vakeset hatalmának, hogy az okok és következmények láncolatától független törvények szerint zátonytól el- és révbe bevezesse az alkotmányt, hanem törhetlen lélekéberséggel fogja kémleli a közállomány léteget, kísérni azon erőket és hatásokat, melyek folytonosan munkálnak és változtatnak, mérlegelni a törekvés célját és a siker valószínűségét. S ha látja, hogy a nemzet, melynek ő is családtagja letisztult elvek, próbát kiállott országlati nézetek szerint s oly irányban vezetetik, mely az elmélet útmutatása és a gyakorlati élet tapasztalásai által lön kijelölve, ha látja, hogy az álladalom organizmusa szabályosan működik, s erők, miknek együtthatása mellőzhetetlen, egymás ellenében nem pazéroltatnak el, s ha - végre - látja, hogy amaz átalakulási és kibontakozási folyam, mely egyébaránt éppen annálfogva, mert érezhetőleg létezik, régibb elhanyaglásra és bűnös föltartóztatásra mutat, most természetes árkában, rombolás előjelei nélkül és egy szebb jövődő minden biztosítékaival halad, ha - mondom - mindezeket szemléli, lehetetlen, hogy azon legmagasabb öröm ne dagassza keblét, melyet csordultig csak az élvezhet, ki meg van arról győződve, hogy ép, virágzó és a világesemények pályaterén szép hivatást igénylő haza gyermeke, s ki egyszersmind azt is állhatatosan hiszi, hogy a gondviselés nem rendezi úgy az emberiség ügyét, mint a kontár színműíró darabját, hol miután a személyek egyéniségéből szoros következetességgel folytak ki a cselekvények, és a történet a jellemtől, a bonyolódás megelőzött okok hatásától föltételeztetik, éppen a kifejlődés pontjain kiüti magát egy véletlen, előtűnik egy *deus ex machina*, s a múltakkali összefüggés nélkül végzi be az utolsó felvonást. Nincs miért ismétljem, hogy ki *Montesquieu*-vel kevés szerepet tulajdonít népek sorsa intézésében a vakesetnek, s minden általános romlást vagy állandó boldogságot magának a nemzetnek bűneire vagy erényeire ró, az magasztos kéjézés részese akkor, ha egészse-

ges, élettől pezsgő, szépre, jóra, nagyra s dicsőre eszélyesen és kitartólag törekvő hon polgára, mert biztosan reméli, hogy a józan számítás- és nemes fáradozalmaktól a siker kimaradni nem fog.

De ha látja, hogy a nemzeti ügy nyers és feldolgozatlan eszmék fővényalapjára építetik, és oly tervek által igényeltetik dísz és felvirágzás, melyek vagy lazul függenek össze, vagy pedig hasonlítanak Arkhimédész nevezetes hírű bárkájához, mely az egybealkotás remeke volt ugyan, mert oldalai több sorú és gyors evezőkkel, árbocai elégséges vitorlákkal, belrészei kényelmes nyughelyekkel, regényes kinézésű építményekkel, tág kúpokkal s magas és messzeragyogló tornyokkal ékesítettének fel, de mindezen dicséretes tulajdonok mellett azon hibáskával bírt, hogy Syracusae kikötőjébe - melynek számára építették - teljességgel be nem férhetett, s ennél fogva a bölcs Hierón király által gyorsan el is ajándékoztaték, ha - mondom - látja mindezeket, sajnálni fogja az elpazarolt erőt és időt, retteg a hatányosságának, mely megghiúsult remények után nehezen szokott felüldülni, teljes kimerülésétől, és fájdalommal kérdeendi: nyílik-e még rés a Danaidák szerepénél célszerűebb munkára?

És számára e szenvedésnél is van keserűbb fenntartva, midőn tudniillik veszélyes kórjelenések téveszthetetlen nyomdokait észleli a nemzet-testen; midőn a vérlüktetés lázra, a gyakorlatlan szem előtt egészséget hazudó arcpír sorvadásra, az idegek könnyen ingerültsége azok elványoltságára, a szem sugárzó fénye egy benn emésztő tűz lobbanásaira mutat; midőn - mert minden krízis fölmagasztalt életnyilatkozatot idéz elő - nagy rugalmassága van az izmoknak, s élénken mutatkozik erő, de e rugalmasság görcs következése, és ez erőt ájultság vallja be; midőn - végre - a beteges képzelődés (mely rendszerint minél meddőbb a jelen, annál felvirágozottabb jövőről ábrándoz) a halál hódítmányait, a homoktér fölött tündéries ligeteket festő délibábként, rövid időre vidor életképekkel dekorálja. Mit érezhet ekkor a hon jövődjén aggódó férfikebel? Honnan leljen vigasztalást oly kedély, mely meggyőződéseivel közül nem küszöbölheti ki azon lelket faggató tudást, hogy minden nép szerencsétlenségeit bűneivel szerzi meg? Kétségbeesnék, és a laokooni fájdalmak kínjainál metszőbbeket érezne, ha némileg nem vigasztalná azon észlelet, hogy miként a skorpióban saját fullánkölésaira orvosság rejlik, úgy egy állomány betegségei is gyakran önként kimutatják maguk ellen a gyógyyszert.

És itt legyen szabad az általános eszmék köréből visszavonulva egy Magyarországon mutatózó veszélyes kórállapotra fordítani pillanatainkat, mely máris pártkülönbség nélkül legkomorabb aggodalmat vont minden belviszonyainkról mélyebben gondolkodók homlokára, fájdalomba sülyesztette a tisztább érzésűek keblét, és sűrű ködbe leplező fajunk sorsa felőli kilátásainknak szebb részét.

Nyissátok fel még egyszer Montesquieu könyvét, azt, mely a rómaiak nagysága és hanyatlása okairól elmélkedik, és olvassátok meg azon országlati bűnlajstromban, mely az óvilág leghatalmasabb birodalmának végpusztulását idézte elő, a következő nevezetes sorokat: „A hír- és hivatalsszomjasok egész városok és vidékek népességét hozatták be Rómába a szavazat-többséget megzavarni, vagy maguk számára kicsikarni törekedvén; a gyűlések összeesküvéssé fajultak; tanácskozó testületnek nevezteték néhány lázítónak becsődített csordája; a nép tekintélye kigúnyoltaték, törvényei önmaga előtt bábjátékká váltak; a féketlenség oly fokra hágott, hogy gyakran azt sem lehetett tudni: történt-e határozat vagy pedig nem?” És midőn szemeitekkel végigfutottatok e sorokon: bámulni fogtok azon hasonlatosságon, mely a római tanácskozások és a testvérhoni, közelebbiről tartott számos törvényhatósági gyűlések, a római népcsőditések és korteskedéseink közt oly lélekrázólag mutatkozik, mintha egy felbőszült démon sorolta volna atkunkra be jelenkorunk évkönyvébe a hét dombon fekvő város történetének legmocskosabb lapjait. S pedig ne gondoljátok, hogy nálunk a rossz buján nem fogja megteremni fanyar gyümölcsseit; ne higgyétek, hogy egyenlő okoknak kedvünkért s a magyarok istene dicsőségére különböző következményei leendenek, s mi ott ragályéként megmérgezi a nemzet-test minden vércseppjét, itt egészségünkre fog válni; sőt lakoltatá-

sunkra pazérlás lesz a gondviseléstől egy Odoaker és a herulusok, mert mi eléggé gyöngék vagyunk arra, hogy ily bűn súlya alatt idegen kéz lökése nélkül is összeroskadjunk, ha korán nem térünk eszméletre, s gyorsan nem irtjuk ki álladalmunk létegeből azon kóranyagot, mely vesztegetés által aljasodásra s dulongások közt fölforgatásra vezet.

Van azonban okunk biztosan remélni, hogy a segíthetés pillanatait, melyek valóban máris drágák, nemzetünk nem hagyja nyomtalan leperegni, s mielőbb hatányos eszközökkel fékezendő *azon rakoncátlanságokat, melyek hogy sok helyen fejtelenséget szültek, az a mi hibánk, s hogy zsarnokság alá nem ejtettek, alkalmasint másnak erénye.*

És e reményre jogosít választottainak közrosszallása, mellyel a nyers erő által előidézett botrányos jeleneteket megbélyegezték; úgyszintén ama tény, miszerint közelebből alig találkozott tiszteletben álló egyén, kit oly gyanú terhelhetne, mintha akár elvei kivívására, akár hivatalra vagy követségre emelkedés végett lelkét áruba bocsátott tömeg ölmosbotjait használta volna; továbbá azon buzgóság, mellyel a napi irodalom pártszínezet különsege nélkül versenyzett a szóban forgó kicsapongások iránti aggodalmas visszatetszése kitüntetésében, azokat egyenesen alkotmányvesztélyeztetésnek és hongyilkolásnak tekintvén; végre a királyi előadásoknak II. pontja, mely mind az országos kórállapot terjedelmét bölcs belátással felfogta, mind pedig a szükséges háritó eszközök alkalmazására a törvényhozást következőleg szólítja fel: *Azon szomorú eseményekre, melyeket némely megyékben a közdolgok tárgyalásához járulás legfőbb nemesi kiváltságának gyakorlatában öldöklésekkel s mindennemű leg-súlyosabb kicsapongásokkal közbenjötteknek őfelsége atyai szívének mély fájdalomával érzett, a Karok és Rendek figyelmöket fordítsák. Minthogy magában világos, miként ha ezeknek jövődre elejök nem vétetik, a köztanácskozásokban minden súly és méltóság elenyészettvén, a közgyűlekezethen sem a személyes, sem dologügyi bátorlét, a szavazat szabadsága pedig még annál kevésbé lesz fönntartható. Őfelsége tehát legfőbb gondjai közé számítja, hogy amely hiányok a megyei közgyűlések tartásába már dicső emlékezetű nagyatyjának az 1790-i kir. előadások 5. pontjában intése szerint becsúsztak, azóta pedig a törvényes szabadságali visszaélés említett fokáig növekedtenek, azoknak elenyésztetése és szükséges meggátlása iránt a Karok és Rendek a III. r. 11. c. 8. szakaszának s az 1723:58. törvénycikknek értelméhez képest határozzanak, s a legcélszerűbb eszközöket őfelsége színe elébe terjesszék.* (Ezen bevezetés írásakor szerző a megyei visszaélések megszüntetése tárgyabani kerületi választmány kinevezéséről mit sem tudott, mert e hír Kolozsvárra akkor még nem hathatott le, következőleg arról említést sem tehetett.)

A feladat sok és csak nagy óvatossággal megoldható nehézségekkel van egybekötve; mert minden törekvésnek abban kell összpontosulni, hogy a korlátlanságok megszüntessenek ugyan, de a municipális rendszer - nemzetünknek méltán legföltettebb kincse, alkotmányunk drága sajátsága, szabadságunk erős védbástya - alapjaiban meg ne rendíttessék. Arra kell törekedni, hogy a féketlenség gyűléstermeinkben ne tomboljon ugyan, földúlva a jó rendet, kockáztatva a szólásszabadságot, széttépve azon kegyeletet, mellyel oly helyekre, hol a közügyek fölött és a haza jólétéről intézkednek, közelíteni szükség; de másfelől a hatányosság is ne fojtassék el, mi nélkül a nemzet élete csak lustán mozog, erőtllenül minden dicsőbb célra, férfiatlanul magasztos elszánásokra. Azon kell igyekezni, hogy az elkobzott meggyőződésnek, rajongásra könnyen izgatható s csökönyösségre természeténél fogva szertelenül hajlandó tudatlanságnak és az akaratjában korlátot s ha fölizgattatik, bűneiben mértéket alig ösmerő nyers erőnek zsarnokpálcája kettétöressék, és a vak tömeg mindenhatóságának, ezen legbaromibb fétisimádásnak oltárai lerontassanak ugyan, de az önkormányzás oly hön ótalmazott joga, isten tudná, hányszor megszürt közvetőleges befolyás által öncsalássá és szemfényvesztéssé ne ferdüljön, s annál kevésbé váljék a közügyekbeni részvét néhány gondviseléstől kegyeltekné - úgyszólván - *regáléjává*. Abban szükség továbbá fáradozni, hogy hozandó határozataink által az arisztokrácia túlsúlya, mely jelenleg álladalmunk ékkövét teszi, és

miként viszonyaink állanak - bármit fecsegen Böötia és az ábrándozók világboldogítása -, még soká fog nemzetiségünk nélkülözhetetlen őrfala lenni, továbbra is épségben fenntartassék ugyan, de átalakulásunk megindult folyamának útjába torlasz ne vetessék, sőt előintézkedések emelkedjenek a mozgásba hozott új elemek szabályos és helyes iránybani vezetésére, s rés töressék a többi osztályzatoknak is, mennyire a higgadt országlati tan javallja, és sajátosság körülményeink elfogadhatóvá teszik, az alkotmány sáncai közé befogadhatására. Végre minden gondolatainkat arra kell fordítani, hogy azon reformok, melyeket önérdékünk tanácsol, és a nyakunkra nőtt szükség parancsszava sürget, mint minden intézkedéseinkkel, úgy a törvényhatósági visszaélések orvoslatára vivő új rendelkezések életbe léptetése által is kitelhetőleg előmozdítottassanak ugyan, de csupán folytonos fejlesztés útján, rázkódások és felforgatások nélkül, s annál kevésbé pedig megyei rendszerünk gyökeres organizációjával, minek most legkevésbé van napirendje és biztos kimenetelt jósló szerencsecsillagzata.

Ámbár az ezen kényes tárgyban kielégítő eljárás minden lépten csoportos akadályokra talál, mégis némi felbátorítást nyújt azon körülmény, hogy a korteskedés szülte kórállapot sok részben önként föltárta saját mótelyei ellen a sikeres gyógmódokat, és lelkesítő befolyást gyakorol az előtóduló fáradalmak miatt olykor csüggeteggé vált kedélyre az arról meggyőződés, miként alig létezik reformjaink tárgykörében kérdés, melynek megoldása idves eredményei által bővebb jutalmat osztana a haza felvirágzásáért lángoló kebelnek, mint éppen ez.

Mind a vállalat súlya, mind pedig a siker díja egyaránt ösztönül szolgáltak megkísérteni felette töredékeny erőmet, ha csak azért is, hogy a több tehetséggel bírók buzdítottassanak a szigorú bírálat tűzpróbáját kiálló munkák általi megszégyenítésemre.

Röpiratom - mert sietve írt és rövid vázolataimat egyébnek címezni szerénytelenség volna - három részre oszlik.

Az első rész futólagosan odavetett vonásokkal festi a korteskedés veszélyes befolyását az erkölcsiségre, közszellemre, polgári erényekre, a szükséges hivatalhatósági tekintélyre, az alkotmányos szabadság létezését biztosító s malasztjait szétárasztó rendre, a hozott törvények pontos végrehajtására. Párhuzamot von az Európa több országaiban és honunkban divatozó korrupciónak eszközei, módszere s annak az egyének jellemére s az állomány sorsára hatása közt, kimutatván, miként a nálunk szokássá vált lélekvásárlás viszonyosan minden létezők közül legkártékonyabb, akár a megvesztegetés alá eső tömeg erkölcsére hatás tekintetében, akár az országlatra és közkezelésre nézve. Továbbá bebizonyítani törekszik, miszerint, midőn a korteskedés elvkérdésekben ólmosbottal és a nyers erő demonstrációival rohanta megyetermeinket meg, a fejtelenséget és forradalmat hirdette ki, magát a polgári társaság alól, mely a személy- és vagyonbátorság biztosításáért és biztosíthatása által létezik, tettleg kivonta. Végre pedig azon ügyeinkbe belátók által közönségesen elősmert igazságot fejtegeti, miként e rakoncátlanságok mielőbbi gátlása és szigorú megtorolása nélkül törvényhatósági rendszerünk legalább mostani alakjában és jogkörével fenn nem állhat, s legtöbb haladási kérdéseink halálos lökést fognak kapni.

A második rész elősorolja a főbb nézeteket és kiindulási pontokat, melyek e kórállapot megszüntetésére ajánlatba hozattak. Mérlegeli az indítványozott terveket belbecs, kivihetőség és gyors sikerülés tekintetéből. Vizsgálat alá vonja: ezek közül mik és mennyire vannak kapcsolatban oly változtatásokkal, melyek alkotmányunk alapeszméibe ütköznek, s a dolgok fennálló rendének formáit lényegesen átalakítják; oly eventualitásokkal, mik bekövetkezhetnek, s miket hatalmunkban áll most elő nem idézni, s késő utóbb, ha szintérre léptek, és fegyveröket ellenünk fordítják, korlátozni akarni; végre oly bizonyos rosszakkal, melyek a javasolt tervek elfogadásával együtt múlhatlanul fölmerülni fognak, azok hasznait ellensúlyaikkal nevezetesen alászállítván, sőt ártalmaikkal szemben nyomaték nélkülivé tevén?

A harmadik rész előadja: mik volnának nézetem szerint az annyiszor említett kórállapot eltávolítására törvényhozásilag és megyehatóságilag teendők.

Ha a nyavalya diagnózisát pontosan közölhettem, ha némi mohón felkapott kísérleteknek, midőn gyakorlatba vétetnének, kifejtendő balságait föltárhattam, ha járulhaték bármi kis részben elfogadható tanáccsal a gyógyszerek alkalmaztatásában, akkor azon néhány heti fáradalomért, mibe igénytelen munkám került, fejedelmi díjt nyertem.

Bevezetésül több szóm nincs azon megjegyzésen kívül, miként iratomban Magyarországra s nem Erdélyre voltam tekintettel; mert nálunk helyenként űzetik ugyan korteskedés, de ritkán mutatkozott eddigien akkora kicsapongás és oly közdepraváció, hogy megyei szoros rendőrségi szabályok a tanácskozás méltóságát, a vélemény szabadságát és a szavazati jog szeplőtlenségét fenntartani ne volnának elégségesek; következőleg javaslataim közül sok már azáltal nevetségessé válnék, ha erdélyi állapotokra alkalmaztatnék.

Mindemellett midőn röpiratom nem bírand lelki élményt és tanolságot nyújtani Erdélyhon olvasóközönségének is, az nem a tárgyalt kérdés érdektelenségére, de egyenesen a szerző gyarlóságára rovasnék.

ELSŐ RÉSZ

1

Röpiratom, mint címéről láthatták olvasóim, a korteskedésről szól.

A *kortes* szónyomozati magyarázatával nem szolgálhatok, s igen nagy köszönettel fogok annak tartozni, ki eredetéről felvilágosít; mert szerfelett kíváncsi vagyok tudni: nyelvünkben csak indigenátust nyert-é, vagy pedig valóságos bennszülett, tősgyökeres polgár?

A kortes tanszerű értelmezését - miután a magyar nemzet számára készítettem könyvet - tökéletesen fölöslegesnek tartom. Mint a *házibará*t a családi életben, csaknem olyforma tényező nálunk a *kortes* az alkotmányosban. Egyaránt ösmerik *azt* és *ezt* még az utcaseprők is, kik mint tudatik, a lakaink előtti szemetet - a belső tisztogatás másnak levén dolga - olykor továbbmozdítani s néha elhordani is szokták; ösmerik - ismétlem - mindkettőt, ha szintén az általok üzött botrányos szerepnek erkölcsi és polgári hatásait tudományosan taglalni nem is képesek.

Én midőn munkám első részében a korteskedés lényegét, természeti tulajdonait, befolyását a nép jellemére, közerkölcsiségre, a megyei hivatalhatóságok állására, a törvények végrehajtására, haladási kérdéseinkre és honunk jövődjére rajzolom, két szempontot különböztetek meg.

Tekintem *először* a korteskedést mint hivatalra és követségre eljuthatás végett használt lélekvásárlást, *másodszor* mint elvek megbuktatására gyakorlatba vett eszközt.

Történetünknek kétségbehozhatatlan tanútétele szerint is különböző korszakban fejlődött ki e két neme az elámított tömegre hivatkozásnak.

Az elsőnek tudniillik nyomdokai a régiség szürkületes távolságában, a hagyományok határköveinél enyésztek el, noha tagadhatatlan, hogy mi akkor kismértékben, délcegségből vagy a becsvágy apró szesszenéseinek kielégítésére üzetett, most - alig egypár évtized óta - tünteté ki egész irtózatosságában és következményeinek minden fertelmével kártékony hatalmát.

A második - mennyire én tudom - Szatmárban a decemberi gyűlésen (1841-ben) vette eredetét.

Az a megvesztegetés sajátságos neme, ez a nyers erő zsarnokoskodása s végső fokon bunkókrácia, egy betolakodott új alkotmányos hatalom.

Adná az ég, hogy maradékainak többször emlegessék az ecsedi láppal pompázó megyét arról, miképp benne élt és szerze halántékaira hervadatlan babért *Kölcseynek*, mint arról, hogy ott találtaték fel elvkérdéseink tisztába hozatalára az emberi agyhoz oly legyőzőleg szóló bizonyítási módszer! - Mit én azonban nem hiszek.

A KORTESKEDÉS MINT VÁLASZTÁSOK ALKALMÁVAL GYAKOROLT NÉPVESZTEGETÉS

„Minek oly nagy dolgot csinálni néhány csöbörnyi borból, mely olykor a népszerűség kiszáradt zsilipjeire öntetik, hogy a tömeg rokonszenvének kerekeit rövid időre élénk mozgásba hozza? Minek bűnül róni fel gubás nemességünknek azon ártatlan sajátságát, minél fogva szívére lakatot vét - mint a komédiás marionettes szekrényére -, s csak akkor nyitja föl azt, és mesterséges drótokon járattja le hajlandóságának bábjátékait, ha a hazaboldogítók ezen mulatságra néhány garasért beléptijegyet váltottak? Nem divatkozik-e széles Európában, ezer alakot öltve magára, a korrupció? Még gyermekkoromban olvastam *Archenholzból*, hogy Angliában a választók különböző lobogók alatt csoportokra oszlanak. A párt emberei fővegeikre színes szalagokat kötnek rivalgások közt, és hangszerek kíséretében vonulnak a szavazati sorompókhoz. A követségre kijelölt pedig a piacon magas emelvényre lép fel, s onnan intézi a néphez beszédét, mely aztán őt az érdekesebb kifejezésekre *hármás hurrával* s közben egy-egy kolompérral és kotlós tojással tiszteli meg. S 1784-ben nem ígért-e a szép Devonshire hercegnő Fox számára a kormos szénégetőknek minden szavazatért egy csókot? Mért akarunk éppen mi bölcsebbek vagy erényesebbek lenni másoknál?” Ily figyelmeztetést intézett hozzám egyik *ösmerősem*, midőn röpiratom tárgyáról értesítve lőn.

Mit neki akkor hosszason elmondani resteltem, föltárom most a közönség előtt, melynek - nem kétlem - nevezetes töredéke osztozik *ösmerősem* véleményében.

Nyilatkozatom egész eszmesornak fogja kezdő láncszemét tenni.

Állhatatosan hiszem, hogy a megvesztegetés az alkotmányos országok organizmusának kikerülhetlen következménye.

E nézet kétségkívül merész. Lássuk bebizonyítását.

Nagy szón kezdem, de érette nincs mért megijedni.

A *népfelség* - majestas populi - eszméje felette forradalmas és igen békeszerető fogalom, azon magyarázat szerint, mellyel felruháztuk.

Tekintsük példa okáért az először Chapuys-Montlaville nézponyjából, s aztán oly értelemben, milyet én róla a legnevezetesebb politikai tekintélyek után formáltam.

„Hajdan - ekként szól az ösmeretes demagóg-követ és író - a tudatlanság és szenteskedés korszakában visszaéltek a vallással, általa törekedvén felszentelni követelt igényeit bizonyos tekintélyeknek. S pedig ennél semmi nem lehetett ellenkezőbb a kereszténységgel, mely a nép kebelében született, általa s vele növekedett, míglen a föld egyik szélétől a másikig tett útjában a sklávok bilincseit összetörte, hirdettetvén az isten országát dúsnak és szegénynek egyaránt. A népfelség elve vallásunk eszméjében rejlék, s gyakorlatából felvirágzott. A hívők roppant társadalma nevezte ki a püspököket, espereseket és diakónusokat. Ezen egyszersmind vallásos és népszerű hatalom előtt meghunyászkodának a világ nagyjai, lehullának a koronák, s míg Theodosius a thesszalonikai polgárok vérével borítva a sanctuarium ajtajához lépett, Szent Ambrus, kit a nép választta, feltartóztatta őt a küszöbén; és a föld parancsnoka letérdelt a kövezetre és bűnön bánkódék. S míg ő lesújtva s elhagyattan sírt, messze hangzék a nép győzedelmi tombolása.”

Mi ad életet - folytatja Chapuys-Montlaville - nálunk is az 1830-i chartának? Azon elv, mely homlokára írva van, s mi nélkül csak holt betű volna, tudniillik a *népfelség*.

A tömegből forr ki szüntelen minden kormányzási forma és politikai létegesítés. Az ő akarata alkotmányozó. Az államányi erő általa vagy nevében, kénye szerint és korlát nélkül gyakoroltatik.

1840-ben bizonyos innepélyes alkalommal egy vakmerészségéről híres miniszter (Thiers) feledve azon forradalom elvét és tényeit, melynek történésze volt, ekként nyilatkozik: »El nem ösmerek más felséget, mint a királyt és a kamarákat; az általuk készült törvények adnak jogokat, ezeken kívül semmi sem.«

Mit mondanának ily doktrína terjesztői, ha például a választási jogtól kirekesztett minden polgár rögtön a *Palais Bourbon* elébe tódulva, döngetni kezdené öklével a kapukat, és követelné, hogy a négyszázötvenkilenc törvényhozó, ki ott uralkodik, ösmerje el az általános szavazati jogot? Nem változtatnátok-e akkor meg hangotokat? Vitatnátok-e, hogy nincs más jog, mint melyet törvény ad, s közületek a legmerészebbik az erkélyről lekiáltana-é: Vonuljatok vissza, balga emberek, mert a mi tetszésünk ez!

S mi következne, ha ily körülményben ti így szólanátok? A *Palais Bourbon* kicserélné házúrait, s eltűnnének a törvények készítői, mint eltűntek azok, kik 1789, s mint eltűntek azok, kik 1830 előtt törvényeket hoztak.

Ha ellenben a kamara a tömeg közelségére az angol parlamentnek hasonló alkalommal követett modorát fogadná el, ha a hatalom gögje meghunyászkodnék, és ti gyorsan elégitenétek ki a nép igényeit, mi válnék - ezután - elvetekekből? Hódolna annak, mit ti forradalom- és pártosságnak neveztek.

Ily értelme van a népfelség doktrínájának a frankhoni túlzók magyarázata szerint. A sarkeszmé, melyen egész tanuk épül, következő: a tömeg azon közállományi intézményeken kívül is, melyek a polgári társaság organizmusát teszik, bír oly hatalommal, mely törvényeket szab és töröl el; jogokat ad és visszavon; uralkodási formákat dönt meg és állít fel.

Ezen elvnek a gyakorlati életben alig képzelhető *csendháborítás nélküli* alkalmazása. Felhozaték ugyan Franciaországban 1841-ben az uralkodóhelyettes kinevezése és jogköre iránt keletkezett vitatkozások közt, miképp midőn a nép bizonyos igazgatási rendszerre bízta a törvények hozatalát és kiszolgáltatását, akkor a dolog természete szerint egy átruházási-cessionalis kötményre lépett, s ennek erejénél fogva a föllebb megnevezett jogokat a státushatalom a kitűzött álladalmi formák szerint gyakorolhatja ugyan, de a cessionalis levélnek - más szóval az alkotmánynak - gyökeres megváltoztatása kirekesztőleg tőle mint egyik szerződésre lépő féltől nem függhet. - Tehát midőn közjogi életkérdések eldöntéséről van szó, akkor hivatkozni kell magára a néposzvegre is, azaz az úgynevezett ösgyűlések akaratára. - De véleményem szerint ily nézeteknél ott a bökkenő, hogy azok oly kamarákban, hol a képviselők szabadalmak és születési előjogok szerint, vagy akár meghatározott adózási cenzust fizető, akár bizonyos vagyon- és jövedelmi összeggel bíró választók által szemeltetnek ki, mindig kivétel nélkül minoritásban fognak maradni; oly kamarák mellett pedig, hová az összes tömeg fő szerinti többsége küldené a tisztviselőket, tökéletesen fölöslegesek, és teljesleg értelem nélküliek.

Akármerre forgassuk tehát a népfelség fogalmának demagógi értelemben vett magyarázatát, az ékes kifejezésekkel fölsallangozva veszélyesnek nem tetszik ugyan olyak előtt, kik még nem ösmerik a próteuszi arcváltoztatást, melyet szemfényvesztő ügyességgel gyakorolni képes egy eszmé, midőn eredeti alakjában megjelenni tanácsosnak nem tartja; de lepleg nélküli meztelenségben tekintve más nem, mint a tömegekből kiinduló forradalmak idolátriája.

Miután Chapuys-Montlaville népfelségről okoskodásait látták olvasóim, megemlítem a magam véleményét is, melyben egyébaránt az országlati tannal foglalkozók alig találандanak egy szemernyi újdonságot.

A népfelség nem más, mint azon eszme, melyet a gondolatok csodálatos összetalálkozásánál fogva a francia nemzeti gyűlés tagjai a szónokszékből II. József, II. Friderik, II. Katharina és III. Gusztáv pedig a trónról ugyanazon időben és hasonló kifejezésekkel tanítottak, mondván, hogy az uralkodó az állomány első szolgája, és a nép nem fejedelemért, hanem a fejedelem van a népért.

A népfelség nem más, mint azon eszme, mellyel az angol parlament 1789-ben az uralkodó-helyettes jogai fölött folyt vitatkozás alkalmával minden párt-árnyéklat nélküli összhangzással következőleg nyilatkoztatott ki: a korona joga oly átruházás, melyet a brit nép ősi szabadságából tőn; egy depozitum az első hivatalhatóság kezében.

S mi egyéb végre a népfelség, mint azon jogok öszvege, melyet - hogy a genevai bölcsműszavait használjam - a polgári társaságba lépő embercsoport eszményileg bírt egy pillanattig, hogy aztán a viszont csak eszményileg létező egyesülési kötmény által *örökre* az országlati organizmusnak átbozsásson?

És itt jegyezzük meg e szót: *örökre*; mert ezen épül az egész tannak békebiztosító alapja, különben a tömeg, mely vak és erős, mint az agg Sámson, böszültségében jogosan rázhatná nyakunkra az alkotmány oszlopsorát.

A népfelség eszméje mellett, ha forradalmi értelemben nem vétettetik, különböző igazgatási rendszerek állhatnak fel széles jogkörrel és állandóságukról teljes biztosítékokkal; mi legvilágosabban abból tűnik ki, hogy egy hódító - Napóleon -, ki romokból készített hatalmának talapot s egy autokrator - Sándor cár -, kinek meg kénye s kedve volt azon talap, melyen a birodalom minden lakosainak személy- és vagyonsbátorsága nyugvék, nem rettegének e tan elismerésétől és több alkalommal hirdetésétől.

Most - továbbhaladva - kérdem: mi egy alkotmányos ország? Oly polgári társaság, melyben következő elv: „*semmit rólunk rajtunk kívül*” szűkebb vagy tágabb értelemben - mert teljes jelentőségében sehol és soha nem alkalmaztathatik - az uralkodási rendszer kiindulási pontjává van téve, s működéseibe beleszövődik.

De mi módon?

Két tény által:

1. Az álladalmi működés tárgyainak, mennyire csak lehetséges, különválasztása s egymástól független s egymást kölcsönösen korlátozó és súlyegyenben tartó intézményekre bízása által. Ezen intézmények felette inproprius kifejezéssel közállományi hatalmoknak neveztetnek. - Számosan tudniillik arról győződének meg - és ezen állhatatos hitök részint tiszta elméletből, részint pedig a gyakorlati élet drágán vásárlott tapasztalataiból eredt -, hogy a *szabadság*, azaz a személy és birtok batorléte - mert e szó itt még csak annyit jelent - kockáztatik, ha ugyanazon személy vagy erkölcsi testület egyesíti magában a törvényhozás és végrehajtás jogát, mivel ekkor félni lehet, miszerint gyakran azért fognak zsarnoki törvények hozatni, hogy aztán zsarnokilag végre is hajtassanak. Továbbá úgy is veszélynek van kitéve a szabadság, ha a bíraskodás joga a törvényhozástól vagy végrehajtástól nincs különválasztva; mert ha *azzal* van egybekötve, akkor a polgár élete és vagyona önkény martalékává válhatik, korlátlan mód nyújtatván a magános bosszú és a rossz szenvedélyek kielégítésére, ha pedig *ezzel* van összecsatolva, rettegnünk kell, hogy bíránkban bakókat lelünk. - Árnya sincs végre a szabadságnak ott, hol egy személy vagy erkölcsi testület van kirekesztő birtokában mindezeknek.

Ily meggyőződés mérte ki a közállományi hatalmaknak egymástól kitelhetőleg független provinciáit.

De az álladalmi működés tárgyainak különválasztása ezen elvre „*semmit rólunk rajtunk kívül*” vonatkozólag, csak negatívus szabály, csupán előkészítő intézkedés, s hogy úgy

szóljak, csak szántás, de még nem magvetés; mert egyedül azt eszközli ki, hogy egy egyén vagy erkölcsi testület nem ölelheti polipus-karral át a polgári társaság minden életnyilatkozatait, s ekként rés nyílik, út tárul föl több elemeknek bevezetésére. És így áll elő aztán

2. azon tény, miszerint a nagy tömeg akarata különböző csatornákon és sokféle vegyítésekben a közjogi formák körébe vonatik, és az országot gépének néhány fő pontjaira alkalmaztatva az egész gép megindításában, kerekeinek forgatásában s ha szükség, a mozgás szabálytalanságainak korlátozásában nevezetes részt vesz.

De minden félreértések kikerülésére megjegyzem, miként a nagy tömeg akarata, mennyiben közállományi hatalommá emeltetik, még eddigelé Európa semmi alkotmányos országában sem vétetett betű szerinti értelemben, hanem sok tekintetben *csak egy törvényes fikció*. Állításomat fölvilágosítom. A népszöveg szándékát leginkább kiviheti a közállományi hatalmak közül abban, melyben az ügyek intézésére képviselőket küld. De - hogy egyebet mellőzzek - csak azt kérdelem: vajon ezen követek a népszöveg fő szerinti többségének akaratából foglalják-e el hivatásukat; meghallgatták-e a többség véleményét, s híven tolmácsolhatják-e? Ott bizonyosan nem, hol születési előjogok és szabadítékok osztályainak köréből és osztályai által - tehát karok és rendek rendszerével - történik a választás; ott sem, hol - Klüber szerint - az uralkodási forma a monarchiai, arisztokráciai és demokráciai elvek célszerű vegyületéből alakult; ott sem, hol - mint Rotteck értelmezte - a józan többség, azaz bizonyos adóösszeget fizető vagy meghatározott vagyonnal és jövedelemmel bíró egyénekből szerkezett választókerület küld követeket; végtére ott sem, hol - Pölitx szerint - a polgárzati három főérdek: földbirtok, ipar és intelligencia, egyenlőn képviseltetnek. És hol van Európában alkotmányos ország, melyben e négy mód közül valamelyik ne alkalmaztatnék? Azonban noha e közakarat sok tekintetben - mint mondtam - csak fikció és egyéb nem is igen lehet, mindazonáltal úgy is, mint jelenleg a jól rendezett állományokban, kivált a szoros értelemben vett képviselietekben nyilatkozik, csak a leghódolóbb tisztelet mély érzésével említettethetik; mert lerontatta azon oltárokat, melyekre a féketlen önkény bálvány-istene volt helyheztetve, és kivezetett a szenny, szolgaság és tíz csapás nyomorult földéről.

Már taglalgatásaimban egy lépcsővel továbbhaladva kérdelem: az országlati hatalmak közül melyik az, mely célszerűen gyakoroltathatik a közakarat legvilágosabb nyilvánítási módszere, azaz képviselő által?

Egyik sem más elemek tökéletes kirekesztésével, de azok viszonyos befogadása mellett egyedül a *törvényhozás*, mert éppen ez mutatja ki a polgári társaságba egyesült embertömeg törekvése irányához vivő utakat. De mivel először ily hatalom feladata nagyszerű, mert az általa kiszabott politikai törvények határozzák meg, hogy minek kell, vagy minek nem kell az álladalom célja elérésére történni, és hogy mik azok, melyek e cél tekintetében megengedtetnek, azaz szabad kényre bízhatók; mivel másodszor e hatalom adja meg beltermészeténél fogva a többieknek is típusát, és főleg a végrehajtásnak azon jellemvonásokat kell visszasugároztatni, melyek tőle kölcsönöztettek; mivel harmadszor e hatalomnak oly szerkezete van, melyben a nevezetesebb rész - a képviselő testülete - nem élethosszára kinevezett, hanem koronként változó tagokból alakul; a felhozott tételekből az, ki az emberi gyarlóságot és a szenvedélyeket ismeri, ki elmélet útján is tudja, minő kútforrásból mely ágai kigyóznak ki az eredményeknek, ki - végre - szemét a mindennapi élet észlelésétől nem zárta makacson el, az - ismétlem - rögtön képes kivonni ezen következtetéseket:

a) A végrehajtó hatalom, mely nem lélektelen és szolgai eszköz, hanem önállósággal bíró erő, sokszor és könnyen jöhet a törvényhozással meghasonlásba elv és cselekvési modor tekintetében, s ennél fogva akkor is, midőn magának minden mást alányomó súlyt nem követel, törekedhetik arra, hogy összhangzást a másik félnek megváltoztatásával vívjon ki. De ez a rábeszélés egyszerű fegyvereivel nem mindig sikerülhet. Micsoda tehát, ha olykor az ígéret és

jutalmazás csábszereit is használja, ha jogosság-igényeit a politika tanácslatainak martalékul veti, ha nem vallva ugyan magáénak azon elvet, hogy a cél az eszközöket megszenteli, mégis egyes esetekben az okokkal meggyőzés terhes és küzdelmes arénájáról a hitvásárlás áru-piacára lép?

Mély erkölcsi érzés, tágkörű világnézet - mely mindenütt felleli azon nyomdokokat, miket a történelem végtelen birodalmában a bosszuló Nemezis megjelenése hagyott maga után - szükséges arra, hogy a kormányok örökké tisztán tartsák kezöket a júdáspénz megajánlásától. Ily szeráf-kebel és kerub-bölcsesség utánzását - talán annak jeléül, hogy a föld az ég számára tartatik fönn, és rajta a pokolnak időmúlási joga nincs - gyönyörrel lehet ugyan egyes esetekben szemlélni, de állandólag föltennünk a kérlelhetetlen eszély tiltja. - A gyakorlati élet embere az elősoroltakból könnyen kivonhatja azt is, hogy

b) minél több érdek fejlődik ki egy alkotmányos országban, s minél inkább várhatni azok törvényhozás általi kielégítését vagy háttérbe nyomását, annál számosabban fognak találkozni oly egyének, kik a testök minden erezetében tomboló becsvágy kielégítésére és a hatásszomjnak, ezen legcsillapíthatlanabb szenvedélynek táplálására vezető eszközökben választékosok nem leendenek, és mohón ragadják meg magok kitüntetésére vagy céljaik keresztülkorbácsolására a vesztegetés kínálkozó alkalmait.

Tegyük még ide azt is, hogy alkotmányos státusokban az önkormányzás elve az alsóbb intézményekre szorosabb vagy tágabb értelemben kiterjeszkedik, és még az oly államokban is, hol a központosítás rendszere a helyhatósági élet szabadabb nyilatkozatait elfojtotta, a kerületek s városok, sőt községek is belügyeik több nemeit magok kezelik, és tisztviselőiket viszont számos módosításokkal szabadon választják.

Megszámálhatók-e tehát azon csatornák, melyekből több idves eredmények mellett a korrupció bűne is kiömlik?

Nem mulaták el azonban a polgárok ezen ragály föltartóztatására, hová lehet, egészségi sorompókat vonni.

Így pl. a felülről kiinduló lélekvásárlást gátolni törekszik a frankhoni *Code Électoral* az 1830-ban hozott szeptemberi törvény 1. cikkelye következő szavaival; *minden képviselő, ki fizetéses hivatalt fogad el, úgy tekintetik, mintha ezen tette által a követkamara tagságáról lemondott volna*, és a 4. cikkely szerint csak akkor léphet vissza, ha a küldők újra megválasztják.

Európa több országaiban, hol tudniillik a miniszter hivatalánál fogva nem egyszersmind kamaratag, az, kit a kormány tárcával tisztelt meg, ha a képviselők sorába akar tartozni, bármely mértékben is bírná küldőinek rokonszenvét, kénytelen új választás alá vetni magát.

Ily természetű óvószerek közé tartozott hazánkban is azon, inkább szenvedély tolmácsolta, mint eszély által javasolt szabály, miszerint a követ esküt tett le arról, hogy bizonyos évekig az igazgatás kinevezésétől függő hivatalt nem vállal el.

A tömegeből kiinduló megvesztegetések fékezése a választás körüli intézői, rendőri és büntető szabályok feladata.

Ezeknek sincs hiányával az alkotmányos Európa.

És mégis - nézetem szerint - a legbárgyúbb követelések egyike volna az, hogy szabad országokban, hol az emberi hatányosságoknak és polgári erényeknek annyi mező nyílt, ne mutakozzék semmi rés a visszaélésre és gyarlóságokra. Ti a tömegnek befolyást adván a közdolgozatra, ezer érdeket ráztatok fel, és milliók sorsát kötöttétek a többség akaratához, mely azt, mint triumfális szekér a rabokat, magához bilincselte, s erős láncokon hordja; ti gyakran egy törvényhozási nap vitaterhes határozatába egy század jövődjét szorítottátok be - mint a

mágus szeszec üvegébe azon szellemet, mely szabadra bocsátva csodaerővel ront és alkot -, és midőn már a megállapodás mérlege bizonytalankodva ing, módot nyújtatok egy kerületnek, egy városnak, néhány befolyásos egyénnek, hogy szándéka súlyát a serpenyőbe vesse; ti a nyilvánosság kedvéért fölhagyátok izgatni sajtó által a szenvedélyt, s midőn minden kebel forr, és a hatányosság egész köre a rábeszélés szikráitól villanyos lökésekkel kap, kihirdetitek a nép közgyűlését, pártoljátok az asszociációt és meetingeket, s így költitek fel a hőbörő vérűekben, a végsőségre hajló jellemben, a becsvágy keselyükörmétől szaggatott mellben a mindent kockáztatás elszántságát; aztán ha ezeket megtevétek, *catói* szigorral követelitek, hogy annyi érdek, szenvedély, előtolakodó befolyás, ábrándos hit, félelem, remény, kétségbeesés a kötelesség és erkölcs oltárain lobogó tűznél hamvává égessen minden gyarlóságait, s önáldozattal lökje el magától a megvesztegetés csábját, mint ama vértanú, ki midőn az elébe vezetett kéjhölgy bájaival a bűnvágyat születni érzi minden erezetében, nyelvét harapta el, hogy a fájdalom az érzéki ingereket eloltsa.

Nem, nem! ez lehetetlen igény, kivihetetlen feladat s valamint Jordantzky püspök, midőn egy alkalommal szónoklata a fiatalság zajától félbeszakasztaték, vigasztalásul írta naplójába, hogy *murmur juventutis regno coaevus*, úgy jegyzem én meg nem örömmel, de meggyőződésből, miként a vesztegetés együtt jár az alkotmányos léttel. Oly földi vágy ez, mely az égi hozomány - a képviselő - becséből, míg halandók fogunk maradni, mindig levonatik.

Azonban, mivel a választáskori megvesztegetés - mellőzve az erkölcsi tekinteteket s csak politikai nézpontról véve - oly tény, mi jogellenesen változtatja a részletes - helyi - többséget, melynek öszvegéből támad a közakarat, többé vagy kevésbé *fikcióvá*; s ekként, ha rakoncátlanul üzetik, a népvéleménynek - mi különben is, mint fönnebb említők, máris sok törvényes átszűrődésen ment keresztül - alakját annyira elferdíti, hogy eredeti vonásaira ráösmerni megfeszített személlal is bajos volna, ennél fogva szoros kötelessége a polgári társaságnak törekvését arra fordítani, hogy mennyiben egyéb céljaival összhangzásban van, a korrupció esetei ritkuljanak, s botrányossága csökkenjen.

Jól rendezett alkotmányos ország az, melyben

1. a felülről kiinduló lélekvasárlás oly ritkán történhetik, hogy egész testületek elmérgezése lehetetlenséggel határos; de egyszersmind túlságig vitt korlátok és rendszeresített gyanakodás s bizodalmatlanság által nincsenek a legmunkásabb egyének a kormányzáshoz közelítéstől erkölcsileg távol tartva, idő előtti rokkantságra kárhozthatva; vagy éppen azok megbélyegezve, kik különben is eléggé örömtelenül s helyzetökből folyó gyakori félreértés közt viselik a közigazgatás terheit. - A végrehajtó hatalom pedig - melynek gyöngesége és aléltága mindig a nemzettestben lappangó veszélyes kórállapotra mutat - a visszaélésektől szertelen óvakodás miatt nem fosztatott meg életvidorságától, hatányosságától, függetlenségétől, s nem vált - a méltóság fénykörét, mint egy színész nő fattyúgyémánt-koronáját, csak a közönség mulattatására és színházi tapsért hordván halántékain - egy zsarnok országgyűlési többség zaklatásának gúnytárgyává.

Jól rendezett alkotmányos ország az, melyben

2. a vagyon és míveltség nélküli tömeg dobra ütött meggyőződésének botrányos árverése sok akadállyal jár, és a választások magasztos helyétől a féktelen becsvágy erkölcsrontó üzlete távol tartatik, mint a zsidó zsinagógából a pénzhamisítók kikorbácsoltatának; de másfelől *Dracót* megszégyenítő kezelhetlenséggel nem kutatják ki rendőri szabályok parányi visszaéléseit azon szabadságnak, mely inkább végképp kiköltözik a hazából, mintsem szünetlen politikai felügyelet alatt legyen; továbbá mogorva törvények nem fojtják el ama zajt, mozgást, forrást és pezsgést, mely a közélet terén, hol erők küzdenek, vélemények csatáznak, mindig fog mutatkozni, ha nem akarjuk, hogy e tér cinteremmé váljék, melynek első halottja a nyilvánosság legyen; végre pedig maga a büntető jog - mely a választáskori tetemes kihágásokért

lakoltat - sem ölt szokatlan hévvel vállaira véres palástot, hogy szemlélésétől az, kinek az élet és vagyon nem valami polyva-ócsó dolog, elrettenve, inkább a házi, csendes kandalló mellett nyugtassa tagjait, mintsem azon kaptányok felé, melyek a közügyek szeplőtlenségét őrzik, útnak induljon.

Persze, ha ezen tekintetekre ügyelni nem kellene, könnyű volna halmozva írni a megvesztegetés elleni rendeleteket, s midőn mint sebzett oroszlánt ketrecbe zártuk a végrehajtó hatalmat, s az egyszerű polgárok ellen szóló minden pontot tíz évi börtönnel vagy bitófával fölékesítünk, kétségkívül hanyatt bukik a korrupció, de az alkotmány is ridegen fog tengeni, s aligha zöld tavaszt látand.

Hosszadalmason fejtem ki azon meggyőződésemet, miszerint a megvesztegetés az alkotmányos országok organizmusának kikerülhetlen következménye, és ellene nagy tapintattal választott óvszereknek kell ugyan használtatni, mert különben a nép erkölcsisége süllyed, a közállomány durván megsértetik, sőt halálos döfést is szenvedhet, de teljes kigyógyulást még nagyobb bajok beállása nélkül józanon remélni - képtelenség.

Hogy ezen véleményemmel legkevésbé sem akartam legyezni a mi korteskedéseinket s féktelenségeit védeni, ha egész röpiratom eddigi irányából bőven észrevehető nem volt volna - min én igen tudnék csodálkozni -, akkor a legitt következő sorokból is eléggé fölvilágland, melyben bátran állítom, miként Európa szabadelvűbb országai a gazdagok és hatalmasok önössége miatt - kik magánérdekeik védelmére proletariusokat gyűjteni és a tömeg kegyének hízelegni szoktak - korántsem látták el magokat még elég éber intézkedésekkel a korrupció megelőzésére s elég hatos és szigorú végrehajtással dicsekvő törvényekkel annak megbüntetésére; minélfogva a megvesztegetés náluk is olykor nagy garra és szemtelenséggel üzetik, *azonban sehol sem oly botrányosan és annyi veszély kíséretében, mint éppen a magyarok honában.*

Vonjunk bizonyítás kedvéért egy rövid párhuzamot.

Franciaországban a júliusi forradalomkor is az 1820-i reakció szülte törvények által - melyek a legelviselhetlenebb pénzarisztokrácia befolyásának adtak túlsúlyt - választott egyénekből álló kamara, ezen eredeti bűnénél fogva nem volt hajlandó oly képvisleti rendszerrel ajándékozni meg az országot, mely a birtoktalanok fölforgatási vágyának ne nyisson ugyan tág mezőt, de egyszersmind ne játszódjék minden hatalmat a dúsak és hivatalnokok kezébe. Következéleg ott még most is annyira szűkkeblű nézetekből szőtt *Code Électoral* divatozik, hogy a teljes kort ért polgároknak alig ötvened része foly be a képvisletbe. - Angliában századok óta figyelemmel volt az arisztokrácia arra, hogy a közönségesebb sorsú emberek is, míg azon kiabálásban fárasztják tüdőiket, hogy ők politikai jogokkal bírnak, ne oly lényegtelen tárgyért küzdjenek, mint a boldog emlékezetű *Abdera* tisztos polgárai, midőn a számár árnyának birtoka felett perbe elegyedtek; ennélfogva a britanniai tiszta jövedelemkimutatásra épített választási jog mindig viszonyosan szélesecske körű volt, és meglehetősen számú egyént ruházott befolyással föl. A Reform Bill pedig a szorító szabályokon még sokat tágított. Azonban jelenleg is, noha példa okáért a földtulajdonos és örökös haszonbérő tíz font sterling tiszta jövedelem mellett szavazattal bír, Albionban nincsenek annyin részesítve a választási jogban, mint például Erdélyben, ámbár természetesen az osztozás igazságosabb elveken épül.

Az idézett adatokból párhuzamunk számára két következtetés folyt.

Egyik az, hogy Franciaországban legalább háromszor kevesebb levén a választók száma, mint Magyarhonban, hasonló vesztegetési düh és a gátló rendelmények egyforma hiánya mellett is háromszor kisebb volna a választáskori korrupció köre. Hát még mennyire csekélyebbre fog szorulni, ha mérlegbe vesszük azon birodalom szabályozottabb viszonyait, a törvények szigorúságát és gyors végrehajtását! De - ellenvethetik olvasóim - legalább Angliára nézt, hol

aránylag sokkal számosabbak a választók, mint Hunniában, s hol százezreket költenek egy követségért, bizonyosan más fordulatot vesz a dolog. Alig hiszem. Taglalgassuk bár. Igaz ugyan, hogy ott a szavazattal bírók összege viszonyosan meghaladja a Magyarországit. De ezen körülmény még nem elhatározó. Britanniában tudniillik a megvesztegetés tűzhelye a földművelést űző osztály. Általában semmi foglalkozás neme nem hozza oly állandó és szoros kapcsolatba s nem vonja annyira függő helyzetbe a kevés vagyonút a dússal, mint aminőben áll az úgynevezett kisebb haszonbérő a földtulajdonoshoz. Itt elég alkalom merülhet fel a lélekvásárlásra és kevés ellenállhatási erő. Azonban ki figyelemmel vizsgálja a *Reform Billt*, még nevezetesebb argumentumot is lel. Szerinte tudniillik - mint említém - tíz font sterling tiszta jövedelem azon minimum, melyet kimutatni tartozik a földműves, ha követválasztásban részesedni akar. A városi polgárnak az ad választási jogot, ha bébizonyítja, hogy saját házából legalább tíz font sterling évenkénti bért von, vagy pedig ő fizet másnak esztendőnként ugyanakkora összeg házbért. Így tehát - megjegyezhetné valaki - alkalmasint egyenlő kedvesséssel látta el a Reform Bill a műipart és földművelést, a várost és mezőt. Világért sem; alig van valami, mely oly gorombán rászedje az embert, mint ezen egyenlőség külszíne. A minimumos mezei gazdának éppen tíz font sterling tiszta jövedelme van. Hiszen ezt kelle neki kimutatni. Ellenben a minimumos polgárnak a tíz font sterling évi bér, ha háztulajdonos, jövedelme csak egy részét teszi, mert neki - miután nem magyar nemes ember, ki ha három ősi szilvafával bír, semmi *lealacsonyító* (idegen szótár szerint becsületes) kereset-módra nem szánja el magát - ezenkívül még van boltja, műhelye, mestersége vagy másféle üzlete. A házbért fizető minimumosnak pedig ezen egy életszüksége éppen akkora, mint a minimumos mezei gazdának minden tiszta jövedelme. És mi világlik célunkra ki ily adatokból? Hogy Anglia városaiban sok oly Ararát magasságú pont van, hová - legalább az ócsó - megvesztegetés hullámai föl nem csapkodhatnak, míg ellenben azok könnyen elérik a szegény mezei gazda lakhelyeit. - Már most fordítsuk pillanatainkat Magyarországra. Itt a polgár még törvényhozásról valószínű befolyással nem dicsekedhetik, annál fogva eddigelé senkinek eszébe sem jutott a követválasztáskori megvesztegetés divatát a királyi városokba béhozni. Tehát nálunk is a korrupció kevés kivétellel falun és a megyei hatóság alatt levő helységeiben s mezővárosokban fordul elő, mert jobbra ezekben lakik a nemesi rend. Mármint, ha összehasonlítjuk a mi nemességünk számát a három szigetből álló királyság földbirtokosainak és földbérőinek azon részével, mely tiszta jövedelménél fogva választási joggal bír, s mely - mint fönnebb mondtam - legnagyobb mértékben esik a megvesztegetés martalékává, úgy fogjuk találni, hogy azok emezeket mennyiségben viszonylag sokkal felülhaladják. Hiszen egyedül ama táblabíró úr, ki a *döntő Mogerekkel* a bunkókrácia gyönyörét előszer ízeletteté meg, több szavazót vezet még elvkérdések megvitatására is a megyeház udvarára és termébe, mint amennyivel foly be egész Skótország földbirtokos osztálya a parlamenti tagok választására. És eszerint nyomósabb vizsgálat után aligha nem fog kisülni azon tény, hogy Magyarországon a választáskori megvesztegetés köre csakugyan tágabb még, mint Angliában is.

A fönnebb idézett adatainkból párhuzamunk számára kifolyó *másik* következtetés pedig az, hogy Franciaországban - hol igen csekély kivételekkel a 200 franknyi direkt adót fizető egyének bírnak választási joggal - a legsikertelenebb kísérlet volna itatás árán a kamarákba betolakodni akarni. - Angliára nézve is - ha egyébaránt figyelmükkel nem is kísérők az ottani közélet malasztban és visszaélésben egyaránt dús nyilatkozatait - már csak a múlt lapon közlött megjegyzésekből rábukkanhatnánk azon tényre, hogy alkalmasint nem sok követségre vágyó uraság jut oly gondolatra, hogy a választók függetlenségét - ellenkezőleg az erős Gibraltár ostromakor követett taktikával, mert ott éhség győzött - folytonos lakmározás által hódítsa meg. Hiszen erre kevés kilátást nyújt a városi polgárnak, a földtulajdonosnak - mert Britanniában a fekvővagyon kevés számú nagybirtokosok közt oszlik meg - és a közép haszonbérőnek jövedelmi viszonya. A kicsiny haszonbérők közt is minden a családhoz tartozó foglalatosság nélküli tizenhét éves suhanc - mint nálunk - nem szavazhatván, a gondos gazda, ha lelki-

ismeretét árverésre bocsátja, kétségkívül oly jutalmazási módot fog kívánni, melynek több láttata van. Ezeknél fogva csupa elmélet útján is kisüthetjük azt, hogy Angliában a tivornyázás csábszere nem nagy szerepet játszhatik, s legfőleg a választás napján a begyűlt vagy hozatott vendégek szívesen fogadására üti fel zászlóját. És ha már egy pusztán józan okosság által néhány közjogi adatból vont következtetést félénk elfogadni, tudván, mily sokképpen hazudtolja meg a teóriát a gyakorlati élet, nyissunk ki valamely angol alkotmányról írt kézikönyvet, s benne megtaláljuk azon törvényt, mely ötszáz font sterlingig bünteti azt, ki szavazatnyerésért megvesztegetést üz. Tudjuk, mily szigorú az angol törvényei végrehajtásában. Tűrhetne hát békén oly tilalomrontást, mely szemtelen üzlete fölött nyíltan hordja a cégért; mely nem - mint a dugárus belopott kötegeivel - kijátszódja a rendőri figyelmet, de - mint a rabló - nyílt út közepére áll, gúnyolva a társadalom erejét? Ez lehetetlenség volna. És valósággal meg sem történik. Miként van hát csakugyan divatban a korrupció? - kérdi olvasóm. Úgy, mint lakik Párizsban sok oly váltójegyhamisító, zsebtolvaj és elszökött gályarab, kinek termeteről, arcáról és koráról pontos személyes leírást készített a mindig szemfüles rendőrség; de a bűnös szörnyen lelékeny eszű s szakjában mesterileg avatott művész, s ennél fogva vendég-hajat illeszt fejére, gentlemani öltözetben sétál, hangját, járásmodorját elváltoztatja, ügyel arcának izomjátékára, sőt ha antinoui szépség volna, vitriolt is önt poáira, szóval *ösmeretlenné válik*. Az angol követségre kijelöltek ügybarátai tehát nem vontatják, ott hol vándor-utaikban sok szavazóra találhatnak, félre a falu harangját, s információ végett a templom vagy korcsma előtt nem állnak - süttel és kenyérrel megrakott szekerekkel körülsorompoltatva magukat - az ötvenes hordó tetejére, mint Bacchus atyánk, midőn Indiából megérkezett, és ezen emelvénnyel - hol természetesen alattok van minden szívre szóló argumentáció, mint a rossz színész ömledése a sűgőlyukban - nem kiáltják magyar egyszerűséggel: *igyunk, barátim!* De ily Hogarth vázlataira méltó világboldogítási preludium helyett nem tömjénezvén akkor is a nyilvánosságnak, midőn a gyarlóság illetlen dolgokra ösztönzi őket, titokban jóelőre elengedik *farmereik*-nek a haszonbért, vagy minden különös okadás nélkül a befolyásos városi polgár műhelyéből, boltjából, gyárából gyakran vásárolnak drága áron és nagy mennyiségben portékát. S miután az emberi agy csakugyan furfangos szer, az engedményekben és kedvezésekben részesedők önként kitalálják pártfogóik iránti köteleességeiket. Az is megtörténik, hogy az új parlamenti tag, miután már a megválasztás örömszerűségét kiürítette, egy csendes órában gondolkodni kezd az isteni bölcs gondviselésről, mely a szíveknek erősebb dobogást enged, és ilyenkor fölnyitja honfiérzelmekre és áldozati készségre; mire legvilágosabb példa - így okoskodik magában - azon kedélyemelő jelenet, midőn Y... grófságban - hol én is mint követségre kijelölt léptem fel - a legtávolabb vidékekről érkeztek a választás helyére oly szegény haszonbérlek, kiknek egy magas elvért - mely személyemben is képviselik - tett útiköltségek háztartásukban zavart okozott. Nem, jámbor emberek! e nélkülözést hidegvérrel tűrni vadság volna. - Én viszem - ekként végzi meditációit - a haza oltárára az áldozatot, s maradjon nektek a tett dicsősége. A szavazatadási útiköltség későbbi visszafordítását a tudós jogtanár, *Blackstone* is szabadosnak tartja. Ily módokon kerül Angliában néha százezerekbe a megválasztás. Mi a lobogókkal megjelölést, hármassal hurrákat, a kijelöltek szónoklatait stb. illeti: ezek a nép összegyülekezhetési jogából annyira közvetlenül folynak, hogy minden e tárgyban tilalmazás a brit alkotmány szelleme ellen volna. S gondoljátok-e, hogy azon korrupció, mely az Európa polgárosodott országaiban divatozók közt még a legszembeszökőbb, tudniillik az angliai, veszélyesebb és botrányosabb, mint a miénk? Én ellenkező véleményben vagyok. A britann egy tényre lelkiösmeretét vásárolja meg a választónak; mi még efelett azt kívánjuk, hogy legalább két hétig józan eszét is adja el, és előttünk részegedjék le, mint a helóta, de nem azért, hogy a spártai tanolságot vonjon belőle. Ő azon mezőre, hol a nevelés és élet oly lassan irtanak - a néperkölcsiségbe -, egy gyomot ültetett, tudniillik a korrupció csábjaira hajlékonyságot; mi még ezzel sem elégedve meg, a hasznos magvak elfogadására tesszük alkalmatlanná, a tivornyázás és korhelység mocsaraiba

süllyesztvén. Ő megbántotta az álladalmot, midőn polgárokba, kik jogaikkal nyereszkeskednek, indifferentizmust öntött a közügyek iránt; mi pedig egy fogással kétszer támadjuk meg hazánkat, midőn ezen közönyösséget szintúgy felidézve, a népet engedetlenné is tettük. Mert fog-e illendőleg függeni tisztviselőjétől az, ki őt, mint hivatalvadászót, karonfogta, hogy együtt ne bukjanak sárba, átölelte, hogy kitartók legyenek: *ez a féketlenségben, az az elnézésben?* Az angol hízeleg a nép kegyének, helyzete tekintélyét megóva; mi hízelgünk annak, emberi méltóságunkat eldobván. Az inkább arisztokratikus fogás lehet ugyan, de ez inkább megalacsonyító és anarchikus.

Én tehát bátran állítom, hogy *Magyarországban a választáskori megvesztegetés neme botrányosabb, mint másutt.*

Párhuzamom számára teszek kiegészítésül még néhány észrevételt.

Noha Angol- és Franciaországban évenként országgyűlés tartatik, mindazáltal a követválasztás ott hét, itt pedig öt esztendőre történik. Magyarhonban három évben egyszer hívatnak össze a Rendek s mindig új választás mellett. A francia központosítási rendszerével elvont minden életet és befolyást a helyhatóságok köréből. Az ottani megyék a közkezelésnek önállás és saját akarat nélküli eszközei; kevés házi pénztárról és apró célokra - többnyire felső helybehagyás mellett - rendelkezhetnek. Ennyi minden befolyásuk. *Köztanácsuk* legfőbb harminc tagból áll, kik kilenc évre választatnak oly egyénektől, kik kétszáz frank direkt adót fizetnek, vagy a király által kinevezett s ingyen szolgáló közhivatalnokok, vagy továbbá legalább ezerkétszáz frank nyugpénzt vonó, szolgálatból kilépett, száraz s tengeri katonatisztek, vagy végre tudóstársasági tagok, ügyvédkedő jogtanárok. A *köztanács* nyilvános üléseket sem tarthat, proklamációkat és körleveleket nem írhat, még azon kerülethez (arrondissement) sem, mely példa okáért magában a megyében s töle némi függésben van, de amelynek egyébaránt - hogy közbeszöve jegyezzem meg - viszont a pénzarisztokráciának szerfelett bókoló elvek szerint választatik meg *tanácsa*. Ezekből látható, hogy Franciaországban a megyei hivatalok betöltésekor korrupcióra nincs sem inger, sem alkalom. Angliában fejlettebb municipálrendszer van ugyan, de ennek is hatásköre a politikus mozgalmakbani szerepvitelre nem terjed ki, s nem szolgál a gazdagodásra könnyű eszközül. Tehát miatta telekvásárlás sem igen üzetik. Ezen adatokból eléggé kiviláglik, hogy *Magyarországon a választás körüli megvesztegetésekre gyakrabban kerül alkalom elő, mint másutt.*

Továbbá a korrupció nálunk is előidézi mindazon rosszakat, miket más alkotmányos országokban a társadalom organizmusa és a közakarat nyilváníthatása ellen követ, midőn a törvényhozó hatalom szerkezetét alapjaiban rongálja meg. Azonban honunkban még ezenkívül, municipális rendszerünk következtében, ítélőszékeket mérgez ragályával, a közkezelés nevezetes ágát bízhatja tisztátalan kezekre, a rendőri szabályokat teheti erőtlenné vagy pártcélok eszközévé, a törvények végrehajtását függesztheti föl; *tehát nálunk a választások körüli megvesztegetésnek az álladalom organizmusára kártékonyabb befolyása van, mint másutt.*

Vége sehol oly minden józan értelmet kigúnyoló és a polgári társaságot a mívelt világ méltó megvetésének pellengérére helyező előjoggal nem bírnak az emberek, hogy azon okból, mert egy bűnt elkövettek, szabadosan üzhessenek többféle bűnöket; azaz, nincs keresztény alkotmányos ország e földtekén a magyarokén kívül, melyben a választásra készülődő egyének azért, mert csábítók vagy lelköket adják el, kevés kivétellel néhány napig *tettleg* pátenst kapjanak, hogy egyszersmind szabadon törhessenek föl házakat, rabolják ki a másként gondolkodók éléstárát, ölmosbotozzák meg az utcán járókat, s néhány embert rövid úton a másvilágra tegyenek át. Hiszen ha valaki azt indítványozná, hogy jó ugyan a személy- és vagyonbátorság, azonban a változatosság kedvéért tűzzünk ki évenként bizonyos szünnapokat, melyekben a törvények tekintélye fölfüggesztetvén, az előjáróság minden alattvalóval,

a formásságok nyűgétől menten teljesen szabados kénye szerint bánják, én pártolnám ezt, ha korteskedésünk jogtapodásainak surrogatumaül ajánlathatnék; mert a végén is kevesebb rossz szenvedély és aljas érdek férhet néhány, velem nem mindennapi érintkezésben álló és magának műveltséget igénylő egyén keblében, mint a bárdolatlan s a rövid leszámolásokra előre készülő tömegben. Párhuzamomnak tehát utósó pontja azon megjegyzés, miként *csak nálunk lép fel a választáskori korrupció, vele semmi kapcsolatban nem álló rakoncátlanságok kíséretében.*

3

A NYERS ERŐ ZSARNOKSÁGA ÉS A BUNKÓKRÁCIA

Miután voltak megyék, hol azok, kik hivatalra vágyának, vagy kimerítvén régibb vesztegetések által jövedelemforrásaikat s elpazarolván vagyonukat, vagy pedig népszerűtlenségek miatt áldozat útján sem remélvén kétségtelen többséget nyerni, vagy - végre - a bős szellemet, mit gondatlanul földézték, fékezni nem bírván, eltűrték, sőt olykor tekintetökkel magok is segítették azon már többé nem visszaélést, hanem forradalmi jeleneteket, midőn egyik párt a másikat a választáskor nem szavazattal legyőzni, hanem ölmosbotokkal és a vérengzés más fegyvereivel a közgyűlések helyéről kiszorítani törekszik: könnyű volt látni azoknak, kiket az Isten vaksággal nem ajándékozott meg - mert valósággal olykor megnyugtatóul szolgál szemünkön egy kevés hályog, és még senki sem irigyelte Cassandra szerepét -, könnyű volt, ismétlem, látni, miképp a büntetlenül diadalmaskodó nyers erő korántsem fogja beérni azzal, hogy a megüresült hivatalhelyekre védenőit földolja, hanem a társadalom ájultságát használva, dulongásait más mezőkre is átvieni.

Hiszen ha egyik család gyűlöli a másikat, mint a korsz, hévvel és kitartással, ha merész a bosszúban, mint az arab, és csaknem házi erénynek tartja csökkenteni a befolyást, melyet versenytársa gyakorol, gyanúsítani az elvet, mit ez vall magáénak, s inkább megtagadni kitűzött irányát, mintsem ellenségevel pályázzon feléje, noha tán e tényre keblének minden meggyőződése lélekvádolólag jajdul föl, mi kell akkor egyéb, mint egy alkalomból merített példa, hogy a közállomány sem eszközzel, sem erővel nem bír a legdurvább féketlenségek zabolázására, midőn azok bizonyos formák védelme alatt és bizonyos körülmények pajzsával födeztetve üzik kicsapongásaikat: mi kell - mondom - ily észlelésnél egyéb, hogy az engesztelhetlen indulat megbuktatási céljaira kikutasson és felhasználjon minden analógus viszonyokat, melyekben hasonlóképpen a polgári társaság elnézésére vagy erőtlenségére számolhat?

Ha továbbá a választáskori féketlenségekre hideg önösség vagy oly rajongó hit, mely magánérdekeknek ilyennemű pártolásával is a közügyet gondolta elősegélleni, szolgált csábszerűl, akkor is, miután az állomány organizmusának minden erezte nem lazult föl ezen materia peccansnak magábóli kilökésére, sőt azt vérebe olvadni hagyá, minő természetes volt, hogy a bűn szigorú következetességgel tartson szemlét a magán- vagy osztályzati érdekek nemein, és a rendzavarás lobogóját mindenüvé fölplántálja, hol hasonló sértetlen égisz alatt reméllé állhatni?

Vallja meg ki-ki, miként ily körülményekben a visszalépés nehéz és *facilis descensus Averno*.

Én nem is csodálkozom, *hogy a nyers erő végtére az elvkérdéseket támadta meg; sőt azon sem, hogy a korteskedésből bunkókrácia vált.*

Legyen szabad - miután a gróf Andrássy Károly által feltalált műszót nem terjesztem ki általánosan az egész korteskedésre, sem a míveletlen tömegnek országos ügyeink körüli

minden zsarnokoskodására, hanem csak azok bizonyos fokozatára - fogalomhatározását adni a bunkókráciának és kijelölni a határvonalakat, melyeken belül a nyers erő demonstrációi többé nem kicsapongások, hanem forradalmi bélyeget hordanak magukon.

Ha valaki tömeget veszteget meg, s azok szavazatával viszi keresztül akaratát: *ez nagymértékű visszaélés.*

Ha a közgyűlésre becsődített emberek közül *egyének* útjokban vagy a székező helységben valakit megvernek, kirabolnak, megcsonkítanak vagy legyilkolnak: *ez a cselekvőtől elkövetett s különböző fenyítő szabályok alá eső crimen, összekötte a vezetőkre nézt körülményekhez mért több vagy kevesebb impitatioval.*

Ha *tömeg* csap össze tömeggel, vagy rohan meg egyént útban vagy gyűlés helyén, *ez kétes természetű tény, s azon alak szerint, melyben megjelenik, lehet crimen, vagy fajul lázadássá, s itt a határvonalat kimutatni pontosan az fogja tudni, ki szorosan meghatározhatja: a vagyont és életet dúló cimboraság mikor rablóbanda és mikor guerilla, a közállományi biztosítékok által védett viszonyok megtámadása mikor csak erőszakos tény, mikor ököljog, a szándékos gyűjtogatás hányszori esete s minő elterjedtsége egyszerű crimen vagy pedig a közrend fölforratása, stb.*

Ha végtére a tömeg fegyveresen ront be a megyeterembe, meggátolni a gyűlés folyamatát, részére csikarni ki határozatait, ha véleményökért a közhelyen *egyének* fenyegettetnek oly bosszúállási nemekkel, miknek végrehajtása közkereset alá eső tény volna, ha végre valaki ott rohantatik vagy veretik meg, kap sebet vagy legyilkoltatik, *ez lázadás, melyet én nem elpalástolásul, hanem csak gúnyképpen neveztem bunkókráciának, azon modorban, mint például az Alföldön a nép a zsványt „szegénylegénynek” hívja.*

De mi okból lázadás?

Könnyű megmagyarázni. Ily alakú bűn, ha nem csupán egyént sért s nem is csak közvetőleg a társadalmat, mennyiben tudniillik ez már fennállásánál fogva magáénak tekinti a polgárokon elkövetett bántalmakat, hogy megtorolhassa, *hanem tulajdon az állomány organizmus működésének szegül erőszakkal ellen,* éppen úgy, mintha egy bírót, mikor ítéletet mond, ütnének föbe, egy követet, midőn szónoklani akar, az ablakon vetnének ki, a végrehajtó hatalom személyeseit, mikor azok egy halálra törvény által kárhoztatottat vesztőhelyre visznek, szalasztának dorongokkal meg. Ha tehát ily merény nem lázadás, akkor e szónak értelme nincs.

Franciaországban XIV. Lajos a parlament tagjait egy lovaglóostorral hajtotta ki gyűléstermőkből. „Ez hallatlan zsarnokság!” - kiáltjátok ti a világtörténelemmel, s méltán; mert ha egy uralkodó rontja szét a társadalmi formákat, azt az országlati tan *zsarnokságnak* nevezi. Nálunk a tömeg ólmosbottal veri szét a megyegyűlést, és az országlati tan a társadalmi formáknak a nép általi összetörését *lázádnak* nevezi. S miért vonakodtok most e szót kimondani? Talán azon mértékben tartjátok igen szelídnek, mennyivel durvább hajhászati eszköz az ólmosbot, mint a lovaglóostor? Ennek kell tulajdonítanom, ha nem akarom hinni azon vakságot, hogy a nyers erőt imádjátok, mint tisztelte a régi egyiptomi az *Apist* akkor is, midőn az szarvaival fellökte.

Erdélyben hűtlenség mocskával bélyegzi egy törvény, ki országgyűlésre vagy oktavákra utazó tagot megver, s pedig mikor e merény elkövetetik, nincs öszveszerkesztve, nincs működésben, vagy legalább a sértett jelenlétén kívül foglalkozik a diéta és a fórum. Én e szigort túlvittnek tartom, de érteni tudom. Ti a tanácskozásterem *szentek szentébeni* vérengzés iránt engedékenyebbek vagytok-é, mint mi oly bűn megtorlásában, mely csak közvetőleg sérti az álladalmi erőkből rejlő *majestas populi*-t, de amelynek megváltoztatását több mint kétszáz év leforgása alatt sohasem indítványoztuk? Vagy talán csekélyebb egy törvényszéknél a helyhatósági gyűlés, azon intézmény, melyet ti annyira és oly méltán bálványoztok?

De nem akarván előlegezni eszméket, melyeknek fejtegetése és alkalmazása későbbre való, most minden következetlenségi vád kikerülése végett csak azt jegyzem meg, miképp választásból kiinduló események is fajulhatnak bunkókráciává; azonban mivel a tisztújítás és követküldés évek alatt kerül elő, míg alkotmányos és magánjogi életkérdések fölött egy esztendőben több versen nyílik vitatkozásra alkalom, természetes, hogy a bunkókrácia, ha már egyszer fölütötte fejét, gyakrabban jelentkezik az utóbbiakkal együtt. Csupán ez okból mutatom bé ezt és a nyers erőt most főként elvkérdések társaságában, nem tagadván egyébaránt, hogy más színű tárgyakkal is jöhet kapcsolatba.

A nyers erőnek gögje az értelemmel szemben, Doria Gianettinónak ezen mondása: „Egy fűrt a nagybátyám szakállából többet nyom a mérlegben, mint az egész bölcs *signoria* akarata”, inkább fölláztatja a vért, ha szintén következményei csekélyebbek is, mint Omarnak, ki az alexandriai könyvtárt lángba borította, azon okoskodása: „Minden, mit e pergamen tekercsek magukba foglalnak, vagy megvan a Koránban s ekkor fölösleges, vagy nincs s ekkor ártalmas.” Mert Omar az ész létezését nem ösmerte el, Gianettino befolyását gúnyolta ki. Az vastag tudatlanság volt, ez szemtelen önkény.

Nálunk néhány izgató a tömeg ólmosbotját veti az okok ellenserpenyőjébe, és a gianettinói elviselhetetlen dac nemcsak tekintélyét gúnyolja ki, mely ellen nyilai intézvék, de az egész alkotmányt és hont veszélybe dönti.

„Hiszen garázdálkodásai mellett is sok nagy nyomatékú pont ment be utasításainkba, és oly képviselők foglalnak széket országgyűlésünkben, kiknek értelmök, ösmereteik és munkásságuk elég kezesség, hogy törvényhozásunk ez alkalommal sem fogja hivatását elhanyagolni” - így szólnak azok, kik a tömeg rakoncátlan előtolakodását kárhoztatják ugyan, de zajgásainak elhatározó fontosságot nem tulajdonítanak.

Igaz: a kortesvezérek nem küldötték még a *caudiumi furcán* keresztül, mint gonosztevőt vagy hadi rabot, a bilincsré vert intelligenciát; még haladási kérdéseinknek egész öszvegét nem vetették máglyára, sőt sok korszerű javaslat ment át a közgyűléseken, mert többnyire figyelemeket vagy elkerülte vagy kijátszotta. De azon aránylag rövid idő alatt is, melyben a bunkókrácia túlnyomósággal dicsekvék, nem bukott-é meg a háziadó, és végrehajthataték-é az 1832-36: 11. cikkely? S éppen ott a bökkenő, miszerint hazánkban az utasítások által a törvényhozás és azon jognál fogva, hogy a nemzet maga hajtja végre hozott törvényeit, a közvetlen teljesedésbe vétel nagy mértékben függvén a megyéktől; tehát kik municipiumainkban hatalom-szóval uralkodhatnak, azok alkotmányunk gépének mozgató eszközeit kényök szerint tartóztathatják fel, és midőn a szabadítékos osztály azon része, mely vagyontalansága miatt míveletlen, avult visszaélésekhez tapodó, megvesztegethető, előítéletes és ingerlékeny, fogna túlsúlyra vergődni - minek lehetsége már bebizonyosult -, és vezetői megösmertetnék a hely színével annyira, hogy értse, minő pontokra kell, ha a régi jó állapotot megvédeni, azaz ősi zavarainkat örökíteni akarja, ellenhatásának teljes erejét szegezni, akkor bizonyára minden haladási kérdéseink fölött pálca töretik.

S pedig a viszonyok máris nyakunkra nőttek. Csaknem harminc éve, hogy az európai béke terhes áldozatokkal fenntartatik. Ezen időt a népeknek belügyeik rendbehozására kellett volna fordítani. Hol történtek elmulasztások, s minő nemzeteket nyom az alkalompazarlás véteksúlya, ennek megbírálása célomra nem tartozik, de annyi mindenesetre bizonyos, hogy legalább a magyar teendőinek még csak kapuinál áll.

Mint a drámában a sebesebb élet, a gyorsított cselekvényesség, a csomóknak, mikből az elhatározó események kimerülnek, fejlődése és minden érdeknek egy központ felé tódulása a darab végéhez közelgetésére mutat, úgy győzik meg tagadhatatlan jelenségek a figyelmes vizsgálót arról, hogy a közbéke, az európai hegemonia tagjainak éber örködése s kölcsönös aggodalmai mellett is szerepének nagyobb részét eljátszotta. Mikor vettetik a hadkocka el? És

a politikai s társadalmi viszonyok rétegei alatt elfojtva rejlő vészelem, mint egykor Herculanumot a Vezúv, lávakitöréssel borítja-e el az egész európai polgárosodást, vagy földingásként repeszt meg egyes állományok épületeit? Ezek oly kérdések, melyek az emberi ész hozzávetésein felül lebegnek. De annyi bizonyos, hogy fordulatpont párkányán állunk, és viharos napok várnak ránk. Ezt csak az kétli, ki semmi próféciának hitelt nem ad, a száz esztendő kalendárium időjóslatain kívül.

Sok nemzetnek lehet felette hasznos, de nekünk múlhatatlan a belállapotot jól rendezni el addig, míg a vaskörülmények más gondokra szólítanak. A magyarnak sok viszályos érdeket kell határain belül kiegyenlíteni, sok gyenge oldalakat fődözni, sok gyúlékony anyagot széthordani; különben az európai konflagráció első lángjai fölötté fognak egybecsapni.

De ha ez tekintet alá sem jőne, ha az uralkodó-gyűlések jegyzőkönyvei az események hatalmát váltig föl tudnák tartóztatni, ha a diplomácia csillapításai mindig lefegyverkeztethetnék a népek szenvedélyeit és egy autokrátor világhódítási vágyát, mint Goethe *Novellájában* a kisgyermek éneke az oroszán haragját, ha Szajna és Néva árjai medreikből soha ki nem csapnának, ha Lajos Filep életéhez a közbéke sok feltételei nem volnának is csatolva, és minden mélyebb értelem nélkül íratá Potemkin Chersonesus diadalkapuirá: „*Itt visz az út Byzantiumba*”, akkor sem oly könnyű feladat átalakulásunk szerencsés végrehajtása, mit kevés fáradsággal és sok óvakodás nélkül is elérhetnénk.

Sőt minden egyesült arra, hogy nemzetünk jobb sorsra vergődését terhessé s vész-körzötté tegye. Utunk meredek, s mélységek fölött vonul el.

Tekintsünk szét.

A polgárosodás oly országokon, melyek befolyásának hosszason ellenállottak, többé-kevésbé mindig meg szokta magát bosszulni. A régi viszonyok - azon korszaknak örökségei, mely már eltűnt, magával vive szükségét, de a segítségi eszközöket, mint had után a vasümeget és páncélt, még a nép vállain hagyta - egyszerre elviselhetlenül kezdék nyomni az embereket. Ki-ki érzi a zsibbadást, de okait nem látja. Nyugtalanúság lepi a kedélyeket meg, s vágy, melynek még sem alakja, sem célja. Ekkor előáll néhány merész izgatón, s rámutat a bilincsekre, mik sorvasztanak, rá a söppedésekre, melyek süllýedéssel fenyegetnek; önértékre s önértékre emlékeztet és - kitűzi a továbbhaladás zászlóját.

„Ne gondoljátok, hogy aki a forradalmat megindította, mozgásait vezetni tudja”. - Így szól *Machiavelli*, a félreértett ember, a halhatatlan író.

Kik először hallák a reform szavát, az álladalom régi formáiból kitekintének az idegen műveltség sugárözöne felé, miként az ember, ha sokáig volt elzárva egy épületbe, melynek sötét folyosója s mély ablakai nappal is örök szürkületet okoztak, midőn az ajtó fölnyitattik, gyorsan a küszöbre és kápráztató fény közé lép. Kettő, mit ekkor érez és bizonyosnak tart: *egyik*, hogy künn minden oly ragyogó és kéjdús, *másik*, hogy benn minden halálsötét és untató. Így vannak a véleményvezetők is, midőn az idegen polgárosodás csillámai az avult intézmények rendszerén keresztültörnek. Ki újítani kezdett, háttérbe tolatik a túlságosoktól. Minden mozgásban van. A kül-műveltség vélt és valóságos eszközei mohón ragadtatnak meg. Egyik eszme a nyilvános élet vérebe olvad; másik anorganikus természettel kering erezeiben. Mint az oly némberek, kik gyöngeségök áldozatául estek, midőn utóbb törvényes viszonyba lépnek, rendszerint anyai érzés nélküliek azon gyermekekhez, kik létezésükkel az elhagyottság, megvettetés és keserűség napjaira emlékeztetnek; úgy a közvélemény is az új elvekkeli szövetségében többnyire túl szigorúvá válik a régi és fennálló iránt.

Ilyenkor aztán ama kisebb szám, mely magánérdekből vagy tunyaságból az általános maradás mellett volt, de a megtámadás hevéből elrettenve, némává lőn, visszavonul, és a cselekvések színhelyéről örökre eltűnni látszék, a másik párt balfogásait és elhamarkodását hasznára

fordítván, csapatonként visszatér régi zászlói alá, és a határozatlan jelleműeket - kik a haladás embereinek még a tiszteletet igénylő históriai jogokon is a polgárosodás nevében olykor üzött kis vandalizmusai miatt közönyösségükből kiragadtának - magához vonván, a reform tábora ellen átkodott csatát kezd víni.

A győzelem pedig teljesen egyik félé sem, de a nevezetesebb eredmények csakugyan sok küzdés és csalatott remény után a haladás ügyének jutnak osztályrészül. Sőt gyakran a koreszmék azon mellékdiadalt is ünneplik, hogy a visszahatás saját nevét nem tartván eléggé jóhangzatúnak, idegennel - a reform szótárából kölcsönzöttel - cseréli fel.

Így egyenlítették lassanként ki a mély köz, mely a hátramaradt népeket a polgárosodástól elválasztá.

A reakciónak megvan nemleges érdeme.

Nélküle a tapasztalatlan újítási viszketeg sok létező hasznót áldozott volna csillámló báb-játékért fel, mint üveggyöngyért és a rézpikkelyért az indus odadobja hosszas fáradsággal szerzett terményeit.

A reakció a politikai tárgyak belbecsének ösmeretét elősegíti.

Mit itt általánosan mondtam, annyi módosítás mellett, mennyit a helyi körülmények szoktak előidézni, illeszthető nemzetünk kibontakozási folyamatára is. Benne múltunk képét vázlatban fölhaláljuk. Nálunk is a maradozók nem voltak mindig szenvedőlegesen; sőt a védőállást megtámadóval is cserélték föl. Gátlásaik erőnk ösmeretére, bírálataik eszméink kitisztulására vezetének. És eddig minden helyesen történt.

Ím azonban 1841-ben véletlenül, mintha felhőből érkezett volna - mint egy meteorkő - betör tanácskozótermünkbe a nyers erő. Kísérete következetlenség és kicsapongás, szabálytalan hatányosság és dermedt csökönység, féketlen bosszankodás az ellenvéleményre, mellyel találkozik, vagy a kárhoztatásra, melytől tart, erőszakoskodás és vérbosszú, hízelgés egynek, bizodalmatlanság minden iránt, rajongás és terrorizmus, az erkölcsi felelősség teljes hiánya és arról meggyőződés, hogy a nagy szám a gyávaság gyalázatát vagy a merészség veszélyeit eltávolítja.

Természetesen ily közcsapás - mert annak ösmerte el minden pártszínezet - nem kímél meg semmi rendet, semmi jogot, semmi kegyeletet. De ez szerencsétlenségünk oly ága, melyről én még most szólni nem akarok, mert elfoglalva a másik tart, az tudniillik, hogy az új szupremácia mellett legnevezetesebb ügyeink elintézésére alig van kilátásunk.

Megvallom őszintén, hogy nem tartok azon híres francia szónokkal, ki egy alkalommal ekként nyilatkozik: „*A néptömegben határtalan értelmesség rejlik. Nem ugyan a parányszerű részletek körüli értelmesség, vagy oly gyakorlottság, mely fegyverzett szemmel is alig látható tárgyakat fődöz fel, hanem azon óriás- és termékeny felfogás, mely egy pillantással az egész láthatár terét keresztülfutja, kikémi a jövőndőt, és ihletés által érzi az események jelentékenységet, a tények következményeit, a veszély terjedelmét és a gyógyszerek erejét.*”

Tudom azt, hogy például a *néger* azon rengetegben sem téved el, melybe legelőször ment vadat üzni vagy üldözéstől menekülni; sőt a fák állásáról, a gyökerek kígyózásáról, egy ágról, egy kéregről képes magát rögtön tájékozni. Tudom, hogy tisztán lát ott is, hová az európai szem éle el nem hat, meghall oly zajt, minek nesze mívelt embertől észre nem vétetik, és ellenségét gyakran nyomdokáról is megösméri.

De mindez éppen nem történik valami misztikus befolyás útján, sőt még külön szervezésre és egyes érzéki műszerek tökéletesebb alkotására sem mutat. Hanem világosan onnan ered, mert a néger, nyomorult viszonyai miatt örökké egy-egy veszély kíséretében jár. Az őserdők

szerfelett terjedelmesek, semmi ösvény rajtok keresztül nem vezet. Tehát a néger, hacsak egy pillanatig andalg el, mint mi, vagy éppen az édesen mosolygó Lalage-ra gondol, mint Horác, akkor a tömkelegből soha ki nem vergődik. Következőleg neki arra, hogy amilyen jellemzetes bog van ezen a fán, vagy odv amazon, úgy kell ügyelnie, mint a bécsi rendőrnek a magyar dohány szagára, vagy a párizsinak a bagnoból kikerült szökevény titkos bélyegére.

Továbbá a természet vad fia - miután háta megett nem áll védőül az óriás polgári társaság, és a műveltség ekevasa tanyájából ki nem szorította a rengeteg királyát s mocsáraiból a krokodilt - szünetlen veszélyben forog, mert ellensége minden percben lenyúzhatja feje bőrét; a *boa* átöllelheti derekát; a hiúz vállába akaszthatja körmét. Neki tehát lankadatlanul kell látni, figyelni, hallgatózni, parányi jelenségeket is észlelni.

Így élesednek külérzékei, de egyszersmind ezen tulajdonokba merül el minden emberi tökély s gyakorlatában foly le az élet.

Miket most mondék, azok egy összehasonlítás első része. Kiegészítése pedig következő: A műveltségben legalól álló ember-összeg, az a néptömeg, sok körülményeknek lehet martaléka, sok viszontagságokkal küzd fegyverzetlenül. Az elemek iránta legmostohábbak; kevés sötétebb vagy fakóbb felhő jő, és segédforrásaitól egyszersmind és rögtön fosztja meg; egy szikra, mit a szél szárnyára vőn, koldusbotot ad kezébe; egy növény, melyet marhája meg-evett, háztartását rabolja el. Aztán az emberekkel érintkezés is több sajgó összeütközéssel jár nála; egy hatalmasnak útjában van, és természetesen akkor ő áll félre vagy ellöketik; érdeke erősebbekkel, és ily esetben nem nyílt küzdés, hanem legföllebb kevés ólálkodás és csel segíthet; belé vegyíti szavát, hol szükségtelen volt, és legott fő agya a gond miatt stb. A közállomány is, minden egyenlőségi rokonszenveinek és emberbaráti érzelmeinek dacára, a szegény és elhagyott iránt korántsem fog világ végéig is oly szolgálatra kész és részvékeny lenni, mint a dús és befolyásos ügyében. Mindezen kedvetlen hatások a tömeg lelki tehetségének bizonyos irányú élesítésére olynemű köszörűkő, mint a négernél a gyakori életveszély. Valamint tehát figyelmez a köznép az ég apró intőjeleire, az időjárás természetére, azon parányi óvakodási módokra, melyek vagyonát az elemek és ezer kártékony befolyások ellen némileg őrzik, úgy a társaságban is az őt körző viszonyok ellenében hagyomány útján őseitől öröklött és tapasztalás árán szerzett tizenkettődrét maximákkal, apró erkölcsi mondásokkal, eszélyes szabályokkal, jól különböztető észlelésekkel, óvakodással, sajátságos ravaszsággal stb. fegyverzi magát fel. Ezek összege teszi aztán nála azon természetes józan-okosságot, mely a civilizáció emberét néha ámulásig lepi meg.

De nagyon csalódnék az, ki ezen tulajdonokkal őt egyenesen a kormány rúdjához vagy a tanácskozóterembe vezetné. Mert a tömeg földicsért házi bölcsességével és józan eszével itt éppen úgy járna, mint azon ember, ki a szegény négertől komolyan követelné, hogy mivel ellenségei elől jól tud bujkálni, minden neszt meghall, távolról látja a vész közelségét, tehát mint sereg-vezér kísértse meg a Xenophón és Moreau retirádáját.

Szóval: én nem hiszem, hogy valahol a nyers erő diktátorkodása józanságával mozdította volna elő az álladalom célját.

Hogy egyes ember műveletlensége mellett is lángesze által az országlatnál magas hivatást tölthet be, erre bámulatos példa *Lanao Mihály*, a mezítlábos és rongyos naplopó, ki - midőn Florencben a XIV. század vége felé a népsöpredék fellázadott és a *podesta* palotáját ostrommal megvette - lobogóval kezében első tört a lépcsőkön fel, és a terembe érkezvén, a tömeghez fordult, s nevetve így szólott: „Ezen palota a tiétek, a város kezetekben van. Mit akartok már, hogy történjék?” A nép pedig fölkiáltott: „Légy bíránk, kormányzónk, földesurunk, parancsolj kényed szerint!” És *Lando* vonakodás nélkül szót fogadott, s miután azokat, kik fölmagasztaltatását tréfának vették, bitófára vonatta, és az arisztokráciát a tömeggel együtt megalázta, bölcsen és igazságosan uralkodék, s néhány esztendőn keresztül a meghasonlásban

sínylódott Florencet egyessé és boldoggá tette. De mi kivételképpen s századok alatt egyszer a gondviselés választott emberinél kerül elő, az nem számítás alá jöhető eset, és a tömeggel sohasem történik meg.

Egyébaránt, hogy vakon, öntudás nélkül a tökéletesedés útjait egyenlítheti ki a nyers erő zsarnoksága is, erre nincs mért meggyőzőselem végett a történelemből idézni fel adatot, miután a természet gazdálkodásából tudom, hogy a ragálynak lehet üdvös eredménye; mert oly pondró-nemzedéktől, mely rothadason hízik meg, tisztíthatja a földet, de azért mégsem tanácslanám honfitársaimnak, hogy adandó alkalommal egészségi sorompókat ne vonjanak.

De - ellenvethetik azok, kik állhatatosan hiszik, hogy saját kezeikkel fogják még valaha Platón köztársaságának alapköveit letenni - a francia forradalom előtt, mikor *ős*-gyűlések kezdettek divatba jöni, nem nyilatkoztattott-e a köznép ki oly magas elveket, melyek Condorcet által is legföllebb szebb szavakkal közölthettek volna, s melyeket utóbb a nemzeti gyűlés magáévá tőn?

Kétségkívül. A tömeg kiáltotta példa okáért, hogy szűnjék meg a robot és tized, *mert ő tett robotot és adott tizedet*; a földesúri bíróság töröltesse el, *mert ő volt annak alája vetve*; a közhivatalokra minden eljuthasson, *mert ő záráték ki azokból*; a polgárok a törvények előtt egyenlők legyenek, *mert ő vont rövidet az igazság kiszolgáltatásakor*; az álladalom terheit mindenki egyformán hordozza, *mert ő fizetett egyedül adót*, stb.

S gondolják-e olvasóim, hogy követelései, miket büszkén tőn magáévá a polgárosodás, azon magas lelkesedésből ömlenek, mellyel mennydörgé *Mirabeau*: „A szabadítékok elmúlnak; a nép örök”? Vagy talán a tömeg *ihletés* által előlegezett oly eredményeket, miket sok fáradsággal hozott tisztába a közgazdasági tan? De nem nyilatkoztatta-e ugyanazon népszerű honárulóknak azokat, kik a nemzeti *banqueroute* mellett nem szavaznak, azaz kik meggátlani akarták, hogy végínségre jutással néhány ezer ember hordozza a nagy tömeg helyett a közterhek legsúlyosabbikát, a *deficitet*? És *Mirabeau* minden hatalmával sem tudta volna a gyalázat örvényéből kiragadni Franciaországot, ha a nemzeti gyűlést követutasítások korlátozzák. Honnan ily következetlenség és egyik kimondott elvnek rögtöni megcáfolása? Talán itt az *ihletés* elhagyta a népet, mint olykor a költőket szokta? Korántsem. A nép e tettében éppen annyi értelmesség mutatkozott, mint az előbbiekben. Ő tudniillik most is azon önösséggel kérdezte saját közvetlen hasznát meg, mint máskor. Ha ezen egyenlőség-szomjas tömeg oly szabadító-osztálybeli csoport volt volna, mint a mi közgyűléseinken parancsnoki hatalmat bitorló nyers erő, akkor - kétségen kívül - teli torokkal rivalgta volna: a robotot és tizedet pontosan föl kell hajtani, *mert mindkettő nekem is jövedelmez*; a földesúri bíróság meg ne támadtassék, *mert ráncba kell szednem az engedetlen parasztot*; a közhivatalokra csak nemes juthasson el, *mert azt nem akarhatom, hogy minden varga fia orrom alá packázzék, s aztán egy kis »vivendi modus« is kell a Szent Korona tagjának, ki a hazáért vérét, mint sok nyilatkozatainkból tudatik, akármikor bőven ontja*; a titulus nonus soha kérdés alá se jöjjön, de a parasztot gyanúra akárhányszor csípjék bízvást el, *mert a pór talán csak nem akar mindenben velünk egyenlő lenni, holott az Isten is más anyagból teremtetten*; a közterheket hordozza, mint eddig, a paraszt, *mert különben a haza felfordul, a szabadságnak vége, és én inkább vért ontok (nem a magamét tudniillik, mert arra csakugyan szükségem van), mintsem porciót fizessek*, stb.

De ki kell igazítani szavaimat, mert a francia tömeg, ha olynemű volt volna, mint a mi nyers erőnk, csakugyan nem tett volna mindenben a felhozottak szerint. Így például a robot és tized kérdésében meghasonlottak volna a vélemények; azok tudniillik, kiknek néhány hold allodiaturájok lenne, közönyösen viselnék magukat; azok pedig, kik colonicaturán laktának, e részben még a „szatmári 12 pontot” is megszegyenítenék, mert a szolgálatnak s más földesúri javadalmaknak minden kárpótlás nélküli eltörlését egyértelműleg ölmosbotoznák keresztül.

Volt idő, midőn a mi bocskoros nemességünket is megszállta volna az *ihletettség* istenadománya; midőn az ők lelkesedése is mennydörgésként kíséré vala a véleményvezetők villámain. Ha II. József sokáig életben maradhatna, s egyoldalú reformjaihoz makacsul ragaszkodva, a nemesi szabadítékok önkényes eltörlésére vagy korlátozására rendelményeket bocsátott volna a hivatalhatóságokhoz, ekkor bizonyosan a köznemesség oly hévvel működött volna az alkotmány védelmében, mint akármelyik tudós szónok. És mi megérhetők vala azon dicsőséget, hogy a demagóg nálunk is hirdethesse, *miként a tömeg azon óriás- és termékeny felfogással bír, mely egy pillantással az egész láthatár terét keresztülfutja, s ihletés által érzi az események jelentékenységet, a tények következményeit, a veszély terjedelmét és a gyógyszerek erejét. Mire legvilágosabb példa azon közgyűlések sora, melyekben a nemzet szabadságait megóalmazó köznemesség oly magas elveket nyilatkoztatott ki, minők a nagy Vay József által is legföllebb szebb szavakkal terjesztethetnének elő.*

Mindezek után nézeteimet oda központosítom, miként én a tömeg túlsúlyát az európai műveltség mostani stádiumán, a miénknél kifejtettebb és rendhez szokottabb országokban sem tartom oly bölcsességeknek, melynek feltalálásáért fáradozni sürgető szükség volna. Megengedem, hogy a pillanat érdekei s önösségünknek legközelebb fekvő néz pontjai olykor oda vezetnek, hová jólétünknek mélyebb és az egész láthatárt átölelő kiszámítása. Következőleg az országlát mezején is összeolvadhat az eszélyes és művelt honpolgár nézete s taktikája a nyers tömeg eszméivel és modorával, s ekként a társadalom célját, tudniillik a legnagyobb öszvegű közjólétet a bárgyú is úgy segítheti elő, mint a bölcs. De ily konjunktúrák felette ritkán kerülnek elő. A többi esetekben pedig a nyers erő - miután a műveletlen ember gyakran szokott első benyomások rabja lenni - kivételileg folytathat önáldozó harcot is; de ez kitartás tekintetében oly gránitszobor, mely agyagtalpra épült.

A mi viszonyainkban pedig, hol a nemesi szabadítékokon kívüli érdekeknek is koronként növekedő befolyást kell engedni közügyeinkre, hol egyesített áldozattal szükség csak később gyümölcsözőendő célok létesítéséhez járulni, hol a közterheket, hogy azok elhordozhatókká váljanak, vállainkra is kell venni, s hol - végre - kötelességünkben áll magánjogi idves törvények által kitiltott millióknak fölnyitni a jólét édenkapuit, e viszonyokban - ismétlem - a kiváltságos osztálybeli nyers erőnek vak önössége irányainkkal ezer pontokban ütközik össze. Következőleg, ha számtöbbségéhez még azon kiváltságot is csatoljuk, hogy rakoncátlansága által kénye szerint tartsa *jus ligatum* alatt az értelmességet, akkor ne kecssegtessük magunkat oly jövőendővel, melynek útját magunk zártuk el, és inkább dobjuk félre a szabadelvűséget, mintsem azzal fertőztessük be, hogy mint bűnt, mint becsempészett portékát takargatni és elrejtteni kelljen.

Én legalább nem hiszem, hogy korteseink - miután a politika mezején az ok a következménnyel nincs azon látható összefüggésben, mint az elvetett búzamaggal a kikelt gabonaszár és a megért kalász - saját anyagi hasznukat és az arisztokráciának valóságos érdekeit fölfogni és előmozdítani tudják.

Nem hiszem továbbá - miután rendszerint az szokta legtüzesebben építeni és védni e választékfalakat, kit az osztályzati sorompón kívül semmi más értelmi és erkölcsi határvonal a népsalaktól külön nem szakít -, hogy korteseink valaha az alkotmányos sáncok felé hívogassák a kizárt tömeg közül azokat, kik érdekeik és vagyoni függetlenségök által képviselőre befolygni igényt formálhatnának magoknak, vagy hogy oly birtokszerzési jogokkal ajándékozzassák a népet, miket megtagadni több volna rossz tapintatnál. Ellenben igen tudok képzelni oly esetet, midőn a pergamenes nyers erő makacssága által a pergamentelen nyers erővel rögtönzethet egy kevés jacquerie-t és Dózsa-féle históriákat.

Nem hiszem végre - mert erre *ihletettség* mellé egy adag apró részlet, azaz szépecske mennyiségű ismeret is kívántatik - hogy korteseink, ha az öntagadás csodájától is környeztetnének

meg, a politikai jogok átruházását a népneveléssel és népvagyonosodással fokozatos viszonyban tudnák tartani, és e három kelléket oly összhangzásba hozhassák, melyből biztosan lehessen aztán országunkra áldást és maradandó dicsőséget várni. S ha mégcsak az volna feladatunk, mi más országoknak, ha a politikában csupán egy vestfáliai békekötésre kellene törekednünk, de amely jobban alapítsa meg honunkban a polgári szabadságot, mint ez Európában a vallásit, ha elég volna, szüntelen tökéletesítvén Kárpáttól Adriáig a népet, egy-szersmind a történelmi jogokat az észjog eseményeihez minél közelebb emelni és célszerű intézkedések által az anyagi gyarapodás csatornáit megnyitni, szóval szabadelvűnek lenni, nem a pártok szűk és homályos magyarázata szerint, hanem a legtisztább és magasabb értelemben!

De nekünk ennél is terheesebb hivatásunk.

Kötelességünk előmozdítani a liberalizmust és nem hanyagolni el nemzetiségünket, noha e két hitre-bízottság érdekei olykor meghasonlanak, útjai keresztülvágják egymást, irányai különszakadnak.

Kielégíteni az emberiséget és véreinket: ez azon Ulixes-íj, melyet a nyers tömeg minden állati erejével fölvonni soha nem fog.

Kedvetlen dolgokat mondtam el, mert hőbben óhajtom a nép jólétét, hogysem valaha eszembe jusson népszerű kifejezésekkel azt hátrább tolni.

Most továbbmegyek, ámbár utamban mindenfelől hasonlólag elszomorító kilátás nyílik.

A nyers erő állandó diadala nemcsak haladási kérdéseink nagy részét taszítaná végveszélybe, de helyhatósági rendszerünket is megbuktatná.

Az újabb kor alkotmányos országai oly municipális életet, minő a miénk, nem ismernek. Ők sokat olvastak a történezet lapjairól és azon regényekből, melyek Artus királyról, Kanuthról és a kerekasztal hőseiről szólnak, egy régi intézmény felől, mely a középidő első századaiban célirányos eszköz volt a hadierő összevonására, a táborozási vélemények egyeztetésére, a fenyték megszabására és a zsákmány kiosztására. Tudják továbbá, miként ezen intézmény az alattvalók függetlenségét védvén, lassanként az álladalmi hatalmak súlyegyenére és képviseleti formákhoz vezetett, de utóbb saját szülötte - a képviseleti rendszer - által meggyilkoltaték, mert azok az eszközök, miket az önkény korlátozására használt, tudniillik a helyi érdekek és a szabadítékok, megátalkodottabban küzdének most a közérdek igényei, mint hajdan a zsarnokság parancsai ellen.

Mi, magyarok, ez ősi intézményt az idő és elvek rombolásától megóvtalmaztuk, s híven fogjuk védeni; mert azon remény táplál, hogy a hatalom visszaélése elébe körfalat von, s egy-szersmind kapuit kinyitja a kor követeléseinek elfogadására.

Mindazonáltal ne gondoljuk, hogy ezen hitünk oly sziklákra épített erősség, melyet a más véleményűek kétléseikkel ne ostromolhassanak.

Ők taglalás alá vévén helyhatóságaink organizmusát, fölhozhatják ellenünk, miszerint

1. municipiumunk igen apró részletekig lehatólag teszi magától függővé a törvényhozást. Nagy számú gyülekezet s kivált olyan, melynek tagjai születésök s nem míveltségök által foglalják helyöket el, alkalmasabb arra, hogy mások által készített tervet általános bírálat alá vegyen és elfogadjon vagy visszavessen, mint arra, hogy maga készítsen fokenként rendszeres munkálatot. Továbbá a követutasítások a határozatok hozatalát hátráltatják; gyakran azon nézetnek szereznek többséget, mely kisebb számban maradna, ha az - úgyszólván - kémiai válrokonságban levő véleményárnyéklatok élénk eszmecsere és szabadon mozgó parlamentá-

lis élet által összeolvasztatnának. Így a legfontosabb kérdések vitásakor is mindig találkoznak egyének, kiknek elmagyarázhatatlan kötelességük oly véleményt indítványozni vagy pártolni, mely az uralkodó irányok egyikéhez sem simulhatván, azon szabálytalan állapotot eszközli, hogy koronként néhány megye tetteleg nem képviseltetik. Végre mostani modorunk inkább állít elő ügyvédeket, mint szónokokat, s inkább szónokokat, mint országlati férfiakat. Mert a követ és utasítása sohasem tökéletesen egy lélek. Itt, akár mint palástoljuk, dualizmus van, mely szünetlenül csatáz. Majd az utasítás értelme facsartatik el, majd a követ nézete. Ezen kis békekötések, melyek hol a kötelesség, hol a meggyőződés külszínét akarják fenntartani, éles megkülönböztetésekre, jól körülszótt álokoskodásokra, mindig kezen tartott kibúvó kapukra - azaz ügyvédi erényekre - vezetnek ugyan, de éppen ezáltal a lélek merészebb reptet és a mély szenvedély nyilatkozatait - a szónoki főtulajdonokat - hideg józanság - s paránszerű számíttatásokba süllyeszti. Aztán tulajdonképp most a követ az országgyűlésen egy pert folytat, melyben utasításának követeléseit megnyeri vagy elveszti, de mindenesetre gyakrabban ótalmazza dialektikája egész fegyvertárával, mint függetlenségekor tenné. Ez ügyvédi szerep. És az ügyvédek közül sokan míg mellett- és ellenokkal tömők szünetlen zsebeiket, azon szkepszis martalékává válnak, mely nem ösmer rendíthetetlen elvet, tisztába hozott nézeteket. Szigorúan jellemzett és következetesen keresztülvitt elvek nélkül pedig senki sem lehet nagy országlati férfiú.

Felhozhatják ellenünk

2. hogy helyhatósági rendszer mellett a kormány a nemzeti jólét kárával hatánytalan. Mert a törvények végrehajtása gyakran nem sikerül, s ekként a kinyilatkoztatott közakarat helyi érdekeknek áldoztatik fel, és néhány egyén tetteleg *vétót* gyakorol a hazával szemben. Az igazgatás idves és alkotmányos rendeletei is vagy tárgyalási sort nem kapnak, vagy az elkésett foganatosítás által erejüket veszti. A rendőrség és népnevelés azon része pedig, melynek az állomány célja előmozdítására csak központból kell kiindulni, ama Bryaraeusnak, mit önkormányzásnak nevezünk, ötvenkét karja közt megfojtatik.

Idézhetik ellenünk

3. *Royer-Collard-nak* következő sorait: „Midőn az álladalmi hatalom a társaság nevében ítélőbírát akar választani, fölszólítván a polgárt ezen magas hivatás elvállalására, hozzá így szól: Orgánja a törvénynek! légy te, mint az, szenvedélytelen. Körülötted csatázni fognak a szenvedélyek, de lelkedet e jelenet ne zavarja meg. Ha saját hibáim, ha a befolyások, melyek ostromolnak, s melyektől mindig megóva lenni oly nehéz, igazságtalan rendeletekre ragadnának, parancsaimnak ne engedelmessédj, állj ellene csábjaimnak, állj ellene fenyegetéseimnek. Midőn a zöldasztalhoz lépsz, szíved fenekén ne hordj se aggályt, se reményt. Légy szenvedélytelen, mint a törvény!”

A polgár ekként felel: csak ember vagyok, és az, mit te követelsz, emberfölötti. Neked erőd, nekem gyöngeségem nagy. Az egyenetlen küzdelemben meg fognék bukni. Te ellentállásomnak, mit kötelességemmé tévél, indokait félreösmerhetnéd és megbüntetnél. Túl nem emelkedhetem magamon, ha nem védendesz magad és magam ellen. Jöjj hát gyöngeségemnek segédül, szabadíts fel a félelem- és reménytől, ígérd, miként a zöldasztaltól addig eltávolíttatni nem fogok, míg be nem bizonyul, hogy kiszabott kötelességeimet megszegtem.

Az álladalmi hatalom kétkedik, mert természete a hatalomnak, hogy akarától nehezen váljék meg. Végre a tapasztalás által érdekei iránt fölvilágosíttatva és az események mindig növekedő erejétől kényszerítette szól a bíróhoz: „*légy elmozdíthatlan!*”

És a helyhatósági rendszerrel elégtelenek idézvén e sorokat, melyek a törvényszékek függetlenségéről elméletet foglalják magukban, kérdeni fogják tőlünk: mit követ egy bíró el akkor, ha a magánjogi és büntető törvények alkalmazásában részrehajló? Mi azt feleljük:

rabol, üldöz vagy gyilkol. S most megint kérdehetik: az emberi természet ösmeretéből merített adatok szerint miként lehet legritkábban részrehajló? S mi kétségen kívül felelni fogjuk: ha félelem nem tartóztatja, remény nem csábítja, szóval ha független. És miután eddig mindenben egyeztünk *Royer-Collard*-ral, így szövendi tovább okoskodásait: csak akkor függ-e a bíró idegen befolyástól s kénytetik, ha nem óriás jellemű, érdekek után hajlani, midőn az igazgatás szabad kénye szerint polcáról elmozdíthatja, vagy pedig akkor is, ha néhány hatalmas ember, ha a választógyűlés foszthatja meg Themisz mérlegétől? Tagadhatatlanul mindkét esetben egyformán. - Továbbá a képviselő értelme az, hogy a megválasztott egyénről visszasugározzék a túlsúlyú tömeg minden tulajdonságai öszvegeivel, szenvedélyeivel és gyöngeségeivel együtt. A bírói hatalom kötelessége, hogy e szenvedélyek és e gyöngeségek rája ne ragadjanak el. A képviselő értelme az, hogy változzék a közakarat hullámszásai szerint. A bíró piedesztálja, miről le nem léphet, változatlan szigor a törvény alkalmazásában. Aztán a kisebb számnak kötelessége a közügyek intézéséről nézeteit alávetni a többség akaratának; de nem kötelessége *sem a tömegileg gyöngébbnek* - azaz a minoritásnak -, sem az egyénileg gyöngébbnek - azaz befolyás nélkülinek - vagyonát és életét - azon kincseket, melyeknek biztosítására alakult a polgári társaság - *csak azért, mert nem ő a többség, vagy pedig nem ő a hatalmas egyén*, fölládozni. A képviselő eszméje tehát helytelenül alkalmaztatik a fórumok létegesítésére. E mezőn a zsűri szerkesztésen túl megszűnik a képviselő követelése, és a polgári társaság, ha áltanoknak hódolni nem akar, a bíróhoz így fog szólni: *légy te elmozdíthatatlan*.

Felhozhatják ellenünk

4. hogy miután még eddigien az álladalmak inkább Hobbes, mint a kvékek megelégedésére intézik egymás közti viszonyaikat, felette szükség a jelentékenységgel tartósan bírni akaró országoknak erőseknek látszani és valósággal lenni is. Aztán amely nemzet csak önvédelem elvéből indul is ki, kénytelen megvallani, miként a megtámadó szerep gyakran önvédelmi; mert külérintkezései sokszor vehetnek oly alakulást, miszerint nem az a küzdelem kezdője, ki az első ágyúsort ellövé, és a föllépés csupán az idegen invázió villámhárítójául szolgál. A magyar - még akkor is, ha amaz inszurrekció, melynek vérdíja emlegetésével szoktuk minden hazafi-kötelességeinket lefizetni, korszerű organizációt nyerne - törvényhatósági rendszerénél fogva a táborozásokban nagy szerepet nemigen játszhatik. Napóleon Franciaország minden megyéiben a katonai szolgálatra egybeírtaknak az elindulási órát, az összpontosulási helyeket, a napi út irányát és mennyiségét szorosan meghatározván, büszkén hirdetheték ki bulletinében azon napot, melyben az idegen tartomány fővárosába fog megérkezni. Mert hogy sergei a kitűzött órában a határszéleken legyenek, ezt a centralizáló és hadi-fenyíték gépezete hozta magával; a további sikerről pedig az ő óriási szelleme kezeskedék. Nálunk ily gyorsaság, pontos teljesítés és egy nagy terv egyes részeinek tökéletes összevágása lehetetlen; de az igen valószínű, hogy míg a megyei közgyűlés a készülődés véd- és ellenokainak gránait lassanként beveti a tanácskozás mérlegébe, és az önkormányzás az önmagáról gondoskodás eldöntéseig vergődik, éppen elég ideje marad a vitéz, de szállongó inszurrekciónak, hogy - mint az Athenaetől segítségül hívott spártai sereg - a tusatérre érkezvén, a halottak ügyességét megdicsérhesse és hazatérjen. Tehát municipál-rendszerünk a szükség óráiban sem a közvetőleges védelemre, tudniillik akkorra, midőn az ország künn küzd, hogy benn meg ne támadtassék, sem a határban összpontosított védelemre kecsegtető kilátást nem ígér.

Felhozhatnék ellenünk

5. miként sok öncsalás rejlik azon vigasztalásban is, hogy legalább részletes védelemre páratlanul ellátva volnánk; mert megyei szerkezetünk oly csodaerővel bír, hogy az ellenség - mint egykor Saragossát - házanként kényteleníttetnék megostromolni Hunniát. Az ellentállás ily nemére kedvezőleg foly ugyan be azon körülmény, miszerint minden törvényhatóságunk, mint megannyi kis tartomány, erejét saját létrészei által vonhatja öszve. De mégis mások a

siker főtenyezői, példa okáért érdekegység, melyet közjólét vagy köznyomor idéz elő, a nép harcias szelleme és a hely természete. Legalább - hogy egyéb említetlen maradjon - ez utolsó ok, tudniillik a hely természete által nem látszik Magyarország házankénti védelemre hivatva lenni két tekintetből: mert földje jobbára *térség*, s mert *nem szerfelett nagy térség*. Hol a Sierrák egymást keresztülszövik, ott van sasfészke a *Mináknak*, *Cabreráknak* és a kimeríthetetlen *guerilláknak*; hol a sivatag beláthatlan tömkelege kifárasztja a puszták hajóját - a tevét -, ott védve van, törvényhatósági rendszer nélkül is, a *beduin*. Hogy a megyei szerkezet ily kérdésekben mellékszerepet játszik, bizonyítja az, hogy éppen a jelen percben Spanyolország árnyékká fonnyadt municipalitásával is éppen oly hatányosan prononciál és küzd, mint a *fueros* virágzaskor.

Az ellenvetések ezen öszvegét ha szoros bírálathoz alá vetjük, mi, kik municipális életünket vakon nem bálványozzuk ugyan, de minden gyöngeségei mellett is a rokonszenv erős kapcsaival szorítjuk magunkhoz, találni fogunk védőkat, mikkel a más nézetűek állításainak egy részét megcáfolhatjuk. De miután az őszinteséget oly erényadónak tartjuk, mit közösen kell, mikor terhe némileg nyomna is, hordoznunk, ha közügyeinknek eszmecsere általi előmozdítását óhajtjuk, kénytelenek vagyunk főként hármat tenni: *először* elösmerni, miként nekik egy részben csakugyan igazuk van; *másodszor* oly fényoldalait tüntetni ki megyei szerkezetünknek, melyek idves eredményeik által súlyegyent formálnak elpalástolhatlan gyöngeségei ellenében; *harmadszor* fölhozni helyhatósági rendszerünk rugalmasságát, minél fogva sok hajlítást tűr szétpattanás nélkül, a célszerű átalakulásra alkalmas, s beltermészete által szép élet-igénnyel *kecsegtető jövőndője van*.

S eddig minden vita az ők megnyugtatóására és a mi győzödelmünkre szolgálna, ha a *jövőndőt* 1841 terhes felhőkkel nem borította volna be.

De mit fogunk akkor mondani, ha a rendetlenségek miatt szorongó kebel nem fojthatja el következő nyilatkozatát:

„Önök tiszta szándékában, igazság utáni szomjában, hazafi-munkásságában azon termékenyítő erő rejlik, mely a tavasz zöldelletét ruházhatná közintézményeink oly tájaira is, melyek a fagy élettelen karjaiból még alig menekedtek ki, és meddön állanak. Önök koronként irthatnák a municípiumokba becsúszott visszaéléseket, lementszhetnék az ártalmas kinövéseket, szabályozhatnák az erőknek bizonyos pontokrai szertelen tódulását, adhatnának az egésznek oly idomítást, mely az álladalmi hatalmak többi ágazataival is összhangzásban legyen.

De ha reményeink a gyűlésterem felé ösztönzenek, és mi például Nagykárolyba, Szigetre, Nagykállóba, Rimaszombatba, Zalaegerszegre, Szombathelyre, Egerbe, Zágrábba útnak indulunk, és találkozunk önökkel, kiknek arcán oly elszántság ül, mintha a Thermopílei-szoros védelmét vállalták volna magokra, vagy a vértanú kinkoronáját akarnák fejükre illeszteni, hallunk az országos béke közepette csataterekről, sebesültekről és elestekekről. Látunk üzőbe vett csapatokat, kizsákmányolt tanyát, feldúlt telkeket. A város végre - hová megérkeztünk, értesülendők a reformnak sorsa iránt - ostromállapotba van helyeztetve, a polgárok házaikba zárkóztak. A köznép tudakolja előljáróitól: fegyvert ragadva kiverje-e birtokából a garázda vendégcsoporthoz, mely rabol és elviselhetetlen betyárságot űz? A megye épületéhez pedig - miután annyi ragaszkodással vagyunk életünkhöz, hogy potomra eldobni nem akarjuk - közelítenünk lehetetlen, mert az ostromoltatik téglákkal és bunkókkal, és önök is különböző szobákba vonulva vagy ütközetre készülődnek, vagy az ellenpárt főnökeinek diszkrécióra föladják magokat, kik egyébaránt, midőn segédelmet ígérnek, felbőszült korteseik lecsendesítése iránt őszinte aggodalomban vannak. Végre, ha a dulongás elfáradott és a kipihenés fegyverszünete alatt megnyílt a megyeterem ajtója, tanácskozások helyett látjuk a részeg szenvedelmet bacchánsként tombolni és a szabad szót bilincsek közt esdekleni kihallgatásért. Ha mi - ily jeleneteknek tanúi - elborzadunk oly alkotmányos formától, hová az erőszak minden

kicsapongásaival beférhet, inkább fog-e nekünk gyengeségül felrovatni az igazságos világ-
vélemény által e félelem, vagy pedig önöknek a vak ragaszkodás oly kétszín doktrínákhoz,
melyek az elméletben rendet, szabadságot és korszerű kifejlődést ígérnek, és a gyakorlatban
féketlenséget, zsarnokságot és átalkodott visszahatást nyújtanak?

Azonban önök minket türelemre szólítanak fel, a rakoncátlanságok megszüntetését ígervén.
De teljesíthetik-e kötelezésöket egész mértékben? És a végén is mit használna nekünk, ha a
törvényhatósági rendszer akkor tisztíttatnék ki, mikor a tömeg erkölcsisége már elsüllyedett?”

Igen, olvasóim, így vezeti a nyers erő uralkodása és a bunkókrácia sírjához mindig közelebb
azon ősi intézményt, mely századokon keresztül nemzetiségünknek főtámasza, a nyilvános-
ságnak egyedüli orgánja, az alkotmány elleni mozgalmaknak feltartóztatója, a törvényhozás
hű segéde, a bírói hatalomnak körülményeink közt legtűrhetőbb kezelője és az országlati
nézeteknek tanodája volt.

Nem attól tartok én, hogy a megyei rendetlenség valaha alkalmul szolgálhatand kormányunk-
nak a törvényhatósági életnek egy csapással megszüntetésére; mert igazgatásunk sokkal
népszerűbb, lassú kiegyenlítésre hajlóbb és erőszakos szabályoktól irtózóbb, hogysen
hatalmát önkényileg gyakorolja akkor is, midőn talán e lépést a kivételes helyzet tekintetéből
Európa szabadabb országai sem fognák szigorún megbírálni.

De másfelől attól minden pillanatban rettegek, hogy maga a nemzet veszt el végtére bizo-
dalmát oly intézmény iránt, mely minden ámtításnak eszközül, minden izgatónak fegyverül,
minden bűnnek palástul szolgál.

Germania Tacitus korában vad, mocsáros, zordon erdőkkel borított, terméketlen, hideg égaljú,
éles vagy egészségtelen légű volt, de a népszorgalom és népmíveltség magával hordja az
átalakító hatalmat, mely varázserejével kiszárítja a mocsárt, ledönti az őserdőket, számúzi
azon gőzkört, mely megvesztegeti az életet. És most e föld aránylag termékeny, általában
pedig egészséges légű és égaljú, s oly szelíddé lön, mintha a természet rende ellen föllázadott
titánok kiragadván a pólus befolyása alól, néhány fokkal közelebb tolták volna az egyenlí-
tőhöz.

Így van az alkotmányos formákkal is. Oly intézmény, mely elméletileg kevés biztosítékot ígér
a szabadságnak, kevés pártolást a közjólétnek, együttthatás, míveltség és polgári erények által
tökélyesül, vetkezik gyarlóságából, lappangó erőket - melyek észre sem vétetnének - tüntet
elő, csontmervvé válik a rossz ostromai közt, hajlékonnyá a jó befogadására, rugékonysága
gyorsan kiépüli a csapást, s áldásai eláradnak a nemzeten.

De ha ti bűneitekkel törvényhatósági rendszerünket Pontini-mocsarává változtatjátok, mely-
nek pusztá szemlélése az életörömet előli, közelsége pedig egészségünket veszélyezteteti, s
kockáztatja személyünket és vagyonunkat, mert alapja ingovány, légköre mirigy, vendége
sárga-hideg és bandita, akkor hijában bizonyítjátok be, hogy a földnek helyzeténél fogva
felette egészségesnek, éden-zöldelletűnek, azúr-egűnek kellene lenni; mert az ildomos ember
sem palotát, sem kunyhót, sőt még az öntagadás próbájául remetelakot is aligha fog rá építeni.
És minek is áldozná föl álomért a valóságot, tudniillik *vagyonát, szabadságát és életét?*

MÁSODIK RÉSZ

1

Schadow, azon nagyhírű festő, ki a Rajna hullámainál romolhatatlan oltárt emelt a művészetnek, valahol következő, nem új, de fölötte érdekes lélektani megjegyzést teszen: „Egy mű alapeszméjének első felvillanása a lelket boldogító kéjérzetbe meríti, és a csendes elmélyedés azon magasztos hittel tölti be, hogy megelégtelése a külvilágtól független. Ellenben fárasztónak és sokkal szövevényesebbnek tűnik föl a tárgy a kivitel különböző fokozatain... Itt a kérlelhetetlen értelem minden pillanatban új nehézségeket gördít elő. Tökélytelenségek támadnak, melyeket a kijózanult nézellet szörnyülkedéssel lát meg. Kedvetlenülés és unatkozás kezd csoportosan jelentkezni. Idők állanak be, midőn a természetünkben rejlő hanyagság erőre kap, megingatván a komoly elszánást és a jellemstilárdságot. Ily percekben a művész előtt a tárgy első felfogása szerencsétlen rémkép. A lélek más tervekkel telik el, melyeken a fiatal szenvedély egész hatalmával csügg. Ekkor önmagát csalja meg a művész, azt vélvén, hogy az új eszme kifejtve sokkal nagyobb eredményre vezetne, s gyakran egy ábrándért hűtlenül hagyja el régi szű-bálványát.”

Ezen észrevételek nemcsak a festőre, hanem az íróra is illenek, kinek munkája elkészítésében a képzelődés és értelem, hev és számítás, az ösmeret adatai és a szellem alkotó ereje egyaránt osztoznak, és kölcsönösen segítvén egymást, testvérileg, küzdenek a magasabb tökély kivívására.

Ámbár talán legkevesebb jogot igénylek azok közül, kiket az olvasóközönség némi figyelemre méltatott, oly hivatásra, mely a fáradalmak legsúlyosbikát - a literátorit - állandó sikerrel biztosítja, mégis a könyvszerzők gyarlóságait gyakran érzem keblemben megmozdulni.

Midőn a zsurnalisztika tusateréről - melynek száraz homokján mi, erdélyiek is érezzük a küzdés veritékét és az erő lankadását anélkül, hogy a pályadíjat, tudniillik a sikerrel hatás hitét ösmernők - elpazarolt elvek után visszavonulni szándékoztam, mint a régi barátnak, kit új viszonyokért könnyelműleg feledésk, egy pillantásban átömlő csendes szemrehányása vádlólag hatásnak kedélyemre emlékei azon óráknak, melyekben nem ösztönzött egy gondolat is, nem csábított egy vágy is a politika mozgalmas életköre felé, sőt tehetségem minden irányai azon törekvésben összpontosulának, hogy esztendőkön keresztüli egyforma munkásság, folytonos észlelés, lassú, de percnyi hódítványokért meg nem szakított alkotás közt valaha oly művel lépjek be a hon templomába, mely noha igen természetesen oltárékesség sohasem lehet, de becsét azáltal nyerend, mert mindene az áldozónak.

Mihelyt tehát a hírlapszerkesztés terhét más vállalkozónak átnyújtani szerencsés lehettem, régi terveim lelkemben föltámadának, és a parlagban hagyott mező ezer ingerével vont magához vissza.

Néhány nap múlva jókora halom vázlat és félig kész iratok között ültem, a szobrászként, ki torzógyűjteményben foglalkozik, példás szorgalommal rendezve, darabosságokat simítva, csonkaságokat egészítve ki.

Azonban megjelennek a királyi előadások, és az általok eszközölt közlelkesülés olyakra is hatást gyakorolt, kik félrevonultságukban s a napi érdekekkel kevés viszonyban álló munkálkodásaiknál fogva a perc hatásaitól elsáncolva hívék magukat.

Minél inkább méltánylám kormányunk politikáját, mely óvakodék a megyehatósági gyűléseinkben közelebbről mutatkozott visszaélések és jogtapodások korlátozása végett határozott

jellemű szabályokhoz nyúlni, míg e kényes kérdésben az ország véleménye irányáról nem értesül, és a törvényhozás hatányos segedelme felől biztosítva nincs, annál szükségesebbnek látszék előttem, most midőn a tárgy szőnyegre hozaték, semmit a nemzet részéről el nem mulasztani, mi a zabolátlan szenvedélyek és selejtes kedély által fölforgatott rend helyreállítására vezethet, anélkül, hogy a gyökeres létegesítés tömkelegébe bonyolítana. Mert egyébaránt magam is - hogy egy nevezetes tekintély szavaival éljek - állhatatosan hiszem, miként „a törvényhozás jelen nagy feladatát illetőleg azon meggyőződésben a józan eszűek nagy többsége osztozand, miszerint most a megyék teljes elrendezésébe elegyedni nem kell s nem lehet.”

Egy rövid végigpillantás a napi irodalom közelebbi vitatkozásain meggyőzött arról, miként a királyi előterjesztmények pontjai közül a II. az, mely iránt legkevesebb eszme cseréltetik, leggyébrebb kiindulási pontok emelkednek föl, és legbizonytalankodóbb a közvélemény a célszerű határozatokra vezető eszközök választásában. És viszont egy futólagos tekintet azon eventualitásokra, melyek e kérdésnek eldöntése által közvetlenül és közvetve előállhatnak, s részint minden kétségen kívül bekövetkezni is fognak, azt hiteté el velem, miszerint nincs korunknak oly igénye, mely akár alkotmányunkra és nyilvános életünkre, akár anyagi fejlődésünkre és haladási ügyünk folyamára nagyszerűbb befolyást gyakorolhasson, mint a megyei visszaélések kiirtása körüli idves lépéseink vagy bűnös elhanyaglásunk.

Ezen indokok ösztöznének e tárgybani őszinte nézeteim közzétételére, s így levék hűtlenné másodszor is régi foglalkozásaimhoz.

De itt kettémetszem azon fonalat, mely gondolataimat észrevétlenül oly vallomások felé vezette, mikből olvasóim kevés érdeket meríthetnek. Különben is ki ne ösmerné emberi természetünknek ama tulajdonát vagy gyarlóságát, mely eszközli, hogy megszokott foglalatosságainknál van végtére a terünek és verítékezésnek is sajátságos ingere?! Jól jegyzi meg a római költő, miként

*Saucius ejurat pugnam gladiator, et ipse
Immemor antiqui vulneris arma capit.*

Már a bevezetésben említettem, minő tárgyak fogják röpiratom második részének lapjait elfoglalni; most csupán azt kívánom még tájékozásul érinteni, hogy midőn a megyei visszaélések megszüntetését illető nevezetesebb javaslatokat bíráló alá veszem, ezzel sem ócsárlási, sem versenyzési viszketegnek nem hódolok, hanem valamint az első részben foglalt taglalgatások néhány szükséges kiindulási pontra vezettek, úgy itt is fejtegetéseimből fognak azon eredmények kimerülni, melyek nélkül szétágazó visszaéléseink ellenszereit indítványba hozni és támogatni nem tudnám.

2

JELEN KÖRÜLMÉNYEINK KÖZT A TÖRVÉNYHATÓSÁGOKNAK KELL-E FŐKÉNT, VAGY PEDIG AZ ORSZÁGGYŰLÉSNEK KÓRÁLLAPOTUNK GYÓGYSZEREIRŐL GONDOSKODNI?

A legnagyobb óvakodással emelek szót e kérdésben; mert azonkívül, hogy fejtegetése kényes viszonyokat érdekel, és divatos nézetirányba ütközik, még azt sem kell elfelednem, miként véleményem a két testvérhaza legnépszerűbb polgárai egyikének hírlapok útján nyilvánított sarkeszméivel ellenkezik.

Wesselényi Miklós oly szenvedések közt, melyek a közönséges jelleműek lélekerejét összetördelnék, mindig éber figyelemmel kísérte közügyeink folyamát, s mintha titánszerű egyéniségének megfelelők nem volnának az *emberi* fájdalmak, magának követelé a *polgáriakat* is, osztozván honunk bánatában és a hű kedélyűekkel együtt érezvén átalakulási küzdelmeink iránti minden aggodalmakat.

Ha külveszélyek fenyegetik függetlenségünket és fönnállásunkat, *Wesselényi* intő *szózatát* a keletkező vihar távoli dőrejjével együtt halljuk meg.

Ha nyelvünk és nemzetiségünk sorsa kedvetlen színben tűnik föl, legott *Wesselényi* tanácslataival találkozunk.

Midőn a múlt évben a földesúri viszonyok rendezése az erdélyi apátiát is mozgásba hozta, s az elfogulatlan nézetek és a közjólétért dobogó férfikebel minden nyomdokért szenvedélyekkel s önösséggel hosszason csatázának, *Wesselényi* hozzánk küldött iratában a kérdés fontosságát és a teendők irányát mindenek közt, kiknek véleményét szerencsém volt ösmerni, a legvalóbb kiindulási pontokból és a legszélesebb látkörben fogá föl.

Midőn - végre - a magyarhoni törvényhatósági zivatar alkotmányunkat örvénybe és szirtok felé sodrani törekszik, *Wesselényi*, ki egykor naszádával életmentőként lebegett a Duna áradozásain, most a politikai hullámok közt segédül jelen meg.

S ki látott a közelebbi években tőle bár egy hasábot azon korkérdéseinknek szánva, melyek tárgyalásakor azért foglaljuk gondolatainkat és tölt keblünk érzéseit rövid értekezésekbe, hogy országunk örömeinek, reményeinek, kilátásainak mi is tolmácsai legyünk? *Wesselényinek* erre ideje nincs; mert azon órákat, midőn testi fájdalmai eltompulnak, meggazdálkodja a hon fájdalmaiban osztozhatásra. Ő vagy kórágóban fekszik, vagy a nemzet kórágya fölött virraszt.

Innen foly aztán, hogy én *Wesselényinek* leghidegebb sorát, legszárazabb fejtegetését is egy neme nélkül a megindulásnak olvasni nem tudom, s ha rögtön, ha az első benyomások és kedélyhangulat közt kellene véleményemet nézetei fölött elmondanom, azoknak nálamnál részrehajlóbb bírálója alig találkozónék.

Ösmeritek-e ama néphitet, mely titkos okairól regél egy véletlen borzadásnak, mely alkonyban, az őszi nap levélhullásai közt megszorítja szívünket, és idegeinken keresztülrezg? Ez akkor történik, ha sétálásunkban, míg elandalodás borult reánk, oly helyen lépünk át, hol valaki haldoklott és jel nélkül temetve van.

Első olvasáskor ily hatalmat gyakorol rám *Wesselényi* leghidegebb modora, legközönyösebb tartalmú irata is. Nem azért-e, hogy minden betűje talán egy szenvedés vonaglása, egy életöröm koporsója?

Ennélfogva a Pesti Hírlapban megjelent *Nemzeti kórállapot* című vezércikkeit is csak későbbi ismételt végigtekintések után taglalgathatám oly kedélyhangulattal, melyben érzemény és előszeretet nem lázadnak föl a hideg okosságnak, ezen alkalmatlan kritikászternek szünetleni közbeszólásaira.

Mi az igen tisztelt báró úr nézetei közül leginkább ellenkezik az enyéimmal, s ha a közvélemény által elfogadtatván, teendőink kiindulási pontjává tüzetnék ki, röpiratom nagy részét hasztalan szópazarlássá változtatná, az a Pesti Hírlap 265. számának következő soraiban foglaltatik:

„Ígénytelen véleményem szerint - így nyilatkozik a nemzeti kórállapotróli pótlék-cikkben Wesselényi Miklós - az ország rendéinek mindenekelőtt egy tisztelet- s bizodalomteljes feliratban kérniök kellene öfelségét, hogy kegyeskedjék minden törvényhatóságok-, s minden kormány- s törvényszékekhez bocsátandó intézvényében mindennemű s bármí célrai párt-

csinálást vagy úgynevezett korteskedést elhatározottan kárhoztatván, azt s annyival inkább annak átmítások, vendéglések vagy éppen vesztegetések általi eszközölését legfelsőbb rosszalás, kegyvesztés s a bűn aránya szerint más törvényes kemény büntetések által fenytendőnek nyilatkoztatni; a megyéket azonban kegyesen főlshóllítani méltóztassék, hogy azok, hol a rend megzavartatott, annak helyreállítására és mindenütt annak biztosítására törvényes hatásuk körét meg nem haladó célszerű szabályokat hozzanak s létesítsenek; másfelől kegyeskedjék a megyék kormányzóinak megparancsolni, miszerint mind választásokban a kijelölések által pártokat és pártoskodást előidézni vagy arra alkalmat adni óvakodjanak, mind pedig - és annyival inkább - bármi alkalmi, vagy akármi iránybani pártoskodástól vagy pártoskodás előmozdításától őrizkedjenek; és mindent, mi a jó rend és közcsend megháborítását okozhatja, minden törvényesen hatalmukban levő módokkal s eszközökkel meggátoljanak. - Ugyanezen felirat által lenne őfelsége megkérendő: miszerint a történt botrányokra nézve, melyeket az ország rendei szintoly mélyen fájlalnak, mint nyilván kárhoztatnak - rögtöni és szigorú vizsgálatokat tétessen, s a vétkeket érdemök szerint s példásan büntettesse. - Továbbá törvényjavaslat lenne őfelsége elébe terjesztendő, mely elhatározottan, de általánosan fejezné ki: miszerint csak jó rend levén a valódi szabadságnak igazi biztosítása, ezt fenntartani a törvényhatóságoknak legszorosabb kötelessége s legnemesebb tiszte; ennek pedig háborítói mind a törvényhatóságok létezését, mind az egész polgári alkotmányt, s így a hont veszélyeztetik; mire nézve őfelsége s az ország rendei valamint a közelebbi rendbontó megyei eseményeket szigorúan kárhoztatják, úgy minden azokhoz hasonló tettet s minden rendbontásra vezető átmítást, ingerlést, vendéglést s minden vesztegetést s lélekvásárlást oly polgári bűnnek nyilvánítanak, mely az azokat elkövetőkre a szégyennek leggyalázóbb s becstelenítőbb bélyegét súti. - Egyébiránt őfelsége s az ország rendei az ország minden törvényhatóságainak szoros kötelességökké teszik mind a választásokra, mind a tanácskozásokra nézve törvénnyel s a törvényhatóságok önállásával megegyező oly szabályokat hozni s létesíteni, melyek a törvényes rendet, valamint a személyes jogoknak minden azzal felruházott által, más hasonlóan jogosítottak megszorítását s az egésznek kára nélküli szabad gyakorlatát, minél jobban biztosítsák. Őfelsége s az ország rendei bizton remélvén, hogy a törvényhatóságok ezen megbízásban hatásuk köre s meghívásuk legnemesebbikére s a honra nézve legüdvösebbre ismerendnek, s vetélkedve fognak abban minél célszerűbben s szilárdabban eljárni. - Ezen szabályok sikere s gyakorlati eredményei a közelebbi országgyűlésnek irányul szolgálának: a törvényes rend - és szabadságnak megyei gyűlésekben s ottani választások - s tanácskozásokbani teljes biztosítására hozandó törvény alkotásánál.

Ennyi az - hitem szerint -, mennyit a jelen országgyűlés tehet; de ennyit kell is tennie."

Engedje meg tisztelt honfítársam, kit én különyszerű egyéniségénél fogva azon ritka jellemek közé sorolni mernék, kik tetteik és Plutarch tolla által kettős apoteózist nyertek, s kinek tárgyösmeretét és felfogását annyira méltánylom, hogy midőn tőle véleményemben különszakadok, alapos okaim mellett is egy árnya a kételkedésnek s nézetim iránti bizodalmatlankodásnak vonul lelkemen keresztül; engedje meg nekem Wesselényi Miklós, hogy oly részletességgel, mi egyedül vezethet az igazság megösmeréséhez, taglalgassam javaslatát, és alkalmat szolgáltatassak, ha téveszmék találtak volna félrevezetni, könnyű útbaigazításra.

Mit ön a nemzeti kórállapot körül jelen országgyűlésünk teendőinek tart, egy *felírásból* és egy *általános törvénycikkből* áll.

Mi a *törvénycikket* illeti: ennek *első* része, mely a megyékbe közelebből becsúszott visszaélések kárhoztatásáról szól, legfőllebb az ország rendeknek válasz-főliratába illett volna be, és a királyi előadások második pontjára nézve visszhangul szolgálna, s lenne oly parafrázis, minőt a francia kamarák szoktak évenként készíteni.

A törvénycikk *második része* pedig, mely anélkül, hogy zsinórmértéket szabna a megyék elébe, tágértelmű kifejezésekkel köteleességgé teszi, hogy minden hatalmokban álló eszközökkel a kicsapongásokat szüntessék meg, hő pártolást igényelhetne, ha hajdani Görögthonban hasonló körjelenségek vészei közt az Amphictyonok gyűlésén mondatott volna ki, hol - mint tudatik - különböző független állományoknak fölhatalmazottai tanácskoztak közös ügyeik felől.

Vége a törvénycikk *harmadik része* - mely a hozandó törvényhatósági szabályok sikerét bévární ígéri, hogy a gyakorlati eredmények a közelebbi országgyűlésnek irányul szolgálhasanak - frigyet ajánl a rendnek, ha ez túlsúlyt víhat ki magának, de egyszersmind három évi fegyverszünetet a zabolátlanságnak, ha merészségével a védelem nélküli megyék erejét vagy akaratát bilincsre verni tudja.

Mi a *felíratot* illeti: ez a végrehajtást *semmi eszközzel nem ruházza föl, és nagy felelősséggel terheli*.

Semmi eszközzel nem ruházza föl: ezt állítám, és szükség most is - noha utóbb bővebben teend - legalább általánosan érinteni nézetemnek főbb indokait. - Az igazgatás önkormányzási rendszerünk mellett, ha befolyására csak törvényes utakat használ, sokat tehet mindaddig, míg ellene a megyék az úgynevezett *vis inertiae*-t gyakorlatba nem veszik. De gondolja-e ön, hogy ezen erő, mely célszerűen használtatva, a közjogi legkényesebb kérdésekbeni rugalmassága által törvényhatósági életünknek nagy népszerűséget szerzett, ha fonák nézetű és nyers erőre támaszkodó többség kezébe ejtetik, egy őrjöngő tombolással, egy átalkodott „*maradjunk!*” fülsiketítő fegyverével nem verheti-e vissza az igazgatás oly követeléseit, melyek az ország közakarátának, egyes kicsapongási fajokra és eljárási módszerre nézve, félremagyarázhatatlan értelmű szabályozó, megelőző és büntető törvénycikkei által nem pártoltatnak?

Továbbá ítélné-e azon bíró, kit egy diadalmaskodó párt a teremből ölmosbotokkal kiszorított tömeg elszéledése közt vitt a zöldasztalhoz, akár oly egyén kicsapongásai fölött, ki a többség értelmében küzdve, midőn neki kezébe hatalmat adott, egyszersmind e tény eszközeiért, ha az eredmény elfogadtaték, méltán bűnmentességet igényelhet; akár pedig oly egyén fölött, ki a kisebb számhoz tartozván, midőn iránta a törvényszék szelíd, megfélemlített gyávának s midőn szigorú, bosszútálló zsarnoknak fogja kiáltani? Európa alkotmányos országai nem tűrhetik, hogy oly polgárnak, ki a kormány ellen feltámadott, ugyanezen hatalom, vagy annak befolyása alatt levő fórumok lássák el ügyét. S miért? Mert nem akarják az emberéletet szenvedélyek játékára bízni; mert a megsértett érdeket és hiúságot ingerlékenynek, a kockáztatott befolyást visszakövetelésben túlsapongónak és a bosszúvágyat martalékosónak tartják, kivált akkor, midőn ez magát csalfa és ólálkodó természeténél fogva igazságkiszolgáltatásnak adhatja ki. Én állhatatosan azt hiszem, hogy fogalomzavarás volna, ha az, ki például az igazgatást nem óhajtja bírónak, oly esetben, midőn ennek önérdeke megbántóit kell lakoltatás alá vonni, békén tudná eltűnni, hogy a megyei kihágásokat büntesse azon többség, mely éppen e féketlenségek küzdelmei közt fejlődött ki, azon ítélőszék, mely mint Tarquinius, Servius testén - a levert minoritáson keresztül lépett a hatalomnak vérrel festett emelvényére. - De mi egybekötöttése van ezen következtetéseknek fentebbi állításommal? Az, hogy a *Wesselényi* által ajánlott felírás nem ad a kormány kezébe célszerű eszközt a jó rend fenntartására, midőn ily színű kérdésekben mellé segédül továbbra is azon ítélőszéket hagyja, mely eredeténél és alkotásánál fogva sokszor vagy hanyag, vagy túlszigorú, s mindkét esetben részrehajló.

De azt is állítottam, hogy az ajánlott *felírás* az igazgatást *nagy felelősséggel terheli*. Mert előtte a kiküszöbölt szólásszabadság, kockáztatott személyes bátorlét s feldúlt rend visszaszerzésére főleg két út fog mutatkozni, és ezen utak körüli választás nem annyira önszándékától, mint az események hatalmától és a viszonyok bonyolódásától függend. *A kormány ti. vagy a*

megyehatóságok rendes orgánjai által törekvend az országgyűléstől rábízott cél kivételére, vagy más módszert választ, mely nem törvénytelen, de minden aggodalmat fölfegyverkeztető.

Az első esetben mik történhetnek?

Nem szándékom minden eventualitást elősorolni, mert tervem ez alkalommal védokaim körül csak néhánynak engedi meg használatát. Lássuk a felhozandókat.

Tehát ezentúl is úgy a többség, mint közelebből Sz... megyében cselekvék, hol a más pártból egy ifjú atyagyilkosságért vádoltaték. Több tanúk látták e borzasztó merény elkövetését. A bűnös előtt kinyílt a börtön ajtója, és körülfogák őt egy keskeny és szűk hely sötétsége, nedve, életfogyasztó légköre, a magány kedélysüllyesztése, a vallatók faggatása, a szenvedés görcsei, a halál rémképei és... a *lelkiösmeret mardosása*, egészíthetik ki olvasóim elakadott szavaimat. Nem, uraim! - szerencséjére az ifjúnak és szégyenére a polgári társaságnak ily körülmények közt is a lelkiösmeret makacson hallgatott, míg végre... megérkezik az atya, kinek halála oly bizonyos volt, és kérte a bírót, hogy gyermekét bocsássák már valahára ki a fogságból.

A többség továbbá a kisebb szám szájasabb, de szegényebb embereit tömegenként rekesztetheti be. Kik aztán a megye börtönében az üres órák alatt - és ezen órák száma naponként tetemes mennyiségű, miután az alvás foglalatossága minden időt magának nem igényelhet - törhetik fejüket a sors azon nagy talányán, miszerint valaki bűnössé válik azért, mert a jövő titkait nem leplezheti fel, s következőleg a szabad választás joggyakorlatát arra is használhatja, hogy olyat éltesen magas hangon, ki aztán - mint utóbb kisé - a hatalompolcra felvergődni elégtelen.

A többség ezentúl is kinyilatkoztathatja, miként a megyei visszaélések megítélésében részrehajlatlan egyik párt sem lehet, s tehát idegen bíróra kell minden ily természetű ügy ellátását átruházni. Azonban miután megállapodása szükséges corollariumául szép számú egyént húsre tétetett, közgyűlésekben szünetlen vitatkozhatik afelől, hogy ezek pörét felvenni következetlenség volna, miután a törvényhatóság a pártversengések megvizsgálását másra bízta.

A megyei ítélőszék az előleges nyomozatok megtételében és a büntetés elhatározásában - mint fennebb is említém - túl szigorú lehet elfogultságból, pártérdekekhez tapadó gyarlóságból, sőt világos részrehajlásból is.

A megyei ítélőszék gyakran válhatik viszont ezen okok következtében hanyaggá, formáságok túlzó barátává, az ügyfolyam tömkelegében mindenütt akadályokat és bebonyolítást keresővé stb.

És már most kérдем: mit csináljon ily viszonyok közt a kormány, kit a törvényhozás sok buzdításokkal látott ugyan el, de semmi speciális szabályokkal nem segít?

Neki alkotmányunk szerkezeténél fogva módja nincs a legapróbb részletek fölött őrködni és a visszaéléseket kútfejeiknél támadni meg. Továbbá rendszerünk már természete szerint olyan, hogy azoktól, kik a közkereset megindítására, az okiratok keletkezésére és bírálatára, a helyi körülmények mérlegbe vetésére, szóval az egész vád színezetének megadására először és csaknem egyedül folynak be, tudniillik az *alsó törvényszékektől* függ leginkább a büntető kereset alá vetett egyén lakoltatásának mértéke, s függ főként az előleges börtönöztetés hossza, mely nálunk számos esetekben tartósabb és mindig lélekkínzóbb, mint azon fenyítés, melyet a bírói hatalom ítéletileg mond ki.

Ismétlem tehát: mit cselekedjék a kormány ily viszonyok közt?

Ha az országosan szívére kötött jó rend mindenáron helyreállítására törekszik, és a mi megyei bíráinkat véres munkáikban - melyek különös vegyítékei leendenek az üldözésnek és

lakoltatásnak, az igazság és bosszú utáni lihegésnek, a hanyagság és túlfürgeség változó jeleneinek - elősegíteni fogja, akkor sok ártatlannak szenvedése nehezülend rája is, és a korona pántjai a vérrozsdatól elhomályosodnak.

Ha pedig igazgatásunknál azon emberbaráti szelíd, szánakozó szellem, mely mindig jellemvonása volt, kerülend felül, s miután egyes esetekben az igazságos Themisznak rendszerünk tulajdonai miatt kevés kedves áldozatot nyújthat, legalább törekedni fog inkább a megyei féketlenségeket elnézni, mint hozzájuk toldani a törvényszéki visszaéléseket is, akkor éppen mi - kik megtagadók tőle a sikeres erőt, miután a haza minden lépteni együtthatását segédül nem ajánlók - fogjuk talán legelőször kérdeni: nem hanyagolta-e el kötelességét, vagy nem használta-e balul befolyását? És ha e vád részünkről meg sem történnék, nem fogná-e egész Európa gyöngeséggel vádolni kormányunkat, midőn a magyar haza egész területén több kicsapongást látand a szabadság és alkotmányos formák örve alatt megtorlás nélkül üzetni, mint amennyit hajdan egy durvább korban az anarchia mindig égő tűzhelyénél, a lengyel földön dulongani szemlélt?

Mennyi felelősség terhelné ezen az úton igazgatásunkat!!

De lássuk, mi vár rá a *második úton*, tudniillik azon esetben, midőn a rakoncátlanságok fékezésére *oly módszert választ, mely* - mint föllebb mondtam - *nem törvénytelen ugyan, de minden aggodalmat fölfegyverkeztető.*

Szatmár megye őszintén elismerte, miként sarkaikból kiforgatott viszonyai közt a megyei kicsapongások tárgyában senki előszeretet és gyűlölség nélkül nem ítélt, ennél fogva nyomozás és bíraskodás végett *királyi biztost és delegatum forumot* kért. Ha az országgyűlés részletes törvényekkel nem lépne föl, és a magukra hagyott megyék új erőszakok színterévé válnának, akkor bizonyosan számos törvényhatóság fogná Szatmár példája szerint ily intézkedésért ostromolni a trónt. És minden hozzávetések engem arról győznek meg, miként a kormánynak, ha ezen irány divatossá kezd válni, kettő fog a jó rend fenntarthatása tekintetéből érdekében állani: *egyik*, hogy befolyásával a delegatum forumokra hivatkozást elősegítse, mert körülményeink közt csak ezen bíróság eljárásától várhat a megyei kicsapongások kérdésében részrehajlatlan ítéletet, *másik*, hogy a rendkívüli vizsgálat-tételeket és ügyellátásokat a hatányosság teljes mértékével működtesse, mert csak ekként irthatja ki, ha nem is gyököstül, legalább bujább sarjadékaiban a veszélyes féketlenségeket.

Már most én fel sem hozom azon befolyást, melyet a legjobb irányú delegatum forumok is gyakori előkerülésükkel a lenge jellemű tömeg erkölcsiségére és a becsvágytól ostromolt nedvkatúákra gyakorolnak, hanem mellőzve minden lélektani észleléseket, csupán azt kérdelem: nem fogna-e maga a szabadelvű párt - mely a megyehatóság jogkörét szertelen óvakodással őrizvén, az országgyűlést a kétségtelenül szükséges lépéseknek rögtön megtételétől, Wesselényi nézeteire hajolva, elrettentette volna - ily körülmények közt igazgatásunk ellen gyanakodást táplálni keblében? Nem rémítené-e el a szabadelvűeket e hatányosság, mely azonban egyedül vezethet némileg célra, e szigor, mely okvetlenül szükséges, e felfüggesztése a rendes orgánok működésének, noha közakarat által történt, e túlsúlya a teljesítő hatalomnak, mely éppen azért, mert a törvényhozás általános eszmék papirosra tételével hívé kötelességét bevégeztettek, egyedüli horgonyává válik a vészkörzött álladalomnak?

Még egy körülményt említek.

Szatmár megye elhatározta, hogy ezentúl minden választások alkalmával katonaság vonassék Nagykárolyba a közcsend védelmére. Ha jól emlékszem, a követküldések alatt - mindig a leghelyesebb okokból és eléggé nem dicsérhető óvatossággal - három megyében fékezte fegyveres erő a korteskedés tombolásait. E neme a szükségben segítségnek több helyen fog mellőzhetetlenné válni, ha az országgyűlés is rögtön nem törekszik sikeres törvényekkel

orvoslani kórállapotunkat. - És most kérdelem: nem aggódnának közülünk sokan ily gyakori látványra? Nem kételkedhetnének-e helytelen gyanakodással, hogy a tanácskozási teremnek szuronnyali rendszerezett körülvétele oly fejleményeket is idézhet elő, miktől őrizkedni szükség? - Aztán ha a nyers erő, mely szokatlansága miatt még most a sorba állított katonaságtól retteg, részeg dühében egykor vakmerőségre vetemednék, nem vádolnák-e némelyek a következményekért azon állományi hatalmat, mely midőn a jó rendet helyreállítani akarta, a haza esdeklő kérdéseire és a törvényhozás felszólítására hajolt?

Ezekből is láthatják olvasóim, hogy a Wesselényi által javasolt felirat mekkora felelősséggel terhelné igazgatásunkat.

S pedig, tiszta meggyőződéseim szerint, a nemzet életének csontveleijéig hatóbb csapás nem érhetné hazánkat, mint azon esetben, ha igazgatásunk, melynél boldogítóbbat ezeréves történelmünk alig mutat föl, népszerűtlenné válnék. Éber figyelemmel kell tehát kerülnünk oly helyzetek előidézését, mikből ezen közkalamitás kibonyolódhatik.

Wesselényi Miklós egész lélekből a haladás embere. Az ő kristálytisza hazafisága nem tűrhetné el legkisebb árnyolatát is azon gondolatnak, hogy mostani kormányunk, mely a királyi előterjesztményekkel korszerű reformoknak zászlóvivője lőn, valaha a törvényhozás balfogásai által a közvéleménynek maga iránti elhidegülését érezni kénytelenítették. Honnan származik ezen ellenmondás? Őszinte véleményem szerint onnan, hogy Wesselényi azon súlyos esztendőknél, melyek közjogok védelme közt telének el, minden csapásai ellen férfiasan küzdve, kegyelettel viseltetik - s ezt a leghelyesebben cselekszi - törvényhatósági rendszerünk iránt, mely eléggé nem hálálható szolgálatokat tőn nemzetiségünknek és alkotmányunknak. Azonban őt ősi intézményünkhezi ragaszkodása idegenkedéssel tölti el minden oly tervre nézve, mely annak jogkörét távolról is érdekelhetné. - Most a visszaélések a nemzetet óvó és hátrító szerek kigondolására és alkalmazásba vételére szólítván fel és parancsolólag kényszerítvén, Wesselényi a hazánkat sorvasztó kórállapot terjedelmét s vérvesztegető erejét rögtön észlelte ugyan, és nem késék kiválogatni azon eszközöket, melyek sikeres segédet nyújthatnak, de miután ideje s talán kedve sem volt, legalább négy fal közt s önmagávali tisztábajövetel kedvéért analízis alá vetni megyei hatóságunk létszerét, működését, cselekvéskörét, kinövéseit, kellékeit, mik átalakulásnak és kifejlésnek, s viszontkellékeit, melyek feledésnek s elporhadásnak valók, saját eszméitől - mint látszik - megdöbben, s különben erős lelke a sejtett, de át nem vizsgált eredmények súlyától ingadozni és alározkadni kezdett. Ahelyett tehát, hogy alapeszméül tűzvén ki, *miszerint most a megyék teljes elrendezésébe elegyedni nem kell, s nem lehet*, nézetei tájékozása végett előbb tisztába jött volna a mikénti elrendezés perspektívájával, s aztán *kettőre* határozta volna el magát: *először*, hogy célszerű rendőri és büntető szabályokat gondoljon ki, s ezeket aszerint, miként szelleme előtt elterül az általa óhajtott kifejlődési folyam - processzus - tájképe, az országgyűlés és municipiumok között - józanon értelmezett jogkörük egész figyelembevételével - életbe léptetés végett elossa, *másodszor* pedig, hogy oly intézkedéseket javasoljon, melyek a megyék gyökeres elrendezését nem foglalják ugyan magokban, de folytonos működéseikkel s lassanként alakító és változtató hatalmukkal egyenesen arra törekednek, hogy ezen krízis ne rendítéssel, rombolással, vonaglások közt, az életerő kimerítésével, az eszmélet eltompításával s kétséges napok alatt, miknek hogyan leáldozását nem tudjuk, jelentkezzék, és ostromolja a nemzetet; ahelyett - mondom -, hogy e kétnemű teendőkre határozta volna el magát, sok hatányos és fölbomlást s fejetlenséget gátló nézeteket tervezett ugyan ki, de midőn azon stádiumra kellett okvetlenül elérkeznie, hol minden egyes eszméinek fogatosítására szükség volt választást tenni az eszközök közt, és a municipiumot vagy törvényhozást cselekvendővel fölrüházni, ezen keresztösvényen megállott, tanakodék a továbbindulás iránya felől, s végre - tévutakra jutott. Mert a megyék autonómiáját a féltékenység teljes szenvedélyével törekedék megőrizni, de éppen azon határvonalakat, melyeknek a törvényhatóságok jogössvegét

körzeni kell - ha azt akarjuk, hogy országunk egységgel s maga ezen autonómia tartós fönnállással bírjon - nem vizsgálta eléggé át és különböztetést pontosan meg. Hogy tehát a municipál-rendszer igényeiből valamit történetesen ne kockáztasson, minden fontossággal bírósági és eredményeket fejlesztő javaslatát egy kötegbe gyúrva, a törvényhatóságok kezébe tette le.

És így kétségkívül elérte azt - mit természetesen szem elől téveszteni soha nem kellene -, miszerint indítványai a megyék jogait nem háborgatják, de hogy azok a nemzeti kórállapot megszüntetését valósággal eszközölhetik-e, ez iránt legalább bennem tömörkedő kétlést támasztott.

Igyekeztem fönnebb megmutatni, miképp Wesselényinek csupán általános kifejezésekre szorítkozó törvénycikke által jelen országgyűlésünknek szerfelett kevés hivatás adatnék a közveszély elhárítására. - Hosszason s talán olvasóim unalmára fejtegettem, miszerint azon föllírás is, mely hatányosságra szólítaná kormányunkat, vagy első sorától az utolsóig papirosmalaszt volna, mert ez az országos közremunkálástól nem segítette, ily kényes kérdésben teljes súllyal föllépni vonakodnék, vagy igazságtalanságra és kegyetlenségre vezetne, midőn arra bírná, hogy a fejtelenség elnyomásáért pártgyűlölség epéjével átázott ítéleteket érvényeseknek tekintsen, vagy - végre - kormányunkat önhibáin kívül népszerűtlenné változtatná, ha tudniillik a körülmények kényszerítése által oly eljárásba sodortatnék, mely hatányosságával, irányával a bizodalmatlankodó kedélyekbe aggályt, gyanút és balramagyarázást plántálhatna.

Eddigi folyamából cikkemnek talán az is kitűnt, miként a korrupció bűnéből és a nyers erő zsarnokságaiból keletkezett zavarok lecsendesítése körül sokat vagy éppen mindent a megyéktől várni, az emberi természetnek és törvényhatósági intézményeinknek félreösmerése volna.

Nem mellőzhetek még néhány észrevételt ezen elhatározó súllyal bírósági kérdésben.

Senki tagadni nem fogja, miként a jó rend helyreállítása és biztosítása tekintetéből szigorú rendőri és fenyítő szabályokra szükségünk van. Wesselényi maga is ily meggyőződéstől áthatva, a *Pesti Hírlap* 258. számában ekként nyilatkozik: „*Ne engedessék, hogy a gyűlésekre csoporttal, vezérek alatt - mondhatni - serget alkotva jöjjenek, s ott így legyenek. Gyűlések alkalmával minden utcáni és mezőni éjjeli tánc, minden kiabálás s személy vagy tárgy iránti tetszés- vagy nemtetszésnek gyűlésen kívüli s kiáltozó kifejezése legyen tilos; tekintessék büntetendő rendbontásnak. Itatni s vendégelni ne szabadjon, sem közvetlen, sem közvetve. A nemes közösségek hadnagyai felelősek legyenek minden kicsapongásért és kihágásért, melyet a kezök alattiak tesznek; azok ilyeket, vagy kik megrészegettek, tartozzanak az ülésbeni megjelenéstől eltartóztatni, sőt a gyűlés helyéről is eltávolítani, mit ha nem tehetnének, tartozzanak azt mind a fő- vagy alispánnak, mind a Rendeknek bejelenteni.*”

Nem azért idéztem e sorokat, mintha azok tartalmát és az előszámlált tilalmazások célszerűségét vitatás alá vonni akarnám. Ez tárgyamtól félrevezetne, miután én csak egy formássági kérdés fölött küzdök, bebizonyítani törekedvén, miként nem a megyéknek, de egyenesen az országgyűlésnek szerepe a nyers erő gorombább visszaéléseinek megszüntetése.

Kérdem tehát: hogyha ezen rendőri és részint büntető szabályok szükségesek, egyszersmind megyleg életbe léptethetők-e?

Megengedem, miképp ott foganatosíthatnak, hol kevés kortes van, vagy ott, hol merész izgatók és ingerült pártvezérek, kik céljaik kivitelére zavart, dulongást és fölforgatást óhajtanak, még nem léptek színtérre, és nem sülyesztették el a nép erkölcsiségét, a józan nézetű egyének és hivatalhatóságok tekintélyét, szóval ott, hol éppen e tények miatt az említett szabályokra aránylag kevés szükség van.

De lehet-e a rendelmények hozatalára és sikeresítésére számítani Szatmárban, Szabolcsban, Gömörben s általán azon megyékben, hol hatalmas főnökök léteznek, kiknek életelemők, légkörük a zavar és viszály, kik, mint a jégmadár, viharban emelkednek magasra, vagy örvény fölött édelegnek, hol továbbá szenvedély-részek csoportok vonulnak évnegyedenként a fenyíték s álladalmi rend elleni táborozásra, és több ezer ólmosbot foly be a határozatok kieszközlésére?

Aztán ha a rendőri és büntető cikkek papirosra tétetnének, és olykor holt betűknek nem maradnak is, mi biztosít engemet ennyi befolyásnak pártcélokra ki nem zsákmányoltatásáról?

Továbbá ha szintén e körülménytől félnem nem is kellene, vagy miután az országgyűlés által hozott ezen osztályú törvények a végrehajtáskori visszaélés megszüntetéséről hasonlólag nem kezeskedhetnének, tehát okvetlenül el kellene magamat némi véletlenre szánni, nem kérdendhetem-e a határtalanul tisztelt Wesselényi Miklóstól, *hogy csak ily kisebbszerű büntető szabályokra van-e szükségünk?*

Azt hiszem, miként Wesselényi Miklós velem egyetért, hogy a nyers erő diadalmairól szóló krónikák ezentúl is beszélhetnek rendkívüli események felől és a Zala megyei 9 *szonett* szerzője szép rímekben, Högyészi Máté úr pedig Tinódi modorában énekelhet még néhányszor következő hőstettekről:

N., a köriratok nagymestere, összevonván az adó ellen felkelt nemességet, s egy mértföldre fővárosunktól a gyűlésekre siető alkotmányrontókat megtámadván, széjjelverte. Az ólmosbot gyors forgatói közül hogy hányan tüntették ki magokat, azt a keletkezett zavar és a szaladók páni félelme miatt megmondani lehetetlen. De mindenesetre bizonyos, hogy a haza megszabadítását egyedül N.-nek lehet köszönni, mert a más párt szövezetői a csata hírére gyűléstermünkben megjelenni nem mervén, a nem adózók nagy többséggel dicsekedhetének.

NN. pedig megszegyenítette a touloni kis pattantyúst, kitől még a mamelukok is rettegetek, mert midőn észrevevé, hogy a határozatok saját ínye és pártunk ízlésének ellenére fognak kiütni, nem tőn úgy mint amaz, ki nagy teketóriával vezeté bé a *conventbe* a szuronyokkal felfegyverzett legénységet, s addig gyakorla ott különböző katonai fejleteket, míg végre a törvényhozó urak lassanként az udvaron künn találák magukat, hanem magyar egyenességgel kurjantotta el magát, és ezen ünnepélyes jeladásra árva cserfák és ólmos bunkók szöktették a zöldasztalon keresztül, és üzték ajtón s kapun ki a tekintetes Rendekeket.

Ily tartalmú dalok készítésére, nem kétlem, nyílik vagy legalább a múltakból vont hozzávetések szerint nyílhatik megyéinkben alkalom.

De hogy komoly tárgyakban szűnjek meg nem komolyan szólani: *Nemzeti kórállapotunk* mélyen tisztelt írójától csupán azt kérdem, nem kerülnek-e elő a nyers erő betyárkodásai közt oly súlyos merényletek is, melyek a rendőri fenyítéseken felül vannak, és kívül eddigi büntető törvényeinknek megtorlásán, s ha igen, ekkor a lakoltatást, mely az elkövetett tény természeténél fogva a legterhesebb neműek közé tartozand, törvényhatóságunk szabja-e ki, és *municipális határozatok nyomán ítéljen-e el egyéneket évekig tartó rabságra?*

Vélemény szerint ez négy okból volna helytelen; mert

1. némely megyénk oly gyászos alakot ölthetne magára, mint például Florenc a középídőben, midőn a Ceppiek és Donatiak - a *fejér* és *fekete* párt - örjögőleg versenyeztek a legvéresebb törvények hozatalában, hogy egymást kölcsönösen megbuktathassák.

Mert

2. az ötvenkét autonómiának, a legkényesebb kérdésekben oly különböző tárgyú, mértékű és ügyfolyamú büntetései támadnának, hogy végtére az ezerképpen faggatott tömeg zavarba jöven a tilos és szabados fogalma felől, azt hinné, hogy egy szeszélyes démon találta ki a bűn és erény közti különbséget.

Mert

3. nincs ember, aki megmagyarázhassa, miként teheti következetesen országgyűlésünk azt, hogy némely terhes bűnre criminalis codexet készítsen, míg mást, mely hasonló fokú vagy talán még súlyosabb, a megyék jegyzőkönyveire bízson? Miként lehet, *hogy* egy csoport apró bűnökre nézve meghatározza, miszerint azok el ne nézessenek, csupán rendőri vétségeknek ne tekintessenek, közkeresetre vonassanak, az ítéletben különböző szempontok alá jöjjenek a bűnszerzők, felbujtók, bűnszövetségesek, bűnsegédek, határozott mértékig vétessenek figyelembe a beszámítás lépcsőzetei és a visszaesés foka, míg ellenben néhány címeres gonosz-tettet azon jóvadalomban részeltet, hogy a megyei többség hullámozása szerint olykor hazafiságnak vagy legföllebb furfangos csínnek tekintessék?

Mert

4. akkor is, ha netalán a megyék megtorló határozatai a legbölcsebb szempontból indulnának ki, és a legtökéletesebb összhangzásban volnának az elkövetett merénylettekkel, a kormány - vágyván ugyan a rakoncátlanságok fékezésére, de teljes decentralizációt nem óhajtva - felfüggesztené a rögtönzött büntetés-nemeket éppen azon elvből, melynek hódolva Pest megye igen célszerű, nem is akkora meghasonlásra vezető és régi törvényekben gyökerező bűnvádi határozatait megsemmisítette.

Ezen megjegyzéseim után a tárgynak más oldalára térek át.

Wesselényi a legvilágosabban vevé észre, miként még azzal nincsen minden veszély elhárítva, ha a korteskedés zabolátlanságai megtorlatlan nem maradnak. Ő sokkal mélyebben látott viszonyaink szövedékeibe, hogysem sorsunk fölötti aggodalmainak föl ne tűnjenek egész rémületességökkel a nyers erő túlsúlyából folyó eredmények. Ő állhatatosan hitte, miként oly tömeg, mely míveletlen, elfogult, megvesztegethető, konok, ingerlékeny, visszaélésekhez tapadó, gyűléstermeinkbe csődülve, anélkül, hogy törvényt tiporjon, földülhatja hazánk jövődjét, ennél fogva jól tudja, hogy a kórányag kiirtására organikus szabályt is kell használnunk. Ezen meggyőződés íratá vele a Pesti Hírlap 260. és 261. számában megjelent vezércikkeket, melyekben páratlan elmeéllel boncolja a nemességnek választási s köztanácskozási jogát, és ezen jog gyakorolhatására nézve következő kellékeket tűz ki:

„1. írni s olvasni tudás, e nélkül a tanácskozási, nagyára igen fontos tárgyak felfogására, azok iránti vélemény- s szavazatadásra szükséges értelmesség s annyival inkább ismeretek alig levén föltehető, sőt bajosan csak lehetségesek is.

2. azon nyelvnek tudása, melyen a tanácskozások folynak. Miként vehessen ugyanis valaki tanácskozásban részt, miként adhassa a tárgyak iránti szavazatát, hogyha azokat nemcsak tartalom, de nyelv tekintetében sem érti?

3. ha nem is bő s kimerítő ismeret, de legalább egy kis fogalom s nem fonák, hanem helyes képzet: a) a fejedelem s hon, vagyis a törvény, felsőbb rendeletek s elöljárók iránti kötelességekről; b) a fejedelem, a nemzet s nemesség jogairól; c) a polgárság s parasztság helyzetéről; d) az országgyűlés s a megye hatása köréről.

Kik ezen kellékekkel felruházottaknak találtnak, azok ennek következtében tanácskozó s eldöntő szavazattal bíró tagokká válnak k ö z ü l n ö k i vagy más nevezet mellett, s mint ilyenek összeíratnak. Ezek esküt teendének le, a megyének közgyűlések, választások s tanácskozások iránti rendszabásai szoros megtartására; törvény s felsőbbtség iránti tiszteletre s engedelmességre, s hogy szavazatukat csak meggyőződésük szerint és soha is pénz vagy ígéretek következtében nem adandják.”

A kvalifikáció - épüljön bár ezen alapokra vagy pedig merőben más elvre és az európai eljáráshoz közelebb eső kiindulási pontokra - mindenesetre oly nagyszerű kérdés, mely a

dolgok fennálló rendének színét lényegileg megváltoztatná, és bizonyosan Anglia kisebb átalakuláson ment keresztül a Reform Bill behozatalával, mint amekkora honunkat a kvalifikáció elfogadása által érné. Ily eredményteljes szabályok létesítése a megyék hatáskörén kívül esik. És mi, ha az országgyűlést a municipál-rendszer szolgálójává tenni nem akarjuk, ha hitelt kívánunk adni azon állításnak, hogy Kárpáttól Adriáig *egy* és nem *ötvenkét* magyar haza van, akkor bízzuk a nemzetet képviselő testületre oly törvényeket szerzeni, melyek nem részletes, nem helyi eredményekben mérítik ki magokat, de Szibilla kilenc könyveként egy haza egész jövődjéről szólnak. Különben is, mi támaszta napjainkban heves vitát a *verificatio* kérdése körül? Miért pártolja az ellenzék *Túrmező* sérelmét? Talán valami bölcsesség rejlik abban, hogy a horvát országgyűlésen egy darabocská szabadítókos földről minden nemesember személyileg vegyen részt, míg másfelől sokkal terjedelmesebb megyék képviselőket küldenek? Ki ne tudná, hogy itt éppen azon elv támadtatik meg a Rendek által, mit Wesselényi indítványolt? Követeink tudniillik azt hiszik, hogy a szavazati jog gyökeres megváltoztatása a törvényhozás körébe tartozik. De ha szintén különbség volna is a *zágrábi* követelés és Wesselényi javaslata közt, ha továbbá a *kvalifikáció* éppen akkora joggal határozathatnék el *keblileg* a megyegyűléseken, mint *általános kötelezés mellett* törvényhozó termünkben, akkor is viszonyaink közt nem volna eszélyes kísérlet azt *municipális* és nem *országos* tárgyá tenni, mert mint helyi szabály csak ott fogadtatnék el, hol kevés kortes van; ellenben ott, hol hatalmas a nyers tömeg, minden erőlködés dacára visszavetettnek, s tehát *nemzeti kór állapotunkon* gyógyítana, hol nem kell, s nem gyógyítana, hol szükség. Állításomra máris egy bizonyítással szolgált a különben aránylag polgárosodott *Sopron megye*, hol azon parányi *kvalifikáció* is, hogy a suhanc, ki még a háztartás gondját sem próbálta, szűnjék meg addig szavazatával és ólmosbotjával boldogítani a hazát, míg férfikort nem ért, nevezetes többséggel bukott meg. És állhatatosan hiszem, hogyha a *kvalifikációt* megyei kérdéssé tesszük, könnyebben keresztül fog menni egy *reformer* barátomnak azon eredeti ötlete, hogy minden tizenéves gyerek részt vehessen közügyeinkben, mint Wesselényi javaslata.

Előadtam az okokat, melyekből szükségesnek látom a megyékben eláradt visszaéléseknek főként törvényhozás általi megszüntetését. De midőn éppen fönnebbi soraimat bevégezém, történetesen szemem azon lap felé fordult, hol Wesselényi azért akarja magukra hagyni még három évig a megyéket, hogy aztán a gyakorlati eredmények a közelebbi országgyűlésnek gyökeres terv készítésére irányul szolgáljanak. E gondolatra fájdalmas érzés rezgett keblemben. Boldog isten! Nekünk szükség-e még várakozni? Mintha tegnap ugrott volna ki egy bokorból nyúl szívvel a korteskedés, és hét sváb akármikor keresztül üzhethné az Óperencián!! - Majd ha mint triton fog búvárkodni a visszaélések tengerhulláma közt a fejetlenség, kiált-hatja Pozsony: „*claudite rivos!*”, és készülhetnek gőz-sajton a törvényhozás kódexei, s mégis a zavar nem szünend meg, és ha óriási erőfeszítéssel el is nyomathatnék, a nép erkölcsisége martalékká lön.

Wesselényi Miklóst ezen ötletre nemes s önáldozó indulat csábította. Ő féltette néhány követünk népszerűségét és némely haladási kérdés ideiglenes kockáztatását. - Itt egy régi történet emléke támad föl lelkemben. Aristodemus - Messena leghűbb polgára - drága kincsét, egyetlen leányát oltárhoz vezette, és gyilkot mártott szívébe, mert hívé, hogy a vakeset bálvány-istene e vérdíj árán megengesztelődve a haza végveszélyét eltávoztatja. Ő csalatkozott! - És ön, Wesselényi, annyi évek forgása közt féltékenyen ápolt kedveltét, azon kincset, melyért keble lélegzel, szíve ver: a *szólásszabadságot* a vak erőszak szilaj vágyainak zsákmányul veti-e? És ha számításai kijátszódtatnának, ha a megyék dulongások táborhelyévé válnának, és néhány ábrándozó, miután mindenütt visszahatást szemlélt, elkeseredése közt tekintene a milliók felé, kik ingerülve vannak, és e milliók részvétet, együtthatást, felszólítást olvasnának a jelenté-

keny szemekből, és egy új *jaquerie* támadna, akkor... ön kétségbe esnék, mint Aristodemus áldozata sírjánál.

Csak néhány szavam van még.

1495-ben meghatározták, hogy országgyűlésekre ne követek által, hanem személyesen jelenjen meg a nemesség. Ezen év óta rendszeren *tízezer* ember vett részt a tanácskozásban; de esztendőnként legfőlebb *kétszer* hívaték össze a diéta. Nálunk jelenleg négyezer kortesnél többet *Nagykárolyba* és *Zalaegerszegre* sem lehet csődíteni; de másfelől az is igaz, hogy évenként 208 megyei közgyűlés tartatik. Azonban napi eseményeinknek főhasonlatosságát a 16. század elején kell keresnünk. Forgassunk keresztül néhány lapot krónikánkból.

Elvek fölött az első verekedés 1516-ban a rákosmezei országgyűlésen történt, midőn Zápolya fegyverzett párthíveit *Tomori* megszalasztotta.

Bácson (1518-ban) a felekezetek már forma szerinti tábort alkotnak, és Bornemiszt karddal veszik üzőbe.

Rákoson (1525-ben) Werbőczy elnöksége alatt kevésnek találtatott azon fegyver, mellyel a nemesség az elvkérdések ótalmazására megjelent. Ez hibául tétetett ki. A tömeg megkedvelvén a nyilvános élet erőteljes mozgalmait, diéta után *Szerencsésnek* - a kincstárnoknak - házáat ostromolni kezdi, és a főnök úr a vár falazatáról kötéllel leereszkedés útján menekedhetik.

A *hatvani* gyűlés forradalommal változott.

Ezen vitatkozások alatt óriássá nőtt egy szomszéd hatalom, nálunk pedig nem kelle orákulumi szó annak megjósolására, hogy a viszályokba merült és elerőtlenült magyar nemzet egy véletlen - egy vesztett csata által tönkrejut.

A nyers erőnek elvkérdésekbeni első zsarnoksága után tíz esztendő múlva földerül Mohács vértapja.

Jelen korunkban 1841-ben, december hónapban nyert elvek fölött első diadalt a nyers erő. Jegyezzük naptárainkba hármassal fel - mert az emberi elme feledékeny - ezen hónapot. - Mekkora hasonlatossága kül- és belviszonyainknak a régiekkel! És hány év kell 1841-től... De ne törődj, nyájas olvasóm, jóslatokkal,

...nec Babylonios

temptaris numeros. Ut melius, quidquid erit, pati.

...sapias.

HARMADIK RÉSZ

Közbejött gyöngélkedéseim kezemből néhány hétig a tollat kiragadták, és azalatt a korteskedés oly meglepő, oly idegenszerű jeleneteket vont színpadra, minőnek mi - kik általa már a szenvedély minden formáit kizsákmányolva, a pártingerültség minden fegyvereit megkísértve hívők - annyi csüggedési ok közt is tanúi még nem valánk, Zalaegerszeg és Nagykároly a polgári aggodalmaknak új kútfojt nyitották föl.

Nem az lepett meg engem, hogy a szabadelvű párt is, ha céljai igénylik, a más nézetűekéhez hasonló könnyelműséggel versenyez a lélekvásárlás mételének terjesztésében, mert fölzavart körülményeink között üres ábránd volna a kedély hermelin-tisztaságát bármely lobogó alatt keresni a sokaságnál, és nem az facsart ki belőlem keserű csodálkozást, hogy a zágrábi eseményeket vak szenvedéllyel utánozta éppen oly megye, melynek legtöbb felejtetni valója van, s éppen akkor, midőn az ország törvényhozó gyűlése ily kijátszások ellen legélesebben nyilatkozik; mert hogy azon párt, mely - akár mint palástoljuk - a végén is nyers erők által záratott ki a megyeteremből, e kölcsönt úgyszólván hadifortélyal fizesse vissza, ez eléggé bűnös, azonban könnyen megfogható tény.

De kérdem: fordult-e elé mostanig a törvényhatósági zavarok bűnlajstromában oly esemény, mint m. é. az aug. 29-i gyűlés alatt Nagykárolyban, hol a reakció feledve elveit, levetkezve természetét, kigúnyolva saját jelszavát, pillanati haszon kétes reményeért magát forradalmi irány vezérévé tette, és a választási módszer gyökeres megváltoztatására oly lépéseket határoz és vészen - ha felsőbb helyről nem gátoltatik - rögtön teljesedésbe, melyekre ha a megyehatóságok jogköre kiterjedhet, akkor én részemről nem tudom: mi különbség vagyon egy föderatív rendszer és a mi municípiumaink közt? S kérdem másfelől, Zalaegerszegre fordítván az olvasók figyelmét: idézhetnek-e önök közelebbi éveinkből, melyek annyi illúziót szakítanak szét, idegrázóbb és lélekzavaróbb jelenetet, mint az augusztus 31-i, midőn azon férfi, ki csak imént „Zala csillaga” volt, és a „haza büszkesége”, pártfelei által „kötelesség-feledőnek” kiáltaték ki, mert a korteskedésben bünszövétséges lenni nem akart; mert vonakodék oly utasítást fogadni el, melynek szabadelvű sorairól nem a többség meggyőződése, hanem megvesztegetés és vér csillogott? S nem látók-e a szenvedély árját, mely F... cimborasága és a bűn ellen tört medréből ki, néhány perc alatt -

- retortis violenter undis

Ire dejectum monumenta regis

Templaque Vestae?

- *Deákban* a legvilágosabb értelemmel a legtisztább kedély egyesült; s ha ő is botránkozás köve és gyanúsítás tárgya lehet, akkor az világlik ki, hogy napjainknak polgári erényekre kevés szüksége van.

Mit fönnebbi soraimmal mondani akartam, abban központosul, hogy a nyers erő uralkodása *Nagykárolyban* egyik pártnál az *elvek* és *Zalaegerszegben* a másik pártnál a *kegyeletek* tökéletes hiányát fejtette ki. Ezen tények a bunkókrácia legújabb hódítmányai.

De a kóranyag veszélyes működéséről meggyőződés az ellenszerek alkalmazásának sürgetős szükségét fölfejtvén, mielőtt röpiratom második füzetéhez kezdek, már a kerületi választmány a megyei kihágásokról munkálatát bevégezte. Javaslatait még nem volt módom olvasni. Kettőt azonban róluk előre is megmondani tudok. *Egyiket azt*, hogy a választmány-nak közméltánylásban legméltóbb joggal részesedő tagjai egész igyekezettel fáradoztak terhes, de jutalmazó feladatuk megoldásában; *másikat pedig azt*, hogy a visszaélések gyökereinek, rögzöttek és messzeágazók levén, ha az elkészült törvénytervek csak rendőri, büntető és a szavazatadás külső módszerét elhatározó rendelményeket foglalának magukba, akkor a

legőszintébb szándék és legfeszültebb törekvés mellett is a korteskedés és nyers erő zsarnoksága ki nem irtathatnék; ha ellenben azok léteges és alkotmányunk átalakításához járuló szabályokra is kiterjeszkedének, ez esetben ösmeretes körülményeink közt rövid idő alatt fölvételi sorozatra, vélemény-összpontosításra, elkészült és szankcióval felruházott cikkekre számítani öncsalás nélkül nemigen lehet.

Maradott tehát ezentúl is rés nézetek tisztába hozatalára és minden oldalú megvitatására; s a sajtónak folytonos kötelessége továbbra is anyaggal és eszmékkel járulni a közvélemény és nemzet-akarat kiformálásához.

Ezen tekintet és egy meggyőződés arról, miszerint a megyei kihágások ellenszerei biztos sikert alig ígérhetnek, ha főbb irányaikban később szőnyegre kerülendő alkotmányos reformaink körül kiindulási pontokat nem nyújthatnak; s következőleg e mezőn minden vérbehatóbb javaslat vagy általán érték nélküli s figyelmet sem érdemel, vagy pedig követelése percnyi hatásnál többre terjed, és az eredmények hosszas láncolatának kezdő szemévé válik; - ismétlem - ily kettős tekintet ösztönzött hosszasocská haladék után is közrebocsátani röpiratom második füzetét, hogy csekély kísérletemmel a nálamnál erősebbeknek legalább megcáfolásomra s ezáltal is a jó ügy diadalának előmozdítására ösztönt és alkalmat szolgáltatassak.

Azonban a törvényhatóságokban elterjedt kicsapongások megszüntetése körüli elmélkedés a végén is az ismeretes „nonum praematur in annum” arany szabályát csakugyan tág értelemben sem tűrhetvén, időkimélés tekintetéből némileg csonka munkát vagyok kénytelen olvasóim kezébe adni. Bevezetésemben ti. ígértem, miként röpiratom *második része* elősorolandja a főbb nézeteket és kiindulási pontokat, melyek „a korteskedés és a nyers erő dulongásai” megszüntetésére ajánlatba hoztattak. Mérlegeli az indítványozott terveket belbecs, kivihetőség s gyors sikerülés tekintetéből. Vizsgálat alá vonja: ezek közül mik és mennyire vannak kapcsolatban oly változtatásokkal, melyek alkotmányunk alapeszméibe ütköznek, s a dolgok fennálló rendének formáit lényegesen átalakítják; oly eventualitásokkal, mik bekövetkezhetnek, s miket hatalmukban áll most elő nem idézni, s késő-utóbb, ha szintérre léptek, és fegyveröket ellenünk fordítják, korlátozni akarni; végre oly bizonyos rosszakkal, melyek a javasloit tervek elfogadásával együtt múlhatlanul fölmerülni fognak, azok hasznait ellensúlyaikkal nevezetesen alászállítván, sőt ártalmaikkal szemben nyomaték-nélkülivé tevén? Ezen ígéretemet - mint mondtam - időnyerés okáért nem teljesítem, és ahelyett, hogy a második részt, mely b. Wesselényi Miklós néhány javaslatának taglalgatásával szakadott félbe, ezen füzetben továbbfolytatnám, egyenesen a harmadik részre, mely a korteskedés ellenszereiről fog szólni, térek át, ideszorítván be egyszersmind rövid észrevételeimet azon jelentékenyebb indítványok iránt, melyek ellenszereimmel lényegeikben összeütköznek.

Kétségkívül néhány telivér bírálóink ezen irodalmi rendzavarást komoly föcsóválással fogadják, mi egy furcsa történetet juttat eszembe. 1791-ben Franciaország viszonyai vészjósló alakot váltván, XVI. Lajos kénytelen volt *Roland*-nak miniszterré kineveztetésében meg egyezni. Midőn az új hivatalnok terveit kifejtendő, legelőször a királyi udvarba jött, az etikett szabályainak ellenére papucsán szalaggal s széles kalapban jelent meg, és ezért a ceremóniamester a bebocsátást darabig megtagadta, s midőn utóbb csakugyan ajtót kelle nyitni, Dumouriez tábornokhoz fordult, és így szólt *Rolandra* mutatva: „Ah uram, nincs semmi csat papucsán!” „Ah, uram! minden el van veszve!” - válaszolá Dumouriez gúnyos hidegvérűséggel.

Mielőtt tárgyamra szállanék, még egy észrevételt vagy tulajdonképp szíves kérést intézek engedékeny olvasóimhoz. Kevés számú ellenszert valék ugyan bátor javaslatba hozni, de azok közt is - nagy szerencsétlenségökre - léteznek olyanok, melyek divatos véleményirányainktól merőben eltávoznak. Én könnyebb áttekintés végett cikkeim elején *media betűkkel*, melyek nagyságuknál fogva igen természetesen messziünnen már szembe ötlenek, mindig magokat az

ajánlott szabályokat közlöm, és csak azután térek nézeteim fejtegetésére, indokolására és védelmére. Sokban mernék fogadni, hogy leggyökeresebb szabályaim rögtön megbuknának azoknál, kik maguknak időt nem vennének felvilágosító magyarázataim keresztülvételére. A fontos ügy érdekéért tehát, mely csak minden oldalú megvitatás által nyerhet sikeres elintéztet, esdeklem: szíveskedjenek nyájas olvasóim javaslataimhoz kapcsolt fejtegetéseimen figyelemmel és béketűréssel végighaladni.

ELSŐ SZABÁLY¹ A MEGYEGYÜLÉSEKEN

tanácskozási és szavazati joga van

1. Minden teljes kort elért nemesembernek, ha

- a) fél-jobbágytelki állomány kiterjedésével egyenlő összegű - sajátjoggal vagy zálogképpen bírt - allodiaturája van, vagy
- b) ha egész jobbágytelki állomány *használatát* bírja.

Tanácskozási és szavazati joga van

2. Minden teljes kort elért honpolgárnak, ki az országos választmány által készített büntető törvénykönyv „második részének” 5. fejezete szerint jövedelmi összege következtében a törvényhatósági pörbe fogó szék tagja lehet.²

Tanácskozási és szavazati joga van

3. Azon honpolgárnak, ki a föllebbi két pont egyike alá is nem tartozhatnék ugyan, de

- a) nyilvános oktató vagy oktató-segéd, ide nem értvén a falusi oktatókat és segédeket;
- b) tudós társaságok tagja;
- c) ügyvéd;
- d) bölcsész, törvény vagy orvosi tudományok tudorja;
- e) hites mérnök.

Tanácskozási és szavazati joga van

4. Azon honpolgárnak, ki a föllebbi kategóriák egyikéhez sem számítható ugyan, de a megye által törvény- és közügybeni jártasságaért a megyetagok sorába iktattatott.

A megyetagok sorábai iktatás következő feltételekhez van kötve:

- 1. A közgyűlés minden évben egyszer vizsgáló bizottmányt nevez ki.
- 2. A vizsgáló bizottmány a tisztségnél magukat előre bémentett egyéneket a közgyűlés tartása alatt egyenként a törvény- és közügybeni jártasságuk iránt próbatét alá veti.
- 3. Az alkalmasnak találtak neveit még azon közgyűlésen egyenként előterjeszti.

---

¹ Miután én nem akartam törvénycíkket alkotni, megengedik olvasóim, ha csak a kiindulási pontokat jegyzem föl, s minden apró részletekre s corollariumokra ki nem terjeszkedem.

² Az 5. fejezetnek érdekelt része így hangzik: „A perbefogó szék alakítása végett... a megyében küldöttség által mindazon megyebeli egyének polgári állapotai tekintet nélkül összeírtni fognak, kik legalább 400 frtnyi tiszta jövedelemmel... bírnak.”

4. A közgyűlés az előterjesztetteket, midőn ellenök különben semmi kifogása nincs, egyenként külön jegyzőkönyvi határozatok által tagjai sorába iktatja.
5. A vizsgáló bizottmány előtti próbatétek magyarul folynak.

1

A politikáról írt kézikönyvek rendszerint az uralkodási formákat mérleg alá szokták vetni, s egyiknek a többiek fölötti tökélyét elméletileg el is határozzák; mindazonáltal ezen országlati rendszerről készült ideál korántsem bír oly gyakorlati beccsel, mint a szorosabb értelmű elméleti tanok úgynevezett kánonai. Így az esztétika a szépség eszményét fölállítja, és mi minden kifogások mellett bírunk abban némi sinórmértéket, pl. szellemműveink viszonyos tökélyének megítélésében. De másképpen történik az országlati formák körül. Itt semmi sem bír általános érvényességgel. Én a *propaganda* ügyvivőjének, ki minden erkölcsi zóna alatt és a polgárosodás minden légmérsékletében népuralkodásért, és az *emigránsnak*, ki földgömbünk egész területén az Istentől örökségül kapott teljes hatalom mellett, mely az állodalmi erőket egy személyben összpontosítja, küzdene, én - ismétlem - ezen két megcsalatottnak vagy ámitónak komoly cáfolat helyett a következő keleti mesét mondanám el:

„A *mindenség központja*, ti. a perzsa király meg kezdett fogyni kedélyben és egészségben. A honi orvosok hosszason tanácskoznak a trón árnyékában, és az ősi meleg és hideg gyógy mód szabályait egymás után gyakorlatba vették, de az urak ura továbbra is beteg maradt. Végül szükségben tehát messze földről, Teherámból, hívaték egy frank tudor. Ez tapogató a sah üterét, három nap forgatta könyveit és kéziratait, több gyógyszer tulajdonait egyesítette néhány labdacshoz, s átadta az udvarnoknak, mondván, miként ezen orvosság a legcsodálatosabb jegyű talizmánnál is több erejű.

A sah fölvidámult, de a mollah - a kedvelt főpap - csóválta fejét, mert fonák politikának tartotta a királyi személy belügyeinek kezelését idegen rendelet és szabályok alá bocsátani. Aztán lehetnek - így gondolkozik - a parányi labdacshoz oly titkos és kártékony hatásai, melyek az egész *mindenség központját* veszélybe dönthetik, sőt szétrombolhatják.

Bölcs eljárást közölt tehát a királlyal, mely ekként hajtatók végre:

Összehívatott a minisztérium. A komornyik nagy csínnal raká aranytányérba a labdacshoz, és a sah jeladására rang szerint horda szét a tanácsosok közt. Mindenik oly arckifejezéssel, mint éppen teheté, elnyelt egy adag orvosságot.

Néma csend állott be, és a király gyorsan jártatá szemeit a minisztereken, rajtok akarván kikémlélni: minő hatásuk lett volna saját szent testére a frank labdacshoz?

Rövid időn meglepő eredmény mutatkozott:

Először is ti. a kincstárnok, egy magas, szikár és karcsú férfi gondolá, hogy szava, ha beszélni megengedtetnék is, magától elakadna, mert nagy farka ó kóranyag, mely eddig csendesben nyugodott belsőjében, hozatott rögtön mozgásba. Ő tehát feledve az illendőséget, marconán kezdé arcizmait vonogatni. Minden szem hozzá fordult, s ez saját szerű helyzetét még kellemetlenebbé tette. Ekkor történt, hogy a közállományi főtitkok, egy tömött, kövér ember halálszínre váltott, és homlokáról permetezett a veríték; a szelíd belügyminiszternek pedig szerencsétlen pillanatai őfelsége jelenlététől gyors távozásra engedelmet látszanak könyörögni.

A gyűlés eloszlott.

A frank tudor tüstént kiűzeték a birodalomból, mert szereik nem bírtak talizmánerővel, sőt oly kártékonyok valának, miként ha *ebli*-k (rossz nemtők) által készítették volna.

A következő nap baljós-lattal derült fel Perzsiára. Az igazgatás betű szerint nem tudott lábra állni. A király ágyban feküdt, mert elmulatá a labdacso- kból venni, és ágyban feküdtek a miniszterek, mert a labdacso- kból vevének.”

Így van az igazgatás-formákkal is. Egész múltja, teljes hajlama, jövődjéhez minden igényei által vonatik egy nép bizonyos rendszer felé, míg a más abba viszonyait beférkeztetni, nyugalma- t fölta- lálni, reményeit gyümölcse- élelni hasztalan törekednék. És talán legszeren- csétlenebb akkor volna az emberiség, ha valami természetfeletti erő csodálatos szeszéllyel a földgömb minden népének nyakára azon egy uralkodási formát kötné.

Nincs miért visszahangozzák e csekély sorok a hű magyar kedély azon vallomását, hogy mi csak mint alkotmányos nemzet tudnánk létezni. E meggyőződés évezred alatt vált szívünk religiójává. És nálunk nincs párt és talán felvilágosult egyén is, mely a legeszélyesebb és atyásko- dó kényuraság alatti anyagi jólétért elcserélné közjogi intézvényeink öszvegét, noha azok mostani alakukban föl- tte tökélytelenek, s kinövéseik által talán nemegyszer leendenek még pangásunk okai és rendetlenség eszközei.

Azonban éppen mivel az alkotmányos életet oly erősen bálványozzuk, törekednünk kell köz- jogi célszerű reformokra; mert mindaz, mi intézvényeinket a polgáriasodással hozza makacs ellenkezésbe, nemcsak jólétünkre kártékonyan hat, de büszkeségünket alázza, és a nemzeti becsületen ejt csorbát; miután egyénnek és népnek is alig lehet kevésbé irigyletes tulajdona, mint oly rögzött hajlam, mely közbotrányt okoz, és egy nevetséges szenvedély, mely kigú- nyoltatáson végződik.

Már annyiszor erősítők és visszhangzók kölcsönös buzdításul, hogy a haladás és átalakulás korában élünk, miként többé ily állításon kétkedni közvéleménnyeli ingerkedés volna. És valósággal is több jelenség győzi meg az éles szemű vizsgálót arról, hogy néhány év alatt jobbra vagy balra eredménydús átváltozáson menendének keresztül viszonyaink. Alkotmá- nyunk is új formákat indult magára öltetni, és sok talány megoldásával terhes jövődjé felé közelget. A *polgár- zati rendek teóriája* fog- é lépcsőzetenként egy storthingig tökélyesülni, és a különböző néposztályok körül- sorompózott érdekekkel, szigorú elkülönözéssel, csontmerek testületi szellemmel részesülendének- é a törvényhozásban, vagy pedig közjogunk a kizárt elemeket lassanként magába fogadván és felolvasztván, *tiszta képviseleti rendszerben* ér tetőpontot? Ez oly kérdés, melyet most még fátyol fed, de nem azon sűrű fátyol, melynek titkait - mint a saisi szoborét - halandó kéz föllep- leni és halandó ajak elbeszélni ne tudná; sőt jóslélek nélkül is teljes valószínűséggel állítani lehet, miként hazánk végtére a képviseleti rendszerben fog keresni s talán találni is nem panácea- t ugyan, mert ezt üres formák soha nem osztogatnak, hanem néhány rögzött kórállapot elleni orvosszert.

Ha ez igaz, akkor minden organikus terveinknek, midőn életigényt akarnak kivíni, ezen központ felé kell nehézkedni.

De képviselet és képviselet közt elemek vegyítése és léte- g tekintetében tömérdek különbség van, melyet a „Világ” egykori kedvenc kifejezése szerint, Zahara minden homokjával sem lehet betölteni.

Szükség tehát azon *minőséget*, milyenben a messzi előterem kifejlődve látni óhajtjuk képviseletünket, alkotmány körüli terveink készítésekor mindig szem előtt tartani, másként egyszerű és ártalmatlannak tetsző javaslatainkkal is a dolgok oly rendét eszközölhetjük, melytől, ha a kiszámítható eventualitásokkal korán megismerkedünk, örökre tisztán tartottuk volna kezünket és lelkiismeretünket.

Jól jegyezzük meg, miként a képviseletre törekvésnek két neme van:

Egyik, mely mellőzve a vagyon, foglalkozás, testületi szellem, helyzet, erkölcsi és anyagi műveltség által kifejtett és politikai nyomatékot igénylő érdekek mérlegre vételét, számtani szigorral és következetességgel akarja az *általános többség mindenhatóságát* hirdetni és életbe léptetni; vagy miután ezt rögtön eszközölni kissé nehéz feladatnak tartja, a fönnebb említett körülményeket létező rosszaknak és a tökéletesedés akadályainak bélyegezvé, kivíni iparkodik, hogy azokból minél több szünetleni reformok összevágó eredményei által elsodor-tassék. Kik ily egyformásító elv lobogói alatt küzdenek, a pusztán mennyiségi többség kifejezésére lehetséges módszernek csak a kettős szavazatot tekintvén, ezen eljárást alkot-mányt változtató minden javaslataikba főkéllékül beszövik.

A képviseleti törekvésnek másik neme oly sarktételből indulván ki, miszerint a polgári társaság tökélye abban fekszik, hogy³ *a valódi és értelmes közakaratnak uralkodása kitelhetőleg biztosíttassék*, nem óhajtja, hogy az ország képviselői⁴ egy matematikai szörszál-hasogatással kigondolt, élettelen és pusztá mennyiségi eljárás útján,⁵ s ugyanazon cím alatt jussanak a törvényhozó terembe, hanem vágyai oda összpontosulnak,⁶ miként nemcsak minden polgárnak, *de minden polgárzati rendnek, minden állodalmi érdeknek, minden független és lelkiösmeretes véleménynek* azon kezességet nyújthassa, hogy jogai botorul megsértetni vagy önkényűleg föláldoztatni nem fognak.

E törekvéseknek irányai korán válnak el egymástól, és soha sem találkozzandók. S pedig ha a meg hasonlítás okait figyelmesen nyomozzuk, s ha az eredmények fonalszálain a kiindulási pontra visszamenni tudunk, látni fogjuk, miként a két politikai rendszer tulajdonképp csupán egy eszmében különbözik.

A pusztán *fő szerinti közakarat*, az absztrakt többség bajnokai ti. így szólanak: azon tény, hogy az emberek egymáshoz vagyon-, ész- és tapasztalásban nem hasonlítanak, keveset jelent, mert mindennek becses önlétezése, mindenkit hatalmason érdekelnek saját jogai, minden legjobban tudja, mi hasznos neki - miért gyámkodni tehát fölötte? Nevezze ki a nép azt, kire a befolyást bízza, s ezt ő egyedül nevezze ki, ruházza rá a társadalom minden hatalmát, melyet eredetileg ő egyedül bír. Így örökké ő fog egyedül igazgatni, és mindig jól fog igazgatni.

S kérdelem: mi rejlik ezen szép hangzatú variációk alatt? Nemde a nagy tömeg túlsúlyára célzó törekvés? Az említett színezetű reformerek ti. a legtágabb értelemben vett néptöbbség akaratjának okszerűségét hiszik; bíznak az általános számtöbbség idves eljárásában, és arról vannak meggyőződve, hogy tökéletesedésünk irányában fekszik a fő szerinti majoritas mindenhatósága.

Ellenben a képviselet másik módszerének pártolói az úgynevezett nagy tömeg túlnyomó-ságától sem jelenleg, sem pedig a polgárosodás későbbi stádiumain az emberiség és köz-állomány magas érdekeinek kivívása és megoltalmazása iránt hasznos szolgálatot nem reméllenek. Ők jól tudják, miként könnyebb egy *Herault des Séchelles* modorában gyártott charta íveiről tollvonítással szorítani ki azon polgári intézményeket és emberi vágyokat, érdekeket és törekvéseket, melyek bizonyos kedvenc elméletek foganatosítását gátolhatnák, mint ugyanezen intézvényeket, vágyokat, érdekeket és törekvéseket szuronyél és terrorizmus által is elhajhászni milliók szívéből és egy ország területéből.

---

³ Lehrbuch der materiellen Politik von Dr. Carl Rotteck

⁴ Raumer

⁵ Études sur les Constitutions des peuples libres par Simonde de Sismondi, 1843

⁶ Études sur les Constitutions des peuples libres par Simonde de Sismondi

Következőleg a fonák eszméknek uralkodásra jutása kétségbe őket még nem ejti, mert többször tapasztalták, hogy a tévelygéseknek bitorolt hatalmát az idő fővényszelencéje gyorsan lejáratja, de arról meg vannak győződve, miszerint azon lehetetlen esetben, midőn a fő szerinti többség akarátja nemcsak percnyi diadalt vína ki magának, hanem a gondviselés különös szeszélyéből - mely Jehovának ama mondására „*bánom, hogy embert teremtettem*” szünetlen emlékeztetni fogná a világot - állandólag és változatlanul kezei közé ragadná az országlatot; meg vannak győződve - ismétlem -, hogy ezen képzelhetlen esetben lassanként a polgári társaságok kötelékei szétbomlanának és a dolgok új rende troglodita-sorson és makkevésen végződnek.

Annak kipuhatolására, hogy a két lényegileg különböző képviseleti módszer pártolói közül melyiknek van igaza, múlhatatlanul szükség ama néposztálynak, melyet tömegnek szoktak nevezni, állapotát megvizsgálni és kimutatni a fő szerinti néptöbbség *minőségét, nyilatkozási eszközeit és ezek valószínű eredményeit.*

Machiavelli „Fejedelem” című könyvében következő megjegyzést teszen: *a keveseknek kényelmes helyök akkor van, ha a nagyobb szám nem tudja, hogy hová hajtsa le fejét.* Olaszhon lángeszű írója éles szemmel, de epés vérrel vizsgálta korának politikai viszonyait. Ha neki teljes igaza volna, akkor világosan kitűnnék, miként a polgári társaság szerkezete alapjaiban hibás, és azon törvények, melyek a saját szentségéről beszélnek, kinszerűl talál-tatának fel; mert a gazdag örömitala mindig a szegénynek kipréselt könnyüiből készülne. De - hála az emberiség nemtőjének - Machiavelli véleménye nagy részben valótlan, tekintve azon századot, melyben ő élt, és még inkább az korunkra alkalmazva, melyben túlfeszített fárad-sággal milliók küzdenek ugyan a megélhetés legalsó fokáért, de legalább sklav-munka és röghöz kötöttség értelmes lényt állattá és tárgyá nem aláz, melyben az anyagi irány gyakran elfojtja ugyan a szellemet, és a nyomor ostromai közt kétségbeesik *Chatterton*, a lángeszű, míg a lelketlen dús szertelen fényűzés és élvezet miatt *spleen* s életundor martalékává válik; de legalább a várna-rendszer széttörhetlen korlátként a vagyonra vergődhetésnek útjában nem áll, melyben - végre - az izmos gyármunkás fagy ellen ruházatot, éhség ellen kenyeret nem mindig szerezhet ugyan, de legalább - mint Raumer tanár vigasztalásul említi - statisztikai följegyzés és hírlapi halotti beszéd nélkül ritkán jut tönkre.

Noha azonban korunk az óvilággal és középidővel összehasonlítva a tömeg sorsán is mozdított valamit, mindazonáltal az emberi természettel és politikai s társulati viszonyainkkal teljesen ösmeretlen merné állítani, hogy Európában a szegényebb néposztálynak békétlen-ségre sem oka, sem ürügye, sem hajlama nincs. Hiszen ugyanazon ösztöne az emberi léleknek, mely mint kényelemvágy, az ipart teremté, vagyonosodást szült, alkotmányos és magánjogi garanciákat idézett elő, *s megalapítja a dolgok fennálló rendét*, ugyanazon ösztön - mondom, - alsóbb fokon, midőn az életfenntartás szükségévé válik, ha a társulati viszonyokban és polgári intézményekben gátat lel, destruktív erőt ölt magára, és a birtok védelmét ti. *a dolgok fennálló rendét* ostromolja. S így támad a szegénynek a gazdag elleni harca, ezen örökös polgárháború.

És ne reméljétek, hogy e szerencsétlen tusa, mely az egész történeészen keresztülszövődik, szegénységi törvények által, melyek éppen a kóroanyag terjedésének jelei, enyhülni, vagy néhány emberbarát társulatnak érzélgős gyűlései és a közvéleménnyel kacérkodó áldozatai következtében - mint a mécs, melynek olaja felemésztetik - lassanként kialudni fog. Én nem mondom, hogy mi - európaiak - egy vulkán begyepedzett katlana felett állunk, hol vagyonunkat, országos intézvényeinket és a polgárosodás minden emlékeit véletlenül kitört tűzjáték sodorhatná el; ezt hirdetni túlzás és ferdeség lenne. De ha egy löporos akna - melynek lobbanó szalaga alattunk kémletlen irányban vonul és ágazik szét - közaggodalmat ébresztene, noha világosan tudnók, hogy a legrosszabb esetben is kárunkat kiépülhetnők, akkor át nem látom,

miért fekünnék akárminő pártszínezetnek érdekében azon békétlenséget, melyet a tömegi nyomor - a pauperizmus - szül és táplál, félelmesnek nem tartani?

Aztán a pauperizmus nem csupán avatag intézmények, elért és fölbomlásnak indult viszonyok szüleménye. Nem hasonlít teljesen ama miazmás léghez, mely bűzhödt mocsárok, rothadó plánták és senyvedt állati részek párázataiból támadván, görcsöt, lázat és hagymázos kór jelenségeket áraszt ugyan a közelfekvő vidékre, de életfogyasztó ereje megszűnik, ha e mocsárt és e holt s létegtelen mállékokat emberi kéz elhordja, vagy az elemek felosztatják. Sőt ellenkezőleg: éppen azon törekvés, mely a pauperizmus egyik kútfejét bedugja, nyitja ki a másikat. *A barbaries által ejtett seb azért heged be, hogy forradásai mellé a kultúra vágjon mást.*

Mert mi vala régen a tömeg nyomorának fő oka?

A polgári osztályzatok kizáró és egyedáros szelleme. A nép ti. a földbírási jogtól elrekeszteték, szabadítékok aknázták ki néhányok számára a kereset gyér nemeit; politikai hivatalra címer és őstábla, katonai dicsőségre lovagi arculcsapás és maîtresse-kegy kellett, az ipart fonák szabályok tarták bilincsen, a földművelést nem emelte műszorgalom és gyár. *Az ész emancipálva nem volt.*

De mi vetett véget ezen állapotnak? Mi eszközle, hogy némi ildomszerű megszorítások mellett a fekvőbirtok a felkelhető vagyon vándor természetét öltse magára, és a szereshetési jog a várna-rendszer korlátain áttörjön? Mi vitte ki, hogy a kereset számos módjai ne csak a szabadítékosnak ajálkozzanak, a törvényhozás csarnokai, a bírói szék sorompói, a kabinet ajtai születés különbsége nélkül a rátermett egyénnek megnyíljanak, a honoltalmazásnak ne csupán veszélyét ismerje a pór, míg a jutalom mindenestre a főbb családok regáléja? Mi vala munkás abban, hogy élénk közlekedés, gyáripar, forgalom, fogyasztás, vállalkozási szellem a kincs kimeríthetetlen bányája legyen, és a földművelést is barnító magasságra emelje? - *Az ész emancipációja.*

És az ész fényes diadalának örömittas kebellet újongat-e a tömeg; üdvözli-e erős befolyását, hatányos kormányzását, mondván, hogy általa a kunyhókba tisztaság, a kedélybe béke, a háztartásba rend és neme a bőségnek költözött? - Korántsem.

A tömeg a dolgok megváltozott rendé alatt is főleg csak azt tapasztalja, hogy a napszámbér - mint régen - legalsó fokra van szorítva, és idegenkedéssel látja, miként egy mostanig ismeretlen vendég, egy lelketlen, kifáradhatlan, hihetlenül gyors s aránylag kevés költséggel meglehető versenytárs, a gép, mindenüvé betolakodik, a gép halomra gyűjti a pénzt, a pénz tulajdonosának renyhe láblógatásai mellett is szünetlen szaporodik, míg a munkabér egy fillérrel sem hág föllebb.

Ő - ti. a tömeg - tompaeszüvé teszi gyermekeit, és nem csupán azon általános ok mián, miszerint az ember egyik tulajdona kifejtésére nem fordíthatja erejét anélkül, hogy többi tehetségei ne szenvedjenek, s mit *például* külső élenkségben és ügyességben nyer, elveszti gyakran elmélkedési és reflexiói mélységben, hanem főleg azért, mivel különösen a testi munka, ha hosszas, árthat a gondolkozásnak, és mindig árt a testi munka, ha véglankadásig van vive és lélekgylkolólag monoton. Midőn a tömeg gyárba küldi gyermekét, oly foglalkozásra kényszeríti, melyet az ipar talaja, a *munkafelosztás*, és koronája, a gép, folytonosan monotonabbá, s melyet a konkurrencia örökké hosszadalmasabbá teszen.

Ő az otthoniasság és szülői éber gondviselet szelíd melegében tenyésző kegyeleteket kiirtja magzata szívéből, midőn azt élelem hajhászatáért leggyöngébb korban már gyárokbá utasítja, és míg az apa egyik, az anya másik, a gyermek harmadik helyen izzadnak, munka közt, lassanként a család kötelekek minden szálai szétbomlanak, s a kisderek nevelés, oktatás és minden támasz nélkül nőnek fel.

És ő mélyen aggódik e növekedésen; mert miután a gépek teljesítenek majd minden bajosabb foglalatosságokat, a gyártulajdonosok főleg az olcsó bérű gyermekekre vágynak, s ennél fogva a szülők magzataikat kamatló tőkének nézni megszokták, és tudják, hogy ha azok fölserdülnek, többé nem tartatnak, és munka nélkül s a kétségbeesés küszöbén fogják lelni magokat.

Ő - végre - az elcsüggedés amaz őrjöngésével, mellyel szesz italok mámorába fullasztja életaggodalmait, lép könnyelműn házasságra, hogy ezer kínért egy állati inger kéje kártérítse, és komoly kilátás nélkül nemz minél több gyermekeket, azon silány nyereségvágyból, hogy majd ha öt magzattal szaporodik családjá, segedelmet vonhat a szegénységi pénztárból. S így támad a mesterkéltség állapot következtetésében túlszámú népesség. - De itt megszakítva további következtetésem fonalát, szükségesnek tartom olvasóimat arra figyelmeztetni, miként a tömeg helyzetéről közlött eddigi nézeteim azon tényt törekvének kitüntetni, miszerint a szabad intézmények és gyáripár korában szintúgy találunk nyomort, mint a földművelést űző és a hűbéri rendszer befolyása alatt létező népeknél; és miután Európa minden országa általán szólva e két osztályzat valamelyikéhez tartozik, bátran lehet állítani, hogy a szegénynek a gazdag elleni harca bizonyos fokig mindenütt kifejtve van.

Azonban a békétlenségnek viszonyok különösége szerint más-más típusa alakult. Míg jelesen a földműves állodalmakban az elégtelen nép néma csend és véres forradalom közt ritkán ismer közéletet, addig az ipar hazájában a tétlen elégtelenség és mindent kockáztató lázadás közt egy harmadik állapot, a *demonstráció* vált ismeretessé, sőt divatossá. Ennek legfőbb ágát Britanniában az ipar gyűlpontján, a *munkások egylete* teszi. Későbbi okoskodásaim anyag-szerűül szükség ezen társulatok létezésére és irányának néhány sorban vázlatát adnom.

Az angol napszámos, erőfeszítő munka mellett is, mostoha sorsát a gyártulajdonos élet-kéjeivel összehasonlítván, azon szerencsétlen gondolatra tévedt, hogy a szegénynek a dús elleni harca jogszerű és az eredeti egyenlőséget visszaállítani kell. Ily eszme alakítja a munkások egyleteit, melyekben célul tűzött ki a méltányos napszámbért bátorságosítani. A gyártulajdonos - ekként okoskodék a tömeg, vagy helyesebben szólva, ennek nevében sok merész izgatón - munkabérünket a legalsó fokra nyomja le, s pedig nekünk szilárd s elégséges jövedelemre van szükségünk. Ha a tőke és kamatolása mindenütt növekszik, miért rekesztessünk egyedül mi ki a kereskedelem jótékonyaságából? Mért maradjunk mindig nyomorult viszonyokban? Nekünk képviselni kell a munka jogát, a tőke jogának ellenében.

Az említett eszme-alapra tehát egyletek épülének föl. Bennök eleinte kivétel nélkül általános és egyforma szavazatjog határozott; de utóbb az egész ügyvitel néhány választott egyén kezébe esett, kik új hatalmukat zsarnokilag gyakorlák.

A munkások egyletének fő szabályai lényegileg következők:

- a) Senki gyárban ne dolgozzék, ha nem tagja valamelyik társulatnak.
- b) Az egylet határozza el azon munkások és tanulók számát, melyet különböző gyártulajdonosok foglalkoztathatnak.
- c) Az egylet tűzi ki a bér és munkaórák mennyiségét.
- d) Felügyelőket nevez a határozatok kezelésére és végrehajtására.
- e) Megállapítja, minő részvényt fizessenek a tagok és kihágásukért mekkora bírságot.
- f) Joga van szükség esetében minden munka megszüntetését parancsolni.

Ily törvénykízüli hatalom tömörülése sok túlfeszült követelést és ezáltal aggasztó kereset-hiányt okozott, mi viszont még szenvedélyesebb eszközökhöz nyúlást idézett elő. Eskü igényelteték arról, hogy a tagok a közgyűlés hozandó szabályainak törvényellenes kérdésekben is vakon engedelmeskednek; az izgatón és cimborák nevét eltitkolják, és a tilalom dacára

gyárokba szegődötteket szigorún megfenyítik. Sőt titkos választmányok parancsából egyének arcára vitriol öntetett; orgyilkosok fizettettek. Ezen merényletekért indított nyomozásoknak kevés sikere mutatkozott; mert senki tanúul föllépni nem bátorkodék, és az elítéltek a köztárból gazdagon kármentesítették.

Végre az ország teljes hatányossággal lépett fel, a munkások egylete betiltaték, és minden új szövetezés élénken nyomoztatott. De az állomány éber örködése sem enyészethet el a rögzött kórállapot eredményeit; sőt azok tömérdeksége, termékenysége és rémületessége a tanúk vallomása és a viszonyokba avatottak meggyőződése szerint még komolyabbá és vészjóslóbbá vált.

A nép erkölcsisége pedig ezen átkodott küzdelem között alásüllyed. „Ha az angol munkabéres osztály állapotát, ha azon sötét és mély szakadást tekintem - így szól valahol Raumer -, mely őket a felsőbb osztálynak figyelmétől és rokonszenvétől elválasztja, borzalommal rettenek vissza azon vad szenvedélytől és vastag tudatlanságtól, mely a nyers erő tömegében tátong. Mindenütt gondolatok sarjznak, mik veszélyesek és érzet-összhangzás, mely fenyegető. A békétlenség és tudatlanság morgása határozott alakot ölt néha, és *Thom* oskolájában, *Stephan* követőinél s azon milliók közt, kiknek hitek a chartismus, hangosan kitör. Mert ezek a mesterek, kiknek a nép kedélye martalékul van dobva. Némelyek egy örültházitól tanulják a vallást, kinek feltámadásában hisznek; mások meggyőződve vannak, miként jogukban áll a napszámbért kényők szerint elhatározni és határozatukat tör- és kanóccal végrehajtani. Izgatók hirdetik, miként a haszonbér és kamat a napszámérti járandóság meglopása, s tehát a tőkepenzesek és földtulajdonosok rablók s a munkásosztály zsarnokai.”

De leplet borítok e képre, mely az európábani legingerültebb állapotot rajzolja, s amely különben is igen éles színekkel van festve; s ahelyett, hogy akár a tömeg elég valódi nyomortól terhelt vállaira olyan bűnsúlyt aggassak, melyet talán nem hordoz, akár pedig a gazdagokra goromba pórnépként sárt dobjak, ily kába vagy ármányos eljárás helyett a fennforgó kérdés konstatírozására *három* rövid észrevételt teszek:

1. Megengedem, hogy a vagyontalanok szívükre nem veszik, miként az állomány természetéből folyó örökösödési jog és birtokvédelem nélkül mindenki szegény volna, és annyi kényelem-öszevegben sem részesülhetne, mint jelenleg az úgynevezett szűkölködő. Hiszem, hogy ők eléggé nem gondolják meg, miként éppen a szerencsekegyencek halmazából ered a sokaság táplálékának bő forrása, és az álmodott vagyonfelosztás, birtokközösség, *lex agraria*, ötvenéves jubileum s János pap országának minden dekorációi üres agy szüleményei, és létesítve vagy általános nyomort tenyésztetnének, vagy pedig a terjedő rossz gátlásául a régi állapot visszahozatalát tennék elkerülhetlenné. Megengedem, hogy ezeket ők kellő tekintet alá nem veszik, és az idegen birtok kirablásából serkedő pillanati gazdagulás ingere a jövő iránti aggodalmaikat azon esetben túlnyomja, ha becsszomjas és szenvedélyes pártfőnökök rendfelforgatásra s romboló merényekre izgatni célszerűleg tudnak. De másfelől - igénytelen nézetem szerint - vak rebegésnek hódolna, és rögzött ellenszenve által túlságoskodás örvényébe sodortatnék az, ki a békétlenkedők ezen rubrumába a *teljesleg* vagyontalanokon kívül másokat is sorozna; mert a köztapasztalás rég bebizonyította, miképp a *közép- és kicsiny birtokúak* a fennálló saját jognak és állományi rendnek szintűgy barátai, mint a dúsak, s nem örömet teszik ki magokat az ochlocrácia veszélyeinek.

2. A teljesen birtoktalanoknak is száma, hajdani állapotainkhoz mérve, némileg apadott, legalább a nyomor legborzasztóbb alakai megkevesedtek. Mert jelenleg is az élélhetés legalsó fokán tengenek ugyan a napszámosok, de a régi, az ipar és műszorgalom által nem segedelmezett földművelésnek terhes és kikerülhetetlen éh-hévei voltak, melyek Józsefnek ösztövére tehenekről álma keservesen emlékezteték az emberiséget; míg most polgárosodott országainkban gyors bel- és külkereskedelem mián ily eset, szoros értelemben, sohasem

fordulhat elő; a műipar elakadása pedig és a gyárak bezárása - világesemények romboló hatásain kívül - részletes és rövid ideig tartó csapás szokott lenni.

3. A pauperizmus mostani harca a végén is míveltségünk ellen van intézve, és éppen azon emelcsőket ostromolja legmérgeesebben, melyek a tökéletesedés szentegyházának sarkköveit letenni segítének, és mindig, még a fedlezt elkészítésekor, még a kereszt feltételekor, még a bevégzés ünnepőráin is - ha erről valaha szó lehetne - szükségesek volnának. Megengedem, hogy társulati viszonyaink mechanizmusa anélkül még nem forgathatik, hogy egyes részek éles súrlódása által erőt ne veszítsen, és önmagát ne rombolja; de végeredményül csakugyan igaz, hogy legbárgyúbb kísérlet volna a *míveltség* által okozott zavar rendbehozását a *tudatlanságra* bízni. Hagyjuk a kultúrára, hogy ő gyógyítsa meg azon nyavalyákat, melyeket ő támasztott, s csak általa orvosolhatók! - És jelölje a haladás ki azon rögzített rosszakat, melyek tőle elválhatlanok, melyek aztán legfőllebb bebizonyítani fogják - mit különben is tudtunk -, hogy minden képnek árnyolatai és a napnak is foltjai vannak.

És mi következik már a mondottakból?

Az, miként én ámbár a pauperizmust még óriásnak nem tartom, mégis állhatatosan hiszem, hogy fonák politika volna fölszólítani őt tényezőnek országlati rendszerünkben; mert nekünk okozhatna zavart és magának hasznot sohasem. Ne feledjük, hogy a politikában mindig első kérdés ugyan: mit igényel vagy enged meg a jog? - de aztán rája rögtön következik a második: az eszély mennyire javasolja ezen igényt mérlegre vetni és e megengedést használni?

A fentebbi taglalgatásokkal eszmerokonsági kapcsolatban van még néhány megjegyzésem.

Volt Erdélynek egy ösmeretes tanára, ki miután egész iskolai év alatt a hittanból szorgalmasan tartta leckéket, éppen az utolsó héten mondá: „közelebbi alkalommal szólni fogunk már az Istenről”. Valósággal szerfelett visszaéltem volna az olvasóközönség türelmével, ha ezen munkámban, mely a korteskedést tárgyalja, annyi évek után éppen e lapokon nyilatkoztatnám először ki, miként én hiszem és *már* be is bizonyítandom, hogy a *tömeg könnyen megvesztegethető*. Aztán a testvérhon ügyeivel ösmeretesek meg is köszönnék nekem azon mulatságot, ha miután megyegyűléseik nagy kórházzá váltak, s bennök az ámitás, félrevezetés és lélekvásárlás járványa oly dögletes légkört terjesztett és tart fenn, hogy az embert eltávoztása után is még soká üldözi a visszaemlékezés undora, megköszönnék - ismétlem - ha ily körülmények közt még egyszer bevezetném őket az erkölcsi rothadás halott-teremébe, s ízénként boncolnám föl azon idegeket, melyeket az ámitás hozott szünetleni lázba, s egyenként metszeném föl azon főcsatornákat és apró nedv-edényeket, melyekben megvesztegetés keringett és tombolt. Ily szennyos és csömörletes munkától föloldoztattam akkor, midőn pártkülönbség nélkül minden őszinte kedély érzi, hogy amaz órában, melyben az ittas nyers erő dulongásaival s fülsiketítő zajával nevezetes tényezőjévé lön alkotmányunknak, honunk létege új nemeivel kezdett a betegségeknek küzdeni,

*Semotique prius tarda necessitas
Lethi corripuit gradum.*

De ha Magyarország tapasztalt férfiai örömet bevallják helyettem, hogy náluk az elszegényedett s mindennapi szükségének fedezésére elégséges jövedelemmel nem bíró szabadítóosztály örökös korrupció fészke, akkor engedjék meg a politikai jogok ráruházása által bűnössé tett pergamenes és címeres tömeg mentségére felhoznom, miként a hasonló hajóban evező, azaz a nyomor éppen annyi mértékével küzdő többi tömeg is szintoly erkölcsi megromlás martalékává válnék, ha a népboldogítók politikai teljeskörűségét kihirdetnék. Következőleg helyesen állítja Rotteck Károly, Németország legszabadelvűbb íróinak s szónokainak egyike, kinek kora halálát bizonyosan inkább könnyezte a nép, mint a felső arisztokrácia, helyesen

állítja - ismétlem - ezen elveiért üldözött férfiú, miképp „*a proletáriusnak ritkán lehet akarat-szabadsága, sőt az is, ki napszámbére vagy kézműve által csak szűkös élelmet szerezhet, s meg az, ki jövedelmileg a közönséges napszámmal együvé sorozható, a megvesztegetés veszedelmére szüntelen kitéve van, gyorsan csábítható és könnyen elrettenthető.*”

És mi következik a mondottakból?

Az, hogy a törvényhozó általános lélektani alapokon és hosszas tapasztaláson nyugvó nézetet mond ki, midőn ily osztály szavazatát az abba tartozók körülményeinél és életviszonyainál fogva szeplőtelennek és elfogadhatónak nem tekintheti. Fonák politika volna tehát a kétségtelen korrupciót a számszerinti többség eszméinek bálványozása által alakulandó képviseleti rendszerünkben főtényezővé vagy éppen túlsúlyúvá avatni.

A tömeg jellemzésében most térek át a legnyomatékosabb részre, és ha e soraimat figyelemmel nem kísérik olvasóim, következtetéseimben oly kapocs törik ketté, mely nélkül munkámat összeállítani, megbírálni vagy helyeselni egyiránt lehetetlen.

Talleyrand egy alkalommal így nyilatkozott: „Ösmerek valakit, kinek több értelme van, mint *Voltaire*-nak, több értelme van, mint *Buonapartenak*, több értelme, mint minden volt, létező és születendő világkormányosnak - ez a közvélemény.” Miután az általános kifejezéseknek mindig kommentárta van szükségük, alig leend helyen kívüli korán megjegyezmem, miként *Talleyrand* híres ötletével - mely máris elég szívemelő röpirat homlokékességévé s számos népszerű ömledézések alaphangjává vált - nem azt akarta mondani, hogy például *Moldovának* vagy éppen *Kamcsatkának* közvéleménye nagyobb láthatárt szeg keresztül, mint *Napoleon* sasnézlete, hanem arra célza, miszerint egy haza tollal, szóval és tettel ható polgárai intelligenciájának öszvegeben több kincssel bír, mint külön akármely gyermeke lángeszének egész tárházából följánlhat, s következőleg jóléte tetőpontját akkor éri el, midőn ügyei a benne rejlő minden erény és minden értelmesség teljes együtthatása által vezetettnek, vagy legalább, miután a tökély nem hangyaboly-építményeink és efemer irányaink tulajdona, mentől kevesebb erő és áldozat roppen szét siker és eredmény nélkül.

Ily magyarázat mellett szentírásként igaz *Talleyrand* nyilatkozata. És valamint a vad népek diadalaik főjelének nem azt tartják, ha sok ércet, ruhát, drágakövet nyernek martalékul, hanem ha sok koponyákból rakhatnak magas emlékgulyát, szintúgy egy polgárosodott országnak is legmúltóbb, sőt egyedüli büszkesége - természetesen nem a lemetszett, de a maga helyén álló s ép emberfő mennyiségéből áll.

Zarándoki áhítattal hajlom én tehát meg a közvélemény előtt, mert nála van a jelen egész értéke és a jövő teljes kezessége. Mindig méltatlankodtam, ha a nemzet tiszta érzelmeinek és józan eszméinek kivonata balmagyarázat vagy fonák értelmezés mián - mert bizony egyébből nem történt - gúnnyal illeteték vagy megvettetett. Azonban minden bámulásom mellett sohasem tudtam eléggé csodálkozni, hogy éppen oly emberek, kik nálunk leghevesebb védői a közvéleménynek, képviselétrőli terveikben nem akarják annak uralkodását biztosítani, sőt - noha szándéktalanul - arra látszanak törekedni, hogy míg idegen vendégek lakmároznak az ősi teremben, a házörökös, ti. a kitagadott közvélemény, ajtó előtt alamizsnát kolduljon.

Ezen állítás első tekintetre különc és szembeszökő; illő tehát és kötelesség felvilágosítanom.

Csaknem mindig éles ellentét létezik a közvélemény - azaz a nemzet körében élő és szünetlen ható értelem s törekvés öszvege - és az általános szavazat eredménye közt; mert míg az elsőben minden mennyiség saját beccsel bír, de a negációk nem számítanak, addig a második túlsúlyt nyújt azoknak, kiknek nincs akaratjuk azok fölött, kik akarnak és túlsúlyt azoknak, kik nem tudják, mit határozának azok fölött, kik tisztában vannak magokkal.

Mi keleti nép levén, gyakran a leghiányosabb bizonyítási mód, ti. a hasonlítás által könnyebben fogunk egy eszmét föl, mint száraz taglalás útján. A fönnebbi értelmezéssel tehát - nyájas olvasóm - én azt akartam mondani, hogy egy nemzet meggyőződése oly hajó, mely ékes és nagy értékű portékát rejt keblében, míg fenekére csoport kő van hordva, mely nehéz ugyan és az illő mélyedést megszerzi, de különben minden becs nélküli.

A mívelt ember - mert jókora öszveg előismerettel és eszmékkel van ellátva - alaposan vélekedik egy tárgyról, és örömmel észleli, hogy nézetei a hasonlóság míveltekével összehasonlíthatóknak. A magánvélemények ezen összehasonlítása - mely természetesen igen gyakran sok forrás, kiegyenlítés és átalakulás közt született - teszi a közvéleménynek *magvát*. A tekintélyre hajlók csoportja minden önállású bírálatot herkulesi munkának találván, a mester szavára elhiszi és körében továbbterjeszti a tárgyavatottak nézeteit, és így formálódik ki - hogy úgy szóljak - a közvéleménynek *uszálya*. A tömeg végtére sem nem hiszi el, sem nem terjeszti e nézeteket, sőt általában meg sem hallja.

Otrombául csatlakoznék tehát, ki egy nemzet közvéleményében a fő szerinti többség meggyőzését keresné, mert éppen ellenkezőleg, bármi csodálatosnak is tessenek az egyformásítás gyűlékony képzelődésű s mindig fiatal vérű emberei előtt - kik mint hajdan a francia rajongók, szenvedélyesen kárhoznának a természet fonák rendszerét, mely békén tűri a dombokat és hegyláncolatokat, melyek a térség kigúnyolására látszanak alkotva lenni, és létezésük örök szabadkozás az egyenlőség ellen -, ismétlem, miszerint bármi csodálatosnak is rémljék első tekintetre, de cáfolhatatlanul igaz, hogy a *közvélemény véganalízisban mindig a kevesebb szám meggyőződése*.

Magyarországon *példa okáért* tagadhatatlanul közvélemény az, hogy a föld forog a nap körül: ti. a tárgyhoz értők és a tekintély után hajlók kétségkívül ezt fognák állítani. De ha mi a tömeget kényszergetnők ezen kérdés iránti nézeteinek elárulására, akkor - higgyük el - nagy többség fogná dekretálni a föld mozdulhatlanságát, és Galilei ügybarátai vajmi izoláltan lennének magukat, s vigasztalásukra még csak azon remény sem maradna, hogy legalább Angliában és Franciaországban a próba másként ütne ki.

De ti talán azt hiszitek, hogy a politikában és a cselekvények mezején minden könnyebben megy, mint a többi tudományok szakosztályában, és a száraz adatokon rágódó szobamoly íróasztalán? Ti talán állítani fogjátok, miként az országlát talányai megoldására nem szükség sem bűvárerő, mely örvények közt törjön utat magának, sem sasreptű ész, mely a félhomályos gőzkör és felhők fölött lebegjen?

Megengedem, hogy az állományi érdekek millió ágazatban fonódván össze, sok apró részletekre, helyes munkafelosztás mellett, sikeresen alkalmaztathatják még talán a bárgyú is - mint egy gépbe, ha éppen okvetetlenül akarjuk, használni lehet a csonka-bénát, hol ti. csupán súlyra van szükség -, de mindenesetre az, mi lényegibb fele a politikának, mély észlelés és hosszas tapasztalás által levén megszerezhető, mind a tisztán elméleti tudományoknak észfeszítését, mind pedig a főleg tapasztalati tanoknak vasszorgalmát teljesen igényli.

És hasztalan mondjátok ti nekem, hogy a sokaság érezvén a viszonyok súlyát, melyek őt nyomják, ezáltal egyszersmind azt is tudja, hogy mitől kell menekülnie, s tehát hogy miként kell magán segíteni. Mert feltéve - mit egyébaránt alapos okokkal kétségbehozni lehet -, hogy a tömeg csakugyan föl tudja fogni, mi terheli őt, még ebből nem következik, hogy nyavalyája orvosszereit is ösmerje. A míveletlen köznép a mindennapi életben könnyen átláthatja, hogy pl. tehenének naponként apad tögye; de - ha rája bíznák - néhol talán érte a boszorkányt vetné tóba. Ő észlelhetné, hogy rétje víz alatt fekszik; de ezért olykor a garabonciás diáknak tördelné be fejét. Így a törvényhozásban is, ha p. o. látná, miként a gabona ára magasra hágott, szigorú büntetéssel fenyegetné azon földtulajdonosokat, kik kendert természetettek, mint

Franciaországban történt; ha inge elszakadna, börtönre vetné a kötélgyártót, ki hajókötél-
kekre, és a kalmárt, ki vitorlákra vesztegetvén, megdrágította a vásznat stb.

Az országlati tannak óriás föladatai vannak, melyekben csak az eredmények múlják tömér-
dekségek által felül a kifejtés, a tisztábahozás fáradságainak nagyságát. A törvényalkotónak
helyes vagy balfogalma az adó állásáról, öszvegéről, kivetéséről, kezeléséről, a státuskölcsön
rendszeréről és a papirospénz természetéről kényelem vagy romlásom felett határoz; a
financiába becsúsztatott hanyagság és téveszmék halálom után is befolyanak maradékaim
sorsára; a jog és igazság kiszolgáltatása körüli nézetek nemcsak megtámadják vagy védik a
sajátot, de a közérkölcst is szilárdítják vagy földúlhatják; az idegen hatalmak átellenében
követett bölcsesség, mérséklet, nyegleség vagy dac hadról és békéről vetnek kockát, tehát
életemről s gyermekeim életéről, magam és utódom becsületéről s vagyonáról határoznak.

Midőn az említettekről és közügyeink ezer más kérdéseiről a megállapodás mérlegét a tömeg
túlsúlya nyomná le, akkor az eredmények a közvélemény akaratától éppen oly távol állaná-
nak, mint amekkora tér választja el a míveltséget a tudatlanságtól, és minél inkább törekedtek
az *absztrakt többség* barátai terveikkel a korszerű haladás útegyenlítésére, az uralkodásra
emelt *absztrakt többség* annál nagyobb reakcióval fizetne vissza.

„Schweiz központjában - így szól valahol Sismondi, kinek ha munkái jelenleg kezeim közt
volnának, még több érdekes adatokkal is szolgálhatnék - három kis kanton, ti. *Uri*, *Schwyz* és
Unterwalden, tiszta demokrácia. A pásztorcsoport vagyonban és míveltségben egykor
teljesleg hasonló levén, nem tartaték szükségesnek a sokaság véleményétől rendszerint elhajló
kultúra igényeinek több nyomatókat adni. Választás, törvény, közkezelés és teljesedésbe-vétel
általános szavazattal határozatnak meg. Minden tizennyolc éves férfi a *Landsgemeineban*
szavazattal bír. E kantonok akarata mindig retrográd. Szövetségeseik dacára, Európa lár-
májának dacára bírószeikeiben megtartották a tortúrát, megtartották az idegen hatalmakhozi
zsoldba szegődést. Sőt ezen emberek, kik oly büszkéek és féltékenyek szabadságaik iránt,
leghajlóbbak a zsarnok béreért adni el véröket. Végre minden évben és minden országgyű-
lésen sürgetik a többi szövetségeseknél a sajtószabadság eltörlését. Hiszitek-e azonban, *hogy*
ezeket az uri-i schwyzi és unterwaldeni közvélemény helyesli? Ez föl van már világosulva,
mint a többi kantonoké, de akarata megtörik a tömeg merev mozdulhatlanságán.”

Szóval: egy nemzet nem igazgattathatik másként jól, csak *legfölvilágosultabb és legerénye-
sebb* polgárai által. Nem ezek azok, kik erényök- és elméjöknel fogva joggal bírnak a nép-
felségre; a nemzet az, mely mint felség, joggal bír minden elme- és minden erényhez, mely
körében létezik. Ha ti attóli félelemből, hogy többet nyújtatok nekik, mint egyenlő részt az
országlatból, minorításban hagynátok őket - hová számuknál fogva szükségileg helyezvék -,
akkor a legdrágább kincset dobtátok el.

Ámítás, hogy a kisebb szám mindig szabad, midőn oly törvénynek engedelmeskedik, melyet a
majoritás csinált ellene. Ámítás, hogy egy nemzet mindig szabad, ha az általa választottak
hozzák a törvényeket. A törvény természete s közvéleményeli összhangzása, nem pedig
néhány képviseleti rendszernek csaljátéka tárja föl, hogy az egy szabad nép közakaratóból
forrott-é ki?

S mi foly már a mondottakból?

Az, hogy eszélytelen politika volna, ha a törvényhozó az egyenlőségről tan fonák értelmezése
következésében a míveletlen sokaságot országos ügyeink intézésében nevezetes tényezővé
vagy éppen túlsúlyúvá avatná, mert ezen tette által a közvélemény akaratát játszaná ki, és az
állományt meg nem szűnő retrográd lépésekre kényszerítené.

Eddig következő lépcsőzeteken ment keresztül taglalgatásom:

Minden nemzetben a tömegnek *egy része* birtoktalansága mián a dolgok fönnálló rendjének ellensége, *más - és számosabb - része*, ha különben forradalmi irányokra nem is hajlik, viszonyainál fogva szünetlen megvesztegetés martaléka, s a *harmadik része*, midőn e csábót ki is kerülné, műveletlensége által a közdolgokra kártékonyan hatna, és némely történetes körülményen kívül általában retrográd irányú volna.

A vagyontalanságból serkedő lázadási törekvést kötelessége az álladalomnak kitelhetőleg gyöngíteni azáltal, hogy a kultúra tanácsait követve, a szerezhetőségnek minél több és minél szélesebb körre ható forrásait nyissa föl, de remélni nem lehet, hogy e malasztos cél az elégtelen tömegnek befolyásával megközelíthetessék, mert a tömeg éppen a tökéletesedés emelcsőit ellen folytat harcot; azt sem lehet remélni, hogy a szegénynek a dús elleni küzdelme a kultúra által is, legalább társadalmi viszonyaink eddig ösmert szerkezete mellett, teljesleg elenyésztesse, sőt mindig marad fönn annyi destruktív erő, mely fölfegyverkezett spartakuszi tusát küzdhetne.

A megvesztegetés eseteit tartozik ugyan az országlati hatalom gyéríteni azáltal, hogy a lélek-vásárlók ellen kemény törvényeket hozzon, melyek anélkül, hogy a szabadságot összerontanák, a visszaéléseket csökkentsék; de nem lehet remélni, miképp minden szigor mellett is, miután némileg az alkotmány létegebe van szöve a korrupció, ily egyoldalú eljárás nevezetes sikerre vezessen, míg ama tömegnek, mely szegénysége és műveletlensége következtében a megvesztegetés veszélyeinek örökre kitéve van, s éppen ezen tulajdona által a haladás irányát megátolhatja, a közügyekre befolyás adatnék.

Vége a műveletlen osztály számát gyéríteni köteles az álladalom, főleg népnevelés által; de nem lehet remélni társulati viszonyaink és az emberi agy alkotása mián oly *általános és egyforma* fölvilágosodást, hogy a sokaság akarata ne gyilkolná meg azt, mit közvélemény óhajtatásának nevezünk, ha azon súlyt nyerhette, melyre száma által jogosíttatik.

Ezekből foly, hogy a képviseletre törekvés *első nemének* - mely ti. *számítási szigorral és következetességgel akarja az általános többség mindenhatóságát kihirdetni és életbe léptetni* - pártolója következtelen,

a) ha az állomány valóságos föladatát, ti. minél több egyénnek mentől nagyobb összegű jólétét sóvárogja; mert tervével éppen ellenkezőre tör utat. Nem is említve, miként egy kevés jacquerie, aztán a saját jog megrendítése és a lex agraria a közboldogságnak aligha főmagvetői; annyi mindenestre bizonyos, hogy hol a műveltség oszlopai gyengülnek, ott az emberi méltóság és emberi hivatás épülete roskadoz; és amely mértékben a sötétség terjed, abban a viszonyban apad ugyan a dús kincshalmaz, de nevedik a nép nyomora is, míglen a társadalom által kifejtett egyenlenség eltűnő, minden egy közinségben összetalálkozik, mi kétségkívül az egybeolvadásnak kevés ingerrel bíró neme.

Az absztrakt többség eszméjének barátja következtelen akkor is,

b) ha terve által azon másodrendű célt - mely tulajdonképpen főcélunkra, a közjólét elősegítésére, csupa eszköz -, hogy ti. mindenki befolyhasson az állomány ügyei vezetésére, tette törekvése közvetlen tárgyául; mert kedvenc képviseleti rendszere ezen eredménytől legtávolabb taszítja őt. Valamint hajdan a tatár mindennap más bálványt imádozott, úgy a megvesztegetett és elámitott tömeg is - és e tömeg akkor rémítő mennyiségű leendő - szünetlen változó szeszéllyel fog bókolni, függetlenségével áldozván a többet ígérőnek. És a művelt ember...? Ez sem folyhat be, minorításban hagyatván kevés száma miatt.

Az általános többség mindenhatóságának pártolója következtelen tehát csak akkor volna, ha a genevai bölccsel komolyan hinné, miként az ember nincs a polgári társaságba hivatva, és szükség a természeti állapotra visszatérni; mert terve által - ha ti. az maradandóságra számíthatna - az állománynak életuganyossága gyengülni s kötelékei tágulni mindinkább fognának,

míg végtére - valamint Palmyra és Babilon omladékait egy-egy tégladarab és oszloptöredék jelöli ki - az utókor kihalt viszonyaink romjai által értesíttetnék arról, hogy volt az emberiségnek egy megfoghatatlan állapota, melyet régi hagyományok szerint míveltségnek neveztek.

Ne feledjük tehát el, miként ezen elv: „*semmit rólunk rajtunk kívül*”, az alkotmányos létezés életforrása, de csak bizonyos pontig; mert ha belőle az absztrakt többség mindenhatóságát eredményeztetjük, megsemmisül, mint a szfinx meghalt, midőn talányai föloldatának.

2

De ne gondoljuk, hogy azok, kik korunkban az álladalmi jogokat megkülönböztetés nélkül minden egyénre átruházandónak sürgetik, ezen törekvésöket komolyan létesíteni és a számtöbbségből kifolyó közakaratot uralkodóvá fölszentelni óhajtának. Ők élénken érzik és világosan látják, hogy ily terv az európai országok bonyolódott belviszonyai közt megoldhatatlan csomókba ütköznék, s az éles ellentétben álló érdekek mián sok veszéllyel járna, és nevezetes terület mellett gyakorlatilag kivihetetlen.

Szigetvár ostromakor Szulejmán halála után is nevében adattak ki a hadi parancsok, mert a fényes trón, a császári ruhák és egy váz élete felőli vak hiedelem elég volt merész harcra buzdításul. Így történik az általános közakarat mindenhatóságával, mely a történelem tanúsítása szerint az emberiség és álladalmi rend gyermekkorában több helyt szorosabb értelemben létezett ugyan, s máig is - mint fönnebb látók - néhány schweizi kanton arasnyi körében üzi garázdálkodásait; de még azon alakban is, melyben pártolói ajánlják, a nyomatékkel bíró országokban - Szulejmán tetemeként - csak ostensibilis volna, és címe alatt más elv és erők gyakorolnának hatalmat.

Adjuk át - ti. papiroson - az absztrakt többség barátainak szabad rendelkezésre a polgári társaság kényők szerinti összealkotását; bizzuk rájuk az országlati erőknek mozgásba hozatalát, kísértén bírálatainkkal kezök művét. Hadd tűnjék ki tervök által, mily mértékben s mely nemű eredmények kíséretében fog élni és hatni a közakarat.

A képviselőkre törekvés ezen modorának védői megkülönböztetést fognának fölállítani a kisdéd és nagy állományok közt:

1. A kis állományokban *közvetlen szavazati joggal* ruháznának föl minden apai vagy gyám-noki hatalom alatt nem létező férfit; mert a nőnem és gyermekeket csakugyan ők sem részesítendenék a „*semmit rólunk nélkülünk*” malasztában. E fölruházást annál biztosabban is tehetnék, mert a történelemben - mint említém - elég nyoma taláztatik ily intézkedésnek. Igaz, többnyire egy távoli korban, melynek eseményeiről ritkán a krónikák - bölcsői a történelemnek - s gyakran csak a hagyományok - a míveletlenségnek homályos visszaemlékezései önmagára - nyújtanak töredékesen fölvilágosítást. A szlávoknál, ősvizonyaik közt, e saturnusi aranyvilág hosszason díszlett. Minden kis tömegecske egy darab földet körülbarázdált, s függetlenül a többtől, nemévé az állománynak kerekíté ki magát. Csendesen éltek itt a jó emberek - mint egy kásztor- vagy ürgetelep - minden nagy szenvedély nélkül, melyet csak bizonyos mértékig kifinomított szociális érintkezések támasztanak; minden köztörekvés, elv és cél nélkül, mert e tulajdonok ott ki nem fejlenek, hol az állományi viszonyok szövődékei egy részét a hatányosságnak föl nem fogják, hanem az visszaömlik a házi körbe és elpárolog. Azonban a szlávoknál sem határozaték el minden, tökéletes szótöbbség által; mert a véneknek valamivel tetemesebb befolyás adatott. Ez természetesen az egyenlőségnek és egyformaságnak botránkozására történt, de legalább kieszközlé, hogy a jámbor szlávok századokon keresztül az együttélés legelső fokán megállhattak. Mert különben szünetlen haladtak volna

azon érdekes nemével a mozgásnak, melyet süllyedésnek nevezünk, az eredeti állapot - a makkon hízás - dajkakarjai felé. - Nem céлом itt elbeszélni, miként zavarták föl a hódító lechek és normannok a szláv egyenlőség mákonyerejű tunyaságát, s mint oltának ezen népfaj vérébe a közakarat uralkodása elleni oly appetitust, melyben viszont semmi köszönet sem volt, s mely a lengyeleknél oligarchiai köztársaságban, az oroszoknál pedig autokráciában ért tetőpontot, mert én csak egy mintát akartam fölhozni eszményeitek gyakorlati tökélyére, s megengedem, miként az általános szavazat más eredményekre is vezetett - mint pl. a középkor ösgyűlésein, hol rablócsapatok a martalék és zsákmány elosztása fölött civódtak -, de annyi minden esetben igaznak marad, hogy néktek terveitek megkedveltetésére helytelen volna valaha a történeaszetre utalni.

Az absztrakt többség barátai

2. a nagy és közép kiterjedésű állományokban a *kettős szavazati rendszert* - ti. választók választását - hoznák be.

Itt pihenjünk néhány rövid másodpercig, hogy egy megjegyzést tegyek, mely a közönség előtt talán szörszálhasogatásnak fog rémleni, de a gondolkodóknak némi eszmetáplálékul szolgálhat.

A kis állományokban az általános többség elvének széles alkalmazása által közvetlen szavazati és tanácskozási, vagy illetőleg követutasítási jog esik minden egyén osztályrészébe, míg a nagy országokban viszont az absztrakt többség elve gyakorlatilag a tömeg tanácskozási igényeit megsemmisíti és a szavazati jognak csak kisded töredékét - a közvetőleges választást - hagyja fön. Mekkora különbség a két állapot közt! S mi által történik a népfelség ezen despoliatiója? Egyedül az ország nagysága mián. A terület ellensége az egyenlőségnek. A terület gyámkodik a sokaság fölött. E tény nem magva-é azon eszmének, hogy miképp künn - ti. a többi testvérálladalmak csoportozatában - arisztokratának tekinthető a nagy területű ország, úgy benn is az egyenlőség örökös ellensége és csak a különszakadás, egyes darabok létegesítése szerezhethi vissza a valóságos jogközösséget? Szóval: valamint a fekvőbirtok határtalan eldarabolásából - nem legott és tüstént észrevehetőleg, de nemzedékek alatt - az úgynevezett „apró gazdaság” támad, mely meddő jövedelmet, henyéséget, elszegényedést, izgágaságot, sőt fizikai elmeceveszést is idéz elő; kérdem: nem rejt-e szintúgy a politikai jogok határtalan eldarabolása - az absztrakt többségre törekvés -, miután ily eszme széles értelemben csak kis státusokban létesíthető - nem rejt-e háttérben, hogy úgy szóljak: „*állományi apró gazdaságot*”, azaz egyes kiegészítő részeknek organikus önállóságra vágyását? - De nincsenek-é oly emelvényei a polgárosodásnak, melyek csak nagy országokban használtathatnak, és nincsenek-é oly magas feladatai az emberiségnek, melyek különben elérhetlenek?

Azonban ezen oldalas észrevételtől visszatérve a főtárgyra, kérdem: miért adnak a fő szerinti közakarat ügyvivői a képviseletre valósággal kiformált országokban a tömegnek csak közvetőleges szavazatot? Hiszen - hogy most csupán erről szóljak - az egyenes követválasztási jog is amaz elvnek, miszerint a számtöbbség megállapodásának túlsúlya az alkotmányos élet tökélyéhez tartozik, halvány visszasugárzása volna. Mert mit nyerne általa a tömeg? Magánjogunk szerint a teljes kort nem ért s tehát gondnoki hatalom alá helyezett gyermek is kérdéses viszonyai tisztába hozatalára vallhat be ügyvédet. És e bizodalmi nyilatkozat gyakorolhatása magába foglalja-é az emancipáció eszméjét? Mint ki-ki tudja: korántsem. S több-é a közjogban a képviselők egyenes választása? Következtesen elrendezve annyi sem. Miért? Mert a gondnoki hatalom alatt létező egyén maga híhatja vissza ügyvédét, míg e neme az ellenörködésnek oly politikai intézményben, hol a tagok pusztán választási joggal ruháztatnak föl, s tehát vélemény-összpontosításra, azaz vitatkozásra hivatva nincsenek, vagy meg sem történhetik - mint általán Európának csaknem minden képviselettel dicsekvő országaiban -,

vagy pedig közvetőleges úton, ti. választott testület által eszközölhető. Ha tehát a direkt választás is még nem a nép nagykorúságának jele, és a közakaratnak csak fikció által kimutatója, s ha másfelől ti. a fő szerinti többség mindenhatóságát az emberiség boldogságára vezetőnek hiszitek, ez esetekben miért történik, hogy a tömegnek a közvetlen választásnál nem többet, sőt - merem állítani - százszorta kevesebbet akartak nyújtani? Talán a közvetlen szavazat módszerének tervezése és kezelése, szóval: magának a gépezetnek elkészítése ütközik levíthatatlan nehézségekbe? Oedipus leend, ki ezt nekem bebizonyítani tudja. Nem itt rejlik vonakodástok sark-oka. Ti oly jól tudjátok mint én, hogy a módszert, a lélektelen mechanizmust, a szavazási ráját minden nem kontár publicista elkészíthetné; de ellenben - noha szívesen palástolnátok - azt is tisztán érzitek, miként azon gőzerő - a nyers tömeg -, melyet közvetlen választási jog által a katlanba szorítanátok, magát a gépet szétszaggathatná, és az alkotmány-hajót ahelyett, hogy révbe vezetné, a négy szelek légországaiba röpíthetné. Ti azon mágushoz hasonlítotok, ki szünetlen állítja, hogy az elemek szellemeit földidézni tudja, s általok rejtett kincseket s drágaságoknál becsebb jövendőt nyújthat a kételkedőn tudakolónak; és ígérete helyett silány lámpájával káprázolatokat lebegtet a falon, melyek nem magok a hatalmas szellemek, hanem alaktalan képek, és a lágy ész-szerkezetűeknek is alig többek egy estvéli időtöltésnél. Ti, ha elvről van szó, a nyers tömeget az országos ügyekre megérettnek és az absztrakt közakaratot kórgyógyító panáceaának hirdetitek; ha pedig gyakorlatról van szó, annyi képességet sem engedtek azon polgároknak, kik közé - anélkül, hogy egész öszveg volna - csak bévegyül a nyers tömeg, miszerint egy, a *szőnyegen levő kérdésekkel kapcsolatban álló* bizodalmi nyilatkozatot tehessen le. Ti a végén is tényleg a tömeget csupán egy ösztöni és eszmékkel viszonyban nem álló bizodalom kifejezésére tartjátok érettnak; mert többet a közvetőleges szavazatjog nem tanúsíthat. Ezt mi, kik a nyers erőt némi részben az álladalmi renddel békétlennek, főleg pedig míveletlennek és megvesztegethetőnek tartjuk, ellentmondás nélkül akármikor tehetnők; de ti elveitek megtámadása nélkül sohasem indítványozhatjátok.

Továbbá ti - mennyire terveiteket ösmerem - a közvetőleges választáskor is egy kerületnek szavazattal bíró egyéneit, ily egyszerű foglalkozás teljesítésére különböző helyekre gyűjtenétek össze. Ezen intézkedést természetesen lehet védni másodrangú okokkal, p. o. az illetőkre nézt költségkímélőbb, lakásukhoz közel fekvő gyülekezetekben részt venni, mint egy központba összefolyni. És ha ti e földarabolást ily nézetekkel támogatjátok, ez ellen józan kifogásom semmi sem lehet. De másfelől én rendfönntartási tekintetből ily árnyékjognak gyakorlását önkormányzásra alkalmas egyének közt egy szavazati körben is könnyűnek tartom; midőn tehát ti a rend kedvéért javasolnátok - mint számtalanszor tevétek - a több pontokra oszlást, akkor engedjétek gyanítanom, hogy a nyers erőnek pusztá együttlétét baljóslatúnak hiszitek; hogy a tömeg légkörében azon miazmás erőt gondoljátok látatlanul lebegni, mely rögtön és villányosan hat, csábít, részegít, idegeket mozgat, és véletlen oly tettekre ragad, miket sem óhajtani, sem eltávolítani nem lehet; hogy ti hasonlítotok azon ketrecőrhöz, ki oroszánát bárányszelídnek állítja, de a vasrekesz ajtóját még soha meg nem nyitotta. - Ezen módszer tehát, a rend érdekében javallva, másodszori vallomás volna elveitek ellen.

Végre közületek sokan a közvetőleges szavazatba mindent részesítenének ugyan, de a képviselővé megválasztást cenzussal kötnék össze. Mit rejt magában ezen szabály? Világosan azt, hogy a nyers tömeg bizodalmi nyilatkozata nevetségig megszűrt alakban is az eredeti bűn súlyát sínyle, és azon testület, *mely közakarat által* jelöltetett ki, hogy - mint óvatos gondnok kötelessége - a védelme alá helyezett *közakarat számára* értelmes és erényes képviselőket válasszon, fogantatása körülményei miatt e tisztét, korlát nélkül az álladalmi érdekek veszélyeztetésével teljesíthetné; szükség tehát az eredeti nehézkes, mely őt a mi véletlenség régióiba alányomná, föltartóztatni. - E szabály nem harmadik megtagadása-e elveiteknek?

És mi már azon közvetőleges szavazati jog? Mekkora belértékkal bír? Mennyire tényezője a bálványozott közakaratnak? Hogyan nyugszik rajta a népfelség? Midőn a külföld notabilitásai átlátták, hogy a küldők utasításai, magasabb nézpontról tekintve, céliránytalanok, mert igen sok helyi érdeket vegyítenek a törvényalkotásba, gyakran változtathatják részletekben az elfogadott általános irányt, rögtönzést szülnék, egységet bontanak, mélyebb kiszámításokat tesznek lehetetlenné, a közvéleménnyel lényegileg ellenkező akaratot csúsztatnak keresztül, merev és simulni képtelen testületi szellemet fejtenek ki, ingerültséget támasztanak és a nemzet bosszankodását túlságos szenvedélyességgel egyes pontok felé, *például* egy, a körülményeket fonákul fölfogó municípium vagy valamely átalkodottan küzdő osztály ellen zúdítják, és ekként veszélyes meghasonlásoknak, sőt dühös pártviszálynak és forrongásoknak hinthetik el magvait, továbbá fölötte sok időt pazarolnak el, és kritikus pillanatokban gyakran odavezetnek, hol míg Róma tanakodik, Saguntum elvesz, végre pedig az országgyűlésről az álladalmi hatalom bélyegét levonják, és az alkotmányos élet fő léteget lelketlen csatornává változtatják; midőn - ismétlem - Európa alkotmányos országainak véleményvezetői a követutasításoknak ily - hitük szerint - kártékony oldalairól meggyőződének, és csupán a *közvetlen választást* hagyták meg a nép politikai jogokkal bíró részénél, akkor tagadhatatlanul a *közakaratnyilvánítást* már *minimumra szorították*. - Mert miként vagyok ily módszer által kiegészítője azon befolyásnak, melyet a szabadság szótárában népfelségnek neveznek? Boncolgassuk. Ha az én követem ama többséggel szavazott, mely egy törvényt szankcionál, akkor valósággal lehetek a népfelség parányi része; ha követem a kevesebb számhoz csatlakozik, megszűntem népfelség lenni; ha én arra szavaztam, ki követté választaték, és ő szavaz egy törvényre, de én helyben nem hagyhatom e törvényt, akkor kívül estem a népfelségen; ha a szőnyegen forgó kérdésből semmit sem értek, s iránta érdeklődéssel nem viseltetem, akkor nem vagyok népfelség. És mindenik esetben, hol a népfelség atomjának nevezhetem magamat, befolyásom - s ezt jól jegyezzük meg, mert sarkkérdés - inkább mechanikai, egy percig élő és az eseményekkel oly vékony és önkéntelennek látszó szálak által köttetik össze, hogy valósággal éppen annyira volna nevetséges, ha egy módosító körülmény közbe nem jönne, a népfelség büszke címében osztoznom, mily nevetséges lenne p. o. Napóleon apját világhódítóként tisztelni, mert azon egyén, kit ő nemzett, a dolgok fönnálló rendét és Európa arcát megváltoztatta; vagy pedig konzervatívnak tartani azon deszkadarabot, melyről a pártütő Fiesco tengerbe bukkott; ismétlem - éppen a fönnebbi balgaságokkal vetélkednék követelt népfelségem, ha egy módosító körülmény közbe nem jönne. És mi e körülmény? Az, *hogy én midőn csak egyénbe vetett bizodalom által hathatok az eseményekre, legalább e bizodalom politikai természetű, és a közvéleményt mozgató kérdések mikénti elhatároltatása iránt támadt érdekem szerint alakult*. Vegyétek el tőlem e jogot, akkor politikai *lazzaronivá* tettetek. Ösmeritek-e a pünkösdi királyságot? A középidőnek nagyon bohó játéka volt ez. A leleményes eszűek kiválasztának egy rongyos koldust, és egész napra királlyá kenték föl. Ekkor fejére tétetett a pléhkorona, kezébe adaték a cifra papírral borított pálca, a kíséret hármas *hurrá!*-t kiáltott, hangászok élénken működének, míg közben az udvaronc mélyen bókolt, a szónok szép ötletekkel hízelgett, és öfelsége igen jól találta magát; mert ha nyárs-egyenesen ment, mondák a bölcsek: *őfelsége érzi magas hivatását*; ha agyargó képet metsze, mondák: *őfelsége hatányos*; ha kegyesen mosolygott, mondák: *őfelségében nem csalatkozunk*. Urak! ily szerep higgadt embereknek, szabadelvűségtök olcsó cimbalom-pengése mellett is, elviselhetetlen volna. És miből áll - hogy kissé fenekére tekintsünk a dolognak - a *közvetőleges választás*? Ti magatok szoktátok a kettős választás védelmére fölhozni, miszerint a tömeg nem ítélheti ugyan meg, hogy ki alkalmas követségre, de minden esetben több egyén iránt viseltetik bizodalommal; meg kell tehát engedni, hogy azokra ruházhassa a képviselőkre szavaztatási jogot. - Ha e tömeg - mint ti is erősítetek - a törvényhozói hivatásra érdemes embert nem tudja kiszemelni, akkor a napirenden levő kérdések fontosságával is ösmeretlen, mert éppen a kérdések fölötti vitatás s azok megoldása körüli elv, irány és modor teszi egy

egyénnek politikai kiképzettségét. S innen mi következik? Kétségkívül az, hogy a ti választási rendszertekben egyik tényező - ti. a tömeg - szavazata által csak ösztöni és világért sem politikai bizodalmat tüntet ki. - Hát a másik tényezővel, ti. azokkal, kik javaslatokat nélkül közvetlen választási joggal bírnának, mi történik? Ezen osztály nyilváníthatna ugyan a közvéleményt mozgató tárgyakkal kapcsolatban álló s tehát politikai természetű bizodalmat, de szavazatöszvege semlegesíttetik a tömegé mián; vagy amennyiben ez meg nem is történék, rendszertek következésében kétszeri átszűrésre, kétszeri csalódhatásra, kétszeri átalakulásra vagy elvettetésre tétetvén ki, eredeti típusát tökéletesen el fogná veszíteni. - Én átlátni sohasem tudtam, hogyan gyárthatott a többség valóságos barátja ily gyarló és meghazudtoló rendszert törekvésének létesítésére. Miként vergődhetik e lépcsőkön törvényhozóterembe a közakarat; az oly megfoghatatlan, mint Visnu hétszeres inkarnációjának titka.

De miután az öncsalás és ábrándok napjainkban nagy kelendősséggel bírnak, tegyünk mi is magunkévá egy illúziót, és higgyük el, hogy a kettős szavazat feltalálása szép ötlet volt, és ha foganasításakor új torlaszokra nem bökken, gyöngé szemünk előtt sűrűnek rémlő ködein csakugyan átbocsátja a közakarat sugárait. És e tételt kedvetekért megengedve, tűrjétek el következő kérdésem: nem gördülnek-e elő a gyakorlat mezején oly akadályok, melyek a kettős rendszer tizedeléseit átment maradványait azon véleményöszvegnek, mit ti közakaratnak neveztek, nevezetes megcsonkítások alá vetik?

Én e kérdésre bátran merek *igen*-nel felelni; de miután állításom támogatásául számos okok közül szabadon választhatok, azonban munkámat illő határon s olvasóim türelmén túl terjeszteni nem óhajtom, most két rövid érintésnél többre nem terjeszkedem.

1. A lélektan és a történelem meggyőzik a figyelmes nyomozót arról, hogy a szavazati ládák aránylag nagyon üresek, midőn a választási jog szertelenül kiterjesztve van, és sok versen gyakoroltatik. Honnan támad ezen csodálatosnak rémlő jelenség? Önösségünkből. Hol érdekünk mozgásba nem hozatik, ott rendszerint hanyagok és tunyák szoktunk lenni. Ha e lomhaság vérünkbe nem oltaték, akkor az egyiptomi teokrácia vasigája nélkül is, aszott múmiák számára hagymán tengődve, még magasabb gúlákat örömet és szünetlen épített volna a köznép; Gulliver pedig otthon is talál vala oly takácsokat, kik ahelyett, hogy vásznat szőjenek, fáradhatatlanul utánoznák a pókhálót. De szerencséjére a míveltségnek, restek vagyunk olyra, minek láttatja nincs, erőnket fecsérteni még akkor is, ha ti e veritékezést polgári erénynek neveznék. És jelesen a közvetőleges szavazatra nem fog megjelenni a tömeg, mint nem vőn részt honunkban 1841 előtt elvkérdések vitatásakor; pedig nálunk mindig - mint be is bizonyult - túlsúlyt víhata ki magának, és e túlsúly képzelt érdekeinek nagy eredményekkel kamatozott volna. De a részvékenység fölízgatására egyik tényező hiányzott, ti. helyzet fontosságáról felvilágosulás. Míg ellenben a kettős választásnál minden elem hiányzik. S ha szokatlan fejletek alkalmával, midőn be nem vallott ösztönzések is működnek, minők megvesztegetés, rettegnetési rendszer, s csakugyan tódulna szózatolási sorompóink felé a tömeg, akkor meg az intelligencia maradna ki; mert ismerné kevesebbségét, és a minoritás lehet kitartó s munkapazér elvharcokban - hol a szónoklat hatalma gyakran győz, és a gyöngé is legalább remélheti az elhintett eszmemagnak valahai kisarjazását - de pusztán mechanikai eljárásban sohasem. - Egy barátom beszélé közelebről, hogy Angliában léteznek oly börtönök, hol a terhes bűnért elítélt rabok egész erőfeszítéssel forgatnak egy óriási kereket, mely a világon semmit mozgásba nem hoz. Megborzadtam korunknak, a tortúrát eltörlőnek, ily elmés kínzásán; mert érzem, hogy vannak a léleknek a testieknel sokkal nagyobb fájdalmai, s hogy Sisyphus örökös és sikertelen veritékezését bűn által is ritkán érdemelhetni meg. Ne csodálkozzatok tehát, ha a közvetőleges választás kerekeit nem örömet fogná vonni a kisebb számra kárhoztatott míveltség; mert csalálmokért csak addig áldozunk, míg kijózanodánk.

2. Ha minden eddig kifejtett nézetem fonákság volna, és a közakarat semmi gátot s megcsonkítást nem lelne a kettős választási rendszer által, akkor is fényes napnál világosabb, hogy az, ki az absztrakt többség uralkodását helyhatósági élet mellett lehetségesnek hiszi, új törvényeit fedezte föl a logikának. Ily légvár-építő ellen én ezer okot hozhatnék föl, de most csak egy fegyvert használok, ti. *a számtant*. Vegyünk bizonyításként föl három követválasztó megyét:

A. megyében van 1000⁷ szózat; ebből a haladó párté 300, a maradéé 700, tehát követ leendő egy maradó 700 többséggel;

B. megyében viszont van 1000 szózat; ebből a haladó párté 300, a maradéé 700, tehát követ viszont egy maradó 700 többséggel;

C. megyében ellenkezőleg van 4000 szózat; ebből a maradó párté 700, a haladóé 3300, tehát követ egy haladó 3300 többséggel.

Az országgyűlésre megérkezik 2 maradó és 1 haladó képviselő.

Már ha municipális élet nem vegyült volna a választásokba, és a közakarat kifejlését fönn nem akasztaná, akkor következő eredmény mutatkoznék:

A maradó párt nyerne összesen 2100 szózatot,
A haladó párt nyerne összesen 3900
és így az országgyűlésre megérkeznék 3 haladó képviselő.

Ezen szemtelen adatokat nem könnyű ugyan visszautasítani - válaszoljátok ti -, de ily gáncsot megszüntetni lehet a megyék rendezése által. Határoztassék ti. el, hogy mindenik törvényhatóság népességével teljes viszonyban álló mennyiségben küldjön követeket; ekkor aztán minden botrány megszűnik, és a közakarat fog uralkodni.

Ez viszont új neme a fogalomzavarásnak - felelem én néktek -, mert minden iskolás gyerek a fönnbbi adatokat javaslataitokra szabva, azokból ily eredményt fog kivonni:

A megyék rendezése után küldene

A. megye - 1 maradó
B. megye - 1 maradó követet,
C. megye - 4 haladó
tehát az országgyűlésre megérkeznék 2 maradó és 4 haladó képviselő.

De hány maradó követnek volna az általános többség szerint helye az országos teremben? Fönnebb megmondtam, s most viszont ismétlem:

A. B. és C. megyékben a szavazók öszvege 6000; ebből 2100 tartozik a maradó párthoz, 3900 pedig a haladóhoz, tehát az absztrakt többség akarata szerint senki a maradó pártból helyet nem foglalhatna a képviselők testületében.

Értitek-é, mily nevetséges: főszerinti többségről és municipális életről egyszerre deklamálni? Válasszatok a két intézmény közül, de mindkettővel ne kacérkodjatok.

Ideje, hogy eszméimet összevonjam. Kérdelem tehát: mi foly röpiratomnak 2. számmal jelölt szakaszából?

---

⁷ Legyen e szózatöszveg akár egyenes, akár kettős rendszer által követválasztási kötelességre kismelt.

Hogy a képviselet első nemére törekvő, ti. ki az absztrakt többség uralkodását akarná létesíteni, nemcsak ellenkezésbe jön - mint előbbeni okoskodásaimmal megmutogatni igyekeztem - ezen elve által végcélával, ti. nemünk tökéletesítésével, de megsemmisíti magát az elvet is a foganasításra választott rendszer útján.

Más szókkal: a fő szerinti közakarat nem eszközölheti *minél nagyobb szám mennél több öszvegű jólétét*; és a kettős választási rendszer *nem eszközli a közakarat nyilatkoztatását*. Hanem az *első* szül nyomort és retrográd irányt, *mit óhajtani nem szabadelvűség*; a második szül illő mennyiségnél kevesebb részvétet közügyeink intézésében, *mit óhajtani viszont nem szabadelvűség*.

3

Haladjunk egy lépéssel még tovább, és taglalgassuk e következő kérdést: nem támaszthat-e a kettős szavazat már elősorolt *általános és közvetlen* gyarlóságain kívül még másnemű, ti. *helyi s közvetőleges* kellemetlenségeket, bonyodalmakat és káros eventualitásokat?

Ily kérdés nagy terjedelme mián külön röpiratokat igényelne. De mivel örökös tollrontásra, tintafogyasztásra és észcsigázásra - Isten látja - kevés hajlamom van, s mivel más részről a „Korteskedés- és ellenszereiről” megkezdett munkám - melyet egyébaránt nemegyszer akartam már tűzbe dobni, mi kétségkívül, magam érdekét tekintve, most is fáradozásaimnak legszélyesebb fináléja lenne - e mezőn némi gyomirtást kikerülhetetlenné teszen, tehát középutat választok, és ahelyett, hogy akár e fontos kérdést teljesen mellőzzem, akár pedig gyéren ösmert fenekére kémlő ólmomat szünetlen ereggessem, megelégszem rövid vázolatban kimutatni *következőleges eredményeit a kettős szavazatnak honi viszonyaink közt, és itt is csupán azon részben, mennyire a megyei rendszerrel hozatnék kapcsolatba*.

„De miért hiszi ön - ellenvethetik - oly bizonyosan, hogy a magyar képviseleti rendszere ékkövéül mindig a helyhatósági életet fogja tekinteni? Mi okból lehet csalatkozás félelme nélkül állítani, miként mi önkormányzásra célszerűbb módokat lelmi és elfogadni sem elég találékonyok, sem eléggé hajlíthatók nem vagyunk? S ha mégis a művész merészen széttörné tégelyét, és az érdek-összeolvasztást nagy eszmék szerint és óriás modorban hajtaná végre, s a közakarat kettős szavazás mellett, de municípium nélkül lépne életbe, akkor...?”

Akkor - nyájas olvasóm - természetesen a jelen szakasz ránk illőt alig mondhatna, és feketére mázolt papirosnál több nem volna. De ez semmi baj, mert a többi ívek is szintoly hasztalanná válnának, sőt én politikai elveim és hitem mián botrányos sajtóvétségként állanék lelkes reformereink sorai közt, kik mint hibátlan betűk és gondolatok a nemzetidvesség nagy evangéliumát zárnák magukba.

De komolyan szólván, egy köteg asszekuráció mellett is nehezen hinném el, hogy a magyar bármi kecsegtetésért lemondjon municípiumáról, ha szintén oly hosszason csukná be szemét, mint a hétalvó, vagy ha oly mohón is vágynék illúziógyártásra és légvárépítésre, mint én gyermekkoromban *Amadis* vitézségére s az *Ezeregyék* kalandjaira; mert valamint az olasz még káromkodásában is védszentét emlegeti, éppúgy nemzetünk minden ellenségeit - a kortesvezérek rakoncátlanságát és a cár hódítási vágyát is ideértve - helyhatósági rendszere segítségével szándékszik tönkre silányítani. Mit én egyébaránt egy alkotmányos forma belbecse felőli túlságos bizakodásnak tartok, noha másrésről viszont meggyőződve vagyok, hogy sajátságos helyzetünk közt alig kell valamit féltékenyebben őrizni, mint municípiumunkat. És éppen ezen erős hit bírt rá, hogy röpiratom első füzetében figyelmeztessem olvasóimat, miként eljött ideje municípiumaink kinövéseit irtogatni, haladásunkkal és a jó kormányzás

lehetőségével összeütköző túlterjeszkedéseit korlátozni, s aztán a korrupció és nyers erő Augiasz-aklát szorgalmasan és kitelhetőleg elhordogatni; mert különben szabadságainkból és mindenekfölött a most említett ősi intézményből önbűneink következésében kirekedünk. Szavaim élesek valának, és helyhatósági rendszerünk gyarlóságait éppen nem palástolgaták, miből balmagyarázatok következének, s különösen a „Világ” szerkesztőségének egyik tisztelt tagja, kinek egyébaránt őszintesége és tiszta szándéka minden sorból kitűnik - mit én csak akkor nem ösmernék el, ha a más elvűek ellen, nézeteiknek az enyéimtől különbözőzése mián, nagy epetárral bírnék... mitől jó Istenem megőrzött - munkám ösmertetése alkalmával olyforma megjegyzést tőn, mintha én a municipális szerkezetet, alapjainál fogva, a jó renddel megférhetetlennek tartanám. - Valósággal én ily véleményben sohasem voltam. Kárhóztosok municípiumaink kinövései; hibásak és gyökeresen megváltoztatandók néhány municipális intézményeink; égre kiáltó és a bosszuló örök igazságot fölfegyverkeztetni fogja azon zabolatlanság, melynek - ha korán és férfiasan nem segítünk - teljes martalékává válhatnak megyéink, de - s ezt lélekszakadtig állítom - helyhatósági rendszerünk, sajátságos viszonyaink következésében, a legbecsesebb és nélkülözhetetlen tulajdonunkká lőn.

Ponthieu gróf azon korban, midőn a lovagias élet a családi becsületről oly buján csíráztatott ki álfogalmakat, bálványozott leányát, a szép *Adélt*, kérlelhetetlen szigorral vetteté tengerbe, mert rablók erőszakkal megszeplősíték. Nemzetünk sohasem fog annyira fonák lenni, mint *Ponthieu* gróf, s bár ittás kortesek édesgyermekének - a helyhatóságnak - széttépték szűzpártáját, nem kárhóztatandja az ártatlan szenvedőt halálra s önmagát kínos büntudatra.

De hogy céltalan kitérésekkel soká ne fárasszam olvasóimat, s tárgyamra szálljak, állhatatosan meg vagyok győződve, miként ha szintén rögzött és el nem távolítható visszaélések s garázdálkodások el is ölhetnék keblünkben valaha a municipális élet iránti rokonszenvet, mindazáltal egyoldalú teóriák ígéretei és János pap országa felé hívogató kolompolás sohasem. S tehát a kettős szavazat is „olyan amilyen” jövődjét nálunk csak a helyhatósági rendszer mellett fogná megkísérteni. Tekintsük - ismétlem - ennél fogva közvetőleges eredményeit csupán ily viszonyban.

Nézetem szerint a helyhatósági rendszerrel összezsúrt kettős szavazatnak *indirekt* főkövetkezménye zsarnokkény vagy fejtelenség valószínűsége.

Miért?

Néhány lélek- és országlattani okból.

Bizonyításom messziről kezdem, de egy szavam sem leend tárgyamtőli kitérés.

Tudják-e önök, mi az a régi család? Talán egy híres ős jellemének, erényeinek, nedvalkatának, vérenek a nemzetségi fa törzsökéről az utósó ágazatokbani leszállítása? Talán oly csatorna, melyen a történeti változásokat előidéző erő saját alkotó-részeivel csergedez a múltból jelenünkre, mint p. o. a schönbrunni forrás Bécsbe vezetetik, megtartva vizének eredeti tisztaságát, könnyűséget és hidegségét? Kérdezzétek meg Franklint, mert ő e tárgyról megcáfolhatatlan számokkal beszéllett. És kérdezzétek meg saját belátástokat, mert ez eléggé fölvilágosítand, s mondani fogja néktek, miként azon hihetőséget be sem számítva, hogy a palotákban is századokon keresztül létezhetek nők, kik a csáb töményfellegétől főszédülést kaptak, voltak férjes Magdalénák bűnbánattal vagy megtérés nélkül, - ismétlem - ezen hihetőséget tekintetbe sem véve, saját eszettek meggyőzend arról, miszerint a nagy ősök véreből az utódok erezetében valóssággal nem kering egy csepp is, és p. o. bennem Dezmér tulajdonait, a Kölcsésekben Szabolcs vitézségét leszármazásomnál fogva keresni szintoly nevetséges volna, mint a sírnedvből nőtt fűszálon vagy ibolyán az emberi léte atomjait kutatni.

De következik-e e tényből, hogy genealógiai gőg és családbüszkeség széles földön nem létezik? Bárgyú is tudja, és vak is látja ellenkezőjét.

Sőt a publicista még azt is jól ösmeri, hogy e kiválóságosság aaptalan érzete testületi szellemé tömörítve sok alkotmány külön tényezőjévé vált, és nevezetes tekintélyek, midőn forradalmak rombolásai után szükség volt bizonyos rendét a közdolgoknak fölállítani és az ország belviharok miatt *tabula rasává* tétetvén, az elemek közül kényők szerint választhatának, szünetlen és aggódva keresték töredékeit a széttiport genealógiai gőgnek. - *Napóleon* 1815-ben, midőn az 1799-i alkotmány pótlék-okiratra terveltették, így szólott: „Honnan vegyem én a pairségre szükséges arisztokráciai elemeket? A dús családok közül néhány ellenségem; a nagyobb rész vagyonát nem tisztos módon szerzé. *Hét vagy nyolc híres név még nem elég-séges. Mire építsem a pairséget, midőn az örökölt dicsőség történeti emlékei hiányzanak?* Egészen másként van Angliában!!”

Mondjátok meg, mi foly észrevételeimből? Nemde az, hogy épülhet valami tökéletesen bémagyarázható csalálmokra, és mégis e fikción, mint sziklavár, erősen áll, világkérdésekben nyomatékos befolyást gyakorol, létezése átok vagy áldás alakjában népek sorsára örökös és nagy súlyú hatással foly be, sőt ami több: éppen e csalálmok bizonyos típust szereztek neki, melyet jó és bal körülmények közt makacsul megőriz, és élni akkor szűnik meg, midőn típusa erőszakkal kettétöretik.

Alkalmazva ezen igazságokat a kettős szavazati rendszerre, előttem napfényként világos, hogy annak első része, ti. a közvetőleges választás az absztrakt többség akaratát még kevésbé vezeti át a követválasztó testületre, mint a leszármazási tábla az ősök tulajdonait a maradékra. Mert a családoknál házi szokások, társasági kör és nevelés által úgyszólván egy mindig élő utasítás száll hagyományként a gyermekre és unokákra, azok hajlamait némileg a régi minta szerint módosítván; míg a közvetőleges választó szavaz, és aztán néma, ha ti. föl nem lázad. Ez így áll ugyan, de másfelől előttem az is napfényként világos, hogy a közvetőleges választás útján alakult választó testület tagjai oly jellemvonással fognak bírni, mely különben róluk soha nem sugárzanék. Mert valamint az egykori skót nemes, ki a híves őszi napok alatt kopott és szakadozó köpenyegében már didergeni kezdett, rögtön érte meleget terjengeni testében, ha elődeire gondolt, kik Holyroodban hermelinnel prémzett palástot viseltek, és azon muzulmán, ki eredetét Mahomedtől vonja le, ha zöld turbánját tar koponyájára rakhatja, méltóságának érzetében keskenynek hiszi az utcát, melyen végigsétál, és talán a próféta hetedik egét is szűk tanyának tartaná; valamint - szóval - családi gőg untig elég van, noha piedesztálja csalálmokból építtetik, úgyszintén a „közakarat”, „általános többség igénye”, „óriás tömeg követelése”, „milliók parancsszava” ámbár a kettős szavazati rendszer által - mint fönnebb láttuk - tökéletesen megsemmisül, nem szünend illúzióival folytonosan hatni, és egy ál szavazati többség útján a népfelleggeli sáfárkodásra kiszemelt választó testületbe - oly módon, mint az ős emléke a rangos egyénbe - nemét a leszármazási gőgnek csepegtetni, mely **helyhatósági** manifesztációi által a polgári társaságot sok veszélyre fogná kitenni. Mert e testület állása következtében egy fokkal föllebb hangolná szenvedélyeit; ritka egyén nyilatkozna hajszálalig oly modorban, mint akkor tenné, ha képviselő nem volna, ha egyénileg venne részt a tanácskozásban. Minden „sella curulis”-t hinne maga alatt, és háta megett liktorokat, a hatalom képjeleit. Mindenik - mint őseink tömlőkön úszták át a Dunát - egy tömlő széllel felfútt népfelleg segelmével lebegne a szónoklat árján. Milyen volna ily gyűlések iránya? S egyezné-e a közvetőleges választásba fulladt közakarat sóvárgásával, vagy annak üres címeit bitorolván, hivatását ellenkező célokra kizsákmányolná? Oly kérdések, melyekre senki tapasztalásból nem felelhet, miután földgömbünkön ily nemű népboldogítás nem létezett, és a magyar kezdené meg vele a sort. De az csakugyan lélektanilag igaz, hogy a kiszemelt választó testület, fogamzása körülményei mián, már akkor is, ha a szabadságot szabadalomnak, a közvéleményt céhszellemnek és szűk s tisztátalan

pártérdekeknek áldozná fel, éppen oly büszkén hántorgatná a milliók akaratát, és sustorogatná a dagályos kifejezéseket, mint midőn pórkegyvadászás mián ochlokrácia hínárába süllyesztené a hon jövődjét, és a nyers erő Molochjának a legborzasztóbb emberáldozatot ajánlná fel, ti. azok erkölcsi életét, kik a jó rendnek barátai, s többre becsülik hiú személyességnél a hon felvirágzását. Szóval: ily testület merevvé, makacssá, gyűlölségterjesztővé és ingerlékenyvé fajulna, ha hatásköre tágra méretnék ki, és rajta kül fekvő erőben ellensúlyt nem lelne.

Első kérdés tehát, mely - míg taglalgatásinkban továbblépnénk - előnkbe gördül, és kifejlést igényel: helyhatósági életünk természete és azon politikai hittan, melyet a kettős szavazat pártolói magokévá tettek, és ha képviselőtről tervük diadalt nyerne, ugyanazon túlsúllyal, mely győztes volt, egész kiterjedésben megvédhetnének, minő befolyást nyújtana közügyeink intézésében a megyei képviselők gyűlésének?

Erre minden, ki viszonyainkat ösmeri, rövid és egyenes feleletet adhat. Ők, ti. a kettős szavazat védői, municipális rendszerünk jogkörét semmivel korlátozni nem fogják, s e rendszer új és romboló erőket vevén fel, éppen megtartaná azon hatóságát, mely formátlan alakban is decentralizációval fenyeget.

Tehát:

a) A képviselő testület készítené követeinek utasítást. Több versen nyilatkoztattam ki meggyőződésemet, miszerint országgyűlésünknek helyi érdekek által ily pórázon vezetése legföllebb összegázolt állapotaink mián s a nyilvánosság célszerű eszközeinek felöltő hiányai közt igényelhet bűnbocsánatot, és közintézményeink azon rubrumába tartozik, hová a malum bene positum-okat szokta a honfi sorolni, oly utógondolattal, hogy életben maradásukat kivételes viszonyok és fenyegető körjelenségek veszélyes pillanataiban védelmezni fogja; de mihelyt az alkotmány létege szabályszerűleg működend, és lankadozó idegek izgatása végett pézsmára szükség nincs, legott alkalmazásukat csökkenteni, s végtére meg is szüntetni kötelességének tartja. Azonban ámbár eleitől fogva e nézetem valék, de semmi esetre nem hittem, hogy az utasítási jog midőn ólomsúlyt kötne is a képviselők szabadabb mozdulatira, a lebilincselést annyira vihetné, hogy általa a törvényhozási működés megváltván, a nemzeti akarat gyűlpontjától, csak üres formát hagyván termeinkben, tetteleg az ötvenkét megye vitaterére költöznék. E hitem mindazonáltal korántsem az utasítási jog természetén - mert ez vaskövetkezetességgel természetesen idevezetne -, hanem megyéink belviszonyainak ösmeretén épült. Nálunk ti. - mi valósággal nagyon fájdalmas jelenet - minden törvényhatóságainkban kétféle többség van, és felváltva gyakorol hatalmat. Egyik az intelligens többség, másik a nyers erő többsége, mely mint a görög drámákban a kar, fölvezettetik és a cselekvények hőseit bátorítja vagy fúriaként üldözi, sőt néha, ha parányszerű érdekért szent ügyet kell megbuktatni, maga veszi át a főszerepet, és kegyetlen, mint Dagobert király, ki midőn a vadkan fegyvernökét széttépte, örömmel felkiáltott: „Istennek hála, kopóimnak semmi bajok sincs.”

E kettős többség küzdése utasításának minden sorából kirí. Most egy pontnak vonatik ki éle, hogy a zsarnok tömeg önösségét ne sértse, majd egy más tárgy öltöztetik tág és kétértelmű alakba, hogy szövődékeibe a vak erő be ne hasson, és a képviselő könnyen facsarhassa a kor igényeinek lejárató gépére. Itt egy szabadelvű követelés, ott egy retrográd lépés parancsoltatik. Az egész irat pedig általános és sok magyarázat alá eső modorban íratik. A követ utasításának ezen dualizmusát jól ismervén, szorgalmasan kezdi osztályozni kötelességeit küldői iránt, számot vet magános és nyilvános lelkiösmeretével, és egy rövid szó felől, melyet modernak neveznek, tisztába jön magával. Ily négy fal közti eljárásnak aztán érdekes következményei vannak. A komittens uraknak p. o. - hogy csak néhány lehetőséget említsek - *első akarata*, miután részletekre ki nem terjeszkedett, és igen elasztikus kifejezésekkel

tataroztatott ki, célszerű egészsítést nyer, mely kétségkívül bölcs és idves, de az embernek akaratlanul is eszébe juttatja Ráhelnek Leávali felcseréltetését; *második akarata*, mely talán gubaszagú és ólmosbotokkal csörtetett a megyeterembe, egyszerűen fölolvastatik, hiszen az utasításban elég gyámokok vannak mellette fölhordva, s különben is az igazság szép leányhoz hasonlít, ki pongyolában még több csáberővel bír; *harmadik akarata* védelmeztetik, miután - mint tudatik - a többségnek úgy sincs keze e kérdésben megkötve, a közszellem jó irányt vőn, és a végén is akármely tárgy annyi figyelmet igényelhet, hogy harangszó mellett temetessék el; *negyedik akarata* a szónoklat minden fegyvereivel keresztül vívatik, mert a megyei közgyűlés utósó napján, midőn a többség elszállonga - s tehát taglalgatásokra alkalom sem nyílt -, határozatok el, és az országgyűlésnek e hiányt kipótolni, eszméket terjeszteni, közvéleményt érlelni erkölcsi föladata, stb.

Tegyük még ide azt, hogy jelenleg a legfontosabb tárgyak kerületi és országos választmányok által előre kidolgoztatnak, és azután közöltetnek a törvényhatóságokkal utasíthatás végett. Ezen eljárás megítélésében három tekintetre kell ügyelnünk: 1. A megyékhez küldött terv utósó ágozatig rajzoltatván le, terjedelmes szokott lenni és rendszeressége mián szövevényesebb, nehezebben áterthető, mint az egyszerű indítványok, sőt gyakran akként van szerkesztve, hogy egyes pontokat belőle kihagyni vagy módosítani az egész szövegének és irányának megváltoztatása - vagy talán visszavetése nélkül - felette bajos. Innen foly, miként a választmányi munkálatokkal a megyei többség sokszor úgy jár, mint a római nép Caligula törvényeivel, melyek torony tetejére szegeztetvén, nyilvánosságuk mellett is elolvashatatlanok voltak. E tervek ti. már pusztán tanszerűségök által a tömeg látkörén felül lebegnek. *Gyürki*, midőn utasításküldésre közgyűlés tartaték, egyik országos munkálatot fölolvadás végett a jegyzőnek átnyújtván, így szólt: „Itt van, tekintetes rendek, egy hosszú irat, melyet oly sok bölcs ember készített, hogy valamit hozzáadni vagy belőle elvonni mi alig tudnánk.” Ily nézet ritkán szokott kimondatni, de annál többször odagondoltatik. 2. Az átnézésre a megyéknek - ha utasítási jogaikkal tetteleg élni akarnak - aránylag rövid idejük marad; e körülmény a hosszas taglalgatási vágyat természetesen mérsékeli. 3. A választmányi munkálatok olybá vétetnek - noha szorosán nem azok -, mint a törvényhozás uralkodó nézeteinek kifolyásai, mint a képviselői által egyesült hon közakarata. Azon kegyletek, melyek a haza szent nevéhez csatolvák, azon félelem, mely a cselszövésre hajlót is egy *általános* és tisztán kiformált közvéleménnyel szemben meghunyászkodóvá teszi, mindig kieszközlik, hogy a felülről érkező tervek megbuktatására annyi agyarkodás, ármány és lélekvásárlás nincs divatban, mint a helybeli indítványok átellenében.

Ennyi ok foly bé arra, hogy az utasítási jog minden gátlásai mellett gyakorlatilag a törvényhozást nem bilincsezi annyira le, mint elméletben gondolható.

És miért történik ez így?

Tagadhatatlanul azért, mert minden kedélyben mélyen gyökerezik a megyei kettős többségnek - ezen veszélyes dualizmusnak - érzete; minden világos elme és szeplőtlen akarat törekszik, midőn formailag lehetetlen, legalább cselekvényileg a tömeg „*jus ligatuma*” alól kiszabadítani az értelmességet, és háttérbe tolni a nyers erőt, mely kanócot és gyúlékony anyagokat hordhat kezében, és hamuvá égethet oly intézményt, mely létezése által megdicsőített egy nemzetet; de azon lámpást, melynek szelíd világolása közt eszmefényt terjeszt a virrasztó bölcs, bizonyosan nem ő találta föl, és nem ő tartja olajjal. - E törekvés szüli többnyire az utasítások tág magyarázatát és azon hangulatot, mely a választmányi eljárás mellett ébreszt rokonszenvet ott, hol általok siker tapasztaltaték s nem - mint Erdélyben - a korszerű kérdéseknek kigázolhatatlan tömkelegbe buktatása. E törekvés elnézővé teszi a megyei szónokot oly eljárás iránt, melyet a radikál népboldogító az öszveges és simulékony tárgyalás mián utasítási jog csorbításának nevezne.

Így válik egy veszélyes kórállapot - a megyei dualizmus - egy elméletileg káros intézménynek - az utasítási jognak - antidotumává, és kikerültetik a tökéletes decentralizáció, mely rendszerünkben fekszik, azon meg hasonlítás és szerencsétlen tusa által, mely viszont rendszerünkbe van oltva.

Ha e dualizmus helyett egységet szerezne valaki megyei életünkben, és az összeolvasztás által nem löne akkora bakot, mint a kettős választás barátai, akkor nevezetes létfogasztótól, ti. a tömeg ledorongolásától megmentetnék a haza, és e törvény idves hatásából ítélve, mint Izrael népének „tízparancsa”, égből szállana le; de ha kijavított állapotunkhoz tág körű utasítási jog köttetnék, akkor a föderatív rendszerhez egy mérfölddel közelebb vitetnénk. Miért? Mert megszűnt a kibúvó ajtók keresésének érdeke. Az utasító többség önhangzó levén és építménye mögött nem állván egy zsilip, melynek merész megnyitása mindent elsodorhat, makacsul és részletekig lehetva gyakorolná jogait, féltékenyen óná és szilárdul védelmeztetné a követéinek átnyújtott pontokat. Továbbá azon ösztönnél fogva, miszerint ki-ki terjeszkedni kíván, minden lengülést - Schwung - maga köréből akarna megindítani, s ennél fogva a választmányi munkálatokat - hiszen különben is elméletileg ellenők győzőbb okokat lehet fölhozni, mint mellettök - vagy általán kikerülné, vagy szoros bírálat alá vetné; szóval utasítási jogait egész terjedelemben kezelné, miáltal aztán a törvényhozás csak a legvastagabb fikció útján központosulna országos termünkben.

Ha átkos dualizmusunk száműzése, ha a megyei életben szerzett összhangzás az utasítási jog veszélyes tulajdonait sokszorozná, még akkor is, midőn célszerű belrendezést hozánk törvényhatóságainkba, mennyire növekednék a decentralizáció, ha a ti választási eszméitek létesülést nyervén, a fennebb jellemzett képviselő-testület elkezdené uralkodását! Hol állana meg oly többség, mely leszármazási dölyfében magát telivérű népfelségnek hinné, mely mentől vastagabban bókolna önösségének, és a központosítási erőket minél több csellel és vérlázítóbb merészséggel lopná meg, annál dagályosabb szónoklattal hirdethetné, hogy a társadalom új lépést tön magas céljai felé, mert a közakarát szeplőtelenebbül és részletesebben fejezheti ki magát!? Nem változnék-e kezei közt törre az utasítási jog, és az ötvenkét sebekkel vérző törvényhozó hatalomnak volna-e más választása, mint abba cézárként palástjába betakarózva, tisztességesen bukni el?

b) *A képviselő-testület hozná a municipális szabályokat.* Ezen autonómia régi sorompói közt a legidvesebb, de ha oda terjesztjük ki, hogy mindent határozhat a megye, mit a *törvények pozitíve nem tilalmaznak*, s tehát azon tárgy, melyről nincs országos cikk, státútum útján szintoly érvényességgel intéztethetik el, mint a törvényhozó hatalom által, akkor igényeinket a jó rend korlátkövein túlvittük. S nem fog-e ily tág magyarázattal örökké tetszésünktől függeni, oly működéstől, mely másként volna ínynkre, megkímélni az országgyűlést s nem fárasztani a honatyákat oly verítékezéssel, melyet mi megyei kiskirályok helyettök önáldozó készséggel s tiszta polgári erényből szívesen elhordozunk? Nem mutatkozott-e már ily törekvés sorainkban? És a képviselő-testület, a személyesített nép nem fogná-e ezen eszmeirányt egész rémületes pompájában kifejezni. És ha ez megtörténnék, kérdem: miután a státútum joga szabadosan szívhatná a törvényhozás minden új anyagját és életnedvét magához, az utasítás pedig ezermesterként dróton jártathatná azon marionett-bábokat, miket régi szójárás szerint követkarnak neveznének, kérdem: nem lépnénk-e ily tények által a Rubiconon keresztül ama csatamezőre, hol a föderatív rendszer iránti harc élet-halálra vívatnék? Tegyük még hozzá, miként:

c) Az önkormányzás szelleménél fogva a teljesedésbe vétel végeredményül megyéink által kezeltetik, és most is sok idves törvényünk a foganásítás stádiumán bukik meg. Mily elasztikus jog ez, s hová nyújthatatik ki azon szenvedélyesség és uralkodási vágy által, mely bélyegzeni fogja a megyei képviselő-testületet!! És a hatalom-sóvárgásra nézve nem igaz-e a francia közmondás, miként evés közt jön meg az étvágy? Tegyük hozzá, hogy:

d) A tisztviselői kar, miután a közvetőleges választók némák, a képviselő-testülettől fog függeni nemcsak mint politikus erő, hanem mint bírószerk is, s tehát minden divatos rakoncátlanság legtöbbnyire bűne alól hivatalosan feloldoztatik. Tegyük még hozzá, miképp:

e) A házipénztár zára a képviselő-testület parancsszava szerint nyitattik meg, és oly célokra, miket ez önérdékében hasznosnak lát. Végre:

f) Ha ti honvédelemre nemzeti öröket állítottok fel, megfelerdekezni bizonyosan nem fogtok azon képviseleti testületről, mely - mint ti mondjátok - a személyesített népakarat, első s tehát legtokélyesebb inkarnációban, stb.

Ezen joglajstrom után érdekes leend tudni: minő contrapondiumok fogják a megyehatósági képviselő-testület visszaéléseit fékezni!

Európa a reprezentációt ismeri egy alakban, ti. törvényhozásilag. Európában, s ezt jól jegyezzük meg - miután az 1795-i francia alkotmány sírba takarítotték a feltámadás minden desideriuma nélkül - többnyire oly érdekek, melyek a rend kezességét rejtik magukban, küldenek az alházbba követeket, nem pedig azon egyének - ti. a képviselet tagjai -, kik mint a dalai láma, vakhit szerint már istentől vannak inspirálva.

És mégis nem léteznek-é hatalmas ellensúlyak a képviselők állásából könnyen folyható túlhév semlegesítésére?

Minden tudja, hogy léteznek, s mégpedig kétfélék, ú. m. olyak:

a) Melyek az egyes határozások felett örködnek, és elméletileg földadatuk volna módosítani vagy teljesen visszavetni a követi karnak elhamarkodott és a közjólétre kártékony befolyást gyakorolható megállapodását. Ily ellensúly a *felház* és királyi „*veto*”. Mindkettő nemegyszer használtatik több vagy kevesebb sikerrel s méltó és méltatlan panaszkok közt. De van:

b) A fennebbieknél még fontosabb ellenszer is, s ez az *eloszlatási jog*, mely az alház általános és minden tényben következetesen kitűnő irányát szokta meggátolni. Mert *előszér* megtörténhetik, hogy a küldők szenvedély, terrorizmus vagy megvesztegetés által tévutakra vezéreltetve, oly egyéneket ruháztak bizodalmukkal föl, kik miután a rajongás, páni félelem és lélek-vásárlás árja lelohadt, ki vannak vetve azon mederből, hol a közvélemény foly, és hatásukkal küldőik valóságos akarátát s a haza jövődjét szüntelen kompromittálják; *másodszor* a parlamenti életben gyakran fordul elő azon sajátságos jelenet, miként - hogy egy nevezetes tekintély szavait használjam, kinek néhány megjegyzéseit, mint céloomhoz tartozót, kevésse alább közleni fogom - *egy szorosan összetartó kisebb szám - mely megtámadó szerepet viszen és fölváltva rémít vagy csábít, rábeszél vagy fenyeget - zsarnokilag uralkodik a majoritáson*. Ily visszaéléstől köteles az uralkodás óni a nemzetet, mit csupán úgy teljesíthet, ha midőn a törvényhozás konventikulummá vált, azt szétozlatja. Szükség tehát mind a két eset valószínűségekor a küldőkre e kórananyagok kitakarításáért hivatkozni.⁸

---

⁸ *Constant Benjamin* - egykor a francia baloldal vezére és világhírű publicista - az országlati tanról írt kézikönyvében, midőn a királyi előjogokat fejtegetné, többek közt így szol: „Oly gyűlés, melyet senki sem fékezhethet, minden állodalmi hatalmok közül legelvakultabb mozgalmaiban, legveszélyesebb eredményeiben, szünteleni ellentmondások- és kicsapongásokba merül. Szabálytalan hatányosság, a határozatok óriás halmaza, a nép legszenvedélyesebb osztályának hízelgés, az izgalomtól nyert lengület - Schwung - elfogadása és kettőztetése, agyarkodás minden ellenszegülés- és külön véleményre, a nemzet józan nézeteinek fitymálása téveszmékhez tapadással párosítva, majd párt-szellem, mely csak túlságokat ösmer, majd céhszellem, mely bitorlásra vezet, merészség és határozatlanság, dulongás és tétlen tunyaság, végre érzéki hatásoknak, minők a rajongás és rémülés uralkodásra emelése, ezek fő bűnei azon gyűléseknek, melyek a szükséges korlátokat nélkülözik. Oly tanácskozó testület, melynek köre sorompókat nem ösmerne - s más sorompó nincs, mint egy

Magyarországon is az elősorolt alkotmányos contrapondiumok léteznek és mérséklék a törvényhozás képviseleti részének akaratát.

Mármost fordítsuk pillanatainkat terveitek felé, merész létegesítők, kik ha mechanikusok volnátok s nem a közjogok bőségszarvának kezelői, midőn egy kézikönyvből elolvastátok, hogy a gőz a vitorlák és evezők helyét a haladási ügy nagy hasznára kipótolhatja, így gondolkozhatnátok: az utazó emberiség föladata a tért megsemmisíteni, hogy a cél a kiindulási ponttal öszvetalálkozzék. Ez eszmény ugyan, mely földi pályánkon nem létesülhet, de nekünk, mechanikusoknak félremagyarázhatlan köteleességünk mindinkább megközelíteni. Szünetlen fejteni kell tehát a gőzöt és örködni, hogy e becses erőből semmi ki ne szabaduljon. És valósággal nektek elvitathatatlan igazatok van, ha ti. kézikönyveitek - vagy miután tanácsosabb e szót mással cserélni föl, tehát - ha a tapasztalás arra is megtanított, hogy létezik oly érc, mely földolgoztathatik ugyan, azaz enged az erőnek, de ha aztán katlanná készült, semmi feszítés által szét nem pattan; továbbá a folyam nem oly furfangos természetű, mint Kalibán, ki mindig ingerkedett, sőt ellenkezőleg facsarogni, zátonyt készíteni, szirtokat rejtegetni, mélységet változtatni s más akadályokkal a hajóskapitánynak alkalmatlankodni nem szokott, kinek éppen ennélfogva kormányzására nincs is lényeges szükség.

„Elviselt hasonlítás biz ez!” - mondhatjátok ti, és én ahelyett, hogy arról vitatkozzam, miként vannak tények, melyek untig azonegy eszmét juttatják az ember eszébe, egyszerűen kérdem:

---

külön állodalmi hatalom elosztási joga - veszélyesebb volna, mint az ösgyűlések és a nyers erő kormányzása. Mert a nagy tömeg szép érzésekre alkalmas, gyakran száanalom által lepetik meg, a jog élénk hatása szenvedélyeit legyőzi és önnevében cselekedvén, érdekének érzületét fölálldozhatja. De a képviselők ily áldozatra nincsenek jogosítva, ezt hivatásuk természete tilalmazza. Nálók a népgyűlések ingerültsége egy törvényszék könyörtelenségével összefoly, s ily vegyületnek túlságos szigort kell előidézni. Azok, kik kíméletet és engedékenységet javaslanak, többnyire árulóknak bélyegeztetnek; a kérlelhetlenek pedig, midőn gyűlöltetnek is, soha gyanússá nem válnak. Hiába számítanánk képviselő-testületnél értelmes szótöbbségre, midőn egy, a gyűlésen kívül létező tekintély erre - elosztási jog által - kezességet nem nyújthatna. Egy szorosan összetartó kisebb szám, mely megtámadó szerepet viszen, és föl váltva rémít vagy csábít, rábeszél vagy fenyeget, előbb-utóbb a majoritáson uralkodni fog. A szenvedélyesség egyesíti az embereket, mert minden iránt, mely általános céljához nem tartozik, elvakít. A mérséklet szakadást szül, mert az egyének kedélyeit részletes benyomásoknak is martalékául ejti. Az alkotmányozó nemzeti gyűlés Franciaország legtekintélyesebb polgáraiból vala összeszerkesztetve. És hányszor hozta törvényeket, melyeket maga is rosszal!! A törvényhozó gyűlésben bizonyára száz tag sem akarta a trónt felforgatni, s mégis a többség szomorú pályáján kezdettől végig szándékával és óhajtasival ellenkező irányban ragadtaték. A konvent kétharmada irtózott azon bűnöktől, melyek a köztársaság első napjait befertőztették, s mégis vérengző kisebb szám által igáztatá magát. S ha az angol parlament irományait 1640-től addig, míg I. Károly halála előtt *Pride* ezredes által elűzetett, figyelemmel végigolvassuk, látni fogjuk, hogy tagjai kétharmada hön vágyék a békére, melyet határozataival szünetlen visszavetett, és átkosnak tartá a háborút, melynek szükségességét naponként ünnepélyesen kinyilatkoztatta... S mi következik ezekből? Az, hogy a képviseleti testületeket élénkségökben, tekintélyökben, függetlenségükben meg kell ugyan ótalmazni, de túlcspongásaik fékezésére ellensúlyokról is szükség gondoskodni. Ily föltartóztató erő csak a gyűlés körén kívül létezhetik. Oly szabályok, mikkel a képviselet önmagát korlátozza, csalálmok és sükertelenek. Éppen azon többség, mely formák által akará magát zaboláztatni, fölhangolt szenvedélyeinek ostromával széttöröndi e formákat, és sietni fog letett hatalmát viszont kézbe ragadni. A királyi „*veto*”, mely célszerű egyes törvények ellenében, elégtele az általános irány fékezésére; mert a gyűlést epés kitérőkre ösztönzi anélkül, hogy lefegyverkeztetné. Az elosztás egyedüli menedék, mely ha az alkotmányban nincs, kerestetni fog a hatalomban. A hatalom mindig segít a szükségben. Azon jog nélkül, hogy egy gyűlés eloszthassék, az uralkodás nem ótalmazhatja meg a gyűlés sérthetlenségét. Létegeben kénytelen azt megtámadni, ha elemeiben nem újíthatja meg.”

léteznének-e - és elégséges mértékben - contrapondiumok a törvényhatósági rendszerrel összekötött képviselő-testület túlcsapongásai korlátozására? Merem állítani, hogy municipális életünk körül a fennebb elősorolt joglajstrom átellenében semmi contrapondiumot nem találok. Vagy talán mérséklő erő a tisztikar? Ez sohasem állott a megyékbeni demokráciai elemhez oly viszonyban, mint az országos képviselethez a felsőház, sőt alkotásánál és hatáskörénél fogva közjogi tekintetben egy bizottmánynál, mely másodrangú kérdések tárgyalásának könnyítése végett választatik, több nem is igen lehetne. „De - ellenvetitek - mégis tetteleg fontosabb szerepet viszen.” Én elismerem ezt, és látom, hogy jelenleg szabálytalan s természete elleni mérséklője a megyei többség akarátának. De mi okból? Dualizmusunkért, mert vagy az *ólmosokra* támaszkodik, s ekkor a haladást meggátolhatja, vagy a *kaputosokra*, s ekkor a számtöbbség retrográd lépéseit mérsékelheti. Sőt ott is, hol az értelem és nyers erő éles harcban nem állanak, hanem a tömeg, midőn a körülmények igénylik, pénzzel vásároltatik egyes kérdések kivívására - mint szokás a kardot, láncsát, puskát s más gyilkoló fegyvereket összeszerezni -, ott is, ismétlem, a tisztikar könnyen fölsegítheti a kaputosok valamelyik párttöredékét; mert a nyers erőre rendőri és bírói tekintélyénél fogva nagy befolyást gyakorol. Szóval: a tisztség, most miután választatik, míg a többi gyűléstagok személyességöknél fogva vesznek részt, s aztán e megválasztás csak történetes diszpozícióján nyugszik a megyének, mert valóságos és tömött többség - dualizmusunk mián - nemigen létezik, most - ismétlem - formálhat szabálytalan és semmi állományi céllal össze nem függő ellensúlyt, mely egyik megyében a haladást, a másokban a visszahatási törekvést semlegesíti, de ezen irány nélküli s nem organizmusának elemeiből folyó hatányossága tökéletesen szétpárolog, vagy legalább egy kevés hivatalnoki fészkelődéssé válik a képviselő-testület fölállításával. Hiszen ekkor minden valóságos tagja törvényhatóságunknak - mert a közvetőleges választót legfőllebb gúnyból vagy szódagály kedvéért nevezhetni így - ugyanazon szavazati rendszernek fogná köszönni létezését. Nem volna tehát semmi józan ok arra, hogy akár a stabilitás, akár a haladás elve aránylag számosabb egyént vezessen a tisztikarba, mint a képviselők körébe. S ha utóbb a vitatások és szenvedélyek változó légmérséklete közt a többség új alakulásokat nyerne irányban, elvben és hangulatban, a tisztikar mindig visszatükrözné a képviselő-testület színeit, mint a tengerszem az óceán árját és apályát. Mert eredetök közös, és a hatások, miknek kitétvék, közösök. Aztán sehol sem létezhetnék - mint most egybekuszált viszonyaink mián - oly tartalékerő, mellyel cimborába állani lehessen, s mely lavina-terüivel a megállapodást összerombolhassa. Nem látom tehát át: minő korlátot keresnénk itt a gyűlések jogterjesztése és túlcsapongásai ellen? Vagy talán a vak hivatalszomj, becsvágy s köpenyegforgatási hajlam számíttassék ellensúlynak? Ily botor és bűnös garanciára tervet vagy sikert építeni zavaros ész és szándék nélkül lehetlen.

„De föltevén, hogy a tisztikarra támaszkodni balfogás volna, nem tekintethetik-e elégséges mérséklő erőnek az elnöki jog?” Ezt kérdezhetik a kettős választás idvességéről szóló tannak maghintői.

Minden tudja, hogy az elnök, kiben a kormány hiszi magát képviselve, inkább ékítményei, mint létszerei közé tartozik a megyei élet gépének. Ha azonban ez másként volna, és rendesen nem az alispán vezetése alatt tartatnának közgyűlések, akkor is minő nyomatékot igényelhet oly egyén, ki egyedül áll, és semmi kémiai vegyereivel bíró elemeket maga körül nem találhat? Aztán minden elnöki jog közt legfontosabb a gyűlés elosztatása. De fogalomtévesztés volna ezt párhuzamba állítani azon királyi prerogatívával, mely a törvényhozó házak elosztatására hatalmaz fel. Itt nem lehet keresni a gyűlés túlcsapongó rohama ellen védfalat. Ez semmi sorompó a szellem, az irány gátlására, semmi idegen állományi hatalomban nyugvó menedék egy lázas kisebb szám zsarnoksága előtt, semmi fokozata azon közvetítő erőnek, mely Constant Benjámint szerint egyedül ótalmazhatja elfajulástól meg a képviseleti testületet. Itt nincsen szó arról, hogy miután fenyegető eredmények tünedeznek elő, vagy azért, mert a

választók csáb, vesztegetés, rémítés által elkábíttatván, valóságos érdekeik ellen szavaztak, vagy pedig azért, mert utóbb a képviselő létegeiben bel-okokból kórallapot fejlődött ki, tehát történjék új hivatkozás a népre, hogy az érdekével összehangzóbb törekvésű egyénekre ruházza a hatalmat. Mert a fenn említett elnöki jog csupán a gyűlésezés idejének elnapolása, s míg egyszer fontolgatóbbá tenné a többséget a szőnyegre vont indítványok vagy megkezdett eljárás célszerűsége iránt, addig bizonyára tíz versen fogná ingerlékenyebbé, makacsabbá és túlzóbbá változtatni. És mindenesetre - miután nem a tagok állását támadja meg, s nem új elemeket vezet be - ha néhány apró botlástól meg is menthetné a gyűlést, de - s ez a fődolog - a szellemet és irányt sohasem korlátozhatja.

Hátra van még egy contrapondium, ti. a *kormány ellenörködése s vétó*-ja. A tárgyalás alá nem vételt, visszafaszt, vis inertiaet s azon kikerülési módokat, melyek árnyolataira külön szótár volna szükséges, s melyek - bomlatag viszonyaink mián - míg ti. túl hatékony és túl merész erők által föl nem használtatnak, kétségkívül elég Achilles-sarkkal fognak bírni; mindezeket nem is említve - kérdelem: az igazgatásnak a törvényhatóságokkal szembeni *vétó*-ja minő természetű? Oly, mi ritkán mutatkozik előleges alakban, mint a hozott határozatok meg nem erősítése, hanem többnyire utólagos, ti. egy eljárást vagy teljesedésbe vett státutumot tilalmaz, és ekkor természetesen a birtokon kívüli követelés kellemetlenségének és hátráltatásainak könnyen kitétetve lehet. Továbbá a *vétó* köre, a municipális visszaélések terjedelméhez mérve, elméletileg sem lehet nagy. Mert azon erőt, mely a törvényhozást támadja meg, mely a nyomadékosabb kérdésekben a központot üres formának tekinti, és a részletek legvékonyabb fonalszálaig mindenben mindenné magát emeli föl; ezen erőt - ismétlem - nem fékezheti anélkül, hogy a megyék indítványozási és követvisszahívási jogának sérthetlenségét ostromolja, és a zsarnokság vérlázító eszközeire és útjára át ne térjen. Aztán veszélyes irány szintűgy kifejlődhetik nem-cselekvés által, mint tettekben. Ezt a *vétó* utol nem érheti, és nem korlátozhatja még most is annyi aléltságaink közt semmi intézmény, semmi kötelességgé tétel stb., mit a végre nem hajtott törvények szép mennyisége tanúsít. S ki ne tudná, miként a *vétó*, midőn tért is nyer magának, egyes tényt ronthat le, de a gyűlés irányát legfőllebb azzal változtatja, hogy merészebbé vagy elkeserültebbé teszi.

Láttuk a jogokat, melyeket törvényhatósági rendszerrel összekötött képviselő-testület bírna, és az ellensúlyokat, melyek visszaélései korlátozására részint önkeblében, rész szerint egy idegen állományi hatalom kezei léteznének. Azoknak ereje és következményei nagyok, ezeknek összege, fontossága és mérséklő hatása csekély.

4

Én tehát, legalább mostani adatim mellett és mostani eszméimmal - az előbbieknél mennyisége és jelentékenysége s az utóbbiaknak mélysége és nézkeire természetesen változhatik, és eléggé öntelt, eléggé makacs arra, hogy magamat gyakori botlásra vagy gyökeres javulásra kívül esőnek képzeljem, bizonyára legkevésbé vagyok - én, ismétlem, mostani béléltéssel alig hihetem, hogy a kettős szavazati jog, ha elméletileg idves volna is, a helyhatósági léttel valaha veszély nélkül kapcsolatba hozathassék.

Meg vagyok győződve, miként a szózatolásnak minden apai és gondnoki hatalom alá nem tartozó férfi-egyévre kiterjesztése az állodalmat gyors fokozatokon taszítja a neveletlenség tömkelegébe, de másfelől tisztán értem azon, első tekintetre különösnek rémlő jelenetet, hogy Franciaországban a *forradalom* és *visszahatás* egyesíti izgatásait az általános szavazat kivívására. Az első pártnak indokairól *Lamennais*, a másodiknak irányáról *Sismondi* rég felvilágosítanak.

Lamennais, kinek kommunizmusra hajló érzelgése és a köztársaság visszaállítására vonatkozó vágyai eléggé ösmereteseek, a júliusi uralkodóház törekvését következő epés és túlságig gáncsoló modorban bírálja:

„A kormány rendszere ezen *két eszmében* központosul: *mindenáron* az európai monarchákkal barátságos viszonyban maradni s tehát Franciaország külpolitikáját az idegen hatalmak kénye alá vetni, azaz érdekeinket az ők érdekének áldozatul dobni; aztán *benn* megtámadni s folytonosan rombolni az általok gyűlölt szabadságot, hogy ily utakon az augusztus 7-i dinasztia velök oly elvközösségre lépjen, melynél fogva biztosan számíthasson, kétes pillanatok ostromai között, hatányos ótalmazásukra.

Az első szempontot nem is igen palástolják az udvar publicistái, mert erősnek hiszik magokat nyíltan bevallani a ferde ügyárlást; a második irány jelenségei szanaszét mutatkoznak a törvényekben, a közkezelés tényeiben, a rendes és kivételi bírószekek irataiban. Valósággal ama közvéleményt gázoló törekvés és ellenforradalmi merény, mely a restaurációt bemocskolta, csekéllyé törpül a mostani önkényhez és a naponként fölmerülő visszaéléshez mérve.

Idő kelle, sok idő, míg az ország látni kezdé a kétszínűleg beleplezett cifra és hatásra gyártott szavakkal eltagadott, de sötétben szüntelenül munkáló bűnös szándékot, mely alkotmányos biztosítékok hamis színlete alatt szabad kormányunkat zsarnokivá alakítani, társulati viszonyaink hódítmányait elragadozni és minket félszázaddal hátratulni törekszik.

Két körülmény tevé hosszassá csalálmaint.

Egy viharos ellenzék, mely a nép számos osztályát anyagi érdekei felől nyugtalanságba hozván, rést nyitott a *hatalomnak*, hogy védelmező szerepet játszódjék, és lekenyerezze olyaknak is ellenszegülési hajlamát, kik különben bitorlásait megtámadták volna.

Egy vak bizodalom azon testület honfiérzete és ébersége iránt, mely a népjogok szent öszvegének ótalmazására állíttatott föl.

Természetes volt, miként oly rázkódás után, mely annyi létezót felforgatott, sokan remegtek némi erőszakos törekvésektől, melyeknek nem lehetett tudni sem szükségességét, sem célját, s melyeket a kormány - néha maga idézvén elő, s többször túlzólag rajzolt fontosságuknak hitelt adván - mindig nyilvános forrongásnak és rendszeres fejletlenségnek szerette címezni.

Természetes volt az is, hogy az ország fölhatalmazottaira - a képviselökre - bízza az alkotmány épületének megóvását és bevégzését, s bennök keresse azon hatányosságot, mely a kormányt retrográd lépésektől visszatartóztatván, haladási útra ösztönözze.

De miután a szilaj hév és szabálytalan mozgalom megszűnt anélkül is, hogy az igazgatás künn és benn kormányrendszerét változtassa, miután láttuk, hogy a franciák európai befolyása csökken, alászáll és elárultatik, benn pedig a rend szolgálássá fajul, és az ország korlát- és határnélküli kényuraság felé közelget, megegyezésével a pairek kamarájának, mely bélajstromzási és ítélőszéki géppé változott, és megegyezésével e követ-kamrának, mely telekvásárlás mián tökéletesen önállás nélküli, ekkor a haza, párkányán az ellenrevolúciónak, mely álmából fölébredvén, látá, miképp megcsalaték és csalatkozott, s hogy vagy a szabad népek sorából kitörültetik, s nemzetileg létezni megszűn, vagy pedig önerejében keresend menekülést.

Így kezdődék egy komoly és ünnepélyes mozgalom, mely városról városra, faluról falura terjedvén, évenként fog óriásilag növekedni, ha csakugyan esztendők kellenek arra, hogy Franciaország kivívja azt, mit akar, s mit addiglan fog akarni, míg elérend.”⁹

---

⁹ De l’esclavage moderne, par F. Lamennais. Paris, 1840

Tovább nem idézem *Lamennais* sorait, mert a közlöttekéből is észlelhetik olvasóim, miképp Lajos Fülöp dinasztijától és az állodalmi hatalmaktól, úgy mint most szerkezve vannak, nem sok jót vár.

Abban sem bízok, hogy folytonos és fokozatos kifejlés által orvosoltassék azon állapot, melyet - mint látszik - sérelmesnek és szolgainak tart. Ő minden hitét a forradalomba veti. A polgári rend - s ez igen megfogható - anyagi gyarapodását kísérletekért kockára tenni nem akarja. *Lamennais* tehát kénytelen oly rétegek közé alávonulni, hol gyanta, láva és a többi leggyűlékonyabb anyagok teremnek. *Lamennais* rabnak hirdeti a tömeget, mert a tőkepenészekről, a gyárnokoktól, földtulajdonosoktól függ élhetése. Megcsalt testvérnek nevezi a szegényt, a vagyon egyenetlen felosztása mián. - Társulati intézmények által üzött ily kizsákmányolás orvoslására egyetlen módszert állít célszerűnek, ti. az *általános szavazatot*. Erre, figyelmeztetése szerint, viszont egyetlen úttörő létezik: ti. az adónak a nép általi megtagadása. - Így függ össze izgatásrendszere. Az általános szavazat és kommunistai eszmék nála összefolynak. De *Lamennais*-nak semmi szolgálatot nem tenne az, ki bizonyíthatná, miként ezen törekvések a polgárosodás végcéljaitól még távolabb ejtenek. Neki torokrekedésig taglalhatnád a lex agraria és absztrakt többség kárait, mert ő tisztában van magával, és nem egyoldalú elméletek kedvéért botlik, hanem tudván, hogy a tömegnek a maga nyelvén kell beszélni és tudván, hogy egy forradalom ritkán gyümölcsöz azon céloknak, melyekért megkezdetik, csak azt kérdezi: mi rendítheti meg az augusztus 7-i dinasztit?

Lássuk már, honnan magyarázza Sismondi: miért sürgetnek a legitimisták is általános szavazatot?

„A kamara most általán véve - így szól ő - a *középszerű* értelmességet, a *középszerű* erényt és *középszerű* hatányosságot képviseli. A szabadelvűek józan törekvése volna a követtetületbe nagyobb adagát önteni az ösmereteknek, s azon magas érzelem- és emelkedésnek, mely a valódi polgárt jellemzi. Az ellenforradalmi ember óhajt több tudatlanságot, személyes érdeket, aljas szenvedélyt, s ennél fogva a választók öszvege közti tulajdonok közép mértékének térszínét minél lejjebb szállítani iparkodik. - Általános szavazatot sürget tehát, mert tudja, hogy míg mi haladni kívánunk, a tömeg retrográd leend, hogy minden szenvedély fölváltólag egy fokkal előbb lépik; tudja, hogy ha a polgári és vallásos szabadság általános többség akarására bíztat, a papok és zsarnokok szép játékot üzhetnének és az alkotmány megbuknék.”

A legitimista tehát, midőn a respublikai párttal együttműködik az augusztus 7-i dinasztia romlásán, egyszersmind egészséges gőzkört akar készíteni az *in petto* kijelölt új országlat számára.

Így történik aztán, hogy Franciaországban legritkábban jelenik oly röpirat meg, mely az ottani választási rendszer igazi és alkotmányos úton kivihető reformját, ti. a felettébb nagy cenzusnak alább szállítását és az intelligencia osztályának vagyonképességi tulajdonok nélkül is választói és megválaszthatási jogokkal fölruháztatását hozná indítványba.

Én tehát - hogy oda, honnan kiindultam, visszatérjek - az absztrakt többség akarátát a minél nagyobb szám mentől több öszvegű jólétével ellenkező törekvésnek tartom ugyan, de azon jelenetet mégis fölfogni tudom, hogy Frankhon lángeszű írói közül sokan általános szavazatot sürgetnek.

De már azt értesse meg velem valaki: miért hirdetik Magyarországon széles ismeretű emberek a kettős szavazatot municípiumunk fölázdozása nélkül lehetségesnek, sőt municipális jogaink terjesztése és municipális ellensúlyaink csökkentése mellett veszélytelennek?

Nálunk szó nincs oly megalégtelenségről, mely fölfogván azt, hogy - Mirabeau mondása szerint - a forradalomnak ritkán van levendulaszesz szaga, tisztátalan eszközöktől is vissza ne borzadjon.

Nálunk nemigen létezik befolyásos egyén, ki a folytonos és rázkódás nélküli haladást ne tartaná keble legszentebb hitének.

Mi egyaránt rettegünk a fejtelenség szörnyeitől és az alkotmány nélküli jólét csalogó kecsegtetéseitől.

Mi, mint *Sardanapal*, magunk alatt meggyújtánók a máglyát, nem - mint ő - hiú büszkeség érzetéből és hódolni nem akarás dacából, de egy magasabb cél és polgári szabadság nélküli létezés életundora mián.

A magyart az alkotmány bálványzása jellemzi.

Emésztetlen eszmékből, a lehetőség és célszerűség próbakövéhez nem vitt álcsillámú tévtanokból foly tehát az, hogy nálunk sok jeles, sőt lángeszű honpolgár még a démon is, ha Mefisztó alakjába öltözik, és mézes szavakkal szól a hő képzelődéshez, szabadság angyalának hirdeti.

Hogyan is volna ott másként, hol még oly fiatal a tapasztalás és oly ritka egyén mutathat azon redőkre, melyeket a gyakorlati élet újjáalakulásunk ügyében átvirrasztott éjek és átverítkezett esztendők érdemjeleül osztogat?

Mi még ritkán szoktunk oly terveket készíteni, melyeket az összes haladási rendszer minden fonalszálaival gondosan összekapcsolnánk.

Sokat ügybarátaink sorából rokonszenvre ragad egyik a társadalmi életet mozgató elemek közül, s ekkor ő minden törekvést, mely azt nem potenciózza, károsnak tekint.

Ő az azot-ot, mert magában fojlaszt, irtóznék bármily arányban vegyíteni, noha - mint a tapasztalás világosan megmutatná - léteünk a tiszta étert el nem tűrné.

Ő, ha megunta a sivatagot, és látja, miként a meleg tenyésztő erővel bír, úgy fejünkre gyűjtené a sugárokat, hogy még a szalamandra is megégne a hőség közt.

Uraim! Nem ily értékű kísérlet-é a képviselő-testületnek municipál-rendszerünkkel összeolvasztása?

Uraim! Én minden veleteki elvrokonság mellett ostromlom kedvenc eszméteket, *mert szeretem a szabadságot*, s mert, mint - *salva venia* - Danton mondá: „a haza földjét nem lehet csizmánk talpán kivinni”, holott másfelől szabadságtalan honban lélegzeni is terü.

Uraim! Én ábrándaitokat megtámadtam azért is, mert a szabadságnál - ha e választás nem szakítaná meg a szívet - még inkább fogadnám el a *nemzet-egységet*; mert Izrael népénél több ágra szakadva, a magyar babilóniai fogságra sem volna alkalmas, és ójon meg a gondviselés minket minden föderalizmustól, mely egy gyöngye honból ötvenkét árnyhazát gyártana, efemer étellel!!

Tekintsünk vissza eddigi eljárásomra. Röpiratomnak első füzetében s jelesen a b. Wesselényi Miklós által ajánlott javaslatok bírálatában igyekeztem olvasóimat arról meggyőzni, hogy a korteskedést csupán rendőri és büntető szabályok által soha meg nem szüntethetjük; fejtegettem s utóbb még világosabban kitüntetni fogom, miként föllebbi hasáb alá tartozandó törvényeink, magokra hagyatva, nemcsak gyógygyerővel nem bírnak, de nyavalyás állapotainkat

még új sebekkel tetézik. Mert a lélekvásárlás botrányos üzlete, az ólmosbot uralkodása és a nyers erő hongyilkolása továbbra is ostromlandja alkotmányunk roskatag épületét; míg aztán ellenszerűl indítványolt törvénycikkeink mentől szigorúbban fognak hangzani, annál kétségtelenebbül idézendenek három szomorú eredményt elő.

1. Hol a megyék belviszonyai mián végre nem hajtának, az állományi hatalmak tekintélye s azon kegyeletek, melyeket a haza akarata és szankcióval ellátott határozatai iránt kiirthatatlanul kell keblünkben hordozni - ha gyáván veszni és gyarlón fejetlenségbe süllyedni nem kívánunk -, tetemesen csökkenni és förtelmesen kigúnyoltatni fognak.

2. Hol a pártok versenyzése gyűlöletté és üldözéssé fajult, ott bizonyára az erősebb és törvényszékben ülő fél vérszomját az igazság palástjába burkolni, engesztelhetetlen szenvedélyét a törvény szigorával leplezni s a büntető igazság börtönével, kínzásával, tekintélyével és könyörtelenségével fölfegyverkeztetni eléggé vakmerész leend.

3. Azon ritka esetben is, midőn a hatalom a visszaéléstől irtóznék, és az ólmosbotok védelmére támaszkodó vagy pedig a nyers erő lázas követeléseivel végelkeserüléssel küzdő megyei többség, minden magánérdek s konok részrehajlás nélkül, csupán a törvény szigorú kiszolgáltatását tartaná szemé előtt, és a bűnösön kívül mást senkit és semmi áron nem üldözne, de a visszaélést el nem tűrné, sőt szoros kötelessége szerint sújtaná, akkor is - s ezt vegyük komoly figyelemre - *zsarnokság követtetnék el, nem ugyan a végrehajtás, de a haza által.*

Mert minő eszméken kellett keresztülmenni a politikának, míg oda érkezett, hol egy rakoncátlan kortes merényletiért szigorúan megbüntettetik - én elmondom nektek rövid dialógban.

A GYAKORLATI ÉLET így szól: „Szép Magyarországon, a *bácsi* és *hatvani*, aztán a *nagykárolyi* és *zalaegerszegi* gyűlések szabad honában, kuruchajlamú és tatárkedélyű erők portyáznak szanaszét és zavarják a közbékét. Én, ha kihallgattatom - mi különös és alig remélt kegy leend -, tehát akkor személyes leírását fogom adni azon háborgó szellemnek.” (*Halljuk!! - Ne halljuk!!* fülsiketítő zaj, ledorongolási vágy, mi egyébaránt legújabb Diaetetica szerint vidor hatányosságra és sokat ígérő életteljre mutat. - Vége: *Hallgattassék ki!*)

GYAKORLATI ÉLET: „Nálunk minden átalakító életkérdések megoldása és nagy fontosságú alkotmányos jogok teljesítése van szőnyegen. Itt áll, uraim, jobb kéz felől egy csoport erő, melynek *egy része* szenvedélyesen bálványozza a hont, s drága szülőföldének felvirágozását gyökeres reformok által és a haladás legrövidebb - ha szintén olykor göröngyös - utain törekszik kieszközölni; *más része* hasonló lélek-átadással imádja nemzetét, de majomszeretettel tapad azon arcvonásokhoz, azon termethez, azon szócsengéshez, mely őt meghatá, és szeretni tanította; figyelemmel legyezi a *far nientét*, melynek édes pongyolája annyi érdekl és annyi ingerrel ostromolja szívét; retteg minden oly gondolattól, miként lassanként a változás órái ütni fognak, s arc, termet, hang, kedély, test és lélek fázisokon menend keresztül; *harmadik része* viszont a honnan tántoríthatatlan híve, de valamint az idő, életkifejlés és érlelés jogaiból semmit elraboltatni nem tűr, és gyűlöl oly átirányú buzgólkodást, mely félszességben és megállapodásban gyönyörködik, s hasonlít azon úrinők beteges szeszélyéhez, kik a kicsi *pincsernek* szünetlen növés elleni szert adnak, hogy legyen mit mindig ölben tartsanak és dajkáljanak, valamint - ismétlem - ily nemzetekre alkalmazva örökké hasztalan és nevetséges eljárást gyűlöl, szintűgy azt sem engedheti meg, hogy a haza mesterkélt állapot és kicsapongó szenvedélyek által túlságokra ragadtassék, s erején felüli kísérletek és szünetlen izgalom martaléka legyen; mert ily rendtelenségek visszahatást szűlnék idegrendszerében és kedélyében, rongálják organizmusát, tompítják lelki fogékonyságát, kora eléltséget hoznak magukkal, s végre azon *blázirtságot* is előidézhetik, melyet semmi ki nem elégít, és minden untat, s mely aztán a legmerészebb kísérleteket vadássza, nem valóságos célokért, hanem a rázkódás mián és aléltsága s életundora ellenszerűl. De még nem fejeztem be - folytatja a GYAKORLATI ÉLET - a jobb kéz felőli erőcsoportnak személyes leírását; mert ezen erőöszevegnek *negyedik*

részecskéje a haza szent nevét csak ajkain pengeti, hogy kitűzött cégére alatt önérdekei számára nyeréskedhessék, s talán a lisszaboni földingás között is megvigasztalódnék két okból: *mert* háza nem repedhet szét, felette olcsó és könnyű mív levén, s *mert* utóbb a város újból-építése alatt munkára s nyereségre szép kilátás fog nyílni; *ötödik részecskéje* a szabadságot oly lovagvárnak tekinti, mely a legalkalmatlanabb ellenségeknek - minők a jogkövetelés, a törvények akarata, igazság kiszolgáltatása - betolakodásától erősen védi a tulajdonost; *hatodik részecskéje* szereti a hírt, mint a kéjhölgyet, szilaj vágyból; szereti a hatást, mint az „ezermesterséget”, melynek tarka csodáin a félvak tömeg elámul; végre *hetedik részecskéje* kevés rangért, hivatalért, kegyért sokat kész áldozni, s alig tartaná badarságnak vagy bűnnek azon angol ötletét, ki egy kunyhót fölgyújtott, hogy annak üszke mellett egy tojást megsüthessen.”

„Az általam most lajstromzott és jellemzett erőknek - melyek a birtokos és intelligens nemesség összegét foglalják magukban - mindenik osztályából alakul egy-egy töredék, mely az eszközök választásában rajongás vagy hideg számítás következtében felette kényes nem lévén, a korrupció méregserlege és az izgatás füstölgő kanóca felé kezeit kinyújtani mindig merész. További tájékozásul - szól emeltebb hangon a GYAKORLATI ÉLET, kinek hosszas és kivált félbe nem szakított nyilatkozatát olvasóim azért még ne tartsák mesés hitelességűnek, mivel ily tény a magyar béketűrés krónikájában ritkán fordult elő - *kettőt* jegyzek meg: először, hogy a lélekvásárlásnak gátlására alkotmányos országokban sehol és soha egész sikerű törvények nem hozhatók; mert az erkölcstelenítés ezen neme Próteuszként vált ezer alakot, s annál kevésbé ismerhetni rá, minél inkább kerestetik. Aztán, ha máshelyt a korrupción gyökeresen lehetne is segíteni, hazánkban büntetések által felszínes orvoslatnál többre józanon alig számíthatnánk. Mert itt azon formákat is kímélnünk kell, melyeket *szabadságnak* neveznek; továbbá azon intézményekre is - legalább közelebbről - alig hathatunk irtókésünkkel, melyeket *szabadalomnak* címeznek; végre pedig közjogi viszonyaink mián azon erőt is aléltságából egészen föl nem oldhatjuk, melyet rend fölötti örökösnek hírnak. Azt jegyzem meg másodsor, miként ritka állomány van Európában, hol oly hatékonyan lehessen izgatni és csendzavarásra csábítani, mint jelenleg Magyarországon; mert nálunk most is számos visszaélések gátlására a régi és bomlatag korlátok óvatnak meg és tataroztatnak, míg másfelől a forrás és kitisztulás ügyfolyama hatalmas mozgásnak és tájtékozásnak indult.”

„Uraim, engedjék, hogy továbbfolytathassam jellemzésemet.

Itt áll bal kéz felől a *másik csoport erő*, melynek *egy része* nevetlen, mert önök akkor is, midőn a renyhe nyugalom párnáin nyújtózkodtak, és az életet egy palack pezsgőnek tekintették, mely azért készült, hogy a főnek egy kevés szenderre hívó szédelgést, a vérnek pedig némi kéjes izgatást okozzon, és önök most is, midőn gnosztikus mélyedéssel tapogatják a beteg haza ütőerét, és szerkesztik az egészségi recepteket, egyaránt elfelejtettek gondoskodni a népidomításról. Aztán nálunk a kereset forrásai mindig kiszáradva, az állapot-változtatás tére és a siker láthatára elzárva valának. Következőleg a kevés vagy éppen semmi birtokú szabadítékos osztályból alig vergődhetett valaki a jólét és vagyonosodás oly fokára, honnan az embernek magától is eszébe szokott jutni gyermekeit taníttatni, hogy ezen az úton valaha az apa megkímélt fillérei az örökösök kezei közt forintokká növekedjenek. Így történik azután, hogy a nemzet ily töredéke igazi érdekekkel a közügyek iránt nem viseltetik, és csak a hatalmasok parancsszavára és a nagyok magáncéljaiért csődül be a megyeterembe. A bal kéz felől álló erőcsoport *másik része* nevetlen s egyszersmind előjogai iránt vakfélétekeny, mert a stagnáns párt belécsepegtette azon álhiedelmet, hogy az újítások őt okvetlen végveszélybe fogják dönteni; a birtokszerzés kiterjesztése a parasztot úrrá, a nemest pórrá és koldussá teendi; a közteherbeni osztozásból világosan következik, hogy ő háta mögött hajdúval s talán a deresei szép kilátással, mint rab fog szünetlen utat tölteni és sáncot ásni; a nemesek *porcióztatása* pedig az alkotmányt fölforgatja, s ezenkívül még minden ölmosbot-forgatót

megaláz és a pór nép gúnytárgyává törpít. A *harmadik része* neveletlen és izgága, mert kegyetek, uraim, köz- és magánjogaik által betyárrá és garázdává tevék. A birtok végetlen eldarabolása az úrbéreseknél tilalmaztatik, de a Szent Korona tagjainál - kiknek soraiban a közelszegényedés bizonyosan nem *propter bonum pacis* tenyészik - máig is korlát nélkül divatoz. A proletárius törvényhozó hön ragaszkodik őseitől örökölt földéhez, mert a saját *fekvővagyon* alakjában bír a legcsodálatosabb és ellenállhatatlanul vonzó erővel. De e föld elég segedelmet a nyomor és elég védszert a henyeség ellen nem nyújt. Nemesünk tehát az év legtöbb részét foglalkozás nélkül tölti, ha a barázda feletti civódást, mely az úgynevezett *apró gazdaság* - a végetlen osztozás miatt elporlott birtok - következésében örökössé válik, és a tilalom-rontás általi patvart s megzálogolásokat foglalkozásnak nem nevezzük. Nemesünk éhező családja eltartására tisztességes keresetnemekhez nem nyúlhat: ettől arasznyi földé és a címeres levél, mely gögőt és kiválólagossági érzetet csepegtet minden véreérébe, teljesen eltartóztatja. Ő bús nótákat kedvel, mert lelkét földülta a nyomor, és kedélyét métellyel töltik a poros oklevelek, melyekből - hite szerint - világosan kitűnnék, hogy tehetős volna, ha vagyonát szomszéda nem bitorolná. A legelső muzsikaszóra tehát, vagy a henyeség legelső ösztönzésére csap-
székbe siet, hol rögtön igen érdekes bonyodalmak származnak.”

„Itt ti. egy ellensége vigad, ki barázdáját elszántotta; ott egy másik, kitől tegnap megzálogoltatott; amott a harmadik, ki őt illető birtokból lépesedik; előtte a kancsó, melynek nedve merészségre buzdítja; háttérben a szabadíték, mely a büntetés bizonytalanságáról beszél; oldala mellett az erős *árvacser* vagy *ólmosbot*. Ezen körülmények - ne kételkedjünk - kék foltokat és véres főket termenek. A mi nemesünk a visszatorlásul nyert ütlegeket oly előlegezésnek fogja tartani, mit adandó alkalommal szükséges megfordítani kamatostul. A *sok ingerültség végre egy nagy bosszúvággyba összefoly*. És e pontnál kezdődik el a mi nemesünknek *publikus élete*. Ő ti. ösmer egy helyet, hol a villongó gyülekezet száma, zaja, zavara miatt a martalék gyakran figyelem nélkül vonaglik és a bűnös látatlan, hol a győztes párt sokszor hűtlenségnek tartja a gonosz segédek megfenyítését, hol mintha polgárháború ütött volna ki, a felekezetek olykor ildomnak gondolják a kölcsönös amnesztiát, és az alkotmányos élet szabad mozgását a rakoncátlanságok elpalástolásával támogatják. Kell-e több ennél azon rémületes leszámolásokra, azon magyar modorbani *vendetta traversára*, melyek tisztújításink s elvkérdéseink napjait emlékezetessé és véressé tevék? Ily viszonyban áll a korcsmával a megyeterem. A magánjog adott bosszúvággyat; a közjog nyújt fegyvert. Az egész oly szomorújáték, melynek *prológusa Hős Fercsi* tüркözése a barázda fölött; *epilógja* pedig az alkotmányos bunkózás közt jobblétre költözött emlékére tartott értekezés a „semmit rólunk kívülünk” malasztjáról. - De áttértek a bal kéz felőli erőcsoport végcsapatának jellemzésére. Ezen *erő negyedik részecskéje szegénylegényekből és börtönfiakból áll*, kiknek nyakán halom közkereset, s kikről az mondatik, hogy gyűlés után - bizonyos esetekben - viszont hűsre fognak tétetni. Egy tiszaháti kortesvezér néhány év előtt hozzájuk így szóla: »Tekintetes rendek! Magyarország ügyében a Tiszán legott keresztül fogunk menni. Ideje tehát számot vetni magunkkal. Tekintetes rendek! Ha van közöttünk oly - különben igen tisztelt - egyén, ki azon emberi gyarlóságnak, hogy felebaráta lovát véletlen eltulajdonítsa, sikeresen ellenállni nem tud, most, midőn még nem késő, térjen haza.« Az alkotmányos jogokat védő csoportból - mint állítják - ily figyelmeztetésre néhányan eltávoznak. Hányan maradtak továbbra is korteseink közt, arról a későbbi események eleget beszélhetnének.

Ezen részekből van szerkesztve azon osztálya az alkotmányos elemeknek, melyet nyers erőnek szoktak nevezni. Uralkodó tulajdon náluk a teljes míveletlenség, de gyakran előfordulnak a többi jellemvonások is. Kettőt jegyzek még meg - szól a GYAKORLATI ÉLET -, először azt, miszerint szegénységök és neveletlenségök mián proletárius nemesünk a megvesztegetésnek, félrevezetetésnek, rajongásnak, elrémitésnek minden *rendőrködés* és *büntetések dacára* szünetlen kitétetve fognak lenni; másodsor azt, hogy a korteskedés mély

gyökeret vert a nép erkölcsiségébe, és csaknem nemzeti szokássá változott. A bunkós nemes rakoncátlan, szereti e csatázásokat, e zászlóelfoglalást, e tanyaföldülést, e hatányos életet. Előtte a korteskedés a régi inszurrekció helypótlója. Ő, midőn cimboráját ölmosbottal föbe lendíti, elgondolja magában: »Lám én is szintúgy utána láthattam volna a töröknek és labancnak, mint ősapám.«

Nekem kötelességem volt - ekként végzi a GYAKORLATI ÉLET - kórállapotunkat előterjeszteni; önöknek pedig, uraim, kötelességök meggyógyítani.”

A hosszas diagnózist végighallgatván, így szól:

AZ ORGANIZÁLÓ TERV: „Én új elemeket az alkotmány sáncai közé szívesen bevezetek, de a régieknek semmi töredéke ki ne zárassék.”

GYAKORLATI ÉLET: „Minél távolabb fognak állani ezen szabály által a vélemények és érdekek, annál véresebb leend az életkérdések fölötti csata és néplázítóbb a bunkókrácia uralkodása.”

ORGANIZÁLÓ TERV: „Sohase vitatkozzunk, uraim! Ám próbálják meg önök a köznemeség öszvegeének kiküszöbölését. Megválnak: hány megye fogná pártolni indítványait?”

GYAKORLATI ÉLET: „Azt hiszem, ily oligarchiai szabályt vastag csalálmok nélkül gyártani is alig lehet. De nem volna-e célszerű oly rendszernek tenni le ékkövét, mely idővel minden honpolgárnak, ki vagyoni függetlensége vagy értelmessége által a rend fönttartása iránt kezességet nyújt, illő befolyást adna a közügyek intézésére? A kiindulás legkényesebb lépése is e mezőn nem lenne életbevágóbb, mint minő vala maga nemében az 1832-36. évi országgyűlésen alkotott XI. törvénycikk. És 1844 ne tudna-e annyi erőt, hatányosságot, összhangzást, szenvedélyektől tiszta eszmét, pillanati érdeken túl lebegő őszinteséget és előrelátó bölcsességet kifejtteni, mint 1836?”

ORGANIZÁLÓ TERV: „Ki hinne ily gyermekies ábrándokat az ősz gyakorlati életnél? Elfeledé-e ön, hogy nekünk népszerűsége van szükségünk? Legföllebb abban egyezhetem meg, hogy a tisztválasztáskor ne a központra gyűljön össze a nemesség, hanem a *jó rend fönttartása tekintetéből* különböző helyeken adja be szavazatát.”

GYAKORLATI ÉLET: „Ezen indítványra, miután ön erősen kedveli, talán célszerűtlen volna észrevételeimet megtenni. Azonban kötelességem szerint bátorkodom önt arra figyelmeztetni, hogy az elvkérdések megvitatásakor - nemességünk együtt törve fejét a haza fölvirágzásáért - mindenesetre a bunkókrácia régi jelenei a legérdekesebb *variációkkal* elékerülhetnek.”

ORGANIZÁLÓ TERV: „Ezen könnyű segíteni. Barátunk, a *büntető terv*, önként ajánlkozik néhány hatányos és szigorú szabállyal a rakoncátlanságok megfenyítésére.”

GYAKORLATI ÉLET: „De vegye ön szívére, hogy a törvényhatósági bíróságok pártok által választván, gyakran a más véleményű ártatlant sújtani és a velök tartó bűnöst legyezgetni fogják. Tehát az ítélőhatalmat legalább függetlenné kell tenni. Különben is minden európai nézet szerint, a képviselő eszméje az esküdszék alakításán túl nem terjedhet; és a bíró *elmozdíthatlansága* a szabadság szent kezességének tekintetik.”

ORGANIZÁLÓ TERV: „Mért regél ön, agg praktikus, oly újításokról, melyek mellett közlebről is csak tizenkét képviselő nyilatkozott?”

GYAKORLATI ÉLET: „Ha már minden, mit javaslék, ön véleménye szerint kivihetetlen, akkor a szigorú büntetés kegyetlenség; mert sokszor fenýítheti az ártatlant, és *igazságtalan, ha a bűnöst éri utol*. Ön a szabadságról gyártott fonák eszméért és ábrándvágyért a *szegényt* a megvesztegetéshez vezeti, mintegy kerítő az árva és éhező lányt a kéjvadász bündijához. Ön így szól a proletáriusnak: *te* helyzeted természeténél fogva vakon fogsz engedelmeskedni,

védurad parancsol, és te cselekszel, de az állomány megbüntet. Ön semmi sikeres gátat nem vet a rajongás, ingerlés, csábítás, tudatlansággal visszaélés elébe; és midőn a *szegény és rövidlátású tömeg*, lázas hatányosságba hozatva kitör, kábultan dühöng, és azt hiszi, hogy szent kötelességet teljesített, mert veszélyben forgó jogaiért és a haza alkotmányáért áldozott önvérével és összetördelt testével, áldozott elhatározottságával, midőn a más nézetűek sorából testvérét - kit különben szeretett - saját kezével verte le; ön - ismétlem - e veszélyt megelőzni nem akarja, de kiáltani fogja: *Rendőrok*, ragadjátok meg e *szegényt*, e *rövidlátásút*, hogy a büntető hatalom nyissa fel számára börtönét, és olvassa el feje felett a terhes ítéletet.”

ORGANIZÁLÓ TERV: „Ön kíméletlen kezd lenni. Egyébaránt *sohase vitatkozzunk*. Kísértse meg a megyegyűlésében »konzervatív-radikál terveit.« Ön pedig, tisztelt barátom, *büntető terv*, készítsen gyorsan a féktelenségek ellen néhány szigorúan fenytő szabályt.”

BÜNTETŐ TERV: „Én eddig hallgaték, mert kikémteni akartam: van-e nagy szükség rám? Miután pedig látom, hogy többnyire vállamra nehezül a megyei kihágások megszüntetésének kötelessége, tehát régi módszeremet, melyet éppen oly jól tud *Draco* és *Mehemed Ali*, mint a humánus *Mittermaier* és az emberbarát *Wilberforce*, gyakorlatba veszem.

Minél erősebb ti. a bűncsáb, ellensúlyul annál keményebb büntetést fogok szabni.”

A MEGYEI TELJESEDÉSBE VÉTEL, ki - mint olvasóim képzelhetik - a heves vitatkozás alatt jelen volt, de kisebb rangú egyén lévén, nem tartá illendőnek a hatalmasok tanakodásába belé szólni, és különben is igen hallgatólag természetű, hogy ő is valamit reflektálhasson, ezen megjegyzést tevő: „Na, hiszen én is az igazság érdekében mindent elkövetek, ha ti. valahol lehetséges leend. És...”

„És nincs egyéb hátra - közbevág az ORGANIZÁLÓ TERV -, mint hogy mi négyen *tabula votivát* ajándékozzunk a bölcsességnek, azon kegyéért, hogy a törvényhatósági kicsapongások ádáz tengeréből ily könnyen vezeté a nemzetet *biztos révpartra*.”

Ezen érdekes párbeszéd nekem, a „Korteskedés és ellenszerei” című röpirat szerencsétlen csillagzatú szerzőjének azt juttatja eszembe, miként én, *ha regényíró volnék*, és oly történetet tálalnék föl olvasóim lelki táplálékául, melyben a gyám a gondja alá bízott árvát a bűn és elaljasodás minden csábaira kiteszi, és midőn a tapasztalatlan szívbe elég kárhozat szivárgott, midőn a tettek bűnjegyzéke magasra hágott, és a vágy korlátot, a szenvedély több féket ismerni nem akar, akkor ő így szólana a bíróhoz: „Uram, kezedbe adom a suhancot, fenyítsd érdemei szerint!”, és az árva börtönbe kísértetnék, míg a gondnok saját igazságszereteten és észfürgeségén csodálkoznék; ha - ismétlem - én ily regényt írnék, akkor Bajza úr azt is állíthatná kritikájában, hogy erkölcstelen irányú vagyok.

Ha pedig én *Nemesis* volnék, mely bűnös nemzetek felett suhogtatja a *flagellum deit*, ó, akkor!... De elnémulok, mert a díjosztó igazság törpe halandók tanácsára nem szorul.

Azon eszmék, melyeknek fönnebbi dialógomban csak főbb vonásait vázoltam, terjedelmesebben fordulnak elő röpiratom első füzetében. Minél többet gondolkoztam veszélyes kór-állapotunk felől, annál világosabban tűnne ki, miként öncsalás nélkül hinni nem lehet, hogy a megvesztegetés és nyers erő uralkodása csupán rendőri, büntető és a szavazatadási módszert elhatároló szabályok által megszüntethessék. Sőt, ha ily fonák iránynak bókolnánk, és inkább szeretnők hiúságunkat, mint féltlenők a hazát, s következőleg a néptaps gyérülgetéseért kikerülgetnének minden gyökeresebb tervet, mely talán némelyek előtt kedvetlen hangzatú, de az egész honra nézve jótékony eredményű volna, akkor büntetéseink igazságtalanságot nemzenének, és a hon még gyorsabban sodortatnék egy nagy krízis örvénye felé.

Ügyeink ily szempontból tekintése azon meggyőződésre vezetett, hogy nekünk *organikus ellenszerekre* is van szükségünk.

A nyers erő dulongása a *kvalifikációnak*; a törvényszerűség palástjába öltöztetett magánérdek és bosszúvágy kielégítésére törekvés a *megyei bíróságok elrendezésének* mellőzhetetlen szükségét tárták föl.

Örömmel lépének meg nagy polgártársamnak, *Wesselényi Miklós* bárónak, kórállapotunkról a „Pesti Hírlapban” megjelent vezércikkei, melyekben a kvalifikáció szükségét páratlan ékes-szólással és mély politikai elvekből fejtegeté. Sarkeszméinek viszonyainkra alkalmazását hiányosnak találtam ugyan, mert igénytelen véleményem szerint az általam legmélyebben tisztelt báró úr a *kvalifikációt* rész szerint kivihetetlen, rész szerint sok megyei visszaélésekre vezető, rész szerint köznemességünket túl szigorúan terhelő, rész szerint pedig ingatag magyarázatú és kevésbé jellemzett föltételekhez kötötte. Aztán *Wesselényi Miklós*, midőn veszélyt hozható elemeket iparkodik törvényhatósági életünkől eltávolítani, s nem látszik egyszersmind arról is gondoskodni, hogy új és egészséges részek kezdessenek municípiu-maink szerkezetébe vonatni, akkor - legalább mennyire én igénytelen és csekély elmeélemmel megítélhetem - a kor követelését nem eléggé hallgatta ki, és indítványai némileg a *retrográd* irány színezetét hordják magukon. Ezen - ha ti. én nem csalatkoztam - nevezetes gyarlóságok mindenesetre az annyi életet és jövőndőt követelő alapeszme aranybecséhez hozzáragadt és könnyen elválasztható salakok. *Wesselényi* kettős köszönetet érdemel a nemzettől; mert kezdeményező volt oly kérdésben, melynek népünk műveltségi állapotával egyező és kibontakozásunk végcéljait nem kompromittáló megoldása fölvirágzást és malasztot fog hazánkra árasztani; s mert a létesítés első próbatétel is alkotmányunkból kizárni és megsemmisülésre fogják kárhozhatni azon ábrándos kísérleteket, éretlen tervgyártásokat, fonák elméletekből keletkezett és veszélyes eredményekre vezető kettős szavazatrai úttöréseket, melyek máris kelendők s divatosak, s melyek a nem sikerülés esetében *nagy és mély* keserülést, az életbe léptetéskor pedig - ha erről valaha szó lehet - még bizonyosabban *nagy és mély* csalatkozást fognak szülni. - *Wesselényi* forró hálát érdemel tőlem, mert fölmentett attól, hogy én, a névtelen, az idegen, a befolyás nélküli indítványozzak oly életkérdést, melynek megpendítése, mérlegelve a kivitel gátjait és eredményeit, az ő óriás tekintélye által történt legmúltóbban.

De visszatérek röpiratom eddigi folyama rövidbe foglalt jellemzésének folytatására.

Miután kórállapotunk orvoslása végett a kvalifikáció szükségéről meggyőződtem, azon kérdés gördült egész fontosságával előmbe: minő kiindulási pontokat válasszak?

Viszonyaink taglalgatása fölvilágosított arról, hogy itt négy tekintetre kell ügyelnem.

1. Hogy a megyéknek *ex asse rendezése kikerültessek*. Nem volna semmi veszélyesebb jelen körülményeink közt, mint megyei szerkezetünk egész öszvegét két vagy három napi vitatás kockavetésére kitenni, s mit századok alatt forrasztott öszve az idő, azt a perc szeszélye szerint szétbontani és újraalkotni. Aztán nálunk - engedelmet e szigorú véleményért - a pártok sem a szabadság eszméivel, sem helyzetök igényeivel még tisztába nem jöttek. Sokan oly irányban követnek centralizációt, mely aléltságon és szabadságvonaglason végződnek. Van-e nekünk sajtótörvényünk, mely a nyilvánosságot biztosan vezesse, s az eszmék terjesztésére és tisztulására mindig és hatányosan befolyhasson? Vannak-e intézményeink, melyek a pontos és erős végrehajtást a nemzet közvéleményével összhangzásba hozzák? És e közvélemény bele-törődés által szilárd-e? Elemei mián kezessége-e mindig a rendnek? És elemei mián oly széles alapú-e, melyre csalatkozás félelme nélkül építeni lehessen? Vagy pedig - noha egyedüli kincse hazánknak, és sem a nyers tömeg és absztrakt többség vakösztönében, sem a Nagy Péter cár és a leghőbb s tisztább kedélyű II. József autokratá újításában érette méltó kárpótlást nem találunk - e közvélemény még nem inkább ledér hölgy-e, mint hű nő; nem inkább föl-buzgás-e, mint állandó erő; nem inkább a megfélemlésnek, csáboknak és ábrányoknak hódol-e,

mint a szilárd higgadtságnak, gyakorlati iránynak és tántoríthatatlan törekvésnek; nem inkább osztályzatoknak kedvez-e, mint az egész honnak? Ha volnának is tehát a teljesítő hatalom felelősségéről papiros-törvényeink, nem hiányzanék-e a felelősségnek éppen az, hová horgonyát kivethesse, *a nemzetnél tisztába hozott eszmék alapja?* - Nálunk tehát az *egyik párt* tág követelése szerint keresztülvitt centralizáció sülyesztene ahelyett, hogy emeljen. Hát a más véleményekre nyugodtan támaszkodjunk-e? Talán Amerika föderalizmusávali kacérkodásért? Ki óhajtaná e roncsolt testtel *Toldi* vas-ümegét és nagy terükkel bélelt köntösét?! Hol van nálunk a szélsőségek kibékítésére, az ellenőrök célszerű vegyítésére kezesség? - Municipíui-maink kinövései a haladást sok oldalról gátolják; ily akadályok veszélyesek, tehát elhárítandók. Municipíui-maink visszaélései a jó kormányzást lehetetlenné teszik, tehát néhány fattyúnövést kiirtani szükség. Törvényhatóságunk némely intézkedése a bírói eljárást rossz célokra kizsákmányolhatja, tehát függetlenséget kell szereznünk törvényszékeinknek. Szóval mindenütt mutatkozik a részletes reform szüksége, de sehol nem merül elég ok föl a helyhatósági rendszer egész összevételének rögtön és bevégzett újraalakítására. Aztán szerencsétlen azon ország, mely minden főügyben kódexekre szorul, mely eléggé vak koronként nem látni meg a hiányt, és eléggé öntelt azt hinni, hogy miután egy bajt nem vőn észre, ezret együtt orvosolhat.

Ügyelnem kelle,

2. hogy a kvalifikációt tárgyzó tervem a megyék jelen szótöbbsége mellett is kivihető legyen. Természetesen itt a kivihetőséget nem a bunkókrácia tapsától vártam, mert én a felzaklatott és tomboló féketlenségtől csak úgy remélhetnék pártolást, ha p. o. azt indítványoztam volna, hogy ki a házipénztárba adózást vagy a „két garast” javaslatba hozza, *talion* marasztassék, oly értelemben, miszerint ily ember tervével az ólmosbotos státusnak annyi költséget csakugyan szerezne, mennyi vagyonnal jelenleg - bárminő dús - bír; tehát minden értéke rögtön foglaltassák el, és közhaszonra árveressék. Én - ismétlem - kvalifikációróli eszmémet akként igyekeztem idomítani, hogy keresztülvitelekor az intelligenciának ne kelljen meghághatatlan gátokkal küzdeni. Mértéket hatányosságunkról az 1836-i XI. törvénycikkről vettem, és állhatatosan hívé, miként ha nézeteim valóságos belbeccsel fognának bírni, most, a haladási korban, annyi súlyt csakugyan fejthet ki a közakarat, mint nyolc évvel ezelőtt. Aztán - mért ne vallanám meg - ha *egy nagy tekintélyű egyén* több más terhelő körülmények hozzáadásával megyéinken kivihetőnek hívé, hogy törvénybeni népszerű megvizsgáztatás után bírjon tanácskozási joggal a köznemes, *egy másik hasonló tekintélyű egyén* a köznemesek karddal és magyar gálában megjelenését toldá az indítványhoz; ha - mondom - a nemzet erejével ismeretes ily honfiak létesíthetőnek tartottak oly megszorításokat, melyek felette terhelők ugyan, de noha szent elvből indultak ki, jövődönk sorsával és kibontakozásunk irányával lényeges kapcsolatban nincsenek, akkor - így okoskodám - mért ne kecsegtethetné a kivihetőség reményével magát oly terv, mely egyfelől kevesebb áldozatot kíván, és a nyers tömeg kevesebb részének ütközik önösségébe, másfelől pedig, ha a célnak meg fog felelni, jövődönk egyik ékkövét tevén le, az értelmesség buzgó együtthatására számolhat?

Ügyelnem kelle

3. arra, hogy tervem fönnálló viszonyaink kapcsaiba könnyen illeszthetővé váljék, és sem a municipális rendszer visszaéléseibe oly ruganyosságot ne öntsön, mely aggodalmas állapotunkat a fejetlenség, erőtúlbecsülés, fölosztlás és föderatív irányok tömkelege felé sodorja, sem pedig oly kénytelenségbe ne hozzon, hogy e reformunk foganasíthatására centralizációi túlvágakban keressünk fegyvert.

Ügyelnem kelle

4. arra, hogy tervem által ne egy csontmerev és bevégzett állapot idéztessék elő, mely rázkódások nélkül különben sem képzelhető, hanem oly változásoknak hintessenek el magvai,

melyek idővel tenyészni, csírázni, virágot hajtani és gyümölcsöket teremni fognak. Melyek *most* csökkentik a nyers erő uralkodását és új elemeknek is eszközlenek hatányosságot, *utóbb* a kor igényei szerint, szünetlen módosulva, a közvéleménynek széles talapot és magas emelkedést szereznek; *elvégre* pedig a polgárosodás nagy feladatát, ti. *minden erénynek és minden értelemnek* közügyekrei együttthatását emberileg elérhetővé teendik, és *sem most, sem később*, jogos vagy méltán kímélendő érdeket nem fognak hebehurgyán magokkal áldozatul ragadni.

E pontok közül főként a két utolsó azon idvet vagy kárhozatot magában rejtő kérdéssel állott szoros kapcsolatban, minő jövőre van hivatva Magyarország alkotmányos tekintetben?

Mert létegesítő szabályt csak pillanati hévért gyártani, majd egyik, majd pedig másik kézikönyvünk kedvenc eszméinek számára jogunk különböző provinciáit odadobni, mint a perzsa királyok a szatrapáknak átadták a tartományok adójának és életnedvének kény szerinti lecsapolását, vagy pedig ingatag álmokképeinkből és szobatudós bölcsességünkéből egy honboldogítási általános tervet összeszegzeni s ily Prokrusztész-ágy mértékére szabdalni és kinyújtogatni a kor igényeit s a viszonyok hatalmát, ezen törekvéseket balgáknak és hívságosoknak nevezhetnők, ha erősen veszélyesek és bűnösök nem volnának.

Minden terv, mely azon irányokkal, hová jövőnk nehezedik, ellentétben áll, ha az érdekeik felől tévedésbe hozott hatalmak akarata által foganasítást nyerne, *materia peccanst oltana* a nemzettest véérébe, melyet aztán az magából kiküszöbölni szünetlen törekvend ugyan, de gyakran terhes rázkódások és kétes krízisek által.

Hová fog idomulni alkotmányunk? A rendek, a polgárzati osztályok még makacsabbul körül sorompolják-e érdekeiket, és egy storthing-szerű országgyűlés fejlend-e ki, vagy pedig képviseleti rendszerre áttér honunk?

Én az elsőt lehetetlennek, a másodikat hasznosnak és bekövetkezendőnek hittem.

De a képviselet főnemei közt - mint munkám jelen füzetének kezdő lapjain említém - óriás és soha össze nem találkozó különbség van.

Melyik módszer érdekében készüljenek létegesítő szabályaim?

Ily kérdés elhatározása végett szigorú bírálatra volt szükség.

Boncolás alá vettem tehát a képviseleti rendszer azon nemét, mely az állodalom főcéljának, ti. minél nagyobb szám mentől több öszvegű jólétének kieszközlésére az *absztrakt* többség uralkodását sürgeti, és minden előintézkedéseiben erre kíván utat törni. E mezőn oly meggyőződésre jutottam, miként az *általános közakarat bajnokainak elve* ellenkezik az állomány végcéljával, a *közboldogsággal*; ha ti. a közboldogságot az anyagi s erkölcsi haladásban és szellemi tökéletesülésben keressük, s tehát *kultúra* útján hisszük megközelítendőnek, s nem megfordítva a majmok és meztelen emberek negatívus jólétében, ti. vágy és törekvés nélküli tengésőkben kutatjuk, s tehát folytonosan növekedő *barbaries* által gondoljuk elérhetőnek. A főszerinti közakarat uralkodására törekvés ellenkezik pedig a polgári társaság valóságos végcéljával azért, mert a tömeg mindig visszatartóztató - retrográd - irányú, és akarata a közvéleménynek egyenes szembetéte, sőt - amennyiben ezt a pauperizmus mozgatja - fölforgatási vággyal bír. És ha mint a kínaiak statisztikájukban, mi országos ügyeink elhatározásában száj után számítanók a lelket, akkor a míveletlenség képvisellete, a *nyers tömeg* szótöbbséget nyerne a míveltség képvisellete, a *közvélemény* fölött.

De másodszor az absztrakt többség szónokai elvökkel jönnek ellenkezésbe még akkor is, ha végcéljuk - mi megfoghatatlan volna - egyéb semmi sem, mint azon tény, hogy minél *több öszvegű egyén vegyen valóságos részt* bármilyen áron és sikerrel a *közdolgok intézésében*. Mert a tömegnek a tudatlanságon kívül az ingatagság is jellemvonása. Következőleg midőn szabad

konkurrenciát nyitunk - s ezt tenni a tiszta többség korlátnélkülisége mellett kénytetve lennénk - a lélekvásárosnak, az izgatónak, az erőszakosnak, hogy vesztegessen, rémítsen és fanatizáljon, akkor a tömegtől önakaratát - a retrográd ösztönt - elvettük, és őt vak zsoldosává tevők nem a haladásnak, korántsem, hanem néhány merész vagy gazdag pártvezetőnek, és a független vélemény helyett, az állomány örökös rengése közt szándékunk ellenére, oltárra emeltük a Hébert- és párizsi municípium- vagy a chouan-vezér- és emigrációféle *hazug közakaratot*. Ekként a nyers erő országos ügyeinknél eszköz fog lenni és nem *tényező*; a mívelt egyének pedig, ha önállóságukat a többet ígérőnek viszont el nem alkusszák, magukra hagyatva, számuk mián örökös kisebbségben maradnak. Így találkoznak a politikában a végsőségek, és az absztrakt közakarat szintűgy játszódja néhány hatalmas kezébe a nemzet sorsát, mint a legszűkebb alapú arisztokratikus rendszer.

Ezt sejtik a *kvantitatív többség* ügynökei, és a visszaélések akadályoztatására gátat keresvén, kettős szavazatot indítványoznak; de midőn így cselekszenek, *eszközeiket hozzák elveikkel ellentmondásba*. Miként válik *politikai semmivé a közvetőleges választók nagy csoportja*; miként *nem képvisel semmit az úgynevezett képviselő testület*; miként lesz *kevesek monopóliummá a közügy*? - mindezeket talán eléggé világosan bebizonyítottam, és a figyelmes olvasók, okaim hosszas lajstroma mián, fölmentenek a rövid ismételéstől is.

Végtére kitüntetem, hogy a képviselő-testület, helyhatósági rendszerrel kapcsolatba hozatva, kiszámíthatatlan baleredményeket idézne elő, és vagy a hatalmat - mely, mint *Constant Benjamin* megjegyzé, ha jogban nem nyer, az erőben talál önfeltartásra védelmet - maga ellen végtusára kényszerítvén, bukásával elfogná temetni szabad intézményeinket, vagy pedig, ha a csatatért kivándja, a legtökéletesebb decentralizációt szüli, s tehát *vagy szolgálással, vagy a hon-egység földúlásával fenyeget*.

Én oly rendszernek, melynek elve az emberiség föladatával, eszköze elvével ellenkezik, és eredménye honi sajátságos viszonyaink közt a tíz csapásnál kevesebb értékű kárt alig szülhet, én - ismétlem - oly rendszernek minden csalóka kecségtetésére és szabadságot ígérő terveire Tacitus következő szavaival felelek; „*Speciosa verbis, re inania, aut subdola, quantoque majore libertatis imagine teguntur, tanto eruptura ad infensius servitium.*”

6

Röpiratom második füzetének folyama eddig terjed.

Sajnálom, hogy az *első szabályt* érdeklő minden kérdéseket nem szoríthattam együvé, de ez munkám arányát fogta volna megzavarni.

A harmadik füzet azon részében, melyben az *első szabály* körüli fölvilágosítások bevégeztetni fognak, következő fő pontokon megyek keresztül:

Miután az absztrakt többség fonák eszméjére épült és a kettős választás által önmagát megsemmisítő képviseleti rendszer sem a mívelt Európában, sem félmívelt hazánkban jövődőt magának nem ígérhet, municípiumainkat tárgyazó minden javaslataink - ha ezen rendszerrel hozatnak kapcsolatba - alapjaikban hibásak, eredményeikben veszélyesek.

Ekkor bonckés alá veendem a képviseletre törekvés *második nemét*. Kimutatom, miként ezen irány, helyes szempontbul felfogva és gyakorlati ügyességgel keresztülvive, több egyénnek ad valóságos befolyást, erősebb kezességet nyújt a szabadságnak, lépcsőzetes foglalásai által semmi kímélendő érdeket nem dűl szét, és a közvélemény uralkodását biztosítja.

E rendszernek két ékköve van: a *census*, melyet Európa minden alkotmányos állodalmi elfogadtak és az úgynevezett *intelligencia osztályának* vagyonkimutatás nélküli *jogképessége*, mely sehol elég figyelemre nem vétetik.

Ezen kellékeknek eszélyes vegyülete a polgári társaság végcélját leginkább teszi elérhetővé.

Ily elmélet által meg van adva *első szabályomnak* kiindulási pontja.

Át fogok térni javaslatom egyes részeinek taglalására, és fejtegetendem a motívumokat, melyeken azok nyugszanak.

Kivihető-e *első szabályom*? E kérdés fog azután igen természetesen előmbe gördülni. Mire midőn feleletet adtam, és - mint hiszem - eléggé bebizonyítandom, hogy könnyen eszközölhető, s mindenesetre több erőlködést igényelnének - *ha ex thesi helyesek volnának is* -, s gyaníthatólag foganatosításukkal romboló krízisre vezetők azon indítványok, melyek a kettős szavazati rendszerre törekszenek utat törni, midőn - ismétlem - mindezeket kifejtegettem, e kérdés taglalásán végzem bé cikkemet: „*Ily organikus terv* utóbbi következményei valószínűleg minő alakban fognak mutatkozni?”

[1843-1844]

FORRADALOM UTÁN

1

E sorok írója nem minden kornak embere.

Miért ne vallaná meg, ő nem szereti vagy nem bírja minden viszonyokban magát föllelni.

Némely érdekek, némely remények tartalma előtte titkos irat.

Betűit nem ösmeri.

Értelmét nem magyarázhatja meg.

Szépségei által el nem ragadtathatik.

A múlt forradalom alatt is ő kettőt nem tudott elhinni, ti.

hogy a győzelem esetében mint független ország fennállhassunk, s

hogy megengedhesse Európa e győzedelmet.

A nép apostolai éppen e kettőt találták legkönnyebbnek.

A harc folyt.

Az eredményeket ösmerjük.

Mármost a nagy hajótörés után egy parton vagyunk, hová a zivatar vetett ki, és nem evezőink vittek. A vakmerő kormányos keletre mutatott, mi nyugoton állunk. Ellenkező távolságok!

S mit kell tennünk jelen helyzetünkben?

Én azt mondom: akasszunk egy *votiva tabellát* a templom falára csodás menekülésünkért, szedjük össze vagyunk maradványait, gazdálkodjunk, szerezzünk, munkálkodjunk a körülmények közt ernyedetlenül és józanon. S ha ekként becsületes fáradságunk gyümölcsözni fog, ha a magyar az erejéhez mért vágyak által törekszik sorsának naponkénti javítására, akkor... akkor nem fogja elérni, amit álomlátói neki jóstak, de azért még boldog lehet.

Aki merészebb, mint én - s merészek vannak nálunk -, az neheztelhet béketanácsomért, de indignációjával és harci rivalgásaival a hazát megmenteni nem fogja, valamint az sem, ki szükségesnek hiszi, hogy a magyar most hallgattassa el szívét, dugja össze kezét, feledje érdekeit, és semmi szerepet ne kívánjon, sőt el se fogadjon a birodalom újraalkotása körül.

E passzivitás szintén veszélyes volna, mert a miénkkel ellenkező iránynak adhatna túlsúlyt, és természet elleni érintkezését idézhetné elő oly érdekeknek, melyek teljes kielégítetéseket csak a mi megsemmisítésünk által nyerhetnék.

A viszonyok cselekvésre intenek.

Konstatírozni szükség helyzetünket.

Nyilatkoznunk kell.

Epimenidész hosszú álma nem nekünk s nem e mozgékony időkhez való.

Mihelyt szemeinket kinyitjuk, és látni akarunk, kénytelenek vagyunk észrevenni, hogy helyzetünk következő:

A corpus jurist, a történeteseti jogot, összedúlták az 1848-i törvények;

Az 1848-i törvényeket félretolta az április 14-i szerencsétlen határozat;

Az április 14-i határozatot saját érvénytelenségén kívül még megdöntötte a Temesvár alatti csata és a világosvári feltétlen meghódolás.

S nemcsak a közjog mezején, de az élet majd minden érintkezéseiben és egész polgári létezésünk mezején szétrombolva van a múlt. A történelmi erők, melyekhez századok óta volt kapcsolva jó- és balszerencsénk, majdnem egészen megszűntek hatni, és a tényleges erők, melyek az üresen maradt helyre léptek, még megpróbálva nincsenek, s működéseik irányát ki sem fejtették.

Minden új, minden szokatlan, minden rendkívüli!

Mit kérdelem én, keserű-e ezt érezni vagy nem? - csak azt akarom mondani, hogy *tény*, hogy *elvitathatlan igazság*.

S a helyzet felől, melybe jutottunk, egyaránt tisztában kell lenni annak is, ki leverettetik általa, mint szintén annak, ki felemeltetett.

Akár örvendünk, akár bánkódunk a nagy változásokon, melyek bekövetkeztek - ösmernünk kell azokat.

És egy tekintet állapotainkra nem teszi-e kétségtelenné, hogy politikánkban a sarkeszméknek többnyire másoknak kell lenni, mint eddig voltak?

Az osztrák birodalom ti. az európai alkotmányos államok sorába lépett - és Magyarországnak *szorosabb* viszonya a monarchiával bevégzett tény.

Ebből következik, hogy európai és birodalmi szempontok nélkül többé semmi irányt kitűzni, hitelre emelni s fenntartani nem lehet.

Láthatárunk szélesedett.

Emelkedjünk akár az öntagadás, akár a meggyőződés erélye által azon színvonalra, hol Magyarországnak és nemzetiségünknek közvetlen érdekein túl a birodalmi és európai igények széles köre végigtekinthető. Mert ha összhangzásba nem fogjuk hozni az európai polgárosodás nagy kérdéseivel s a birodalom organizmusának szükséges kellékeivel mindazt, minek fenntartását, visszaállítását vagy létesítését hazánk és fajunk közös érdekei kívánják, akkor ha százszor is inkább fogjuk szeretni szülőföldünket, mint Codrus, és százszor is több könnyeket hullatunk sorsunk felett, mint Niobé, mégis tapasztalni fogjuk, hogy mindig éppen azon jó, melyet leginkább kívántunk, nem történik meg, és éppen azon rossz, melytől leginkább féltünk, bekövetkezik.

S végtére is az ausztriai háznak tudni kell - s minél bonyolódottabbak az európai viszonyok, annál inkább -, hogy széles birodalmának határai közt, a derű és vész perceiben egyaránt, minő elemeket használhat föl, s mely rokonszenvekre támaszkodhatik.

Nemcsak a belorganizáció - a külhatalmakkal szövetkezés is ettől függ.

S aki ösmeri az allianciák óriási befolyását a státuséletre, megmondhatja, miként egy ország kormányzási rendszere, sőt világtörténelmi hivatása is gyakran határozottatott el azon kül-összeköttetések által, melyek nem létesültek vagy legalább tartósságra nem számíthattak volna, ha az álladalom keblében jelentkező scissiók a valódi érdekeket homályba nem borítják, s ha a maga idejében akadnak őszinte férfiak, kik a félreértéstől nem rettegve, meggyőződésüket akkor is elmondják, midőn az igazság és a népszerűség közt oly hézag támadt, melyet csak önfeláldozással lehet betölteni.

Szerencsétlenségünkre éppen az ily egyének valának nálunk a legritkébbak.

A magyar mindig kitűnt a csatában, s most is midőn alkotmányát elveszté, oly vitéz volt, mint tíz századdal előbb, mikor hazát szerzett magának, s Pusztaszeren közjogot alkotott.

Ezer év a réginek találta őt.

Ez fényoldala.

De viszont alig van nemzet, melynek státusférfiai aránylag több erkölcsi bátorságot ne tanúsítottak volna, mint közelebbről a miéink.

Tribunusaink valának, de a Scipio Nasicák hiányzottak.

Minden szónoklat elnémult a népszerűség Tarpeája előtt.

S csodálkozunk-e, ha a forradalom kitört, és most romok közt járunk?

Azonban még legdrágább érdekeinkből sok volna megmenthető, ha olcsó népszerűség helyett erkölcsi bátorságot keresnénk a népszerű téveszmék ellen.

E sorok írója azon hittel közli nézeteit állapotaink felől, hogy a múlt tapasztalásai nem maradtak nyom nélkül. A magyar irodalom és nyilvános élet egyéniségei már látták, miként lehet a hazát köztapsok közt eltemetni, s ezentúl bizodalatlankodók fognak lenni a hatás oly eszközei iránt, melyek egy nagy népszónok kezében a vészangyal fegyverévé váltak, s több pusztulást terjesztettek a Kárpátoktól Adriáig mindenfelé, mint hajdan a Batu kán csordái.

E sorok írója a nagy terveket nem szereti, és fényes ígéretekkkel senkit sem kecsegtet.

Emlékszik, hogy hajdan Hiero királynak egy híres erőművész oly hajót gyártott, mely a legszebb és a legkényelmesebb volt az egész világon, de történetből a syracusai kikötőbe, melynek számára készült, be nem fért. S e *csekély* hiba miatt hasznát sem lehetett venni.

A magyar - mint Hiero király - már megpróbálta azon lángeszű erőművészeket is, kik mindent fölszámítottak a terepmonon kívül. Óhajtott volna, hogy midőn az új viszonyok közt kövendő politikáját elhatározza, kerülje ki erejének túlbecsülését, s vágyaival csak a létesíthető törekvések horizontján csapongjon.

Erre hatni kötelessége minden hű hazafinak.

Szűnjenek meg nálunk a gaszkonádák.

De a túlóvatosság se tegyen kislelkűvé.

A magyar csak akkor veszhet el, ha örökké a képződés tükrében akarja arcát és lélekvonalait vizsgálni.

Egyedül az önismeret által jutunk céljaink s rendeltetésünk felfogásához.

Tévedni a halandó gyöngesége; de önismeretre törekedni az Isten parancsa, a világvégzet, mely az egyéneket és népeket csalódásaik által bünteti.

2

Nagyobb eréllyel és kockázatosabb életmegvetéssel alig folyt le forradalom, mint nálunk.

S kell-e, volt-e a világon mélyebb csend, rászánóbb önátengedés, mint most nálunk?

Mihelyt a háború megszűnt, a szuronnyal és szablyával együtt letétettek a szenvedélyek is, s a tűzhelyéhez visszatérő nem hozott haza sem bosszankodást a múltért, sem bosszútervet a jövőre.

Másutt az anarchikus mozgalmak minden nagy rázkódás után kimaradhatlanok.

Másutt, miután a táborok szétveretnek, még a tetteges ellenszegülés él, s minden lépcsőzeten alábbszállva, oly nyomorult helyzetben, oly megalázó teren szűnik meg, hogy a történész és az ítélőbíró egyaránt nem tudják a határvonalat a desperationalis harc végmozdulata és a haramjaélet közt elvonni.

Másutt sok idő kell, míg a nép, mely vért ízlelt, ismét megízleli a csend-élet örömeit, s a rendes foglalatosságokat - melyektől gondolatai és hajlamai visszavonultak - megtanulja előbbre becsülni, mint a kalandor, mint a sivár vállalatokat.

S nálunk?...

Nálunk semmi nem történt ekként.

Aki a magyar faj által lakott rónaságon végigutazik, ha idegen, csodálkozva fogja kérdezni, hogy ezen óriás tér nyugodt és józan hangulatát minő tündérvessző varázsolta oly hamar vissza?

Mintha évek sorompói választanák el a forradalomtól, mintha a távol-múltban omlott volna a megeredt vérpatak, mintha a veszély, mely a háztűzhelytől szétkergette a családot, csak egy elavult visszaemlékezés lenne - oly lecsillapultnak, oly magába tértnek látszik a nép.

Nem kívánok félreértetni.

Miután a közvagyon tőkéje annyi milliókkal apadt, és a közállomány szükségai annyi milliókkal növekedtek, miután a forradalom annyi család élélhetési jogát sodorta el, vagy nagymértékben megcsökkentette, miután annyi ház van, hol vagy egy megholt felett gyászolni vagy egy élő sorsa miatt aggódni kell - ámitás volna, ha állítanám, hogy nálunk ki-ki vidám és megelégtelt.

Én itt csak politikai nyugalomról szólok, és szólok a magyar nép józan értelméről, szólok azon magasztos erkölcsi tulajdonok felől, melyek őt visszatartóztatják a fanatizmus és hazafiság palástjába takart minden bűnöktől, minden aljasságoktól, melyek hasonló viszonyok közt másutt elő szoktak kerülni, hogy a kivételes állapotot tartóssá és szigorúvá tegyék.

Tekintsünk szét.

Járjuk be a Duna s Tisza mentét és az alföldi síkokat, hol a legerősebb lángokban tört ki a revolúció. S mit találunk? Mutatkozik-e engedetlenség vagy ellenszegülés?

Az ország nincs még szervezve, a hivatalhelyek ideiglenesen és csak egy részben foglalvák el - de a magyar nép teljesíti kötelességeit. Ott, hol a vidék tömve katonasággal, s ott, hol semmi fegyveres erő nincs - a nép a sűrűlődségtől és a könnyelmű rendezavarástól szintúgy óvakodik.

S fordulnak-e elő ostromállapot elleni vétségek, magasra rúgott-e emiatt a büntetések statisztikája?

Nem.

Sőt a marciális törvények észrevétlenül enyhülnek a békét lehelő, az óvatos szellem által, mely nálunk uralkodik - nálunk, hol minden politikai elítélés a múltra vonatkozik, hol a nép lelkiismeretesen kerüli a kihágásokat; mert a legmíveletlenebb keblében is határozott érzés él arra nézve, hogy ha most szenvedélyeinek tért enged, nemcsak magát hozza veszélybe, de a hazán és nemzetiségen is sebet ejt.

A katonai kormány eréllyel párosult bölcsességén kívül ez a fő ok, minél fogva nálunk az ostromállapot nincs oly kellemetlenségekkel összekötve, melyek másutt mellőzhetlenek.

S miért is volna itt szükség drákói szigorra, midőn a legyőzött forradalom utáni rendes kórjelek nem kerülnek elő, s a hosszas és vérengző polgárháború megszűnésével majdnem egy percben már észrevehető törekvés látszott a rend eszméjének népszerűvé tételére?

A jövődő Isten kezében van.

Egyének és népek megváltoztathatják jellemöket egy nagy szerencsétlenség által vagy a mindennapi élet meg nem szűnő kísértései közt.

Az athenaei Timon, a világbarát és a legnyájasabb háziúr, egy perc alatt vált különccé s embergyűlölővé; s voltak viszont, kiket az iszonyú csapások fölemeltek és megtisztítanak, de a viszonyok apró kellemetlenségei hunyászkodókká és álnokokká tettek.

A lélektan - mint a mérőőn a tengeren - sohasem mutatja ki a szívben a legnagyobb mélységeket.

Csalódni lehet, hol maga a személyesített óvatosság nem kételkedheték.

Nem vitatom tehát, hogy másként ne történhessék, azonban minden jelek arra mutatnak, miként a magyar nép - noha egy bámulatos erélyű és makacs forradalmon esett át, s e forradalom az erkölcsökre és gondolkozásmódra lényegesen befolyhatott - mégis talán egész Európában a legkevésbé hajlandó, a legkevésbé alkalmas hitelév és lélekirányává tenni a mozgalmat, a változtatási törekvést, az erőszakos felforgatásokat.

Ily állítás különösnek látszik egy háború után, mely több ütközetet számlált hónapok, mint más hadviselet évek alatt.

Különösnek látszik oly kitörés után, mely nemcsak a birodalom minden zugát megingatta, de az európai súlyegyen fenntarthatását is rendkívül kétségessé tette.

Különösnek látszik, kivált ha figyelembe vesszük, miként Kossuth legerősebb támasza az utolsó időkben a tömegek rokonszenve volt.

Én azonban dacára e tetszőleges ellentmondásoknak, kétségtelennek tartom, hogy nálunk sokkal kevésbé lehet új rendzavarásoktól félni, mint akárhol, és a magyar nem azért viseli most nyugodtan magát, mert vagyoniilag kimerülve, szellemileg elfáradva van, s nem is azért, mert - miként az Etna tetejét hó takarja - a hideg részvétlenség jéglemeze alatt a rázkódás anyagai fornak, és a láva készül, de egyenesen azért, mert a magyar nép gondolkodásmódjában és érzületében nincsenek meg azon elemek, melyekből másutt következetesen, állandólag és kimaradhatlanul fejlenek ki a nyugtalanságok, a háborgások, a kraválok, az inszurrekciók és a forradalmak.

Vizsgáljuk bár.

Merüljünk mélyebben e kérdésbe.

E kérdés fontos, sőt hazánk sorsával összefügg.

Merüljünk szövedékébe.

Mi az ostromállapot sajátsága?

Fejtegezzük röviden és előítélet nélkül.

A katonai hatalom nem jár annyi szép szavakkal, annyi nagy ígéretekkel, mint a demagógok kora, de azért nem következik, hogy több nyugtalan órákat okozzon, nagyobb hullámzásokat a kedélyekben, a foglalkozásokban és nagyobb áldozatokat az érdekek körül.

Az ostromállapotnak lényegesen szigorúnak kell lenni, mert célja éppen a szigor által elejét venni oly törekvéseknek, melyek a státusélet rendes működését sok időre hátravetnék.

E szigor csak magában nem nyomasztó, sőt a politikai viharok lezúgásakor a kedélyeknek oly hangulata szokott kifejlődni, mely inkább szereti a szabályt és egyformaságot, mint a mozgékony, a változatos, az izgalmas életet.

Egy forradalom után a kifáradottnak eszméje a rend, s hány forradalom volt, mely éppen a legnemesebb, a legönzésnélkülibb szíveket ne fárasztotta volna ki?

Azonban noha az ostromállapot nem feltételez okvetlenül minden szabadabb moccanást elzáró viszonyokat, de mégis e kivételes kormányzat egy sajátsággal bír, mely egészen különbözővé teszi a rendes, bár szintén szigorú kormányzatok akármelyikétől. Az ostromállapotban ti. bizonyos bűnemek terjedése *mindig politikai szabályokat idéz elő*, míg a rendes igazgatásformáknál ez nem történik meg.

S minő bűnök szokták leginkább élesíteni a katonai kormány alatt a politikai szabályokat?

A felelet könnyű.

Az erőnek természetes antagonistája az alatomosság.

Amely népnek vérében van a fondorkodás, a színlés, a lesben állás és a bosszú titkos kielégítése, ott a haditörvények a szelíd kezekben is rövid idő alatt kíméletlenné és sújtóvá válnak, s elviselhetetlenségek nem abban fog fekünni, mert a bűnösöket kérlelhetetlenül irtják, hanem abban, mert a bűnösök miatt szükségessé vált politikai szabályok által az egyéni szabadság körét annyira összevonják, hogy a szűk légkörben majd senki sem lélegzhet kénye szerint.

Egy merény, mely a tömeg hangulatában bízó és rosszat nem sejtő hivatalnokok élete ellen intéztetik, egy mérgezés, egy középületnek szándékos meggyújtása, egy orgyilkolás - mindez máskor csak az ítélőbírák foglalatosságait és a rendőrök figyelmét növelné, de az egyéni szabadság korlátozására lényegesen be nem folya. Ki-ki azon kényelmeket élvezhetné, mint különben.

Ellenben az ostromállapot alatt egész sorát a nélkülözéseknek fogná előhozni, és a szenvedések szótárát kimerítené.

Ez a dolog természetében fekszik, s a helyzet logikájából folyik. Gyanú nyomná csak az erkölcsteleneket, kik egy nagy bűnre, hanem az ábrándozókat is, kik egy nagy lélekbetegségre képesek. A békés polgár, a tudomány embere, a gazdag kereskedő, a zajos palota és a magános kolostor lakója szintúgy tekinthetnék bűnrészesnek, mint a naplopó és a börtönből kiszökött haramia. Mert az említett tények a kivételes időkben egyaránt lehetnének polgári és politikai természetűek. S hogyan ne? Hol van a fanatizmus határa? S ki mondja meg eszközeit? Hát a szicíliai estét banditák rendezték-e? Egy elnyomott lázadás üszkei közt és hamvai fölött nem lehet kívánni, hogy a hatalom a rossz szenvedélyek létezésében ne higgyen.

Szóval: az ostromállapot az alatomosságból folyó bűnök által legkönnyebben válik túlszigorúvá.

Néhány emberért a társadalom szenved. A bizodalmatlanság túllép a korlátokon. A szabályok szigora a kétségbeesést teremti elő. Minden alkalom használtatik a kitörésekre. A nép, mely az első forradalomba csak óriás tömege által a félreértéseknek, csak a legnagyobb mesterséggel sodortatott, utóbb minden kalandornak, minden őrvongóknak zászlója alá vonul. Így örökítettik meg a békétlenség. A zavargás hidrafeje a lemetszés után rögtön kinő. És a belső forrongás, ha tartós, örökké megtele a szerencsétlen alkalmakat a kitörésre.

Innen következik, hogy Olaszországban mind a szigor a lázadás után, mind a lázadás a szigor miatt gyakoribb volt.

Alkalmazzuk ezen általános megjegyzéseket magunkra.

Mi felemelt fővel járunk.

A magyar jellemvonása a nyíltság.

A magyar aránylag nem bosszúálló.

S ha hiszi, hogy valakivel leszámolnia kell, ha egy valódi vagy képzelt bántalmat megtorlatlan nem hagyhat, akkor az elégtételt ország és világ előtt a kitelhető legnagyobb nyilvánossággal szokta magának megszerezni.

Forgassátok a rabok statisztikáját, keressétek föl azon börtönöket, hová a közönséges gonosztevők vannak elzárva, hasonlítsátok össze az elkövetett bűntények neveit a hazában lakó népfajok lélekszámával, s úgy fogjátok találni, hogy az alattomossgából folyó bűnnemekért okvetlenül legkevesebb magyar ajkú van vád alatt.

Alig hiszem, hogy csak egy vegyes népességű hatóságot lehessen az országban találni, hol a törvényszéki eljárások története megcáfolna.

Legalább 1848 előttről kétségtelenül igazam van.

S hogy két rövid év alatt az erkölcsök egészen átalakultak volna, képzelni sem lehet.

Ha nem mestersége a magyarnak az alattomoság, bizony még kevésbé mutathatni nála példát föl e bűn legsúlyosabb nemére nézve, értem az orgyilkolást eltitkolt bosszúból.

A magyar a vérengzéstől nem irtózik, de orozva nem gyilkol.

Orgyilkost a rejtett bosszú kielégítésére nem fogad.

Orgyilkosnak nyereségvágyból be nem szegődik.

Köztünk oly ritka e bűnök akármelyike, hogy nemcsak a hazában lakó többi népfajokkal összehasonlítva az arány nekünk kedvez, de egész Európában aligha fog találkozni nemzet, melynek keblében az orgyilkosságnak számos esetei ne kerülnének elő.

Ez forradalmi idők után nagy fontossággal bír. Mert könnyűvé teszi a kijózanodást, szelíddé az ostromállapotot, népszerűtlenné a hígeszüek reményeit. Egyik kezesség arra, hogy a lázadási anyagok gyorsan nem gyűlnek össze, és minden európai véletlen tűzszikrái nagy gyulladásokat nem támaszthatnak.

Menjünk tovább.

Minden országok története a titkos összeesküvések hosszú sorát mutatja föl.

Majd az arisztokrácia, majd a magasabb klérus, néha a nép, néha egy népnek értelmisége, vagyon és polgári állás különbsége nélkül, vettek részt ily merényletekben.

Hol a szabadság, hol a reakció érdekében készültek az alattomos tervek.

S nálunk?

A magyaroknál könnyen fel lehet számítani az összeesküvéseket.

Mennyiségök aránylag bámulatos kevés.

E komoly faj, e nyílt homlokú és merész szívű nép nem folyamadt oly fegyverekhez, melyeket azok szoktak használni, kiket a szolgaság félénkké, a szenvedés erkölcstelenekké, a bosszú óvakodókká, a szerencsétlenség aljasokká tett.

Sőt nálunk még azon csatornái az eszméknek, azon közlönyei a törekvéseknek sem honosulhatnak meg, melyek nem az isten szabad ege alatt és nem a legnagyobb nyilvánossággal kezelhetők.

Franciaországban egy közepszerű talentum már tudja rendezni minden fonalszárait a titkos összeköttetéseknek. Párizs a megyéket nemcsak szellemi felsőségénél, de az érzeteknél fogva is mozgatja, miket a központról a vidékekre a Piraenektől a Rajnáig mindenfelé kiterjesztett.

A klubok szorosan összetartanak. Gyorsan cserélik ki nézeteiket. Fáradhatlanul élesztik a pártok izgalmait. Ezerek játsszák el szerepeiket, mint a marionette-bábok egy rándításra.

Még a sokkal higgadtabb jellemű Némethonban is a demokraták összeköttetései a megengedett és titkos utakon felöltőleg gyarapodnak.

A Pál-templomból és a sok apró parlamentekből leszorított törekvések hálózataikat mindegyük egyenlő figyelemmel terjesztik ki. A békétlenség központjaival szorosan összefűzve vannak a rokon elemek. E részben kevés különbség van a Rajna jobb és bal partja, a fontolgató német és a könnyelmű francia közt.

S alig lehet elhatározni: miben volna több haszon? Az állomány nyílt és őszinte megtámadásában-e vagy ezen álnok működésben, mely farizeusi gonddal számon tartja a törvény betűit és a pártfegyelmet a legfőbb tökélyre vitte, hogy a legnagyobb zavart az alkalmas percben idézhesse elő.

És csoda-e, ha végtére a rend elemei ki fognak merülni oly harcban, hol láthatlan kezek intézik a legerősebb csapásokat, és minden jog, melyet a szabadság magának megszerzett, leshellyé válik, hogy a pártok onnan irányozhassák egymás ellen nyilaikat.

Ez kínos, ez elviselhetetlen állapot.

Semmi kétség, hogy az európai viszonyok, amint most átluggatva vannak, egy nagy rázkódás félelmében fogják még soká tartani a kedélyeket.

És miként a madarak, ha földingást éreznek, kábulva bolyongnak, lecsapják magukat majd az ágak közé, majd felemelkednek a lég örvényébe, és szárnyaik rezzenéseivel a nyugtalanság ösztönének, mely a közelgő vészt hirdeti, hatalmát fejezi ki, szintúgy alig van már Európában higgadt politikai irány, mert az eszmék elvesztették súlypontjaikat, a szenvedélyek gőzköre nyomasztóvá lett, és a legszebb talentumok a változások bösz sejtelmétől sodortatván, egy végletre a másakra tévednek, pihenés, remény és vigasztalás nélkül. Ily helyzet demoralizációjához csak veszélyessége hasonlít.

És e veszélyesség, e demoralizáció gyökéroka, hogy azon rendezési ész és erő, mely eddig az állomány megalkatására és nagyra emelésére fordított, most többnyire a státus elleni mozgalmak organizációjára használtatik.

Az engedelmisség és kötelességérzet, mellyel eddig a *társadalom* rendelkezett, már a *társulatokhoz* kezd átmenni, s a rajongóknak - kiknek száma óránként nő - doktrínáikban van hazájok, honszerelmök pártbuzgóságából áll.

Mily kevés illik e sötét színezetből reánk, azt egy rövid átnézés fölvilágosítandja.

Nincs oly hatalmas elme, mely a magyar faj közt a titkos szövetségek organizmusát kifejteni és fenntartani tudná.

Már térképileg is igen nehéz az ily vállalat.

A mi óriás rónánk a mérföldekre eső falvakkal, a gazdag, de különvált és népesítetlen pusztáinkkal, a homokutakkal, a nesztelen vidékekkel, hol csak a méla és szaggatott szélzsivaj, a pásztorfüty és a nyájkolomp töri néha meg az innepi hallgatást; ismétlen ezen óriás róna, mely kimeríthetetlen keblét félig elzárta a világtól, s csak gyér összeköttetést enged az ország főbb pontjaival, még évtizedek múlva sem lehet arra alkalmas, hogy a közlekedést egész gyorsasággal hagyja magán átvonulni, és a lakosokat azon éber érintkezésbe hozza egymással, mely könnyűvé teszi a klubok és asszociációk összpontosított, titkos és egybevágó működését.

A Duna és Tisza tere Magyarország szíve és a magyar faj fészke. Ami ott sikertelen, az a más részekén erőre kapni s a hazára nagy befolyást gyakorolni nem fog.

De ne bajlódjunk a térképpel.

Szóljunk - ami fő dolog - a nép jelleméről; mert az anyagi akadályokban, egy nemzet erős akaratjával szemben, alig van annyi kezesség, hogy különös tekintetet érdemeljen.

Hajlandónak látszott-e a magyar valaha az összeesküvésekre?

Feljebb megmutattam, hogy nem.

Az okoknak, melyek ettől visszatartóztatták, egy része ama titkos viszonyokra is illik, melyek a februári forradalom óta a destruktív elemeket összefűzik.

Továbbá, ha a mi municipál-rendszerünk hatását az erkölcsökre és politikára taglalgatjuk, két eredményre jutunk, mely a magyar forradalmak elmélete körül azoknak, kik a zavart csinálják, mint szintén azoknak, kik elnyomni akarják, egyaránt zsinórmértékül szolgálhat, legalább addig, míg az új törvények alakító ereje a kedélyekből kitörölheti az ősi intézményeknek, megszokásoknak és tradícióknak bélyegeit, melyek a gondolkozás- és tettirányra a századok betüivel vannak lenyomva.

A megyei élet ti. megtanította az embereket a központi kormány nélkülözésére oly határokig, meddig máshelyt lehetségesnek nem tartják.

A táblabíró magára volt hagyatva. Ritkán nyert utasítást Bécsből vagy Pestről. A felülről jött figyelmeztetésekre nem is szeretett hallgatni. Intézte a környék ügyeit barátságos tanácskozásmányokban és egy felszínes, hibás, tökélytelen, de könnyen forgatható mechanizmus által, mely megyéjét, ha a szükség kívánta, a szomszéd megyékkel gyorsan összekapcsolá. A nép az alispánt talán a királyon kívül a legfontosabb lénynek képzelte, és történeti kegyelettel volt a megyei igazgatás iránt, mely - valljuk meg - gyakran vala iránta méltánytalan és túl szigorú, de ez nem változtatott a bizadalmas viszonyon, a belső rokonszenven.

Mert a történelmi emlék erős cement, és sokáig összetartja az egybe nem illő részeket is, míg lehet, az óvatosság indokainál, s ha ez a támasz már lehullott, a szív előítéleteinél fogva.

E gyarlóságot hibáztatni szabad, eltagadni nehéz.

A fönnebbiekből következik, hogy ha Magyarországon - mitől a gondviselés megőrzend - egy revolúció ütne ki, a főváros elfoglalása viszont nem vonná maga után - mint Európában mindenütt - a mozgalom üterének kettémetszését; mert a történeti vagy természetes súlypontokon ismét összealakulni tudna a forradalom, és a kész formák szerint a megyei autonómia gépén könnyen forgathatná a közigazgatás öszvejét.

Ennyiben tagadhatlanul kezére játszott a mi tisztes megyei rendszerünk a revolúciónak, *ha már egyszer az kiütött*; de másfelől a magyar népnek különben is álnokságot nem ismerő jellemét annyira rászoktatta a nyilvánosságra és az alattomos működések kikerülésére, hogy a

forradalom előkészítését egy közepszerű kormány mellett is lehetetlenné és kitörését könnyen megelőzhetővé tette.

A táblabíró csak oly nézeteket pártolt, mely a tekintetes megye jóváhagyásával volt ellátva. Ezen útleveél nélkül gyanúsnak tartaték minden eszme, s a tisztességes társaságokban nem örömet fogadtatott el. De az ily korlát tulajdonképp mégsem zárt ki semmit, csak némely gondolatnak vette ki fullánkját, s némely vágyat, levonván róla a titoklepelt, érdekességétől fosztott meg. Alig volt képzelhető oly tárgy, mely a megyegyűlések körébe ne esett volna. Az ország és egyesek sérelmei, a közigazgatás és közkezelés ellenőrzése, a belügy minden szövevényeinek kikurkászása, minden kigondolható reformok megvitatása és minden elbeszélhető teendőknek teljesedésbe vétele, még ezek korántsem merítették ki a megyegyűlések szőnyegére vonható kérdéseknek öszvegét. A táblabíró, ha az európai politikával nem vala megelégedve, egy körlevelet fogalmazott, mely megjárta az ötvenkét megyét, s az igaz, hogy a dolgokat úgy hagyta, amint voltak, de legalább a nemes indignációnak kaput nyitott, s nem kellett semmit a kebelben zár alatt tartani, hogy a titok által varázstot, a korlát miatt erőt nyerjen.

Ki vonná kétség alá a mi ősi megyerendszerünk számtalan hibáit? S én legkevésbé istenítetek oly intézményt, melynek mostani bámulata képmutatás lenne, miután évek alatt foglalkoztam gyöngeségeinek bírálatával.

Tagadhatlan, hogy a megyerendszer közjogi, közigazgatási és törvénykezési szempontokból kényelmesen és sikerrel volt ostromoltatható.

Tagadhatlan, hogy az eszmék terjesztése körül nem versenyezhet a szabad sajtóval.

De egy előnye volt a sajtó felett, volt hatása a jellemre, melyet a nyilvánosság sokkal tökélebbebb eszközei nem pótolnak ki.

A sajtó útján ti. aránylag kevés ember közli véleményét. E kevésből csak néhány emelkedik hírnévre, és kizárólag a főváros eszméi, az ország gyűlpontjának törekvései avatják a zsunalisztát elősmert tekintéllyé. Semmi sem ritkább, mint egy vidéki lapszerkesztő általános befolyása a vélemények irányára.

Ellenben a mi régi megyegyűléseinken, akinek valami szivén feküdt, elmondhatá s hogy kihallgattassék, nem kellett tudományos, cifra, sőt összefüggő előadás sem. A közönség megvárta a helybeli tekintélyektől a nyilatkozást minden fölmerülő kérdésre, akár értettek hozzá, akár nem. A tömeg kórust formált a pártvezérek körül, s aki egy külön szónoklatot a legrövidebb alakban sem mert elvállalni, azért még nem maradt részvétlenül, sőt tettleges és kiegészítő hatást gyakorolt helyeslő vagy rosszalló rivalgásai által, melyek szintén számítás alá jöttek, és a betöltött kötelesség önértetét csepegtették minden statisztába.

Ha a nyilvánosság két közlőnyét, a sajtót és a megyegyűlést összehasonlítjuk, látható, hogy az első fölvilágosítóbb, a másik csillapítóbb. A sajtó - ha feladatának megfelel - a hibás eszméket rontja szét; a megyegyűlés, míg létezik, a rossz szenvedélyekből vette ki a fullánkot.

Mert titkos komplottokra és mesterkélrt pártszövetkezésekre kevés vonzalma lehetett oly embernek, kinek kötelességileg kellett a tárgy iránt, mely örömet, és a tárgy iránt, mely bút okozott, véleményét elmondani. Nem nyúl alattomos eszközökhöz az, ki hiszi, hogy bír egy alkotmányos fegyverrel a fenyegető visszaéléseknek vagy a közalgó veszélynek legyözésére. S kerülhet-e egy bonyodalmas, egy kitúrússal járó bosszúterv oly egyének közt elő, kik haragjaikat nem kénytelenek kebleikbe zárni, és az ellenszenvnek, mely idegeiket feszíti, nemcsak szavakat, de formát is és eredményre vezethető alakot adhatnak? Hogy bizonyosan igen ritkán kerülhet elő, jól értik, kik a gőzmozdonyra a ventillt alkalmazzák, s az anyagi erők törvényeiről a lélektan szabályaira és a szenvedélyek bölcseletére főlemelkedni tudnak.

Nem azt akartam mondani, hogy a megyei élet oltá a magyar jellembe a nyíltságot, hanem hogy a magyarnak nyílt és őszinte jellemét a megyei élet kifejtette, sőt talán szélsőségig vitte.

A mi szétrontott municipál-rendszerünk a kedélyeket egypárszor rábírta oly határozott lépésre, melynek gyászos következéseit a korona bölcs engedékenysége által előzte meg; de állandólag kiirtója volt minden hajlamnak, mely a politikában az éjt, a titkot, a leshelyeket és a lappangó munkásságot keresi.

Ezen természetét semmi körülmények közt nem változtatá meg.

Aki valaha táblabíró volt, oly eszmét, melyet meg nem vitathat, mely mint a pávatoll a napfényre, ki nem terjesztheti színeit, aligha fog pártolni mindaddig, míg az új institúciók és az új szükségek tégelyében észjárása s cselekvési modora újra nem öntetik. Ehhez pedig sok idő, sok csalódás, sok szenvedés kell.

A magyar köznép is megszokta a tekintetes rendek védszárnya alatt saját nézeteinek tartalék nélküli elmondását.

E részben legkevésbé sem volt intoleráns a megye.

S ki hozhat föl példát, hogy a közgyűléseken nyomozat vagy rendkívüli szigor határoztaték az alsóbb osztályok beszédei, suttogásai és nyilatkozatai ellen?

A falu népe, kivált a magyar faj, gondolatait soha nem rejtegeté. Tanakodott, beszélt kíváncsairól és aggodalmairól. Hagyták őt háboríthatlanul házi körében és pohara mellett.

Miért tanulta volna meg a titkolózást?

Rendőrt soha nem látott.

Az állomány inkább egészen mellőzte a népet, mintsem szorosan felügyeljen reá.

Ez hiba volt.

De annyi kétségtelen, hogy a magyar a polgári állás minden rétegei közt egyaránt és oly mértékben megtartotta nyílt őszinteségét, hogy ha Európa minden pontjait a pártok titkos működései döntenék, a Szent-Vincent-foktól a Lajtáig egy hálózata a kluboknak terjedne szét, ezen összeköttetés a magyar föld határfolyamánál megakadna; mert itt a kockáztató fellépésekre lehet találni alkalmas embereket, de az óvatosan eltakart konspirációkra nem.

Ausztriának egyik volt miniszterelnöke - ki eljárásának és megtámadtatásának okait a május 2-i és 3-i bécsi mozgalmakkal együtt egy rövid röpiratban a közvélemény ítélőszéke elébe terjesztette - a többek közt így szól:

„Senki nem hozhatja kétségbe a fogalmak általános zavarát, melynek tanúi mi vagyunk. S éppen e zavar általánosságából eléggé kitűnik, hogy az nem egyes személyek befolyásának, de a tévutakra indult polgárisodás föloszlató erejének tulajdonítható. Sokan, kik a közelebbi évek eseményeit előmozdították, máris elnémultak, és a váratlan rombolásra, mely bekövetkezik, rémülve néznek. A legtovább ment országok eszélyesebb férfiai nem boldogságot, melyet többé alig remélhetnek, hanem nyugalmat óhajtanak, melyre mellőzhetlen szükségök van, hogy bukásaikat kiépíthessék, és a megbomlott rend helyreállításának eszközeiről gondolkodhassanak.”

E rajz még inkább illik mostani napjainkra.

Az európai forradalmak egy ciklusa bevégeztetett.

Fegyverszünet van.

De az eszmeharc kezdetén vagyunk még.

A bős elemek kifáradtak, de nincsenek lefegyvereztetve.

Nagy készülétek tétetnek új táborozásokra.

S mik a szélső párt jelszavai?

A szocializmus és köztársaság.

Az első külön létesíthetőnek, a második külön célravezetőnek nem tartatik.

A kettőnek egyesítése végzi be, mint hiszik, a szegények harcát a gazdagok ellen, s kezdi meg az új civilizációt.

Hogy a Korán olvastassék, Omar elégette az alexandriai könyvtárt, a régi ismeretek, a régi bölcsesség rakhelyét. Hogy az új doktrína kelendő legyen, a szocialista köztársaság hitlejeseitől hamuvá akarják tenni egész Európában a mostani polgárosodást.

A valószínűség törekvéseiknek sikere ellen szól, de azért e törekvések léteznek és terjednek.

S ha a rend és józan szabadság emberei szilárd eltökélést nem mutatnak, a kitörés hamar következni fog.

Eredményei föl nem számolhatók.

Csak a temérdek áldozat vérben és boldogságban, ez kétségtelen.

Miután látható, hogy az európai forradalmaknak állandó anyaga leendő a *szocializmus alapjára épült köztársaság* - fődolog mindenütt tudni a hajlamot, a vonzerőt ezen eszme felé.

Tekintsünk tehát megint hazánkra.

Mutatott-e a magyar nép a forradalom alatt készséget a tulajdon fogalma ellen föltámadni? Élt-e a tömeg szívében éber és munkás gyűlölet a gazdagok ellen? A magyar kedélye hamar beszívhatja-e ezen kovászát az örökös fermentációnak?

A proletáriátus fenyegető mennyiségre szaporodott-e nálunk? És lehet-e attól tartani, hogy két ellenséges osztályra fog szakadni a nép, ti. azokra, kik nem proletáriusok és azokra, kik proletáriusok? Mert midőn ezen különválás megtörténik, s a néptudalomba megy át, midőn a rongyokat sohasem a szerencsétlenség vagy bűn, de mindig az elnyomatás jelének tekintik, már akkor a kóranyag elterjedve van, és a krízisnek okvetlenül be kell következni.

Az előbb föltett kérdések a forradalom előtt is többször hozattak szőnyegre, de akkor értelmezések különbözött a mostanítól.

Mert csak a februári napok által lett a szocializmus komoly kérdéssé; csak a júniusi torlaszok és Cavaignac ágyúi, csak a makacs tusa s a véres győzelem mutatták meg, hogy a társadalom határozottan kétfelé kezd oszlani, s hogy a szocializmus kérdéséből szoros értelemben napi kérdés váljék, Napóleon Lajos elnökségére volt szükség; és hogy a szocialisták még azt is remélhessék, miként nemsokára Párizsban parlamenti szótöbbség fogja az európai polgárosodás eddigi eredményeire a nagy kárhooztatást kimondani, már ennyit, éppen ily sokat csak a közelebbi választások óta lehet képzelni.

A látnoki elme, Széchenyi lángesze sem emelkedett oda, hogy Európának oly lázas állapotját sejdíthesse, melyben a magyar a többi népekkel egyetemben még fölszólíttathassék akár a csatamezők, akár a forradalmak, akár a törvényhozási gyűlések által magát deklarálni a *tulajdon eszméjének* jogossága vagy jogtalansága iránt.

Ennélfogva mindaz, mi 1848 előtt a „Kelet Népe” és általában a politikai irodalom által nálunk a birtok és a birtokosok elleni törekvésekről felhozott, egészen más viszonyok jellemzésére vonatkozik, mint aminők most fenyegetik a társadalmat.

Ha akkor mondták, hogy a reformok oly módon, mint indítványoztatnak, „a semmivel nem bírónak a vagyonosak elleni harcára vezetnek” és „majd verik a kaputosokat” - ha erre a másik táborból válaszoltatott: „veletek, ha akarjátok, nélkülöttek, ha kell”, ha, ismétlem, ehhez hasonló aggodalmas vagy a küzdést hetykén földidőző nyilatkozatok szórattak, és a pártharag a vádakban túlmént minden határokon, s a polemizálók majd szocializmusról, majd kommunizmusról beszéltek, e nagy szavaknak értelme 1848 előtt korlátolt vala, és nem betű szerint vétetett.

A mérséklettek attól tartottak, hogy az izgatások következtében az ősiség kíméletlen módon, a nagybirtokosok kárával és a felső arisztokrácia törvényhozási befolyásának csökkenésével oldatnak meg, attól tartottak, hogy az úrbéri viszonyok a folytonos izgatások miatt egy erőltetett örökváltság által, rövid úton, rögtöni felszabadítás mellett és oly kevés vagy illuzórikus kártérítéssel oldatnak meg, amint egy forradalmi eljárás gyorsasága és szenvedélyessége követeli.

Ettől féltek 1848 előtt a fokozatos kifejlés és mérséklett reform barátai.

És féltek, hogy az arisztokráciai alapok megdöntetvén, a demokrácia veendi által a dolgok vezetését.

Többre nem terjeszkedtek sejtelveikkel.

A kommunistákon vagy szocialistákon az úrbéri viszonyok és az ősiség gordiusi csomójának kettémetszőit - proletariátuson és nadrágtalanon a demagógot, a prókátorok uralkodásán a demokrácia felülkerekedését értették.

Miként juthatott volna nekik eszökbe, hogy egypár év múlva Európában a *tulajdon eszméje, a birtok jogossága* elvileg megtámadtatni fog, s nem igénytelen írók által, mint évezredek óta történt, de parlamenti pártok és törvényjavaslatok útján?

Miként képzelhették volna ők, hogy Franciaországban maholnap még ily kérdések is kerülhetnek szavazat alá: a tulajdon orzás-e, vagy pedig a tulajdon megsértésének bizonyos nemei orzások? A birtokos tulajdonosa-e birtokának, vagy az állományé minden tulajdon, és az eddigi birtokos haszonbérlnök, sőt többnyire bűnös haszonbérlnök tekinthető?

Miként képzelhették ők, hogy a közjog mezején a vitatások rövid idő múlva akörül fognak összpontosulni, hogy a földbirtokosok, a legnagyobb haszonbérlnök, a háztulajdonosok, a tőkepénzesek, a gyárnokok, az iparosok, a mesteremberek és vállalkozók pártja legyőzessék-e, s ha legyőzetnék, a győzedelmes gyármunkások, mesterlegények, napszámosok, szatócsok és határozott jövedelem nélküliek pártja mi módon vezesse a kormányzatot?

Hogyan képzelhették volna mi, mérséklettek vagy túlzók, hogyan sejdíthette volna Magyarországon valaki a szocializmusnak e harcát és a forradalmaknak oly romboló erejét Európában, mely a társadalom alrétegeit föltozja, hogy magát a társadalom egész rendszerét a legutolsó szegig vagy kötésig helyéből kimozdítsa?

Hogyan érezhette volna nálunk író vagy szónok e rémes és gyors változások előperceit?

Mi természetesebb tehát, mint az, hogy 1848 előtti nyilatkozataink a birtokosok és birtoktalanok harcáról Magyarországon, úgyszintén a szocialisztikus irány terjedéséről, egyik vagy másik megyében a nép szelleméről semmit sem bizonyítanak.

Akkor tág, elmosódott és kevésbé fenyegető értelme volt e szavaknak.

Most e szavak értelme szűk, határozott és közeli.

Akkor más fogalom rejlett e szavak alatt, és a szó csak popánc volt, mely rémített.

Most a fogalom és szó egy, s bennök a valóság ijeszt.

Tegyük tehát mint új kérdést föl - mert lényegileg csakugyan új -, vajon a magyar nép könnyen ragadtathatik-e a szocialisztikus tévelygésekbe?

Feleljen reá forradalmunk.

Kossuth kormánya - barátai sem tagadják - elkényeztető és gyöngé vala.

Ott a bűn fékezésére erőt, a kívánságok mérséklésére hajlamot, a népigény megtagadására bátorságot hasztalan kerestünk volna. Érzélgés volt elég; de azon mély érzés hiányzott, mely egy rossz irány szerencsétlenségeitől megdöbbenve, kész a veszélyt eréllyel és önáldozással feltartóztatni.

Kossuth maga inkább volt a népszerűség, mint a népeszmék embere. Hatni vágyott. Az eszközöket a körülmények szolgáltatták ki. S az idők oda fordultak, hogy Kossuthnak naponként mellőzhetlenebb szüksége lőn a tömeg hajlamára és karjára támaszkodni. Különben lesüllyedt volna saját körében, idegen erő hozzájárulása nélkül is. Természetes, miként ő meg nem tagadand vala semmit, ha megtagadásából az magyaríztathatnék ki, hogy lehet kebel, melyben a szabadság eszméi iránt több lelkesedés doboghat, mint az övében, és lehet agy, mely pazarabb termékenységgel hozhatja elő a népboldogítás eszközeit, mint az övé.

Kossuth nem arra ügyelt, hogy tervei tömörek, de hogy sokfélék, csillogók és népszerűek legyenek.

Ő élére állította volna magát minden képzelhető iránynak, mely az övének szélsőbbnek látszott, ha a körülményekből gyanítani lehetett, hogy egy filippika által még meg nem semmisül, és bír oly talentumos emberekkel, kik közül valamelyik pártvezérré nőheti ki magát.

A képviselőház történetének ismerői bevallani fogják Kossuthról nézeteimnek igazságát.

Következik belőle:

miként ha a vidékeken rivalgani kezdenek a szocialisztikus eszmék mellett,

ha egy tízezerből álló népgyűlés Kecskeméten vagy Szegeden elfogadja mint programot a szocializmust; ha tíz mezőváros intéz köszönő iratot e hazafiságért,

ha egy hírlapíró e téren működéseért vállra emel a nép, s az utcán meghordoz,

ha a forradalom messianizmusának, mely egyedül vezetend idvességre, kereszteltetik egy debreceni hetivásár reggelén a szocializmus, s néhány népszónok elmondani fogja, hogy csak Kossuth képviseli a nemzetet, és a magyar forradalomnak nincs a világon hatalom, mely ellenálljon, mihelyt Kossuth nem engedi jobb meggyőződését a táblabírák által korlátoztatni,

ha a parlamentbe petíció nyújtatik be nem sok aláírással ugyan, de - mint állítatik - százezrek megbízásából és a nép millióinak érdekében,

ha a petíciónak a ház szőnyegére tételekor teli lesznek a karzatok,

ha a petíció tárgyalásba vételét egy szónok élénken sürgetné, s beszédéből dialektika, tűz, ügyesség, képzelem, tiszta rendezés és népszerű modor látszanék, hangja pedig a szükséges terjjel és zengzetességgel bírna,

ha, midőn e követ beszédét elvégezte, hat radikál pattanna fel székéről, s melegen szorítná meg kezét a szónoknak,

ha a karzaton többen tapsolnának, s néhányan keresnék szemeikkel a hazaárulókat, a girondistákat, kik a legvilágosabb igazságoknak is ellenszegülnek,

ha a petíció nem utasíthatnák egyszerűen a kérelmi bizottmányhoz, hanem fölolvastatnék, és így a forma kérdésében, leginkább az emberi kíváncsiságnál fogva, egy jelentés nélküli győzedelmet nyernének a szocialisták,

ha a fölolvastott petíció nagy többség által mellőztetnék ugyan, de „a törpe minoritás” a szavazatkor egyenként karzattapsokban részesülne, mire kétszáz megfizetett vagy fanatikus kéz elég,

ha a Közlöny megjelenése után a mozgalmat rendezők különböző álnevek alatt néhány cikket írnának az óriás hatásról, melyet a népben gerjesztett a petíció tárgyalását sürgető nagy szónok rendkívüli beszéde,

ha ezért a szónokot két város tiszteleti polgárrá tenné, egy megyeválasztmány - a félénkebb vidékekről, hol a nép komolyabb arcokat vág - köszönőirattal tisztelné meg, és egy fáklyás zene - mi a rendőri hivatalnokokból Debrecenben mindig kitelhetett - magával vonva az utcanepet, éljenezni kezdé Kossuthal együtt a szocializmus szónokát is,

ha e szónok két hét múlva miniszteri tárcával megkínálatnák, de el nem vállalná, mégpedig oly okokból, melyek éber becsszomjat látszanak elárulni, és egy rivális támadhatása iránt némi aggodalmat gerjeszthetnének,

ha ezen magukban jelentés nélküli dolgok, melyek kivált forradalom alatt önként fejlenek, nálunk megtörténnek, s különösen oly időben, midőn Görgey vagy Bem győzött, és midőn Bayernben sörforradalom van, vagy Csehország hegyes vidékein a gyármunkások a napibér fölemelését kérik - semmi kétség,

hogy Kossuth maga emeli föl a szocializmus zászlóját, és érdekeit a „törpe minoritásával” összeforrasztja, roppant népszerűségével és rendkívüli szónoklatával megdöbbentő súlyt nyújtandó a különben gyöngye és kevesektől pártolt ügynek.

Nem lett volna másként.

Az egész forradalom története melletttem szól.

Minden nagy kérdés, mely nálunk új lendületeket adott a szélső szabályok felé, rendszerint ily viszonyban állott Kossuth gyarlóságaival.

Nincs szándékom egy távollevőt - ki különben is eléggé szerencsétlen a viszonyok súlya és lelkiösmerete miatt -, nincs célom Kossuthot vádolni; én a magyar népet akarom magasztalni, azon értelmes és józan falusi lakosokat, kik bármi magasra emelkedtek a forradalom hullámai, nem számítottak a hajótörésre a partzsákmány miatt - kik, ha összedőlt is minden rendezett viszony, mint a múlt század elején Lisszabon a földingás által, nem azért jártak a szívrepesztő romok közt, hogy az elhagyott, a védtelen státusépületet kirabolják, hanem hogy segítsenek, ahol a veszély kiált, és áldozzanak, ahol szükség van a nép védekére s önkéntes szenvedéseire.

S hozhat-e fel példát valaki, hogy a nép a tulajdon eszméjének akár megdöntését kívánta volna, akár áthelyezését oly alapokra, melyek tetteleg a létező vagyonöszveg elkobzásával és fölosztásával egyenlők?

A míveltebb osztályból találkoztak - bár gyéren - hirdetői az új tannak is. Valának, kik vagy blazírozottság vagy különködés vagy a régiben maguknak kört nem lelő becsszomj miatt nem voltak egészen idegenek a homályos törekvések, a határtalan vágyak felé vezetni a nép figyelmét és a kommunizmusig mindent ígérni, csak hogy valami tőlök is elfogadtassák, s valami által jelét adhassák, hogy léteznek.

De a nép nem érté, nem hitte, nem követé tanácsukat.

Pedig minő alkalom nyílt árt szabni, díjt határozni és mindent követelni!

Mily eszközök voltak a nép kezében!

Szédeleg az ember feje, ha a vészterhes pillanatokra visszagondol, azon percekre, midőn minden jog s mindenkinek élete a szenvedélyek szabad rendelkezése alá vettetett, és nem volt magasság, hová a tömeg keze fel nem nyúlhatott volna, ha akarta; és nem volt mélység, hová különösen az arisztokrácia le nem taszítottatott volna, ha a nádfedelek alól a kastélyok ellen akár tettelegesen föllépés, akár *csak békés demonstráció* indíttatik meg.

Sőt a *békés demonstráció*, ezen machiavellizmusa a lázadóknak, mely a rendet éppen akkor ígéri, midőn fölforgatja, még nagyobb eredményre vezetendett.

Emlékezzünk vissza két momentumra a forradalomkor.

Jellasics bán közelget. Kossuthtól a pesti közvélemény kezd elfordulni. A képviselőház használván a hangulatot, örömmel vezeti más kezek felé a hatalmat. Kossuth rést keres a távozásra, föl nem ötlő ürügy alatt. A követek nagy része látja a leplen belől a célt és segíti elő. Sok kedély - a história igazságos fog lenni -, sok kedély megkönnyült. Többen remélik, hogy az ő eltűnésével sorompói hullanak le a félreértéseknek, hullámai esnek alá az ingerültségnek, és tér nyílik egy eszélyesebb politikára, mely csendesíthet és enyhít.

Ez volt a pillanat, midőn Kossuth belső nehezteléssel az intelligencia véleménye iránt, a népesebb mezővárosokban körutat tartott és szónokolt.

Ha ekkor a nép kíván és mindig kíván, ha egész chartáját a fölforgatásnak Táncsics néplapjának szellemében fogta volna követelni... kérdés: Kossuth a Herkules keresztútján, a határozó ponton melyik ösvényt választotta volna? Azt-e, mely a bujdosót a haza határszélei felé viszi, hogy az önkéntes száműzetéssel bezárassák a pálya, vagy azt, mely a néptribunt az eszmék határszélére ragadja, hogy a szocialisztikus mozgalmak élén a hatásszomj új kielégítést keressen?

Miért felelnénk?

A nép nem követelt semmit.

Elmaradt a tűzpróba.

Bár kisebb mértékben, de megnyílt ugyanezen alkalom, mikor Kossuth a világszabadság hegirájának napjait Szegedről kezdte számlálni, és egy igénytelen erkélyről Európa minden népeinek látnoki lelkesedéssel ígért új korszakot, mely Szegedet a szabadság Medinájává, egy szent várossá avatandja.

Az erkélyre csodálkozással nézett a köznép, de nem emelte föl szavait az erkély szónokának lelkesedését igénybe venni, és nem mondá, nekünk ennyi és ennyi előlegezés kell abból a nagy szabadságból.

Kétségtelen, miként forradalmunknak kiömlései nem valának elég erősek annyi szemetet fektetni a régi viszonyok szétdőlt terére, hogy a szocializmus buján tenyészhessék.

Pedig Európában mindenütt a nép a múlt években sokkal kisebb revolúciók alatt szocialisztikus irányt vett föl.

A magyarnak akadtak izgatói minden megfogható képtelenségre, a magyar népnek vala alkalma követelni a lehetetlent is, a magyar kormány támasz és erő nélkül, amint volt, még akkor sem tagadhatott volna meg makacsul egy népkövetelést, ha kivihetlensége vagy veszélye bizonyosnak látszott, de ily anarchikus helyzetben is a nép önzése keskeny körben mozgott, s nem vőn föl soha oly színt, mintha a vagyonosok ellen mint osztály ellen törne, és a birtokjognak mint fogalomnak megsemmisítését vagy új alapra tételét követelné.

Csongrádban és Békésben volt legmelegebb tűzhelye az elégtelenségnek bizonyos terhek és tartozások miatt. Csongrád s Békés még kommunisztikus hajlamúnak is mondatott.

Csongrád s Békés falujegyzői a *lex agraria* melletti izgatással vádoltattak némely körben.

Csongrád s Békés a megyei bizottmányba tagokul többnyire közlakosokat, vagy mint a franciák mondanák, „a nép fiait” választván, azon gyanú alatt volt, hogy a szélső demokratiai eszmékkel örömmel szövetkeznek.

És végre is mit tett e két megye népe?

Engedelmeskedett. Kinek? Aki magát szolgabírónak mondotta, aki ha nem parancsol, ha nem intézkedik, minden egy nagy anarchiába oszlik föl. Ezt ösztönileg érezte Csongrádban és Békésben szintúgy, mint másutt a nép, és teljesíté kötelességét.

De a magánjogi viszonyok irányában mit követett el? Mert ez határoz a fölvetett kérdés körül.

Csongrád és Békés élénkebb hangon kívánta a hűbéri viszonyok végelintézését. Ugyanazon kárpótlási elvek mellett, melyek az 1848-i pozsonyi országgyűlésen alapul vétettek, óhajtotta, hogy szűnjék meg minden robot, minden tized. Továbbá az 1848-i törvények szelleméből indulva ki, miután a helységekben az úrbéreszek birtokossá lettek, sürgeté, hogy a regálék ne maradjanak kizárólag a régi birtokosok kezében, hanem mert természetöknél fogva a birtokkal járó előnyök, tehát szabályoztassanak az új viszonyok igényei szerint. Végre az úrbéri constitutivum nem lévén az említett megyékben is tisztába hozva, és miután a legelő felosztása körül a magyar törvények határozatlanok és minden oldalra vonhatók valának, Csongrád s Békés köznépe az úrbéri constitutivum fölött sok egyenlenségbe vegyült, és némely régi tagosítást, mely által magát megcsalottnak hitte, tetteg fölbontott. Ezenkívül akadtak egyének s helységek, hol a faizási servitus kellemetlenségekre, visszaélésekre és rakoncátlanságokra vezetett.

Ez a vádlajstrom.

Ha szemünkkel a pontokon végigfutunk, mondhatjuk, hogy az 1848-i törvények a szabatosság hiánya miatt a kedélyek nyugtalanítására és a volt földesúrrali huzalkodásokra magvakat hintettek el, melyek Csongrád és Békés megyében inkább vertek gyökeret, mint másutt;

mondhatjuk, hogy a pörlekedő felek akadékoskodásait, melyek egy törvényes keresetnél gyakran előfordulnak, átvitte Csongrád és Békés köznépe az életbe, s feszültté tette a régi s új birtokosok közti helyzetet;

mondhatjuk, hogy az 1848-i törvényben kijelelt kárpótlási ígélet a körülmények sajátyszerűsége miatt nem lévén egyhamar teljesíthető, gyöngédtelenség volt új megváltásokat helyezni „a nemzeti becsület védpaizsa alá”, mely paizs a legjobb akarat mellett is nem mindent és nem mindig fedhet;

mondhatjuk, hogy ámbár egy elfogadott eszme addig hatni és alakítani meg nem szűnik, míg az utolsó konzekvenciákat el nem éri, vagy egészen föl nem hagyatják, mindemellett Csongrád és Békés népe igen mohón, igen kíméletlenül és talán igen önzőleg kereste az 1848-i törvények utolsó konzekvenciáit;

mondhatjuk, hogy az említett két megyében több egyén követett el mezei rendőrségi áthágásokat, mint más magyar ajkú vidékeken, de az általam idézetteknel több vádat elmondani igazságosan alig lehet.

S most már kérdem: van-e a vádaknak valami köze azon szocialisztikus irányokkal, melyek Európában oly veszélyesen terjednek?

Mi az 1848. év előtti nagy kifejezések modorában a forradalom alatt is minden nevekkal címeztük e követeléseket, de azért a szocializmus forrásából merültek-e föl?

Mi a szocializmus?

Több vagy kevesebb lepel alatt nem más, mint a birtok eddigi fogalmainak tagadása, és egy határozott törekvés az állományt tekinteni egyedüli tulajdonosnak; a magánosokat pedig, kik tőkepénz vagy fekvővagyon birtokában vannak, rablóknak vagy legfellebb igazságtalanul kényeztetett haszonbérloknak nézni.

S van-e ezzel köze, van-e hasonlatossága a csongrádi és békési pörlekedéseknek, melyek részint a *birtok eszméjének alapján a birtok tárgyai fölött támadtak* (minő p. o. a legelő kérdése), részint a *kisajátítás* megindított módja szerint, és *kártérítés* mellett kívánták a hűbéri viszonyok maradványait eltörölni és a birtokot szabaddá tenni?

Kétségtelen, hogy ily mezőn szintén lehet számos jogtapodást és nagy igazságtalanságokat elkövetni, de mindez még nem szocializmus sem irányában, sem következeiseiben, és akkor sem, ha a következeisek magánál a szocializmus eredményeinél is fájdalmasabbak lennének.

Azonban midőn visszautasítottam a magyar néptől minden rokonszenvet a társadalom ellen intézett mozgalmak iránt, szükségesnek hiszem elmondani, miként még a hűbéri viszonyok maradványaiért támadt agitáció is, tekintve az egész országot és tekintve a rendkívüli viszonyokat, aránylag csekély volt.

Mert hányszor nem szólította a kormány a népet újoncadásra? Hányszor nem kértek a néptől terhes áldozatokat? Hány helységhez nem intéztettek rendkívüli követelések?

És mi történt?

Minden kíváнат teljesített.

S viszont hányszor nem indítványoztaték a képviselőházban az úrbéri viszonyok maradványainak megszüntetése?

Majdnem minden hónapban.

S mi történt az indítványokkal?

Elnapoltattak.

És a nép?

Nem zúgott. Fizetett, katonáskodott, mint azelőtt.

Még tarlózatként néhány megjegyzést teszek, mert minden nap sürgetőbbé válik a mérőólmot a nép kedélyének fenekéig lebecsítani s tudni a helyeket, hová a horgonyt kivetni lehet.

Ha az utas bejárja országunkat, s látja a közmagyar, ti. a kisnemesség, a szabad helységek, a volt úrbéres háztartását és mezei gazdaságát, magából az anyagi viszonyokból s az életmódból meggyőződik, hogy nálunk a szocialisztikus eszméknek nem sok jövőjük lehet. - Oly ember, ki bár nádfedelű, de egészséges és eléggé tág épületben lakik, ki a népszokásnál fogva igen egyszerű öltözetben jár ugyan, s az alsóbb osztályokig is terjedő európai kényelmekből sokat nélkülöz, de fehér kenyérrel, hússal és borral él, ki nem míveli ugyan eléggé jövedelmezőleg földjét, de azért a holnap iránt aggódni nincs oka, s a porló gazdaság és szalagvékony szántóföldek tekintetéből eke helyett kapához nem kénytelen, hogy folyamodjék, az oly ember nem szokta különösen kedvelni a szocialisztikus eszméket, mert szereti birtokát, szereti a nyugalmas viszonyokat, a rendet és békét.

Hátha még efölött értelmes, de a kül-benyomások után nem hajló; ha megvetéssel tekint az idegen nemzetekre és idegen eszmékre, ha a patriarkális élet szigorú engedelmisségét követeli saját házában, és minden márciusi szabadság, minden egyenlőség dacára egy nagy forradalom alatt sem tanulta meg a polgári társaságot rangfokozat és a hatalom hierarchiája nélkül képzelni.

S pedig a falusi magyar ilyen. A mi népünk eléggé büszke arra, hogy hízélgéssel és silány kegyvadászattal senki irányában nem vádoltathatik. Komoly vérmérséke visszatartóztatja mindentől, mi nevetségesnek látszik, bátor szíve nem fogad el semmi meghunyászkodást. A legmélyebben lélektani kútforrásból kellett tehát fölmerülni azon szokatlan és a világtörténelemben ritkán előkerülő jelenetnek, minélfogva, az első perc óta, hogy az alkotmány arisztokráciáiból demokráciaivá vált, a magyar köznép mindig mérsékléssel használta új jogait, s az 1848-i törvényekből folyó helyzetet összeférhetőnek mutatta a kegyelettel az arisztokrácia iránt, mely önként megszűnt különvált osztály lenni, s előjogait készséggel tette le a szabadság és egyenlőség oltárára, szentül hívén, hogy ily áldozat által okvetlenül nagy és dicső leend a haza.

És az úrbéres - kiről beszélék, hogy kimondhatlan gyűlölettel van a földesúr iránt, s ki a szentdomingói rablázkodást és ördögi kegyetlenségeket vala nálunk a felhevültek képzelgése szerint ismétlendő - a magyar úrbéres politikai és gazdasági tanácsért többnyire volt földesúrához folyamodott, pörlekedéseiben egyeztetőkül a tekintélyes táblabírókat használta, képviselővé majdnem kivétel nélkül nemest választott, és soha ezen elnevezés: „úr” vagy „arisztokrata”, nem volt nála jelszó a bizodalom megtagadására, annál kevésbé kitörésekre. Sőt 1848-tól kezdve közte és a régi birtokosok közt új érintkezések támadtak, melyek az előbbeni viszonyoknál sokkal szilárdabb rokonszenvet tanúsítanak. A nép ti. a forradalom alatt több vidékeken helységbírává és falujegyzővé volt földesurait választotta, s a demokrácia arra szolgált, hogy egy szorosabb és a magánélet minden rétegeibe magát átszövő érintkezés eszközöltessék a míveltebb osztály és a tömeg közt.

Lehet ellenvetésül fölhozni, miként valának tájékok, hol a népszellem határozottan nyilatkozott a nagyobb birtokosok ellen, és a tömeg terrorizmusa annyira ment, hogy voltak gazdagok, kik lakásaikról elköltöztek, s viszont, kik a forradalom első napjaiban távol lévén, többé hazamenni nem mertek.

Ez igaz.

De kérdés: minő forrása volt e jeleneteknek? A fenyegető helyzet, mely néhol a gazdagokat és nagybirtokosokat körülövezte, onnan támadt-e, mert ők gazdagok és nagybirtokosok voltak, vagy pedig onnan, mert a forradalom doktrínáitól vagy veszélyeitől visszaborzadva, befolyásukat és vagyonukat - mint gyanítaték - más irány kivívására használták? Alig valami kivétellel minden demonstráció az utolsó okból történt, és soha kasztgyűlölet eredményének nem vala tekinthető. A nép haragudott a követre, ki falun mulatott, haragudott a hivatalnokra, ki a forradalom miatt mondott le állásáról, haragudott a nemzetőri tisztre, ha a szolgálatot nem teljesítette, haragudott a kortesre, ha kivonta magát a rendes fegyelem alól, haragudott a papra, ha a mozgalomnak tanáccsal vagy tettel ellenszegült, de mindez csak akkor történt, midőn a táborozások már folyamatban voltak, mert a forradalom első stádiumában a nép okvetlenül békét akart; azonban miután a revolúció terére lépett, nem szerette, ha mások kétkednek követni, vagy nem vezérlik őt. A nép terrorizmusa tehát, amennyiben terrorizmust gyakorolt, a nagyobb birtokosokat és gazdagokat nem ezen előnyeik miatt, hanem ezen előnyeik dacára is üldözte. Ámbár ily zaklatásokra Magyarországon aránylag kevesebb példa van, mint első tekintetre látszik.

A magyar közlakos a fennebbi tekinteteken kívül még egy különös nézpontra alá jön. Ő ti. helyzete által odautasítva volt, hogy az egyenlőségi eszmék terjesztését szintűgy megkezdhette

volna saját körében, mint a többi osztályoknál. Mert kétségtelenül igaz, hogy a magyar a „hódítónak”, a „hazaalapítónak”, az „ország tulajdonosának” tartaték, s bár a jogokat testvérileg osztá meg a többi népfajokkal, mégis a kiválóságosság érzete úgy áthatott az osztályok minden gyűlésén egész a szalmaviskókig, hogy a földműves is magát mint magyart az egyenlők közt az elsőnek hitte, és már nemzetiségénél fogva arisztokratikus téren állott. - Továbbá a magyarnál a családfa, a származási büszkeség nem a nemeseknél kezdődik, s nem ott szűnik meg, hol nincs címerlevél, és nincs írásban gyakorlott kéz a leágazási táblák kidolgozására. Népünk szintúgy számlál maga közt régi, vagyonos és tekintélyes családokat, s az arisztokratikus különbségeket a nép életében és szokásaiban messze, igen messze el lehet kísérni, míg végre a szem az utolsó emelkedést a távolság miatt többé észre sem veszi. Más népeknél is megvan e fokozat, de nálunk határozottabban tűnik ki, s a közerkölcsökre sokkal inkább befoly. Hasztalan keresnénk tehát a magyarnál egy erős ösztönt a szocializmusra csak azért, mert az egyenlőség iránt nagy előszeretettel van, s ezen eszmének valóságos megoldását onnan reméli.

A dolog egészen másként áll.

Maga az egyenlőségi tan is népszerűségét nálunk az ezentúli időktől várja. Még nem jött a nép horizontjához oly közel, és nem érintette a százados szokásokat átalakító szellemével oly mértékben, hogy érette a szerény mezei lakokban vágyok ébredessenek új társulati viszonyok után és az állam újrendezésére.

Szóval: akár a forradalom történetét boncoljuk, és a tényekből vonjunk következtetést a népszellemre, akár a népszellem vizsgálatából vegyük a tények megítélésére a kiindulást, mindkét esetben lehetetlen át nem látni, hogy a magyar eddigelé éppen semmi hajlamot nem mutatott a szocializmusra.

A megpróbáltatás órája üthet. Ki tudna most annyi vihar után tartós szélcsendre számítani? Ki mondhatná meg a végletek határszélét, melyen túl a súlyegyenét elvesztett társadalom nem ragadtathatik? Ki hozná, a múlt évek történeteit látva, egy kísérlet megtételét csak azért kétségbe, mert sikerét remélni a létező állományi erők teljes félreismerése volna? Ki ne félne most a háttérben rejlő nagy változásoktól, csak azért, mert a köz, melyen át hozzánk kell érkezniök, minden nyomon küzdést, minden mérőföldön véres csatahelyet mutatna föl, és az egész óriás távolságnak egy összerontott civilizáció zsákmánytárgyaival kellene beboríttatni? - Ismételtem, hogy a megpróbáltatás órája üthet, s talán gyorsabban, mint józan ésszel elhinnünk szabad, de semmi kétségem, hogy ha az eszmék fegyveres propagandája - mint az első francia forradalom győzelmekor - elkezdődnek, a magyar nép az osztrák birodalom többi lakosai között aránylag legerélyesebben utasítaná vissza azon törekvéseket, melyek a birtok fogalmát készülnének újraalakítani.

Forradalomtól a szocializmus miatt nálunk tartani nem lehet. Ha egész Európa lángba borul, ha semmi támpontja nem leend többé a régi rendnek, a régi szabadságnak és a régi társadalomnak, ekkor talán a magyar is belésodortathatik a közmozgalomba, de hogy e mozgalmat nem óhajtja, hogy e mozgalom iránt ellenszenvvel van, hogy e mozgalom kifejlésének gátlására mindent elkövetni kész, erről nekünk kezeskedik a történet és tapasztalás, kezeskedik a magyar faj jellemének ismerete, kezeskednek a nép viszonyai és fogalmai.

Ezer jel együtt kiáltja, hogy hazánkban a szocialisztikus irányoknak semmi, vagy legalább közel jövőjük nincs.

A másik szintoly fontos kérdés: vajon, ha egy köztársasági kitörés lepné meg Európát, ha akár Napóleon Lajos által, akár annak megbuktatásáért oly mozgalom indulna meg, mely különösen a respublikai formák terjesztésére volna intéztetve, akkor a magyar nép csupán ezen

szellem miatt rokonszenvet érezne-e a külrevolúcióval, vagy ragaszkodnék ugyan a szabadság eszméihez, de a monarchikus hajlamot ellentétben nem képzelne sem a hazaszeretettel, sem az alkotmányos élet fejlesztésével?

Kérdés: a magyar nép és a míveltebb osztályúak közül azok, kik Magyarországon a vélemény kifejtésére és vezényletére befolyanak, erkölcsükben és gondolkozásukban valósággal monarchikusok-e? Volt-e a magyarnak valaha célja akár arisztokráciai, akár demokráciai alapon a reszpublikát létesíteni? Maga a forradalom lényegesen hatott-e a doktrínák tekintetében, vagy pedig a politikai nézetek térszínén átfutott, mint egy gyors vihar, anélkül, hogy a kedély legelső mélységei, a régi meggyőződések fenekéig nyomult volna?

E kérdések megpendítése a rend érdekében szükséges.

Én a nyugalom teljes és mielőbbi visszaállításának, én a kedélyek kiengesztelődésének őszinte barátja lévén, a nép jelleméből kell, hogy kiinduljak, ha azon eszközökre gondolok, melyek által a nyugalom s kibékülés legkönnyebben és legkevesebb áldozattal eszközölthetnek.

Mert a betegség kórjeleit s kiterjedését kell ismernünk, ha jól választott gyógyszerek által akarunk az egészség helyreállítására hatni.

Egy diagnózist nem vizsgálni vagy félreérteni annyi, mint az orvoslátot a betegség szövetségessé tenni és a gyógyszerből adni fegyvert a halálnak.

Nincs szükség a régi időket, nincs miért a történezetet bölcséleti bonckés alá venni, ha a magyar nép ősi monarchikus hajlamairól szólnak, mert vannak oly megállított tények, melyeket mindenki elismert, úgyannyira, hogy újra adatokkal bizonyítani a közönség megbántása volna.

A királyság eszméje nálunk századok óta varázshatalom volt. Hódoló tiszteletre ragadta a magyart mindig, és csodálatos erőfejlesztésre a vész perceiben.

Mária Terézia korát említeni s említeni, hogy az első francia forradalom Magyarországon senkit tévutakra nem vont, elkoptatott frázisok ismétlése volna, mégpedig minden cél nélkül, mert a magyar régi kor monarchizmusa oly kétségtelen és világhírű, mint a spanyol régi kor katolicizmusa.

Itt, ha a köztársasági tendenciákról szó emeltetik, tekintet alá jöhet:

- a) az 1825-i országgyűlés utáni idő egészen a forradalom kiütéseig;
- b) a forradalom korszaka;
- c) a forradalom által elhintett eszméknek befolyása a néptudalomra.

Röviden mondom el véleményemet mindenik pontról.

Senki meg nem fog lepetni nézeteim által, mert - hazánknak dicséretére legyen fölhozva - minden gondolkodó ember véleménye egyezik a magyar nép jellemének megítélésében. Ki-kiszerencsés tapintattal tudja nemzetünk szellemének lerajzolásában megkülönböztetni az átmenő hatást az állandótól, és össze nem téveszti a múltó érzést az érzülettel, a szenvedély fellobbanásait a rendes vérmérsék józan hangulatával.

Lássuk tehát, de csak madár-távcsőn, csak a legélesebb körrajzban:

- a) az 1825-i országgyűlés utáni korszakot egészen az 1848-i forradalom valóságos kiütéseig.

Mutatkozik-e ezen nevezetes évsor eszmemozgalmain köztársasági szín, köztársasági zamat?

A kormány, hogy a magyar országgyűlési szónoklatok a birodalmi abszolutizmust - mely 1823 körül a kulmináció pontjához közelített - legkevésbé se zsenírozhasák, a megyék által akarta az adót megajánltatni.

Ha terve sikerülend, természetesen nem lett volna szükség többé diétákra.

A megyék, hogy az országgyűlést megmentse e kiszámított haláltól, magukat tették a vész elébe.

Kivált a felső vidékeken néhány törvényhatóságban hihetetlen magasságra hágott az ingerültség, melynek azonban egész politikai katekizmusa a *vis inertiae*ből, a semmit nem tevés jogának gyakorlatba vételéből állott.

Minthogy oly kérdésnél, milyen az adómegajánlás volt, éppen a cselekvésen vagy nem cselekvésen fordult meg minden, nem csoda, ha a kormány egész gyűlölsége a makacs megyék ellen irányult, miután ezek vetették magukat torlaszul föl a mindent elborító abszolutizmus ellen, és ami még több, opposíciójukkal nem sértették meg a törvényt, annyira sem, mint a régi francia parlamentek a belajstromozás megtagadásakor. Csakhamar tehát rendkívüli hatalommal fölruházott királyi biztosok küldettek le az engedetlenkedő szellem fékezésére.

A megyegyűlések határozatai visszavonadni rendeltetének, a hivatalnokok közvád alá vettettek, a jegyzőkönyvből egész innepélyességgel kiszakítottak az adó-megajánlás elleni pontok, a megyeház tereme bezáratott, a megyepecsét lefoglaltaték, s más ily lépések történtek.

Szóval, az erélyes és erőszakos szabályok egész lajstroma igénybe vétetett, de a kormány a törvényhozást a megyék által akarván kikerülni, kénytelen volt hamar észrevenni, hogy magukkal a megyékkel több baja van, mint amennyi az országgyűlés ellenzéseiből származhatik.

A minisztérium tehát a naponként növekedő akadályoktól visszadöbbenván, megváltoztatá irányát, és a király az 1825-i országgyűlés megnyitásakor világos szavakkal kijelenté, hogy rossz tanácslatok következtében az alkotmányos ösvényről lelépett ugyan, de az okozott sérelmeket elenyészteni és a konstitúciót épségben tartani fogja.

Ily előjelek közt kezdődék meg közéletünknek új korszaka.

A kormánypárt tagjai, kik még akkor aulikusoknak neveztettek, igen rossz színben állottak, mert önállóságukat, őszinteségüket és alkotmányos érzelmeiket a megsértett magyar nemes-ség kétség alá vonta.

Velök szemben egy oly párt küzdött, melynek minden tagja születésére nézve arisztokrata volt, mint az aulikus, politikai hitére nézve pedig tagjainak nagy többsége által szorosán csatoltaték éppen azon arisztokráciai institúciók betűihez és szelleméhez, amely institúcióknak betűjét és szellemét az aulikus megsértette volt.

Ezen különbség vala a két párt közt a leglényegesebb.

Az ellenzék a sérelmi téren szintoly monarchikus szellemű volt, mint az aulikus a dísztermek sima parkettjén, de több büszkeséggel vala arisztokrata, és szíve hőbb szeretettel csüggött az alkotmányon, melyet egyébiránt nem annyira kijavítani, mint visszaállítani akart. Mert a szabadság eszméinek világhistóriai fejleményei a magyar közszellemre még nem valának annyi hatással, hogy az 1825-i országgyűlésen az ellenzéki pártból is sokan bírhattak volna tiszta tudalommal a reformok és különösen a képviseleti rendszer természetéről, előnyeiről és nehézségeiről.

S ha nem teremtünk magunknak oly kiindulási pontokat, melyek agyunkban léteznek, de az akkori évek történetében legkisebb jelenség által sem mutatkoztak, ez esetben igen könnyen mondhatunk ítéletet az 1825-i országgyűlésen megindult pártmozgalmak természetéről s első folyamáról.

Kétségtelen, hogy az aulikus párt nem ütközött meg, ha a király kormánya az ősi előjogok és szabadságokból időnként valamit tetteleg visszavont, vagy elavulni engedett.

Az ellenzék pedig minden jogot őrzött, a régi alkotmány egész özvegét védte, és megbántva volt, ha a király kormánya a lényegtelen törvényeket is kikerülte, vagy önkényűleg eltörölte.

Mind a két párt befolyásos emberei alig valami kivétellel szívőkben magyarok voltak, s műveltségök az osztrák birodalmi viszonyok teljes ismeretéig és az európai eszmemozgalom láthatárának áttekintéséig rendszerint nem emelkedett föl.

Mind a két párt - egy tagját sem véve ki úgy az udvari, mint az ellenzéki pártnak - a legnagyobb mértékben idegenkedett a köztársasági eszméktől, melyek egyébiránt oly ismeretlenek, oly távoliak és az atlantikumon innen oly tehetetlenek valának, hogy a társalgási körökben is igen ritkán kerültek elő.

Mind a két párt egyaránt volt monarchikus, és szilárdul ragaszkodott a *pragmatica sanctio*hoz.

Senki közülök a király iránti hűséget a hazaszeretettől külön nem választotta.

Az oppozíciót csak azért, mert a visszaélések ellen határozott modorban nyilatkozott, s néha a kicsinyességig leszállva, az ősi alkotmány sérelmeit a szakemberek mikrológiájával kutatta, oly kevéssé lehet a monarchizmustól idegenkedéssel vádolni, mint Angliában a Stuartok alatt az úgynevezett cavalierokat.

Ezek is az udvari pártot nem kísérték az alkotmány elleni reakció terére.

Sőt midőn rendszeres törekvést láttak az eskü által biztosított jogok megtámadására, kikeltek a visszaélések ellen. Hangjuk merész, nyílt és gyakran követelő is volt, de kívánságuk mindig lojális vala, s nem a koronának, csak a korona tanácsosainak ártott.

Szóval: az angol cavalier párt valóságos tory volt, de alkotmányosabb tory, mint az akkori udvari párt.

Ily tekintet alá jön többnyire az 1825-i ellenzék is, s választóvonalat közte és az aulikusok közt nem a monarchizmus nagyobb vagy kisebb mérfoka, de a törvényesen létező jogok iránti több vagy csekélyebb ragaszkodás tett.

Az általam vázolt korszak alatt a monarchizmus varázshatalma nálunk nem az állományi erőkről bölcseletben, nem a hűség vallásosságában, mint erkölcsi posztulátumban, nem az európai konstitucionális fogalmak divatos irányában vagy a legitimisták *isten jogában*, szóval nem egyedül abban feküdt, amiben más országok népeinél, mert ezek közül egyik irány sem meríti ki, egyik sem jellemzi egészen a régi magyar nemes ragaszkodását koronás királyához - azon kedélyméltyűből és előrelátásból csodálatosan szőtt viszonyt, mely a legitimisták hitének szenvedélyességével a társasági szerződés hideg éberségét összekötötte.

Az 1825-i ellenzék sérelmi tere, melyen nagyobb mértékben volt konzervatív, mint az aulikus, néhány év múlva más érdekek, más világnézetek küzdőmókává változott.

A megóvásból a továbbfejlesztésre, az alkotmány mechanikus visszaállításából annak okszerű kijavítására mentünk át.

Oly időkben, midőn a jelszavak megmaradnak, de értelmök változik, midőn a pártzászlók ott állanak kitűzve, hol régen lobogtak, noha az ügy, mely a küzdelem tárgya, egészen új szint és az előbbenitől különböző súlyt nyert, ily alakulási időkben közönséges az aposztázia iránti panasz. A legtisztelietreméltóbb férfiak, kik magukat sodortatni nem engedik, többnyire népszerűségöktől megfosztatnak. S bár első tekintetre felötlőnek látszik, kétségtelen, miként a közvélemény rendszerint nem azzal terheli őket, hogy elveik mellett túl makacsok, ami való, hanem azzal, hogy nézeteikben ingadoznak és hittagadók. Így látja az utas, míg szekeren

gyorsan halad, a fákat visszavonulni, így látjuk a napot a föld irányában szünetlen helyet változtatva.

Különösen 1830 óta az ellenzék soraibóli kilépés esetei szaporodtak, részint az erkölcsi romlottság miatt, részint a jellem következetességénél fogva. Az átmenőket új emberek váltották fel, kik ismét gyorsan siettek a más padokra. E sebes mozgás már magában eléggé elárulta, hogy nagy változások közelgetnek, s hogy e változások az alkotmány alapelvei közül valamelyiket fogják egész erővel megtámadni.

Mert az úgynevezett politikai hittagadás nagy mennyisége sohasem jelenti csupán a megvesztegetések terjedését. Az egyszersmind az eszmék fokozatának hév mérője s odamutat, hogy egy törekvés már a vezéregyének akaratánál hatalmasabbá lett.

Ilyen követelő törekvéssé lőn nálunk az általános reform, a magán- és közjogban egyaránt.

Természetes, hogy a pártoknak már a múltból legföllebb nevök maradt meg, sőt az aulikus pártnál az sem.

És itt ismét fölmerül a kérdés: vajon az új vágyak megingatták-e a magyar nemzet ismeretes monarchizmusát? Vajon reformtörekvéseinkben nem rejlett-e köztársasági szellem, nem volt-e kikerülhetlen meghasonlás a királyság eszméjével?

Szellőztessük a kárpitokat.

Tekintsünk több mint tizenhét év leple mögé a főbb irányeszmék körvonalainak érintése végett.

Mit találunk az országgyűlés naplóiban, a hírlapok hasábjain, a komolyabb irodalom fejtegetései közt, a társulatok törekvéseinél, a közvéleményben, a néptudalomban?

Merre vonult a reformok megindult árja?

Micsoda cél felé terjeszté főerejét?

Minő gátokat akart elsodrani?

Hol volna határa, ha a februári forradalom eredményétől, mint egy nagy fellegszakadástól emeltetve, medréből ki nem önt, s a partokat szét nem szakítja?

Annyira szenvedélyes, annyira nyílt volt a felhozott tizenhét év mind terveiben, mind polémiaiban, hogy képzelni sem lehet, miként a legnagyobb vágyak betakarva maradhattak volna.

Ki csak három hétig lakott Magyarországon, már nem kételkedik ez iránt.

Állítsuk tehát össze, vonjuk a valóságos gyűlpontokhoz vissza az átalakulási kor vezéreszméit.

Minő törekvések tengelye körül forogtak a reform kérdései?

Azon sorban említem a főirányokat, amely mérték szerint gyakoroltak befolyást a közvéleményre.

Leghatékonyabb mozgatóerő volt a *radikalizmus*.

Miért vizsgálnám e rövid vázlatban az okokat, melyekből szükségileg folyt, hogy a többségnél éveken át nem nyert majd semmi méltánylást a konzerváció szempontja, s a legnagyobb népszerűség is, ti. Széchenyi grófé, összetöretett, mihelyt megtámadta Kossuthot és a baloldalt?

A történet kiderítendi tisztán és részrehajlatlanul e szabálytalan helyzetet.

A tény kétségtelen.

A magyar közvélemény bálványozta a *radikalizmust*.

A szónoklat szépsége, a szónok hatása ettől függött.

Az író csak e jelv alatt szakíthatott halántékaira babérágat.

A lángész és a jellem többnyire elvitatva lőn a más zászlók vezéreitől.

Hogy ily igazságtalanság a rajongás nem kicsiny fokára mutat, kétségtelen.

De mégis, ha az ingerült hangulat végleteit, ha a magyar baloldal szélső törekvéseit most vizsgáljuk, lehetetlen az 1848. év előtti radikalizmust, európai értelemben, annak tartani.

Lássuk, mily természete volt e radikalizmusnak? S meddig terjedtek határai?

A magyar radikalizmus szélesebb vala a magán-, mint a közjog mezején.

Sarkeszméi: a *szabad föld és a közadózás* szétágazó következményeikkel, igen természetesen keresztülfonódtak volna, mind a magán-, mind a közjog legapróbb érzetein, és a birtokviszonyokkal együtt utoljára is megváltoztatták volna a politikai formákat, a befolyás fő tényezőit más helyekre tévén, más érdekekkel kötvén össze.

De a stádiumok, melyek közt e két sarkeszmé mozgott a törvényhozásnál és az irodalomban, aránylag nem valának szélesek, s kevesebb rázkódással fenyegették az alkotmányt, mint a birtokviszonyokat.

A *szabad föld* eszméje ti. magába foglalta először, *hogy az úrbéri birtok*, és másodszor, *hogy a nemesi birtok* fölszabadíttassék.

Az úrbéri birtokra nézve a baloldal évenként többet kívánt, mert a tranzakció iránt - nem egészen súly nélküli okokból - hosszasan nem mutatkozott a más pártnál hajlam, és a közvélemény naponként inkább lőn elmérgesve.

De még 1848. év elején is az ellenzék kívánsága lényegileg ez volt: az örökváltság *rögtön* eszközöltessék teljes vagy *méltányos* kártérítés mellett; a kártérítést hordozza az *úrbéres* és az *állomány* együtt. E kívánságból a *rögtöni* megszüntetése a napszámnak magánál az ellenzék-nél sem bírt többséggel, mert a tekintélyek csaknem kivétel nélkül bizonyos éveket akartak kikötni. Továbbá a pártok közti tranzakció tárgyául tartaték fönn, hogy a *méltányos* kártérítés hány procenttel legyen csekélyebb a *teljes* kártérítésnél? Itt az ellenzék eléggé engedékenynek látszott. Végre, hogy az állomány csak egyharmadát hordozza az örökváltsági öszvegnek, ez uralkodó nézet volt az oppozíció többségénél.

Mi a *nemesi birtok fölszabadítását* illeti, az ősiség már akkor meg vala nálunk támadva, midőn e szövevényes kérdésnek minden oldalról megvizsgálására még a míveltek közt sem volt elég politikai és országgazdászati ismeret.

Az ősiség fölött pálcát tört a közvélemény, s csak azután jutott a politikai pártoknak eszébe az ősiség természetét és eltörlésének praktikus nehézségeit figyelemmel vizsgálni.

Ezen előlegező modort vitte át az ellenzék az országgyűlési tanácskozmányokba is. Kívánsága 1848 elején több nem vala, mint a nemesi birtok fölszabadítását *elvileg* kimondani az *ősiségnek eltörlése* által. - Az elvtől a foganatosításig hosszú út hagyatott volna fönn. Választmányok valának kinevezendők egy új polgári törvénykönyvnek szerkesztésére; mert - mint mondaték - az ősiség minden magánjogi viszonyokon átszövődven, csak a civilis kódex átvizsgálása és újraalkotása útján törölköztethetik valósággal el. Míg ez végrehajthatatnék, az ellenzék oly provizórius intézkedésekkel megelégtelt volna, melyek a fekvő vagyon mozgóvá tételét könnyítik. Itt a másik párttali széles alku-tért szándékozott nyitni, s oly módok elfoga-

dására is kész volt, melyek egy hitelár megnyitása által a provizórius szabályoknak kellemtelen következeit kikerülhetővé teszik vala; de e hitelárra nézve kezességet kívánt az alapszabályok elveiben afelől, hogy a politikai pártok fegyverévé nem váland, mi leginkább a hitelárnak a kormány befolyásától független vezénlyése által történhetett. Az aggodalmak, melyek válhatatlan összefüggésbe hozták e követelést a hitelár sorsával, kétségkívül túlságosak valának, de az akkori viszonyok lélektanából, az uralkodó pártföltékenység természetéből folytak.

Bentham nézete szerint a legnagyobb közjogi változások, a legáltalánosabb forradalmak az osztály és szukcesszió kérdéséből támadnak. Hosszabb időt véve mértékül, a magánjog rendezése határozza el, hogy egy állam minő alkotmánnyal bírjon, s hogy az arisztokrácia, demokrácia vagy a szocializmus és a mindent fölösztató elméletek vegyék át a közügyek vezénlyését.

Ha ily nézetből tekintjük az ellenzék doktrínáit, bizonyosnak látszik, miként e párt, amióta a reform terére lépett, a birtokviszonyokat mindig a demokrácia érdekében rendezte volna, s az ősiség üresen maradt helyét oly intézményekkel szándékozott betölteni, melyek a fekvőbirtokot az ingó vagyon mozgékonyásával ellátni, az örökösödést a véghagyomány széles joga által megszorítani és a föld határtalan felosztását egészen a porló gazdaságig elősegélleni fogták volna.

De dacára a fennebbi sorokban jellemzett törekvésnek, midőn tüzetesen előhozatik egy polgári törvénykönyv, az ellenzék, az 1848. év kezdetén uralkodó szellemből ítélve, még hajlandó vala a más párttal politikai magasabb tekinteteknél fogva transigálni, határozott mennyiségű hitbizományok megalkothatására nézve; ha ezen engedmény által az ősiség természetét az országban létező többi fekvő birtokról teljesen lerázhatja.

Bár a középnemesség a mágnások iránt nem csekély mértékben vala ingerült, mégis a hitbizományozás a felsőházra szükséges elemek kiállításaig megszavaztatott volna, ha a jobboldal is kölcsönös engedékenységre hajlamot mutat.

A magyar közvélemény radikalizmusának másik sarkeszméje a *közdózás volt*.

Nincs miért magunkra ruházni szélső nagylelkűséget.

A pártok a nagy pillanatokban tudnak magasztosak és feláldozok lenni, de a parlamenti élet rendes folyama alatt önzésöket nem vették le. Helytelen is volna az érzelgésért az érdekeket szem elől veszteni, éppen oly erőnek, melyek az érdekek kiegyenlítéséért, nem pedig széttiprásáért léteznek.

A nyugalmas időkben minél önzéstelenebbnek látszik egy párt, annál kétségesebb, akarja-e a sikert? És ha mégis akarná, már ekkor csaknem bizonyos, hogy nem a *tárgy*, melyért túlzólag volt nemeslelkű, a fő cél, hanem eszköz, más célokra, melyek által az elhallgattatott önzés kártéríttetni fog.

Ez a pártok bölcselete.

Az 1848. év kezdete szigorúan véve nem volt már egészen nyugalmas idő. A szenvedélyek fölhúrozva voltak, de annyira mégsem ment a pártrajongás, hogy heve által a pártönzés fölolvadjon.

Kiindulási pontnak állíthatjuk fel, hogy az ellenzék többsége az utolsó pozsonyi országgyűlés megnyitásakor Kossuthnak a Hetilapban közlött cikkeit, a közdózásbani rögtöni és teljes osztózásra nézve, az alkalmazáskor egész terjedelemben nem szívesen fogadta volna-e.

Az ellenzék követelte a közdózás elvének kimondását.

De első lépésül még 1848 elején is megegyezett volna, ha az elv elhatároztatván, a közadózás az adónak minden ágaira nézve egyszerre nem is terjesztetik ki, csak hogy a nemes adózása ne viselje a subsidium semmi színét; az adóösszeg, melyet a szabadalmas osztály elvállalt, ne legyen a túlságig csekély; a házipénztár összegének meghatározása és fölhajtása majdnem *egészen a megyék kezében maradjon*.

Az utóbbi kívánság a középnemességnek a mágnásokkal kölcsönös torzsalkodásaiból merült fel.

A megyék tágas adóvetési joga inkább terhelte volna a felső arisztokráciát, mert a megyéken túlsúllyal bírt a középnemesség.

Viszont a helytartótanácsnak nagy befolyása a háziadó kérdésében a középnemességet aránytalanul nyomhatta vala; mert a kormányra és a központi hatalom minden közlegeire a magas arisztokrácia gyakorolt eldöntő hatást.

Egyik fél sem tett föl igazságosságot a másik félről.

Ebben a pártok egyeztek.

A vastag önzés közös volt; különben a státusok, a józan és rendezett kormányzás eszméi inkább szólottak a konzervatív párt mellett.

Mondám fennebb, hogy a februári forradalom előtti magyar radikalizmus szélesebb volt a magán-, mint a közjog mezején.

A szabad föld és a közadózás pártja az alkotmány általános revízióját sohasem sürgette.

Nem kívánt chartát.

Szorosan a történelmi téren maradt.

És e történelmi fejlesztés irányában is maga zárt el némely ösvényt, melyre közelebbről lépni sem akart.

Bízott a szokások alakító erejében, s nem kért, nem óhajtott támaszt az írott törvények által ott, hol az élet igényei célszerűbben egyenlíthették ki a nehézségeket, mint a betűk. Világos példa erre az alsó és felső tábla egymáshoz viszonyának, érintkezés módjainak és jogkörének határozatlansága, mely nem került el egyik párt figyelmét is; de a baloldal által szintúgy volt a tárgyalhatóság alól kivéve, mint a konzervatívoknál. Sőt a mi sorainkban pártbűnnek tartott s félrevonás jelének tekintették a legkisebb agitáció e kérdés napirendre hozatala iránt.

S mit kívánt, minő reformokat sürgetett az ellenzék, ahol pozitív tervei voltak?

A szabad föld és közadózás pártja nem mondá, hogy miután az örökváltság életbe lépése s az ősiség eltörlése a földbirtokot egyenlővé tette, a közterhek viselése pedig a politikai jogokbani testvéri osztozásnak társeszméje, önként következik, hogy szintén ki kell *elvileg* mondani a *politikai jogegyenlőséget*, ámbár annak alkalmazása, mint a szabad földnél és a közadózásnál, pártalkudozások tárgya lehet.

Az ellenzék 1848 elején sem állott elő ily végletekkel, mert érzé a különbséget a csalókoskodás és az okok közt, s mert nem akart az alkotmány mezején oly gyökeres és oly gyors reformokat, mint a magánjogban.

Meddig terjedtek tehát követeléseik?

Hogy a városoknak tizenhat országgyűlési szavazat adassék.

Hogy a megyegyűlések tagjai ne álljanak kizárólag csak a szabadítékos osztály embereiből.

Hogy a királyi városokban mind a városi polgárságra, mind a hivatalokra, mind illetőleg a követekre nézve a választási jognak széles alapja legyen.

A megyékben micsoda rés, minő bejárat nyitassék a népelemnek - erről az ellenzéknek mint pártnak higgadt eszméi nem voltak.

Általában a választási jogok természetét Magyarországon kevés ember ismerte csak annyira is, hogy felszínes gondolkozását elpalástolhassa.

A konzervatív párt és az ellenzék minden elmélet felé kapkodott, s gyakran sértette meg saját fegyverével magát.

Az eszmék zavarjából csakugyan kivenni lehetett, hogy a konzervatívek a kétfokú választást kedvelik, az ellenzék pedig kész áldozatokat hozni a közvetlen választási jogért.

Megjegyzéseimnek eredménye következő.

Az ellenzék még 1848 elején a rendi alkotmánynak új támaszt akart adni a városok koordinációjával és a városi elemnek mint *negyedik rendnek* a törvényhozásbani határozott részvéte által;

az ellenzék, hogy e célját elérhesse, kész lett volna a közvetlen választást *magas cenzus* mellett elfogadni.

Ennyi változtatást akart a követi ház szerkezetében.

És a felsőháznál?

Annak szerkezetét a legközelebbi évek alatt érinteni sem kívánta.

Ha a februári forradalom terminológiáját, vagy hogy ennél kevesebbet mondjak - ha a mostani legellenforradalmibb törekvések mértékét... vagy hogy még kisebb párvonalt keressek -, ha a februári napok előtt a legilliberálisabb szellemű alkotmányos ország irányait összehasonlítjuk a magyar ellenzék követeléseivel a közjogi reformokra nézve, kénytelenek leendünk bevallani, miként európai fogalmak szerint a mi 1848-i radikalizmusunk nagyon mérsékelt volt, s az csak az aránylagos gyorsaság érdemét vagy vádját igényelheti.

Szívesen elismerem a rendkívüli viszonyokat, melyek néhol és némely időkben az óvatosságot nagyobb hazafisággá emelik, mint a szabadságszeretetet.

S könnyen megeshetik, hogy a történetészet nem ott fogja a bölcsességet találni, ahol a mi párthiúságunk.

Egyébiránt én most nem bírálatot akarok a jobb- és baloldaltól, hanem a múlt évek törekvéseit szeretném hűn jellemezni.

És a fő kérdés, melyet szem előtt tartok, hogy *az újabb kor mozgalmi folytak-e be, s ha igen, mily mértékben, a magyar nemzet elismert monarchikus hajlamának gyöngítésére?*

S a magyar radikalizmus, mely miután a reform terére léptünk, lassanként fölülkerült, s kétségtelen többségben volt, saját természeténél fogva ellentétben állott-e a monarchizmussal, vagy pedig minden eszmét, mely fénykört vont a király fejére, érintetlenül hagyott?

Ez különös figyelmet érdemel.

Mert kétségtelen, miként kivált a forradalmat megelőző években a leghatékonyabb mozgatóerő a radikalizmus vala, és Kossuth, akárminő színben tűnjék most föl, nem a legszélsőbb tagja volt az ellenzéknek, hanem a legdezőrganizálóbb talentum a különböző pártok kitűnő egyénei közt - maga a tagadás szelleme, kit nem foghat be, nem fékezhets, nem elégíthets ki oly keskeny korlát, melyet pártnak nevezünk.

S tehát a magyar radikalizmus háttérben volt-e 1848 elején köztársasági irány?

Megengedem, hogy e törekvés szélesebb, mint azoknak belátása, kik képviselik.

Nem hozom kétségbe, hogy a februári forradalom által jellemzett demokrácia, mely az általános szavazatjogig terjed ki, és a számtöbbséggel szemben az érdekek súlyát minden tekintet nélkül hagyja, a monarchizmussal ellenkezik még akkor is, ha pártolói őszintén vagy színlelésből az uralkodó szövetségesei volnának, és a királyság eszméjét védnék.

Van bizonyos kiterjedése a néphatalomnak, mellyel a koronáknak utógondolat vagy megcsalás nélkül egyezkedni nem lehet.

Sokkal fölvilágosodtabb korban élünk, hogysem oly lendületeknek, melyek az államra hatni kívánnak, fontosságát eltagadni lehessen.

A belátás többé nem párttitok.

Miért vitatni, hogy a februári radikalizmus nemcsak Franciaországban köztársasági, hanem mindenütt, ahol hirdettetik, ha szintén egy autokratortól nyert is a terjedésre szabadalmat, ha szintén a kolostorok favágójává és a királyi várak kövezetseprőjévé ajánlkozik is?

Értem pedig a februári radikalizmuson az *általános szavazatjogot* és az *oly mechanizmust*, mely e szavazatjog követeléseinek mérséklésére sem a parlamenti tárgyalások rendszerében, sem a konszolidált érdekek kiemelésében, sem egy erős és némely pontokban önálló végrehajtó hatalom alakításában ellensúlyt nem keres.

Ezen új szabású radikalizmus soha őszinte frigyben nem lehet a trónokkal.

Belgium chartája a február előtti kor legszélsőbb műve, de mellette a királyság fennáll, a béke, az ipar, a kedélynyugalom gyarapodik, jelül, hogy a szabadság széles alapja és a radikalizmus, még a maga véglegeiben is, nem okvetlenül ellensége a királyságnak, mindaddig, míg a népfelség eszméinek utolsó következményeit nem kutatja, *s az elmélet diadalát a létező társulati erők felett nem akarja az állami erők súlyegyenének teljes elhárítása által eszközölni.*

Azonban ott, hol a társadalmi erők s az életben rámutatható érdekek ellen indítatik harc a számtöbbség neve és az általános szavazatjog jelve alatt, ott iszonyú anakronizmus a királyság, ha fétisimádással vennék is körül a politikai álmítók.

Már visszatérve az 1848. év elején mutatkozott magyar radikalizmusra, kérdem akár azt, ki minden mozdulatait ellenezte, akár azt, ki mint én, sok lépésénél botlást látott, kérdem: volt-e e radikalizmusnak kivívott határozataiban, formulázott törvénycikkeiben és a tekintélyes egyének által sürgetett teendőiben, melyek a vidéken pártprogramul szolgáltak, ismétlem, volt-e oly *közjogi irány*, mely az európai nézetek szerint radikálisnak tekintethetett volna?

Talán a városok szavazatjoga, a negyedik rend eszméje szárnyalta túl az európai alkotmányok horderejét?

Vagy talán az örökváltság és az aviticitás kérdésének azon megoldásában, mely 1848 elején az ellenzék nagy többségét kielégítette volna, több radikalizmus volt, mint amennyit a kisdéd német államánokban 1817 óta sok udvari tanácsos és sok miniszter javaslatba hozott? Aligha bebizonyíthatnák csak annyi is.

És találkozott-e, bár kivételként, magyar politikus, ki a népfelség fogalmát oly terrénumra vitte, hol az magára áll, mint független és féketlen szenvedély, mint a sokadalom szeszélye, mint az értelem jogainak elkobzása a fő öszveg számára?

S volt-e nálunk, ki kérdésbe hozta volna azon híres berlini „Vereinbarungot”, azon egyeztetését a népakaratnak a királyság érdekeivel, mely sok, magát éppen nem radikálnak valló németországi tudóst fölingerelt? Nincs miért aggódjam a felelet iránt, melyet az európai viszonyok ismerői e kérdésekre adnának.

S ha az ellenzék szélső árnyolatánál sem találtunk a radikalizmusban a monarchiai intézmény ellen intézett törekvést, hogyan kereshetnénk a mérsékeltbb töredékekben vagy a konzervatív pártban, mely a haladás eszméjét szintén elfogadta, csak hogy a reformterveket több szigorral és óvatossággal akarta az alkotmányba illeszteni, mint mi, a nemzet vágyait s a körülményeket tekintve, célszerűnek hittük?

Ki csatlakozott a pártok közül, még eldöntve nincs; mert a tért, melyre a viszonyok rendkívüli bonyodalmi, Kossuth agitációjával kezdet fogva, a magyart fölerőltették, józanon nem lehet a februári forradalmat megelőző tények folyadéknak tekinteni.

S végtére is azt bizonyítani, hogy az 1848. év elején a magyar radikalizmusban a monarchiai rendszer elleni törekvések rejtettek, azt állítani, hogy az ellenzék akkori kívánatai a királyságot aláásták volna, csak úgy lehetne, ha valami bölcs által előbb világosan kifejtetnék, miként az európai alkotmányos országok közül a legkeskenyebb képviselői alappal bíró államok, sőt azon országok is, hol rendi alkotmányok léteznek, a monarchizmusnak nem lehetnek magoknál az intézményeknél fogva őszinte barátai.

Nincs, ki ily képtelenséget bebizonyítani tudjon.

S viszont nincs, ki megmutathassa, hogy azon közjogi tervek, melyeket az ellenzék 1848 elején kívánt, s melyeknek maximuma tizenhat városi szavazat lett volna, Magyarországot szabadelvűbb alkotmánnyal látták volna el, mint amilyenek akkor az európai rendi alkotmányok valának.

Távozzunk az eszmék más vidékeire.

Mondottam fennebb, hogy ama korszakban, mely 1825-től egészen az 1848-i forradalom valóságos kiütéséig terjed, miután a nemzet a sérelmi térről a haladásra lépett át, vágyait nem csupán egy törekvés tengelye körül összpontosította.

Kétségtelen ugyan, hogy kivált az utolsó években leghatékonyabb mozgatóerő volt a radikalizmus; de valának e kornak még más vezéreszméi is, melyek nagy rokonszenvek és lankadatlan munkásság tárgyául szolgáltak.

S itt megint előkerül azon kérdés, vajon ha a többi irányokról leszakítjuk a titokleplett, hogy magát a valót minden misztérium nélkül láthassuk, ha a történet hűségével, mely egy sápadt tényre sem festi rá az egészség tiszta arcszínét, ha szoros igazságszeretettel nyomozandunk, nem tekintve semmi kötelességre a részrehajlatlanságon kívül, ez esetben nem fogunk-e a pozsonyi pártküzdelmek rétegei közt oly forrásokra találni, melyekből okvetlenül monarchizmus elleni gyűlöletet és köztársasági szellemet kellett a közvéleménynek meríteni?

Vizsgáljuk, taglalgassuk a forradalom kiütése előtti kor minden fő irányát rendre.

A politikai radikalizmus után legtöbb erővel bírt a *nemzetiség kérdése*.

Ez volt a törekvések második gyűlpontja.

S minő *természete* vala ezen eszmemozgalomnak?

A nemzetiség inkább konzervatív, mint szabadelvű irány volt.

Nem kívánok félreértetni.

Most a könnyelmű definíciónak kártékonyabbak következményei, mint rendes időkben.

Eddig is hibáztattam az elméletek hőseit, kik ha históriát írtak, vagy ha az ítések meggyújtott fáklyaival a múltak katakombáit vizsgálták, a lefolyt idők emberein mindig azon jellemvonásokat fedezték fel, amelyekre szükségök volt, hogy rögtönzött állításaik érvényességére a történet bélyegjegyét nyomhassák.

Az ily csinált múlt, melynek ellentmondott minden oklevél, minden nyomozat, máris többet ártott a polgáriasodásnak, mint a herosztratoszi düh, mint az első francia forradalom egyik úttörőjének és áldozatának azon kívánsága, hogy a levéltárak és az okiratgyűjtemények elégettessenek, mert a múlttól végképp szakítani kell, ha a jelenkort salakjaitól megtisztítani akarjuk.

Maga a szocializmus sem lett volna mint új eszme veszélyes.

Nyílve szőre a mérget, mely a kicsiny sebet, a bőrrepedést is halálossá teszi, a múltból, a kereszténység ős századaiból szerezte meg.

Védelmére és létesítésére az első keresztény asszociációk hozatnak föl.

Csodálatos, hogy éppen azon pártok, melyek az arisztokráciát gyűlölik, minden nézeteiknek ajánlására hosszú családfát készítenek.

Cabet még Thiers-t is kommunistának állítja, s *Ikáriájának* Palesztinából és a betlehemi jászol deszkáiból készíti alapjait.

Örökké a pozitívumból, a megtörténtből kerestetik ki a légvárok ékköve.

Ebből áll korunknak sarlatanizmusa és veszélye.

Világért sem akarnék tehát a nemzetiség ügyére nézve egy Prokrusztész-ágyat készíteni, melyre a múltat szegezsem, hogy megcsonkíttassék, vagy a valóságnál a dialektika kín-eszközei által hosszabbra legyen vonva.

Nem azt állítom, miként a konzervatívok voltak a magyar nemzetiség legmelegebb védői.

Mert a leghűbb magyar, Széchenyi, soha nem tartozott ezen párthoz.

És Horvátországra nézve a magyar nyelv invázióit tekintvén, minden ellenszegülés a baloldal padjairól emelkedék. Bölcs előrelátással történt-e ez, vagy pedig az ellenzék volt az időjelek jobb ismerője, megvitatni nem tartozik céломhoz.

Én csak annyit erősítek, mennyit nem fog senki kétség alá vonni, ha a magyar pártmozgalmakkal ismeretes.

A nemzetiség inkább konzervatív, mint szabadelvű irányából következett, hogy a felsőház eltörlését a radikalizmus nem merte sürgetni, sőt még reorganizációját is halasztotta. Ugyanis a mágnásokban és az egyházi főnökökben mit kíméltek a haladás szélső színezetei is?

Ne csaljuk magunkat.

A mágnásoknál nem a nagybirtok érdekei jöttek tekintet alá, mert a radikalizmus oly kevésbé bálványozta a domíniumokat, mint a születést.

Hogy hazánkban a nagybirtokok majd mind a magyar faj kezei közt voltak, ezt a statisztikus világosan kimutatta. S ne Montesquieu-ben, de az oskolai kézikönyvektől kezdve Fényes Elek munkájáig minden rossz és jó statisztikában keresték s föltalálándjatók a mágnások elleni erős izgatások kimaradásának okait.

És az egyházi főnökök azért ültek-e háboríthatlanul padjaikon, mert a protestáns radikális szónok és író különösen kedvelte a katolicizmust, vagy azért, mert a katolikus radikális ember nálunk a papi uralkodásnak elvileg barátja volt?

Bizony Magyarországon az ultramontán nézetek miatt a felsőház egyik kiegészítő részének, a magas klérusnak, törvényhozói szerepe nem volt kösziklára épült vár.

Hanem hogy a felsőpapság szintén magyar érzelmű volt, és helyzeténél fogva nem is fordíthatta befolyását a nemzetiség ellen, ez vala az ok, mely miatt a mágnások tábláján csendesen ülhetett, és a reformpárt óvakodóbb egyénei által jogköre nem illeteték.

Szálljunk alább.

A nemzetiség konzervatív irányából eredt a politikai végletekre vonatkozó minden megdöbbenés.

A magyar okosabb volt, mintsem egy megkövült arisztokráciai rendszert célnak tekinthetett volna, ezért hajlott a szabadelvűségre; de viszont nemzetibb érzelmű vala, mintsem a szabadelvűséget oly gyorsan vigye a szélső határokig, hogy ne maga számára díszítse föl a hazát.

E két poláris erő egymást kölcsönösen leküzdő hatásaiból eredt, hogy a pártok néha igazságtalanok voltak a szabadság eszméje iránt a nemzetiség miatt, máskor a szabadság ígéreteiért elhanyagolták a hasznát, a nyereséget, mely a nemzetiség ügyének gyümölcsöződett vala.

Soha egészen elnémítva nem lőn e két érdek emlékeztető szózata; a nemzetiség a köz- és magánjog konzervációjára, a szabadelvűség pedig gyors változtatásokra buzdítván a kedélyeket és az értelmet.

Egyik politikai párt sem egyeztetette össze elég tapintattal a két irányt.

Mechanikus köttetésben állottak inkább egymáshoz a nyelv és az intézmények kérdése, mint szellemi kapcsolatban.

A távolság sejdítve lőn az avatottabbak által.

Kossuth népszerűségével a radikalizmus fölülkerekedett.

A konzervatívok - mint látszott - az összeütközés eseteiben inkább valának a nemzetiségi érdekek mellett; a baloldal emberei pedig kevésbé hitték szükségesnek a szabadság némely kérdéseinek megoldását nemzetiségi tekintetekért odábutalni.

És nekünk, párkányán az 1848-i változásoknak, vagy legalább nem sok idővel az utolsó pozsonyi országgyűlés megnyitása előtt, hallanunk kellett s hallani többször, hogy ha a nemzetiség és szabadság valaha összeférhetlennek fogna mutatkozni, az ellenzék egy része inkább a teljes szabadságot választaná, mint a nemzetiséget korlátolt és keskeny alapú alkotmányos lét mellett.

Ezt természetesen csak kevés számú radikálok beszéltek.

Kossuth, hogy a nemzetiség fékereje se vonhassa vissza a megtüzesült indulatokat, hogy a felforgatási szenvedélyek minden kapui kinyíljanak, egy cifra eszmét gondolt ki, mely sovány-ságát rojtok és csillám közé takarta - egy eszmét, mely megnyugtathatta azoknak lelkiismeretét, kik okvetlenül megnyugodtaknak lenni vagy látszani kívántak.

A szabadság, mondá ő, akkora olvasztó erővel bír, hogy aki a szabadságot ígéri, a többi népfajok a szabadságért nemzetiségöket fogják odaadni.

A következők megmutatta: volt-e belérdeke e felfűtt eszmének?

És a magyar éppen azon helyzetbe jött, hogy most saját magán is megpróbálhatja a szabadság olvasztó erejéről tanjára a nagy izgatónak.

A februári események előtt még Kossuth ellenében is meg voltak az ellenzék tekintélyesebb egyénei arról győződve, hogy a nemzetiség eszméje nem minden pontokban azonos a szabadság radikalizmusával.

Ennélfogva a nemzetiség konzervatív súlyát több vagy kevesebb mértékben örökké beszámították.

A magánjogban a fekvőbirtok természetének átalakítására vonatkozó kérdéseket a nemzetiség ügye korlátozta, ha nem is az eszmék szélességére, de legalább a tárgyalás sorozatára és idejére nézve.

S vajon a követi táblánál miért történt, hogy a városok kérdése több hátráltatást szenvedett, mint kellett volna, s mint különösen az ellenzéktől várni lehetett?

Csupán azért, mert a győzedelmes radikalizmus saját magát fékezte, hogy kihallgathassa az aggodalmat, melyeket elébe terjesztett a konzervatív jellemű nemzetiség.

És a népképviselő, melyről a felhevült képzelődés annyi spanyolvárakat, vagy ami prózaiban hangzik, annyi cseh falvakat épített, ugyan miért nem emelé 1848 elején az oly szép zengésű követeléseit az európai törekvések színvonaláig?

Talán a magyar követ a francia bankettek kívánataitól azért döbbsent vissza, mert Guizot aggódék, Marie izgatott, Blanc Lajos az új dolgok várása miatt magánkívül volt.

Néhány szegény és csekély hatású literátor ismerte ezen férfiak viszonyait az európai kérdésekhez.

Mit tudott a kiolvashatlan nevekről a táblabíró?

És a pozsonyi követek - nem megbántásból van mondván -, kik a világtörténelmi eszmékkel ha nem is úgy játszottak, mint a gyermek szokott játszani, midőn az utcára lőtt bombát lábával forgatja, míg elpattan, a pozsonyi követek, kik közül sokan inkább tréfából társalogtak az újabb francia eszmékkel, mint rokonszenv miatt, és inkább mulatták magukat, mintsem fölvilágosultak általok, ismétlem, ezen pozsonyi követeknek nagy száma nem vala eléggé gyakorlott a választási törvényeknek befolyását a különböző politikai rendszerekre megítélni.

S ha tehát az ellenzék vonakodék átkarolni az általános szavazatjogot, ha az alsóház követeinek választásánál a magas cenzust is elfogadta volna, mint a februári mozgalmak előtt örömmel teendette vala - bizonyosan ez nem a francia bankettek iránti véleményéből folyt.

Miért ámítanók magunkat?

Az ellenzék meghajolt a nemzetiség remegő alakja előtt, féltette a még nem eléggé erős lényt egy egészen ismeretlen vidékre, egy a régítől merőben különböző politikai égalj alá vezetni, hol más lehet a napfény éltető hatása, de mások lehetnek a viharok és fellelkesedések is. E félelméből következék mérséklettsége és ebből származott az utolsó pozsonyi országgyűlés kezdetén is még ama békítő hangulat, melyből világosan kitetszék, miként ha a kétfokú választástól az Apponyi-kormány eláll, akkor az ellenzék s a konzervatívok közt a census mennyiségére és a választási formákra nézve nem sok különbség forgott volna fönn.

Természetesen a februári forradalom mindent megváltoztatott.

Az elfogulatlan az eddig mondottakból is láthatja a magyar nemzetiség ügyének konzerváló erejét.

Szerencséjére volt-e ez, vagy ártalmára hazánknak - ide nem tartozik.

Valamint az sem, hogy a februári forradalom nélkül is nem következett volna-e hamar be oly idő, midőn a radikalizmus eltaszítandja magától a nemzetiséget, mert a szabadság olvasztó erejét elégnek hiendette Magyarország sorsának biztosítására?

Ily idő csalhatatlanul hamar állott volna be.

Legalább minden körülmény erre mutatott.

De viszont nagy kérdés, hogy békés helyzetben, midőn az eszmék súlyegylene nem bomlik meg, követte volna-e a parlamenti többség a szélső radikalizmust e mezőre?

Legyen szabad kétkednem.

Azonban bárhogy fogott volna történni, előttem most csak az forog fenn, vajon ama korszaknak, mely 1825-től a magyar forradalom valóságos kiütéséig terjed, második mozgó ereje, második vezéreszméje, melynek tengelye körül számos törekvés összpontosult, ti. a *nemzetiség* fejthetett-e ki köztársasági szellemet, folyhatott-e be a magyar nép ősi monarchikus hajlamának gyöngítésére?

E kérdés a fennebbi tárgyalás után talán szükségtelen.

Miért tudakolni, hogy az arisztokratizmus, melynek a viszonyok sajátosága miatt állandó segédévé vált a nemzetiségi érdek, nem ellenkezik-e elvileg a monarchizmussal?

Az élet és a tudomány az arisztokráciai elemet keresi a megalakuló dinasztiák számára, s aggodalmakkal szoktunk azon régi trónokra nézni, melyek körül egészen új viszonyok lépik el az arisztokrácia által szerzett történelmi tért.

És így a konzerváció mezején alig lehet kétség alatt nemzetiségünk hatásának iránya.

De nincs-e, nem volt-e magának a magyar fejlődésnek mint magyar szellemnek monarchizmus elleni tendenciája? - ez hozathat még elő.

Alig van nehezebb feladat, mint elvonatkozva a politikai érdekek- és körülményektől, vizsgálni egy nemzet fogékonyságát bizonyos politikai rendszer iránt.

Istennek hála, e fáradságtól föloldozva vagyok.

Ezer év óta mondták már, hogy a mi ázsiai természetünk, a mi jellemünknek minden igényei összeforrvan vannak a királyság eszméjével - és e bizonyítvány az egymást követő századok által megpecsételve és hitelesítve, úgy hiszem, elég érvénnyel bír, s feloldoz hosszasan megmutatásától, miként a magyar nemzetiség mint nemzetiség nincs miért, hogy köztársasági jelleműnek tartassék.

Azonban sokan még ellenvethetik, miként nemzetiségünk végtére is a szeparatizmus egyik dajkája volt.

Megengedem.

De kinek van oly korlátolt esze, hogy be ne lássa Európa egyik részének betegségét vagy felüdülési küzdelmét, a nemzetiségi autonómia csodálatos, s eddig nem is sejtített erejű törekvései által?

Az osztrák monarchiában is jelenleg a zsidón, örményen, cigányon és a Bánátba letelepített franciákon kívül a többi népfaj kikerekíteni akarja magát.

És a márciusi engedményezett alkotmány által e törekvés birodalmi céllá van fölemelve.

Tudtomra az első alkotmány, mely a nemzetiségek egyenjogúságát az elidegeníthetetlen jogok közé iktatta, a márciusi. Mert régebben a charták ekkora szakítást a történelmi múlttal csak oly mezején kísértettek meg, hol az élet igényei már formuláltak és világos követelésekben oldották meg a kor új eszméjét.

De hogy a nemzetiségek jogegyenlősége mi mindent foglalhat még magában? - erről tudósaink bizony sokat vitatkozhatnak.

Azonban már késő volna afelől kétkedni, miként a nemzetiségek szeparációja, az eszély követeléseivel dacolva, a képtelenség és az őrjöngés minden fegyvereivel küzdeni fog.

Az osztrák monarchiában lakó népfajok közül csak a magyar nem terjed a birodalmi határon túl.

Sőt a más népfajok többsége és erősebb érdekei e határokon kívül fekszenek.

Hogy fog a nemzetiségi roham, az összeolvadási vonzerő fékeztetni? - nem is gyanítható.

Mi, magyarok, okvetlenül csak a birodalom térszínén belől kereshetjük a rokon elemeket.

Más népfajok kereső kezei a Baltikumtól a Dardanelláig és a Néváig kinyúltnak fognak, s mindenütt meleg és testvéri érzésre találhatnak még a józan érdek, még a közérkölc, még a politikai tanhit, még a polgárisodás ellenére is.

Mi egyedül állunk.

S bár könnyen át nem látható, hogy a nemzetiség szeparatizmusában csak magára véve miért lehessen akár monarchiai, akár köztársasági hajlam, annyit mégis meg kell vallani, miként ha nem is volnánk a többi osztrák népeknél nemzeti jellemünkkel fogva monarchikusabbak, de legalább a *nemzeti autonómiára* törekvés nem tehetne soha kevésbé dinasztikusokká, mint azoknak kell lenni, kiknél a nemzet szeparatizmusa lélektanilag maga után vonja a birodalom határain túl levő elemekkel összeolvadás vágyát, s így örökké két korona közt hagy a nemzeti nagyságróli álmaknak választási tért.

Az eszmék kapcsolata innen önként vezet át a harmadik mozgató erőre, mely 1825-től az 1848-i forradalom valóságos kiütéséig az egész korszak alatt szintén fontos szerepet játszott, és az eseményekre félre nem ismerhető bélyeget nyomott.

Ez volt a *Magyarország önállóságára törekvés*, mely a kormánypártnál és az ellenzékénél egyaránt mutatkozik, noha a múlt évi francia forradalomig nem vett sem a nemzeti vágyakban, sem a törvényhozás elébe terjesztett terveknél oly alakot magára, hogy egy függetlenségi háborúra vagy a birodalom többi részeivel minden érintkezési pontnak megszüntetésére vezethetett volna. Nézzünk e kérdésnek is szemébe, mert ha tökéletesen ismerjük múltunkat, úgy meríthetünk okulást a jövőre.

Hazánk közjoga a magyar koronaországok önállóságára volt építve.

Regnum unum et indivisibile valánk, s a király midőn megkoronáztaték, azon törvények megtartására esküdött, melyek Magyarhon különigazgatását és a többi tartományoktól függetlenségét rendezték.

A királytól kezdve tehát minden magyarnak az intézmények szelleménél és köterejénél fogva bizonyos mértékig szeparatistikus irányúnak kellett lenni.

S midőn ezen elv egy lángeszű uralkodónak reformvágyait ki nem elégítette, tíz évi erős küzdelem támadt a nemzet *vis inertiae*jével, és hogy végtére a szenvedélyek medreikbe visszazálljanak, el kellett mondani fenn a kárhoztatást az új rendszer ellen, mely annyi bölcs irányt, annyi okszerű intézkedést foglalt magában, mennyi csak a filozófiai század legszebb manifesztációja által történhetett.

1791-ben ismét meg vala ígérve, hogy hazánk „non ad normam aliarum provinciarum” fog igazgattatni, mi egyébiránt törvényünk egész szövegének lévén szelleme, ezen ígélet nélkül is magából alkotmányos életünk természetéből önként következett.

A fennebbieket előrebocsátván, nem könnyű átlátni, hogy a birodalmi egységnek, oly értelemben, mint a francia központosítási doktrínának igénylik, mi módon lehetett volna valamelyik magyar elősegítője?

Idejárult még azon körülmény is, miként a Lajtán túl az abszolutizmus uralkodék, egy oly igazgatási rendszer, melytől a magyar, kinek nyolc század tradíciói oltották vérébe az alkot-

mány szeretetét, sokkal inkább borzadt, mint a szegénységtől, mint az ország leggazdagabb részeinek mocsárban heverésétől, mint a kereskedelem és ipar pangásától, mint a legféltettebb szellemi érdekeknek hátrátételétől és a különállás makacsságának minden képzelhető következményeitől.

Csupán általános körvonalban rajzolám helyzetünket.

A közélet pályájára lépő magyarnak a politikai álláspontnál fogva, melyet nem kénye szerint választhatott, hanem a történet kezéből mint rég bevégzett tényt elfogadnia kellett, két irányra volt kötelessége ügyelni, ha nem akarta magát lehetetlenné vagy bűnössé tenni:

hogy ti. az osztrák monarchia Európában első hatalmasságnak megmaradjon, s hogy Magyarország azon határig, míg a monarchiai egység imponáló helyzete nem veszélyeztetik, fejtse ki önállóságát.

A harmadik kérdés, mely a számítóbb agyagnál még fölvetette magát, és Széchenyi eszméinek irányítója volt, arra vonatkozék,

hogy az osztrák monarchiának, ezen európai első hatalmasságnak, központja hol legyen? Bécsben-e, midőn főként nyugoti hatalmasság marad, vagy Budapesten-e, midőn kelet támaszpontjának, törvényhozójának és diktátorának kellett volna lenni?

Ezen harmadik kérdés *neutrale terrenum volt*. Lehetett a hazafinak és okos státuszpolgárnak róla kénye és kedve szerint okoskodni.

Bécs vagy Budapest: mindenik óriás irányokat képvisel a külpolitikában. Egyik kizárja a másikat. A nyugot- és keletre támaszkodásban incompatibilitás van, s ha nem is az előtérben... a hátmegett. Mindkettőt elérni nem lehetne anélkül, hogy oly helyzetbe jöjjön a monarchia, mint amilyenben lett volna V. Károly alatt a dinasztia, ha a spanyol és német korona egyesül. Mert az elvek is koronát keresnek, sikert, hatalmat.

De amily *szabad tért* nyitott a harmadik kérdés minden magyar országlárnak, oly *lefoglalt* vala a más kettő.

Sem a monarchia imponáló egységét, sem Magyarhon különállását nem lehetett a magyarnak, ha hazaszeretettel és józan belátással bírt, föláldozni.

A kettő egyeztetése maradt az egyedül lehetséges feladat.

S most már kérdenünk kell: vajon a *Magyarország önállóságára törekvés* minő alakú volt 1825-től kezdve a végső pozsonyi diéta második szakaszáig, mely a februári forradalom hatásai közt rögtönzötték? Mégpedig minő alakú volt a törvényhozás terében és az élet nyilatkozataiban?

1825-nek szelleme a sérelmi téren támaszkodván s erősödven meg, éveken át nem azonosíthatta magát idegenszerű törekvésekkel; mert az eszméknek a nyilvánulási modor nem köntösök, melyet tetszés szerint vethetnek le, hanem lényöknek egy ideiglenes része, mitől akármikor megválni oly kevésbé lehet, mint a páncélos rovaroknak vagy selyemhernyóknak az átalakulás határozott perce előtt testök felső borítékát elhagyni.

Pozsonyban tehát hosszas idő alatt Magyarország önállósága csupán sérelmi szempontból követeltetett, tekintet nélkül a továbbfejlesztésre.

Nem az vala indok: mi lehet célszerű? - hanem: mi volt történelmi?

A hatalomnak semmi foglalása bevégzett ténynek nem tekinteték, csupán azért, mert régi foglalás; és az időegység védokán kívül más mentséggel is kellett a diéta engedelme nélkül történt változtatásoknak bírni, hogy eltűressenek, míg további intézkedések igényeltetnének.

Ily provizórius foglалás, mely a törvénytelen eredet dacára sem háborították, aránylag kevés valа.

Mert - mint mondtam - az elméknek akkor fő irányuk volt egy változás jogcímét kutatni, és nem elégedni be annak célszerűségével.

Minden régi alkotmányos nép e modort követi; csak az új és gyakorlatlan parlamentáris élet elégszik meg a fölládozott formákért a célszerűséggel.

S nem is a kormánynak ezen féltékeny ellenőrzése volt sajátságos az 1825-i korszak első felében, de a sérelmi eszméknek oly abszorbeáló ereje, mely darab ideig nem engedett semmi termékenységet a közjог mezején, még oly téren is, mely a hatalmak féltékenységeinek kitétetve nem valа.

Azonban ha szintén az ellenőrzés mindig éberebbé lőn, oly kérdésekben, melyek Magyarhon önállóságára vonatkoznak, mégsem mehetett többre, mint az új foglалások megakadályoztatására.

Mert a régibb inváziókat visszavonulásra bírni és a magyar önállóság határáköréből egykor elvett jogrészeknek restitúcióját eszközölni soha nem sikerült.

Mindenik irány, a birodalmi tetteges centralizáció szintűgy, mint az önállóság, maradtak addigi pozícióikba, s ha a két tábor közül az egyiknek előőrjei valami új pontot birtokba ejtettek, a másik fél legelső komolyabb mozgására több vagy kevesebb csatározás után ismét kivonták magukat belőle. Így hagyta fel a megyei statutárius jog kérdését a magyar önállóságra törekvés, így mondott le az adminisztrátori rendszerről a birodalmi centralizáció.

Mert akárhogy takartassék el a fönnemlített két kérdés, az bizonyosnak látszik, hogy Kossuth a statutárius jognak széles értelmezése által a megyéknek oly féktelen hatalmat kívánt kezökre játszani, mely mellett a birodalmi kormány befolyásából eredt intézkedések s a központi hatalom egysége lehetetlenné tettek volna, mégpedig az anarchia és egy nevetséges föderalizmus árán.

Míg másfelől Apponyi gróf terve, ti. az adminisztrátori rendszer, a megyei szétterjedő irányt és határozatlan jogkört akarta összébb vonni, hogy a végső fonalszalakat a minisztériumtól függő s felelősség nélküli udvari kancellária könnyebben tarthassa kezében, és a közigazgatás birodalmi centralizációja erősödjék.

Mind a két törekvés oly alakban, mint előhozatott, jogtalan volt, a Kossuthé főként szellemére nézve, az Apponyi grófé főként a létező formák tekintetéből. Egyébiránt az adminisztrátori rendszer következményei sokkal csekélyebb fontosságúak lettek volna a siker esetében is, mint a statutárius jogé, úgy mint azt Pest megye értelmezni kívánta. Az utóbbik irány egypár év alatt bábeli zavart fogott volna előidézni; míg az első terv, ha más intézkedések nem támogatják, a megyei életet körülbelől csak a régi dimenziókban hagyandotta valа.

A sérelmi mezőn a magyar önállóság és a birodalommal összeköttetés kérdései ily folytonos, de határozatlan vagy legalább kevés eredményű csatázások közt vitettek egyik évről a másikra át.

Ez alatt az ellenzék soraiban meghasonlás kezdett mutatkozni, mely nem az egyénekre, nem a tárgyalási színezetre, de az alapelvekre s a közjог irányára vonatkozott.

Mert a megyék hatáskörének túlterjesztése és a politikai kérdéseknek kortesek általi eldöntése, végtére nemcsak a konzervatívokat, de az ellenzék egy részét is fölháborította.

Az elégtelenség ugyanazon egy kérdésben számos forrásokból vont táplálékot.

A megyerendszer ti. tiszteletet érdemelt, mert 1823-ban megmentette Magyarországot az abszolutizmustól - azonban tisztelet helyett bálványimádásban részesült. Ennek sérteni kellett minden kedélyt, mely rajongásra nem hajlott.

A megyerendszer történeti tény volt, s akárhány országban több vagy kevesebb módosítással előkerült; de bámulói a le nem rombolt történelmi intézmény helyett benne eredetiséget fedeztek föl, és oly lángeszű indítványozást, melyet az európai szabadság most nem ismer, de később megszeretni fog és átkölcsonzi, hogy regeneráltassék. Ily könnyen hívőség sértette a hasonlító jogtannal foglalkozókat.

A megyerendszer mind nagyobbra fuvatott föl, s kezdé szabálytalanságai miatt helyökből a többi kormányzási intézményeket és közigazgatási formákat kiszorítani. Ez rossz vért csinált a rend embereiben.

A megyerendszer a statutárius jognak Kossuth szerinti értelmezése által a svájci kantonok föderatív viszonyaihoz hasonló állapotot készült előidézni. Ez mély aggodalmat szült a hon egységét féltőknél s azoknál, kik nem akarták, hogy a felső hatalom egy státuscsinálal vessen véget az izgatásoknak és egyszersmind az alkotmánynak.

A megyerendszer eltúrte, hogy a politikai kérdések fölött megvesztegetett nyers erők határozzanak. Ez bosszantotta a doktrínák embereit, kik általában nem szerették a tudatlanság alkotmányos jogát s legkevésbé a szabadalmas tudatlanságát, mely nemeslevelei miatt még a néprajalom csillogó eszméjével sem takarhatta meztelenségét be.

A megyerendszer körében örökös háború folytattaték ölmosbotokkal kard helyett, és a csatáért sebesültek s halottak fedték. Ez nemcsak az érzélgésre, de az érzésekre is hatott. Fölpáncélozta sokak szívét oly megtámadásokra, melyek ha magából a párt kebeléből erednek, legalább is szokatlanok, s hogy nálunk is végszakadást nem idéztek elő az új és a régi ellenzék közt, csak több körülmény történelmi összetalálkozásának lehet tulajdonítani.

Most miután a forradalom megszakította, és a történelmébe tette át a régi törekvéseket, a múlt részrehajlatlan szigorral nézhetünk.

Pártok e honban jelenleg nincsenek.

S az ezentúl alakulandóknak kevés szükségük van oly egyénekre, kik ennyi európai változások után is, mint gnosztikusok - kikerül a nép azt hitte, hogy köldökeiket imádják -, saját lényök bámulásába merülnek el.

S legkevésbé volna azon párttöredéknek politikai hivatása, mely az áldozatok és öntagadás korában hiúságát feláldozni kétkednék - és tévedéseinek palástolására időt fordítani vagy csalokoskodásokat használni tudna.

Szükség tehát az ellenzék centralizáló kotériáját is a másik, de sokkal nagyobb töredék mellett, mely a megyei rendszer zászlóit vitte, nem hagyni említetlenül.

S annyival inkább, mert a Magyarország önállóságárai törekvést a központosítási eszmék lassanként a sérelmek teréről levonni és a reform ösvényére vezetni kezdték. És így a kor mozgalmak közül ki nem hagyathatnak.

A centralizáló párt municipális életünknek gyöngeségeit és bűneit fölfedezni tudta, s csak annyi torzítással rajzoló le, amennyi a szembevetett vélemények küzdelmeikor kifejlik még azok ecsetéből is, kik a kíméletet és az engedékenységet erénynek tartják, az igazságtól eltávoztat pedig a politikai taktika fegyverei közé nem számítják.

Hogy egy ostrom alá vett ténynek vagy állapotnak maga a megtámadó emelje ki minden előnykét - kívánni sem kell. Erre elég eklekticizmusa nem is lehetett oly egyéneknek, kik rendszert akartak képviselni, s a központosítók bizonyos csallhatatlansági hitet tápláltak

eszmék iránt, minthogy azok európai eszmék valának, és nálunk a terjedő anarchia ellen - ha az abszolutizmust nem szándékoztunk segítségül hívni - az egyedüli gyógyszereknek látszottak.

Egyébiránt a központosítók, midőn megvizsgálták a megyeélet léteget, elég elmemélységgel s bonctani ügyességgel keresték ki az organizmus azon gyökérhibáját, hogy az önkény ellen jól tudja a megtámadott jogokat védeni, de a reformok keresztülvitelére nem alkalmas; mert az idő mesterkezétől egészen védelmi célokra alakították, s legnemesebb részei inkább fönttartó, mint kifejtő erőkre épültek.

Azonban ezen elemzés bír-e annyi súllyal, hogy a központosító párt politikai belátását a többi párttörekvések színvonalán fölülemelje?

Előttem úgy rémlik, hogy a megyerendszer inkapacitása a reformok kivívására eléggé tisztába hozatott, de a parlamentáris kormánynak - úgy, amint az ti. hazánkban létesíthető vala - kapacitása a megtámadott jogok védelmezésére eléggé megvizsgálva nem volt.

A központosítók tudták a felelősség elvének befolyását a közszabadság biztosítására.

Itt csak annyi illúziót tápláltak, amennyit okvetlenül kellett oly embereknek mindenüvé magukkal hordani, kik az alkotmányos formák őszinteségében hisznek.

De kérdés: átgondolták-e ők, hogy a felelősség elvéből mekkora összevagy hozattathatott volna Magyarország közjogába, a monarchiai egység imponáló helyzetének kockáztatása nélkül? És hogy ezen kiformalatlan, ezen csonka felelősségre mekkora hatással leendett volna az ausztriai birodalomnak másik kiegészítő része, ha az az abszolutizmusban marad meg, vagy ha a szabadság formáit öltendi magára?

S az abszolutizmus esetében - mert később szólok a többiekről - nem teszi-e a dolgok természete könnyen megfoghatóvá, hogy sérelmi terünk növekedő arányban gazdagodott volna, mert a rendszerek közti megnagyobbodott távolság kiegyenlítésére munkáló felső törekvésnek, mely papírtörvények által nem szokta meg magát visszautasíttatni, akkor új meg új reakciókra kelle gondolnia, míg nem a súlyegyen helyreáll?

És vajon szenved-e kétséget, hogy a centralisták a kérdés ezen oldalát nem kutatták ki oly figyelemmel, mint a másik oldalt, azt ti. hogy a megyerendszer a reformok létesítésére nem alkalmas?

Ha ők hitték volna, hogy a felelősségről elméletek mellett is a sérelmeknek nálunk egy állandó rubruma maradt volna, akkor kevesebb gúnnyra tétetik ki a sérelmi politika, mely eszméiben szegény volt, és eredményeiben sem vala csillogó; de sajátságos viszonyainkra visszagondolva, mellőzhetlennek látszik még most is, midőn a történetíró nyugodt pillantásával igyekszünk a múlt idők állapotaira tekinteni.

Továbbá: a központosítás vezérei az ellenzék soraiban küzdöttek, mielőtt zászlóikat kitűzők.

Az ellenzék politikájának alapja volt a megyerendszer.

A centralista párt politikájának alapja pedig a megyerendszerben létező erők fölосzlatása és más pontokra áthelyezése volt.

Képzeltetni-e nagyobb meghasonlást a nézetekben?

Más országban az új doktrínák új pártot állítanak elő.

Nálunk nem történt így.

Miért?

A központosítás képviselőinek erényeiből vagy gyöngeségeiből folyt-e ez, céltalan vizsgálni.

A tény kétségtelen, hogy ti. a centralisták az ellenzék hű szövetségesei maradtak még akkor is, midőn megbántja, ellökve s félreismeretve valának.

S miként volt ily csodálatos viszony egyeztethető és tartós?

Úgy, hogy a centralisták ráállottak, miszerint a megyei rendszert egész terjedelmében védendik a *felső* megtámadásoktól addig, míg a parlamentáris kormány behoztatni fog.

Ez nyűgöző alku volt.

Belőle következett, hogy a centralisták csak a kék távolságban látták jövődjöket.

A jelen időben pedig az alkotmány létező alapjának megőrzése mellett harcoltak, elmélkedvén ezen alapok helytelensége felől.

E helyzetet nem mondhatni természet elleninek, miután az alapokat többnyire az abszolutizmus támadta meg; de az *egyénekre* magukra nézve erőtlennítő vala.

Hurcoltattak egy idegen politika horgonyán. Foglaltak oly pozíciókat el, melyeket sem kitűzni mások számára, sem magok részére átvállalni nem óhajtának. És többször megtörtént, hogy az ellenzék főnökeinek szenvedélyei kérdéseket vontak előtérre, melyeket a centralisták, kik rendet, szabályt és erős kormányt akartak, csak úgy pártolhatának, ha előbb magukat arról meggyőzték, hogy a központosítás lényeges kérdései sok évek múlva fognak előkerülni, s addig elég idő marad a felköltött indulatok lecsillapítására, melyeknek, ha tartósak, idegenkedést kell a *kormányzat eszméi* ellen a nép kedélyébe lerakni, oly idegenkedést, minek súlyát közvetlenül a konzervatív párt érzendi, de később minden kormány, ha erélyt és elszánást tanúsítand.

Ezen aránylag kevés önállósággal bíró helyzet nyomasztóan hatott a centralisták doktrínáira.

Annyiszor földicsért következetességök mellett is a centralisták, ha nem csalódom, készületlenek valának rendszeröknek alkalmazására nézve, s a megmozdított eszmék természetét csak úgy ismerték, mint a kezdeményezők szokták.

Nincs agitátor - s nemcsak a néplázítók, de az új irányok indítványozói és első pártolói szintén izgatónak nevezethetnek, még akkor is, ha hatásuk a népszellemre a legszelídebb modorban történik -, nincs agitátor, ki nézeteinek belterjét, törekvéseinek szélességét és a lendületnek, melyet adni szándékozik, horderejét ismerné.

S a központosítókról a történész sem azt nem fogja megmondani tudni, hogy reformtervek a márciusi törvényektől miben különbözött, sem azt, hogy miben egyezett volna?

A hatalmat a régi közjog által kijelölt pontoktól elvenni és máshová helyezni akarták - ez bizonyos.

Nem az alsó szervezetek tétlenségében, hanem a felső szervezet felelősségében kerestek a visszaélések és önkény ellen gátot - ez szintén kétségtelen.

Nézeteiket többnyire az európai charták elméleteiből kölcsönözték, majdnem utánczó hűséggel - ez is szemmel látható.

De hogy az osztrák birodalmi viszonyok közé miként gondolták be reformjaikat, s a dolgokat minő átalakulásra voltak hajlandók vezetni vagy kísérni? - ezt, ha őszinték, bevallani nem fogják, mert nem tudják.

Annyit voltak testvéri szövetségben az ellenzékkel, annyszor hallák a megyerendszer óriás életerejét, annyszor győződtek meg, miként őket alapeszméjükre nézve a nagyközönség ábrándozóknak tartja, és tartja még oly pillanatokban is, midőn az egyes napi kérdésekre vonatkozó indítványait tapsokkal fogadta, annyszor látták a kor bálványimádását egy régi

rendszer s néhány pártfőnök iránt, hogy végtére szükségtelennek hitték számot vetni elméleteikkel s fölmérni a gyakorlati tért, ahová és ameddig akarnak építeni. Mert - mint képzelék - erre még elég idő van, s a jelen viszonyok hamar nem élik túl magukat.

A gondviselés könyvében másként vala írva.

S így történhetett meg ama sajátságos jelenet, hogy a centralisták helyett természetes ellenségek, a decentralizáció legnagyobb mestere, Kossuth szabályozta a magyar kormányzat központosítását; Kossuth, a megyék bajnoka, verte le a megyei rendszert; Kossuth, ki a birodalmi viszonyok irányában kezdet óta igen gyanús helyzetet foglalt el, illesztette be az új alkotmányú Magyarországot a szintén alkotmányosnak proklamált ausztriai birodalomba.

S a valóságos centralizálókra, ha a bevégzett tényekben megnyugvást a politikai nézetek legale testimoniumának nem vesszük, senki megmondani nem fogja, hogy tulajdonképp miből állott volna teóriájuk?

Hazánk ősi alkotmányának, Magyarország elismert önállóságának szelleme, mint az élet lehe, körülborított minden egyént. Benne mozgottunk. Általa lélegzettünk. Ebből kiindulva, hinni lehet, hogy a központosítók is, a történeti dualizmus szerint óhajtották birodalmi ügyeink fejlődését és az alkotmányosságot. „Legyen az örökös tartományokból az egyik, a magyar korona birtokaiból a másik állam, mindkettőnél a parlamentáris felelősség tegye a szabadság alapköveit, és mindkettőt a *pragmatica sanctio* természetéből folyó szövetség vonja néhány fő teendőkre nézve egy organizmussá össze” - hihetőleg ez vala a reménynek, mely keblöket feszítette és munkásságukat a nyomasztó körülmények dacára is kialudni nem hagyta, hihetőleg ez vala a haza újjászületéséről álmaiknak formulázott tartalma.

S nem hasonlít-e ez a márciusi törvényekhez?

Kétségtől törekvésben igen, de *bevégeztségben* nem.

Anélkül, hogy nagy véleményben lennék a centralistákról mint pártról, mégis ha egyébből nem, legalább doktrínai modorokból s abból, hogy minden kérdést a tudomány szemüvegén át szerettek vizsgálni, igen természetesen azt kell következtetnem, hogy midőn Magyarország felelős kormányzatát formulázták volna, ugyanakkor intézetlen nem hagyandják a kérdés másik részét, a birodalmi közös viszonyokat.

Mert a demagógokon és az izgatottsági koron kívül - midőn az alkotmányi test agyveleje is oly égetté lesz, mint a demagógoké - nincs ember és közvélemény azt be nem látó, hogy ha a *márciusi törvényekkel együtt nem kerekíttetnek ki a birodalmi összeköttetést rendező szabályok, akkor majdnem felszólítás intéztetik a mellőzött s jövődjök iránt kétséges érdekekhez egy ellenforradalom által befolyásukat visszaszerezni*. Mert minden nagy érdeknek joga van el nem tűrni, hogy provisórie is kirekesztessék oly szervezetből, mely a többi érdekek iránt tekintettel volt. Ezt tagadni a történet és az emberszív félreismerése.

S a centralisták észjárásában - mint mondtam - sok kezesség volt ily szempontnak figyelembevételére.

Azonban a dualizmusnak rendezése, ha az uralkodó egységén kívül más összeköttetési pontok is iktattnak a gépezetbe, lehetséges volna ugyan, de tartóssága, két ellenkező irány ostroma miatt, minden vizsgálódó elme és minden aggódó kedély előtt kétségesnek látszott volna.

S meggondolták-e a centralisták, hogy a *két felelős kormányzat*, ti. Magyarországé és az örökös tartományoké, a birodalom belerejét és küljelentőségét egészen más alapokra fektette volna?

Ily alkotmányos lét következtében vagy *tetemesen gyengülni vagy erősödni kellendett a monarchia összes erejének*.

Az első esetben, mi természetesebb, mint hogy az örökös tartományok nem germán részei, melyek külön történelmi múlttal bírnak, használva az idő jeleit és követvén nemzetiségek szeparatiztikus vágyát, igyekeztek volna magukat rendre kikerekíteni? Nincs-e ez eléggé indokolva régi törekvéseik főbb irányai által? S miért ne akart vala a cseh, a lengyel, az olasz magának önálló és felelős kormányzást vívni ki? Miért tisztelte volna azon egységet, mely az örökös tartományokból, a magyar korona birtokainak különválasztása után, már inkább csak mechanice létesíthetett, mintsem a viszonyok belső szükségénél fogva? És nem bizonyos-e, hogy az osztrák monarchia gyengülése esetében a dualizmusból gyors lépésekkel föderalizmusnak kellett volna kifejlődni?

S alig lehet kétségbe hozni, hogy a birodalmi viszonyokkal összehasonlíthatóbbnak látszik a föderalizmus, mint a dualizmus.

De akkor hihető-e, hogy a föderalizmus föloszlato ereje csak az örökös tartományokban fog mutatkozni? Hihető-e, hogy a magyar korona birtokait érintetlenül hagyandja, és sem az oláh, sem a déli szláv nemzetiség nem lelkesítetik általa oly állami formák szeretetére, melyek mellett Magyarország történelmi jogait s területi épségét megővni egyaránt volna lehetetlen, mint gyűlöletes kísérlet?

Számítottak-e a centralisták erre, midőn terveik első zsongájával felléptek? Hitték-e ily irány pártolására vagy legyőzésére eléggé szilárdnak magukat és a reformálandó hazát?

Vagy vegyük a *második esetet* taglalás alá.

Képzeljük, hogy a dualizmus létesítése után erősödött volna a monarchia összes ereje, mi a német egység élére álláson kívül még más eszközök által is gondolható.

S ekkor nem volt-e előrelátható, hogy egy birodalmi centralizáció fogja a dualizmus ellenében fölláttatni, mely mindent összeolvasztó, mindent egy gyűpontra vonó erejével vagy erőben asszimilálná Magyarországot, vagy a budapesti kormányzatot örökös foglalások által árnyékká és hazánkat oly függővé teendete vala, amilyen az abszolutizmus alatt volt, egy különbséggel, azzal ti., hogy a meggyerendszer csökönységét a visszaélések terjedésének gátlására nézve soha ki nem pótolhatja a parlamentáris felelősség, ha az írott malasztnak marad.

Bevették-e a centralisták a lehetőségek közé ezt is? Úgy indították-e meg reformterveiket, hogy ha eszméik a végső eredményekig kifejlesztendik magukat, ők elkészülve vannak politikai hittanaikat minden ösvényen követni?

Még egy észrevételt nem hallgathatok el.

Az ausztriai birodalomnak vagy egyiknek kell a nagyhatalmasságok közül lenni, vagy a világ-történelemben hívatása nincs - ez európai axióma.

Londonban, mint Petersburgban nem mondhatnak egyebet.

Sehol nincs kétség az iránt, hogy ha az osztrák monarchia bizonyos ponton túl válnék gyöngévé, az európai súlyegyen hosszasan fönttartható nem volna.

Ebből mi következik? A diplomáciának kimeríthetlen érdeke, bármi áron meggátolni az oly krízisek tartósságát, melyek az átalakulás nehéz ügyfolyamáért éveken át zsidbadttá tennék Ausztriát, ha szintén ezen zsidbasztás a regeneráció szándékából és reménye mellett, nem pedig felforgatási vágyak miatt történnék is.

Mert ha Ausztria sokáig nem teljesíthetné helyzetének igényeit, keleten oly befolyások alakulásának, melyeknél fogva Nyugat-Európa és a polgárosodás, a román s germán népfajok csak iszonyú áldozattal oltalmazhatnák meg a világot, egy ki nem forrt, nagyraagyó és erélyét túlbecsülő népfaj szertelen követeléseitől.

Mihelyt ez igaz, nincs miért oly belreformot nálunk lehetségesnek tartani, mely ájulttá teszi a birodalmat, azért hogy kigyógyítsa, és éveken át gyöngeséget mutat föl azért, hogy a Sámson-haj megnövekedhessék.

Ausztria hosszasan beteg sem lehet.

Neki örködni s munkálkodni kell, úgy mint saját hivatása külérdekekben határozottan nyilvánult. Különben minden elveszett perc Európa veszteségévé válhatik.

És ha támadhat Ausztria belügyeinek a reform, az újjászületés ösvényén is oly bonyodalma, mely e nagyhatalomnak külbefolyását több évekre paralizálná, akkor nem volna csoda, ha az európai udvarok érdekei annyira reagálnának a megkezdett újítások ellen, hogy végtére azok, minden becsők mellett is, a gyakorlati élet teréről kinyomatnának, hátrahagyván a nép kedélyében a békétlenség állandó anyagát és a közjogban egy alig betölthető űrt.

E tekintet is figyelmet igényel. Valamint azt sem lehet tagadni, hogy egy óriási változás végrehajthatatik reformok által, és fajulhat el forradalmi irányra.

S noha az események hatalma a véletlen által növekedik vagy apad, noha a leghűbb fáradságokért a siker Isten kezében van, annyi mégis bizonyos, hogy valamint minden országnak megvan saját közjoga, szintúgy az európai országok összvegének együtt az annyiszor említett európai súlyegyen alapján az újabb időkben egy közjoga fejlődött, mely kötelességeket és szerepeket osztott ki, s melynek sorompói közt kell, a többiek féltékeny ellenörködésétől kísértetve, az egyes államnak is haladni, és annál szorosabb lelkiismeretességgel, minél több súllyal bír.

S korunkban az átalakító eszmék pártolói többé beszámítás nélkül nem hagyhatják azon eredményeket is, melyeket a külpolitikának hatása a belviszonyokra előidézhet. S csak midőn egy terv célszerűsége ezen próbakövet is kiállja, akkor bizonyul be a nagy reformok előmozdítóinak gyakorlati bölcsessége és józan tapintata.

Mennyire volt ily meggyőződéstől eltelve a magyar központosító párt? - aligha tisztába hozható.

Egyébiránt valószínű, hogy inkább csak a tan absztrakt kívánatait ismerte, mintsem a magyar és birodalmi viszonyok örvényeit és szirteit. Valószínű, hogy eszméi iránt kevesebb hittel, de több tapintattal és több óvatosság mellett lép az újítások élére, ha a kiindulási pontról, melyre állott, az egész tájképet, virányaival és rengetegeivel, a nyílt utakkal, hol haladni könnyű, és a tömkelegekkel, melyek közt eltévedni kell, gondosan végigtekinti.

Azonban midőn én a bevégzett tények közt a történész szigorú részrehajlatlanságával igyekeztem tájékozási pontokat keresni, csupán annyit állítok, hogy a központosítási párt - minden érdemei mellett is, melyek az egyes reformkérdések kitisztázása és formulázása körül eltagadhatlanok - aligha tulajdoníthat magának oly politikai irányt, melynek bonyodalmaikat inkább belátta, fontosságát és akadályait inkább felszámította volna, mint rendszerint a kezdeményezők szokták, kiken néha az is megtörténik, hogy eszméikben végre ellenségekre találunk.

Különben is e párt - mint fennebb mondám - a régi ellenzékkel összeolvadva lévén, többnyire oly politikai táborozásokban tölté napjait, melyek éppen a megerendszer foglalásainak kikerekítésére vezettek.

S minden jel arra mutatott, hogy a parlamentáris kormány még sokáig fog a doktrínák országában heverni.

A régi ellenzék nem nagy rokonszenvvel viseltetett iránta.

Szeretetének egész kincstárát a megyeéletre áldozta.

Ettől várta Magyarország önállóságának megoltalmazását és terjesztését.

Ebben remélte a későbbi időkre is az alkotmányos szabadság erős és állandó biztosítékait.

Ennek szélesbítését óhajtá a reformkérdések keresztülvihetéseért is.

Sőt Wesselényi még a követvisszahívást és az utasítási jogot is az országszabadság oly elidegeníthetlen kellékének tartotta, hogy haza iránti bünt keresett azon aggodalomban, mintha a reformkérdések ily móddal nem volnának könnyen létesíthetők.

Kossuth pedig - egy nyilatkozata szerint - kész vala a honból örökre száműzni magát, mihelyt a municipál-rendszer megrendítetténi fog.

A régi ellenzék többi főnökei is legalább annyit sejdítettek, hogy befolyásuk minden gyökere a megyeéletben van. Az apró önzések egyesülének az előítéletekkel, az előítéletek a nemzet homályos előérzeteivel, az ódon és roskatag megyerendszer épületét, mint egy családlakot, melyhez a szíveket hagyományos szeretet köti, mentől nagyobb gonddal oltalmazni a leomlástól.

Ily hangulat uralkodék a régibb tekintélyek többségénél, midőn a konzervatívok programja megjelenvén, alkalmat adott, hogy az ellenzék is az általa követendő politikai iránynak főbb eszméi felől szintén határozott nyilatkozattal lépjen föl.

Voltak percek, melyekben az oppozíció a hazában mutatkozott nagy rokonszenvek mellett is félt, hogy többsége nem leend.

Mert a kisnemességet inkább korteskedés, mint eszmék által csatolta magához, és a megyék közül már sokban túlsúlya vala az akkor úgynevezett nyers erőnek, mely érdekeinél fogva a régi állapot felé vonatván, csak az ellenzék mozgékony, népszerű, pénzáldozatokra kész és a vidéki viszonyokat tökéletesen ismerő eljárása által tartaték a konzervatívoktól távol.

De nem vala-e könnyen lerontható a kedélyek oly különszakadása, melynek inkább csak külső okai valának?

És miután a megvesztegetés házi szokássá vált, nem vala-e e mezőn egy financiailag kimerült kormánynak is több előnye, mint a pártoknak?

Ily aggodalmak kezdék az ellenzék szóvivőit háborgatni, főként a konzervatív program megjelenése után, melyet egyenes kihívásnak és annak jeléül vettek, hogy a kormány a közelgő országgyűlésre nagy többséget remél, mi a konzervatív sajtó határozott hangjából, Apponyi gróf erélyességéből és néhány megye megváltozott szelleméből ítélve, éppen nem látszottak lehetetlennek.

Ez megdöbbenté őket, mert soraikban némi kedvetlenség és viszály mutatkozott, melyet a felbomlás előjeleinek hittek.

A többek közt a Pesti Hírlapot tisztán ellenzéki közlegnek szerették volna megnyerni, mi nem sikerült, sőt új kellemetlenségeket támasztott.

Kossuth viszonya a centralistákkal naponként feszültebbé s végre ellenségessé lön. Batthyány gróf is, minden óvakodása dacára az egyenetlenkedésekbe sodortaték, és a Pesti Hírlap emberei ellen keserű vádakra fakadt.

Eötvöst az ellenzék többi vezérei a hírlapirodalomtőli visszavonulásra akarták erkölcsileg kényszeríteni, s ő elkeserítettve örökre búcsút szándékozott venni minden politikai munkáságtól.

A megyegyűlésekből kimaradt.

Az ellenzéki tanácskozmányokat kerülte.

Barátait is ritkán látogató meg, s egészen házi körének élt.

Csekély viharok voltak ezek - ah! mennyire csekélyek, ha mostani élményeink szerencsétlen magasságáról, ha egy véres forradalom nagy emlékei közül nézünk a múltra vissza!

De akkor szokatlan fontossággal bírtak.

Most egyesért, bármi kitűnő, alig van részvétünk. Hat, vagy elhagyatik: mit tesz az?

Azonban akkor az Apponyi-kormányt, melyet Széchenyi gróf is pártolt, az ellenzék mint a réginél mozgékonyabb és indítványozóbb igazgatást veszélyesnek tartván, megdöbbenéssel látta, hogy körüle a konzervatív párt rendezett és begyakorlott falankszot igyekszik alakítani.

Ily készüllet hasonló pártmunkásságot és egyetértést tett szükségessé.

Eötvöst megnyerni vagy legalább kibékíteni kellett, hogy a megyéken s kivált a hírlap-irodalomban a szakadás ne nevedjék.

Ez adta az első lendületet azon gondolatra, miként az ellenzék programjában egy rövid paragraf iktattassék be a *felelős kormányzatról* mint a párt törekvésének végcéljáról.

Kevéssel azelőtt érkeztem Pestre, s még az ellenzék vezetői nem tekintettek valamelyik színezethez lekötöttek. Régibb irataimból inkább municipalistának, az újabbakból inkább centralistának látszottam.

És én jelen valék egy magántanácskozmányban, melyben Kossuthnál a program első vázlata főbb eszméiben felhozaték. Valamelyik a vidékről érkezettek közül a „felelős kormány” megemlítését célszerűtlennek találta. Kossuth azzal csillapítja le a csak alig érintett más véleményt, hogy „Eötvösnek a parlamentáris kormány vesszőparipája” lévén, érette kell a programba a felelősség eszméjét beleszőni, mi egyébiránt *sem nem használ, sem nem árt*, miután csak egy teoretikus nézet, mely mostanság úgysem jön alkalmazás alá.

Így vélekedett akkor Kossuth és az ellenzék nagy többsége.

A néhány napi tanácskozás alatt fölvetett és elviselt programtervek a kedélyek kiengesztelésére nem voltak kedvező hatással. *Szemere* megérkezése pedig ingerültséget okozott az ellenzéki pártárnyolatok közt. A Kossuth iránti ellenszenv növekedék, és az opposíció közelített azon ponthoz, midőn többé nem lett volna a világ előtt eltitkolható, hogy nem bír sem határozott elvekkel, sem bizodalommal főbb egyéniségei iránt.

Ekkor, mint a hajótörésben mentődeszka, tűnt fel *Deák* neve, *Deáké*, ki a közelebbi évek küzdelmeiben részt nem vett, s ki hosszas hallgatás után egy ellenzéki tanácskozmányban megjelenván, éppen azon szélső és nevetséges párttöredék megtámadásai által kedvetlenülített el, amelynek eljárását egyenlő bosszankodással utasították vissza a többi árnyolatok.

Köz vala az öröm, midőn el lőn határozva, hogy a kitűzött főbb elvek szerint Deák, kinek lejövetele váratott, készítsen egy új programot.

Ő néhány nap múlva Pesten volt, és a létező iratokból összealkotá az ellenzéki nyilatkozatot oly eklektizmussal, mely minden töredéket kibékíté anélkül, hogy kielégített volna.

A program a *magyar önállóságra törekvésnek* - melyet az 1825. évtől kezdődő és a forradalom kiütéséig nyúló korszak harmadik főirányának vettem - aligha adott figyelmet igénylő lendületet.

A magyar közönség legértelmesebb része is, az utolsó pozsonyi diéta kinyitásakor a parlamentáris kormány neve alatt tulajdonképp csak parlamenti reformot akart, mi nem egyéb, mint első lépcső a parlament oly magas helyzetéhez, melyen az valóságos hatalomnak ismertetik el, az állami és társadalmi erők, az intézmények és a közvélemény által.

A verifikációnak a képviselőház kezébe tétele, a követutasítási és visszahívási jog eltörlése, a követválasztásokbani befolyásnak revíziója és új alapokra fektetése, ezek valának a főbb eszmék, és ezek szorosan véve még mind a parlamenti reform köréhez tartoznak.

Később Szemere a kormánybiztosok kinevezését pendítette meg, kik állásuknál fogva az országgyűlési tanácskozmányokban jelen lévén, az igazgatás nézeteiről fölvilágosításokat adjanak. A szorosabb értelemben vett centralisták e javaslatot a német korcs alkotmányokból átkölcsönözöttnek és ki nem elégítőnek tartották. S kétséget sem szenved, hogy általa a parlamenti felelősség kérdése inkább kijátszva, mint megoldva lett volna.

Ily pártmozgalmak közt nyílt meg a pozsonyi országgyűlés.

És a válaszfelirati vihar lezúgása után tűrhető csend állott be.

Minden időjelek derűre mutattak.

Sőt a pártok közelítéséhez is hajlam látszék.

S ami legkülönösebb, Kossuth az első hetekben mérséklettségének addig nem is gyanított fokát tünteté föl.

A parlamentáris kormány kérdése pedig a rendszeres munkálatok halmaza miatt feledve volt apró villongásaival és nagy érdekeivel együtt.

Ha tehát az 1825-i korszakot az 1848. év első haván is átkísérjük, ha mindjárt azon pontig is haladunk, midőn a februári mozgalmak előszele a figyelőket a veszély gyors közelségére emlékezteté, minden fürkészetünk mellett a főbb irányok közt legkisebb horderővel bírónak találandjuk a Magyarország önállóságára vonatkozó eszméket, mihelyt azok a sérelmi teren megoldhatók nem valának.

A régi jog makacsul védetett; a polgárosodás közjogi igényei még át nem hatottak.

A megyerendszer volt támasza a régi szabadságnak, kizárója az újnak.

A megyerendszert oly vakon imádták a többség, mint később Kossuthot.

Meg kell vallani, első szerelme - minden hibák mellett - szerencsésebb választás volt, mint a második.

Noha azonban az önállósági hajlam aránylag az országos teremben kisebb tényezője volt a változtatásoknak s eredményeit tekintve sem a magánjog körüli radikalizmussal, sem a magyar nemzetiség manifesztációival nem vetélkedhetett, mindamellett tagadhatlan, hogy az utóbbi évben a szociális téren is magának oly helyzetet foglalt, melyről a népre és a közvéleményre szembetűnő hatást gyakorolt.

Értem itt a *védegyletet*.

Célomon kívül van bírálatát adni a védegyleti mozgalomnak.

Nem jöhet szó alá, hogy a belső vámrendszer, mely minket az örökös tartományoktól elválasztott, anyagi érdekeink ellen volt alkotva és fenntartva.

Maga József császár ezt előre bevallotta, s felállítását a nemesség nem adózásáért hitte szükségesnek; mert különben - mint mondá - most a magyarnak olcsó terményeivel s később gyár-
iparával a sokkal több közterhet hordozó osztrák örökös tartományok nem versenyezhetnének.

Tehát politikai visszatorlást jelentettek a határszéli sorompók.

Büntettek egy makacs előítéletet.

S míg anyagilag sújtani szándékokban volt, lassanként fejtették ki azon önállási irányt, melyet gyarapítani nem vala szándékukban.

Minden fonák szabály úgy szokta rendszerint megbosszulni magát, hogy a kitűzött célon kívül mást, melynek alkalmatlanságai a főcél hasznait túlhaladják, segít elő.

Így készül a világtörténelem, s benne az is, mit világítéletnek nevezünk.

Minő hatással volt a vámrendszer a magyar pártokra?

E kérdést csak az általam most tárgyalt korszakban említem.

1825 átkölcsönözte a régibb évektől a méltó fájdalmat terményeink nagy részének a külpiacokról kizárásáért.

Zsírjában fullad meg a magyar: ezt énekelték a honfi jeremiádok.

A panaszkodásban annyi igazság volt, amennyi van a szenvedélyekben, midőn a megsértett érdekek miatt támadnak.

Hogy hazánk előmenetelére egyenesen a vámsorompók miatt nincs kilátás, bizonyosnak tarták a csüggedés emberei, kiket az akadályok levernek, míg az erőst emelik.

Széchenyi gróf üdvösnek vélte a túlremegésért *Hitel* című munkájában a magyart kigúnyolni, mert meg vala győződve, hogy az előállítási erőt zsibbasztja és ázsiai henyéségünk ápolója.

Látható volt azonban, miként oly jövedelmező kincstári szabály, minő a belső vám, akármily törvénytelen és igazságtalan, csupán sérelmi teren meg nem orvosolható.

A pártok egyértelműleg szerették volna a vámsorompót fölírások által megdönteni; de a birodalmi dualizmusnak ezen minden írott betűknél és az ősi törvénycikkeknél világosabb demonstrációját nem lehetett, mint a kártyavárt, sóhajokkal lefújni.

A milliók, melyeket évenként a vámsorompók behajtottak, a legerősebb mesztetevék oly határfalnak, mely a birodalom két részét különválasztá az anyagi érdekek által is, mintha a közjogi intézmények szellemét nem tartotta volna a kormány e célra elégséges kezességnek.

Nálunk az ellenzék és a konzervatív párt többnyire földbirtokosokból állván, kiknek gazdaságaik jövedelmezés tekintetéből a vámkérdés kedvező megoldását igénylik, igen megfogható volt, hogy a sérelmi szempont mellett a pénzbeli kiegyenlítés is kezdett lábra kapni.

De mind az elvekre, mind a megváltási összegre nézve oly nagynak kellett a birodalmi kormány és a magyar nemzet közt a meghasonlásnak lenni, hogy a vámkérdés fenn s alatt ezer ügyességgel bonyolított más kérdések közé, és az örökös harcnak óriási halmazú munkálatok valának trófeumai - oly munkálatok, melyek az angol fogházakban néhol létező malomokhoz hasonlítanak, miket iszonyú fáradtsággal forgatnak a szerencsétlen elítéltek, anélkül, hogy a malomkövek valamit örölnének; mert éppen a sikertelen munkában fekszik a büntetés eszméje.

Ily helyzet kényelmeit feldicsérni merész ötlet volna.

Azonban az elpazarolt idő nálunk senkit nem szokott a gyakorlati étellel megegyezőbb eljárásra tanítani.

A vámkérdés körüli politikánkban is nem a tapasztalás és a célszerűség érzése, de egy német kalandor csinált gyökeres változtatást.

Megjelent ti. List Frigyesnek ismeretes közgazdászati munkája, mely a szabad-kereskedési tant az angol önzés mestermívének tekintvén, Németország számára még kifejtettebb védvámrendszert ajánl a brit ipar berohanásainak feltartóztatására.

List a magyar vezércikkek cífra modorában írt; ez egyik előnye vala.

Továbbá könyve nem volt tudományos és fárasztó. Észfeszítés nélkül olvashatták el a kisebb és nagyobb magyar zszurnalisták.

Aztán ama tény, hogy a porosz vámszövetség - mely a belső vámvonalakat megszüntette - rendkívül befolyt az érdekek összeolvasztására, eszébe juttatta az embereknek, miként a mi sorompóink a magyar vasat és a magyar bort visszatartóztatják ugyan, de leginkább az abszolútizmust s elnémetesedést sem engedik a Lajtán innen tetszés szerint terjeszkedni.

Listnek és Kossuthnak a List eszméi szerint készült vezércikkei az ellenzék nézeteit a belső határvámokról megváltoztatták.

S már 1844-ben a szabadelvű párt a sorompók eltörlése helyett az érdekek kölcsönös kiegyenlítésére alapított védvámrendszert akart, és midőn erre Bécsben semmi hajlam nem mutatkozhaték, az országos teremben kimondatott: „állítsunk tehát saját küszöbeink előtt védvámot”.

E szavakban rejlő törekvés az állami térről a társadalmira vezette a vámsorompók kérdését. És megalakult a „védegylet”.

A védegyleti mozgalmak következésében a pártok a vámügyre nézve új elhelyezést nyertek.

A konzervatívok az ellenzék eddigi pozícióiba telepedtek le.

A belső vámvonalt nemcsak közjogi sérelemnek, de a nemzet vagyonosodása legfőbb akadályának is tekintették; mert a *földműveletet a kivitel gátlása által lenyomva tartja*. Ezen kellemetlen állapoton a kincstárnak nyújtandó méltányos kártérítés útján akartak segíteni. Hogy azonban a megváltási összeg miatt tetemes adó ne terhelje az országot, a mezei gazdaság egyik ágát, a dohánytermelést és zsendülni alig kezdő gyáripárunk egyik figyelmet nyert vállalatát, a szivargyártást, szánták áldozatul, a dohánymonopóliumnak Magyarországra kiterjesztését elfogadván.

Amennyire volt a konzervatívok fő szempontja az agráriai érdek, szintoly hévvel harcolt az ellenzék a magyar gyáripár érdekei mellett, noha a gyáripár nálunk többnyire csak a hazafi vágyak tartományában létezett.

„Magyarország a közelszegényedés felé gyors léptekkel halad” - ezen sarkeszmé tüzetett ki az opposíció által.

Minden védegyleti okoskodás előterén a közelszegényedéstől félelem állott, mint a régi száz épületek homlokán egy-egy bibliai igazság.

S ha kérdezték: miért apad nálunk a nemzet tőkéje, felelet az volt: mert az osztrák örökös tartományokkal kereskedésünk passzív. Miért passzív? Mert nincs gyáripárunk. Miért nincs gyáripárunk? Mert a magyar nyersanyagokat majd minden vám nélkül lehet kivinni; a bejövő osztrák gyártmányokért alig fizettetik vám; az örökös tartományokba kiküldhető magyar gyártmányok pedig akkora vámmal terheltetnek, mely a legszigorúbb prohibícióhoz hasonló. Szóval: a határsorompók a magyar kifejlés gyilkolói, de nem azért, mintha a mezőgazdaságot különösen nyomnák, hanem mivel a magyar gyáripárt örökre lehetetlenné teszik. És hogyan lehet e végveszélyen segíteni? Nem a vámsorompó lerontása által; mert ez a jelen állapotnál is kártékonyabb lenne. Mi által tehát? Ha a vámsorompók árnya alatt egyezkedések útján oly védvámrendszer fejlődik ki, mely egyenlő figyelemben tartván az osztrák és a magyar érdekeket, egyik vámcikkben a magyart védi az osztrák, a másik vámcikkben pedig az osztrákot a magyar ellen, és így kölcsönösen mindenkinek igazságot szolgáltat.

Ez vala az ellenzéki elmélet, melynek zászlója alá legyőzhetlen közvéleményt kellett a védegylet szociális működései által szerezni.

Ha már a fölhozottak után a pártok állását *anyagi* nézőpontból szemléljük, kétségtelen, hogy a konzervatívok a vámügyet a mezőgazdaság, az ellenzékiek pedig a gyáripár számára kívánták kizsákmányolni.

Ha továbbá a pártok állását *alkotmányos* nézpontról vizsgáljuk, akkor a vámkérdésben sérelmi párt volt a konzervatív, a facticius állapot pártja pedig az ellenzék.

Ha végre az *önállósági irányt* vesszük zsinórmértékül, akkor az osztrák örökös tartományok érdekeiveli összeolvadás pártja a konzervatív párt vala; az örökös tartományok érdekeiveli versenyzés pártja pedig az ellenzék.

Ez kétségtelen. Mert ha a védvám sürgetőinek terve a határsorompók kérdésének alapjául tétetik, minden árucikk fölött, mely a magyar földről az osztrák piacokra és az osztrák földről a magyar piacokra átmegy, egyezkedés útján készült volna tarifa, s ezen kereskedelmi szerződések - ha a miattuk támadható érdekharcok kikerülhetők is lettek volna - annyiban mindenestre új stádium felé vezetendék vala a Magyarország önállóságára törekvést, amennyiben a kereskedelmi és finansziái ügyek nagy szegregációja nélkül létesítésök és életbenmaradásuk alig képzelhető.

Így függ össze a védegylet a magyar önállóság gyarapításával. A *vámsorompókra* nézve az ellenzék pártolta József császár különválasztási irányát, a *vámtarifára* nézve pedig a magyar harmincad teljes jogait követelte vissza. Egyik lábát a felső rendeletekre, a másik lábát a *corpus jurisra* tette. A kérdés egyik oldalánál *sérelmi párt* volt, másik oldalánál pedig a *bevégzett tények* pártja. Most a törvények avas obskuritásával nem bajlódott, majd megint a régi törvények szavait és értelmét állígtatta össze.

Egyébiránt a védegylet hatott a gyáripár megindítására, de nem hatott oly szeparatisztikus eszmék kifejtésére, melyek alkotmányunk szellemén és a *pragmatica sanctio* józan értelmezésén túl akarták volna önállóságunk kérdését eldönteni.

Forradalmi irányt a védegyleti mozgalmakban sem találhatunk.

Senki úgynevezett szabadságháborúba oly önkénytelenül, oly tudtán kívül nem keveredett, mint a magyar.

Hogy midőn a baj közepében lelte magát, vitézségének kétségtelen jeleit adta, ez a nép pezsgő és fiatal erejének bizonyysága volt.

Minden hű hazafi fájlalja a történeteket, azonban mély gyökerét nem keresi azon változásoknak, melyek mint a kandallófüst a meggyújtott tűzből emelkedtek föl, s nem készültek, mint a Vezúv kitörései, földalatti titkos üregekben és nagyszerű kémiai működések romboló ereje által.

Igyekeztem a magyar önállóságra törekvést, úgy, miként az 1825. évtől kezdve a februári francia forradalom előnapjaiig kifejlődött, az öntagadásig terjedő részrehajlatlansággal festeni.

Észrevételeimből senki nem fog a pártemberre ráismerni.

Mert Klio temploma előtt, mint a mahomedán mosék csarnokánál, le kell vetni a sarut, hogy a föld szennyét és porát ne vigyük a szent helyekre.

Ki a történeteket emlékeiből pártfegyvert akar kovácsolni, ki a kegyeletet a múlt iránt pillanati érdekekért áldozza fel, és az igazságot, mint a barbár nép a Vesta-szüzet, előbb rabnővé teszi, hogy aztán mint törvényes sajátját joggal szeplősíthesse meg - az oly író számítsa cimboráinak dicséretére és azon megvesztegethetlen esküdszéknek, mely az értelmesek közvéleményét fejezi ki, kárhoztatására.

Én utcai népszerűséget sohasem kerestem. S legkevésbé van okom most hízelegni a pártoknak, midőn az elfogultság is sejteni kezdi, hogy nem a régi pártok, hanem *minden hű magyar egyesített törekvései emelhetik föl a hazát*.

Visszatérek tárgyamra.

Az önállóságra törekvést a *sérelemi teren*, az *ellenzék programjában* és a *védegyleti működésekben* helytelennek vagy a dolgok természetéből eredettnak, igazságtalannak vagy alkotmányosnak találhatja ki-ki, aszerint, aminő kiindulási pontjai vannak az események megbírálása körül.

Megengedem, hogy nem minden történt a viszonyok józan mérlegelése szerint.

Sőt azt sem vitatom - bár át nem látható -, miként az idézett tényekben oly széparatiztikus hajlam mutatkozott, melyből a politikai próféták megjövendölhették volna, hogy Magyarország egy fordulatpont felé siet, s rövid idő alatt azon határvonalra érkezik, hol a *személyes unión kívül* alig marad valami, mely az örökös tartományokkal - a monarchia másik részével - szilárdul összezsugorol.

De ebből - ha igaznak is vétetik - következik-e több, mint amennyi mondva van?

A széparatiztikus hajlam feltételezi-e okvetlenül a királyság elleni szellemet?

És aki a birodalom újjáalakítását a régi dualizmus továbbfejlesztése által hitte elérhetőnek, mutatott-e csupán ezáltal ellenszenvet a korona iránt?

Rejt-e e kérdés köztársasági törekvést?

Polyhatik-e be a nép monarchikus érzelmeinek kioltására?

Nagy föladat volna az említett kérdésekre *igennel* felelni és a kimondott feleletet indokolni.

Mert ha a dualizmus kifejtésében vagy fönntartásában okvetlenül a királyság eszméje elleni tiltakozás rejlenék, akkor választanunk kellene Svécia és Norvégia közt, s ha Svéciában a koronát tiszteltetni látnók, Norvégiában a köztársaság fészket kellene keresnünk, és mihelyt Norvégia partjain megéljeneztetnék egy koronaörökös, attól volna a világ félni kénytelen, hogy Svéciában a skandináviai unió köztársasági kormányzat alapján kikiáltatik.

Az 1825-i korszakot a februári napokig analizáltam.

A reformok fő irányai általam az olvasó szeme elébe vitettek.

Az átalakulási idő mozgalmait megvizsgáltuk, s e rövid rajzon kívül vizsgálja még ki-ki saját élményeit, tetteit, gondolkozási modorát.

Fog-e találni magában és ismerőseiben, az egyénben és a nemzetben köztársasági törekvést, ti. azon évek alatt, melyeknek reformjait és pártusait vázoltam?

Bizonyosan nem.

S oly történeti rajz még az ábrándozók által sem fog iratni, akár itt, akár Párizsban, Londonban vagy Iconiumban, mely a magyar nemzet monarchikus hajlamát a februári forradalomig kétségbe hozná, sőt e hajlam legkisebb csökkenését kimutatni tudná.

Győzhet Európában egy véres harc után, melynek csatahelyei a középtenger partjairól a Ladoga-tóig, a Vincent-foktól kezdve a szerájig és a Sophia-templom küszöbéig mindenütt elszórva lehetnek, győzhet óriás erőfeszítés közt és megszámlálhatlan áldozat árán az abszolútizmus, úgy viszont fölülkerekedhetik egy európai anarchia az alkotmányosságon, vagy a szociális demokrata eszmék holttestek halmain és vérfolyamokon gázolva át, hogy magukat

kipihenhessék, míg új harchoz kezdenének, beleegyezhetnek a köztársasági formák általános elfogadásába. Minden végtet megtörténhetik, mert kétségtelen, hogy a római birodalom felbomlása óta még oly csodálatos és megdöbbentő korszakot nem látott a világ, mint a februári forradalom utáni.

Azonban valamint ha az abszolutizmus zászlói diadalmaskodnak, nem fogják a korlátlan hatalom parazitái bebizonyíthatni, hogy a magyar nemzet az újabb kor reformtörekvései által az abszolutizmust akarta; szintúgy nem leend a népuralomnak oly udvaronca, ki az ellenkező esetben adatokkal mutathatná meg, hogy a magyar már 1825-től kezdve a februári napokig reformjai által a köztársasági eszmék létesítésére izgatott volna.

Sem a *radikalizmus*, sem a *nemzetiségi*, sem az *önállósági irány* nem volt vegyítve a monarchizmus gyűlöletével.

Ki-ki a korona védelme alatt akarta Magyarország jövődjét biztosítani.

A konzervatív nem volt kevésbé köztársasági ember, mint az ellenzék, és az ellenzék nem volt kevésbé monarchikus, mint a konzervatív.

Más tér vala az, melyen a pártok különszakadása és küzdelme állandólag tartott.

Szent István palástja és a kettős kereszt a háborgató elemek felett lebegtek.

A monarchizmus eszméje Imre király vesszőjével kezében még mindig úgy tiszteltetett, mint a vas-sceptrummal.

Gyöngé vagy erős volt az uralkodó, az nem csökkentette a tiszteletet sem az uralkodási forma, sem az uralkodóház iránt.

1825-től a februári forradalomig csak a törvényhozás lépéseiben, az irodalomban és a műveltebb osztályok társalmi körében - mert a védegyelet is itt vert gyökeret, s innen vont táplálékot - nem pedig a népnél magánál vizsgáltam a politikai szellemet.

Egészen más körben mozgék tehát, mint az azelőtti szakaszban, melyben a szocializmus hatását leginkább a köznép szerény lakában kerestem föl.

Tárgyalásom oka az években fekszik.

1848 előtt országunk arisztokráciai szerkezetű volt. Azóta demokráciaivá vált. S én a szocializmust a forradalomban, a monarchizmust a forradalmat megelőzőt időkben vévén szemle alá, követésére voltam szorítva azon érzeteknek, melyeken mint fő csatornákon ömlött az ország akarata, és terjedt szét a közvélemény.

Egyébiránt a magyar nép hangulatát - bár akkor az semmi politikai tekintet alá nem vétetett - szintén ismeri, kivált a monarchizmusra nézve, minden ember, ki valaha falun lakott. S én most igen rövid lehetek, mert a reform kora - fájdalom - gondolkozásban és műveltségben olyannak hagyta a népet, mint amilyennek találá. A néptudalomban 1848-ig nagy szellemi fejlődés nem mutatkozott, és az eszméknek oly fordulatpontjai nem valának, melyeket jelentékenységekért szükség volna jellemzeni.

A földesúri jogok Magyarországon nagy szigorral soha nem gyakoroltattak ugyan, de ahol hűbéri viszony van, lehetetlen a kormánynak népszerűbbnek nem lenni, mint az arisztokráciának. Nálunk is az úrbéreseket ragaszkodását a helytartótanács annyira lefoglalta, hogy a tömeg az állami hatalmat tekinté természetes szövetségének. S noha a falusi nemessel aránylag ritkán volt viszongásban, földesurát nem gyűlölte, a táblabírák tanácsa nélkül el nem élhetett, mégis, ha a kormány és arisztokrácia közt meghasonlás támad, akkor minden kétségen kívül a nemesség ellen lépett volna föl. S bár e józan eszű nép a galíciai jelenetek

ismétlésére soha nem száll alá - mert a magyar nincs közönséges agyagból gyúrva és a rossz szenvedélyek minden szennyét nem szokta beszívni -, s bár a fellázadt négek dühével nem üldözte volna az ártatlan nőket és gyermekeket, de annyi bizonyos, hogy az arisztokráciávali tusa esetében az igazgatás a maga zászlói alatt találta volna a Tisza vidékeinek lakóit szint-úgy, mint a Kárpátokét.

Még a februári forradalom után is havak töltek el, míg a magyar nép a kormányban történt - s rája nézve kedvező - változások miatt nem tekintett gyanús szemmel a nemességre.

Annyira szított a régi igazgatáshoz, hogy kevés fáradtság kellett volna a reakció kifejtésére. De nálunk az ellenforradalom élére senki sem kívánt állani, és ennek tulajdoníthatni leginkább a nép megbarátkozását az új kormányzási rendszerrel.

Az igazgatás iránti rokonszenvek mellett természetes volt, ha a magyar falusi lakos royalizmusa a legnagyobb fokot érte el.

A nép az országgyűlés kedvező törvényeiben a király akaratját látta, az engedmények kimaradását pedig, ha valakinek tulajdonítani kívánta, a baj oka - az ő szemei előtt - inkább volt a főpapság, inkább volt a nemesség, inkább voltak a viszonyok, inkább volt saját maga, mint a kormány. Annál kevésbé emelte vádját a trón ellen, melyet az ázsiai népek hő képzelődésével emelt fölül az emberi gyöngeségek gözkörén.

A köznép monarchizmusa olyan volt 1825-ben, mint Mátyás király korában, és 1848 kezdetén olyan volt, mint 1825-ben.

Hátra van még e korszak ismertetésében a februári napoktól kezdve a magyar forradalom kitöréséig terjedő idő.

Nem csekély föladat.

Itt bír legtöbb értékkel a részletesség, de legnehezebb a részrehajlatlanságnak középösvényét megtalálni.

Mert a debreceni öt hónapról a tájékozási fonal látható. Kezünkben van. S ha ki nem eresztjük - az emberi szenvedélyek nagy, de nem fárasztó tévegén át -, hűn elvezet a debreceni tanács-háztól Világosvárig.

De hol van igazságos bírása a viharos napoknak március 13-tól kezdve szeptember 11-ig? S mikor leend hű történésze? Mekkora tere a munkásságnak! Megdöbbenünk a széles láthatár diadaljelei és sírhalmái miatt, cataunumi mezője volt ez az eszméknek és örjögéseknek!

Rövid kívánok lenni.

Az ország jövője inkább függött a pesti megyei teremtől, mint Genua sorsa azon deszkától, melyen át akart Fiesco a hajóra lépni, hogy egy forradalom trónjára ülhesen.

Kossuthnak követte választását meggátolni akarták a konzervatívok; nem szerették az ellenzék legtekintélyesebb egyénei közül többen.

A konzervatívok tettének okai a pártok természetében fekszenek.

Sokkal felötlőbb az ellenzék szónokainak és befolyásosabb egyéneinek visszatartózkodása Kossuthtól.

S pedig e párt tekintélyeit, ha nem is kivétel nélkül, de többnyire nagyobb vagy kisebb, nyílt vagy eltítkolt szakadás választotta el azon férfútól, ki a pozsonyi országgyűlés kezdetekor barátai körében is magánosan állott, de már hat hónap múlva az események csodás hatalmánál fogva ellenségeit megalázta, és a vetélytársakban gyakran hízelgőkre vagy vak eszközökre

talált, később pedig a haza sorsát - mint a gyermek az almát - kezébe vette, hogy játék közt sárba ejtse, és Európát megrendíté, hogy miután maga s az ügy, melynek apostola lett, leveretik, a földingás romjai oly vidékeket is összedúljanak, hol soha egy fül sem hallotta e vészterhes nevet: *Kossuth*.

Minő forrásokból eredett az opposíció több tekintélyeinek idegenkedése iránta? - azt kimerítőleg elmondani alig lehet.

Némelyt Széchenyi barátsága vont el Kossuthtól.

Mást a hatáskör féltése.

Volt, aki politikáját veszélyesnek, jellemét kétségesnek tartá.

Volt, aki meggyőződék, hogy csak a destrukcióra van hivatása, mert semmi pozitív irányhoz szeretettel nem viseltetik, és szelleme, mint a vészmadár, a zivatart keresi.

Voltak ócsárlói haszonlesésből, különködésből s nagyúri bornírozottságból.

Mindenesetre a követválasztás alatt Batthyány Lajos gróf erős karja tartotta fönn Kossuthot; különben nem a konzervatív párt - mert ez Pest megyében gyöngé volt -, de az ellenzék buktatta volna meg.

A pozsonyi országgyűlésen eleinte a mérsékletet játszotta az elvek - és az engedékeny pártvezért az ellenzék irányában.

Egyik sem használt.

Múltjából minden azt következtette, hogy a mérséklettség nem lehet komoly szándéka.

Mi a pártvezérlést illeti: itt még több elfogultságot, visszatartózkodást, sőt ellenszenvet kellett volna levínnia, hogy felsősége oly kiterjedésben válhassék elismertté, mint aminő a Deáké volt.

S Kossuth nem az ellenzék főnökei közt tudott hódítani, hanem rendkívüli szónoklatának varázsával a karzatot ragadta el, a nők szemeiben fakasztott könnyeket, és az ifjak kedélyét húrozta föl a fellengő vagy sivár elszánásokra.

Kezében vala a közönség szíve.

Az utcai vélemény, mint a Memnón szobrának hideg ajka, csak az ő lángeszének sugárai és melege által nyert hangokat; s ő eléggé hiú volt a népkegy ezen jeleit naponként mind többre becsülni és nem sokat törődni a régibb tekintélyek elégületlenségével.

Az ellenzéket saját talentumának zsámolyául kívánta használni.

Eddig a vezér nézetei által a párt gazdagodott, a megpróbált bajnokok arattak népszerűséget, és a fiatal ambíciók nyertek okos kiválasztás mellett pályatért.

Deáknak ti. szellemi felsősége ritka szerénységgel párosult.

Ő nyílt és őszinte modorú országlár lévén, minden tárgyról a baráti körben és az előleges magántanácskozmányokban részletes véleményt mondott.

Eszméi határoztak a kérdések fölött.

Sőt a fiatal képviselők nem is alkottak maguknak a szőnyegen forgó ügyekről véleményt, míg előbb Deákot ki nem hallgatták.

Ő orákulum volt a négy falak közt. Érette kedvenc eszméikről is lemondottak a pártszónokok.

Azonban Deák, a lélektan örök törvényeit ismervén, tudta, hogy az áldozat, ha nem kölcsönös, előbb-utóbb a kényszerítés adójává válhatik ugyan, de mint önkéntes ajándék hamar fog elapadni.

Úgy rendezte tehát a párteljárást, hogy már a kerületi ülésben is az indítványt, mely sajátlag az övé volt, más tette, és az eszméket s adatokat, melyek az ő gondolkodásának eredményei valának, többen használták föl a vitatkozások vezetésére és a főbb kérdések megalapítására.

Sőt oly gyöngéd és körültekintő vala, hogy a szerepkiosztások által az individualitásokat nem igyekezett hátraszorítani, és örökké a szónokok legerősebb oldalait, legfényesebb tulajdonait engedné kitűnni.

Némely üres becsszomj megsemmisülhetett Deák által, de a talentum mindig emeltetett, s ha homályban lappangva, a világosságra lépni és a közvélemény méltánylását elfogadni kényszerítették.

Deák többnyire csak akkor nyilatkozott, ha a tárgynak új s előre ki nem számított stádiumai tűntek föl; ha a konzervatívok valami elhatározó észrevételt tettek, mely mások által meg nem cáfoltaték; ha a parlamenti küzdelmek alatt a vitatkozás félrevezettetett, a fonalszál megszakadt, a fő kérdés szem elől eltűnt, s az emberek sejték, hogy tévúton vannak, de az irányt hirtelen nem bírták föllelni; ha végtére, keserőségek támadtak, és a kedélyeket lecsillapítani kellett, vagy a szavak vagy kérdések módosítása által.

E proculaeusi jellem, mely gazdag lelki örökségét testvérei közt újra s újra megosztá, semmi irigységet nem támaszthatott, és lefegyverzé a rosszakaratot is.

S ámbár az ellenzék rendszerint a világ minden parlamentjében fegyelmetlenebb szokott lenni, mint a kormánypárt, ámbár Deáknak soha követelése nem voltak, és békével tűrt volna akárhány vetélytársat, mégis önzéstelensége miatt oly tekintélyben állott, hogy az ellenzék egész erejével rendelkezhetett, s minden inkább megtörténheték, mint hogy gyanú alá jöjjön, ha a felgerjedt szenvedélyek útját bezárta, ha néha a közvélemény ellen nyilatkozott, ha némely eljárásának indokait homályban tartotta.

Deák akarja: ez elég volt az ellenzéknek, midőn kritikus pillanatok lepték meg a hazát.

Mert az emberek a nagy dolgokban örömmel engedelmeskednek annak, ki az élet kicsiny viszonyai közt szellemi felsőséget nem érezteti, és a hiúságot másban nem sérté, magában nem véteté észre.

Ilyen vala Deák pártvezérsége.

Kossuth már az országgyűlés megnyílásakor egészen más viszonyba lépett az ellenzékkel, noha sokak elégtelenségét sejdíté, és állását szilárdnak éppen nem hitte.

Az ellenzék ti. a megnyitó beszéd után mindjárt központosította az ügyek kezelését, nem előre készített terv szerint, de a parlamenti erők önkéntes megegyezésénél fogva.

Hat vagy hét befolyásos képviselő és - a főbb kérdésekben - a felsőházi tagok közül Batthyány Lajos s Teleki László grófok szakadatlanul magántanácskozmányokat tartottak, melyekben a napirendben levő tárgyakra nézve megállapították eljárásukat és az ellenzék teendőit.

Ezen kollégiális ülések - melyeknek eredményeit a meghívottaknak erkölcsi kötelességből, az ellenzék többi tagjainak pártfegyelemből kellett előmozdítani - Kossuth túlnyomó befolyása alatt állottak ugyan, de a vélemények kimondásában elég szabadságot, a kérdések összeállításában s kifejtésében sok szorgalmat tüntettek föl. Szentkirályi éles esze és nagy munkássága, Szemere és Pázmándy európai és parlamentáris műveltsége - mert a Kossuthé inkább csak magyar és megyei erudíció volt - sokkal jobban valának e konferenciákban használhatók, mint a cifra szavak és virágos eszmék, noha kétségtelennek marad, hogy a magyar nemzetnél alig

lehet oly higgadt tanácskozmányt összealkotni, melyben egy dagályos kép, egy ragyogó kifejezés vagy egy szerencsés ötlet ne nyomjon annyit, mint egy mély eszme, egy szabatos gondolat, egy hasznos terv.

Ez keleti származásunkról hitelesebb bizonyáglevél, mint minden nyomtatott irat.

Kossuth, kivált az országgyűlés kezdetekor, az ellenzéki titkos konferenciákban fölmerült nézetek iránt nagy figyelemmel volt, egyszer sem tette magát a lábra kapott eszmékkal éles ellentétbe, sőt gyakran változtatta meg szándékait, s áttért a mások által indítványozott véleményekre.

Neki tömördek ismerete volt az országgyűlési irományokból és jegyzőkönyvekből. A kérdések történelmi előzményeit legjobban tudta. De az európai alkotmányos élettel csak felületesen vala megbarátkozva; belőle csupán a regényesebb tájképeket és a polgárosodás óriás törekvéseiből a merészebb ábrándokat kedvelte.

Mínt hogy pedig az utolsó pozsonyi diéta különösebb gonddal a reformok iránt viselteték, természetes vala, hogy Kossuth a titkos konferenciákban néha nem vitt aktív szerepet, s inkább ő kölcsönzött elvbarátaitól véleményt és adatokat, mint azok tőle. E függése addig ment, hogy a legfontosabb kérdést, mely a magyar alkotmányos élet elvei fölött határozott volna, ti. a királyi városok rendezését, egészen Szentkirályi intézkedése alá vetette, s minden ellenzéki tagok közül legkevesebb kifogást ő tett Szentkirályinak oly tervei ellen, melyek sem a szabadelvűség, sem kivihetőség tekintetéből a közváramozásnak meg nem felelhettek.

Kossuth és Deák közt tehát az első különbség volt, hogy Deák éppen a belső pártkonferenciákon adott irányt, az előkészítő tanácskozmányokban osztá ki szellemének roppant kincseit, gazdagítá meg a körüle lévőket. Kossuth pedig itt csak akkor vala irányadó, ha a szenvedélyek kérdései kerültek elő, és szükség volt ostromot vagy rohammal megátámadást rendezni; de midőn a reformok felől és a fölmerült tárgyak megoldásáról kellett intézkedni, Kossuth nem annyira a hitelező, mint a kölcsönvevő helyzetében volt, és nem vala makacs saját nézeteitől elvbarátainak jobb nézeteihez átpártolni.

Ez akárhányszor megtörtént.

De midőn a kifőzött tervek életbe vezetése volt a feladat, midőn egy kérdésnek nyilvános tanácskozmány elébe kellett vezetetni, akkor Kossuth mindent magához kívánt ragadni.

Nem osztá úgy ki a népszerű tárgyakat, mint Deák, hogy csak maga maradjon semmivel. Nem adta a szövevényes ügyet, miután a konferenciákon kifejtetett, oly tehetséges, de még eléggé nem méltányolt egyénnek át, ki ennek következtében a kerületi és országos ülések innepelt hőisévé válandott volna. S ha egy megható, egy elragadó szónoklatra volt szükség, melynek a vitanap kezdetén, mint Tyrrhaeus tárogatójának harc- és diadalra kellett buzdítani, bizonyosok lehetünk, hogy Kossuth nem fogja Deák példáját követni, ki ily alkalmat mindig valamely vetélytárs emelésére hagyott használatni.

Ily öntagadást a lángeszű, de hiú és becsszomjas pártvezérnél sohasem valánk szerencsések találhatni.

Kossuth nem sokat tekintve arra, hogy a pártkonferencián maga vagy pedig más örölte ki a kérdést, mihelyt megállapodás eszközöltetett, s már az egész párttal kellett az elfogadott nézetet közleni vagy a kerületi ülésekbe átvinni, legott kapott alkalmat egyéniségének föltolására. „Az indítványt megteheti valamelyik közülünk, vagy megtehetem én. A kérdés kifejtését magamra vállalhatom” - ezen nyilatkozatok ritkán maradtak el, midőn a szőnyegen levő ügy karzat-tapsokra és kardzörejre igényt formálhatott.

Semmi kétség, hogy Kossuth csodálatosan szép orgánnal bírt, melynek a suttogástól kezdve a legélesebb hangokig saját varázsa volt, ellenállhatatlan s majdnem bódító. Őt az arckinyomattól egészen a kéz legkisebb moccanatáig ha nem is művészi, de gyakorolt, kellemes és néha kiválólag nemes előadási módor jellemzé. Beszédei, melyek félig készültek, félig rögtönzöttek valának, soha az unalmasságig hosszúak vagy a figyelem fárasztásáig tartalmasok nem voltak. Ezért is kellett hatniok. S hatottak, mert bennök emelkedettség és csillám vala, mélység és sötétség nélkül; bennök, gyakran egy fölkiáltásban vagy egy mellékeszmében a szenvedélyeknek egész fergetege tört ki. Kossuth beszédei, a többi magyar tekintélyek beszédeinél sokkal inkább tetszettek, mert rajta kívül senki magát úgy nem mívelte ki, hogy a tömeg minden előítéleteit és előszereteteit a polgárisodásba átvigye, és a magasabb szónoklat mezején népszónoknak maradjon.

Önként folyt tehát, hogy Kossuth a magánkonferenciák rendezett eszméire, mint egy talajra, egy díszes és erős piedesztálra lépven fel, az országgyűlésen kitűnő szónoki tehetségével rendkívüli hatást gyakorolt.

Néhány év alatt az övé lőn minden karzat-taps, minden figyelem.

Nemcsak legszebb szónoknak, de a legtanultabb és legbölcsebb státusférfinak kezdé a közönség tartani.

Eddig csak híres hírlapíró és híres megyei orátor volt, most fölfedezték benne a nagy országlárt, ki a gyökeres reformok politikáját egyedül képviseli; mert a többiek vagy csupán egyes tárgyakban tekintettek szakembereknek, vagy az általános politika mezején másodrangú csillagoknak tartatának, kik Kossuth naprendszere körül több vagy kevesebb kölcsönzött fénnel forogtak.

S Kossuth azáltal, hogy a pártkonferencián engedékeny volt, de az elfogadott tárgyat maga vezette a nyílt ülésekben, kettőt nyert: ti. a közönség óriásnak hitte, és bálványoztatván a karzatok által, a konferenciát mindig kényszeríthette az agitacionális kérdésekben az ő extrém nézeteit pártakarattá emelni.

Hogy ily helyzet veszélyét a többi tekintélyek átlátták, természetes.

Igyekeztek a szokatlan nyomás alól menekülni.

Némelyek talán irigyelték, mások gyűlölték az új pártvezér babérjait.

Voltak a konferencia tagjai közt és a konferenciákon jelen nem lévő ellenzéki követek sorában, kik igen gyorsnak találták a haladást, és megdöbbenek.

Mások - mint Szemere - Kossuth egyéniségétől tartván, óhajtottak az ellenzékéből egy párt-töredéket, mely őt fékezze. De senki sem akart ily párt vezére lenni.

Hatalmasaink féltek a népszerűtlenség töviskoronájától.

Nem is csoda.

Hiszen a magyar 1848 előtt azt látta, hogy miként *emel* egyeseket fel a népszerűség, nem azt, hogy miként temet el.

Addig csak a népszerűtlenségnek volt kálváriája, melyre az aggódok eltikkadva vonták fel a keresztet; míg a könnyelmű a haza oltára felé sietett, hogy egy kellemes meghajlással fogadja el a népszerűség kezéből a polgári érdem cseráját.

Most vannak, kik elismerik, hogy az olcsó népszerűség több vagyont gyűjtött nálunk fel, és több milliót oszlatott füstbe, mint két nagy hatalmasság minden löporgyára.

De gondolták-e akkor, hogy nem mindig jó a százkezü Bryaraeus által fölkaroltatni?

Szemere - ki régi érdemeinél fogva - számíthatott volna, miképp igen hamar nem fog félreértetni, midőn egy ismerősének a párt belső szakadásait lerajzolta, s a készülő kitöréseket említé, így ír: „én pedig az obszervatóriumba vonulok, s kémlelem az eseményeket”.

Csak egy független és semmi párthoz nem tartozó hazafi, Mosonnak nagy követe, tudta valódi becsőkre redukálni az utcai véleményeket, s nem félt oly vállalattól, melynek dicsősége ellen csupán népszerűtlensége hozathatott fel.

Ő igyekezett nyíltan és fáradhatlanul, Kossuth ellensúlyozására a haladó pártárvolatok elemeiből oly szövetséget alkotni, mely a szabadságot ne kompromittálja, midőn Kossuthot fékezi.

Az ellenzék elégtelen főnökei, hol Moson követével értekeztek, hol a régi diszciplínára tértek vissza, hol az ő kirekesztésével akartak egy Kossuth elleni pártot életbeléptetni.

Ezen ingadozásnak megdöbbenő következményeit a sors a magyar nemzet ellen fordította. A vezérek félénksége, kik egy terv elfogadásába bemenni mertek, de végrehajtásától vissza- és megint visszadöbbenek, örökké Kossuth emelkedésére hatott.

Először a válaszfeliratban mutatkozik a még eltakart szakadás.

Később másodrendű kérdéseket választott az apró ingerkedések teréül.

Kossuth figyelni kezdett, és szertelen népszerűségét, melyet - mint gyanítható - előbb csak magáért ezen népszerűségnek kéjes és idegizgató gyönyöréért kedvelt, most már mint véd-sorompót kellett a lehető megtámadások ellen használnia.

Ki-ki föl tudja fogni az ily állapot veszélyeit.

És igaznak marad, hogy akik Kossuth túlnyomó befolyását veszélyesnek tartották, nem jó taktikát választottak, midőn azt úgy akarták korlátozni, hogy maguk semmit se veszíthessenek, s a nem-sikerülés esetében misztikus homályba boríthassák célzataikat.

Látható vala, miként ily eljárás ritkán arathat sikert.

Mert a tekintélyt csak tekintély, az erélyt erély által lehet fékezni, nem pedig oly kétértelmű mozgalmakkal, melyeket bevallani senki sem mer, s folytatni a legkisebb akadályok után minden röstell.

Széchenyi mély meggyőződésből meríté ellenszenvét Kossuth közpályája iránt, és nem is késett az előkerülő alkalmakkor bevallani. A többieknek vagy nem volt elég hitök a nagy izgatónak politikai hibái felől, vagy nem volt elég bizodalmok saját nézeteikben, vagy nem volt elég lélekerejük a divatos vélemények árja ellen küzdeni, vagy végtére igen nagy bizodalmuk volt a véletlen különös protekciójában s azon túlságos bölcsességben, hogy majd lejárja Kossuth magát, és ekkor ők fáradtság nélkül vehetik kezökbe a hatalmat és hatást.

A születésök alatt meghalt kísérletek rendre elhagyatták Kossuthtal azon mérsékletet is, melyet addig tanúsított, kivált miután a konzervatívok sem tettek akár lépést a célszerű engedékenységre, akár készülődést az erélyes ellenállásra.

Így folytak a dolgok egy darabig.

Végtére az adminisztrátori kérdés határozottabb irányt tűzött ki.

A konzervatívok főnökei az adminisztrátori rendszer *sikamló teréről szép móddal* visszavonulni akartak.

Feláldozták volna a lényegét, ha az illedelem formáit megtarthatják.

Nem szerették pártjok vezérét egy nagy fontosságú ügyben gyöngédtelenül desavouíroztatni, mi egyébiránt a világon a legtermészetesebb dolog, s gyakran volt már az alkotmányos országokban sok hasznos eredménynek szülő oka.

Az ellenzék néhány főnökei vévén észre a konzervatívok egyezkedési szándékát, hajlamot mutattak az adminisztrátori kérdésben a mérséklettségre.

Lassanként az értesülések - bár kéz alatt - útba indultak.

A közelítés megtörtént.

Egyik ellenzéki tekintély - ha jól vagyok értesülve - maga készítette meg a szerkezetet, mely mint királyi leirat vala az országgyűléshez intézendő, s melyben tetteg az ellenzék törekvésének szolgáltatik igazság, de a kifejezések és nyilatkozatok által kitelhetőleg óva van a kormány méltósága.

A leirat visszavonulás lett volna, a megveretés nyílt bevallása nélkül.

Ha az ellenzék ezt a tanácskozmányon átmenni engedendi, cserében több koncessziókat nyert volna, s az alku szerint leginkább a városi kérdésben, melynek gyors megoldását azért kívánta a szabadelvű párt, hogy az arisztokratikus formák már valahára más elemek által mérsékeltezhessenek.

A nádor, kinek befolyásával történt mindez, jelentést tévén a kiengesztelés sikeréről, várja a felső határozatot.

„A zivatar közt egybehívott törvényhozás földerül, a pártok gyűlölete megszűnik, a haladó-konzervatív és a mérsékleti ellenzék kezét nyújt az alkotmány reformálására, összpontosul minden alakító erő, a csökönyösök visszavonulnak a szélsőjobboldalra, Kossuth a baloldal szélén marad egy becsületes, de a vezényletre nem való pártocskával, a centrum pedig kitűzvé a haladás zászlóját, bátor, de nem kockáztató politikával viszi a magyar nemzetet át azon a krízisen, melyen keresztül kell esnünk, midőn a feudalizmusról a szabadságra törekszünk.” Ezen szép álmakba ringatták magukat az új *liga* avatottjai. Csak Széchenyi - mint akkori levelezéseinek némely soraiból átcsíllámlik - nem mert az egyének szilárdságában hinni, s annyi csalatkozás után természetes vala kétkedése az emberekben és a dolgokban.

Bécsből hamar megérkezik a királyi rezolúció, aszerint mint elintézve volt.

Szentkirályinak vezetni kellett volna már az ügyet a kitűzött cél felé.

De Kossuth sejteni kezdi, hogy valami forraltatik kéz alatt és titokban. Kezd nyomozni.

Fölvilágosul.

Dühösségbe jön. Az álarc levonásával, nyílt föllépéssel fenyegetőzik. Hogy közte és Szentkirályi közt választani kell Pest megyének, s hogy minél előbb ítélni fog a botrányos ügy fölött a haza - ezen fenyegetések megteszik hatásukat.

Szentkirályi a királyi leirat tárgyalása elől Pestre szalad, s az annyira bálványozott népszerűségét úgy teszi semmivé, hogy érette sem a jók tisztelete, sem a bátrak becsülése nem adhatott kárpótlást.

A többiek Szentkirályi távozásáról értesülvén, szintén nagy iparral kezdenek kibontakozni a kellemetlen helyzetből, melyben vezér nélkül maradtak.

A zavar iszonyú.

Az anonimokból álló tábor katonák nélkül marad.

Csak a sátorhelyek látszanak és a letarolt mező.

A bécsi királyi leirat Pozsonyban készült impúruma veti még magát föl egypár percre, de többé nem is található.

Mint a nomád arabok fölszedik sátorukat, és otthagyják a tért, úgyhogy az utas, ki alkonyban egy egész népet fedezett föl, reggel kietlen pusztát, meg nem tört csendet és a fővényben mindenfelé távozó embernyomokat talál, s erről győződik meg, hogy nem álmodék, midőn kevés órával előbb az esti szél által lengetett és holdsugáros sátrakat látott - majdnem így végződött az adminisztrátori kérdés.

A különbség csupán az vala, hogy egy fiatal követ, Lónyay Menyhért fölfogta az odahagyott ügyet, és a karzat iszonyú zaja közt védte, ahogy lehetett. A többi követek pedig rábámultak. Fölírátták magukat ellene. Nevetségessé tették állításait.

A dolog kimenetelét tudják olvasóim.

Kossuth győzedelme határozott volt.

Fájdalom, e diadal az ő irányára kártékonyabban folyt be, mint első percre gondolható vala.

Mindig kockáztatóbbá lőn.

Szerencsejátékot űzött a politikából.

Szünetlenül árverezte magasabbra az eszméket, mert mellőzhetlen szüksége volt a karzatra, s csak a közönség fanatizmusa által tarthatta félelemben az elszakadni kívánókat.

A közéletben a bátorság hiányát bünteti leginkább a nemezis.

S nálunk is minden, mit a jó szándékú, de határozatlan emberek Kossuth ellen vagy tulajdonképp az ő személyében a destruktív irány ellen tettek, csak növelte Kossuth népszerűségét és közelebb hozta a forradalmat.

Pedig mennyi kilátás volt a februári napok előtt, mennyi bizonyos remény, hogy Kossuth hatalma a természetes korlátok közé szoríttatik vissza, mennyi kezesség vala a győzelemben, ha azok eléggé bátrak, kik a mérsékletet akarták, kik nem annyira a jelen perc szélsőségeitől féltek, mint a jövőre iránt kétségbeestek, míg a nemzet szíve és tettereje - mint a játékszer - egy agitátor kezében van.

Annyi kötelességérzet, mint amennyivel a katona a sáncot, melyen áll, védi, - ah! ennél sokkal kevesebb Kossuthot visszاسzorította volna egy innepelt szónokká, és a hazát megmenti vala.

De haladjunk a pozsonyi országgyűlés fejleményeinek bölcséletében tovább.

A szétszakadt koalíció töredékei egyesülve új elemekkel, melyek nem voltak kizárólag mind az országgyűlés tagjai, még egy küzdelmet akarának előidézni, de már több óvatossággal és elszánással.

Széchenyi grófnak mint a közlekedési osztály elnökének, megjelent az országgyűléshez intézett munkája a közlekedési hálózatról, mely hivatalos irat lévén, tárgyalás alá vala kerülendő, legalább azon tekintetből, mert mintegy százmillióra rúgó hitel megajánlását kívánta tíz év alatt, s ezen öszvegből, hogy a közlekedési munkálatok megkezdethessenek, bizonyos mennyiséget okvetlenül meg kellett szavazni a pozsonyi országgyűlésnek, mielőtt közbotrány nélkül eloszlathatnék.

Széchenyi előterjesztményénél korábban már beadatott Kossuthnak is, mint a vukovár-fiumei vasúttársaság fölhatalmazottjának egy terve, mely mint élet és halál kérdést sürgeti a rác és illír vidékeknek a magyar tengerparttali összeköttetését, mert mint a régi Pesti Hírlapban fejtegetve volt, e *mentő tény* nélkül, mindig gyarmati helyzetben maradunk.

Csodálatos szerepe van a történésznek, ha az évek nyugalomával visszatekint a lelkesedésre, mellyel egykor fogadtattak oly tervek, miknek létesítésén nem azoknak, kik sürgették, hanem azok ellenségeinek kellett volna örvendeni.

Ilyen a vukovár-fiumei vonal, melyet Kossuth különös előszeretettel karolt át, és tudtomra Rajačić öszentsége nem pártolt.

Széchenyi munkálatának alapelvei valának: kapcsolatba hozni Magyarországot az európai nagy vásárpontokkal és Nyugot-Európát Kelet-Európával hazánkon át minél egyenesebben összekötni; továbbá a magyarországi vasúthálózatot Pestből indítani ki és Pestre vezetni vissza; végre Magyarország idegen ajkú lakosait a magyar elemmel gyakori és mellőzhetlen érintkezésbe hozni.

Az első pont némi áldozatot igényelt volna költség tekintetéből, s tán egy darabig valamennyiben csökkenté vala a pályák jövedelmezését; de Magyarhon európai fontosságára nézve nagy hatással bírandott.

A második pont, ti. a hálózatnak Budapestrőli kiindítása, e várost fél század alatt *világvárossá* emelhetne volna.

A harmadik pont, ti. az idegen ajkú lakosoknak a magyar elemmel gyakori és mellőzhetlen érintkezésbe hozása, a provinciális érdekeket néhol sértette, de a kedélyek kiengesztelésére, a haza fölvirágzására, a magyar név becsültetésére minden emberbarátaink és minden népszónokaink ömledezéseinél százezerszer inkább befolyt volna.

Széchenyi munkájának oly sok ragyogó oldalai valának, hogy mielőbbi felvételét méltán lehetett várni. Különb is éppen azon idő körül szemlátomást kezdett a közönségben az anyagi haladás kérdései iránti érzék kifejlődni, s a megyék a Tisza-szabályozás ügye miatt gyakoribb érintkezésbe jövé a gróffal, belátni kezdték, miként másé lehet ugyan a szép szavak dicsősége, de ő egyedül a tett és virágzó vállalatok embere.

Kossuth rendkívüli zavarba jött a közlekedési elnök emlékirata által. Látna, hogy ha Széchenyi tervei elfogadtatnak, a viszonyok szövődésénél fogva jövedelme és országgyűlési hatása egyaránt van kockáztatva.

Mert Kossuth egyedül csak a vukovár-fiumei vasúttársaságtól kapott fizetésből élt, és szupremáciája az ellenzék elégiületlen tagjai fölött egy megveretésen túl nem tarthatott.

S a megverettetés pedig bizonyosnak látszott.

Mert Széchenyi tervében a pest-fiumei vasút vala egyedül beilleszthető.

És ily vonal mielőbbi létesítését a gróf a nemzet figyelmébe ajánlotta, míg a vukovár-fiumei előmunkálatok nevezetes hibáit és az egész eszme gyarláságát kitünteté.

Kossuth bámulói közül sokan annyit bevallottak, miként a közlekedési elnök mellett szól a nemzet valóságos érdeke, és a vukovár-fiumei vonal legfeljebb az ellenséges irányok összpontosítására célszerű s arra való, hogy Fiume mentől kevesebb ideig legyen magyar tengerpart.

Kossuth ellenségei még azt is állíták, hogy a vukovár-fiumei vaspálya előmunkálataiban több szakismereti botlások vannak; a költségvetés pedig szédelgős és kalandori, mintha a közönség misztifikációjára volna készítve.

Hogy Kossuth szívesen ringatta álmokképek közé magát, kétségtelen; de hogy szándékosan kívánta volna a magyar nemzetet ámítani, kivált pénzügyi kérdésekben - ez nem lehet igaz.

Benne mint a politikai és vallásos álmodozók nagy részében, sok nemes érzés és sok könnyelmű őszinteség vala, vegyítve lelkesedéssel és ravaszsággal. Megengedem, miképp

lelkesedése nem volt hasonló oly magnetikus állapothoz, mely az alvajárót levíthatatlan erővel viszi a meredeken át a mélységhez; megengedem, hogy az ábránd ködeiből előre kiszámította a pontot, melyre állva a homályból kitörő sugárok fénykört fognak halántékai körül vonni; megengedem, hogy annyira vala sarlatán, mint Savonarola és Rienzi, s mint az állami és hiteszmék vértanúinak nagy része, de hogy Kossuth valaha anyagi önzésből kívánta volna a nemzetet misztifikálni, és hogy a számítási hibák szándékából csúsztak volna tolláról a papírra, ezt most, midőn a nagy izgató, mint remélem, örökre bevégezte politikai pályáját, s nem árthat többé sem az egyéneknek, sem a hazának... ezt az iconiumi halhatatlan halottról, ki az óriás forradalomból - melyet egyedül idézett fel - tört szívvel s majdnem koldusbottal vándorolt ki... ezt Kossuthról hinni makacs gyűlölői sem fogják.

De a vukovár-fiumei vaspálya iránt tett előterjesztményének olvasásakor többen voltak oly nézetben, miként a becsúszott számítási hibák szándékos misztifikációból eredtek.

Országgyűlési hatását tehát végveszély fenyegette.

Előbb magában Pest megyében, melynek képviselője volt, aztán a többi törvényhatóságoknál pótlékutasításba akarták tétetni Széchenyi munkájának elfogadását.

Legfeljebb tizenhat megyében vala lehetséges az ellenkező irány diadala.

Aztán mit használt volna minden vidéki rokonszenv a vukovár-fiumei vonal iránt, ha Pest határozata Kossuthot vagy ezen kedvenc eszméjének pártolásától vagy a követiségtől elmozdítja?

Pedig Nyáryn, Patayn és Szentkirályin kezdve a tekintélyesebb egyének nagy többsége Széchenyi munkálatja mellett volt.

Látván a pozsonyiak a fővárosban jelentkező szellemet, látván a vidékek kedvező hangulatát Széchenyi terve iránt, a pest-fiumei és a vukovár-fiumei vonalakból mindinkább kezdetek életkérdést csinálni.

A két terv már nyilvános pártzászlónak tekinteték.

Kossuth érzé naponkinti gyengülését.

Sejté a titkos cél egész dimenzióját.

Előbb a vasút kérdése felett akart mielőbbi ütközetet, mert az ellenzékben még a pártfegyelem teljes fölbohlását nem hitte, s csak egyes desertiókra számolt.

Később félt, hogy magában a karzatban is - mely a Kossuth elleni engedetlenkedés bosszulója és a gyöngébb jelleműek ingadozásainak fékezője volt - scissio uralkodik.

Elállott tehát szándékától.

Midőn pedig a hírlapirodalom kivétel nélkül föltámadt, és a vukovár-fiumei vonal legfeljebb a hetilapok kevesektől pártolt hasárain számíthatott ügyvivőkre, Kossuth tökéletesen belátta, hogy helyzetének megtartására nincs más eszköz, mint oly izgatási anyagot dobni a közönség közé, mely a támasztott mozgás általánossága miatt háttérbe szorítson minden más kérdést, és a politikai szenvedélyek légkörébe sodorván az embereket, mint Oberon sípja, ha megfúvatik, öreget és ifjat a hangok ereje által forgasson.

Erre a lombardiai komoly elégtelenség és a IX. Pius neve alá takart szabadsági mozgalmak önként látszottak ajánlkozni, valamint szintén felhasználható volt az opposíció programjába iktatott és ottfelajtott felelős kormányzás, melyről különben Kossuthnak mint a meggyerendszer imádójának legkevesebb oka volt gondoskodni.

Egy tanácskozmányban jelenti tehát, hogy indítványt fog tenni oly tárgyban, melyet még a válaszfeliratkor sürgetni akart, de elvbarátainak kívánságára elhalasztott.

A figyelem fölébredett.

A pártárnyolatok különböző körei a szándék tudomásához jutván, mozgani kezdenek.

A rokon- és ellenszenvek remény és aggodalom közt hányatnak.

Voltak, kik rábeszélés útján hitték a fölhozandó indítvány nyakát törhetni.

Voltak, kik hetedik égbe ragadtattak általa.

Szóval megint Kossuthra vala szegezve minden szem.

A megpendített anyagi kérdések, mihelyt a szenvedélyek szeszes pohara az izgalmakat keresők ajka elébe tartatott, rögtön feledve valának.

És Kossuth diadalmaskodott ellenfelein.

Mi egyébiránt magának a nagy hírű indítványnak - mely később, mint a hegyről megindított hógolyó, óriás idomúvá növekedett - első alakját illeti, meg kell vallani, hogy az eléggé szerény volt, s inkább a kifejezések határozatlansága, mint merészsége által tűnt ki.

Egy fölírásra szólítá ti. föl Kossuth a kerületi ülést, melyben az országgyűlés a trón elébe vala terjesztendő:

hogy a magyar nemzet a felelősség eszméjében látja az alkotmányosság egyik fő biztosítékát, és addig is, míg a parlamentáris kormány létesülhetne, óhajtja, hogy őfelsége küldjön a helytartótanács kebléből a törvényhozás termébe oly királyi biztosokat, kik a kormány nézeteibe avatva lévén, hivatalos fölvilágosítást adhassanak a szőnyegen levő kérdések iránt; továbbá fölterjesztendő vala,

hogy a magyar nemzet csak akkor láthatja veszélyen kívül alkotmányos szabadságát, ha a lombard-velencei királyságnak és a többi osztrák örökös tartományoknak is alkotmány fog adatni.

Ennél tovább nem ment a fölírási első terv.

Az örökös tartományokkal együttérzésnek kijelentése és hogy a magyar nemzet Lombardiát a szigor helyett a szabadság kötelékeivel szeretné a közös birodalomhoz szorosabban fűzve látni - ezen eszmék, melyeket azóta mindenki a legtermészetesebbeknek talál, valának a fölírat gyúpontjai, honnan egy konflagráció lehetsége sugárzott ki.

Nem fog-e e nyilatkozat lendületet adni az abszolutizmus elleni manifesztációkra Bécsben, Prágában és Lembergben? Nem fog-e Olaszországban nagyobb hullámokat vetni a mozgalom? Vagy nem rémül-e a fölírás miatt annyira el Metternich minisztériuma, ha a pozsonyi országgyűlést rögtön széteszlatja, és a legsürgetőbb reformkérdések kivitele ismét három évvel hátrább vettetik?

Ily aggodalmak zsibongottak mindenfelé.

De az aggódók össze sem szedhették magukat.

Mert egy igénytelen követ által és minden szándéka nélkül az izgatásnak oly kő dobott a bankjegyek forgalma és a státusadósságok körüli interpelláció miatt a kútba, melyet viszont nehéz volt kivenni.

A bécsi bank biztosokat küldött le, állásáról Kossuthot fölvilágosítandó.

Aki tudja, hogy minő homályban tartotta a Metternich-kormány a birodalom pénzügyi viszonyait, érti, hogy ezen most kicsinynek látszó lépés Kossuth hatalmát néhány óra alatt kettőztette.

És ő befolyásával geometriai arányban növelte követeléseit.

Amit ma kívánt, megdöbbsenté társait, de holnap már igazoltatott az európai események által.

Szédelgős kockajáték kezdődék, s a véletlen mindig a legmerészebbnek kedvezett.

S midőn az óvatosság emberei ellenkezőtől tartottak, *kiüt a februári forradalom.*

Hogy Európának új korszaka kezdődik, s hogy ez legalább a szenvedésekben eredménydús leend: ki hozta volna kétségbe?

Nem szaladott-e a higany gyorsaságával Guizot-val Odilon Barrot-ig s onnan majdnem Blanquiig, a konzervatívoktól a baloldalig s onnan majdnem a konvent hegypártjáig a hatalom? Sőt nem állott-e a kormánylajstromon Blanc Lajos és Albert neve, mint útmutatóké a vágyak ismeretlen tartományai felé?

Különös hatása volt a februári forradalomnak!

Valamint gyöngévé tette doktrínái által a státusszerkezetet, szintűgy megtörpíté a jellemeket is.

A nagy egyéniségek alakjai összehullottak, s a kicsiny lények közül, miket a zavar magas helyekre tolt, egy sem lőn nagygyá.

És amely talentumok, amely jellemek növekedni is látszottak a viszonyok ereje által, hamar észrevehető volt, hogy - mint az áldozatoknál a Prokrusztész-ágyban - ez csak azért történik, mert az egész organizmus kínokat szenvedett, a tagok kötelékeiből kivonattak, és az egyes részek, midőn megnyúltak, nyomorékká levének.

Csodálkoznunk kellene ily szerencsétlenségén korunknak, ha okai nem volnának az események természetéből és fejlődéséből gyaníthatók.

A februári forradalomnak közvetlen célja nem volt. Iránya rögtönöztetett a barikádharc alatt egy költő s néhány fiatal ember által.

Mert a betiltott bankettek csupán Guizot-tól törekedtek egypár vótumot elvonni; a tilalom, melyet komolyan végrehajtani senki sem merészelt, e vótumok megtartásáért támadt.

Az elégtelenség, mint azon bomba, mellyel csak ijeszteni akarnak, ártalmatlan helyekre irányoztatott. Az utcagyerekek és a proletáriusok félig mulatságból, félig rossz szándékkal továbbgördíték e bombát. S hogy a trón mellett pattant el, s hogy az egész állomány épületét szétszakította, ezen ki csodálkozott inkább, mint éppen Odilon Barrot és Marie, a bankettek és elégtelenség megrendelői.

Számításhiány a reformerek, ingadozás és erélytelenség a konzervatívok részéről, véletlen mindenfelől - ez a közelebbi francia forradalom eredete.

Senki sem találkozott annyi egyéniségekből, melyek dicsőségüket, vagyonukat és fényes helyzetüket a létező állapotnak köszönhatték, senki sem volt a bourgeoisie országnagyai közül, ki egy könnyecseppet hullatott volna a trónról lelépett királyért és egy vércseppet a megégetett trónért.

S áldozta-e föl magát a tan embere, az ügyvéd, a parlamenti szónok, a mérsékleti szabadelvű író az alkotmányért, melyért annyi év fáradozott; áldozta-e föl magát a műveltségnek és vagyonosságának érdekeiért, melyeket a tömegek radikalizmusa megtámadott, veszélyeztette-e

életét a család, a birtokjog, és a társadalom oltalmazásában a szocialisták első erélyes föllépésekor?

Senki sem volt a résen.

Minden visszavonult.

A kicsiny és nagy ambíciók gondosan óvták magukat a jövő számára, mintha a jelen fölládozása által szolgálni lehetne a jövőt!

S nem szerencsétlenség-e, hogy egész Európában szétterjedvén a mozgalom, majdnem mindenütt ingatag, erélytelen, habozó és az események idegenszerűsége miatt megrémült emberekre talált?

A pártok falankszai szétoszlottak, mint a római katonák, midőn először látták meg azon ismeretlen és óriás állatokat, melyeken vitte az epiroták királya Róma ellen a tábor- és ostromszereket.

Alig volt ország, hol a józan szabadság másként védelmeztetett volna a féketlenség ellen, mint egy felhagyott pozíció, melyet rendszeres visszavonulás közt szokás az ellenségnek átadni.

Csoda-e, ha így a későbbi véres küzdelmek dacára is a háborgó elem nagy súlyra kapott, és még most is a társadalmat fenyegeti? Csoda-e, ha a rend embereinek s a mérsékelt monarchia pártolójának kitűnő lanyhasága miatt a dolgok azon pontig mentek, hogy jelenleg Európában két nagyhatalom van, Miklós cár és a radikalizmus? Mégpedig minő radikalizmus?! Nem a közjogi formák ellen intézett nagy meggyőződéseké, sem a Cassiusok és Poggik türelmetlen szabadságvágya, de azon szociális irányú radikalizmus, mely szenvedélyeiben hasonlít a szegények irigységéhez a gazdagok ellen, utolsó gondolataiban pedig igen közel áll a tőkepénz és a fekvőbirtokbani osztózáshoz.

Aki a megfélemlést és habozást, mely mint egy nagy betegség elterjedt egész Európában, figyelemre veszi, nem fog bámulni, ha a pozsonyi konzervatívok is úgy elvesztették szívöket és eszméiket, mint Lajos Fülöp és Metternich, és mint a belga királyon és az angol országlárokon kívül, a többi világ.

Kossuth a felső- és alsóház urává lőn.

Az alkotmányozás gőzerővel folyt.

A nádor nem mert ellenszegülni.

A mágánások hallgattak, a főpapság meghajolt.

Bécsben forradalom.

Pesten forradalom.

A forradalom, mint Ahasvér, világútnak indul.

Sem künn, sem benn támpont, melyen a létező megnyugodhassék.

Az arisztokrácia épületének boltívei szétrepednek.

A feudalizmus és rendi alkotmány felforgattatik.

A demokrácia - bár a többi állami erők által mérsékelten - uralkodásra jut.

A monarchiai dualizmus a réginél sokkal nagyobb terjedelemben határoztatik el.

Az 1848-i törvények felterjesztetnek, és öfelsége, V. Ferdinánd király által megerősítést nyernek.

A minisztérium a szokatlan hatalommal felruházott nádortól vezettetve Pestre érkezik, s a nép tomboló ujjongásai közt elkezd az *önálló és független magyar kormány* az igazgatást.

Minden múlt odavan! Csak a királyság eszméje nem ingott még meg Magyarországon.

Az 1848-i törvények első hatása a népre és pártokra inkább kedvező, mint megdöbbentő volt.

A nemesség töméntelenül és aránytalanul vesztett, de oly illedelemmel, oly tiszteletre méltó férfiassággal tűrte a háztartásán és családkilátásain ejtett sebeket, oly kész volt a hazának minden áldozattal szolgálni, hogy az embert e derült rezignáció, a rendkívüli viszonyoknak e józan felfogása önkéntelenül a magyar név iránti büszkeséggel tölté el.

Az úrbéri terhek alól felszabadult magyar ajkúak pedig nem tanultak semmi féketlenséget az új szabadságból, nem üldözték vérszemre kapva - mint némelyek jósolták - az arisztokráciát, s nem indultak meg erőszakos foglalásokra, hanem muzsikaszó mellett vigadtak, a volt földesurat, ha gazdaságában megakadt, barátságból segítették, és midőn pörök támadt - mint régen bölcs Salamonhoz kelet népei -, egyenesen Deák Ferenchez mentek, s amit ő tanácsolt, az aztán szentírás volt. Az igazságminisztert a falusi lakos országos békebírónak tekintette.

Mi a többi népfajokat illeti:

a tót az újabb időben testvéri egyetértésben élt a magyarral s örömeiben osztozék;

a rác és az erdélyi oláh sötét vala, s nem látszék a jelen perc nemeslelkűsége miatt a múltat feledni. Különösen az oláhra inkább ingerlő, mint felderítő hatással volt a hűbéri terhek megszüntetése.

Az 1848-i törvényeknek a magánjogi viszonyok demokratikus rendezésén kívüli része, ti. az alkotmányozó rész, mint álomkép lebegett a vidéki magyar szemek előtt, hitt és kétkedett valóságában.

Palládium volt a megnyert népképviselőt annyiban, hogy az égből hullott alá; de annyiban már különbözött az értelem istennője által a földre leejtett köntöstől - a régi palládiumtól -, hogy a jóslat szerint addig Rómának élni kellett, míg a palládium hűn őriztetik, ellenben nálunk az előjelek korán sejdítették, hogy éppen a hű őrizet miatt fog Magyarország halál-vonaglója bekövetkezni.

Azonban Széchenyin kívül senki sem veté az első percekben magát ily sötét aggályok közé, a legkevésbé a vidéken, a szerény nemesi udvarok és a félúrbéri állománnyal bíró faluházak nádfedele alatt.

A nép általános szelleméről, mellyel az új alkotmányt bírálta, keveset mondhatni.

A főbb szempontokat a következő eszmék talán magukban foglalják:

A közönség szerette, hogy az 1848-i törvények Magyarország önállóságának alapján rendezték a népképviselőt. Mert az örökös tartományoktól különvált helyzet a régi alkotmányos törekvésnek oly kétségtelen jelleme volt, hogy a legutolsó magyar is semmi szabadságért nem áldozta volna fel hazánk autonómiáját.

A közönség a *birodalmi kapcsok megbontására gondolni sem akart, és a practica sanctio-hoz szilárdul ragaszkodott*; de nem hitte, hogy e két kérdésnek még valaha összeütközése lehessen az 1848-i törvényekkel.

A közönség magasztaltatni hallá a népképviselőt, és sajnálta a megbukott megyei rendszert. Hogy e tekintetből öröme a jelenen vagy sajnálkozása a múltért legyen nagyobb - ezt elhatározni azért sem tudta még, mert Kossuth a megyerendszernek a képviselői formákkal, a

felírási jognak a felelősség elvével a kézfogását és összeházasítását ígérte, amidőn aztán minden táblabírói bánat felesleges lett volna.

A közönség továbbá semmi fogalommal nem bírt egy felelős minisztérium *gépezetéről*, de annál több rokonszenvvel és honfi bámulattal viselteték az első magyar minisztérium *egyénségei* iránt. A személyek tisztelete dicssugárt vont az új intézmény körül, megaranyozta a gép minden karikáját, minden szegét és minden deszkadarabját.

A közönség ennél fogva néhány hét alatt hozzászólt a hazát összekötni az 1848-i alkotmánnyal, mert ezen alkotmányt szívében már kezdet óta összekötötte az ellenzék legragyogóbb neveivel, melyek az első magyar minisztériumban fényltek. - Mind a két csalódás megtermé gyászos következményeit.

Ezen eszmék, hiányaik mellett is, a megyei hangulatnak, mellyel eleinte a közjogi nagy változások fogadtattak, alapvonalait hívebben adják vissza, mint azon hírlapi jelentések, melyek szerint a magyar nemzet a parlamentáris kormány diadala miatt örömtias elragadásban merengett.

Kiegészítetlen lenne képünk, ha a megyei szellem békés, egyszerű és inkább a személyeken, mint a dolgokon függő hajlamai mellett említés nélkül maradnának a rendezett, fegyelmezett és cselekvényes pártok.

A minisztérium Pestre érkezésekor már többnyire szétrezenve voltak a konzervatívok. Akik itt maradtak, majd mind alkalmazást nyertek, és fölolvadtak az új pártárnyolatok közé. De Apponyi gróf és a befolyásosabb vezérek részint falusi magányaikban elvonultak. Nem nyilatkoznak az 1848-i törvények hozatala után. Nem kerestek állást az új nézetek és törekvések irányában. Észrevenni sem kívánták a készülő szenvedéseket, az összevonult vihart. Ezen néma tiltakozás, mely a hallgatás kiáltó jelentékenysége által látszott mindent elmondani, akkor gyanúsak tartatott; mert az osztrák örökös tartományokban is az arisztokrácia kikerülte az alkalmakat megrongált befolyásának helyreállítására, s nem szólalt az új korszak kérdéseinek vezérletéhez, hanem palotáiba és falusi kastélyaiba visszavonult, s mint Wallenstein, midőn szerencsétlen vagy bosszúforraló volt, elzáratta a prágai közelfekvő utcákat, hogy a lármás világnak hangjait füleihez ne hozhassa még a véletlen is, szintúgy iszonyodott az osztrák arisztokrácia a márciusi időnesztől, a mozgalom zajától, a megtört intézmények reccsenéseitől és az alkotmányossá lett birodalom kormánykerekeinek zúgásától. Minthogy pedig a létező társadalmi erők ritkán szokták a római sztoikusok halálközönyeivel magukat - mihelyt a világ nem tetszik - meggyilkolni, a nép a felsőarisztokráciának e dermedtségében, e halálnyugalmában terveket látott megkristályosodni, és a forradalom nagyúri ignorálását az ellenforradalom kikiáltásának vette.

Szerencsétlen idők, midőn vád rejlik a tettben és a hallgatásban - vád az elszánásban, mely nem oltalmazza magát, és a védőhelyzetekben egyaránt!

Mondják némelyek, hogy a konzervatívok az 1848-i törvények alapján föllépni s parlamenti befolyást szerezni elég öntagadással bírtak volna, a többi mérsékelt árnyolatokkal együtt a forradalom kitörését sikerrel gátolhatják vala, és talán a practicabilitas terére vezethetendik a rögtönzött új alkotmányt. Igaz, de a frankfurti utcaharván majmolása és egy rendezett nyaktól is a kocka másik lapján állott. S elzárva lévén a befolyás sokféle eszközeinek használatától, nagy kérdés: juthattak volna-e minden erőfeszítés dacára oly jelentékeny számmal a parlamentbe, hogy több súlyt vehessenek talentumaik által a higgadt tanácskozás mérlegébe, mint amennyi súlyt vetettek volna pusztán megjelenésöknél fogva a klubszenvedélyek és az utcaingerültség közé?

A konzervatívokkal egészen ellenkező fősark a március 15-i párt volt, mely a „Forradalmi Csarnokban” tartá gyűléseit, és ott mint egy lelki prytaneumban táplálkozott reggeltől estig a legbizarrabb francia könyvekből kiszedett és a teke- vagy kávéasztalokról elszónokolt tervekkel.

E párt eredete következő vala: Kossuth fölírási indítványa, mely Magyarországnak népképviselőket, a többi osztrák örökös tartományoknak szintén alkotmányt kért, nagy szenzációt gerjesztett Pesten, anélkül hogy kivált az első formáiban kielégítse a februári forradalom hírére fölhevült fiatal képzelődéseket.

Zúgni kezdettek az utcákon és a klubokban a félszabályokért, és a közjogi kérdéseknek táblabírói felfogásán kívül főként azzal vádolták Kossuthot és az ellenzéket, hogy a sajtótörvényekről és az irodalom szabadságáról nem akar eléggé gondoskodni, s hogy a feudalizmus széttörését és a szabad föld eszméjét nem meri elég bátorsággal keresztülvinni.

Lendületet kell tehát a tétovázó törvényhozásnak adni: ez vala a jelszó, melyet több fiatal író, orvosnövendék, mérnöki gyakornok és egyetemi jogász ajkaikon hordottak.

E nézetből támadt a híres 12 pont.

Még akkor a pesti ifjúságban volt a régi tekintélyekhez némi vonzódás, vagy legalább a bizalomnak utcősepei a gyöngeségek iránti kegyelet neve alatt még az emlékezet kiűrt poharának fenekén maradtak.

Minthogy tehát a 12 pontot a „Radical-kör” által szerették volna elfogadtatni és mint petíciót Pozsonyba küldeni, közlék kívánataikat előre is néhány Pesten mulató ellenzéki taggal.

Ezek Csányihoz összegyűltek.

Nyáry, Klauzál s maga a házigazda határozott kifejezéssel rosszalják az ifjúság szándékát. Kérték, hogy ne háborgattassék az országgyűlés ily terhes időben semmi bedobott agitációs kérdésekkel, sőt a pártfegyelemnél fogva követelték, hogy a petíció a „Radical-körben” fel ne hozassék.

Az ifjúság engedni látszott.

De néhány óra múlva elterjedt a hír, miképp a „Radical-körben” csakugyan gyűlés fog tartatni.

Csányi, Nyáry és Klauzál a kihirdetett gyűlésbe sietnek - hol a pesti fiatalság majdnem egész számmal jelen volt -, és nagy ellenzések után végtére kivívják, hogy a 12 pont iránti petíció el ne fogadtassék.

Az utcákon fogunk tehát kívánságainknak érvényt szerezni - e gondolattal távoztak a Kör terméből a hevesebb vérűek.

Ily készültek közt virradtunk március 15-ére.

Esős idő volt.

Az akkor még meg nem keresztelt forradalmi csarnokból és az utcákról összegyűlt egypár száz ifjú az egyetemi fiatalságot a tantermekből magához vette, és az esernyők alatt tartott szónoklatok közt a 12 pontot proklamálta, s egy elfoglalt sajtón néhány versezettal együtt ki-nyomatá.

Ekkor ki-ki hazament ebédelni, délután és a következő napokon megint folytatandók a revolúciót.

Budapesten több hatóságok valának, melyek közbeszólhattak volna.

De mindenik hallgatott.

A pesti magisztrátus Nyáryval, a megyei másodalispánnal értekezvén, úgy tudom, abban állapodott meg, hogy az ifjúság szenvedélyét, ha erőszakos irányt nem veend, hagyja kiforrni, és a közhangulatot inkább mérsékelni s vezetni, mint fontolatlan megtámadások által ingerelni igyekezzék.

Mit akart, és mily nézetből indult ki a helytartótanács? - efelől legkevésbé sem vagyok értesülve.

Lehet, hogy a pesti magisztrátus és Nyáry eljárását kívánta utánozni; lehet, miként a meglepetés közt tétovázott, s a véletlen fejleményeiből várt kiindulási pontokat.

Szóval, életjelt nem adott.

Csak híre volt, miképp üléseket tart, és Zichy Ferenc gróf elnöklete alatt állandólag összegyűlve van.

Miután a forradalmi ifjak eléggé kipihenték magukat, gondolkoznak arról, hogy mit lehessen és kelljen továbbra is tenni.

Némelyek az „Újépület” elfoglalását javasolták; veszélyesnek tartaték.

Mások szónokoltak; ez a vágyakat ki nem elégítette.

Végre határozattá lőn, hogy a helytartótanács által fogadtassák el a 12 pont.

Átment Budára mintegy négyezer különböző nemű és korú ember. Némely bérkocsin, a többség a sáros idő dacára is gyalog, viszont sok esernyővel.

A helytartótanács udvarán a vezérszónok nyilatkozni kezd, míg a nép a tanácsnokok megjelenését sürgeti. Zichy gróf végighallgatván az ifjúság követeléseit, ígéri, hogy a helytartótanács a 12 pontot tárgyalás alá veendi, és a sajtó a kormány által szintén szabadnak tekintetik.

A nép csendesen eloszlott.

Míg e menetek, míg a kávéházi s utcai szónoklatok tartottak, Csányi szállásán állandólag összegyülekezve valának többnyire azok, kik a 12 pont fölhozatalát gátolták, és az ellenzéki körben az első indítványozást meg is buktaták.

Önként érthető vala, hogy kivált a bécsi forradalom hírének elterjedése és a magyar minisztérium alakításáról tervek után, nehézségekkel járand a pesti hivatalhatóságok minden intézkedése és csaknem lehetetlenséggel határos a helytartótanácsnak erélyes befolyása a közbátorság és rend fenntartására.

Valami tekintélynek kellett tehát a szenvedélyek ellenébe mérséklőül állani és önkockázattal is megmenteni annyit, amennyit a körülmények közt lehet vagy célszerű.

Ily szándék tartá többeket Csányival együtt.

Az akarat kétségkívül igen jó volt, de az uralkodó szellem félreismerésén épült.

Ellenkező tapasztalások után is többre számíttaték az ellenzéki név régi varázsa, mint aminő valósággal volt.

Mert a forradalmi csarnok már nem hajlott a politikai múlttal bíró emberekre, s annál kevésbé egy Klauzálra vagy Csányira, kik az előbbi napokban a 12 pontnak petíciókénti szóbahozását is rosszalatták.

Mint a köd, oly hamar oszlott szét eredmény nélkül és sok csalatkozás mellett a Csányi-konferencia.

Szerencsére a jó rendnek, Nyáry Pál, ki előbb ellensége volt a csoportozásoknak, utóbb a népgyűléseket tartó tömeg élére állott, s míg az ifjak lelkesedését nyílt helyeken hagyá ömledzni, a városházban egy önkéntes kormányt rögtönzött a régi megyei és városi magisztrátus tagjaiból, néhány higgadtabb polgárból és a fiatalság egy pár főnökéből, kik nem szabályosan ugyan, de úgy-ahogy tudtak, ellentállottak az anarchiának.

A 12 pont, kivált a szabad helységeknel, felötlő hatást gyakorolt az elmékre.

Sok helyről idvezlő iratok érkeztek a pesti provizórius bizottmányhoz.

Kecskeméttől Pancsováig több hatóság és népgyűlés nyilatkoztatta ki ragaszkodását e bizottmány határozatai iránt.

A haza veszély párkányán állott.

Mert a forradalmi csarnok hevesebb egyéniségei látván a könnyű sikert, nem voltak megelégedve a pozsonyi országgyűlés szabadelvűségével, és haragudtak, hogy az ülések nem tétetnek rögtön Pestre át. Javaslatba hozák tehát, miként a városházi bizottmány nyilatkoztassa magát ki egész Magyarország ideiglenes kormányának.

Ezen ballépést Nyáry és a mérséklettebbek megakadályoztatták.

Azt azonban gátolni lehetetlen volt, hogy a pesti mozgalmaknak nagyított híre lázas hatást ne gyakoroljon a pozsonyi tanácskozmányokra.

A képviselők és a felsőház részint elremítették, részint szédelgőbb tervek örvényébe vetették magukat.

S kétségkívül az 1848-i törvények több óvatossággal formuláztattak volna, ha mint egy papánc nem áll a törvényhozók előtt a pesti ingerűtség, a pesti forradalom és azon mozgalmak, melyek egy népszerűtlen határozat miatt az országot elboríthatnák.

Midőn a minisztérium megérkezett, még Pest utcai hangulata könnyen ingerelhető és követelő volt.

De a városházi bizottmány örömmel tette le a viszonyok kényszerűsége miatt megragadott hatalmat.

A március 15-i párt még tarta gyűléseket a forradalmi csarnokban, és írt apoteózist saját tetteiről, azonban már többé önálló erőként nem vethette magát föl.

Majd senki sem választaték e pártból követnek.

Igen kevesen vittek tekintélyesebb szerepet a Madarász által vezetett „Egyenlőségi Társulatan” is.

S mi lön belőlők?

A fiatal erőtl pezsgő rész, midőn a tíz önkéntes zászlóalj megalakítására kitűzetett a lobogó, fegyvert ragadott, és a római sáncok ellen ment. Versecnél, Alibunárnál, Fehértemplomnál, Szenttamásnál, Turiánál, Földvárnál, Lagersdorfnál és azon számtalan helyein a veszélynek és hősiességnek hullott el, melyek a magyar és rác közti iszonyú harcot a történezetben örökre emlékezetessé teendik. Akik pedig e vador s elszánt küzdést, ezen irtóháborút száz apró csatáival és főlzámlálhatlan szerencsétlenségeivel túléltek, megalapíták a 3. és 9. zászlóalj hírét. Szuronyt szegezve s forradalmi dalt énekelvé mentek az ágyúk elébe. Látták a szolnoki és nagysallói csatát. Elfogytak a zászlóaljkból a temesvári és világosvári napok előtt.

A március 15-i párt többi része vagy kiábrándult és rendes foglalkozásaihoz visszatért, vagy Madarász rendőri hivatalnokává és Perczel utcacsoportozatainak kolomposává lett.

Voltak, kik mint honvédtisztek tüntették ki magukat.

Némelyek az életzajtól az irodalom azilumába menekültek.

Vannak, kiket az életgond a burókba szorított, s most oly szelíd vérű másolók, tisztázók és lajstromzók, mintha gyermekeségük óta e hivatásra növeltettek volna.

Szóval, az egész márciusi párt kevés hetek alatt letűnt a láthatárról, s míg befolyással bírt, inkább határozatlan világszabadsági vágy és a burschi negéd, mint politikai tan által vezettetett.

A „Március Tizenötödike” című lap, Madarász László és Perczel Mór forradalmi jelleműek voltak; de a március 15-i párt inkább csak abban tűnt ki, hogy kevés idő alatt sokat olvasott a forradalomról, és sok francia forradalmi jelenetet akart mielőbb utáncsinálni.

A minisztérium Pestre érkezésekor a harmadik és nagy többséggel bíró párt volt a március előtti ellenzék, ti. a régi ellenzékiek s a centralisták, megszorítva a konzervatívok egy részével, kik a bevégzett tényeket elfogadván, hivatalokat vállaltak, vagy a vidékeken az új viszonyok megkedveltetésére segédkezeket nyújtának.

Ezekből telt ki a kormánypárt.

S alig találhatni igazgatásra, mely kényes körülmények közt az értelmiség annyi őszinte ragaszkodása által gyámolítottatott volna, mint az első havakban a magyar minisztérium.

Azonban ha analizáljuk a kormánypárt nagy tömegének nézeteit, azokon kívül, kiket a vidéki hangulat rajzolásakor említettem, akik ti. a nagy változásokban a kedvelt nevek fölülkerekedését szerették, leginkább s mint a hajó fenekére fektetett kövek, mennyiségeknek súlyával hárították el az ingadozást a kijelölt út hullámain - ismétlem, ezeken kívül két árnyolatra találunk.

Voltak ugyanis, kik az 1848-i törvények által a birodalmi dualizmust, amint az elhatározva vala, állandólag megalapítottak hitték, és nem láttak teendőt a nyert jogok oltalmazásán túl. Ezek új közjogunk szélein őrt állottak, hogy ahol a határbarázdák betöltése és a határkövek leverése szándékoltatnék, erélyes, de alkotmányos eszközökkel védelmezzék a törvényes tért, mint védelmezték a múlt években a sérelmi párt tekintélyei.

Volt viszont egy más árnyolat, mely nem az írott betűk, hanem az összes monarchiai és európai konstellációk szerint csak provizóriumnak képzelte az 1848-i törvényeket, melyekhez, ha rázkódások elébe nem akarunk menni, gondosan hozzácsatolni kell a birodalom örökös tartományaival szorosabb egybekötötetésre vonatkozó szabályokat.

Ezen árnyolat a státusadósságokból méltányos osztalékot elfogadott volna.

A finác- és a hadügyben az egység mellőzhetlen posztulátumaiig engedékenységre hajlott. A külképviseletet kétfelé oszthatónak nem képzelte, és oly intézkedések mellett, melyek a magyar nemzetnek arányos befolyást biztosítanak, nem tartotta agyémnek némely fő tárgyakra nézve a közös birodalmi törvényhozást.

Azonban érzé, hogy minden sürgetés, míg a szenvedélyek medreikbe vissza nem térnek, kiáltó szó volna a pusztában.

Érzé, miként a pisztoly idő előtti elsütésében több negéd, mint bölcsesség van.

Érzé, hogy a pártoknak is bizonyos illedelmet megőrizni kell, ha nem akarják magukat *nemcsak* lehetlenné - mert ez elfogadható lett volna -, de egyszersmind lealjasodottá tenni.

Érzé végtére, miként azon minisztérium, melynek főbb tagjai az 1848-i törvényeket alkották, nem vállalhatja át e törvények oly revíziójának indítványozását, melynek következtében a szilárdítás kedvéért nevezetes visszalépéseknek kellett volna történni.

De remélé, hogy a parlamentáris kormány természete nálunk is nyilvánulni fog, a viszonyok hatalma pártkombinációkat idézend elő, e kombinációk miniszteri változásokat szülnek, e változások kötetlenebb kezeket engednek, s e kezek a kölcsönös kiegyenlítés fonalát fölvehetik, és Magyarország önállósága az osztrák birodalom imponáló egységével összhangzásba hozhatatik.

E célra természetesen a Lajtán túl szilárdabb helyzet, a Lajtán innen rövidebb mámor, minden oldalról több mértéke a kölcsönös bizodalomnak és Európának a forradalmi szellem gyorsabb csökkenése lett volna szükséges.

Még mielőtt a pártokról másfelé vonom a figyelmet, említenem kell, hogy már a minisztérium Pestre jövételekor vagy nem sokkal utóbb a régi ellenzék szélső emberei közül néhányan elégtelennek valának a pozsonyi eredményekkel, s a vidékeken kivált a hűbéri viszonyok megoldására nézve az agitacionális politika továbbfolytatását javasolták. Velök néhány zugprókátor, néhány nyugtalan falujegyző és egypár szegényebb földesúr egyetértett. Madarász László neve hangzék leginkább közülök a fővárosig. Tudják olvasóim, hogy e csekély és népszerűséggel nem bíró töredék különféle elemeket vonva magához, az országgyűlésen egy kicsiny ellenzék alakított, mely a március 15-i párt négy vagy öt egyénével - kiknek sikerült magukat követté választatni - egyesülvén, összesen harmincöt vagy legfeljebb negyven tagot számlált. Ez volt az országgyűlési demokrata párt. Miként terrorizálták a hozzájuk szító klubok által a képviselőház? Miként került fölül e „törpe minoritás”? Miként újoncozta magát - míg némely tagjai a *mérséklettekhez tértek át* - a nagy tömegből? Miként jutott Madarász László szennyos kezei közé az állami erők nevezetes része, és miképp lőn minden rend fölforgatva? - ezt kifejteni fogja a történész, valamint azt is, hogy kik és mily mértékben felelősek az Isten és a világvélemény előtt e nemzet ily meggyaláztatásáért.

Én most csak azért említettem az országgyűlési demokrata pártot, hogy ne kelljen később megint a pártok jellemzésére térnem át. Lássá az olvasó egy rámában az egész képet.

Ápril 7-étől fogva, midőn az 1848-i törvények - ha emlékezetem nem csal - a felső megerősítést nyerték, egészen a forradalom valóságos kiütéséig minden oldalról nagy hibák követték el.

Fölleplezni a forradalom okait én nem tudnám, nem is kívánom.

A minisztérium s mi, kik miniszteriálisok és mérséklettek valánk, a bűnsúlyból kétségkívül sokat hordunk magunkon.

A többi pártok vessenek számot lelkiismeretükkel.

Én rólok nem szólok.

Hallgatok a bécsi viszonyokról, hallgatok a föllépett különböző népfajok mozgalmairól és e mozgalmak hatásáról a pesti szellemre, a magyar vidékek elkeseredésére s az országgyűlés hangulatára.

Legyen szabad ezért, a párt iránt, melyhez magam is tartoztam, s a kormány iránt, melyet pártolánk, szigorúnak lennem.

Tanuljunk legalább mi saját tévedéseinken.

Az önismeret keserű, de hasznos.

Ritkán volt egy kormánynak nagyobb többsége, mint a magyar minisztériumnak.

S ritkán siklott ki a többség gyorsabban egy kormány kezéből, mint nálunk.

Mi lehetett ennek oka?

Hosszú és kellemetlen volna a felelet.

Annyi bizonyos, hogy a minisztérium számos hibát és ballépést követett el.

Midőn alakulóban volt, s designált tagjai közül többen tanácskozni Bécsbe mentek, midőn még semmi el nem rontaték a történeti közjogból, és az új állapot még a tégelyben vala, s nem jegedett meg, már ekkor is minden státusférfi beláthatta, hogyha az 1848-i törvények által rendezett viszonyok őszinte elismeréséről és fönntartásáról lehet szó, arra okvetlenül szükséges, hogy a *birodalmi adósság egy része elvállaltassék*. Nincs Európában diplomata, mely az osztrák adósságból az aránylagos vagy méltányos összeget nyakunkra ne róttá volna, ha szintén a kölcsönzések törvénytelen úton contraháltattak is. Mert ily kérdésekben nem a papírjog holt betűi, de az élő és érző érdekek, melyek a megsértetést nem tűrik, szoktak határozni. Továbbá, miután az 1848-i törvények a birodalmi dualizmusnak minket illető szervezését kodifikálták, de a kapcsolatoknak, melyek a birodalom két részét egy egészszé fűzik, szabályos intézésére a forradalmi idők miatt gondolni sem lehetett - ily viszonyok közt természetes vala, hogy a minisztériumnak a dinasztia megnyugtatóására, saját magának zsinór-mértékül és a rossz szenvedélyek kifejlésének gátlása végett a *pragmatica sanctiót definiálni kellett volna*, mégpedig azon értelemben, hogy a különös oltalom eszméje oly alapjog, melyet a birodalom részei közül egyiknek sem lehet kérdés alá vonni. Igaz, miként e definíciónak külterje csak oly szabályok által kerekíthetetik ki, melyeknek meghozatalára az akkori idők hatalmasok nem valának; de hogy az elv sarkcsillagként és a szenvedélyek tengerén útmutatóul ragyogjon, erre szükség vala. Különben az 1848-i törvények horoszkópja szerencsés nem lehetett. Mert hogy nemcsak perszónalunió tartja össze a monarchia két részét, s hogy 1848 után az uralkodó személyén kívül egyéb kapocs is maradt fenn, mely a Lajtán innen és túl lévő vidékek egységét biztosítja - ezt Magyarországnak saját nyugalmaért kellett volna tudni, és a világnak azért, mert különben az európai véleményben az osztrák birodalom a nagy hatalmasság szerepéről tetteleg lemondani látszott. A minisztérium oly magas talentumú egyénemből állott, hogy mindenik tagja kétségkívül meggyőződve volt a fönnebb mondott szabályok fonákságáról. Senki közülök nem képzelte, hogy a magyar nemzet a státusadósságokból egy fillérrel sem fog terheltetni; nem képzelte, hogy az ausztriai birodalom egy része hadat folytathasson valamely idegen országgal, míg más része ugyanazzal barátságos viszonyban, sőt szövetségben él; nem képzelte, hogy ily különszakadottság mellett az osztrák birodalom egy birodalomnak maradhasson, vagy legalább nagyhatalmasságnak tekintessék. A minisztérium tagjai tudták, hogy a bankárokat a státusadósságra, a diplomácia embereit pedig a *pragmatica sanctio* széles értelmezésére nézve megnyugtatóni kell, különben két hatalmas érdek leend az 1848-i törvényeknek határozott ellensége, s éppen oly két érdek, mely legkevésbé hagyja magát az eljárási modor gyöngédtelensége vagy jogtalansága miatt céljaitól eltéríttetni.

És mégis a minisztérium tagjai sem a státusadósságból méltányos osztózás eszméjét, sem a *pragmatica sanctio*nak a kölcsönös védelemre vonatkozó értelmezését nem iktatták be az 1848-i törvényekbe.

Miért?

Mert a pozsonyi és pesti hangulat ingerlékeny volt.

Ez tekintetet érdemlő ok.

Azonban aligha egészen kielégítő.

Mert akkor a státusadósság és a kölcsönös oltalom kimondása feltétel lett volna az 1848-i törvények megerősítéséért, tehát egy szerzemény határozott ára; de midőn az 1848-i törvények megerősítettek, már *reakció* lőn, mégpedig olyan, melyben minden szükségessége mellett, a parlamenti illedelem szerint, más minisztériumnak kellett volna az indítványozást tenni.

S nincs-e a két helyzet közt nagy különbség?

De megengedem, hogy a státusok a halasztás mellett szólottak.

Kérdés: ez esetben nem vala-e tanácsos a minisztériumnak magát csak átmenetinek tekinteni, mely új miniszteri kombinációk számára készít helyet, mégpedig azelőtt, míg a megsértett két nagy érdek, nem az 1848-i törvények kiegészítésében, hanem fölforgatásában fogna elégtételt keresni? Mert hogy ide kell a dolgoknak fordulni, ha a gyorsan fejlődő gőzerőnek szelepei hosszasan bezárva tartatnak, s ha az aggodalom és gyanú csak táplálékot s nem elhárítást nyer, erről sokan bírtak az első hev s az első láz lecsillapodása után meggyőződéssel vagy legalább sejtelemmel.

Iszonyú szerencsétlenség volt továbbá, hogy az első magyar minisztériumnak programja *nem lehetett*.

Itt én nem írott és formulázott irányeszméket értek; mert az újabb konstitucionalizmus sarlatánkodásának tartom a miniszterek fényes, de határozatlan programjait, melyek többnyire csak a hírlapok számára közöltetnek. S a magyar minisztériumnak nem az vala hibája, hogy tintát nem fogyasztott egy hivatalos vezércikk megírására, de az, hogy semmi vezéreszmével, semmi kitűzött iránnyal már szerkezeténél fogva sem bírhatott.

Európának egyik kabinetje sem szégyenlhette volna meg magát oly egyéniségekkel, mint aminők a mi kormányunk tagjai valának.

Az ország legfényesebb talentumai közül emeltettek a hatalom élére.

Köztök történelmi nevek, az irodalom és a közélet mezejéről.

De az egész minisztérium együtt - mint minden kormány, mely a koalíciókból szokott támadni - nem nehéz időkre való volt.

S annál kevésbé, mert különbözőbb koponyákat a koalíciók alkalmával soha a véletlen veszélye nem fűzött egy koszorúba.

És még szívükben mennyi távolság volt.

Mindnyájan, Eszterházy hercegen kívül, az ausztriai konzervatív kormánnyal elégtelenek voltak, és mindnyájan kivétel nélkül a nemzet előtt nagy tiszteletben állottak: csak ez vala a közkapocs.

Mint ellenzék is, más országban, hol a pártok rendre kerülnek kormányra, egy kalap alá be nem fértek volna. Csak nálunk, hol semmi kilátás nem volt a hatalomnak kézről-kézre menetelére, lehettek többnyire egy zászló alatt.

A viszonyok az 1848-i törvények végrehajtóivá tették, nagy részben akaratuk ellen, e férfiakat; mert népszerűek valának.

Ott volt tehát egy minisztériumba zárva, hogy példákat idézzek, Széchenyi és Kossuth, oly ellentét a szellemvilágban, mint földünkön a zenit és nadír.

Széchenyi, midőn Kossuth a Pesti Hírlap által a közpályán először lett tekintélyé, már a Kelet népében több mint húsz sűrű íven át igyekezett bebizonyítani, hogy Kossuth a nemzetet - bár akaratja ellen - egy nagy forradalom elébe vezeti, mely hazánk önállóságát semmivé teendi.

Alig akadt ember, ki a prófétai szavaknak hitelt adjon.

Azóta hat éven át lépésről-lépésre ostromolta Kossuthot, mindig a nemzet fülébe kiáltván, hogy órái megszámlálva vannak, s hogy előttünk az ösvény, mely - ha a közvélemény által el nem hagyatik Kossuth - besodorni fogja a nemzetiséget és alkotmányt.

Nem hittek neki, barátai sem.

Most aki Széchenyi különböző munkáit végigolvassa, meglepetve tapasztalandja, hogy kríziseink éppen azon stádiumokon mentek át, melyekről ő a kétségbeesés rimánkódó hangján beszélt siket füleknek.

A szigorú kifejezésekben, melyek akkor az irigység és gyűlölet áradásainak látszottak, ha most vizsgáljuk, mennyi kedélymélységet és honfájdalmat találunk!

Széchenyi maga is, midőn sötétebb percei voltak, tusakodott saját énjével.

Vajon nem a személyes gyűlölet hiteti-e el vele, hogy Kossuth Magyarországot megbuktatni fogja? - e kérdéssel többször küzdve. Ilyenkor elővette naplóját, melyet folytonosan írt. Kikereste a Kossuthra és a napi eseményekre vonatkozó nézeteit. Összehasonlítgató a helyeket. Vizsgálta ítéleteit a lángeszű izgató felől. Mindig komorabbá lőn arca. „Nem csalódhatom - mondá fájdalommal -, Kossuth Magyarország rossz nemtője. És a nép imádni fogja őt, sodortatik általa!!”

Én is voltam nemegyszer ily jeleneteknek tanúja.

Ismerősei közül többen látták küzdelmeit e sejtő léleknek, midőn áhítozott saját magában kételkedni, hogy ne a hazát féltse.

S ő Kossuthnak lőn minisztértársává!

Nem gunyorja-e ez a sorsnak?

A kormány többi tagjai közt is, bár nem ekkora, de szintén nagy távolság volt.

Batthyány gróf idegenkedett Széchenyitől, nem annyira az életben, mint a doktrínákban.

Személyes összeütközések leginkább csak azért volt, mert Batthyány kezdet óta Apponyi gróf kormánya ellen szenvedélyesen opponált; míg Széchenyi gróf közlekedési terveit a konzervatívok segítségével indította meg, és Apponyit mint reformokra hajló státusférfit nem kívánta mindenáron buktatni, sőt vele egyes kérdések kivételére kezett fogott.

Az emiatt támadt feszült viszony még nem tette volna lehetetlenné, hogy egy minisztériumban vigyen tárcát Batthyány és Széchenyi. Hiszen a whig kabinetben is sokáig láttuk Russellel Palmerston lordot, ki a tory kormányt éppen azon percekben is támogatta, midőn már az ellenzék hívatott meg Anglia államrúdjához.

A nagyobb meghasonlás Batthyány és Széchenyi közt abban volt, hogy az első inkább a szellemi, a második inkább az anyagi érdekek felé gravitált; az első a politikában a nagy szabályoknak, a második a folytonos kialakítások rendszerének volt barátja; Batthyány gróf többet vala kész fölálózni a szabadságért, Széchenyi többet a nemzetiségért.

Nem elég okok-e ezek együtt, a külön pályára?

Batthyány szintűgy összeférhetlen volt Szemerével.

Személyesen is majdnem ellenségek valának.

Azonkívül Batthyány gróf az angol arisztokratikus szabadelvűséget képviselte, míg Szemere a térszínítés és a francia demokrácia embere volt.

Szemere nem szerethette Széchenyit és Batthyányt elvnel fogva, haragudott Klauzálra régi versenyzések miatt, hideg vala Eötvös iránt, és Deákban akadályt látott az ügyek fejlődésére nézve.

Eötvös meleg keble vonzalom nélkül nem tudott élni, s ha elzárult a csalódások miatt, egy baráti szóra, egy gyöngéd figyelemre megint kinyílt és ragaszkodott.

A Kelet népének írójára sokáig neheztelt, de mihelyt annak részéről közelítést vett észre, barátjává lőn.

Batthyány gróf által érzékenyen bántaték, de ő hamar elfeledte a kedvetlen órákat, melyekért a közéletből is visszavonult, s mély ragaszkodással, majdnem hazafi bámulattal tekintett Batthyányra, kit Magyarország legeszesebb országlárának tartott.

Eötvösnek csak egy hivataltársa iránt volt rögzött ellenszenve, azonban ez is nem személyes, hanem közvetlenül politikai elégtelenségekre épült. Kossuthot értem.

Mert Kossuth a februári forradalom előtt a decentralizáció tanainak, Eötvös ellenben a központosító pártnak vala vezére; miután pedig Kossuth rögtöni elv-változtatásának sikerült az 1848-i törvényekben részint szélsőre vinni a centralizációt, részint inkompatibilissé tenni némely birodalmi viszonyokkal, ekkor Eötvös mint a reform szilárd barátja viszont antagonizmusba jött Kossuthal, mint a kockáztató és forradalmi szabályok szenvedélyes kedvelőjével.

Zala nagy fiának, az igazságügyi miniszternek szintén alkalmatlan helyzete vala, különösen a pénzügyminiszter irányában.

Deák nekromant is inkább lehetett volna, mint forradalmi egyén.

Valamint nincs nemzet, mely büszkeségének ne vallana oly talentumot és jellemet, minő Deáké, szintűgy nem képzelhetni népet a lázadás vagy revolúció ösvényén Deák esze és szíve által vezéreltetve.

Kitörés oly okszerű és oly nemes nem lehet, mely azonosulhasson e férfival.

Több tévedése van a rendkívüli időknek az eszmékben, több salakja az indulatokban, hogysem Deák akaratjával az ily korszak iránya párhuzamban haladhasson.

S bár a magyar minisztérium nem volt forradalmi, de benne Kossuth forradalmi elem vala, sőt több - mert a személyesített destrukció.

Kossuthban nem élt együtt a forradalom romboló és alkotó ereje, mint Cromwellben, hogy a körülmények szerint uralkodhassék a viszonyokon, majd az egyik, majd a másik által.

Ő az institúciók Dzsingisz kánja volt.

És Deák saját meggyőződésének elnémítása vagy fölállozása nélkül nem vihetett szerepet Kossuthal ugyanazon minisztériumban.

Mert Deák kiválólag a logika, Kossuth a képzelődés embere volt.

Deák a szenvedélyek legingerlőbb perceiben is a törvényes út tántoríthatlan barátja vala, Kossuth pedig hajánál fogva vonszolta a kérdéseket a forradalmi térre.

Amily különböző tulajdon a logika és képzelődés, a legalitás és felforgató szellem, oly nagy-nak kellett a távolságnak lenni az igazság- és pénzügyminiszter, Deák és Kossuth közt.

Természetes, miként az általam röviden jellemzett ellentétek nem mutatkoztak egész élességekben az első hetek sőt havak alatt.

A nép a kormányban sokáig keresett és vélt találni összhangzást.

Azonban kétségtelen, hogy a Batthyány-minisztérium legalább oly tarka koalíció volt, mintha most Angliában egy kabinet alakulna, mely Peeltől Russel lordig, a whigeektől a radikálokig, és Cobdentől a repeal barátaiig minden pártárnyolatot, mely Disraelihoz és a többi protekcionalistákhoz nem tartozik, képviselni akarna.

Rendkívüli körülmények fölvethetnek ily koalíciót a politikai láthatárra, de csak rövid időre, vagy igen kétséges sikerrel.

S hogy nekünk nem adatott meg veszély nélkül keresni több összhangzást a kormányzásban - ez szerencsétlenségeink lajstromában elől áll.

Mi vehetett rá ennyi össze nem hangzó és önálló egyéniséget a koalícióra?

Miért tartották ezen elég elmeéllal és tapintattal bíró országglárok a minisztériumot együtt mindaddig, míg ügyeinknek más kezek általi kiegyenlítése is lehetetlenné vált?

Két fontos kérdés.

Néhány fölvilágosító eszmét kell e kérdésekről a papírra vetnem - vádként és mentségül.

Kossuth indítványai rendre ledöngették a múltat. A történelmi jogból egy talpalatnyi sem maradt, melyre lábainkat megvetni lehessen. Minden porlott és süllyedt az érintések alatt. Ellenben az 1848-i új alkotmány eszméi sem verhettek a népben gyökeret, mert fél évvel azelőtt még Kossuth által is ostromoltattak volt. Továbbá látni lehetett, miként felülről, ha a pillanat zavara és a megdöbbenés szünni fog, az ellenhatás elkezdődik. Végre bizonyos volt, hogy az ország érdekében is célszerű az új alkotmány revíziója, de csak úgy, ha a változtatások törvényes úton és alkotmányos létünk megsemmisítése nélkül történhetnek.

Hogy mint Mohamed koporsója az ég és föld közt ne függjön a magyar nemzet, s hogy midőn az ősi konstitúciót gyorsan lerontá, az új közjog ki ne sikuljon kezeiből, e célra az erők egyesülése szükségesnek látszott.

A táblabírótól kezdve, mely a megyerendszert bálványozta, egészen az osztrák demokratáig, kinek a legszélső birodalmi centralizáció - miután az örökös tartományokban is az abszolutizmus megszűnt - okvetlenül tanai közé kellett hogy férkezzék, továbbá az anarchia apostolaitól kezdve, kik a hordókról szónokoltak, a szigorú rend hivatalnokaiig, mindent arról kelle meggyőzni, hogy a magyar a párthasonlásokot feledve, az 1848-i törvények háromszíne alá összegyűlt. Különben e zászló lábbal tapodtatni fog, anélkül hogy a régi alkotmány lobogója, mely Szent István király óta szabadságunk *vársáncain hűn őrizteték*, ismét kitűzethetett volna.

E hit bírta rá Batthyány grófot, hogy a haza nevében követelje minden árnyolat vezéreinek kormányba lépését, azon pontig, ameddig a nép ingerült hangulata a koalíció kiterjesztését eltűrte.

Klauzál visszavonultságából a tárca mellé kényszerítettett, bár a családbú megtörte kedélyerejét.

Eszterházy hercegnek, mert a legmagasabb arisztokráciához tartozott, nem lehetett félreállani.

Vay Miklós báró is csak közbejött súrlódások miatt menekült.

Batthyány vasakarátja akkor kulminált, midőn Széchenyit és Kossuthot egy pórázra fűzte.

Ő helyzetét kötötte a természetelleni szövetséghez.

És diadalmaskodott.

Tudni kell olvasóimnak, hogy a miniszterelnök tettének indokát megítélhessék, azon hatást, melyet a februári forradalom és a pozsonyi tanácskozmányok Széchenyire és Kossuthra gyakoroltak.

Röviden elmondom.

Midőn a párizsi torlaszharcnak és Lajos Fülöp lemondásának híre Pozsonyba jött, Széchenyi egész Európában s az osztrák örökös tartományok főbb pontjain a forradalom kiütését bizonyosnak tartá. Itt az ideje, mondá barátainak, hogy Magyarország a közönséges utat elhagyja, a rendkívüli viszonyokat utilizálja. Jelentse ki az országgyűlés öfelségének, hogy a magyar

nemzetnek vannak sérelmei és kívánatai; de miután az európai rázkódások miatt a trón veszélyben foroghat, a magyar most *egyéb teendőt nem talál*, mint az ország összes erejét a dinasztia védelmére akár a külmeztámadások, akár a keletkezhető belmozgalmak ellen följánlani.

Széchenyi meg vala győződve, hogy az európai veszélyek, az olasz mozgalmak, a Bécsben, Prágában vagy Lembergben kitörhető lázadások mind a magyar érdekének fognak gyümölcsözni, mihelyt a vész perceiben nem követel semmit, hanem határozatlan és díj nélkül nyújt a dinasztiai érdekeknek segédkezet. Mert mentől inkább indulnak forrongásba az abszolutizmus alatt elfojtva tartott elemek, annál bizonyosabban növeni ki magát Buda-Pest a birodalom központjává, melyre különben is hivatva van, ha a dinasztia nyugotról, mely idegen érdekek körébe sodortatik, kelet felé fordítja szemeit.

Ilyen volt a *vész perceiben* Széchenyi nézete.

Kossuth pedig megjöttnek látta az időt, hogy a magyar mentül többet követeljen. Az újabbkori *magna charták s aranybullák*, a jeruzsálemi András és az országtalan II. János korszakát hitte fölvirradóban. Mindent megnyerni akart. Előtérre a sérelmekkel és kívánatokkal! - ez vala jelszava.

Széchenyi ki sem hallgattaték; Kossuth politikája az egész világnak tetszett.

És az események hű szövetségesei valának az agitátornak.

A szerencse üldözte ajándékaival, mint Polükratészt.

De Széchenyi a közlekedés közt aggódott.

Midőn az 1848-i törvények megerősítése kétségtelen volt, Széchenyi mondá: Kossuth már tizenhatszor tette föl egy kockára a haza sorsát, s játékát megnyerte. De ő megint játszani fog, és mindenünk odavesz.

Ily ellenkezőleg hatván a viszonyok e két férfira, Batthyány gróf Széchenyit a kormányon akarta látni, hogy a visszatartóztató párt élére ne vethesse magát, és Kossuth nélkül szintén nem akart miniszterkedni, mert félt, hogy különben ez nyugtalan természeténél fogva megint egy szélső oppozíciót fog alkotni, s addig veti egész befolyásának súlyát a végletekre, míg az állomány fölbillenni fog, és mint egy ledöntött asztalon minden széttörik.

Széchenyit tovább sodorni, Kossuthot visszatartóztatni, a pártárnyolatokat a kormány érdekébe vonni, ez vala Batthyány terve.

A merész terv eleinte sikerült, később fölforgattaték.

Mihelyt az utcai kraválokon és az aula zavargásain kívül egyéb kérdésekre is lehetett a birodalmi minisztériumnak figyelmet fordítani, legott elkezdődtek a magyar kormánnyal a komoly differenciák: először a magyar kormány tényleges jogköre iránt, másodszor az 1848-i törvényekbe iktatott oly pontok felett, melyek Bécsben a monarchia egységével összeférhetleneknek tartatának.

Másfelől mihelyt a Pestre megérkezett kormány igazgatni kezdett, a pesti radikalizmus, mely a tanácsházban, a forradalmi csarnokban, az utcákon és a helytartótanács udvarán szerepet játszott, fölemelte fejét.

A követelések növekedtek itthon és künn.

Szükséges volt szigorú s higgadt politikára.

Látszott, hogy a gaszkonada nem ér semmit, és az utcai véleményekkel kacérkodás a gondatlan lépésekről bukásra vezet.

A Batthyány-minisztérium kiegyenlítést akart fenn; hogy ez lehetségessé váljék, kellett volna, hogy rendet akarjon alant.

Minél erősebb kezű kormány: ez vala a helyzet igénye.

S mi történt?

A koalíció gyarlóságai gyorsan fejlődtek ki.

A minisztérium hozzálátott az osztrák kormányhatalmi barátságos kiegyenlítésekhez. Az elv a békepolitika volt; mert minden miniszter azt akarta Kossuthon kívül, s Kossuth, hogy mást akar, vagy nem meré kimondani, vagy maga sem tudta még határozottan. Folyt tehát az értekezlet a Pillersdorf-minisztériummal.

A kölcsönös felvilágosítások után többször mutatkozott közelítés.

A harag és elfogultság hámlott le a kedélyekről.

Az engesztelődés szelleme jelentkezni kezdett.

De - fájdalom! - többnyire éppen e percekben, mint a fellegtelen égből a villám, váratlanul állottak elő kellemetlenségek és új követelések.

Néha egy-egy ígéret megszegésének vagy elferdítésének vádsúlyával is terhelteték a magyar kormány.

E bonyodalmak többnyire Kossuth által eszközöltettek, de a minisztérium nevével takartattak be.

Százszor ismételtettek az ily szcénák.

És végtére a Batthyány-minisztériumot künn még azon gyanú is terhelte, hogy őszinteség nélküli, perfid és alattomos, holott eljárásában minden ellentmondás, határozatlanság és kétértelműség a belső meghasonlásból támadt, és abból, hogy Kossuthot néha lehetett, máskor nem sikerült korlátozni.

A pártok s közszellem irányában sem látszott pozitív állást foglalni a minisztérium.

Orgánusokat sem keresett, mely által a véleményekre hasson.

Betakarva magát ártatlanságának palástjában, minden rágalmat úgy tűrt, hogy sem megcáfolni, sem meggátolni nem látszék eléggé tökéltnek.

Ez keresztényi erénynek, szamaritánusi alázatnak jó lehetett, de kormányzási taktikában nem vala mindig célszerű.

Tudatott, miként a minisztériumban határozott és szigorú egyének is voltak, kik az utca-kiabálók udvarlóivá vagy a rakoncátlanságok engedékeny bírúivá nem örömet alázták meg magukat.

De mit tegyenek?

Orgánussal nem bírhattak, még a hírlapirodalomban is, legalább szoros értelemben nem; mert a szakadozottság miatt alig vala kérdés, mely iránt lappangó viszály ne tápláltatott volna a kormánytanácsban.

A megtámadásokat nem utasíthatták vissza, mert többnyire volt valaki közöttük is, ki érdekelve hihetné magát.

És Kossuth a szélső eszméknek barátja lévén, csoda-e, ha a minisztérium az izgatások anyagait az utcán elnézte, mert a kabinetben sem gátolható?

A Batthyány-kormány szerencsétlensége abban felelt, hogy amennyit Bécsben kívántak, azt saját kompromissziója nélkül meg nem ígérhette.

Amennyit Kossuth megtagadtatni akart, annyit e minisztérium mint a kibékítés őszinte barátja nem tagadhatott meg anélkül, hogy jellemén csorbát és a hazán sebet ne ejtsen.

A lemondás segíthetett volna ily bonyodalmon.

De az elnök e lépéstől azért félt, mert állhatatosan hitte, miként az Kossuth diktátorságára vezetend, akár Kossuth távozzék a minisztériumból az ellenzéki padokra, akár a minisztérium többi tagjai hagyják oda a kormány rúdját.

S kérdés volt: fog-e általában egy új minisztérium annyi tárcával megerősíttetni, amennyi az 1848-i törvényekben kitűzve vala?

És az első magyar kormány sokkal aggodóbb politikai vérmérsékkel bírt, mintsem egy ekkora változtatást, ha időszerűnek tartott is, más úton, mint a törvényhozásén, óhajtson.

Így maradt meg a koalíció minisztériuma, hogy naponként több bonyodalmak hínárjába süllyedjen.

A rác lázadás és a horvát egyenetlenség miatt öfelsege, V. Ferdinánd, volt magyar király, az országgyűlést összehívni kegyeskedett.

A magyar táblabíró és a kiválólag józan szellemű magyar nép nem sokat hajtott a kávéházi demagógok zajára.

A követi kar közbecsültetésben álló és többnyire mérséklett gondolkozású férfiakból alakult.

Majdnem kilencized része a képviselőknek Pestre érkezésekor még a Batthyány-minisztériumot pártolta.

Nyáry-Madarász alatt egy kicsiny töredék alkotá az ellenzéket. És e töredéknek is csak egy része volt, mely az országgyűlési szélsődemokrata pártot tevő.

A kormányt védelmező többség az Ullmann-házban néhány előkészítő gyűlést tartá.

Szelídebb s engedékenységre hajlóbb szellemet alig lehetett kívánni, mint aminő itt tanúsult.

S mi lőn e többségből!

Kértük a minisztériumot, lépjen szoros viszonyba a mérséklett párttal, hogy az korán diszciplínáltathassék.

Azon miniszterek, kikkel beszélünk, válaszul adták, hogy a kormány nem akar semmi pártra *különösen* támaszkodni.

Ez rossz előjel volt.

Kevéssel utóbb Kossuth szállására konferenciába hívatánk.

Jelen valának minden árnyalatból, akik a tárgyak felett a közgyűléseken vagy az irodalomban nyilatkozni szoktak volt.

E tanácskozmánnyal a másnap tartandó trónbeszéd közölteték.

Kérdés vala: említse-e a nádor öfelsege, hogy Ausztria a szardíniai királlyal, ki által megtámadtaték, háborút folytat.

Az említés a segéd megajánlásának reményével hozatott kapcsolatba.

Itt egyszersmind eldőlt volna a *pragmatica sanctio*nak magyarázata a kölcsönös oltalmazás kötelezettségére nézve; továbbá a horvát ügyek végelintézése is új lendületet nyert volna.

A jelenlevő képviselők háromnegyede Kossuth és Eötvös erélyes szónoklatai után a *meg-
említés mellett* vala.

Több követ nyilatkozott részletesen és határozottan.

Föl volt tárva mindenkinek legőszintébb politikai véleménye, és akárki láthatta, hogy ha e konferencián megállapodás történik, háromszáz szavazatból negyven sem leend az olasz kérdésben a válaszfelirat ide vonatkozandó paragrafusa ellen.

Kossuth észrevévé, hogy a minoritásból két vagy három egyén az országos teremben is - e konferencia dacára - a válaszfelirat tárgyalásakor a kormány ellen fog nyilatkozni, megdöb-
bent a tapsözön elősejtelmétől, melyet ezek a karzattól nyerhetnek, s talán éppen az ő szónok-
lata ellenében. Mert más ok a taps-féltékenységen kívül alig képzelhető, miután Kossuth
véleménye az olasz kérdésben annyira határozott színezetű volt, hogy háromszor tartá szüksé-
gesnek a minisztérium nézete mellett és többnyire polemizáló hangon szónokolni. Azonban
miért vitatni egy szeszély vagy jól játszott szerep okait? Csak annyit akartam mondani, hogy
miután a trónbeszédre nézve nyilatkoztunk, és a konferencia háromnegyede a szardíniai
királlyal folytatott háború megemlézése mellett volt, Kossuth kedvetlen arccal adja tudunkra,
miként a minisztérium e kérdésben teljes egyértelműséget remélt, s miután köztünk meg-
hasonlás van, ő már a nádor öfenségének megírta, hogy a trónbeszédből a Carlo Albertóra
vonatkozó paragrafust hagyja ki.

Lesújtva valánk a többség ily megaláztatásán.

Csodálkoztunk a minisztérium tagjain, kik viszont Kossuthon csodálkoztak; de végre haza-
menénk oly rossz sejtelemmel, hogy alkalmasint a magyar parlament sajátságai közé fog
tartozni, a többséget a minoritás helótájává tenni.

Úgy is történt.

A minisztérium, mely előbb egy pártra sem akart különösen támaszkodni, a megnyitás után
Kossuthot teszi kormányssónokká, s így magát minél inkább összevonja a szerénység árnyéka
közé, hogy csak desperált keresés után lehessen hol-létezését fölfedezni.

S pedig mennyi történt volna másként, ha Deák tolmácsolja az igazgatás nézeteit!

És ki hozhatja kétségbe, hogy akkortájt Kossuth varázshatalma mellett is a közérzület
tisztességesebbnek találta, hogy Deák higgadt szónoklata tolmácsolja a minisztériumot,
melynek már természeténél fogva sem kell még az oratória mezején is hétmérföldes csizmá-
val és a vihar hátán nyargalni a sokadalom előtt, mindent maga után hagyva, kifárasztva,
eltompítva, leverve?

Akármit mondjatok, a minisztérium azon hangulattól félt, mely nem volt meg, s melyet
tétovázása idézett elő.

És hogyan gyakorolta Kossuth a kormányssónokságot?

Bevitették a parlamenti többség egy tárgy védelmébe, melyet a kormány Kossuth által
magáénak vallott. A vita folyt. A centrum és a jobboldal szónokait a „törpe minoritásnak”
nevezett párt megtámadta. A küzdés élénkült. Perczel vagy Madarász gyanúsíthatni kezdték
az embereket és a dolgokat. A többség érezve jogait, szenvedélyessé lőn a rakoncátlansá-
gokért, s pozícióit még határozottabban védte. Ilyenkor aztán fölállott Kossuth, és előbbeni
beszédét, melyet a kormány nevében tett, magyarázgatta, mégpedig úgy, hogy rendszerint
hátra fordítva a többségnek, átszökött a minoritáshoz. A miniszterek hosszú képpel ültek
helyeiken, vagy a szükségből erényt csinálva, fölállongottak a vezérszónokot pártolni.

Délután rendszerint miniszteri tanács volt, melyben Kossuthnak e proterviája megrovatott, hogy viszont ismételtessék hasonló parlamenti siker és négy fal közti kárhoztatás mellett.

És a szerencsétlen miniszteri többség?

Ó! az tetszése szerint választhatott két alternatíva közül.

Ha jónak látta, megmaradhatott szónoklatában kifejtett nézetei mellett, midőn aztán a minisztérium opponensévé vált szándéka és akaratja ellen, s mint bűnbak magára vette azon vádat, hogy reakcionárius, hogy ólomsúlyt köt a kormány szárnyaira, hogy parazit hajlamainál fogva miniszteribb akar lenni a minisztériumnál.

Ha pedig jónak látta, fölállhatott, Kossuthot s benne a kormányt pártolni, amidőn aztán saját magát szavazta le, nevetséges jelenetekre nyitott tért, a közönség élceinek epigrammi anyagot szerzett, és nem csodálkozik, ha votizálógépnél egyébnek alig hiszi valaki.

Ily horoszkóp rossz életutat írt le a miniszteri többség számára.

Mert míg százan védik a veszélyes pozíciókat, a nevetséges helyzet csak dezertorokra számíthat. Ez a világon mindenütt igaz.

S nálunk is könnyen megmagyarázható, hogy harminchatból néhány hét alatt tekintélyes kisebb számmá szaporodott a baloldal.

Kossuth - ki, mint némelyek állítják, az első napok óta titkos tanácskozásokat tartott a szélsődemokrata párttal - miután a miniszteri falanksz megtöretett, nyíltan szövetkezék Perczellel, kit a minisztérium a rendőri főnökségből kitett, és Madarász Lászlóval, ki egy paszkvillirodalom élén állván, már régóta aljas fegyverekkel harcolt a Batthyány minisztérium ellen.

E szövetségből származott a terrorizmus.

És csakhamar kiütött a forradalom.

A mérséklett többségnek a minisztérium hibái által nincsen lemosva bűne.

Lehetett volna önállóbb.

S ha magában bízik, ha hamar nem csügged el, ha nem vár mindent vezéreitől, ha bátorsága van dacolni a karzatvéleménnyel és ostromolni a miniszterek gyengeségeit - ó! akkor az első hetekben még Kossuthot is megdöbbenteni lehetett volna, s az utolsó percekben is valának a köz hajótörésben megmenthető kincsek, csak elszánt ember nem találkozék, ki azokért a hullámba vesse magát.

Az Ullmann-konferencia, midőn népszerűtlenné lőn, hamar feloszlott.

Senki sem járt belé.

Mihelyt a miniszterek ingadoztak, meghajlott a többség is.

Midőn Kossuth csillaga hivataltársainak bukása fölött emelkedett a láthatáron mindig magasabbra, a mérséklettek összefogták kezeiket, és még magántanácskozmányokat sem tartottak.

E párt, mint egész, kislelkű volt, s még az utcai terrorizmus sem menti ki hallgatásáért. Én itt a történetet törvényszékéről beszélek, azon ítélobírásról, hol a mulasztások gyakran inkább rovatnak meg következményeik miatt, mint a bűnök. S a história bizonyosan kevés magasztalást fog szórni oly politika kezelőire, melynek a forradalom leghőbb napjaiban sem voltak vértanúi.

A mérséklettek erkölcsi bátorságáról inkább csak Debrecenben lehet szó. Ekkor elhagyatva valának, nem volt vezér, kire függesszék szemöket, nem mutatkozott az üldöztetésnél egyébre

kilátás, mégis a terrorizmust merték Madarászban megtámadni, és a kibékülés vágyát Kossuth komor tekintetére sem tagadták meg.

De Pesten színtoly határozatlanság és félelem jellemezte a nehéz momentumok alatt a miniszteri konzervatívokat, mint Pozsonyban az 1848-i országgyűlés végső idejében a régi kormánypártot.

Ahelyett, hogy a többi pártok elébe tükröt akarjak tartani, magára a februári napok óta szeptember utóljáig terjedő időszakra nézve szükségesnek látom megjegyezni, hogy típusa nem a monarchizmus elleni törekvés volt, hanem a szeparatiztikus irány utolsó következményeinek keresése.

Sőt a szélső radikalizmus is - ámbár itt egyes kivétel fordult elő - nem vágyott egyébre, mint Magyarországot gyors léptekkel közelebb hozni oly állapothoz, melyben egészen kifejtett organizmussal bírandana, és a Lajtán túli tartományokkal csak az uralkodó személyének egysége által lett volna összezsugorítva.

A trón megdöntésére a pártoknál általában nem volt hajlam.

Minden veszélyben és a szenvedélyek legnagyobb ingerültsége közt a nemzet reménye a király felé fordult. S ha beéjjeledett a láthatár, és a politikai számításnak tájékozási pontjai homályba tűntek, a magyar a koronára függeszté szemét, s annak csillámain kereste a hit sugarát, mely a haza jövőjét felvilágosítsa a megtört lélek előtt, és bizodalomra melegítse a dermedt szívet.

S ki nem emlékezik az örömkönnyekekre, melyek minden arcot elöntöttek, midőn V. Ferdinánd a pozsonyi országgyűlést kinyitotta?

A februári napok után néhány hét múlva bevégezte a törvényhozás munkálkodását. Még a forradalmi láz heve az idegekben szökellett, és a végletek utáni vágyra készítette el az ingerült kedélyeket, s mégis nem vala-e a lelkesedés a király iránt az országgyűlés bezárásakor szintén határtalan?

S a Batthyány-minisztérium alatt, ha valami szabály vagy hír miatt az elégtelenség növekedőben volt, rendszerint a harag és bosszankodás csillapító szeréül azon hír használtatott, hogy a király Budapestre jön hosszabb ideig lakni.

Midőn Zágrábban a nádor képe megégettett, midőn Hrabowszky célt nem ért, midőn a kedélyek a kérdések nehézségei miatt elkeseredtek, midőn a rácok a római sáncokba vonultak, midőn nyugotról és délről a bonyodalmak egyaránt megoldhatlanoknak látszottak, a sajtó, a közélet, a társaskör, a magános aggódó azon lehetőségre vetette ki reményeinek horgonyát, hogy még mindent jóvátehetni, mert a király jön le, és a korona tekintélye uralkodni fog a felbőszült szenvedélyek felett.

Ez általános hangulat volt.

A republikánizmusról fecsegés némely zughelyeken csak egyes hang vala a pusztában, melyet senki nem hallott meg, és senki nem követett.

Lamberg gróf meggyilkoltatása által az utcanép elkezdte a forrongást.

Jellasics bán a sukorói ütközet után Magyarország kormányzójává neveztetett ki.

A parlament eloszlatik, de oly modorban és oly formásságok szerint, hogy az 1848-i törvényeknél fogva az magát a szétoszlásra nem hiszi jogosítotttnak.

E tények új változások küszöbéhez vezetnek.

Elkezdődik

b) a második korszak, ti. a forradalom korszaka.

Minek jellemezném hosszan?

Hiszen még alig virradtunk föl homályából, szürkületei, mint az elvonuló köd, szemünk előtt lebegnek.

Ha nálunk a monarchizmus elleni szellem említették, akkor leginkább a tetteges kitörések megkezdésétől, tehát a szeptember végétől júniusig terjedő idő hozattathatik föl.

E gyászterhes hónapok kétségkívül sokat folytak be a kegyeletek megingatására, s a közszellem rövid idő alatt oly irányok felé vezetteték, melyek által sok nemes kedély és sok hő hazafiság lőn arra kárhozatva, hogy midőn a hazát szolgálni hitte, a haza s a trón romlására nyújtott segédkezet.

„Mert a forradalmak viharai és küzdései közt a pártok erényei nem tartósak”, s mikor volt, hogy midőn a tömegek vették kezökbe az égő kanócot, a lángok ne értek volna el a szent helyekhez is?

A huzamos polgárháború alatt percenként apadt a jog iránti tisztelet, az igazságosság és a nemes érzelmek öszvege. A forradalmi állapot természetes következményei előkerültek, s a pártokban meggyöngíték a törvényes és erkölcsi eszméket és szokásokat. Minden rossz vágy kielégítésére remény nyílt. Az erős kedélyeket gyűlölet és bosszúszomj, a gyengéket félelem és aljas indulatok foglalták el.

A parlament, mely állítá, hogy a törvény nevében és a király számára, ki ellen harcolt, tesz mindent, e helyzetnél fogva kénytelen volt a legnagyobb, a legerőszakosabb státuscínoknál hazug és ámitó nyelven beszélni.

Még azokra is, kik a forradalom tényezői nem valának, kik csak távolról nézték a bőszeneteket, szemlátomást hatott a forradalmi dráma erkölcsrontó befolyása. Fogalmaik a jogról és kötelességről, az igazságról és erélyről elhomályosodtak. A polgári élet oly családok körében is, kik a politikai küzdelmekről legmesszebb állottak, megtámadták, sőt szünetlenül háborítva lőn. S minthogy a félelem gyorsabban és tovább hat, mint a fájdalom, az annyi nyomortól sújtott országon a remegés uralkodott, mely még általánosabb és érezhetőbb volt, mint maga a nyomor is...

Végtére a népben kifáradás jelentkezett és vágy a béke után. A képviselőházban a régi royalista párt majdnem általános visszavonulásának dacára egy új royalista párt alakult, mely minden alkalmat megragadott a kibékülés szükségét lerajzolni és a királlyal az alkudozást megkísérteni.

E kísérlet megbukott azoknak cselszövényei miatt, kik különböző indokokból, de egyenlő szenvedéllyel gátolták a kiegyenlítést.

Megbukott, mert a szükséges engedélyek megtagadtattak.

És megbukott azok tudatlanságán s gyengeségén is, kik óhajtották ugyan a békét, de annak szükséges feltételeit nem merték óhajtani.

Talán e rövid vázlat nem egészen hűtlen képét adja a mi forradalmunknak.

Pedig az idézett sorokban Guizot úr az angol forradalom szellemét festi le.

De a revolúciók inkább szoktak egymáshoz hasonlítani, mint a békés fejlődés évszakai.

A forradalom minden csattanósága mellett is sztereotíppabb kép, mint az átalakulás; valamint nagy szenvedélyeinkben is kevesebb változatosság van, mint rendes érzéseinknél.

A magyar forradalomnak nem volt oly éles színezete, mint az angolnak.

És kisebbek lévén szenvedélyeink, talán kevesebbek valának bűneink is.

Tehát csak szelídítésekkel illik reánk Guizot rajza.

De a meglepő hasonlatosság felold a különbségek taglalásától.

És olvasóim e kölcsönzött jellemzést bizvást elfogadhatják eredeti helyett.

Én pedig nagyobbára fölmentve érzem magamat kilenc szerencsétlen hónap élményeinek, irányainak és tévedéseinek taglalásától.

Angliában Cromwell ötvenezer rajongó katonával irtatta több évek alatt a monarchia intézményeit és szokásait.

A kerekfejek - a demokraták - állandólag bírták a hatalmat.

A vér kíméletlenül ontaték a harctéren és a forradalmi bírák ítéleteinél fogva, hogy az áldozatok által nyerjen erőt az új szellem.

De midőn a diktátor megholt, a nép rögtön visszakövetelte a régi állapotot, és Monck nem a közvélemény ellenére, hanem a fővárosnak s a megyéknek helybenhagyásával, sőt kitörő lelkesedése közt hívta vissza az egykor gyűlölt royalistákat és a száműzött Stuart-házat.

S mondhatni-e, hogy Anglia hosszas forradalma gyöngítésére volt a monarchizmusnak?

Hol van Európa szárazföldén ország, hol biztosabb széke lenne az alkotmányos királyságnak, mint Albionban?

Nem mutatja-e ez, miként egy nép jelleme átmenő szenvedélyek által még sarkaiból ki nem vettetik, és a nép nem dobja oly könnyen el alapmeggyőződéseit, mint amily könnyen készítik a doktrínák ábrándozói paragrafusait az új viszonyok rendezéséről?

És a magyar, mely legalább annyira volt monarchikus hajlamú, mint az angol I. Károly alatt, kicserélte-e kilenc rövid hónap leforgása közt kilencszázados hitelveit? Elenyésztek-e *velut aegri somnia*, mint a beteg hagymázos látmányai, eltűntek-e agyából a történeti magas emlékek, és a kar, mely paizsokon emelte fel Árpádot s a kard, mely Mária Terézia uralkodásának kezdetén fenntartá a monarchiát, megszűntek-e lélekemelő példányai lenni a mostani nemzedéknek csak azért, mert egy hivatalos határozat lépett közéjük, és eltiltá a szívnek régi hajlamait, holt betűk által új rokonszenvet rendelve számára?

Vagy talán a mi forradalmunk felforgatóbb volt, mint az angolé, s irtóvása inkább szétvagdalta a régi meggyőzések legmélyebb gyökérszárait?

Miben volt a magyar nemzet köztársasági április 14. óta? S hol mutatta meg republikánus szellemét?

E kérdés, mert a provizórium megalkotása után a köztársaság neve többször említették, fölvilágosítást igényel.

Tekintsünk vissza.

Április 14-én kimondatik a detronizáció.

A 18-án közzétett függetlenségi okirat végsoraiban vésztörvényszék alá vettetik mint honáruló az, ki a Habsburg-Lotharingi-dinasztia érdekeit szóval, tettel vagy tanáccsal elősegíti.

18. után minden kibékülési javaslat már magában halálos bűn volt.

Kossuth provizórius kormányzósága a dinasztia ellen lévén irányozva, elvileg szabad tért hagyott a monarchizmusnak és a republikánizmusnak.

De miután a dinasztikus nyilatkozat löpor és golyó által vala ellenőrizve, aki magát monarchikusnak mondá, ezen vallomásával azt indítványozta, hogy valaki a hon fiai közül emeltessék trónra, vagy az idegen uralkodóházak egyikének, például a Coburgoknak vagy a Romanovoknak valamelyik rokonsága kínáltassék meg a koronával.

Lehetett volna-e ennél veszélyesebb vagy vérengzőbb hűség az eszmékhez?

A 18-i okiratból következett, hogy republikánusoknak mondották magukat:

a) a valóságos köztársaságiak;

b) az *ingatagok*, kiknek nem vala meggyőződésök;

c) Kossuth ellenségei, kik az ő háznépének hiúságát ismervén, annyi szerencsétlenségeink után egy nevetséges koronázási inneptől is tartottak;

d) kik átlátták európai szükségét, hogy az osztrák birodalom fönntartassék mint nagyhatalmasság, s e tény elől nem akarták az utakat még inkább elvágni valamely behívott hercegúrfi által;

e) a dinasztia párthívei.

Amit állítok, oly természetes, hogy mindenütt a világon hasonló körülmények közt előkerült, és elő fog kerülni, míg a politika egyedül idves modorának nem kiáltatik ki a don-quijotteria.

A provizórium utáni hangulatot a szavakból megítélni lehetetlen.

S ha a királyság iránti szeretetet vagy gyűlöletet akarjuk vizsgálni, ha megtudni óhajtjuk: mennyiben volt a forradalom alatt monarchikus a magyar nemzet, vagy mennyiben vált a forradalom által köztársaságivá? - ez esetben az április 14. előtti idő felett kell szemlét tartanunk.

Néhány sort szentelek tehát az országgyűlés, az armádia és a nép szellemének rajzolására.

Köztársasági hajlamú volt-e Jellasics bánnak Magyarország kormányzójává lett kineveztetése és a forradalom kitörése után

az országgyűlés?

Senki sem felelhet jó lelkiismeret mellett e kérdésre *igennel*.

Az óriás többséggel bíró mérsékleti párt szétronthatott a minisztérium hibás politikája, Kossuth ravasz eljárása, a szélső radikálok izgatása, saját gyengeségei és az utcai rémuralgás miatt.

Midőn a horvát sergek a Dráván átkeltek, már csüggettség lepte meg a mérsékletteknek még akkor is többségben levő számát; mert a nép hangulata minden *földről jött kedvetlen szabályért* annyira ellenek fordult, mintha ők szolidaritásban lettek volna oly lépésekre nézve, melyeket viszonyaink ismereténél fogva maguk sem helyeselhetek.

Rövid idő alatt három nagy csapás érte e szerencsétlen pártot.

a) Batthyánnak akkor kellett lemondani, midőn Kossuth népszerűsége csökkent, s a bán akkor neveztetett ki teljhatalmú királyszemélyesnek, midőn folytonos visszavonulásban volt, és a nemzet megbántott büszkeségénél fogva az ingerültségnek hihetetlenül kellett növekedni. Mind a két körülmény Kossuth hatalmát restaurálta.

b) A szelíd jellemű Lamberg tábornok, kinek személye iránt legkisebb ellenszenv sem vala, egy utcacsoportozat által meggyilkoltatott.

E tény demonstráció volt a kibékülés barátai ellen és a rémuralkodást tűzte jelszól ki.

c) A törvényhozás egyik tagjának a ház tudta nélkül s haditörvényszéki ítéletnél fogva kellett meghalni. Ez az egész világ alkotmányos országaiban elismert sértetlenségi paizs alól kivonta a törvényhozókat, és utolsó védformásságai is a parlamenti tagok személybátorságának lehullottak. Kivált miután Madarász rendőrhivatalától Kovács Lajosnak és - mint hallám - a mérséklett párt még egypár egyéneinek Zichy gróf elítéltetése e megjegyzéssel küldetett át: „így vesznek el a hazaárulók”.

Tudatik, hogy a forradalmak alatt semmi sem szélesebb cím, mint a „honárulás”.

És az is tudatik, hogy minden revolúcióban „honárulók” először a mérséklettek s csak azután a túlzók.

De melyik mérséklett bízik abban, hogy a „honárulás” másik verzióját megérheti?

Én a miniszteri pártot nem mentem. Miért nem lőn vértanúvá? Miért nem győzte le az iszonyt - *nem a haláltól*, mert ez kicsiny kívánság, de a nép keze általi haláltól, a megbélyegzett haláltól.

Lehetek volna nálunk antik jellemek, mint a prófétáké, kik megköveztették magukat az átkozódó tömeg által.

Fájdalom, hogy ilyek nem valának.

Ismétlem, én nem mentek senkit. Csak a tényeket konstatirozom.

Kétségtelen, miként a régi disszolúció és az új rémuralkodás következtében a mérséklettek háttérbe nyomattak, s a pesti tanácskozmányok alatt politikai jellemök többé semmi határozat vagy intézkedés által nem körvonalazta, nem individualizálta magát.

Uralkodtak tehát a radikálok.

És mégis - legyünk igazságosak - e szélső radikalizmus mutatta-e magát október kezdetétől december utolsó napjáig az egyének vagy a talentumosabb szónokok többsége által a monarchizmus ellenségének?

Elég rossz szenvedély tombolt nálunk, de sem a képviselőházban, sem Pest utcáin, sem Magyarország széles térszínének legforrongóbb pontjain nem hangzott a köztársaságnak proklamálása.

Hol történt hasonló körülmények közt ily látmány, ha a nép nem volt monarchikus?

A veszély nagy vala, mondhatják sokan, és ez tartóztatta vissza a népet.

Iszonyú csalódás.

Mert ahol egy nagy meggyőződés van, az éppen a nagy veszély ellen szokott fölhasználtatni.

S ha a nép a köztársaság zászlóját áhította volna, e zászlót a veszély óriás terjedése csalhatatlanul kitűzendette vala.

Nem lobogott az, mert nem gyűjtött volna vörös szárnyai körül örömtias tömegeket.

A veszélyt inkább csekélyleni, mint elismerni tanácsos azoknak, kik a nemzet monarchizmusában kételkednek.

Pestről január első napján Debrecenbe költözött a vándorlásnak indult törvényhozás, miután az, az országgal együtt, már rég a forradalmi téren volt.

S miért vala e karavánok száma nagy?

A félelem, a meggyőződés különböző indokain kívül azért is, mert egy békebizottmány küldeték a császári sereg fővezéréhez, s a bizottmány legtekintélyesebb tagja esdekelve kérte a vegyes titkos tanácskozmányt, hogy a két ház minél több egyénei siessenek Debrecenbe a nyerendő egyezkedési pontok tárgyalása végett.

A sors másként rendezkedett, de azért a lemenetel ezen indoka kétségtelen ténynek marad.

Debrecenben a képviselőház semmi tárgyat fölvenni nem akart, míg az egyezkedési küldöttség tudósítása meg nem érkezik.

Várni nem kellett sokáig, mert Deák által értesítve lőn az országgyűlés a küldöttség megbízatásának sikertelensége felől, és hogy csak a feltétlen meghódolásról, nem pedig kiegyenlítésről van szó.

A képviselőház - ha akkori hangulatából következtetést vonhatunk - nem látszott ugyan a békepontra nézve akadékosnak, de a minden feltétel nélküli meghódolást a nemzet halálával és az alkotmányos lét megsemmisítésével azonosnak képzelvén, polgári kötelességének tekintette Magyarországot az enyészet torkába nem taszítani.

Midőn tehát a császári királyi sereg fővezére a legkisebb lehetőségét az alkudozásnak megszüntette, és egy küldöttségnek öfelsége szentséges színe elébe járulása ez időben kivihetlenné vált, Kossuth azon javaslata, hogy a nemzet az 1848-i törvényeket megvédeni törekszik ugyan, de a békés kiegyenlítésre a mutatkozandó alkalmakat mindig kész leend megragadni, a képviselőház termében nem talált ellenszegülésre.

Az országgyűlés tehát legelső tanácskozmányát Debrecenben a békepolitikának kitűzése mellett kezdte meg, s a mérséklés volt első jelszava, melynek akkor sem a szélsőradikál párt, sem Kossuth részéről nem vala had izenve.

A viszonyok később változtak.

De mielőtt az események továbbfejlődése a becsszomjnak és kockáztatási kísérleteknek újabb pályatért szerzett volna, már a képviselőház keblében a több hónapok óta lenyomva tartott nézetek és elnémított pártárnyolatok szabadabb életnyilatkozatot kezdettek nyerni.

Egy különben csekély körülmény adta az első lendületet.

Madarász rendőri intézkedései által ti. úgy beszorítottunk Debrecenbe, mintha internírozva volnánk, és az országgyűlés tagjai tisztességes fogságba tartatnának azért, hogy a terem padjai mindig tömve lehessenek.

A magyar az útlevelekhez sem vala szoktatva; annál különösebben jött tehát, hogy a szigor rendszere éppen a képviselőkön kezdessék meg, kiket a kormány hízelgő kifejezései a keleti frazeológia pazér modorában, minden hatalom kútforrásának neveztek, s kik iránt Kossuth is magát - míg evictorokra volt szüksége - az engedelmes szolga és a parancsokat hűn végrehajtó eszköz szerepében akarta föltüntetni.

S noha a magyarénál engedékenyebb forradalmi konvent alig volt valaha, mégis a kicsinységekben féltette függetlenségét, és a gyenge uralkodók szokását abban is utánozta, hogy míg a dolgok iránt nem bírt szabad akarattal, a külsőségek körül szeszélyeit kíméltetni akarta.

Madarász megszorító rendeletei sok képviselőt inkább ingereltek, mint a lelki szolgaság, mint az országgyűlési határozatok terrorizálása.

Ezen szemlátomást növekedő komor hangulatot a mérséklettek megragadták a rémuralgásnak, mely a rendőrminiszter személyében képviselték, népszerűtlenítésére.

Fellépések, ha az akkori viszonyok közé gondoljuk magunkat, erkölcsi bátorságra mutatott; az ostrom folytatása pedig, miután Kossuth mindenáron védelmezni látszott Madarászt, vakmerőség volt.

De a kocka elvettetik, és az örökre botrányos emlékezetű gyémántorzás, mely először csak homályos gyanú volt, azonban később a szenvedély kifáradhatlan élénkségével addig nyomoztaték, míg egészen világosságra jött, Kossuth dacára is megbuktatá a rendőrminisztert.

Ha e mocskos tény ki nem sül, menthetetlenül veszve van az egész párt.

Kazinczy és Kovács - a vád megindítói - az első percben átlátták helyzetök súlyát s lehető következményeit.

S minthogy a legrosszabra is már elkészülve voltak, mertek erélyesen akarni. Elszántságuk vonzerővel bírt, mert a forradalmakban az óvatosságnak van legkevesebb összpontosító tulajdona, és aki egy kétes sorsú pályán csak addig halad, honnan még visszatérni lehet, mindig azon gyanú alatt áll, hogy visszatérni szándékozik. Egészen más lélektani törvényektől függ a rendes viszonyok közt a siker és a meghiúsulás.

Kazinczy és Kovács rövid idő alatt tekintélyes minoritás élén állottak, melynek nyilatkozatai előbb visszatetszéssel, később figyelemmel, végre a képviselőház rokonszenvének jelei közt fogadtattak; kivált midőn Kossuth nem vett személyesen részt a parlamenti vitatásokban.

E minoritás, többnyire Nyáry föllépései által elősegítetve, ugyanazon határozott hangon, mellyel Madarászt - mint a rémuralkodás és a forradalmi erkölcstelenség képviselőjét - megtámadá, ostrom alá vette a rémuralkodás elveit s a hatalom visszaéléseit is.

A Kazinczy-párt terveiben nem volt annyi határozottság, mint a programmal bíró és régi pártoknál szokott lenni.

Kitisztázott politikai tant, mely magasabb céljait s a létező eszközöket szem előtt tartva a közélet minden manifesztációiban az összefüggést és irányt felfogja, s mert a tények jelentőségét ösmeri, érvénnyel foly be azok alakítására, ily széles látókörű, ily koncentrált nézeteket hasztalan fognánk a debreceni mérsékletteknél keresni.

A kiforrásra idő sem volt.

S ha e párt működéseiben a mozgatóerőt vizsgáljuk, az inkább egy shibolet, mint egy doktrína, inkább tiltakozás, mint cselekvés, inkább egy negatív irány vala.

Nem engedni a dolgokat odafejlődni, hogy a nemzet és a trón közt a kibékülés hídja akármily körülmények miatt leromboltassék, ez volt a Kazinczy-párt törekvése, mely azon képviselők közt is, kik a felmerülő egyes kérdésekre nézve más utakat követtek, számos visszhangra talált.

Hogy a parlamentáris téren kívül és a Közlöny számaiból föl nem mutathatólag történt-e a haza szerencsétlen viszonyainak kiegyenlítésére valami, akár az irodalomban, akár az életben, és minő sikerrel? - ezt, miután a pártok apológiájába és az egyes tények taglalgatásába ereszkedni nem akarok, felesleges volna boncolgatnom.

Az országgyűlés, mely a szeptemberi napok óta önállóságának semmi jelét nem adta, most e befolyások közt erélyben és függetlenségben naponként nyert.

Látszék, hogy a képviselők többségének jellemében annyi nemesebb érc volt és annyi tiszta hazafiság, miként megilletődés nélkül alig lehetett a viszonyok ezen szerencsétlen áldozataira nézni, kik úgy nem értettek a forradalomhoz, mint ahogy nem tudták volna az ezeregyéj arab meséit megírni, azonban mégis forradalmi és terrorisztikus konventnek kelle lenniök.

Néhány nyugtalan és vállalkozó emberen kívül a többi követ, midőn pártolni nem is merte, szívében üdvözlé a mérséklettek terjedő hatalmát.

Így sikerült a győzedelmi hírek dacára is a honvédi bizottmány elnökét, Kossuthot, még egyszer oly helyzetbe hozni, hogy az a kormány nevében kinyilatkoztatá, miként a nemzet most is csak a védelmi téren marad, és a honvédi bizottmány a kiegyenlítésre mutakozó alkalmakat elzárni nem akarja.

De a békés szellem emelkedése mély aggodalmat gerjesztett azokban, kik ha a nemzet nyugalma visszaadatik, *lehetetlenek* voltak, s kiknek oly veszélyes vala a rend, mint ellenfeleiknek a rémuralkodás.

Naponként szaporodtak tehát a gyanúsításon kívül a fenyegetések is, majd a mérsékletteket külön, majd a képviselőkart egész öszvegében érdeklők.

A Madarászt vádoló egyének előbb sajtóperbe, utóbb közkereset alá vettetni szándékoltattak. De a gyémántorzás gyorsan fejlődő nyomozatai e célt megghiúsították.

Kossuth március végső napjaiban a táborból levelet ír Nyáryhoz, mint a honvédi bizottmány ideiglenes elnökéhez, melyben tudtul adja, hogy Klapka tábornok tisztikarával nála megjelenvén, fölszólítá őt a békepártnak - mely hír szerint *a katonaság mellőzésével* akar egyezkedni - törekvései iránt nyomozatot indítani. Mit Kossuth - mint mondá - csodálkozással hallván, kötelességévé tette Nyárynak a vizsgálat rögtöni megkezdését. - Ezen szándék is füstbe ment. Mert Nyáry a nyomozatot nem látta szükségesnek; báró Perényi Zsigmond, ki állította volt, hogy ő a békepontokat tudja, egy komoly fölszólításra e pontok közzététele iránt, szavait odamódosítá, miként csupán utcai híreket hallott; Klapka tábornok pedig lovagias őszinteséggel kinyilatkoztatta, hogy az egész fölszólítás nem is létezett, és csak beszéd közben említették egypár tiszt által, miként a „Március Tizenötödike” szerint az „Esti Lapokban” oly cikkek volnának, melyekből gyanítható, mintha Debrecenben párt léteznék, mely *mindenáron* kibékülni akarna.

Valamint a Kazinczy-Kovács-párt terrorizálása folyton folyt, szintűgy a képviselőház sem maradt dorgálások és ijesztgetések nélkül.

Kossuth mindig Görgeynek diktatúrára törekvését mint popáncot mutatá föl, hogy a katonai rémuralkodás félelme által hasson.

Továbbá március 25-én, midőn a táborba ment, elégtelenségét nyilatkoztatá ki a képviselőházban terjedő irányok miatt, s bár a dialektika által ködfátyolba takarva, de mégis eléggé átlátszólag adá tudtul, hogy ha e szellem még tovább tartana, akkor vagy az ő kormányzósága lehetetlen, vagy a ház föllosztatása szükséges. - De nem vala-e világos, miként ily alternatíva csak frázis volt, s csak az eszmékben lőn képzelhető? Mert ki gondolhatá, hogy Kossuth akarjon lemondani a hatalomról? S ha akart volna, ki hihette, hogy a nép oly képviselőházat tűrni fog, mely e visszavonulást eszközli vagy megengedi? - Midőn tehát a kormányzó a ház szellemét kárhoztatta, fenyegetéseivel csak a parlament eloszlatására célozhatott. És ily eloszlatás nem vonta volna-e maga után egyes képviselőknek pörbefogatását és a rémuralom meghonosítását? Igaz, miként Kossuth szívének benső hajlamánál fogva nem volt terrorista, de környezete többnyire kalandorokból állott, és házában a gyakori vendégek rendszerint oly egyének voltak, kikről a legrosszabbat lehetett föltenni. S mire nem folyhat eldöntőleg be egy kamarilla, mely elég felfogással nem bírt arra, hogy számítva tudjon gyűlölni, és elég lélekerővel arra, hogy a perc ellenszenveinek át ne engedje magát?

Alig mondá el Kossuth a ház szelleme ellen a dorgáló szót, s már a hírlapokban és közhelyeken erős izgatás támadt a reakcionáriusok által vezérlett táblabíráknak *nyugalomra bocsátása, elcsapása, a nép általi szétűzetése* iránt. És a goromba vádaskodások a képviselők ellen

mindaddig folytak, míg Kossuth a táborból megérkezvén, világosságra jött az ok, mely miatt vala szükség annyi mocskot, annyi fenyegetést szórni a táblabíró-gyűlésre és az úgynevezett reakcionáriusokra.

Április 13-ra ti. titkos ülés hívatott össze.

Tompa és határozatlan hírek terjengettek tárgya felől. De annyi látszék, hogy a március 4-i alkotmány iránt akar demonstráció történni.

Mindjárt az ülés kezdetével Kossuth indítványba hozta a demonstrációt azon okból, mert az octroizott charta által Magyarország megszüntetett. E lépést különösen három körülmény miatt mondá halaszthatatlannak: mert a *katonaság követeli*, és a képviselőház dacára is fogja proklamálni, midőn aztán a szuronyok uralkodása elkezdődne; mert továbbá a *nép annyira óhajtja*, hogy ha az országgyűlés ellenszegül, a következményekről senki jót nem állhat; mert végre az európai hatalmasságok *Veronában egy kongresszust fognak közelebből tartani*, s ha addig az ország függetlensége ki nem mondatik, és nem vonul a figyelem reánk, majd Magyarországa árán rendeztetnek az olasz ügyek, míg az ellenkező esetben a magyar nemzet is kihallgattatnék, mint a lombardiai küldöttek Brüsszelben.

A veronai kongresszusról tehát - melyről a világ semmit sem tudott - a képviselők egy misztifikáció által tudomást szereztek maguknak. Minden külföldi hírlap hónapok óta letartóztatva lévén, képzelhetni, hogy a legcsodálatosabb események megtörténéséről is lehetett akár-mennyit beszélni, miután a rendőrminiszteren kívül talán csak egyedül a kormányelnök volt oly szerencsés helyzetben, hogy a német és francia zsurnálokba pillanthatott. Valóban, az egész veronai meséről a fátyol csak akkor lebbent le, midőn a világosvári fegyverletétel után mindenkinek alkalmá nyílt utánjárni, hogy vajon fordultak-e ott elő Magyarország speciális ügyei?

Mi a nép és katonaság szándéka iránt tett értesítések hitelességét illeti, erről később fogok szólni, de azt még itt meg kell jegyeznem, hogy alig lehetett a képviselők közt, ki kételkedett volna aziránt, hogy a sereg a debreceni konventre bosszankodik, és szuronyát főként az annyszor gúnyolt táblabírói fontolgatások miatt előbb-utóbb a követek szétűzésére használandja.

A nép szelleme inkább vala ismeretes.

S a vidékeken megforduló képviselők nem vettek ugyan észre a tömeg hangulatában oly ingerültséget, mely Kossuth tudósításával a nép óhajtása felől egyezett volna. De ismerték az ő mindenhatóságát. Tudták, hogy Kossuth egy intésére a nép szíve idegenséggel telnék el választottai iránt. Nem kételkedtek, miként szeretve a milliók által, csak ő van; és a dolgok odafejlődtek, hogy gyűlöltetni fogna még a képviselőház is, mihelyt tüzetesen ostromoltatnék Kossuth által.

Ezek együtt az intimidáltatásra elég anyagot adtak.

S a képviselőház hasonló mértékben volt megrettenve és lehangolva.

Többen ostromolták a javaslatot.

Többen valának beszédre fölírva.

De ujjain megszámlálhatta az ember azokat, kiknek arcára nem voltak a legkomolyabban aggodalmak vésve, s magának Kossuthnak kellett az előgördített nehézségekre és felhozott ellenokokra válaszolni. Mert a konvent majd minden tagja legalább arról meg vala győződve, hogy hajánál fogva van a kérdés szőnyegre hurcolva, s hogy az egész terv alatt más cél aligha lappanghat, mint az országgyűlésen tekintélyt nyert mérsékletteknek egy csapássali össze-zúzása.

A titkos ülésen nincs határozat, nem történik szavazás.

A titkos ülés csupán előkészítő, s nálunk rendszerint a pártkonferenciák helyett használtaték.

Itt véleményét a benyomások szerint változtathatja valaki anélkül, hogy következetlenséggel vádoltatnék; mert az egésznek nincs innepélyessége és a szellemi hatáson kívül eredménye.

De április 13-án az intimidáció dacára is bírt annyi makacssággal a vitatkozás, hogy a közelebbi napokra átnyúlni látszék, és a mérséklettségéről ismeretes házelnök örömmel ragadta volna meg az alkalmat, halasztás által provokálni higgadtabb megfontolásra; azonban Kossuth kijelenté, miként a ház szelleméről már fölvilágosítva van, s látja, hogy a többség nézete az övével összhangzik.

14-én nyílt ülés vala; de a tanácskozásterembe gyűlt képviselők azon okból, mert a nép összesereglett, és kívánna a vitatások alatt jelen lenni, átvitettek a reformátusok nagytemplomába, hol már minden hely a legsűrűbb tömeg által el volt foglalva.

E népgyűlést - miután a szavakkal sok visszaélés van - mondhatja valaki országgyűlési tanácskozmánynak, de a független nyilatkozatok helyének legkevésbé. Magok a detronizáció gyér számú barátai is hallgattak, mert érzék, mennyi gyöngédtelenség van oly orációkban, melyeket cáfolni már többé úgysem lehet. Kossuth egyedül volt a nép hőse. Beszéde készített vala, s a templom boltíveinek visszhangjai miatt megzavartaték. Mert rossz pontról szónoklott. És a tömeg is aránylag hideg maradt, minthogy a csodásan szép orgán hatása ki nem fejlődheték, s minthogy Kossuth nem a templom szószékéről beszélvén, alakja és arckifejezése a hallgatók nagy része előtt eltakarva volt.

Gondolom, részrehajlatlanul említém a történeteket.

Kossuth a török földre lépven köriratot intézett a magyar forradalmi kormány külföldi meghatalmazottjaihoz és ügyvivőikhez. Ebben zilált kedélyének egész kétségbeesésével törekszik magát a világ előtt igazolni. Mindenhez kapkod, hogy fönttartassék a véleményben. De április 14. iránt mégsem mer igazságtalan lenni, noha őszintesége által bölcsessége fölött tört pálcat. Azt mondja ti., hogy *ő proklamálta a függetlenséget*, és azért, mert egy párt elől, mely a kibékülésre ármányokat szőtt, a hidat elvágni akarta. Csak a keleti mesékben fordul elő a nagy elszánásokra ily kicsiny ok. S pedig igen hihető, hogy ha a mérsékelt párt befolyása nem kezd gyorsan terjedni, április 14. semmi által nem fogta volna magát a többi napoktól megkülönböztetni. És annál inkább meg vagyok erről győződve, mert tudom, hogy ha a vukovárfiumei vonal nem támadtatik meg, Kossuth excentrikus indítványai a pozsonyi országgyűlésen is elmaradnak, és tudom, hogy Kossuth a politikában mindig, midőn zsebében csak egy forint volt, akkor tett egy kártyalapra száz forintot föl. Ez a kockáztatási betegség, a véletlen kényszerítése miatt a legmagasabb fokra fejlődött ki benne, noha idegzete oly gyenge volt, hogy minden politikai szerencsejáték után a lázos ingerültség miatt ágyba fekvővé lőn.

Láttuk az országgyűlés szellemét; tekintsünk a *katonaságéra*.

Az ármádiában a köztársasági hajlamnak nyomai korán mutatkoztak, de nem nagy kiterjedésben.

A rácok elleni harcok közül a legelsőbbeket azon önkéntesek segítették megnyerni, kik a „Forradalmi Csarnok” előtti toborzások alkalmával csaptak föl.

Hogy tehát ezek sorában a más gondolkodásúakkal vegyesen számos forradalmiak és a forradalmiak közt néhány *köztársaságiak* is valának, nem szenved kétséget.

A Perczel Mór által alakított fegyelmetlen csapatok - melyekkel e tábornok szerencsés és kalandori vállalatát végrehajtá - szintén mutathattak föl republikánusokat; mert Perczel meggyőződésből vala vörös köztársasági; és egy tábornoknak, kivált, ha oly tartalék nélkül

mondja ki véleményeit, mint Perczel, okvetlenül kell befolyást gyakorolni a katonaság szellemére.

Bem seregei a győzelmeket inkább keresték, mint az eszmék jelentőségét. Keveset okoskodtak, de sok löport szaglának, és sok veszélyből vágták ki magukat oly főtisztek vezénylete alatt, kik az erdélyi arisztokráciához tartozván, inkább tekintetnek e mozgalmas időkben reakcionáriusoknak, mint az utóbbiak kergetőinek. Bem zászlóaljait bizton lehet azok közé sorolni, melyek aránylag kevés *értelmes szuronyt* számláltak. Ennél fogva ott legkevesebb politikai okoskodás folyt, s nem lehetett köztársasági demonstrációktól tartani.

Mindezen seregeknél sokkal fontosabb vala a felső tábor, mert az ország politikai irányáról számánál és közelségénél fogva, midőn akart, határozhatott volna.

Kérdés tehát: köztársasági hajlamú volt-e Görgey ármádiája, s adott-e rokonszenve által az április 14-i határozatra alkalmat?

A felső sereg irányáról a legelső, de felette meglepő nyilatkozat van a váci híres proklamációban, mely január 5-én jelent meg.

E kesernyész hangú vádiratban a sereg és a fővezér a kormánynak és a pártoknak hibáztatásába vegyül, s a tábor iránti intézkedéseken túl még a politikai eszmék fölött is bíraskodik.

Mert a tisztikar megegyezéséből a váci proklamációban határozottan kinyilatkoztatja Görgey:

hogy a forradalmi kormánynak többé nem engedelmeskedik:

hogy csak Mészáros Lázártól mint törvényes hadügyminisztertől fogad el rendeleteket;

hogy az ármádia *csak* az 1848-i törvényeket védendi; végre,

hogy a sereg minden köztársasági irány ellen tiltakozik, és annak ellenszegülni fog.

Éppen midőn Schlick tábornok Debrecent fenyegette és Perczel a honvédi bizottmány elnökével összeveszett, éppen midőn a forradalmibb emberek reményeiknek utolsó horgonyát Görgeybe vetették, kit némely előzmények szerint magok pártjához számítottak - e perceiben az izgatottságnak érkezik meg azon hír, hogy a felső tábor nagyobb része nem tudni, merre vette útját, és az engedelmisséget felmondotta.

Ily általános alakban terjedt el a váci esemény.

Róla Kossuth körözetéből sokan beszéltek; de minden más verzió nélkül.

A vád Perczel seregtestetői elszakadás miatt hangzott Görgey ellen, noha mint a forradalom után világosságra jött, ez Vetter tábornok és az egész tábornoki kar terve szerint történt volt.

A valóságos ok be lőn leplezve.

Követi interpellációk után sem említett Kossuth a váci proklamáció tartalmáról semmit.

S a képviselők csak a világosvári nap után, midőn a forradalmi okiratok napfény elébe kerültek, olvashatták el e nyilatkozványát a felső seregnek.

Oly könnyű volt mondani és elhitetni, hogy a rejtelmes különszakadás s tizenhatszáz katonának a harc teréről eltűnése Görgeynek diktatori hatalomra vágyását jelenti, hogy nem találtaték célszerűnek helyébe oly okot terjeszteni elő, melynek benyomása a kedélyekre kétségesebb lehetett.

Hetek töltek el, míg semmi adat vagy hír nem szárnyalt az események előteréről visszavonult tábornokról. Azalatt Klapka és Bem nevei merültek fel. Dembinszky érkezik meg, s vette át a fővezérletet. Damjanich említették, mint növekedő talentom.

Végtére kezdett egy-egy kedvező tudósítás is szárnyalni Görgeyről, de csak mint dugárusi cikk, mely a rendőrminiszter által vont vámsorompóján az eszmeközléseknek átcsempesztették. Azonban a kormánylap hivatalos számai minél ritkábban bajlódtak e névvel, s csupán a kápolnai ütközet körülményei helyezték a honvédi bizottmány elnökét azon állapotba, hogy a képviselőház előtt a fővezényletre vonatkozó intézkedések miatt majdnem állandó kérdéssé tétethessék Görgey pályája, múltja, szerepe és hatásköre.

Mert Kossuthnak - e perc óta - politikájához tartozék mindent, mi Görgeyt kedvetlenülé vagy ingerlő, a képviselőház parancsából teljesíteni.

Hogy ki legyen a tábor fővezére, és ki léptetessék le a hivatalból? - erre nézve a világon legjáratlanabb bíró a parlament.

S a debreceni képviselők valóban oly szerények valának, hogy a kormány hatalmát megnyirbálni és saját cselekvényességök körét terjesztetni önszántokból a világon legutoljára akarták volna.

De Görgeyre nézve erélyeseknek, sőt hatalomfoglalóknak kellett lenniök.

Mert Kossuth okvetlenül ezt kívánta.

Így vala kénytelen maga a képviselőház előbb Dembinszkyt léptetni föl Görgey ellen, aztán Dembinszkyt letenni, s Görgeyre bízni a főparancsnokságot, és három nap múlva határozatát ismét oda módosítani, hogy már nem Görgey, hanem Vetter legyen a valóságos fővezér.

Ezen rátukmált erélyeskedésből következett aztán, hogy Damjanichnak hő vágyai közé tartozék két század huszárt küldeni Debrecenbe és szétveretni ama *nagyszájú jakobinus konventet*, mely Kossuthot örökké szélsőségekre kényszeríti; így vált viszont természetessé, hogy a képviselőház az ármádia akaratjától kezdett rettegni, s mindig tartott, hogy Görgey, kit Kossuth diktátorságra törekvőnek festett le, valamit forral.

Könnyen magyarázható tehát a szertelen hatás, melyet a táborból megtérő kormányelnök azon nyilatkozata tett, miképp az ármádia (azaz Görgey) sürgeti a függetlenség kimondását, s ha a ház késend, a katonaság veszi a hatalmat kezei közé.

Pedig az ármádia sürgetésének a világon semmi alapja nem volt.

A felső sereg híres fenyegetései a függetlenségnek - ha a ház vonakodék - a katonaság általi proklamálhatásáról csak Kossuth forró képzelődésében léteztek.

A dolog menete ez volt: Kossuth, bár örökké bálványoztaték, szünetlenül féltette hatalmát és népszerűségét. Nem állítom, hogy e félelem nála az aljasabb nemű önzés kódéba burkolt rém volt. Sőt hihető, miként magát a gondviselés eszközének tekintvén, kire egy nagy misszió van bízva, erkölcsi és vallásos kötelességének hitte, személyében, néha túlóvatossággal is, a hazát oltalmazni. Annyi bizonyos - eredett legyen bárhonnan -, hogy Kossuth eleinte a képviselőház iránt magánkörben sem mutatott haragot, de az alvidéki csapatoknak a Tisza melletti seregtestekkel és a felső táborral történt egyesülése után több alkalmat használt föl kétértelmű helyzetbe hozni s egymás által *zseníroztatni* a parlamentet és ármádiát. Ő rövid időköz alatt sokszor fordult meg a táborban, mi hivatalos állásánál fogva természetes volt. Ilyenkor talált mindig rést, társalgás vagy értekezések közt, a képviselőház felé vezetni a figyelmet, s éppen nem kedvező világításban tüntetni föl viszonyait a debreceni gyűlés irányában. „Milyen boldog vagyok - szóla egy alkalommal, midőn a főhadiszállásra érkezett -, milyen boldog vagyok, hogy a parlament zsarnoksága alól menekülve, bár rövid időig, az önök baráti körébe vonulhatok!” Általában a tábornokok előtt többször állította, hogy a követek erőltetik őt oly lépésekre, melyeket nem helyeselhet, de kénytelen engedni, mert a parlament magához ragadott minden hatalmat. E nyilatkozatai oly hatást gyakoroltak még a kétkedőbb vérmér-

séküekre is, hogy a harag a képviselők ellen a seregben naponként növekedett mindaddig, míg a tábornokok és törzstisztek, a hadviselet terepnumánál fogva, többször jöhetvén a polgári helyzetűekkel érintkezésbe, a dolgokról a misztikus fátyol, melybe takartatának, lehullott és az igazság arca kitűnt. Midőn Görgey először jött Debrecenbe, még a követi karnak tulajdonítá az ellene intézett megtámadások nagy részét, és adjutánsától hallottam, hogy ők - ti. a tábornok kíséretében lévők - akkor semmit sem óhajtottak inkább, mint a kiabáló száz-hősöknek - azaz a képviselőknek - rendbe szedését.

Valamint pedig nem a legszerencsésebb világításba állítatánk a sereg elébe, szintűgy midőn Kossuth a táborból hazajött, mindig hallának a képviselők híreket a katonai kényuralomra törekvésről, és hogy van egy, ki nem válogat a diktatúrára vezető eszközökben; de ha a ház meg nem hasonlik, akkor ő (ti. Kossuth) élete kockáztatásával is védendi a nemzet szabadságát, és a napóleoni kísérleteket meg fogja hiúsítani.

Szóval: én örömmel elhiszem ugyan, hogy Kossuth nem akarta az országgyűlés által a nemkedvelt tábornokokat, a katonaság által pedig a már többé szintén nem-kedvelt országgyűlést semmivé tenni.

Azonban ha részrehajlatlan kívánok maradni, el kell ismernem, hogy a kormányelnök többnyire a körülötte levők által izgatva, gyanús volt a képviselőház és gyanús az ármádia irányában, s nem kételkedem, hogy midőn a körülmények kölcsönös félreismerésénél fogva, a két erő egymással összezapott volna; erre Kossuth, bár nem rendezett tervből, de legalább a szenvedélyeknek olykori magát-átengedése által és olykori alaptalan nyilatkozatainál fogva *leglényegesebben* folyandott vala be.

Ő március közepe után a képviselőházra különösen föl volt ingerülve, részint Madarász közelgő bukásáért, részint a verifikáció kérdésének, mint hitte, reakcionárius irányú tárgyalása miatt, részint pedig a mérséklett pártnak gyorsan növekedő befolyása tekintetéből.

S a 25-i gyűlésben, midőn a képviselők közt terjedő *rossz szellemet* szigorúan megróttá, a vádak és buzdítás közé oly eszméket vegyített, melyek akkor homályosoknak látszottak, de ha most, miután az események egész csomaga kezünkben van, olvastatnak át, levíthatlan meggyőződésre emelik, hogy Kossuth, amikor Debrecenből a sereghez távozott, már szilárdul eltökéllette a mérsékleti irány ellen, melynek ragályosságától a parlamentet féltette, egy státuscshint eszközölni; és a függetlenség kimondására nem vala többé szüksége a katonaság által nógattatni, mert az egész terv elkészítve vala, mielőtt szekérébe ült volna, s az ármádia részéről nem buzdítást várt, de legfeljebb ellenszegüléstől tartott.

A táborban nem is hozta szándékát komoly kérdésként és sok egyén előtt föl.

Csak társalgás közt említé.

Pártoltaték pedig egyedül Nagy-Sándor József tábornok által.

Klapka említi ugyan *Damjanich* és a *saját* nevét is.

Damjanichra nézve csak ellenkező hallomást hozhatok föl, mi semmit sem fog bizonyítani, miután Klapka személyesen jelen volt Kossuth javaslatának megpendítésekor.

De ami magát Klapkát illeti: ez esetben csodálkozással kell az ő gyors és semmi körülmény által nem motiválható megtérésére gondolnom.

Mert midőn ő Debrecenbe, mint miniszteri helyettes eljött, s néhány napot ott vala mulatandó, hogy aztán Buda ostromának komolyabb megkezdése előtt a sereghez visszatérhessen, ekkor a tábornok úr egypár követnek érzékenyen festette le a rossz szenzációt, melyet az április 14-i határozat az ármádiában támasztott, s kérte: hatnának, a sereg morális erejére támaszkodva, a függetlenségi nyilatkozat megváltoztatására, mert másként az elégtelenség nagy leend, s a

fegyelem fönntartása áldozatokba fog kerülni. Hiszen - mondá - mi még kihirdetni sem merjük a 14-i határozatot, és bizonyosan annak köztudomásra jutásakor tömeges lenne a tisztikar lemondása, s néhány majdnem nélkülözhetlen egyént vesztenénk el.

Görgey fővezér is Buda ostroma után Debrecenbe jövén, hasonló színekkel festette le az ármádia hangulatát. Néhány követ és egy felsőházi tag előtt „hazug hírterjesztésnek, s komédiási fogásnak” mondá azon tudósítást, mintha a sereg a függetlenségi nyilatkozatot óhajtotta vagy sürgette volna. S Görgey a haza megtartásáért kívánta a jelenlévő követektől oly intézkedések foganatba vételére hatni, melyek április 14-ének kimondhatlanul káros következményeit megfordíthassák; mert különben - mint mondá - nyakunkra hozza Kossuth az orosz, s nyakunkra fogja az egész világot hozni.

E töredékekből is látható, miként a felső sereget nagy ábrándozás nélkül köztársasági irányúnak mondani nem lehetett.

Az egész magyar fegyveres erő több antimonarchikus elemet számlált ugyan, mint a polgári státus, mert a hevesebb vérű fiatalemberek - kiket a márciusi napok vontak a közép- és felső tanodákból a „Forradalmi Csarnokba”, „a Múzeum terére” és a politikai nagyvilágba - a rácmozgalom óta a katonai pályán indultak, maguknak dicsőséget s hatalmat, eszméiknek pedig érvényt szerezni. De ha ezen köztársasági hajlamúak mennyiségét az ármádia összes létszámával hasonlítjuk össze, vagy ha csak az intelligenciát vesszük is tekintetbe, s úgy keressük föl az arányt, mindkét esetre kétségtelennek marad, hogy felette kevés procentjét tette az ármádiának azon töredék, mely „vörös”, „fehér” vagy akármi színű köztársaságról álmodozott.

Lássuk végtére: vált-e a forradalom kitörése után republikánus hajlamúvá a *nép*?

Ha akkor, midőn a horvátok keresztüljöttek a Dráván, helyettök egy osztrák tábornok császári-királyi ezredekkel lépte volna át az ország határait, ez esetben a nép, mint a jelenségekből gyanítható, csakhamar az arisztokrácia és provizórius kormány ellen nyilatkozandott volna, s felkelésével éppen azokat üldözendé vala, kikért később vérét ontá.

Mert min fordult az egész kérdés meg? Mi volt a tömeg rokonszenvére nézve az eldöntő momentum?

A robot és úrbéri tartozmányok eltörlése. A nép az 1848-i törvények alatt a *föld felszabadításán* kívül mást nem is értett. „Az 1848-i cikkekhez ragaszkodunk, azaz nem adunk dézsmát és robotot” - ez vala a faluk filozófiája még szeptember kezdetén.

Miután pedig nagyra becsülte a *föld fölszabadítását*, fontos kérdés volt előtte: kitől nyerte e kegyelmet?

A tradicionális eszme vala: az *urak* nyomják a népet, a *kormány* oltalmazza.

Ezen eszme analógiája átviteték a törvénycikkekre is.

És senki sem hozhat nálunk példát föl, hogy valamely törvény üdvös intézkedéseit ne tulajdonította volna a nép *kizárólag* a királynak.

De az 1848-i eredmények oly véletlenek és oly kirívó modorban valának eszközöltek, hogy a bécsi deputációig mindenről a legtarkább előadások keringettek még a kunyhókban, még a pásztortűz előtt, még a puszták közepén is.

„Az új szabadságot Kossuth *kérte*, és a király *adta*” - ebben állapodott meg a népvélemény.

Később terjedni kezdetek az országban mindenféle aggodalmak az 1848-i törvények tartósága iránt.

A nép figyelmes lőn, mert érdekelteték.

Ingadozott véleményében, s minthogy változásokról hallott, régi gyanúja megint fölébredt. Bizonyosan az *urak* akarják nyomni a népet - e gondolat kezdett harapózni.

Ily percben ütött ki a rác mozgalom, mi más irány felé vezette a tömeg eszméit a nemességgel együtt tett szolgálatok és küzdelmek közt.

Ekkor már a nép „az új szabadságon kívül” a *magyar fajt* is féltette az országban lakó többi népek megtámadásától.

Látható vala, hogy a király iránt hű és ragaszkodó, a fegyvert fogott népségek ellen pedig felbőszült és kihívó modorú volt a magyar nép.

Ha tehát szeptemberben egy neutrális erőre bízatik a rend helyreállítása, a tömeg mihelyt tudja, hogy az úrbéri engedmények vissza nem vonatnak, az arisztokráciát Kossuthal együtt odahagyta volna, akár törvényes, akár törvénytelen terezenumon álljon az országgyűlés.

A nép a legalitás kérdése által nem mozgattaték.

Az 1848-i törvényeknek közjogi része előtte nagy fontosságú nem volt.

És bizodalmatlansága a nemesség iránt csak azáltal enyészett el, hogy amely erő az 1848-i törvények megsemmisítéséért a magyar faj által lakott földre eljött, az *nem katonaság volt, hanem szintén népfaj*, mint a rác, még egy kedvetlenebb különbséggel, azzal ti., hogy a rác csak kebelében lakó magyarokat támadta meg, míg a horvátok oly földre jöttek, melyhez a nép fogalma szerint semmi közök nem lehetett. Mert ki-ki úr a maga házában.

Amidőn tehát a bán a Drávát átlépte, a magyar saját ösztönéből védelemre készült. Kossuth népgyűléseket hirdetett. És a nép az első harc után a horvátokkal feltétlenül Kossuthé lön, kinek egyedül tulajdonítá e megtámadás után „az új szabadságot” is.

Egészen a végső percekig nem változtak e részben a viszonyok.

- Kossuth mondja, hogy katonára van szüksége.

Küldünk katonát.

- Kossuth mondja, hogy fizessünk.

Fizetünk.

- Kossuth rendeli, hogy ki-ki fegyvert fogjon.

Fegyvert fogunk...

Így okoskodott a nép.

Április 14. előtt és után semmi különbség.

A függetlenséget a nép nem követelte, s Kossuth a titkos ülésben oly dolgot állított, mely elő nem került. De ha Kossuth kívánta volna, a nép ezt követelendi vala, akárminő véleményt nyilvánít a debreceni országgyűlés.

Nincs tehát itt szó eszmékről.

Egyénről van.

A nép legkisebb töredéke sem volt nálunk köztársasági.

A nép azt sem tudta: mi a republika?

Meg sem tanulta volna.

A tömeg a mostani forradalom alatt szintoly mértékben monarchikus vala, mint Bocskai, Bethlen Gábor és II. Rákóczi Ferenc korában. Csakhogy *inkább szerette* Kossuthot, mint „az elégületlenek” hajdani vezéreit az akkori nép.

S ebben fekvék a veszély.

A forradalom jelenetei közt éppen a nép monarchikus hajlama, *összekötve egy név bálványozásával* vala a legaggasztóbb.

Ezért lehetett a kritikus percekben mindentől tartani.

„Megingették-e a magyar nemzet ősi monarchikus hajlamát az újabb kor eseményei? Lehet-e egy új európai konflagráció esetében nálunk szocialisztikus köztársasági mozgalmaktól tartani?” Ezen nagy kérdésekkel foglalkoztam több íven át. Hogy különösen: mennyire érdekelteték vagy támadtaték meg a monarchizmus, viszontagságokkal teljes regenerációi törekvéseink által? - e kérdés megfejtése végett 1. az 1825-i országgyűléstől a februári napokig s onnan a forradalom valóságos kitöréséig terjedő időt; 2. magát a forradalom korszakát vizsgáltam át.

Remélem, részrehajlással nem vádoltathatom. Szigorú valék az egyének és elvek irányában, nem tekintve: az egyének barátaim-e? és az elvek össze voltak-e múltammal fonva? Ki egy óriás krízis után és egy beláthatlan jövőendő küszöbén, ki az idő nagy jelenetei közt, ki e sebes és szétáradó és mindent elborító mozgalmában az eseményeknek, midőn az egyén sorsával és szenvedésével többé tekintet alá alig jön, ki ily világrendületek alatt is *magára és kotériájára tud gondolni, nem pedig a szabadság, az állományi rend, a törvények iránti tisztelet, a család, a nemzetiség, a haza, az európai súlyegyen és az aláásott társadalom még megmenthető érdekeire*, az oly politikus megérdemlené, hogy mint az uzsorás és hamispénz-váltó a zsinagógából, kiüzessék a közbecsültetés szentegyházából; mert most mindent el kell tűrni, csak a türelmetlent nem, s minden használhat ügyünknek, csak az árt, ki midőn *akármiként* segíteni kell és megmenteni a megmenthetőket, túl makacs előeszméi, kedvenc egyénei és majomszeretettel ápolt párttörekvései iránt.

Miután ily szempont vezérelt, természetes vala, hogy regenerációi éveinkről és a forradalomról ábránd s rajongás nélkül szólottam.

Nem tömjéneztem az elvek- és kikürtölt embereinknek.

Fölmerültek számos hibáink, hibái minden pártnak, melyek által rendre destruáltatánk, melyek által vandál módra leromboltatott sok hasznos fogalom, sok kíméletet igénylő érdek, bár szerencsénkre a legfőbb állami fogalmak és a legmélyebb társulati érdekek még állanak vagy könnyen helyreállíthatók.

c) E vizsgálatok után hátravan felvett tárgyatam illetőleg a harmadik szempont, ti. *a forradalom által elhintett eszméknek befolyása a néptudalomra*.

Itt a szocialisztikus és antimonarchikus irányok közül csak az utóbbik lehet szőnyegen; mert munkám elején az elsőt már tárgyaltam.

A véres polgárháború még mindenütt a világon nyomokat hagyott a közerkölcsökben és közéletben.

Nálunk sem folyt a legkoncentrikusabb érdekek miatt oly hosszas küzdés anélkül, hogy utókövetkezményei teljesen kimaradjanak.

Állhatatosan hiszem, miként bármennyi nemes érc van a magyar kedélyében, mégis azon népek iránt, kikkel folytatott harcai majdnem az irtóháború alakját vették föl, nem lehet még minden visszaemlékezései nélkül a kedvetlen múltnak; de nagyon tévednénk, ha nála rögzött

ellenszenvet és fajgyűlöletet vélnénk találhatni, mely valaha új kitörések anyagiául szolgálhatna. Szó sincs ily ingerültségről. Sőt gyanítható, miként magának a köznépnek hangulatában naponként bizonyos törekvés látszik tisztába jönni aziránt, hogy minő érdekek kölcsönös kímélete mellett lehetne együttélésüket tűrhetővé, sőt barátságossá tenni?

De ha szintén csalódom is a tömegnek kibékülési szándékában, ha szintén a polgárháború vérpatakaival és szörnyelmeivel messze taszította volna egymástól a küzdő népfajokat, mind-
amellett semmi ok sincs, mely legtávolabbról is oda mutatna, hogy e fajellenszenvnek elvek iránti ellenszenvre átváltozhassanak, és a politikai szenvedélyeket egészen szembevetett kormányformák zászlói alá hajthassák.

Ily vészes antipátiáktól nincs miért tartani.

A mi forradalmunk a közérzületet nem mérgezte úgy meg, mint némelyek hinni vagy másokkal elhitetni akarnák.

Egyébiránt ezen megjegyzés által nincs szándékom szépíteni a nemzetiségek közti feszültséget. Csak azt nyilvánítám, mit minden tud, hogy a fajok eddigi vitályai még oly pontra nem süllyedtek, melyen visszahassanak a különböző nemzetiségeknek a trón iránti hajlamaira.

Továbbá ha a provizóriumnak és Kossuth rövid kormányzóságának a magyar nép mostani hangulatában még föltalálható befolyását tekintjük, szintén van okunk remélni, hogy a forradalom tanpénze nálunk nem vala oly magas, mint más országokban.

Tettleg április 14-e óta köztársasági izgatás alá kerültünk, s a temesvári csatáig alig volt merész és végső eszme, mellyel mint specifikummal, mint csalhatatlanul ható gyógyszerrel ne igyekeztek volna a hazát megmenteni.

S maradt-e a nagy polgárháború után egy forradalmi eszme, melyet a nép mint kincset keblébe zárt, hogy a körülmények kedvezésekor kamatoztassa?

Szemlét tartottam a múlt felett. S ha olvasóim végigkísérték kimutatásaimat, kétségbe vonni alig fogják, miként az európai mozgalmak kórányaiból egyik sincs a magyar nép vérébe oltva.

Vagy tán a provizórium megkedveltette a köztársasági törekvéseket?

Ugyan van-e, ki a forradalmat lépcsőnként követvén, hiheti, hogy népünk a köztársasági eszmék iránt a legkevesebb érdeklődéssel viseltethetik?

S nem éppen attól lehetett félni, hogy monarchikus hajlamai oly tévútra sodorják, mi által egy egyén iránti rajongása örültségig fokoztatik?

És most is a nép a forradalomból csak egy emléket őriz.

A nagy tömeg most sem szűnt meg Kossuthot bálványozni.

Nem egy eszme, de egy név által villanyoztatik föl.

Fog-e láza sokáig tartani?

S ha tartana, van-e okunk emiatt az állami rend megőrizhetése felől elcsüggedni?

Emlékezzünk a múltra vissza.

A szatmári béke véget vetett a Rákóczi-forradalomnak.

De megszüntette-e e fejedelem emlékének varázsát?

A rodostói bujdosó a népnél mindig tiszteletben tartaték. Hibái feledve valának. Neve körül a szenvedés fénykört vont. Emlékét a száműzetés megszentelte.

Rákóczi a szatmári béke után huszonnégy évvel holt meg.

Ezen idő alatt a magyar nemzet sebeinek orvoslására igen kevés történt. Annyi legalább nem, mint amennyit a körülmények engedtek, az érdekek felfogása igényelt, és az uralkodóház európai viszonyai javasoltak volna.

S mégis a Rákóczi név imádása egyenlő volt-e a háborgási szellemmel? Vala-e nálunk rögzött lázadási hajlam azért, mert a forradalom vezére emlegettették, s mert rá csak mély megindulással gondolt azon nép, mely kedvenceinél még a szenvedéseket is erényül számítja föl?

Nem, a magyar a szatmári béke óta a nagy „bujdosó” haláláig egyaránt józan, nyugodt és a hibás bánásmódot is elszántsággal tűrő volt.

Rákóczi meghal 1735-ben április 8-án.

Csakhamar a Habsburg-család fiága kimúlik, s a leányörökösödés rendje miatt európai háború támadt, egy véres és veszélyes háború, melyben a *pragmatica sanctio* mostani értelmezése és Mária Terézia trónja kétséges kockajátékon vala.

S a legnagyobb lelkesedéssel kik védték az elhagyott királynőt és a megtámadott trónörökösödést?

A magyarok.

S vajon a hétéves háborúban nem harcolt-e vitézül az, ki nemzeti emlékek tartotta Rákóczi nevét, s kegyelettel tekintett Rodostó felé? Vajon a „bujdosó” iránti rokonszenv, egy rövid mámor után, folyt-e többé be a trón iránti hűség megingatására?

Én szerencsétlenségnek hiszem a Kossuth-bálványzást, de oly hamar lehet a kibékített érdekek által sorompót vonni e fétisztisztelet rossz következményei ellen, hogy országunk nyugalma *ezen gyöngye oldalról* sem félttem.

Különben is már az értelmes s vagyonos rég túl van a fascináción. Szemeit többé nem fordítja Iconium felé. Nem remél, nem vár semmit Kossuth világszabadsági óriás vállalatától. Sőt valóságos csapásnak hinné, ha ezen nagy izgatónak neve megint az események rohamába sodortatnék.

EREDMÉNYEK

Gyűlpontba vonom az eddig mondottakat.

Igyekeztem kitüntetni:

hogy a magyar nemzet úgy hozzászokott az önkormányzáshoz, és maga a köznép annyi természetes hajlammal bír az anarchia kikerülésére, miként a forradalom legrendetlenebb perceiben is mértéket tartott, és szenvedélyeinek határt szabott;

továbbá ugyanezen józan értelménél, tiszta jelleménél és megtörhetlen ruganyosságánál fogva a magyar nemzet mihelyt a forradalomnak vége szakadt, tüstént fölfogta új helyzetét, s valamint mindent kikerült, miáltal a polgárháború utolsó vonaglósaiban nemtelen vérontássá és cél nélküli torzsalkodásokká fajult volna, szintúgy komoly s méltóságteljes hangulata által, mellyel az ostromállapot ideje alatt magát folytonos kitüntetési, nemcsak megérdemelte, de bírja is már a közbecsületet, és bírja a polgárisodás népeinek osztatlan részvételét;

ezen józanságából a magyarnak és a katonai kormány erélyes, de igazságos bánásmódjából következett, hogy nálunk az ostromállapot elleni bűnökre úgyszólván eset sem fordul elő, és a marciális törvények szigora a népszellem által megszelídült.

Igyekeztem kitüntetni:

hogy a magyar jellem alapvonásai

olyanok, melyeknél fogva az ostromállapot súlya ezentúl sem lehet annyira nyomasztó, mint másutt szokott, továbbá

olyanok, minél fogva - ha különben a kormány céljaiban fekszik - az ostromállapotot akár-mikor megszüntetni lehet, viszont anélkül, hogy e lépés miatt nagy bonyodalmak támadhas-sanak.

Mert a magyar azonkívül, miszerint sok önkormányzási ügyességgel bír, és legjobban a sok-kormányzás nélkül vezettethetik, még jelleménél fogva gyűlöli az alatomosságot és százados institúcióinál fogva hozzászokott a nyilvánossághoz: következőleg a titkos társulatok összhangzó működésétől kezdve az összeesküvésekig és egy egyetemes fölkelés kézalatti rendezéséig minden olyan bűnöktől teljesen ment, minden oly ármányokra teljesen alkalmatlan, melyek a marciális törvényeket vérengzővé, a marciális törvényekből kilépést pedig veszélyessé teszik.

A magyar nép e szerencsés tulajdonainak földerítését azért láttam szükségesnek, mert tapasztalásból tudom, hogy a nemzet maga éppen nincs elkeserítve az ostromállapot miatt, és a marciális törvények szigorát szívesebben elhordozza a provizóriummal együtt, mintsem viszonyai nem kedvező hangulatok közt nyerjenek definitív rendezést. A magyar érzi, hogy a nemzetéletben egypár év kevés, míg az elvett irányok következései sokak és terhesek lehetnek.

De noha nálunk a katonai kormányra nézve az uralkodó véleménye ez, mégis ha a monarchia érdekei csakugyan követelik, Magyarország nem kíván a testvér tartományoknak a rég sóvárgott alkotmányosság élvezeteiben gátul lenni, s a magyar szellemet ismerő ember annyit okvetlenül garantírozhat, hogy bármely percben szüntessék meg az ostromállapot; bizonyára nem Magyarország fog az lenni, ahol a polgári igazgatásra visszatérés rázkódásokra vagy rendetlenségekre használtassák jelszóul. *Hiszem*, hogy más helyt sem idézend krízist elő a kivételes igazgatás félbeszakítása, de nálunk *tudom*.

Folytatom fő eszmémnek egy gyűlpontba vonását.

Igyekeztem munkámban kitüntetni:

hogy a magyar nép egy európai konflagráció esetében is nem könnyen fogná a divatos *eszmék miatt* a lázadás kanóciát megragadni, és nem oly kész, mint más országokban sok helyen a tömegek az állami rend legfőbb elvei és a társadalom legféléltettebb érdekei ellen a megtámadás trombitáit harsogtatni s a harc fegyvereit forgatni.

Miután pedig az európai demagógiának jelszava: *köztársaság a szocializmus alapján*, vizsgálat alá vettem a magyar nép szellemét, amint a tények által manifestációt nyert, hogy kinyomozhassam, mekkora hajlam vagy ellenszenv van a tömegnél és a míveltebb osztályokban 1. a szocializmus, 2. a republikanizmus iránt?

Mi a *szocializmust* illeti:

megmutattam, hogy azon úrbéri mozgalmak és azon birtokkérdések, melyek a februári forradalom előtt nálunk szociális színezetűeknek mondtak, ha szigorúan analizáltatnak, legtovábbi rokonságot sem fognak kitüntetni a szocializmus alapelveivel;

megmutattam, hogy a magyar nép az egész forradalom alatt sem a kormány gyöngeségét, sem Kossuth kacérkodását a legszélsőbb eszmékkal, sem az önként kínálkozó alkalmat nem ragadta meg a szocialisztikus irány kitűzésére, és ahol gyér esetei a birtokfoglalásoknak előkerültek, a vitály majdnem mindig az 1848-i törvények hiányaiból támadt, s nem vonatkozott a tulajdon eszméjének megingatására;

megmutattam, miként Magyarország földészeti viszonyaiban, a magyar faj vagyoni helyzetében, erkölcsében, szokásaiban és társadalmi fogalmaiban aránylag oly kevés indokok vannak a szocialisztikus irányokkal rokonszenvre, hogy ha a forradalom alatt távol tartotta magát majd minden ide vonatkozó tényektől, még kevésbé lehet félni, hogy közelebbről vezérlésszerűen tűzze ki vagy fogadja el a szocializmust.

Mi a *republikanizmust* illeti:

mint világismert dolgot, felesleges volt bebizonyítanom a magyar nép monarchizmusát a lefolyt századok alatt.

Csak azt kelle kijelentenem, hogy az átalakulási kor kezdete óta, midőn a magyar a tétlenség álmából fölrázta, hatni kezdett, és működésének irányával az európai törekvések színvonalát gyakran megközelíté - hogy, ismétlem, e fejlet-dús időszak óta fordultak-e elő oly vágyak és doktrínák, melyek a királyság eszméinek népszerűtlenségére vezethettek? Csak azt kelle továbbá kijelennem, hogy a februári francia forradalom óta a magyar forradalom kiütéséig és a világosvári napokig tett-e a nemzet lelkiületére és mekkora inváziót a köztársasági szellem? Maradt-e a provizórium alatti helyzetnek nyoma a néptudalomban? S ha a magyar nép e vészes, de rövid érából valami emléket vitt a jelen korszakba át, melyen most is rajongó hévvel csüng; vajon ezen emlék *eszmé-e* vagy csak név, *törekvés-e* vagy csak *ragaszkodás*, *republikanizmus-e* vagy csak *Kossuth-bálványzás*, egy fétis-imádat, melynek áldozópapjai naponként fogynak, és oltárai rövid időn a történelem ritkaságtárába tétetnek át?

Hogy azonban ennyi kimutatást minél egyszerűbben terjeszthessek elő, történeti vázlatát adtam a főbb eszmeirányoknak, melyek 1825-től fogva az utolsó pozsonyi diéta február előtti részéig a törvényhozást és a közvéleményt foglalatossá tették.

A sérelmi tér rehabilitációin kívül

a *radikalizmus*,

a *nemzetiség*,

a *Magyarország önállóságára törekvés* valának e korszak vezéreszméi.

Én e kérdések beltartalmát és küljelenségeit, én a körülök magukat gruppírozó pártok céljait és eljárását, erényeit és hibáit részrehajlatlanul fölhoztam; midőn ezáltal a pártok s eszmék filozófiai történészetére anyagokat szolgáltattam, egyszersmind úgy hiszem, elég világosan bebizonyítám, hogy 1825 óta a februári forradalomig semmi tény vagy törekvés nem folyt be a magyar nemzet monarchizmusának gyöngítésére.

Hasonló módrendszerrel és egészen hasonló célból tárgyalám a februári napoktól kezdve a magyar forradalom kiütéséig s onnan április 14-ig és a rövid provizóriumon át a fegyverletételig terjedő időt.

Nem bókoltam az eszmék és egyének bitorlott tekintélyének, de mély tisztelettel hajlom meg a magyar nép kimeríthetetlen becsületessége, józan értelme s apadhatatlan áldozati készsége előtt. Ezen események rég elfeledtették velem a hatalmasok hibáit, a pártok gyávaságát, Kossuth borzasztó könnyelműségeit, a honvédelmi bizottmány imbecillitását, a pazérlásokat, a rendtelenségeket s azon bűnök és gyarlóságok összegét, melyek miatt különben undorral kellene visszatekinteni a leélt napokra.

Remélem, hogy összeállításaim kétségtelenné teszik, miként minden külszíne mellett a provizórium köztársasági irányának a nemzetben a monarchizmus meg nem ingattatott, s ha Anglia szellemét Cromwell és a „kerek fejűek” fanatizmusa évek alatt nem tudta állandólag megváltoztatni, még kevésbé lehet hinni, hogy a magyar nemzet - melyben a míveltek nem szerették a köztársaságot, a míveletlenek nem ismerték - ne oltalmazta volna meg a forradalom rövid vihara alatt a királyság iránti ezeréves szeretetét.

Előadtam dióhéjba szorítva munkám vázlatát, hogy az olvasók könnyen áttekinthessék a tényeket, melyek mostani helyzetünket konstatírozzák.

E helyzetből kell kiindulnunk.

S hazánk sorsa nagymértékben függ első lépéseinktől.

Érzem, hogy aki e röpiratba foglalt fő eszméket igazaknak hiszi, annak lényegileg más irányban kell haladni, mint annak, aki tartalmukat és így az azokra épített következtetéseket is tagadja.

Őszinte akarok lenni.

Mert miután annyian és annyit áldoztunk vagyonunk, életkilátásaink és életörömeink öszvegéből, miután a legbecsesebb szellemkincsek, melyekre a meg nem tört szív vágyai sóvárgottak, a forradalom miatt majdnem egészen elvesztették becsöket - mint a mesében a fösvény aranyai egy démon vesszőjének érintése által csillogó fösvenyporrá változtak -, ily körülmények közt nevetséges volna visszadöbbeni apró félreértésektől, éppen nekünk, kik a nagy szenvedéseket is megtanultuk a sztoa tanítványainak közönyével hordozni.

S ki gondolna most néhány égett agyú neheztelésére vagy megtámadásaira, most midőn a nemzetet kell megmenteni s nem a kedvelt utópiákat?

Opinionum commenta delet dies: ez vigasztalásunk, kiket különben sem emelt soha vállaira az ujjongó tömeg.

Elmondom tehát: mi volt célja e röpiratnak?

A cél, mely írásakor örökké előttem lebegett, következő vala:

1. Kívántam szerényen figyelmeztetni azon magas helyzetűeket, kiknek bár nem mindent, de valóban sokat adott kezökbe a sors nemzetünk jövődjéből; továbbá szintén figyelmeztetni minden ügybarátait a rendezett szabadságnak, hogy hazánk egy forradalom dacára is annyi

elemeivel bír a mérséklettségnek, annyi kezességeit nyújthatja a nép higgadt és józan gondolkodásának, s annyi el sem rombolható anyagait őrzi keblében a rendnek és a stabilitásnak - e szót ti. a legnemesebb értelemben véve -, miként nem lehet többé aziránt kétkedni, hogy aki a monarchia fönntmaradását és virágzását szívén hordja, annak Magyarország és a magyar nemzet érdekeinek elősegítésére kiváló gondot kell fordítani.

2. Óhajtottam honfitársaimnak elmondani, hogy most nálunk, a múlt évek szerencsétlenségei miatt, a hazaszeretetnek egy ábrándos iránya fejlődhetett ki, mely a távol vidékeken legelteti a képzelődés szemeit, kelet és nyugot felé fordítja a figyelmet, üres vágyódásokba olvad föl, s még hitet táplál oly változások iránt, melyek be sem következhetnek, hasznosak sem volnának.

Tudom, hogy aránylag kevés az értelmiség közt e tétlen-sóvárgók száma.

Tudom, hogy naponként apad.

De ne kiáltsam-e, azért mert sokan kiábrándultak, ne ismétljem-e aggódó kebellemmel és szünetlenül: hagyjatok föl e gyümölcstelen szemlélezésekkel, melyek mint a katangkórót a szél, álláspont nélkül sodorják kedélyeiket egy sivatagban tovább és tovább, hol semmi egyébbel nem fogtok találkozni, mint az üres esengések délibábjaival - ezen álnok légjelenetekkel, melyek a vándor előtt lépésenként messzebb vonulnak. Ne kívánjatok csolnakázni a délibáb tengerén s megenyhülni hűvös hullámiban! Ez lehetetlen.

Tudom, hogy ama kevesek, kik külső lendületek által reméllenek javítást állapotainkon, alig valami kivétellel, nem a *teljes fölforgatást* óhajtják.

Annyi gyakorlati esze nálunk az értelmiség majd minden tagjának van, miként ne kívánjon többé a szélvészbe vetni, hogy megint dudvát arasson.

Ki-ki látott a forradalom vérjeleneteiből eleget arra nézve, hogy egy második forradalom csalóka képeit visszautasítsa.

De amit Kossuth borzasztó könnyelműséggel csekélynek tartott, most sokan a kül diplomáciát hiszik panacea'knak.

Az európai viszonyok erejéhez vetik ki reményök horgonyát.

Majd rendezve leend minden, Anglia tridense, Isztambul félholdja, a parlamentté változtatott némethoni templomok szószékei eligazítják belügyeinket; ezt mondják ők, s várják és sóvárogják munkálatlanul mint Horác földművelője, *dum defluat amnis*.

Márpedig ily légvárépítő politikának alig leend egyéb következése, mint zsibbadásban tartása a tevékeny erőknél, elhanyagolása a valódi élet igényeinek, és oly sült galamb utáni áhítozás, mely a henyék étvágyát fölébresztheti, de kielégíteni aligha fogja.

3. Megmutatni akartam azt, amit az élet ezer hangokkal zúg minden elfogulatlan fülébe, hogy nagy hibák követték el azok által is, kik pártvezéreink voltak, s kiknek egy része végképp letűnt a láthatárról, míg a többiek a Hellészpont partjain, Elő-Ázsia hegyei mögött, Londonban, Párizs tömkelegében és Észak-Amerika őserdői közt bolyonganak.

Valamint másfelől kétségtelen, hogy az ittmaradók soraiban szintén találkoznak, kiknek keblében nem aludott ki a hazafiság Veszta-tüze, és akik gondolatok és tettek által tudnak örködni a közjó fenntartása fölött.

Vesztettünk: de ne veszítsük el önbizalmunkat.

A százmilliókra menő dúlás és kár, a népes városok leégése, a szorgalmas falvaknak földdel egyenlővé tétele, az elpusztított erdők, a kiprédált gabonatarak, az igavonó marháknak és az ipar eszközeinek beállott hiánya s minden nagy és nagyobb csapásai a polgárháborúnak,

melyek most az érzéketlen szemeiből is könnyeket facsarnak, néhány év alatt feledve és kipótolva leendenek. De ha magunk iránt vesztenők el hitünket, ha abban kétkednénk, miként erély és munkásság által sem válhatunk saját sorsunknak mestereivé, ha néhány embertől - kik már lehetetlenek - képzelnők jövődönket feltételezetteknek, s nem a létező nemzettől, az itt maradt, élő és munkáló hazafiak öszvegétől, ó, már akkor soha kiépülni nem tudnók a két rövid év bőszt hatását, akkor a nyíl a nemzet szívét találta, és életerét metszé ketté, mert aki magát hagyja el, azt az istenek okvetlenül elhagyják.

Bízzunk saját munkásságunkban, bízzunk belső, használható erőinkben.

Várjunk, reméljünk mindent éberségünkötől, iparkodásainktól, eszélyességünkötől.

Ne keressük máshelyt, hanem itthon, ne várjuk mástól, hanem közvetlenül magunktól a politikai irányt, melynek zsinórvonalain haladni fogunk.

Ezt tartottam szem előtt röpiratomban, s ezt tartsa a nemzet szem előtt teendőinek elhatározásakor.

4. Munkám többnyire az eszmék történetészetével foglalkozott, s bár röviden, de hűn kívánta előadni a legfőbb kérdéseket, melyek huszonöt év alatt hazánk közvéleményét mozgatták.

A rajzból, melyet állapotainkról nyújték, látható volt, hogy mostani viszonyaink lényegileg különböznek a régiektől.

Tágítani kell politikánkat.

Az előbbi alapok nem eléggé szélesek, az előbbi anyagok nem eléggé célszerűek.

Felednünk és tanulnunk kell, de *emlékeznünk* is.

Aki nem *feled*, előítéletekért és létesíthetlen dolgok miatt küzd, melyeknek napja lejárt.

Aki nem *tanul*, rosszul fogja választani hatásterét és a munkásság eszközeit.

Aki nem *emlékezik*, teljesen nélkülözendi építményeiben a történetészeti bázist; pedig e nyolcszáz év óta alkotmányos országban istenerővel sem fog senki a múlt feltétlen ignorálása mellett maradandó művet emelni.

5. Midőn az eszmék fejleményeit vázoltam, célom volt részrehajlatlan szigorral megbírálai a pártok, sőt még a pártárnyolatok eljárását is.

Miért?

Számot adok tettemről.

Kitüntetni akartam, miként 1825-től a temesvári csatáig és a világosvári meghódolásig, midőn a függőny leeresztetett, s a szerepek bevégeződtek, minden párt, ti. a konzervatívok, az ellenzék, a centralisták, a február előtti radikálok, a Batthyány-többség, a forradalmi mérséklett töredékek (nem is említve a forradalmi szélsőket) együtt vagy egymás után nagy botlásokat, hibákat, és fonákságot követtek el.

Egyik sem ment a vád alól.

Hibáztak ellenfeleink és hibáztunk mi.

Kár volna vetélkedni a szeplőtlenség koszorújáért; nem a szív, de a belátás szeplőtlenségét értem itt.

És kiáltó igazságtalanság lenne minden felelősséget az eredményekért, akár az elmulasztások, akár a cselekvényesség tekintetéből valamelyik párt nyakára varrni.

Mindig szerettük a hazát; ámbár gyakran rosszul szolgáltuk.

De másfelől valamint némely tunyák és anarchisták, némely csökönyösök és fölforgatók mindig és kivétel nélkül ártottak, valamint egyéneket fog átkozni a történelem és az élő nép, - s ne is adja a végzet, hogy kárhoztatásuk visszaretentésül az unokák fülébe ne harsogjon -: szintúgy a pártok együtt és fölváltva hasznos óhajtasokat létesítettek, és kártékony törekvéseket semmisítettek meg. Egyik az alkotásban, másik a fenntartásban működött. Mindenik a maga módja szerint áldozott a haza oltárain; mindeniknek áldozata gyakran volt kedves az ég előtt. S nagy fölfuvalkodásra mutatna, ha még most is, midőn kölcsönösen annyi alkalmunk volt a kiábrándulásra, valamelyik párt monopolizálni akarná a hazafiság és eszély reputációját. Egyik sem maradott a küzdpálya homokján; mindenik fél lesodortatott az események vihara által. Többé-kevésbé bűnösök, többé-kevésbé ártatlanok... egyikök sem szerencsés.

De végtére is még él a magyar nemzet, s fönnáll a monarchia, mely nélkül nincs jövőnk.

Gondolkodni kell tehát a munkálkodásról; mert az esengés és zsibbadtság nem élet.

Szebbé kell tenni, gazdagabbá, hatalmasabbá e földet, melyen lakunk.

A polgárháború sebei begyógyítandók.

A romok tisztítandók és kiigazítandók.

És mennyi új építésre van szükség!

Már kérdés: kik a jövő kőművesei?

Kik fognak e szegény, megrongált hazán segíteni?

Kik viendnek ki bonyodalmainkból, s fognak egyenesen a cél felé vezetni?

Kiknek segítségével válandunk a birodalom hasznos, kiegészítő részévé s virágzó országgá?

Erre minden birodalmi erők kölcsönös együttműködése kell.

S hát különösen nálunk?

Különösen nálunk egyik párt sem kell - kizárólag.

Nem azért fogytunk meg számban, nem azért változtunk meg viszonyokban, hogy még most is a régi ellenszenvek által hasítgassuk magunkat mi, töredékek, még apróbb töredékekre.

Nincs szüksége a hazának az anarchistákra, a tan szerint forradalmiakra, a megpeshedtekre és a kezöket összedugókra.

De szüksége van e honnak arra, hogy miután a pártveszekvés tárgyainak többnyire úgys végök szakadott, az egész ország értelmes és becsületes politikusai közül a lehetőség minden emberei, a pártok minden használható tekintélyei vállvetve közremunkáljanak.

S mily kiindulási pontok szerint?

a) Magyarország érdekeit - mint nemzeti párt - előmozdítani;

b) azon birodalmi egységet, mely nélkül Ausztria nagyhatalmasság nem lehet, s mely nemcsak a márciusi alkotmánynál, de a dolgok megmászhatlan természeténél fogva egyaránt életkelléke fönnállhatásunknak, a szükséges határok közt kifejteni;

c) a társadalom alapjait az azt elemeiben fenyegető európai destruktív irányok megrohanásaitól oltalmazni; mert egy szocialisztikus természetű kitörés diadalma máshelyt a polgárisodást, a közjogi intézményeket és a vagyont, nálunk pedig még ezenkívül a magyar nemzet létezését is gyökereiben fenyegetné.

Itt végződik a jelen röpirat.

Általa inkább irtani és tájékozni, rostálni és szemelgetni, mintsem alkotni akartam.

Közelebbi munkám szintén cselekvendőink felől fog szólni - ha elkészülhet.

Óhajtásom volna rendre a felmerülő főbb kérdéseket tárgyalni, s amennyire erőmtől kitelik, a mostani időkhez mért politikánk épületéhez anyagszereket hordani.

[1850]

MÉG EGY SZÓ A FORRADALOM UTÁN

I

Azon rendszernél fogva, mely Európa különböző országainak ügyeit a fő érintkezési pontokban összefonta, e földrészen minden nagyszerű mozgalom, kivált ha eszmék által indíttatik meg, három stádiumon szokott átmenni, ti.:

A *forradalom kitör* a vezetők részéről több önzéssel és kevesebb fanatizmussal, mint az avatatlanok képzelni tudják. Árja növekedik, s csakhamar a felszínre oly egyéneket emel, kik vagy söpredékei a pártoknak, vagy a tömeg rajongásait osztják. Ekkor a közjogi és társadalmi erők súlypontjai hihetetlen gyorsasággal változnak. A történetészeti érdekek a szellem titáni ostroma közt fölbomolván, a szétszórt részek, rövid ingadozás után, a bennök rejlő adhézióknál fogva új tömörödési formákat és új gyűlpontokat keresnek. Beáll a *reakció* majdnem oly arányban, minő a mozgalom vala. De míg a forradalom emelkedésben volt, a külviszonyokra szintén alakítólag hatott az eszmék propagandája, a tények befolyása és a kifejtett kényszerűségek által. Azonban e külváltozás később szokta kiegyenlítéseit föllelni, mint a belső. Következik tehát a nagy forradalmak után, a második stádium, azaz:

A *hatalmasságoknak egymás elleni föllépése*, melynek különböző indokok és ürügyek alatt célja a forradalom internacionális hatásainak véget vetni a megingatott európai súlyegyen visszaállítása által. Nem mondom, miként örökké lipcsei és waterlooi ütközetek fejezik be a septembriseurek tettét szintűgy, mint Condorcet szelíd forradalmi álmait. Nem mondom, hogy egy Mirabeau, egy Camille Desmoulins szónoklataira mindig a Blücherek és Wellingtonok ágyúí adják az utolsó visszhangot. Nem mondom, hogy az európai nagy forradalmakat kikerülhetlenül az európai nagy hatalmasságok közti háborúk követik. De a tapasztalás mutatja, miként ha az ily világcsaták elmaradnának is, helyettök oly merész követelések, oly szokatlan intervenciók, oly seregösszpontosítások és harcias demonstrációk jönnek napirendre, melyek költségességök, erőszakos természetök és veszélyeik miatt a táborozásokkal egyenlők. E küzdelem többnyire egészen a *régi alapokon* követeli vissza a súlyegyent, mert a területiális kárpótlások elmélete, úgy, mint Napóleon korában divatozott, a nemzetek közti jogok forradalmi politikájához tartozik, és a forradalom ellen tiltakozók ajkain gúnyos vagy veszélyes következetlenségnél egyéb nem volna. Azonban bár elméletileg a régi súlyegyennél mást a diplomácia nem sürgethet, éppen e kívánság az, mi szigorúan véve lehetetlen. Mert a forradalom által szétbontott érdekek és erők elhagyott súlypontjaikra soha egészen vissza nem térhettek. A politikai erőműtannak ezen változatlan törvénye által idéztetik elő a harmadik stádium, azaz:

Az *európai súlyegyen új alapjainak rendezése* általános kongresszusok vagy különszerződések útján. És itt üti ki magát a forradalmak tragikai sorsa, miszerint minden európai revolúció a végzet által arra van kárhóztatva, hogy midőn egy részről az általános szabadság terjesztésére némely eredményeivel befoly, más részről mindig valamelyik állam önállóságát és területi épségét vagy legalább alkotmányát megsemmisíti. Mert annyira felzavarja az európai súlyegyent, hogy azt többé területiális eldarabolások vagy összeolvasztások nélkül visszaállítani lehetetlen.

Ezt a történetészet már több példával bebizonyította.

Csehország szétszakított alkotmányát a wesztfáli béke nem szerezte vissza, és a harmincéves háború, mely a vallásszabadság biztosításáért folyt, kevés malasztot nyújtott a huszíták unokáinak, kik a Fehérhegynél a határozó csatát elvesztették.

S nincs miért említsem, hogy mind az 1789-i, mind pedig a júliusi forradalmak díját Lengyelország fizette meg.

Plectuntur achivi!

Európában a nagy nemzetek kísérleteiért a bánatpénz valamelyik kicsiny államra szokott rovatni.

S míg a státusok mostani rendszere fennáll, alig is képzelhető másként...

Ily szomorú tény után néha erőszakkal föltolja elmémben magát azon kérdés: vajon a februári napokért egy ország, egy alkotmány vagy egy nemzetiség lesz-e az áldozat? Vajon eldarabolás vagy fölolvasztás által töltetik be a hézag, melyet a közelebbi forradalom az európai államok rendszerében okozott? S vajon amely megállapodások efölött most létesülendének, provizóriumnak tekinthetők-e, mert még csak a dolgok kezdetének végén vagyunk, vagy pedig definitívumnak, mert már a dolgok végének kezdetéhez érkeztünk?

Nagy kérdés az, „melyet ha mélyen vizsgálók,
Még több mélységeknek mélyére találok.”

Ödipuszi talány ez, melyet aki fölfejt, elrémül, aki föl nem fejt, eltéved.

És itt a gondolatok és fájdalomok láncolatánál fogva azon férfiú zilált arca lebeg szemem előtt, ki a legmelegebb keblű magyar volt, s ki arra lón kárhoztatva, hogy aggodalmai, mert távoliak valának, senki által ne értesse.

Mindnyájan tudjuk, miként Magyarország átalakulási mozgalmainak gróf Széchenyi István volt megindítója.

Éles elméje és gunyorjai, ostromai és fölvilágosításai, kiszámított tervei és merész izgatásai csakhamar részint nevetségessé, részint gyűlöltté és mindkettő által lehetetlenné tették a tespedést.

Haladnunk kellett.

Anyagi, szellemi és politikai emelkedésünk szerencsés kezdetnek indult.

De miért mondanám tovább az ismert dolgokat! Széchenyit a forradalom előperceiben őrültté tette a honkeserv.

S most Görgen tébolydjában mindent megfordított szempontból lát.

Amit régen ledorongolt, már magasztalja, amit kigúnyolt, már szereti, amiért epedett, már gyűlöli.

Nála csak a hazaszeretet nem változott meg. Ezen örökké égő Vesta-tűz, mely a templomot, melyben őrizteték, lángba borította, most is világít az elhagyott oltárokon. Egy kísérteti fény a romok közt!...

És Széchenyi a honszeretet miatt oly kínokat szenved, milyekkel Dante poklában alig találkozunk.

Az ő eszméi rendetlenek, mint egy gombolyék összezavart szálai, melyet kibontani semmi kéz nem tud többé.

De határtalan ziláltságuk mellett is kapcsolatban vannak oly alapnézettel, mely megdöbbenő következetességgel teremti az igazságtalan lélekvádakat, és az Eumenidák bőszt üldözéseit élenkebben képzelgeti velünk, mint a görög trilógiák minden színpadi rémek által.

Most ő ti. egyedül azt tartja helyesnek, mit hajdan kárhoztatott.

S emlékszik minden szavaira, melyek e tengely körül forognak.

Régen mondá: haladnunk kell, különben semmivé leszünk.

Most mondja: azért lettünk semmivé, mert haladtunk.

Régen mondá: alkotmányunk alapjaiban hibás.

Most mondja: alkotmányunk részleteiben is tökéletes volt.

Régen mondá: a külföld semmit sem tud rólunk.

Most mondja: a külföld csak minket bámult.

Régen mondá: értelmi erőnk csekély.

Most mondja: sehol annyi belátó ember nem volt, mint nálunk.

Régen mondá: utaink rosszak.

Most mondja: csak kövünk nem volt elég, de különben mindent megtettünk a közlekedés élénkítésére.

Régen mondá: központból kell kiindítani egy vasúthálózatot.

Most mondja: csak a decentralizáció által lehet helyes közlekedési rendszer.

Régen mondá: mocsaraink számosak.

Most állítja: hogy csak néhány tó van Magyarországon, de az is oly regényes kinézésű, miként a természet utánozhatlan szépségei ellen elkövetett merény egy maroknyi földet is fölemelni a vízből és kivetkeztetni gyönyörű nádöltözetéből vagy a bűbajos ingoványoktól megfosztani.

Régen mondá: nincsenek fényes városaink.

Most képzei: hogy Vácon és Esztergomban is nagyszerű paloták vannak.

Régen mondá: a magyarnak sok hibáktól kell elszokni, hogy a polgáriasodott Európa népei közé fölvéttessék.

Most mondja: nincs a világnak népfaja, mely a magyarral, milyen az az ő föllépése előtt volt, bárminő tulajdonokba nézve mérkőzhetett volna.

És mégis - így szokta végezni okoskodását - az én vak eszem és elégületlen jellemem szétdúlta, romba döntötte a boldog hazát...

Ez az önkínzás monomániája!

A magukban ábrándos és valótlan, de egymással következetesen összefüggő vádakból alakul ama prométheuszi kesely, mely éles körmeivel a legnemesebb halandó szívét naponként ízekre szagatja.

S ha még az ő monomániájának csak ebből állana legszélsőbb nyilvánulása!

De néha az önkínzás dühe felszíneseknek tartja az ily lélekgyötrelmeket, és a kínoknak örökké ömlő kútfejét sokkal mélyebb eszmerétegek közt nyitja meg.

Midőn ti. Széchenyi, mint állítani szokta, egészen tisztán lát, megengedi, hogy Magyarország nem volt 1825 előtt is eldorádó, de akkor személyét még kétségbeejtőbb viszonyba hozza az eseményekkel.

A haza - így okoskodik - beteg volt.

Ő a hívatlan és tapasztalás nélküli orvos megjelen a nagy kórágý előtt.

Hogy az ütőerek lassan és akadozva vernek, ennyit észrevesz.

Itt a halál közelget, ez az agónia kezdete, gondolja magában.

Segíteni már rendes úton nem lehet, meg kell a merész experimentumokat próbálni, ezt javasolja önteltsége.

A legerősebb szereket és szokatlan adagokban nyújtja tehát a betegnek.

De a kedves szenvedő, az imádott haza, nem volt haldokló... csak alélt.

Megrázkódék. Főlemelkedett ágyából. Vére lázasan keringett. Ütere magasan dobogtak. Szemében a bős ingerültség tüze csillámlék. Sápadt arcán a belső hév ingerei és bágyadásai küzdöttek.

Ah! a gyógyszereknek démoni erejük volt!

Hatniok kellett folytonosan, izgatólag és bősítve; hatniok kellett feszítvén az idegeket, korbácsolván a vért, lázítván a szenvedélyeket és percenként magasabbra fokozván a beállott dühöt.

Késő volt már a csillapító és enyhítő gyógymodor!

Minden vesztve lőn; mert az ingerültséget őrzőngés váltá föl. És a fölbősített beteg, fékezhetlen dühében őnmagát gyilkolta meg...

Ki tehát itt a bűnös? - kérdi Széchenyi, vad győnyörrel tördelvén le halántékairól egy fényes életpálya babérait.

Én, egyedül én!!

Ki a nemzethalál oka?

„A híres gróf, a legnagyobb magyar.”

Kossuth nem hibás, senki sem az - így folytatja okoskodását -, mert ha nem indítom meg a mozgalmakat, az ország még több évekig alig érezte volna a változások szükségét, és ha nem gyűjtöm meg a szenvedélyeket, Kossuth Zemplén megyében egy közönséges ügyvédnek marad, vagy legalább izgatásai hasonlítani fogtak volna azokéhoz, kik koronként háborgatják a békés helységek nyugalmát, míg a hatóság figyelme rájuk nem fordul.

Széchenyinek ezen önvádja tetőpontra ér, midőn erősíti, hogy izgatásai korán és kedvezőtlen európai viszonyok közt történtek, s ha a magyar, nyolcszázados intézményeinek bátyái közé csendesesen bevonulva elvárandja vala a vihar végét, mely keresztülnyargalja e földrészt, utóbb szerencsés csillagzatok alatt, és sikerrel kezdetett volna az átalakuláshoz. Így pedig egyebet nem tőn, mint elvérzett, hogy a szlávoknak a német elem elleni harcát siettesse, azon nagy küzdést, mely - mint ő jósolja - a szlávok részére fog eldőlni; de mielőtt bevégeztetnék, Árpád nemzetének elszórt és elgyengült maradványait, az utolsó hazafiig s az utolsó történelmi emlékekig semmivé teendi.

Ezért szenved ő - így kiált föl egyik levelében - kimondhatatlan kínokat.

Mert, mint Banko lelke, emelkedik a földből ki Magyarország minden halottja; elébe lép hideg, vértelen arccal, s fenyegető kézzel mond átkot reá. Sőt maga a gyászba öltözött haza is

megjelen, s föltárván ezer sebektől vérző testét, bepörli őt az örökkévaló törvényszéke előtt. - A sok tanú kihallgattatott. Az ítélet ellene kész. S már mellette áll a démon, kire a végrehajtás bízva van, és neki mennie kell az örültek házából az elkárhozottak országába...

Íme a sarkpontok, melyek körül az egykori nagy reformátornak lélekbeteg gondolatai forognak.

Én csupán az elszórt, de egymáshoz tartozó eszméknek természetes kapcsait állítottam vissza, és kihagytam a tarka képeket, melyek az alvilági hatalmakkal kötött misztikus szerződésekre és a démonok ármányaira vonatkoznak. Egyéb különbség nincs előadásomban.

S be kell vallani, hogy Széchenyi saját közpályájának megbírálására örültségében választotta a legmélyebb kiindulási pontot.

Mert egy nép életével szerencsejátékot űzni nagy felelősséggel jár, akár talentumunk, akár önteltségünk a kockaasztal, és akár óvatosságunk, akár vakmerőségünk a kéz, mely a kockacsontokat kiveti.

Szerencsejátékra teszi pedig föl a nép életét az, ki a tömeget az újjáalakuláshoz vezeti, ki a nagyszerű változások indítványozójává lőn, és összetrombitálja egész Izraelt, hogy az ő vezérlete alatt induljon Egyiptomból Kánaánba.

Felségesek a szavak, melyeket Lamartine úr Toussaint Louverture szájába ad, midőn ezt mondatja vele:

...Quelle audace!

De prendre seul en main la cause de sa race;
De se dire: Selon que j'aurai résolu
Il en sera d'eux tous ce que j'aurai voulu!
Dans mes réflexions du mot fatal suivies,
Je pèse avec la mienne un million de vies,
Si j'ai mal entendu, si j'ai mal répété,
Le sens de Dieu - malheur à ma postérité!
Dieu ne sonne qu'une heure à notre délivrance!
Opprobre à qui la perd! mort à qui la devance!

Mózesről kezdve korunkig a polgárisodott és vad népek minden nagy reformátoraira egyaránt kiterjed Toussaint szavának értelme.

S a férfiakat, kiket áldás, és a férfiakat, kiket nemzetátok követ, itt csak egy keskeny tér választja el - azon tér, melyre e szó íratik föl: *siker*.

Aki korán lép a gyökeres változtatások élére és aki későn, már terveit semmivé tette, és terveivel együtt igen gyakran magát a hazát is.

Aztán a régi rossz állapot hosszasan fönn tarthatja az országokat, a századok óta megkövesült érdekek súlya és azon hagyományos politika által, melynek a tartós egyformaságban fekszik ereje; de az új állapotnak még nem elég nagy érdekekkel venni körül magát, hogy rossznak ne tekintessék; még nem elég óvatossággal pótolni ki a tradicionális egyformaság hiányát, hogy józannak ismertessék el; az új állapotnak legnehezebb föladata a szétdúlt régi érdekeket is saját ügye mellett szólaltatni meg, és anélkül, hogy szellemét változtatná, a hagyományos politika formáiba belenőni.

E szabály Európa államaira vonatkozik.

És kimutatja a történeti jogok közt a nagy reformátorok eljárásának nehézségeit és veszélyeit...

Már ami Széchenyi önvádját illeti:

Ennek vizsgálata itt csak annyiban jöhet elő, amennyiben eszméim vezérfonalául szolgálанд.

Széchenyi izgatásai Kossuth forradalmával annyira sem függenek össze, mint p. o. Husz vallásos újításai Lutheréivel; mert ezek mozgalmainak tengelye *egy volt*, míg ellenben amazoké az első érintkezési pontokbani találkozáson kívül *különböző*.

Széchenyi rendszere és modora egy önálló egész.

Kossuth rendszere és modora viszont egy önálló egész.

A kettő közt majdnem csak annyi kapocs van, amennyi a reform és forradalom közt, kivéven bizonyos felszínes tárgyalási formákat, melyek a gróf talentumához kevésbé valának méltók, s melyek tagadhatlanul folyhattak be, oly szenvedélyek felköltésére és ébrentartására, mikből Kossuth gyűlékony anyagokat készített.

De ily mellékes segély minden párttól és majd minden tekintélyes egyéntől nyújtaték Kossuthnak.

A reakció a tagadásnak, a reform a követelésnek mennyisége és formái által készítette, egyenlítővé ki s tette járhatóvá Kossuth pályáútját.

Az egész közélet és az egész irodalom osztozhatik, ha túl lelkiismeretes akar lenni, Széchenyivel az önvádlásban.

S ha ezt tenné, akkor lágyszívűsége miatt mind a magyar közélet, mind a magyar irodalom maga iránt igazságtalan volna.

Miért?

Mert Kossuth hatásának legnagyobb része a birodalmi és európai előreláthatlan viszonyokban feküdt.

Erre a sajtó úgy nem számíthatott, mint a megyegyűlés; Széchenyi úgy nem, mint a sérelmek vezérszónoka, Deák; Deák úgy nem, mint a visszahatas főnöke, Pálffy gróf; az 1840-ben amnesztizált politikai bűnös úgy nem, mint az 1837-ben fölötte ítéletet mondó törvényszék; a pozsonyi országgyűlés úgy nem, mint a bécsi kormány.

Szóval: Széchenyinek az általa megkezdett reformizgatások alatt elkövetett hibái csak akként folytak be a bekövetkezett konflagrációra, mint sok más tekintélyeké, ti. csonkán, meghatározhatlanul és nem eldöntőleg.

Hátravan magának az izgatás elvének kérdése, egészen különválasztva az izgatás modorában és eszközeiben becsúszott hibáktól vagy ballépésektől.

Érinteni fogom ezt is néhány sorral.

Tanácsos volt-e a nemzetet fölrázni apátiájából? Tanácsos volt-e egy, a szeretet miatt kérlelhetlen kéznek, egy politikai Ubaldónak az önismerés fényes pajzsát a magyar szemé elébe tartani, hogy beletekintvén láthassa lelkének arcát, láthassa helyzetének gyalázatját és az elaljasodást, mely erőfecsérlő és renyhe életének díja lesz? Tanácsos volt-e az agitációt megindítani, még ama veszély mellett is, hogy az eszmék iránya a szükséges pontoknál tovább vagy tévutakra fog vitethetni? Íme! itt a fő kérdés, tisztán, leplezetlenül.

Megvallom, eldöntése nehéz, vagy jobban szólva: nem annyira eldöntése nehéz, mint a kielégítő okoknak világos és egyszerű előadása. Mert a felhozott kérdésre határozottan csak néhány új kérdés érintése által felelhetünk.

E kérdések pedig a következők:

Feltartható volt-e a régi állapot?

Mutakozott-e elég kezesség az új állapotnak, a lényeges átalakulásnak békés útoni keresztülvitelére?

Volt-e a Széchenyi által képviselt iránynak plasztikus ereje, mely a sürgetett reformot élővé, tartóssá és gyümölcsözővé tegye?

Nem látszott-e az indítványozott új állapot azonkívül, hogy *benn* hasznos volt, *künn* európai szükségnek, azaz volt-e remény, miként az átalakulási kísérlet feltartóztatása vagy elfajulása esetében is, az eszme, mely a reformterv éltető és alakító szellemévé lett, nem semmisülend meg, hanem a legrosszabb történhetőség közt is, legfeljebb más formákat fog magára ölteni?

Ha e kérdésekben rejlő feltételek mind megvalának Széchenyi kezdeményezésének összegeiben, akkor izgatása tökéletesen van indokolva.

Ha pedig egy részük hiányzott, e hiány mértéke szerint vala az ő pályája is gyarló vagy vétkes.

Átfutok tehát a kitűzött négy kérdésen; mert különben is belőlük akarok jövődre reményt és e röpirat számára irányeszméket meríteni...

II

FELTARTHATÓ VOLT-E A RÉGI ÁLLAPOT?

Metternich herceg egy alkalommal így szólott Széchenyihez: nem kell könnyelmű kézzel a magyar alkotmányt, e régi és tisztos épületet illetni, mert ha egy követ kiveszünk belőle, az egész összeomlik.

Sok igazság vala ezen szavakban.

De észrevétele által nyilatkoztatott-e a herceg egyebet ki, mint hogy a régi állapotot maga is hosszasan fenntarthatónak nem hiszi?

Boldog isten! képzelhető-e a teljes mozdulatlanság rendszerének tartóssága oly időben, melyben Franciaország a 89-i forradalom emlékeit Napóleon és a dicsőség által sem tudta feledni, melyben a restauráció a júliusi napokat, a polgárkirályság a februári torlaszokat könnyűvé tette, melyben harmincegy elesett elég volt arra, hogy a legitimitás és kétszáz-negyven halott elég, hogy a királyság megbukjék? Miben tanúsította magát a konzerváció ereje Franciaországban? - És másutt, miként történt? Antwerp bombáztatása elég volt arra, hogy a bécsi kongresszusnak egyik fő intézkedése megsemmisíttessék. Svájcban a főnállót védő Sonderbund egy nevetséges kísérletnél mást nem tehetett annak gátlására, hogy e köztársaságnak európai rendeltetése lényegesen meg ne változzék. És Angliában, az eszélyes konzerváció történeti híré földjén, a parlamenti reform után, miként állottak a dolgok? A toryk, kiknek Fox és Canning rövid minisztériumain kívül igen hosszú idő óta hagyományos volt majd mindig kezükben a kormány, a Reform Bill megerősítésétől kezdve mostanáig kétszer ragadták meg az igazgatás rúdját. De minő sikerrel? *Először* száz napig sem bírhatták a hatalmat. *Másodszor pedig*, hogy megtarthassák azt, magokhoz voltak hűtlenek, és a whigek nézete szerint vezették a szigetkirályság érdekeit.

Csak ennyi jelenség is eléggé mutatja: minő eszméknek volt Európában túlsúlya?

A változtatási vágy uralkodék ama korban, midőn Metternich herceg Széchenyit intette, hogy a régi és tisztes magyar alkotmány épülete a szellem érintéseitől kíméltesse meg.

De hihető volt-e, hogy meg fog kíméltetni?

Gondolható-e, miként az európai koreszmék és korszükségek keze egy követ sem veend ki a magyar közjog gót épületéből, holott mint az ellenállás csekélységéből látszik, a konzervációnak nem volt világhatalmi ereje?

És maga Metternich herceg, ki pártjának egyik legbölcsebb és kétségkívül becsületes vezére volt, mi módon folyt be Napóleon legyőzésére, az 1815-i kötmények létesítésére, és 1815-től kezdve 1848-ig az európai viszonyok és Németország ügyeinek vezetésére?

A lipcsei napokat az alkotmányos szabadság ígéreteivel vívatta ki.

A reakciót nem merte megnevezni, midőn rendszerezte.

Míg a laibachi és töplici királygyűlésekben az újítások ellen tervek készültek, támadtak Németországban az alkotmányok, vagy nyertek szabadelvűbb kifejlődést.

Míg az 1815-i európai állapot konzervációja tűzetett célul, ezen bár nem régi, de tisztes épületből szorgalmasan hordattak el az ékkövek. Ha az abszolutizmus feszített ki egyet közülök, örvendett a herceg-miniszter, ha a szabadelvűség tevő, békén tűrte.

S végre még az is kérdés alá jöhet: miben volt hajlamai dacára is Metternich konzervatív?

Kérdés alá jöhet: vajon nagyobb újítási hajlam mellett nem lehetett volna-e többet a régiből megtartani?

Azért nem védtétek jól a közbékét, mert nagyon óhajtottátok.

Nem szándékoztam a herceg politikáját ócsárolni.

Csak annyit kívántam mondani, miként minden látszatos ereje mellett oly gyöngé volt a konzerváció érdeke Európában, hogy a veszélyes időkben doktrínáit dezavuírozta, a nyugodt időkben pedig engedte tanai alól a geográfiai és erkölcsi terepmokot rendre elvétenni. Mintha életszabálya lett volna: *propter vitam vivendi perdere causas*.

S midőn ez így történt, hogyan lehetett képzelni, miként a magyar alkotmány régi és tisztes épületéből nem fognak a kövek kihordatni.

Württemberg, Baden, Hessen-Kassel és a német apró hercegségek a Bund felügyelete alatt vagy elnézése mellett nyernek oly alkotmányokat, melyek bár gyöngék a kormánnyal szemben, de a demokráciára fokenkénti átmeneteleket készítenek; és aztán higgye komolyan valaki, hogy Magyarország állandólag megmaradhat oly alkotmányos stabilizmusba kövesülve, mely a nemességen kívül semmi elemmel nem bír?

Egy rokokó az új divat közt!

Egy petrificatum a mozgó életben!

Nem volt-e ez ábrándja a különben hideg belátású státusférfiúnak?

De ti ellenvethetitek, hogy Magyarország majdnem hermetice vala a külföldtől elzárva. Ferenc császár uralkodása alatt csak az újításoktól rettegő országokba volt szabad a magyaroknak utazni. A külföldi egyetemek közül legfeljebb a marburgi és berlini jelöltetett ki mint olyan, hová a szakemberekké készülő protestáns ifjak tanulni mehettek. A kereskedelem és ipar által hazánk semmi érintkezésben nem állott Nyugat-Európával. Bécsig terjedt minden viszonyunk. Alkotmányunk is oly kevésbé hasonlíta a világesszmék közjogi teremtményeihez, hogy éppen ezért a szabadságról más fogalmaink valának, mint az idegeneknek, s követ-

kezőleg a nagy izgatások nélkül a külföldi eszmék alig tolokodtak volna hozzánk be. A 89-i forradalom irányainak is ami kevés hatásuk vala a 91-i országgyűlés szellemére, egyedül József császár reformszabályainak és újítási viszketegének tulajdonítható. Ha József az ősi alkotmány szerint uralkodik, akkor az idegen eszmemozgalmakból semmi nem megy a Lajtán át. Szintűgy ha Széchenyi nem nyitotta volna meg a merész izgatók sorát, ámbár Metternich herceg a haladás szellemének sehol Európában ellentállani nem tudott, mégis a magyar alkotmány régi és tisztos épületét a változtatásoktól megóvni lehetend vala.

Én ezen ellenvetésteknek fontosságot nem tulajdoníthatok.

Miért?

Mert a történészet megcáfolja.

Vegyétek például fel Törökországot.

Ha intézmények, tilalmak és zsarnoki szigor által kínai kőfalat vontatok volna is hazánk és Nyugot-Európa közé, mégsem támadhat vala akkora meghasonlás szokásaink, fogalmaink, társaséletünk, alkotmányunk és polgárisodásunk tekintetében, mint amekkora a világmívelt-ségtől az oszmán birodalmat különválasztja.

És mégis mi történik Isztambulban?

A minisztérium élén egy reformátor áll.

Amióta a janicsárok megsemmisítették, a visszahatás politikáját nem meri senki a kabinetbe vinni.

Már egymás után két szultán sodortatott az idő szelleme által.

És hová?

Az újítások azon örvényébe, mely a félholdat elnyelni fogja.

Tudjátok, hogy a török állam jogainak minden özvegével a Mahomed vallás számára volt készítve.

E vallás ellensége a keresztény hitnek, s a védszárnyai alatt támadt fogalmak ellentétei a keresztény polgárisodásnak, az európai eszmeirányoknak.

És dacára az oszmán nép érdekeinek, dacára az iszlám kizárólagos követeléseinek, Resid basa a betolult nyugat-európai nézetek szerint akarja újjáteremteni a török birodalmat.

A megindított reformoknak előrelátható eredményei következők leendenek:

A vallások jogegyenlősége,

mit kísérni kell

A politikai jogegyenlőségnek,

mit aligha nem egészítend ki

A nemzetiségek egyenjogúsága.

A két első pont által már valószínűleg, a harmadik pont hozzájárulása után pedig menthetetlenül vége van az európai török birodalomnak, melyet százötven év óta már csak a nagyhatalmak féltékenysége tart fön, de amelyet a reformok győzedelmével többé a diplomácia sem lelkesíthet fel semmi prométheuszi szikra vagy gyógyszerári mósusz segítségével.

A greko-szlavizmus győzedelmeskedend a számra csekély ázsiai nemzeten.

A keleti görög hit meggyilkolandja az iszlamizmust, mely a keresztény polgárisodást sem magába olvasztani, sem magából kilökni nem alkalmas.

Csodálatos játéka a sorsnak!

1452-ben egy erőyes barbár nép beveszi Constantin fényes városát, s az elpuhult műveltség maradványait, néhány száz kibujdosott tudós és művész vándorbotjával együtt átviszi Olaszországba s a nyugoti római birodalom romjaira épült új államokba. Itt azon ismeret- és ízlésöszev, mely keleten már megszűnt volt termékenyítő lenni, zilált töredékei által is új életerőt önt a fiatal műveltségbe. Magasabb lendületet nyernek az elmék az ógörög irodalom terjedésével. Az ízlés formákban és eszmékben változik. A reneszánsz kora földelül. A vizsgálódó szellem diadalai egymást követik, s a nyugot-európai polgárisodás alapjai megvettetnek. Telnek az idők viharban és béke közt; de mind a csend, mind a háborgás, a vallásos és politikai küzdelmek, a tudomány és fegyver hódításai, a kereskedők árukötegei s a szobájába zárkózott bölcs lámpaolaja egyaránt készítik s egyenlítik ki a győztes civilizáció útját, míg végre az ott is, honnan kiűzeték, regeneracionális szükségeket teremt, kezd tódulni *keletre*, követeli vissza jogait, hogy midőn hozzá mint nemtőhöz segítségül folyamodik, elgyöngítse, sőt megbuktassa azon nemzetet, mely által háromszáz évvel ezelőtt száműzeték.

Sajátságos neme a *vendetta traversának*.

De az eszmék, melyek leveretnek, többnyire megbosszulják magukat azokon, kik rajtok nem az eszmék által diadalmaskodtak.

És Törökország, bármekkora veszéllyel jár, kénytelen a régi állapotból kilépni. *Trahunt sua fata nolentem*.

Hite, kormányrendszere, szokása, fogalma a szabadságról és a társadalmi viszonyokról, nem hasonlított a nyugot-európaihoz, s mégis lehetetlen volt a polgárisodás azon elektrikai láncát kezével nem érintenie, mely közös rázkódásokat idéz elő, és noha nem egyenlőket és egyidejűket, mint a természettani, de szintén kimaradhatlanokat.

Ha tehát még a török is alapjogainak régi és tisztos épületéből szedegeti ki a köveket, sikerülhetett volna-e csupán Magyarországot úgy izolálni a világeszméktől, hogy Metternich herceg tanácsa teljesedhessék?...

De én meg akarom engedni, miként igen sokra számítottam az európai koreszmék kényszerítő erejét.

Vegyük azt, ami nem hihető, tényként föl.

Képzeld, hogy az Európában naponként terjedő alkotmányos és demokratikus nézetek, a mi feudális és arisztokratikus jogszerkezetünket, ha az az önvédelemnek minden régi eszközeivel bír, még hosszas időig nem tudták volna lerombolni, sőt megingatni sem.

De arra, hogy „avita constitutiókn” hajdani ruganyosságából legalább annyit, mennyi a szervezetben fekszik, az új eszmék árja ellen igénybe vehessen, előttem mellőzhetlen feltételnek látszik az alkotmánynak a kormány általi szigorú konzervációja.

Azonban a herceg-miniszter a magyar jogviszonyok irányában hosszas mindentevősege alatt volt-e valaha konzervatív?

Soha.

1791 óta visszaállított közjogunk majdnem oly szorgalommal romboltaték, mint II. József alatt, midőn elvileg sem volt elismerve.

Az irány vala különböző, nem a tény.

A herceg kormánya, kivált a francia háborúk bevégződése után, a sérelmek halmazát gyorsan öregbíté.

Országgyűlések nem kezdettek tartatni.

A megyei autonómiának csak dűledékei állottak még fönn csonkán, dísztelenül.

A kormányzás és közigazgatás minden lényeges része hihetetlen gyorsasággal költöztetett Bécsbe át.

Még az ügyfolyam sem tartá meg egészen eredeti természetét.

S az állami hatalmak köre annyira összezavartaték, hogy a kényuraság minden kór jelenségei szintúgy mutatkoztak hazánk földjén, mint ha alkotmányunk csupán mítosz volna, mely nem arról szól, amiben a most élő emberek hisznek, hanem arról, amiben a már rég elhamvadottak találták egykor föl megnyugvásukat.

Maga azon tény, mely 1823-ban az ellenzéket mint pártot regenerálta, éppen egy alapkő kifeszítése miatt támadt, melyet a kormány a mi közjogunk ősi és tisztos épületéből elvitetni szándékozott, hogy a régiségek tárába tétethessék.

Értem az adómegajánlás országgyűlési jogát.

Így tehát Metternich herceg, midőn kérte Széchenyit, hogy ne illesse könnyelmű kézzel a magyar alkotmány épületét, mert ha egy követ kiveszen belőle, az egész összeomlik, ugyanakkor ő már igen sokat elhordott a szükséges boltívekből, sőt ékkövekből is.

Destruktívabb többé alig lehetett valaki irányunkban, mint éppen az európai konzervatív párt vezére vala egészen 1825-ig.

Egyáltalában a bécsi kongresszus után a politikai pártok saját maguknak voltak legnagyobb ellenségei, s mert elveikhez hűtlenek, önvédelmökben is gyöngék lettek.

Minden szélsőségnek akadt barátja. A rombolást ki-ki szerette. Csak a fennállónak oltalmazására nem vala szándék.

A pártok pedig amely jelszót fölvettek, legelőbb azt tapodták lábbal.

A *konzervatív* nem védte a status quot, sőt azt gondatlanul és minden eszközökkel rombolta, egy eszményi állapot előidézése végett, melyet ő a reakció teljes győzedelmének nevezett.

A *reformer*, kinek föladata volt folytonos fejlesztés által tenni tartóssá és tökéletesebbé a létezőt, többnyire oly vágyak és eszmék tengelye körül forgott, melyek éppen a létező erők és akadályok számba nem vételét árulták el.

A *radikál*, ki gyökeresen akart javítani azért, hogy az állam és társadalom mostani fogalmai megmentessenek, gyakran lelte magát ama téren, hol éppen e fogalmak megsemmisítése rendszerezeték.

Minden európai párt - kivéven Angliában - összeesküdött a fennálló ellen, melyet oltalmazni ígért.

Minden párt megszűnt öntudatában történelmszeti lenni, de egyik sem emelkedhetett filozófiaivá.

És ezen határozatlan helyzetben az egyének meggyőződéseiket, a doktrínák erejüket elvesztették.

És hogyne omlott volna egy rázkódásra össze a status quo, melynek sok szuronya, de igen kevés barátja volt!

Úgy látszik, a pártok, mint a nemzetek és egyének midőn megvénülnek, második gyermek-ségöket élnek.

És úgy látszik, a harminc évnél tovább tartó európai béke alatt a szabadság és közvagyonosodás növekedett ugyan, de a régi pártok elviseltettek, szétmállottak és történeteseti pályájukat bevégezték.

E nézetem inkább kimentí, mint vádolja Metternich herceget azért, hogy ő vala, ki alkotmányunkból Széchenyi fellépéséig oly sokat rombolt le, miképp már igen nagy romanticizmus kellett, hogy valaki a düledékekért föllelkesedjék, és igen kevés előrelátó ész, hogy bátorságosabb lak építéséről intézkedni ne kívánjon.

Ha pedig visszagondolunk nemzetünk múlt napjaira, - látni fogjuk, miként II. József uralkodása óta, bár kevesektől sejdítve, de kétségbehozhatlanul az elmékben és a magyar nép társadalmi viszonyaiban oly forrongás indult meg, mely a politikai átalakulásokat szokta megelőzni és előidézni. És ha a herceg-miniszter nem lett volna is ősi közjogunk szüntelen ostromlója, azon forrongás, melyre most célzok, a régi rendszert szintén és többnyire diadalmasan megtámadandja. Akik ti. az eszmék történetével foglalkoznak, már rég átlátták a szoros kapcsolatot, mely a nyelvújítást a politikai változtatásokkal összefűzi. Ahol egy korhadt vagy fejletlen nyelvet megrohan a neologizmus, és nagy küzdelmek közt gyökeresen átalakít, ott már a politikai haladás vagy tespedés kérdése, a filológiai forradalom sikerében eldöntve van. Mert a társadalomnak titkos meghasonlásban kell lenni a létező állapottal, és szokatlan ruganyossággal kell bírnia, ha egy nyelvforradalom elég éber és vizsgálódó főt találhat, oly újításnak rendszerezésére, megkedveltetésére és keresztülvitelére, mely a haszonvágyat nem veszi igénybe, az önzésnek kevés kielégítést nyújt, a hiúságot pedig előre megfosztja a színpadi tapsok és csillogó népszerűség reményétől. Midőn Révaitól kezdve a tudós társaság megalapításáig annyi talentum, mely más munkakör által vagyont és elismerést szerezhetett volna, választotta pályatársul a szűkölködést és pályacélul a nyelvtisztítást, midőn a neologizmus rajongással köszöntött be, a szekták egész gyűlöletével küzdött a más véleményűek ellen, éveken át visszanyomatván nem gyengült, a közönségtől kigúnyoltatván nem csüggedt, és végtére a makacs harc alatt teremtett irodalmat, mely nem méltányoltaték, és az irodalom iránti közönyt hasonló átalkodottsággal túrvén, teremtett közönséget, mely kizárólag csak az újjáalkotott nyelv formáiban fogadta el az eszméket, és a régi szabályok hangján szóló gondolatoknak magához semmi bejáratot többé nem engedett; midőn ezen rendkívüli harc teljes diadallal bevégezteték, hihető volt-e, hogy a régi állapot semmi más teren megtámadtatni nem fog, és a közvélemény, mely már egyszer tiltakozott az ő eszmék ellen, lemond a vizsgálódó szellemről, és az ítészét fáklyáját kezéből eldobván, kiáltani fogja: *szemeimnek, melyek látni kezdetek, nyugalom kell és sötétség?* Én ilyen lélektan elleni manifesztációra sehol a nemzetek életében nem találtam. Mindenütt, ha nagy forradalom indíttatik a nyelv ellen, az a társadalomnak az új eszmék és új szükségek iránti fogékonyságát jelöli ki. Mindenütt, hol a neologizmus győz, az új szavak, szókötések és nyelvszabályok által annyi eszme oltatik a társadalomba - a harc közt pedig, mely a nyelvújításért folyt, annyi gyarapodást nyert a közszellem, annyi erélyt és éberséget az ítészét, annyi vizsgálódási hajlamot az irodalom, hogy nem sok idő múlva az egész társadalom fogalmai, kívánatai és világnézetei gyökeres reform felé sietnek, és viszont kevés évek múlva a társadalom átalakulásának úgy folyama az állami formák és jogszerkezet átalakulását mellőzhetetlenül előidézi.

Ily szoros összefüggésben van a nyelv reformja az irodalom reformjával, az irodalom reformja a társadaloméval, a társadalom reformja az államéval.

Ezt a felfuvalkodás emberei ritkán szokták észrevenni, de magas lenézésük által még sohasem akadályoztatták meg.

A francia klasszicizmust leverte az új iskola. S mihelyt a régi írmódor a nyelvben és az eszmék kezelésében változott, másokká lettek magok az eszmék, és az eszmék által a társadalom is, mely végre a restaurációt megbuktatta a júliusi királyság számára, a júliusi királyságot

a februári eredményekért, s mostanig sem fejezte be az állam átalakítását; de mindaddig pihenni nem fog, míg ha a határon túlment, történetesebb, ha innen maradt, eszményibb alapokon nem hozza az államot saját magával összhangzásba.

A nagy példa után egy kisebbet említek.

Midőn a magyar ellenzék befolyásának tetőpontja felé közelgett, két oldalról jelentkeztek nemzetiségünk ellen tetemes mozgalmak: a *Kárpátaljáról és a Dráva mellől*.

Kezdetben alig lehetett megmondani: a lutheránus papok vagy a veres sipkások izgatásai bírnak-e több bensőséggel.

A hang egyaránt ingerült volt.

A visszahatás eszközei majdnem egyenlőknek látszottak.

A tót elégületlenek szellemi támpontot a csehországi szláv pártnál találtak; az illírek ehelyett Horvátország municipális jogait reméltették ellenünk fordíthatni.

Miután pedig a horvát közgyűlések nyelve latin volt, miután a vörös sipkások Horvátországban kisebbségben és a vagyonsb osztály előtt gyanúsok valának, miután a szlavóniai megyék egészen magyar lábra voltak téve, valóban az illírek támaszát, melyet az intézményektől vártak, alig lehetett többre becsülni, mint ama szellemi segédet, melyet a lutheránus papok Prágából hoztak át.

Ily körülmények közt, első tekintetre nem mutatkozik mélyebbnek a Drávánál, mint a Kárpátnál az érdekeinkkel meg hasonlítás.

Az idő azonban a különbséget hamar kifejtette, vagy ha az ismeretes eredményeket más okokból származtatjátok le, akkor legalább annyit vagyok bátor állítani, hogy néhány évek alatt még határozottabban és félremagyarázhatatlanul kifejtetni fogja.

A tót, mint tudjátok, kísérte a magyar jó és balsorsában. Oszta lelkesedését és tévedéseit. Ugyanazon jelszavakra hevült fel, melyek a magyar keblét lángra gyújtották, és ugyanazon jelszavaktól fordult vissza, melyekben a magyar saját terveinek vagy jogainak megtámadását vélte hallani. A lutheránus papok izgatása, mint a gyors záporosó, nagy zúgást okozott, de alig hagyott maga után nyomot. A forradalom lecsendesülése sem változtatott a Kárpát-vidéki hangulaton. S bizonyosan a legnehezebb feladatok egyike volna a tótokat rövid idő alatt tőlünk állandólag elidegeníteni. Miért? Mert ők századok óta velünk összekötve lévén, az államnak egysége rendre a társadalom azonosságát idézte elő. Az érdekek és a fogalmak meg hasonlítása már ezentúl csak egy erős tót irodalom által történhetné, mely a nép sajátságait, szokásait és nyelvét kifejtene, mely az intelligenciát magához ragadván a Kárpát-melléki törekvéseknek más erkölcsi és földtéri központokat teremtené, mint melyek az alsóbb vidékéké. Mindaddig, míg egy belső kiforrás által a tót társadalom nem vált új alakulásokat, a kedélyek komoly elidegenülésétől tartani alig lehet, még akkor is, ha a közigazgatási formák különbözni fognának nálunk és náluk. S viszont, ha a közigazgatási és közjogi régi kapcsolatok épen maradnának, de egy megtisztított tót nyelv és nemzeti irodalom korlátai emeltetnének közinkbe, már e tény által az új eszme- és érdekirányok a társadalmat annyira megváltoztatnák, hogy a tót nép barátunk és szövetségesünk lehetne ugyan, azonban a közjogi és közigazgatási szoros egység és teljes összeolvadás mellett őszinte rokonszenvet aligha tanúsítana. Számára formák kellenének, azon sajátságainak megfelelőek, melyeknek öntudatához az irodalom által jutott.

Ekként vagyunk jelenleg a horvátokkal.

Ott Gaj és vörös sipkásai a magyar szellem ellen a neologizmus zászlóit tűzték ki, és bár kisebb idomokban, szintazon erkölcsi visszahatást rendezték, mellyel II. József germanizá-

cióját megbuktatták nyelvújítóink és dalnokaink, ezen külszínre legszelídebb, de hatásra nézve a legfélelmesebb izgatók. A mi táblabíráink jámbor egyszerűségükben nem is gyanították, hogy ahol hosszas álmokórság után rögtön sok új szó terem, és sok dal készül, ott bizonyos nyugtalan törekvés oltatik a kedélyekbe, mely az irodalom terjedésével párhuzamot tartva, reformvággyá és átalakulási törekvéssé magasodik. Ki gondolt nálunk az illír nyelvre? Ki tulajdonított fontosságot ama szeszélyes vállalatnak, melynek célja vala a déli szláv dialektusokból egy szabályos irodalmi nyelvet állítani össze, és azt a szellem királyi hatalmánál fogva, a népre oktroirozni? És ki hitte nálunk, hogy ezen filológiai harc a közjogi viszonyok szétrombolására gyűjti az erőt, fejtí a vágyakat, fegyverzi fel az észet, gyűjtja meg a szenvedélyeket? Bizony kevesen fogták föl a magyarok és horvátok közti verseny okát akkor, midőn azt vagy elnyomni vagy kiegyenlíteni lehetett volna. És az idő megmutatandja, miként a Dráván és Száván túl fekvő vidékek irodalmuk által végképp szakítottak a múlttal, és önállóvá tettek a jövőre nézve. Nekik magukból és nemzetiségük alapján kell kiformni. S műveltségök lényegileg különböző leendvén, mint a német vagy magyar polgárisodás, természetes, ha a társadalomban oly sajátságok fognak feltűnedezni, melyek kifejeztetésüket az intézményekben is követelik. Ez mellőzhetlen. A horvát, ha a februári forradalom ki sem üt, Magyarországgal viszonyát több vagy kevesebb küzdelem után, nemzeti alapokon rendezte volna. A horvát valamint most már a múlta egészen vissza nem térhet, úgy egy birodalmi összpontosítást is egészen el nem fogadhat anélkül, hogy nemzeti öntudalmát meggyilkolja. Szomorú-e ez reánk, magyarokra vagy a germanizálókra nézve? - nem kérdelem. Elég tudnom, hogy tény, melyet megváltoztatni nincs senki hatalmában.

Kimutattam azon összefüggést, melyben állanak a nyelvújítási és irodalmi mozgalmak a politikaiakkal.

Összevonom tehát okoskodásomat.

Miután nálunk a neologizmus győzött, elmaradhatlan volt a köz- és magánjog körüli izgatás. Miután az irodalom szakított a régivel, semmi csoda, ha új színezetű eszméivel és írmodorával nem szegődött az avas és rothadó állami formák panegirikusává - semmi csoda, ha a képzelem és kedély virágait egyébre is tudta használni, mint illatszész-készítésre avégett, hogy az éles szaglász emberek is a tespedés mefitikus legét magok körül ne érezzék.

És Metternich herceg csak akkor hihette volna, hogy a korszellem nem fog a *magyar alkotmány régi és tisztas épületéből* köveket kisedni, ha József császár Mária Terézia politikáját követi, ha Révait Verseghe leveri, ha Dayka és Csokonai korában Tinódi és Gyöngyösi mintái szerint készülnek a versek, ha a debreceni grammatika elfogadtatást nyer, a Mondolat írója miatt Kazinczy tönkrejut, Vörösmarty oly elegáns latin verseket ír, mint Janus Pannonius, és a magyar akadémia helyett a törvényhozás által egy gazdagon díjazott társaság alakul akár az archeológiára, akár a természetismeretre vagy valami szaktudományra, mely a felvilágosodást a maga rendes útján előmozdítja ugyan, de a hazafisággal, a közvéleménnyel és a tömeg kedélyének felvillanyozásával szoros kapcsolatba nem hozhatatik.

És végre, hogy a homályban és elismertetés nélkül, de óriás sikerrel küzdő írók szobájából a gyűléstermekbe vezessen olvasóim figyelmét, legyen szabad kérdenem: ugyan mi okból képzelhette a herceg-miniszter, hogy miután ő az ősi magyar alkotmány köveit az abszolutizmus számára szedegette, szintén nem fog a kőhordás, habár más irányban, *akkor rögtön megkezdődni, mikor a herceg politikája ellen egy komoly opposzió rendeztethetik?*

A dolgok természetéből semmi oly bölcsélet nem vala kivonható, mely a herceg e nézetét igazolhassa.

Sőt én azt hiszem, hogy a gyors változtatásokra a kocka már el volt a táblabíró világ számára is vetve, miután az 1823-i kormányssabályok és törvénytelen fellépések a megyékben a

kedélyeket mozgalmakra izgatták, miután 1825-ben a kormány saját eljárását nyilvánosan hibáztatta, miután az 1825-i országgyűlésen egy tömör ellenzék alakult, mely a konzerváció terére lépett, és annak fegyvereit ragadta kezébe, miután a kormány sem arra eléggé kegyetlen nem vala, hogy e mozgalmat csírájában széttapodja, sem arra eléggé előrelátó, hogy bevallván tévedését, egyszersmind az alkotmányos konzerváció szerepét komolyan és híven elvállalja, és megtámadóinak erejét saját politikájának szigorú törvényessége által elvegye.

Elmélkedjünk a kérdésről is.

Akármit dicsérjük a rendszeret, a kormányzás nem népszerű tény. *Keleten*, hol a despotizmus uralkodik, senkinek sem jut eszébe vitatni, hogy a kormányzás, csak magában véve, a rendkívül népszerű foglalatosságok közé tartoznék. Voltak igazságszolgáltató *kalifák*, kiket megénekelt a dalnok, megáldott a tömeg, s kiknek magas egyénisége a szegény és gazdag által teljes elismertetést nyervén, a népszerűség malasztját árasztá a kormányon ülő személyről a kormányzás fogalmára. Voltak nagy hódítók, kik nevökhöz kötötték a dicsőséget, s félisteni tetteikkel annyira felvillanyozták a kedélyeket, hogy érettek nemcsak a rendnek jótekonny, de a zsarolásnak vérlázító uralkodása is kellemesnek találtatott. Szóval: az egyének által gyakran vált népszerűvé a kormányzás eszméje. Ez egyik oldala a dolognak.

A másik oldala pedig az, hogy a kormányzás mint tény népszerűvé lön, hol valami rajongó vagy a kedélyre élénken ható eszmével forrasztatott össze, és e népszerűséget csak a legsúlyosabb okokból veszthette el, míg az eszmének, mely által emeltetik, varázsa nem csökkent. - Hogy példáimmal csupán keleten maradjak, ilyen eszme volt a vallás. A teokrácia, meddig a tömeg vakbuzgósága tartott, népszerűséggel gazdagon ellátta a kormányzást, Egyiptomban és Júdeában. Azon vélemény, hogy Mahomedről égi rendelkezések útján szállott a hatalom Alira s ruháztatik ivadékaikra át, megaranyozta a kormány rúdját, s megcsókoltatta, mint szentséget, annak büntető vesszőjét is. És valamint a montenegrói Vladika jelenleg is az igazgatásban elkövetett hibáiért kevésbé gyűlöltetik, mint ha ugyanazon egyén egy hasonlólag vad népnek lenne csupán polgári kormányzója, szintúgy kétségtelen, hogy a *jus divinum* régi eszméje és a szoros értelemben vett legitimitás, míg az a kedélyekbe oltott doktrína marad, míg a szívgerjedelmekkel viszonyban áll, annyira befoly a közhangulatra, hogy a kormányzás tényét magát igen könnyen alakíthatja népszerűvé.

Ezek mind megfoghatók, mind elvitathatlan igazságok.

De a *konstitucionalizmus* több hivatalos költemények közé azt is felvette, miként a kormány mint eszme, és a kormányzás mint tény szintoly népszerű, minő az ellenzés eszméje és az ellenzéki pártműködés. - Ez képtelenség.

Nem mondom, hogy az állam valaha nem nyerhet alapokat, melyek mellett az ige testté válhat.

A tökély útjai beláthatlanok.

Ami ma tündéri ábránd, talán egy század múlva untató mindennapiság, hideg próza lehet.

Azonban most még bizonyos, miként üres fikciónál nem egyéb azon konstitucionális állítás, hogy a kormányzat a népszerű működések közé tartozik.

De miért nem veszik ezt közönségesen észre?

Mert a kormány a nagy politikai pártok közt rendre változik;

mert egy kotériát sem üldöz azon átoksúly, hogy örökké kormány legyen, mint a Turn-Taxis család, örökös postamester;

mert a parlamenti változó többségek kénytelenek átvenni a tárcákat, hogy a népszerűséget, melyet mint ellenzék szereztek maguknak, a kormányra investálják, mígnem e fukarul gyűjtött vagyon szemlátomást kezd apadni;

mert a tekintélyes ellenzék, a kifejtett képviseleti rendszerrel bíró országokban nem mer csillogó tervekkel, csábígéretekkal és szenvedélyeket gyújtó szónoklatokkal járni a népszerűség után, félvén, miként majd szaván fogják, galléron ragadják, és felültetik a kormánypolcra, hogy teljesítse hát ígéreteit. És így az ellenzék önmérséklése által mérsékli a kormány népszerűtlenségét.

Röviden kimondva: a konstitucionalizmus, a pártok kölcsönös kímélete és kölcsönös elviseltetése által igyekszik a kormányról elhárítani azon természetes ellenszenvet, melynek fejlődését régebben az igazgatás tényeivel összekötött teokráciai, jus divinumi és legitimitási eszmék korlátozták.

Így fogván föl a kormányok állását a kormányzottak irányában, nem volt-e kétségtelen, hogy egész Európában Magyarország vala azon hely, hol az *ellenzésnek, ha rendszerezetetheték, majd minden fáradság nélkül a legnépszerűbbé kellett lennie, még akkor is, ha a bécsi minisztérium soha a törvényesség ösvényéről le nem lép?*

Mi ti. alkotmánnyal bírtunk.

Ausztria nem.

Mi, bár földtérileg a birodalom középpontjául jeletteténk ki, valósággal a monarchiának örökké csak mellékrészei valánk.

Ausztria pedig még akkor is, midőn II. Ferenc a római császárságot letette, és Németország francia gyámság alá vonult, szintűgy tekinteték a monarchia fő részének, mint azon fényes korszakokban, midőn I. Ferdinánd igényeit V. Károly óriás befolyása támogatta, vagy midőn II. Ferdinánd, jellemének makacs következetessége által, Németországot a teljes fölbomlástól megmentette, és vállain a katolicizmus ügyét egyedül tartotta.

Ezen helyzetből következett:

hogy a birodalmi kormányzásra nem adhatott irányt Magyarország alkotmányos léte,
s hogy az irányt egyedül Ausztria abszolutizmusának kellett megadnia.

De a magyar, bár Európa legmonarchikusabb népeihez soroztaték, sohasem volt oly értelemben royalista nemzet, hogy meggyőződésében az igazgatást az uralkodással azonosítsa, és az uralkodás alapjául egyedül az isteni jog eszméjét tekintse. Szent István koronája képviselte a hűséget az uralkodóházhoz és a hűséget a közjogi szerződményekhez. Benne a fölkenetés és az egyezkedés, a legitimitás és alkotmányosság központosultak. Clenodium volt és okirat.

A magyar, akár olvasta, akár nem Montesquieu-t, sohasem tudta összevegyíteni a királlyal a kormányt.

Ellenben az osztráknak sem közjogában, sem néptudalmában nem vala e különválasztás definiálva.

A magyar képzetében semmi sem, az osztrákéban a császári tekintély varázsa fedte az igazgatást.

Az ausztriai kormányelvekből folyt, hogy a minisztérium még azért nem változott meg, mert népszerűtlen volt.

A magyar alkotmányelvekből folyt, hogy a birodalom hiányának a kormány változását kelle maga után vonni.

Azonban, mint mondtam, a birodalom ügyeinek vezényletében az örökös tartományok adtak irányt.

Tehát a birodalmi minisztérium, az abszolutizmus érdeke szerint, állandólag a herceg-miniszter elnöksége alatt volt.

Amíg ő él, örökké miniszter leend, midőn pedig meghal, következni fog helyébe más állandó miniszterelnök, ki a kegyelemvesztés esetén kívül semmi körülmény által nem zavartathatik a hatalom élvezetében; ezen hit uralkodott szintűgy az alkotmányos Magyarországon, mint az abszolutisztikus Ausztriában.

Metternich herceg elég szelíd kormányvezér és eléggé mocsok nélküli jellem volt arra, hogy kezei közt a hatalom gyűlöltté ne váljék oly nemzetnél, hol a jus divinum a kedélybe van oltva, hol az uralkodás és igazgatás nincsenek sem a vélemények, sem az intézmények által elkülönítve; azonban e föltételek többnyire hiányzottak Magyarországnak szilárd de alkotmányos royalizmusában, mely az Árpád-ház legvallásosabb fejedelmei alatt sem engedte a királyi hatalomnak a pápa kezéből elfogadását, mely a XV. század végén már elméletileg is másnak tekintené az uralkodást és kormányzást, mely az alattvalói hűségnek ragyogó példáit adta, de minden koronázást szerződésekkel és kölcsönös kötelezésekkel hozott kapcsolatba.

Nálunk azon tapasztalat, hogy a minisztérium élethosszai hivatal, éppen nem kedvezett a kormányon ülő egyén népszerűségének.

Aztán, ha e szempontot mellőzzük is, nem hitte-e minden magyar, hogy valamint a birodalmi minisztérium, az ausztriai abszolutizmus érdekeire támaszkodva, állandó hivattalá vált, szintűgy csak az udvari párt képviselője, azon sem eléggé törvényes, sem eléggé független, sem eléggé kiszabott hatáskörű fiók-kormány, melyet a „magyar udvari kancellár” személyében állított elő a tények hatalma?

Nem hitte-e minden, hogy hazánkban akárminővé alakul a közvélemény, és akármily színű diétai többség fejlődik, még a magyar kormány élére is kizárólag csak egy párt tekintélyei emeltetnek?

Bizonyosan senki nem gondolt arra, miként ha az ellenzék fogna győzni, akkor kötelessége leend nézeteinek helyességét a kormányzásban szerzendő babérokkal bebizonyítani.

Következőleg helyzetünknek veszélyes sajátsága volt: hogy

a magyar alkotmányos eszmék miatt a kormányt az uralkodó jus divinumából ömlő dicskör nem sugározhatta körül,

az osztrák abszolutisztikus eszmék miatt pedig sem a birodalmi minisztérium nem vala személyzetében változó, sem a magyar kormány nem mehetett rendre a diétai többségek kezein át.

Tehát az abszolutizmus szellemében rejlő kegyeletek szintűgy nem védhették a kormányt a népszerűtlenségtől, mint a konstitucionalizmus kellékei, ti. a pártok kölcsönös kímélete és elviseltetése.

Nálunk mihelyt az ellenzék rendszerezte magát, nem félhetett többé a népszerűtlenségtől. Az övé volt a negáció egész tere, az övé a követelések és eszmék bejárhatatlan mezeje. A jogbölcselet minden paragrafusával üldözhetette a kormánypárt nézeteit. A vágyak és remények minden húrjain szólhatott a kedélyekhez. Hibáztathatta a közigazgatás és közkezelés oly tényeit, melyeket maga is mint kormány ismételt volna. Követelhetett oly jogokat, melyek őt is mint kormányt megakasztották, elzsibbasztották, nullifikálták volna. - Míg az angol whig, az angol radikál, sőt az angol chartista is szónoklatainak határát azon sorompóig viszi, hol az ő fogalmai szerint lehet még erélyesen igazgatni, a magyar oppozíciót a természetes magyar

jószívúságon és büntetőkódexen kívül semmi sem tartóztatta vissza, hogy minden terepére át ne menjen, hol népszerűséget gyűjteni és a napi szenvedélyektől tapsokat szerezni lehet. Mert hiszen nem kellett ígéreteit beváltani. Bármekkora többség mellett nem léphetett kormányra. Nem mutathatta meg: sarlatán-e vagy bölcs? Körülményismerő-e, vagy csak megfontolás nélkül gáncsol? Gyakorlati eszmék tulajdonosa-e, vagy csak szóvirágok készítője? Az ellenzék az igazgatási rendszer által azon kellemes helyzetre volt kényszerítve, hogy a kormányt teméntelen eszközökkel tehesse népszerűtlenné, de saját maga ne kockáztathassa népszerűségét. Neki csak gyűjteni volt szabad e kincset, de nem elkölteni és annál kevésbé elpazarolni. Az kétségtelen, miként a mi oppozíciónk gyakran adta fényes jelét önmérséklésének, és pártunk becsületességéből, de nem a pártok felőli bölcseségből folyt, hogy nálunk a kormány népszerűtlenségére az erős fegyverek ritkán használtattak.

Ha ez igaz, akkor a *tettleg elmozdíthatlan* kormánynak, mely mégis országgyűléseket akar tartani, s bár a pártok által nem változik, a pártok parlamenti küzdéseire tért kíván nyitani, nincs és nem lehet más szerepe, mint a szoros, sőt majdnem pedant törvényesség.

Ez az egyetlen paizs, mely a csapásokat hosszas ideig felfogni és elhárítani tudja.

És midőn a herceg-miniszter a magyar alkotmány régi és tisztos épületére nézve szigorú értelemben nem vala konzervatív, a reformtörekvéseket erővel helyeztette be a legkényelmesebb pozíciókba.

Az ellenzéket ti. a sérelmi politika a konzerváció sáncainak elfoglalására ösztönözte.

1825-től kezdve az egész új korszak alatt, melyben a politikai reformokról szó lehetett, az oppozíciónak azon szerencséje volt, hogy a régi jogok visszakövetelésének címe mellett sürgethette az alkotmányos eszmék egy részét, míg ellenben a más részét az idő szellemének és a terjedő liberalizmusnak nevében indítványozta. És így mind a fenntartás, mind az újjáalakítás iránti rokonszenveket lefoglalhatná mint törvényes és természetes sajátját.

Hadd számláljam már elő az ebből ömlő erkölcsi eredményeket.

A neologizmus és a virágzásnak indult irodalom a belső erőt, a vizsgálódó szellemet és a kételkedést a fönnállónak helyessége iránt a fiatal talentumok által az ellenzék táborába küldötte, a sérelmi politika pedig a régi alkotmányos fogalmak védőit utasította ide. A remény és a visszaemlékezés, a reformvágy és a konzerváció szeretete, a követelő ifjú nemzedék és a jogait féltő táblabíróvilág, Montesquieu-nek és a corpus jurisnek tisztelője sietett az oppozíció zászlói alá. Különböző célok s a közéletlenség újoncoztak. E nagy tömegnek a tartós együttlét és népszerűségi hiúság által összesimulnia kellett. - Az első időszakban sérelmi húrok pendítették, s ekkor a szörszálhasogatást, melyet a legulejus táblabíró saját tudományának és felekezetének érdekében szeretett, megkedvelte az ifjú szabadelvűséget, a negáció ingereért. A későbbi időszakban főként reformkérdések felé irányult a figyelem, de ekkor már az ellenzés és szabadelvűség fogalma történetileg azonosítatván, a tisztos öreg táblabíró, kit nedvalkata s tanulmányai csak a konzervációra szólították föl, bár néha szorongó szívvel, azonban mégis követte a régi zászlót, mely mellett évekig küzdött, melynek hordozása emelé megyei hivatalokra, tetézte a tapsoktól kezdve a fáklyás zenéig népszerűséggel, és melytől midőn megvált volna, ha belsőleg következetes is vala múltjához, külszínre hitszegőnek látszék.

Az akkori kormánypártnál pedig éppen az ellenkező jelenségeknek kellett fölmerülni. E párt nem vethetvén lábát a valóságos konzerváció érdekeihez, álláspont nélkül maradt. Nem bátorítatván a közéletismerés által, erélyében csökkent. Nem köthetvén politikáját szilárd tanokhoz, hitében fogyatkozék. Kezde meggyőződéseivel a más táborban csatangolni. Magát a közügyek irányában oly vonalon képzelé el, hol a napi izgalmakkal érintkezvén, tetteiért nem

büszkeségre van szüksége, de mentegetőzésre. Majdnem az 1840-i országgyűlésig tartott ezen lealázó hangulat.

És midőn Széchenyi 1831-ben reformjaihoz nyúlt, midőn Metternich herceg az alkotmány épületének konzervációjáról beszélt, már ekkor a pártok közt az általam említett szimptómák mutatkoztak.

Miként vala tehát képzelhető, hogy a reform nálunk föltartóztatható, holott azt az európai viszonyok szintűgy mozdították elő, mint a herceg politikája, a herceg politikája szintűgy, mint az irodalom, az irodalom szintűgy, mint az ellenzék szerencsés helyzete és az ő kormánypárt önmagáhozi bizodalatlankodása?

Széchenyi kétségkívül merész újíto volt?

Tervei a közvéleményben kész földre nem találtak.

Ő a többieknel nagyobb mértékben és eredetibb alakzatokban nyomta szellemének bélyegét az ifjú nemzedék, sőt az egész kor gondolkozására.

Az ő megjelenésével egy *hegira*, egy új időszámlálás kezdődik nemzetünk közvéleményének történetében.

Ő a reformvágyat alaposabbá tette, és világosabb öntudalomra emelé.

Nélküle sok úgynevezett korigény szendergett volna még, de sok fontolatlan destrukció is, mely elhallgattaték, működendett vala.

Általa szélesedtek terveink, de nevededett óvatosságunk.

Szóval: Széchenyi a változások formáira nagymértékben folyt be, de a változások szükségét nem ő teremtette, s a változások tényezőit többnyire nálánál és az egyének befolyásánál magasabb erők állították elő.

Ő teremtett közvéleményt, de nem teremté az idő szellemét.

A létező állapot Széchenyi nélkül is fenntarthatatlan volt.

Ellenben az új követelések nélküle más alakokat nyertek volna.

A magyar alkotmány régi és tisztos épülete már 1825 előtt szorgalmatosan romboltaték. A kövek feszítése jobbra és balra azután is folyt, csak hogy amit a kormány elhordott, az ellenzék visszakövetelte, s amit az ellenzék helyéből kidönteni akart, azt a kormány a többieknel szükségesebb és mindenáron megtartandó alapkőnek hirdette.

Nem szeretem a fő eszméket költői képek által adni elő.

Én bizonyosan nem hasonlítottam volna régi jogszerkezetünket semmi gót, vagy bizanti, vagy reneszánsz ízlésű épülethez. Mert tudom, hogy az épületeket egy pallér fölemeli, a másik lerontja, és helyére egészen újat állít, mégpedig anélkül, hogy tervében tekintettel lenni tartoznék a réginek arányaira és alakjára.

Egészen másként van akár az állammal, akár a társadalommal.

A társadalom organikus élet, *maga az öntudalommal bíró nép*, mely szokásainak, erkölcsiinek és fogalmainak öszvegevel nem fog sem beférni, sem kényelmesen lakni minden pallér ideális épületeiben. Az ő szükségei és világnézetei föltételezik az alkotmányos reformokat, de e szükségek nem foroghatnak rögtön oly ellenkező tengely körül, s e világnézet soha egyszerre annyira át nem változik, hogy a társadalom az állami jogöszevre nézve teljesen szakíthasson a múlttal, mint kényelmeivel szakítani szokott a háztulajdonos, midőn régi

kastélyát lerontatván, újat készített. S éppen a történelmi fejlődés kényszerűségeiből magyarázható a forradalom után a reakció, a reakció után a forradalom.

Én tehát csak Metternich herceg hasonlítását variáltam anélkül, hogy azt elfogadjam, midőn magyar alkotmányunkról mint kölcsönösen rombolt és minden pártok által megtámadott régi épületről beszéltem.

Állításomnak lényege volt, hogy a korhadt *status quo*, ti. a törvénykönyveinkben és törvénytörvényeinkben létező magánjogot, közéletünknek ájultságát, tespedésével, feudális rozsdáival, árnyékalkotmányával, arisztokratikus kizárólagosságával, eszmeszegénységével, érdekviszályaival és nemzetietlen irányával együtt azon korban, midőn Széchenyi föllépett, különben sem lehetett már hosszasan fönn tartani.

Az általam elősorolt okoknak reformáló erejét, az általam említett kormány- és pártviszonyoknak destruktív tulajdonait eléggé kimutatja magának a valóságos reakcionárius pártnak tíz rövid év alatti teljes elviseltetése és kihalása.

Pálffy gróf lelépése után senki sem képviselte többé a régi rendszert, mint Tiberius alatt szólalt meg utolszor az órákulum, és azontúl a *triposz*, mert hitelét elveszté, szép csendesen félretétetett.

Már azon egyének, kik most magukat ókonzervatívoknak nevezik, midőn a lángeszű Dessewffy Aurélt látták pártjuk élén, midőn Majláth és Apponyi grófok vezették a kormányt, éppen semmi meggyőződéssel nem voltak a hajdani stabilizmus tanainak bölcsessége iránt.

Ki hitte közölök, hogy a szabadság eszménye egy osztálynak adómentességéből áll? Ki hitte, hogy az alkotmány előnyeikhez számláltathatják, ha ugyanazon bíró előtt pereiket sem kezdetik el a nemesek és a politikai életből kizárt nem nemesek? Ki hitte közölök, hogy az ország boldogságához tartozik, ha a népesség öthatodának meg nem engedtetik saját neve alatt panaszt emelni és igazságot kérni? Ha a nem nemes még tanú sem lehet? Ha számára külön büntető és rendőri törvények vannak? Ha a városok területi hatóságán kívül áll egy ház az utcáson azért, mert nemesbirtok, egy ember az utcán azért, mert nemes egyén, egy szekér a vásárpiacon azért, mert földesúri? Ki hitte közölök, hogy a rend, a jogról fogalom és a keresztényi szeretet igényéből foly, ha a gyanútól a bűntény bebizonyításáig, a bűntény bebizonyításától az ítélet kimondásáig, az ítélet kimondásától végrehajtásáig oly különbség van a néposztályok közt, mintha az egyiknek számára fő elv volna: *minden bűnös is, nem büntetni* - míg a többiek számára fő elv: *midőn ártatlan is, szenvedtetni*? Ki hitte közölök, hogy a közigazgatás előmozdítására szolgál, ha a nem nemes fekvőbirtokot nem szerezhethet, és a nemes paragon hagyott uradalmainak rendezésére hiteltárgyat nem mutathat föl? Ki hitte, hogy a kormányzást biztossá, könnyűvé és népszerűvé teszi az, ha a kiváltságos osztályhoz nem tartozó talentumok elzártnak az állami hivataloktól, és közjogi szervezetünkben halálos ellenségeiket szemlélik, mellyel küzdeni kell, de barátkozni nem lehet? Ki hitte végre közölök, hogy a törvényhozási jogba semmi polgári elemet nem kell fölvenni, s a nemzetiség kifejtését a munkás irodalmi élet, a józanon szabályozott nyilvánosság, a célszerűen vezényelt közoktatás és népnövelés által előmozdítani nem tartozik a hazafiság első feladataihoz?

Mihelyt részrehajlatlanul akartok ítélni a pártok és egyének tetteiről, megvallani fogjátok, miként az 1840-i országgyűlés óta a stabilizmus emberei leléptek a politikai magasabb láthatárról, és az úgynevezett régi állapotnak konzervátorait falusi magányaikban vagy az egyes megyegyűléseken föl lehetett ugyan néha találni, de a pozsonyi országteremben, a helytartótanács épületeiben s a magyar kormányzat elein többé nem.

Mert az újabb konzervatív párt, nagyobb vagy kisebb dimenziókban, már reformer volt.

Nem állítom, hogy mi, ellenzékiek, elégnék találtuk újítási törekvéseiket.

Azt sem akarom vitatni, miként a szigorú történetet, midőn közülünk sokat motiválatlan és elsietett változtatási kísérlettel fog vádolni, ugyanakkor közölök szintén számos egyént nem hibáztatand motiválatlan és makacs visszatartóztatásával oly haladási irányoknak, melyek számára utat törni kellett volna, hogy mérték és szabály szerint közelítsenek céljaikhoz?

Szóval: hibák követték el túl és innen, de a reform szükségének érzete politikai pártjainknál általános volt.

És ha lehet-e kétségtelenebb jel régi állapotaink fönntarthatatlansága iránt, mint azon elvitathatlan tény, hogy a haladás körüli első agitáció után tíz év múlva már országunkban párt-töredék sem volt, mely a reform zászlóit ne vallja magáéinak?

Valóban csak az önkínzás monomániája hitethette el Széchenyivel, hogy tőle vagy akárkitől függött volna fölriasztás helyett álmokórságban hagyni a hazát, és hogy ő vagy akárki felelős a régi állapot meg nem maradhatásáért.

S én e kérdéssel hosszasan nem azért foglalkoztam, mert *a legnagyobb magyar* örjögő gyötrelmeinek tárgya, de azért, mert félek, hogy az *igen kicsiny magyarok* józannak állított okoskodásai közé beférkezhetik.

Pedig ily meggyőződés erkölcsi és politikai tévutakra, gyűlöletre és elcsüggedésre, henyeségre és sopánkodásokra, az ész kárhoztatására és a reakció apoteózisára vezetne.

Midőn egy véráztatott földön, annyi szétdúlt remény és füstölgő romok közt állunk, legkevesebb szükségünk van ábrándokra, melyekből akár merények, akár vádak támadhatnak.

A forradalmak után két sztereotip kérdés szokott felmerülni, és pártoltatik a kétséges és önző jellemek által.

Egyik a teljes restauráció, másik az új lázadás.

Az egyikben van a gyűlölet, a másikban a vérengzés; az egyikben a tények ignorálása a beteg visszaemlékezéséért, a másikban a lázas reményekért, mindkettőben pedig a bonyodalmaknak keresése a bonyodalmakból kibontakozás végett.

Ha segíteni akarunk magunkon, mindkettőtől óvakodnunk kell.

És leghűbb szolgálatot teszen a hazának, ki a nagy fordulatpontok befejezésekor hidegen analizálja a kérdéseket, melyekből az új irányok veendik élettápjokat.

És hogy erre rendszerint nincs sem elég kedv, sem elég alkalom, csak azért válik természetessé a históriának csekély szerepe a pártok oktatása körül.

Visszatérve tárgyamra, melyet már befejezendő vagyok, kérdem: van-e nálunk, ki a régi állapotot egészen visszaóhajtja?

Felelet: *még senki sincs*.

Ez helyzetünk határtalan szerencséje, mert lehetetlenné teszi, minden lehetőségek közt, a pártok engesztelhetlen gyűlöletét, s nyílt kaput tár a kölcsönös fölvilágosításra.

De jól különböztessünk.

Én egy nemzet szerencsétlenségének tartom intézményeiben és közéletében a históriai fonalak megszakadását, s e nézetet az ország óriás többsége osztja.

Hogy hazánk önállósága, mely a birodalom egységével teljes összhangzásba hozathatik, a legitimitás terén nyerjen az új viszonyokkal egyező megoldást: ez értelmes, ez népszerű kérdés.

Azonban aki p. o. helytartótanácsot kíván, még azért nem következik, hogy szeresse az álmas kollegiális rendszert, mely a felelősséget, a kötelességérzetet és a gyors tárgyalást nem szokta előmozdítani.

Aki fél a bürokráciától, még azért nem szereti a megyei hivatalhatóságokat oly mértékig felügyelet nélkül hagyni, hogy ahány municípium van, annyi modora támadjon a fiók-kormányzásnak, annyi ürügye a kapkodásnak vagy renyhességnek, annyi mintája az apró zsarnokságnak vagy könnyelmű engedékenységnek.

Aki nem óhajtja rendőri állammá alakítani az országot, még azért megborzadna, ha a régi rakoncátlanságok előlépnének; ha a törvény ájult lenne és kezeit a fékezésre ki nem nyújthatná; ha a nemesi ház azilum volna oly bűnök védelmére, melyeknek üldözhetéseért minden ajtó megnyílik; ha a titulus IX-us korlátlan előnye ismét sajátja lenne ötszázezer léleknek, míg a többié a személybátortalanság és a hajdani szelíd *benignum*.

Aki a választás eszméjét, mely a magyar alkotmányon végigszótt volt magát, kedveli, még azért nem törekednék ismét oly megyei hivatalnokokat választani, kik közkormányzók, közkezelők, rendőrök, bírák, a felső kormány ellenőrzői, iskola-inspektorok, politikai pártvezetők, francia *notairek*, angol *békebírák egy személyben*, kik összehányt és nagy halmazú kötelességeiket nem érthetik, nem teljesíthetik, kik a különböző természetű funkciók elválasztása általi biztosítást a polgári és személyi jogoknak lehetetlenné teszik, kik a pártok szenvedélyeibe merítettén, politikai versenyzőik üldözését egyik mezőről a másikra kényők szerint vitetik át.

Aki a sok kormányzást és a merev centralizációt nem hiszi *mentőténynek*, aki a helyi érdekeket valóságos körökben akarja eldöntetni, azért még nem vágyik arra, hogy leginkább csak az az új alispán jószága felé vezetessenek a töltések, mint régen, és az országos közlekedési vonalak, mint régen, a hatóságok vis inertiae-je által megakadályoztathassanak.

Aki a törvényhozásban a nagyobb érdekek számára bizonyos történeteseti helyeket megoltalmazni és a stabilizmusnak arányos súlyt szerezni nem vonakodik, még azért távol van attól, hogy kizárólag csak a *populus Werböczianus* által akarjon a tanácskozó termekben minden széket elfoglaltatni.

Aki a katolikus klérus tekintélyét és a vallásos érzelmek terjedését kedveli, még azért a többi vallások jogegyenlőségét és önállóságát nem kívánja megszorítani, mint régen történt, és esze ágában sincs, hogy a hatheti tanításon kezdve a vegyes házasságokig, a közgyűléseket örökös vallásversenyezések színterévé igyekezzék restaurálni.

Így folytathatnám végetlenig a kérdéseket, melyekből kitűnnék, hogy Magyarországon nincs párt, mely - mint néha állítatik - a roboton és közadózáson kívül ne lelne még számos oly dolgokat, melyekben szintén nem akarja a régi állapotot visszaállítani.

Ezen elvitathatlan tény csak magában elég bizonyosságul szolgálhatna arra nézve, amit én különben is részletesen megmutattam, hogy ti. a régi állapot semmi eventualitások közt nem volt Magyarországon hosszasan feltartható, s midőn Metternich herceg Széchenyinek tanácsokat nyújtott, már késő vala a tespedést akár romantikus lelkesedéssel, akár patriarchális kegyeletekkel, akár az eszmék általi gyulladás ellen használt vízfecskendővel, akár Töplichből vagy Karlsbadból hozott ragályvédő szerekkel életben és friss egészségben tartani.

Mert ha a fájdalom közötti visszaemlékezés sem tudja az 1825 előtti időt, melynek dermesztő csendéletéből kiléptünk, ragyogó színekben tüntetni föl, akkor mi lehetett abban lélekemelő vagy kedélynyugtató, mi lehetett olyan, mely a próbáltatás perceiben a tömegek rokonszenvét, a nagyobb érdekek és talentumok pártfogását kiérdemelni vagy hosszasan magához csatolni bírta volna?...

Úgy hiszem, olvasóimat meggyőzőm az iránt, hogy bármily kedvetlenséggel tekintsünk a közelebbi évek élményeire és a jövő körüli aggodalmainkat bármennyire fölfokozzuk, mégis kétségtelennek marad, hogy a múlttal szakítanunk kellett.

III

Következik tehát a második kérdés, hogy ti.

mutatkozott-e elég kezesség az új állapotnak, a lényeges átalakulásnak békés útoni keresztülvitelére?

Semmi sem tartaték a reformmozgalmak megindítása és folyamata alatt kétségtelenebbnek, mint a csendes, a rázkódások nélküli átalakulás.

Magok a csökönyösek is csak a nemesi szabadalmat, melyet magyar szabadságnak neveztek, féltették a változtatási szomjtól s nem a hazát.

Széchenyi volt, ki tíz évi izgatás után először mondá, hogy már oly kezek vették át a reformok vezényletét, melyek a fennállót kíméletlenül destruálni, az érdekeket gondatlanul sérteni, a közhangulatot óvakodás nélkül hevíteni és a forradalmat előidézni fogják.

Ő, mint munkáiból kitűnik, a forradalom alatt tulajdonképp csupán lázadást értett.

A *Kelet népe* megjelenésekor már meg volt bukva a stabilizmus rendszere, s a javításokra hajló új kormánypárt nagyhírű bajnoka, Dessewffy Aurél gróf vala a magyar peeliták, a haladó konzervatívok bálványa.

Dessewffy kérlelhetetlenül ostromolt ugyan minden hivatkozást a szenvedélyekre, minden ingerlést oly merész szabályok elfogadására, melyek az arisztokrácia vagy a kormány erejét gyengítették volna, s ennélfogva majdnem szakadatlan polémiában vala Kossuthtal, de e tollharcok dacára is nem találta a Pesti Hírlapban azon irányt, mely Széchenyi szerint egyenesen forradalomhoz vezet.

Általában diogenészi lámpával sem lehetett a reformok ellen felbőszültek közt is egyénre lelteni, ki ha valamely indítvány elfogadásából a világ végét jósolta is, azt kétségbe hozza, hogy Magyarországot sikerülhet békés úton s az állam összeroskadása nélkül átalakítani.

Hihetetlen általánossággal bírt nálunk e meggyőződés, s beférkezett oly kedélyekbe is, melyek a kétkedés szorongásait a politikai lég minden csekély változásaihoz - mint a köszvényes lábsont az esőt - kínosan előéreztek.

A februári forradalom kiütése sem törte meg a tömeg azon hitét, a közvélemény azon reményét, hogy ha egész Nyugot-Európa lángra gyullad is, Magyarország legfőbb némely érdekek könnyelmű megrövidítése és a magánosok nagy áldozatai mellett - de erőszakos felforgatás, polgárháború és forradalom nélkül - fogja magát regenerálni.

Pedig ezen hit, ha körülményeink összevagyra gondolunk, csak bizonyos mértékig nem épült optimizmuson.

Lássuk.

Első tekintetet, ha helyesen akarunk ítélni, magára a reformirányra, az átalakulási tervre és modorra kell vetnünk.

Minden újtóink közt, kik rokonszenvekre támaszkodhattak, kik a vélemények ereje által hatalommá váltak, egyedül az általános eszmemozgalom első szabályzója, gróf Széchenyi István ismerte hivatásának és viszonyainak nehézségeit.

Neki valának legkevesebb csalálmai.

Ő tudta leginkább: az eszményből, mely nyilvánulásra törekszik, mit bír meg az anyag természete.

A többiek - hogy a plasztikából vett képet használjam - félreértették az *anyag tulajdonait*, s nem bírták gondolataikat, melyeknek létesítése után sóvárogtak, az *anyag által közvetíteni*.

Mit értek ezen?

Legott elmondom.

A művész köznevetség tárgyává válnék, ha állítaná, hogy az anyag, ti. a kormány, a gránit, a vászon, a réz, az olajfesték, a véső, az ecset nem folynak be eszméinek teremtésére és kivitelére.

Ki-ki látja, hogy követeléseik vannak a földolgozandó tárgynak és az eszközöknek, melyeket mellőzni nem szabad.

Így p. o. felséges Tizian Magdolnája az arcán végigomló nagy könnycseppekkel; de ha valaki a márványszoborra ezen könnycseppeket akarná vésni, a szemtől az áll széléig, alig hihető, hogy a bűnbánatnak művészileg szép kifejezését választotta.

Az anyag megbírja ugyan e könnycseppeket, de az ízlés nem.

Ha pedig valami lángésznek eszébe ötlenék egy borzas főt aszerint faragni ki, hogy az egyes hajszálak külön álljanak, nem bizonyos-e, miként ezt az anyag meg sem bírná; amennyiben pedig ily filigrán munka létesíthető volna, legföljebb a szobron pókháló- és porgyűjtőnek lenne célszerű, és a szépízlést oly eszelős negéddel sértené, hogy műcsarnokainkban a silány viaszképeknél is kevésbé foglalhatna helyet.

S ki merné a kellem szűz törvényeit és saját alkotó szellemét annyira megszeplősíteni, hogy miután Venus Callegigát a hófehér márványon megteremtette, edző vagy átítató szereket keressen, miknek segítségével a folyamból kilépő szép istennőnek világos gesztenye fürtöket és kék szemeket rajzoljon, karcsú tetemén pedig azon verhenyeg bőrszínt vonja át, mely a hideg vízfürdő után minden élőlényénél oly természetes jelenség? Az anyagnak e szentségtelen használata a márványszobor minden varázsát elrabolná, s a női kecsék eszményképéből egy furcsa kuriózumot csinálna a deszkabódék kíváncsi közönségének mulattatására.

S viszont nem lenne-e nevetséges egy képtár azon fehér kísérletekkel, melyek Canova és Marchesi köalakjainak vászonra tett hű másolatai volnának, a színezés- és kivitelben egyaránt?

Már amit a festő és képzőművészetben az *anyag természetének* neveztem, s amelynek ismerete nélkül lehetetlen célszerűen alkotni, az a politikában azon kellékek egész lajstromát teszi, miknek mérlegre vétele státusbölcsességnek mondatik. Értem a nemzet géniusának, sajátságainak, erkölceinek, szokásainak, társadalmi és állami intézményeinek, erejének és érdekeinek, idegen országok közti és belviszonyainak helyes felfogását avégett, hogy mind a változtatás, mind a fenntartás - a reform és konzerváció ezen tényezők beszámítása mellett eszközöltessék.

Mert a szabadság és jog *eszményeivel* lehet forradalmakat csinálni, de a reformok, akár rész szerintiek, akár gyökeresek, csak a szabadság és jog *eszméinek* a körülményekhez viszonyításából támadhatnak, és nyernek állandóságot.

Reformvezetőink sorában, mint említém, Széchenyi látta leginkább a nehézségeket, melyekkel küzdeni, és az eszközöket, mikkel diadalmaskodni lehet.

Ő ritkán értette félre az anyag természetét, s merész, de gyakorlati kezdeményeire többnyire a célszerűség bélyege van ütve.

Politikájának hosszas taglalása e munka tervén kívül esik.

Tehát reformrendszerének csak sarkpontjait érinthetem.

1. Széchenyi az alkotmányos létnek és hazánk önállóságának alapján kívánta közállapotainkat átalakítani, de hogy célt érhesen, soha szeme elől nem tévesztette azon vegyes házasságnak igényeit, mely Magyarországot az örökös tartományokkal összekötötte.

Ennélfogva:

Minthogy a Lajtán túl erős abszolutizmus volt, a Lajtán innen pedig gyöngé és fejletlen alkotmányosság, került a két igazgatási formának makacs harcát előidézni, mert tisztán látta, miként az a létező körülmények közt, a mi kétségtelen veszteségünkkel döntetnék el. Továbbá:

Minthogy a magyar korona tartományainak önállósága miatt egy reánk nézve nyomasztó fináncrendszer alakult, mely a Lajtán túl az ipart védte, a Lajtán innen pedig gátolta, s Ausztriában oly erős kereskedelmi és gyári érdekeket teremtett, melyek megszokták hazánkat gyarmatnak tekinteni, tehát Széchenyi reformjai által a vállalkozási szellemet, a közlekedést, a termelést, az ipart nagy szabásokban mozdította ugyan elő, de óvakodott idő előtt és könnyelműleg ellenünk azon ipari és kereskedelmi féltékenységeket felzaklatni, melyekkel az idők szerint minden birkózás kétségtelen leveretésünkkel járt volna.

2. Széchenyi gyökeres reformoknak volt barátja, de a felforgatásoktól, akár az állami rendre, akár a család és birtok eszméire vonatkoztak, határozottan irtózott. Ő, ki a demokratikus intézmények bizonyos mértékét szerette, szintűgy gyűlölé a lex agrariai kísérleteket, mint Scipio Nasica. S bár a képviselői rendszert mostani polgárisodásunkkal leginkább összhangzó formának tekintette, nem volt bizodalommal azon egyoldalú elmélet iránt, mely a szabadságnak és egyenlőségnek úgy vél eleget tenni, hogy a társadalmi nagy érdekeket számításából kihagyván, a közéletet csupán az aritmetikai többségek szerint rendezzi, a lélekszámban lel minden jogot, s az általános szavazatban találja fel a státusszerkezetek legnagyobb tökélyét. - Végre Széchenyi, bár tíz évig többnyire izgató volt, gondosan őrizkedett oly vágyak felébresztésétől, melyeknek lélektani eredménye vagy könnyelmű experimentálás a nemzet sorsával, vagy a törvények iránti tiszteletlenség általánosítása.

Ezeknél fogva:

Minél gyökeresebbek voltak reformjai, minél kétségtelenebb célja volt a *feudalizmust* a magánjogban, a *rendiséget* az alkotmányban megbuktatni, annál inkább igyekezett ezen eredményt nem az erőszak vérengző, de felvilágosítás kibékítő propagandája által eszközölni.

Tehát:

Magukat az előjogok tulajdonosait kívánta meggyőzni, hogy a régi állapot világos romlásukra és a haza sorvadására vezet, míg az ajánlott változtatások által saját anyagi és erkölcsi érdekeiket szintűgy gyarapítandják, mint az államban a közvagyonosodást és közműveltséget.

Tervei valósággal ezen alpnézetből vették kiindulásukat, és nem tárgyaltak oly reformokat, melyek a kisajátítás és kártérítés eszméinek szertelen és illuzórikus alkalmazása által a birtokjogot ha nem is elvileg, de legalább az eredményekben megtámadták volna.

S mivel az érdekeknek ily kímélése az ő ép agyveleje szerint a haladásnak egyedüli állandó kezessége volt, természetesnek találta, hogy a reformoknak zászlóvivői azon sorból emelkedjenek föl, hol az intelligencia a vagyoni függetlenséggel párosul. Következőleg, valamint az engedményeket inkább szerette, mint a kicsikarást, az önhaszonra hivatkozást inkább, mint a jogra, a rábeszélést inkább, mint a rettegést, a kedélyek megnyugtatót inkább, mint az egyének leszavazását, szintúgy félt minden oly agitációtól, mely többnyire csak a képzelemre és szenvedélyekre hat, s gyanús volt minden agitátor iránt, ki okok helyett tömegekre, számítások helyett gerjedelmekre hivatkozott, és destruktív irányainak meztelenségeit szóvirágokkal takarta be.

Miután pedig a demokráciai elemnek annyi súlyt akart az alkotmány gépezetében kimutatni, amennyivel az életben bírt, és az állam formáit nem szerette a társadalom folytonosan fejlődő igényeivel ellentétbe hozni, előtte az is természetesnek látszott, hogy az arisztokratikus érdekeket, melyek hazánkban a legnagyobb erők felett rendelkeztek, nem megbuktatni, hanem szabályozni, hasznosítani és természetes hatásköreikre utasítani kell. Ő nem volt barátja a „populus Werbőczianusnak” azon értelemben, hogy az egész alkotmány csak egy szabadalmas osztály számára létezzék, de viszont akkora tért sem kívánt a demokráciának nyitni, hogy egy tekintélyes felsőház elemei lehetetlenné váljanak.

3. Széchenyi gyökeres reformjait a magánjog átalakítása által törekedett a közjog mezején szükségessé, sőt mellőzhetetlenné tenni.

Ez adott az ő közpályáján az első tíz évnek inkább izgatói, mint státusférfiúi színezetet, mert kezdetben csillapító eljárásnak látszott, de később a leghatályosabb módon fordult nemcsak a roskadó, de néha a még ép intézmények ellen is.

S nagy kérdés: vajon horderejét nem terjesztette-e messzebbre, mint a pontos számítású Széchenyi maga is hitte?

Egyébiránt, hogy feudális alkotmányunktól magánjogunk teljes népszerűtlenítése vonjon el minden rokonszenvet és erőt, ez a körülmények kényszerűségéből folyt.

A kormány ti. 1831 után is még sokáig érciga alatt tartá a sajtót.

Az alkotmány, a közigazgatás és közkezelés reformját a legszelídebb alakban sem vala szabad javasolni.

Azonban megengedték a magánjogban, az ősiségtől kezdve, a többi hűbéri intézmények és arisztokratikus előjogok ellen oly eszmepropaganda, mely mindent ugyan el nem mondhatott, de arra nézve eleget fedezhetett föl, hogy gyűlöltebbé tehesse a létezőt, mint a sokoldalú megvitátás, mely a figyelmet a politikai viszonyokról a vagyonviszonyokra, a szabadság érdekeiről a nemzetiség igényeire, a közgazdasátról az állam szerkezetére vezethetvén, minden tér egyenlő kiderítése által a haladási vágyat az óvatossággal, az elvek kívánatait a helyzetek ismeretével mérsékelhette volna.

Ekkora tapintatlanságot most semmiféle kormány nem követne el.

A közelebbi évek az eszmék összefüggéséről nagy leckét adtak.

S ki hinné jelenleg, hogy azért, mert az iskolai könyvekben különálló tan a magán- és közjog, tehát az életben is el van választva, s hatása az elsőnek a másodokra nem eldöntő?

Akkor azonban a minisztérium úgy gondolkodott, hogy az anyagi reformokat csak kamerális szempontból kell tekinteni, s ha az aerariumnak idővel használhatnak s néhány felülről sem kedvelt előjogot megtépdélhetnek, ez esetben kevés kifogás lehet pendítgetések ellen.

A kormány most említett hangulata más választást nem hagyott, mint Széchenyiét - legalább azok számára nem, kik szeretnek eredményért küzdeni, és elővonzalommal nincsenek oly pálya iránt, mely siker helyett csak politikai szenvedéseket mutat föl.

1831-ben, midőn a *Hitel* világot látott, a herceg-miniszter elcsukatta volna, ki arra izgat, hogy a felsőházban néhány püspökkel, néhány kormányhivatalnokkal és néhány birtoktalan mágnással kevesebb legyen, az alsóházban pedig a sok nemes mellé egypár gazdag polgár is leülhessen. De e szigor nem akadályozá, hogy a *Hitel* megjelenésétől kezdve egy eszmében aránylag gazdag, javaslataiban merész és szenvedélyeiben néha féktelen irodalom támadjon, mely azon égisz alatt, miként vitásai csak magánjogi kérdésekre terjednek ki, a közszellemet a *rendi alkotmány* ellen annyira fölfegyverezte, hogy néhány évvel utóbb már a feudális intézmények a közjogban is népszerűtlenné váltak, többé a *rendi alkotmány* reformja rokonszenvvvel nem bírt, és minden vitatás oda központosult, hogy a népképviselő, mely a sürgető korigények közt foglalt helyet, minő alapokon rendeztessék, s mennyi tért hagyjon meg az arisztokráciai elem számára?

Széchenyi, mint mondtam, elfoglalta az egyetlen nyílt utat, melyet nem őrzött gyanú, nem kísért üldöztetés, s mely a nagy reformokra mégis elég biztonsággal vezetett.

Ily szempontból kell az ő állását a haladási politika irányában megítélni.

A sérelempárt vezérei maguk is eléggé felfogni nem tudták a terrénumnak, melyre Széchenyi lépett, fontosságát.

Semmi sem mutatja ki teljesebb mértékben akkori helyzetünk nyomorúságát és a politikai tekintélyek felszínűségét, mint az ellenzéknek azon sztereotip és örökké ismételt megjegyzése, hogy Széchenyi az elvkérdéseket nem szereti, s az alkotmányos jogokat, melyek a kormány visszaéléseinek áldozatai lettek, kevesebb eréllyel igyekszik kivívni, mint a pártnak többi szónokai.

4. Széchenyi, hogy a reformoknak noha lassúbb, de kétségtelen diadala biztosíttassák, a *szociális tért* választotta fő táborhelyül, honnan a régi visszaélések és tespedés ellen nyílt vagy be nem vallott megtámadásokat intézett.

A társulatok által az eszméket, nagy anyagi vállalataival a nemzet kiállítási erejét akarta összpontosítani.

Minden kezdeményezései az ipar, közlekedés, kereskedelem és tudomány mezején, összefüggésben voltak oly centralizációjával a közgazdaságnak és értelmi súlynak, mely Budapestet Magyarország szívévé és Európa elsőrangú városává emelhesse.

És itt ő, az ősz Duna két partján, nem csupán egy fényes, egy gyorsan fejlődő várost kívánt látni, mely palotáival, áruzsarnokaival, iparrakhelyeivel, tudományos és művészeti intézeteivel a nyugot-európai régibb testvérekkel versenyezessen - nem, ezen ragyogás Széchenyit hidegen hagyta volna, ha az magasabb célokkal nincs párosítva, s az anyagi előhaladáson kívül sokkal fontosabb törekvésnek nem válik eszközévé.

Budapest mint a fölvirágzott magyar nemzetiség központja, mint az egyesített erejű és összeforrt érdekű magyar hazának székvárosa bírt előtte jelentékenységgel.

Enélkül minden varázsát elvesztette volna.

Mert az, mit eddig mondtam, az, miáltal mostanig Széchenyi politikáját jellemzettem vala, egy fő szempontnak volt alárendelve, mely körül, mint tengely körül forgott a nevezetes férfiúnak minden gondolata, vágya, tette.

Fajunk megvédése és nemesebb kifejtése: ím ez vala Széchenyi vezéreszméje.

Ő az alkotmányosságot szintűgy, mint az anyagi haladást, csak a szabadság és polgárisodás igényeivel azonosított nemzeti kifejlődés alapján kívánta terjeszteni, s a nemzetiség rovására sem az alkotmányosságnak, sem a közvagyonosodásnak zászlóvitelét nem tudta, nem akart volna elvállalni.

Széchenyi, az országos reform vezére és Széchenyi, a városszépítő bizottmány tagja, Széchenyi a nagy tervek közt és Széchenyi a kicsiny, de szintén szükséges foglalkozások mellett főként magyar volt; oly főnöke a nemzeti pártnak, milyenhez hasonló terveinek mélységét, következetességét és sikerét tekintve történelmi férfiaiunk közül senki sem vala, s közelebből aligha leend.

Irányszemléje lévén egy veszélyben forgó népet az emberiség számára megmenteni s dicsőségre emelni, természetes vala, hogy a feladat rendkívüli nehézségei szerint a reformkérdések megpendítésében és keresztülvitelében több óvatossággal s öntagadással kellett bírnia, mint azoknak, kik a szabadság és egyenlőség bálványképeiért a nemzetiség oltárait készek voltak lerombolni.

S akármennyit beszéllettek kortársai nyakasságáról, indulatosságáról és apró következetlenségei felől, az idő megmutatta, hogy modora és taktikája csakugyan a legjobb volt.

Széchenyi látta meg ti. legélesebb szemmel a tett és kivihetés közti viszonyt.

Ő a reformtörekvés és az előtóduló nehézségek kölcsönös súlyát, ő a politikai erőtant inkább fogta fel, mint híres deklamátoraink egész raja.

Észreuvé: mikor kell izgatni vagy hallgatni, hivatkozni az érzésekre vagy az értelemre, lealkudni vagy követelni, megalázni magát vagy büszkén fölmutatni szándékait.

Többnyire kitalálta a módokat: miként lehet egy *szabad* kérdés fejtegetése, egy közönyös lépés megtétele által, egy féltékenyen őrzött, egy előítéletek és a hatalom kezétől *védett* kérdés alól az erkölcsi és fizikai támaszokat rendre kiszedegetni.

Ezen ravaszság az agitátor tulajdonaival összekötve, ismert viszonyaink közt, a reformok megindítására nélkülözhetlen kellék volt; valamint utóbb, midőn már a haladás eszméje a jobboldalon is elfogadtaték, Széchenyi státuszférfiúi önmérséklése és aggódó óvatossága, ha kellőleg méltányoltatik, sokáig súlyegyenben tarthatá még közügyeinket, s az újjáalakulás veszélyeit apasztotta volna.

De ámbár én mindezt örömmel bevallom, ámbár meg vagyok győződve, hogy Széchenyi eljárása a többi újtókénál sokkal bölcsebb volt, mégis alig tudom képzelni, hogy Magyarországon, a létező belső és birodalmi viszonyok közt, a gyökeres átalakulás nevezetes rázkódások nélkül megtörténhetett volna, még akkor is, ha Párizsban egy célebédért össze nem vesznek a parlamenti pártok, s a februári forradalom ki nem üt.

Mert a békés regeneráció - bármennyire fönttarthatlan a múlt -, ha alólról vezettetik és nem felülről, mint *reformpolitika*, igen kétséges eredményű.

Továbbá oly nagy kérdések, melyek a magánjogban a hűbéri viszonyok eltörlését, a közjogban a rendi alkotmánynak képviseleti rendszerré változtatását igénylik, akárminő *egymásután* szerint oldassanak meg, előbb-utóbb találni szoktak a társadalom valamelyik rétegében erőkire, melyek vagy az áldozatot, vagy az áldozat lassúságát megsokallják.

A magyar arisztokrácia ellen a józan embernek kevés panasza van. E rend, mint szintén a magas klérus, a reform korszakában hazafiságának fényes jeleit adta.

A magyar nép becsületességére pedig a legmélyebb megindulás nélkül gondolni is alig lehet.

De mindezen kedvező körülmények mellett is én igen kételkedem, hogy az utolsó pozsonyi országgyűlés VIII. és IX. cikkelyeiben foglalt kérdések, ti. a közadózás és örökváltság mindig csendes, mindig higgadt vitatások útján eldőlhetnek volna-e.

Hogy a februári forradalom hírére támadt közmegegyezés alatt átvitethettek, ez a rendes útoni megoldás természetére nézve határozó adatokat nem szolgáltat.

Továbbá Széchenyi agitációja szerint is kellett egy időnek bekövetkezni, midőn a magánjogi reformok az alkotmány revízióját szükségelendik.

Történt volna az újjáalakulási kísérlet e mezőn, akár kodifikáció útján, mint a februári napok bekövetkezésekor, akár pedig egyes nagy billek által, vagy azon középneben, mely a rendszeres munkálatok neve alatt fordult nálunk elő: mind a három esetben végtére csak azon confiniumhoz is elérkezénk vala, mely lényegesen az örökös tartományok és a közöttünk viszonyokra vonatkozandék, s hol a birodalmi egységet Magyarország önkormányzásával az új alapokon kellett volna összhangzásba hozni.

És ezen időpontban akár abszolutisztikusnak, akár alkotmányosnak képzeljük a monarchia kormányzási rendszerét, nem marad-e kétségtelennek, hogy a reformpolitika is egy részét a sértett érdekek mély fájdalomának s egy részét az ingerült szenvedélyek fölhevülésének kikerülhetővé nem tette volna.

Világért sem célzok itt forradalomra.

Csak annyit akarok mondani, miként a békés reformok vezérpálcája alatt is annyira, mint képzeljük, biztosítva nem valánk a rázkódásoktól, melyek egyéneket és érdekeket temethettek volna el.

Ezen sejtelem még bizonyosabbá válik, ha régi közjogunk gépét és a szellemet, mely újításra buzdított, hasonlításba hozzuk.

A kormány a közjogi reformok említését nem szívelte.

Az ellenzék az alkotmányos visszakövetelést szélsőig űzte ugyan, de szintén félt az országgyűlés reformjától, mert hitte, hogy az akár a két ház jogát, akár a házszabályokat, akár a parlamenti reformot a pairség és képviselőlet elemeire nézve hozza szőnyegre, mindenik kérdés, ha napirendre kerülne, a szabadelvű nézetek ellen döntetnék el.

Általában a pártok összhangoztak azon vágyban, hogy az általok sürgetett vagy eltűrt reformok nevezetes részét a régi alkotmány gépén járassák le.

Legalább 1831-től fogva 1844-ig ilyen volt a hangulat.

Minő következménynek kellett e hangulattól folyni?

Minő tüneteket állított és fogott volna szükségileg előállítani ama tény, mely szerint az eszmékben a forrongás megindított oly céllal és oly kényszerűség mellett, hogy eredményei többnyire a régi közjog kerekén öröklődjenek le.

Röviden megmondom véleményemet.

A nagy érdekek, melyek a magyar alkotmányban magokat képviselték, s az új eszmék által többé-kevésbé áthatva önként kívántak a patronátusok alá bízott polgári és népi érdekeknek az ország regenerációjában szavat és súlyt szerezni, a következők valának: *a magas klérus, a magas arisztokrácia, a közép- és alsó nemesség.*

A királyi városok befolyása csak képzelmi volt, és a számításból bizton kimaradhat.

Ezen érdekeknek lőn feladata a kormánnyal kezét fogva a békés alakítások útján oly törvényt létesíteni, mikből rendre a hűbériség bilincseitől menekült magánjognak és gyors anyagi kifejlődésnek támadnia kellett, hogy aztán az új állapot folytonosan hatva a közjogra, a rendiségből lassankint képviselői rendszer nője magát ki.

Az ily békés reformnak nem lettek volna több szírtjei és több örvényei, mint amelyeket fentebb elősoroltam, ha alkotmányunk sajátsága a kérdések nyugodt és egyarányú tárgyalását kimondhatatlanul nem nehezíti vala.

De nálunk, midőn a szabadelvű irány nagyban kezdett működni, már a törvényhozásra befolyó érdekek *nem egymás mellé és egymás kiegészítésére, hanem egymás ellen voltak állítva.*

A megyék a közép és kicsiny nemesség eldöntő befolyása alatt valának. A felső kormány a közigazgatástól és közkezeléstől kezdve a legigénytelenebb kérdésig a megyékre aránylag csekély hatást gyakorolt. Minden erélyes intézkedéseit a táblabírák gyanús szemmel tekintették, s vagy a törvényes *vis inertiae*, vagy a hivatalnokok párt-rokonszenvei által paralizálták.

Ezen állapot kivált 1825 után az elfogulatlan vizsgáló előtt kétségtelen volt.

Következett belőle, hogy a megyéktől, úgy, mint azok hangolva valának, úgy, mint azok egyedül a középnemesség kezében állottak, sem a mágnsági rend, sem a főpapság, sem a felső kormány érdekeinek oly pártolását, sőt még kímélését sem remélhette, minő pártolásra hivatásánál és azon súlynál fogva, mellyel a társadalomban bírt, számolnia kellett.

Az alsótábla követői e tények bölcselete szerint a reformkérdésekben ritkán mehettek olyatén utasításokkal Pozsonyba, mik a felsőház elemeit megörvendeztethették volna.

Szünetleni negáció a kormány, a mágnsági rend és a főpapság irányában vala az alaphang.

De ha egyoldalú volt a megyei s ezáltal az alsótáblai szellem, másfelől a felsőház saját szerkezete és a tárgyalási rendszer következtében hivatva lenni látszott, hogy e szellemet éppen semmi tekintet alá ne vegye, vagy azzal addig dacoljon, míg engedékeny, hunyásszá és szófogadóvá teszi.

Angliában és a többi alkotmányos államokban, ha a peerek egy alsóházi javaslatot egyszer visszavetettek, az az egész országgyűlési szak alatt nyugvék; ezen elnapolás a peereket ellenzéseikben megfontolásra kényszeríté. Nálunk tíz izenet is váltathaték lényegtelen kérdések, sőt írmodori véleménykülönbségek felett is. Az ily kiapadhatatlan nuntiumok a középnemesség követeléseinek árcsökkenésére találtattak föl, s azonkívül, hogy a tárgyalást rendkívül lassították, arra szoktatták a főrendeket, hogy az alsótábla indítványainak kevés súlyt adjanak.

És a főrendek többségének, a fennálló szervezet miatt, okvetlenül gouvernementalnak kellett lenni, s csak ezen áron lehetett melleleg arisztokráciai vagy klerikál. A ház alkatása hozta magával az ily függést, s nem felső arisztokráciának - mint egésznek - szellemi és erkölcsi megromlottsága.

De ámbár a mágnsági tábla alig bírt más véleménnyel, mint a kormány, legalább a fontosabb kérdésekben kétségkívül nem, mégis abból, hogy egy törvénycikkre nézve a követi táblával megállapodott, éppen nem következék, miként fenn a vétőjog csak rendkívüli esetekben fog használtatni. Sőt nevezetes része a fölterjesztett javaslatoknak mellőzteték, amiket pedig az udvari kancellár a tanácskozás zárnapjai alatt leküldött vagy koncentráció végett lehozott, azok gyakran majdnem újraserkesztve voltak.

Végre még megjegyzendő, hogy az ily parlamentáris huzalkodások látványát is csak három évenként egyszer lehetett élvezni.

Nem csoda, ha a törvényhozó hatalom ezen szervezete a *tekintélyek és tevéketlenség* korában a célnak megfelelt.

Míg az állami formák nem az alkotmányosságért kerestettek, hanem az alkotmánytalanság eltakarása végett, az a mód volt legjobb, mely mellett illendőséggel lehetett legkevesebbet tenni.

De midőn a reform komolyan sürgettetik, minden más nézpont alá jött.

Miért említsem, hogy az érdekeknek mesterkélt szembetétele, mihelyt a haladási mozgalmak elkövetkeztek, mihelyt a változtatások mellett erős közvélemény támadt, legott a reakcionárius iránnyal a szélsőségeket állította küzdőterre, és a karzat erkölcsi terrorizmusával igyekezett azon tért keskenyíteni, melyet a törvényhozás szervezete az újítások feltartóztatására nyitott?

Tudjuk, miként ama felsőtábla, mely a legszokatlanabb ellenállási módokkal vala ellátva, az eszmék hevesebb küzdelme közt oly ostromoknak lőn kitétetve egészben és egyéneire nézve, mik az elkeseredés gyarapításán kívül más eredményre alig vezethettek.

Azonban higgyük bár el, hogy e feszült viszony, midőn a februári forradalom kiütött, már tetőpontját érte, és kedvetlenebb alakokban többé nem vala kitörendő, de ekkor is fennmaradt egy másik tekintet, mely a békés reformok barátait méltó nyugtalanságra ébreszthetné, ti. a megyékben elterjedt indítványozási düh s azzal szemben az országgyűlés lassú és sikertelen tárgyalási rendszere.

Mert Széchenyi föllépése óta nagy öszvege a reformjavaslatoknak rohanta meg a megyéket, s ötvenkét székhely lett a honboldogítás hivatalos tanyájává.

A tervkészítők nem utánozták az elmemélység és óvatos tapintat tekintetében a *Stadium* íróját, nekik elég volt, ha szabadelvűek lehettek, mint ő, s a kivitel nehézségeit érintetlen hagyták, mint Széchenyinek kelle akkor, midőn a közjog megkövesült formáira vonatkoztak.

A megyegyűlések en bloc, egész nyalábbal fogadták el az indítványokat s tevék utasításba.

De az országgyűlésnek, mely három évben egyszer tartatott, tárgyalási lassúsága éppen ellentéte volt e kapkodásnak.

A megyén az indítványok életkérdésnek kiáltattak ki.

A diétán vitatási sort is alig kaptak.

Egy valláskérdés vagy egy sérelmi ügy iránti nuntium-váltás elvett minden időt.

A megyék önkormányzása és utasítási rendszere a széles folyamhoz hasonlított, mely a reform árját nagy hullámokban s gyors eséssel tódította a cél felé; az országgyűlés vontatott s rendkívül nehézkes tárgyalási rendszerével egy keskeny torkolat volt, mely a roham nagy részét föltartóztatá, s a kiöntések veszélyét az ár növekedő sebességével arányban tette hihetővé.

S ha igaznak látszik, miként a februári forradalom kiütése nélkül a közjogi reformok, a városi ügyen kívül, alig jöttek vala még évekig szőnyegre, akkor legyen szabad gyanítani, hogy az átalakulás többi nagy kérdései a mi municipális életünk és országgyűlésünk ellenkező irányú gyarlóságain néha elvesztették volna békés természetöket.

Az eddig fölhardott okokkal csak annyit akartam kijelölni, miként ha szintén a reformmozgalmak megindítása és folyama alatt a kevésbé haladó pártok által is elismertetik a csendes és rázkódások nélküli átalakulás lehetősége, mégis a lehetőség szoros értelemben véve igen problematikus dolog volt, még oly ábránd nélküli számítónak, oly óvakodó férfiúnak, minő Széchenyi, tervei szerint is.

Nyugtalanságok és az érdekeknek éles súrlódásai fölvaltva adtak volna fegyvert most a magát bőszyúten védő reakciónak, mely továbbcsodortatni semmi kecsgetetéseért nem akar, majd a túlcaspongó újítási hajlamnak, mely győzedelmeiben határt s mértéket nem tart. És nálunk is bebizonyuland vala, miként egy regeneráció krízisei, akármily józan úton eszközöltetnek, szelídek és alig észrevehetőek nem lehetnek.

De midőn Széchenyi politikája szerint is a háboríthatlan rend iránti bizodalom igen vérmes remény vala, másfelől nagy adag rémlátásnak kell agyvelőnköt felhevíteni, ha akármelyik reformvezérünk tervéből eredettnak akarnók bebizonyítani azon óriás forradalmat, mely mint a XIX. század legmeglepőbb tüneménye, ragyogva és pusztítva vonult láthatárunkon végig.

Kossuth politikája 1841-től 1847-ig sokat tőn az állami és társadalmi érdekek élére állítására.

Kényes birodalmi viszonyok érintettek óvatlan modorban.

A nagyobb birtokosok megdöbbenéssel kezdenek oly változások elébe nézni, melyeket addig, míg a dolgok vezénylete kímélő kezekben volt, maguk sürgettek leginkább.

A tömeg minden ok nélkül gyanakodóvá, a közvélemény csekély tekintetek miatt szenvedélyessé, a korszellem, hol szükség sem volt, követelővé, a reformirány, hol alakítani sem bírt, szétbontóvá vált.

De ezen izgatott állapot, bármint nyomozzuk, követeléseire nézve rokonságban nem állott sem a társadalom, sem a monarchia elleni eszmékkel.

Kossuth terveiből elég destrukció folyt, de semmi tiltakozás a társadalom alapjai ellen, semmi pozitív vágy a forradalom előidézésére, akár szociális irányban, akár szabadsági háború alakjában.

Ha a februári napok nem borítják lángba Európát, Kossuth a mozgalom élén kétségkívül idézhetett volna elő elkeseredést a mérséklettek közt is, idézhetett volna elő megmakacsolást, mely a szükséges reformokat is visszaveti, és kicsapongásokat a szellemben és tényekben, melyek a reakció megtorlására emelendének fegyvert.

Az ő hosszas szupremációjából következheték lázongás a földesurak ellen, vagy az ily rendtelenségektől félelem miatt elnémitása a véleményeknek és túlengedékenység oly lényeges kérdésekben, melyek megoldásukat, mint a gordiuszi bog, kettémetszés és nem kifejtés, bitorlat és nem szoros igazság szerint lelték volna föl.

Az ő izgatási modorából vagy a kormány elzsibbasztása s rendtelenség, vagy provizórium és szigor támadhat vala. De ezeknél több aligha.

S nem találkozik ember, nem volt véleményárnyalat, melynek hatása békés átalakulásunkat a forradalom ösvényei közé ragadta volna, akár tervei által, akár a terveknek akkor be nem látott, de logikai eredményei szerint.

Erről, ha a múlt évek eszméinek történetét figyelemmel vizsgáljuk, meggyőződhetünk.

Összevonom a mondottakat.

Miután nálunk a régi állapot többé fenntartható nem volt, önként felmerül a kérdés, *hogy midőn a mozgalom elkezdődött, midőn Széchenyi reformátori pályáján megindult, mutatkozott-e elég kezesség az új állapotnak, a lényeges átalakulásnak békés útoni keresztülvitelére?*

E kérdés vizsgálatából - nézetem szerint - egészen kielégítő eredmény nem fejlik ki.

Sok körülmény ti. azt látszik gyaníttatni, miként ha a februári forradalom ki nem fogott volna is ütni, az egészen békés és zavartalan átalakulás Széchenyi higgadt tervei által sem vala teljesen biztosítva.

De viszont minden jel odamutat, hogy még a legtúlzóbb izgatóink kezei közt sem fajultak annyira el a reformtörekvések, miként az átalakulás küzdelmei által az állam és társadalom alapjait széthányó rázkódások s nagy forradalmi kitörések támadhattak volna, akár előre-számításból, akár a tények logikai fejlődése szerint.

Következőleg a nemzetet a fönntarthatlan múltból s a véghanyatlás örvényéből kiragadni és bár merész, de számító politikával az átalakulás korszakába vezetni oly kötelesség volt, melyért mostani szerencsétlenségeink miatt semmi méltó lélekvádval nem halmozhatják magukat józan reformereink.

A történezzet soha igazat nem fog adni azon költői kedélyű, meleg képzelődésű, de korlátolt eszű ábrándozóknak, kik mert alkalmatlannak találják a jelent, a kortes- és táblabírói világba visszavágyódván, a hajdani tespedést ditirambokkal idvezlik, s meggyőződve vannak, hogy gyakorlati és bölcs eszmét mondanak el, midőn fejünkhöz csapják azon észrevételöket, miként a magyarnak haladni nem kellett volna, mert a reformvágy csak külföldi majmolásból támadt, nem fekvék a nemzet belszükségeiben és helyzetünknél fogva megsemmisülésnél s forradalomnál egyébre nem is vezethetett...

Még nincsenek kimerítve a kérdések, melyeket mindennek tekintet alá illik venni, ha ítélni merészel arról, hogy fölrázni-e vagy elsüllyedtségében meghagyni kellett volna Magyarországot?

Még egy a múltról visszafordított és a jövőre irányzott szemle van hátra, még egy vizsgálat, melynek eredménye fogja kiegészíteni nézeteinket.

Eszméim felvett fonala szerint ti. elérkeztünk a reformoknak, melyek Magyarországot 1831 után folytonos mozgalomban tartották, birodalmi és európai jelentőségéhez.

Arról is kell valamit biztosan hinnünk, hogy ha szintén kétségtelen veszélyei valának az átalakulásnak, e veszéllyel szemben az eredményei csak közönségesek, csak mindennapiak lettek volna-e, vagy pedig olyanok, melyek a világpolgárosodás érdekeihez csatlakozván, egy nagy törekvés, egy világcél létesítésére határozottan munkáltak volna?...

IV

Lássuk tehát:

Volt-e a főleg Széchenyi által képviselt iránynak plasztikus ereje, mely a sürgetett reformot élővé, tartóssá és gyümölcsöztetővé tegye?

Továbbá:

Nem látszott-e az indítványozott új állapot azonkívül, hogy benn hasznos vala, künn európai szükségnek, azaz volt-e remény, miként az átalakulási kísérlet feltartóztatása vagy elfajulása esetében is az eszme, mely a reformterv élető és alakító szellemévé lőn, nem semmisülend meg, hanem a legrosszabb történhetőség közt is, legföljebb más formákat fog magára öltetni?

Ezen ikerkérdéseket vizsgáljuk összefüggőleg és részletesen.

Amit megfejteti nem tudok, azt a világon leginkább gyűlölöm; megöltem volna a szfinxet, mint Ödipusz, vagy hagytam volna magamat a mélységbe taszítani. - Így szól valahol Proudhon, korunk legnyugtalanabb szelleme.

Én ily békétlen nem vagyok, mert tudom, hogy a bölcsességnek határai vannak, s aki mindennek megfejtéséhez nyúl, az a tévedéseket szándékosan akarja terjeszteni.

De be kell vallanom, miként semmi több ingerrel előttem nem bír, mint a tények okainak és az események értelmének megtalálása.

S hiszem, hogy a magyar nemzet tévedései nagy mértékben éppen onnan eredtek, mert midőn cselekedetei és szenvedései által gazdaggá tette történelmét, e kincsszekrényt zárva tartotta, vagy legalább belőle nem merített a jelen számára elég tanulságot; hanyag volt a visszaemlékezésben, s így sem erejének, mellyel bírt, sem a nehézségeknek, melyek ellen küzdött, ismeretéhez nem juthatott.

Ezen meggyőződésemen mentsen ki, ha igen gyakran bajlódom a múlttal, midőn a jelen számára keresek tanácsot és segélyt. Már rögtön tárgyamra térek...

Mi az osztrák birodalom európai feladata? - e kérdésnek világosabbnak kellett volna azután lenni, hogy a rajnai szövetség alakult, II. Ferenc a római császárságot letette, és látható vala, miként Napóleon megbukásával is többé Ausztria Németországra sem oly elhatározó és irigységet nem ébresztő, sem oly népszerű és tartós befolyást nem gyakorolhat, mint azelőtt.

De bár Ausztria hivatása az impériumi kötelességek s csalálmak elenyésztésével jellemzőbb körvonalakban merült föl, bár a lángeszű udvari tanácsos, Gentz mély politikai átnézettel mutatott e hivatásra és föltételeire, mégis a *Bund* megalakulása óta rendre ki-ki hozzászólt a hagyományos eszmékre térni vissza s nem tekinteni az osztrák császárság számára más feladatot, mint amely történelmileg ragadt a római császársághoz.

A *Bund*-ot széttépték az 1848-i események, s a német zavarok sötét percei alatt megint megvillant azon gondolat, hogy Ausztriának európai jelentősége nem függ oly szorosan németországi szerepével össze, mint régen hitték, sőt könnyen lehet képzelni állást, melyben a Közép- és Alsó-Duna nagyobb támpontot nyújthat politikájának s világbefolyásának, mint a Felső-Duna, a bal Rajna-part, az Elba és Weser.

Miután azonban most Németországon a forradalom kiöntései többnyire medreikbe tértek vissza, ismét feledésbe kezd menni minden eszme, mely Ausztria hatásának más confiniumokat tűz ki, mint a régi korban feltört barázdavonalok.

Meddig fog tartani ezen inkább tradicionális, inkább a múltakért becsben álló, hogysem a jövőt biztosító felfogás? Meddig azonosíttatik monarchiánk szerepe Németországgal, érdekeink összege ennek érdekeivel, oly kérdés, melyet nehéz volna most még elhatározni.

De hogy végtére mégis ütni kell a teljes kiábrándulás órájának, a dolgok természetében fekszik.

Eugen herceg, kihez hasonló hírű tábornoka a birodalomnak Radetzky-n kívül azóta sem volt, s ki politikai belátására nézve szintén magasabban állott, mint azon naphősök, kik VI. Károly udvarában őt törekedtek a divatból kihozni, s néha az előszobákban hosszasan is megvárakoztatták - Eugen herceg, miután Ausztria zászlói már a félholdon eldöntőleg győzedelmeskedtek, s a karlovici és passzarovici békekötés által a török birodalom mostani tengő állapotjára süllyedett, ismétlem, Eugen, a zentai hős, Ausztria nagyságának és dicsőségének érdekében VI. Károly császárnak azon bölcs, de akkor figyelemre nem méltatott tanácsot adta, hogy a birodalom központja Budára tétessék át.

Ez által Németországbani helyzetét nem hagyta volna föl, de megtartván kapcsolatát nyugottal, politikája inkább kelet felé irányult volna, és hatalmát az Al-Dunán a kedvező percekben szilárdná teheté vala, és most a keleti kérdés nem fenyegetné Európát.

Széchenyi egy századdal utóbb, bár az oriensi viszonyok mostohábbá váltak, Ausztria hivatására nézve Eugen herceg véleménye mellett volt.

E részben meggyőződése annyira szilárd vala, hogy reformjainak és honreményeinek alapja rendült volna meg, midőn Ausztria állandólag leveszi kezét a keleti ügyekről.

Széchenyi hazánk parlagban heverő anyagi és szellemi kincseinek s a magyar nemzetiségben rejlő regeneracionális erőnek roppant belértékét ismerni tudta.

Ő belátta, mily könnyen lehet kímélő és óvatos politika által az ország felvirágzását a nemzetiséggel egy vonalon tartani.

Hitte, hogy ha gondatlan kezek vak hevükben nem tépnek mindent korán szét, hazánk anyagi és értelmi gazdagságát oly magas fokra emelhetni, miként tette a birodalom valóságos központjává válandunk, s bár eleinte észrevétlenül, de az idők folyama szerint mindinkább a mi érdekeink fognak a monarchia belkormányzásában és külviszonyaiban elhatározók lenni; midőn aztán a magyar Duna büszke hajjai vezetik státusférfaik pillanatait az „avulsák” felé, s Ausztria politikája a keleti kérdések megoldásakor ha nem is kizárólag adand szabályt, de legalább képes leendő azon nagy súlyt vetni a mérlegbe, melyet geográfiai helyzetének előnye, európai civilizációja és annak biztos, sőt önérzetteljes tudalma nyújt, hogy keleten egy fontos pozíciót sem áldozott hanyagságból, tévovázásból vagy gyöngeségből fel.

Széchenyi hitte, miként nem erőszakos nyelvterjesztés, de az értelmi felsőség olvasztó és kibékítő, hódító és megnyugtató ereje által nemzetiségünket oly magas tökélyre lehet emelni, hogy valamint az európai polgárosodást magába átveszi, s keleti sajátosságai szerint önállólag reprodukálja, szintűgy alkalmassá fog válni közvetítőnek kelet és nyugot közt, alkalmassá szellemével keletre hatva, nagy európai hivatást tölteni be, mert származása és fajroksága az előázsiai népekhez közelebbi bejáratot nyit, mint a többi nyugoti nemzeteké, s mert másfelől, nem lévén a szlávoknak a hatalom miatti természetes vetélytársa, mint a germán elem, erkölcsi befolyása kevesebb féltékenységet, gyűlöletet és ellenhatást fejtend a keleti szláv népeiségeknek ki.

Széchenyinek ezen alapeszméje volt a plasztikus erő, mely reformjait, ha a forradalom közbe nem jön, élővé, tartóssá és gyümölcsözővé, sőt a magyar nemzetiség teljes kifejtését birodalmi szükséggé, európai igénnyé tehetette volna.

De a sors könyvébe oly véres és fölforgató jelenetek valának bejegyezve, melyek legtöbb zavart s romokat nálunk hagytak hátra, az eszmékben, reményekben és intézüciókban egyaránt.

Azonban kérdés, vajon a februári napokkal megnyílt ciklusa a forradalmaknak és a forradalmak elnyomása által támadt ciklusa a visszaállítási vagy újraalkotási szükségeknek megváltoztatták-e az ausztriai birodalomnak azon valóságos érdekeit, melyek, midőn a mohácsi veszedelem után I. Ferdinánd a magyar koronát fejére tette, megosztott örökségként szállottak a monarchia többi tartományaira is, s melyek, miután Eugen herceg fényes győzedelmei következtében határaink a Dunán, a Száva mellett és a tengerpartok körül közvetlenül Szerbiáig, Boszniáig és Török-Croatiáig nyúlnak, oly világosokká és oly fontosokká váltak, hogy - bár néha meghallgatlanul - másfél századon át folytonos figyelmet kértek, sürgettek és követeltek.

Én azt hiszem, ezen érdekek most még erősebbé és mellőzhetlenebbé váltak.

Jelenleg ugyan, mint látszik, az osztrák diplomáciának figyelme más tájponatok felé van irányozva, s kelet jelentősége a viszonyok által parancsolt előleges megoldások miatt háttérbe vonult.

Ez a birodalmi körülmények közt természetes.

Ausztriának, hogy a középidői babonás kifejezést használjam, *külön szerencsecsillaga* van, mely minden homály után nagyobb ragyogással tör ki.

Az ő horoszkópja eddig más ösvényeken vezette nagyságra, mint a többi államokat.

Talleyrand megjegyezte, hogy mikor gyökere fenyegettetik, akkor virul föl.

„Crescit sub pondere palma”; ezen eszme szövődik Ausztria történetének fordulatpontjain át.

Midőn elhagyva volt, emelkedék.

Midőn szerencsétlennek tűnt fel, ment nagy korszakok elébe.

A történetet a legregényesebb és csudálatos módon tesz tanúságot a dinasztia s a birodalom ily rendkívüli sorsáról.

Nem említem ama határozó pillanatokat, melyekben a lengyel király megjelenése a török által szorongatott Bécset az ostrom alól felszabadította. Mert a gondviselés e segítsége inkább illette az egész keresztény világot, mint különösen azon keresztény államot, mely közvetlen veszélyben forgott.

Ez a templom és mosé, a tornyok és minaretek kérdése volt, s Bécs bevételekor sem dőlhetett volna végképp Bécs ellen el - oly bizonyosan nem, mily kétségtelen, hogy a nyugot-európai polgárisodás és állami erő, ha a veszély érzete által összpontosult volna, több súllyal bírand vala, mint a barbár s még akkor nem is konszolidált *kelet*, hol az iszlámizmus a régi elemeket szétbontotta, de föl nem olvasztá.

Egyedül tehát csak oly momentumokat hozok elő, melyek szorosan arra vonatkoznak, miként Ausztria gyarapodásának új korszakát örökké a fenyegető veszélyekből merítette.

Midőn a palatinatusi választófejedelem Csehország királyává lett, midőn a husziták száguldó előcsapatai majdnem a bécsi udvari vár előtt bolyongottak, és elég sereg, mely a gyors megtámadást feltartóztassa, s kivált egy megveretés esetében állandó hadi munkálatokra támaszt adjon, sehol nem vala, nem hitte-e a világ, hogy a dolgok új rendje támad, s a német császárság habsburgi Rudolf ivadékainak kezéből idegen körbe s az új ambíciók birtokába megy át? Sőt azután is, midőn a palatinatusi választófejedelem a szerencse gyors fordulata után köntösét sem vihette el Prágából, s valóságos földönfutóvá lőn, nem tódultak-e egymást fölváltva elő vészterhes percek, melyekben II. Ferdinánd ügye kétségbeejtő vala? S mégis a harmincesztendő háború az ausztriai ház dicsőségével végződött, és a vesztfáli béke birodalmunkra nézve kedvező föltételekkel köttetett meg.

Majdnem száz évvel utóbb a Habsburg-ház fiágának kihalásával oly következési háború támadt, mely a birodalom összevételének felbontását csaknem bizonyosan maga után vonni látszott.

A régi szövetségeseitől elhagyott és a foglalási, a jogkövetelési zaklatások által reményét vesztett királynő nem vala-e, midőn karján csecsemőjével, szemében könnyekkel a magyar lelkesedéshez szólott, azon megdöbbenő helyzetben, melynek a hideg számítás szerint óriás veszélyei és kevés segédeszközei voltak?

De ekkor is igazolta magát Ausztria történeti szerencséje nemcsak azáltal, hogy meg lőn védve a trón, de azáltal is, hogy a veszélyek új életelevenséget ontottak a monarchiába s új korszak derűjéhez vezették.

Napoleon hódításaikor is, midőn Bécs idegen kezekbe esett, midőn a birodalom történelmi súlypontja töreték szét, midőn az uralkodócsalád Felső-Magyarországra vonult, midőn a campoformiói békekötéstől a bécsiig szünteleni abnegációk sora állott be, vajon nem gondolták-e

azok, kik egyénre és államra nézve a szerencse makacs pártolásában bízni képtelenségnek tarták, nem hitték-e Ausztria barátjai és ellenségei, hogy a monarchiának, mint európai nagyhatalmasságnak, már többé régi szerepét hosszasan fenntartani nem lehet?

S mi történik?

Bécsben, melyet Napóleon elfoglalt vala, tanácskoznak az ő fogsága fölött. Bécsben fejeztetik be a francia forradalom. Bécsben szabályoztatnak Európa viszonyai, és az 1815-i traktátusok által Ausztria tekintélye s befolyása emelkedik.

Nem annyira ismeretlen dolgok ezek nálunk, hogy ismétlésök a mai helyzet konstatírozásán kívül más tekintetből felesleges ne lett volna.

De én azt hiszem, hogy a harmincéves háború előnapjaitól kezdve Napóleon dicsőségének s Ausztria elleni föllépéseinek tetőpontjáig soha a birodalom oly veszélybe nem sodortaték, mint a februári forradalom után.

S midőn e veszélyek a legrendkívülibb szerencsével háríttatának el, midőn több jelek odamutatnak, hogy a kiállott rázkódások arányában növekedett a monarchia belereje, mi természetesebb, hogy reményei világtörténeti befolyása iránt nagy lendületet nyertek?

Még 1848 közepén Lombardia egy részét hajló lett volna Ausztria Carlo Albertónak birtokába bocsátani, most nemcsak Szardínia hatalma van megtörve, de az ausztriai zászlók védik a turin kívül Felső- és Közép-Olaszország kormányait; az ausztriai kabinet erkölcsi befolyása alatt állnak Tirol határhavasaitól kezdve az örök város kapuiig az események, és a Vatikán, mely három évvel előbb komoly és feddő arccal tekintett Bécs felé, most a remény derült kifejezésével onnan várja leginkább világi hatalmának megtömlését.

1848 közepén Frankfurtban a parlament, mely előbb a német egység kedvéért az Északi- és Keleti-tengertől fogva Bregenzig, Hainburgig és az erdély-bukovinai véghegyekig minden állami főbb erőket összpontosítani s a demokrácia kezébe letenni szándékozik, a viszonyok kényszerűségénél fogva politikáját megváltoztatván a porosz sas védszárnyai alá akarta a német egységet helyeztetni, s a császári koronát a Hohenzollern-családnak ígérte. 1848 közepén Ausztria németországi helyzete sokkal kétségesebb volt, mint a harmincéves háború legszerencsétlenebb pillanataiban. De most a berlini kabinet a forradalom alatt szerzett előnyeit többnyire elvesztette. Poroszország birtoki terjeszkedésére a kilátások közelebről szétesnyésztek. S míg a közép államok emelkedési vágyának korán határ vettetik, Ausztria a diplomácia terén gyorsan nyeri vissza nagy részét régi befolyásának, s a forradalom által kiszántott alapköveit az 1815-i állapotnak diadalmasan kezdé restaurálni.

Csoda-e, ha e szokatlan, e valóban ritka szerencsének bőségszarvát kiüríteni akarja?

Csoda-e, ha az előnyöket, melyeket a régi jog és a sok harcban edzett seregei nyújtanak, egészen érvényesíteni törekszik?

Csoda-e, ha vannak a hírlapirodalomban s vannak talán a közéletben is tekintélyei, kik nem kételkednek, hogy most szupremációját Németországban, kizáró befolyását Felső- és Közép-Olaszországban rendezheti, s ezen eredményekre támaszkodva könnyen fog utóbb kelet ügyeire eldöntőleg hatni?

Hogy ily magas reményekből egy sem hiúsuland meg, a viszonyok hideg áttekintése után képzelni alig lehet.

Továbbá, hogy ugyanazon hatalmasság, mely a Baltikumig és a Tiberisig az erők központjává tenné magát, egyszersmind politikai túlsúlyát a Boszporusznál is gyakorolhassa, ebben inkompatibilitás látszik.

Mert ha Ausztria szláv népességének összegével megy a Bundba, azon tizenhatalm millió szláv örökké gyanús leend a germán elem előtt, s viszont a germán állandólag gyűlöltetni fog a szláv elem által. Az ellenszenv, kivált a déli szláv fajoknál, jutand igen világos körülmények miatt, tetőpontra. S kétségtelen, hogy ekkor a német polgárisodásnak, mielőtt szellemi fegyvereinek roppant táborszereit a török határszélre vihetné, előbb fárasztó és többnyire sikertelen gerillaharcot kellene küzdenie minden déli szláv házzal, mely ajtóit erős zavarokkal védné ellene. Ily viszony pedig kevésbé volna kedvező a szerbek, bosnyákok, bulgárok és a havasföldi fejedelemségek lakóinak rokonszenveit igénybe venni.

Aztán főként Észak-Németország magas társadalmi műveltsége az állami formák alkotmányos és szabad alapjait nemcsak megbírja, de határozottan követeli is. Ausztria szláv ajkú népei által pedig, szintén a társadalmi állapotban rejlő indokok ereje miatt, sokkal korlátozottabb közjogi alakokat volna kénytelen sürgetni. Ezen szorító helyzet folytonosan visszahatna németországi befolyására, mely népszerűtlenné tenné, hogy vetélytársának érdekében csökkenhessen. Ily kellemetlen összeköttetés annyira elnyelné, annyira magához sodorná Ausztria gondjait s erélyét, hogy nem is fordíthatna elég időt és figyelmet oriensre.

Azonban igen csalatkoznánk, ha képzelnők, miként oriensen a viszonyok hosszasan döntetlen maradhatnának.

1848-nak s az azt felváltó két évnek története eddig is sok vizsgálódásokra nyújtottak anyagot, de úgy látszik, a történelmi ítéset a februári napok által megkezdett forradalmaknak hatását a nyugot-európai állapotokra elég figyelemmel kísérte ugyan, azonban igen hanyag volt egy jelentékeny kérdésnek eldöntésére nézve.

E kérdés: vajon a közép-európai mozgalmak s különösen az ausztriai birodalomban folyt hadiseleletek gyakoroltak-e és minő hatást kelet szellemére?

Meg vagyok győződve, hogy sokkal több nehézséggel jár a fölhozott nagy érdekű kérdésnek megoldása, mintsem én ahhoz most tüzetesen nyúlhassak.

De annyi nyomozatok és fejtegetések nélkül is látható, miként az ausztriai déli szláv fajoknak a forradalom alatti küzdelme s a forradalom utáni szélesebb autonómiája felöltő élénkséget oltott az oszmán birodalomban lakó greko-szláv elemekbe.

Általában az európai Törökország szláv népességének helyzetére nézve két korszakot lehet megkülönböztetni.

Egyik Kara György föllépésén kezdődik.

Szerbia a kassowai ütközet által függetlenségét elvesztvén, majd négyszáz évig volt önállóság nélkül és elnyomatásban, mígnem egy közönséges hajdú, Kara György zászlója alá gyűjtötte a janicsárokkal elégetlen szerbeket, s kezdetben a török udvar elnézése mellett a pretorianusok ellen, utóbb hazája függetlenségeért véres háborút folytatott, mely sok győzelmek által őt diktatori hatalomra emelte, hogy végre alvezéreinek irigysége miatt elgyöngítvén, megalázza és földönfutóvá tegye.

Kara György a cselszövények miatt fegyelmetlenné vált seregével a határozó ütközetet elvesztvén, Magyarországra vándorolt, és Szerbia a portának meghódolt. De az inszurgens alvezérek közül egyik, Obrenovics Milos, ki sertéskereskedőből lett kitűnő katonává, fölkereste régi kunyhóját, és szülötte földén bujkálván több évekig, megint lázadásra bírta az elégetlen szerbeket, s terveinek kivételére idegen pártfogást nyerve, csakhamar az elsőhöz hasonló kiterjedést adott a forradalomnak. Győzelmek nem valának ugyan oly jelentékenyek, mint a hős Kara Györgyé, de a török birodalomnak az oroszsal azon időben szintén háborúja vala, s a bukaresti békekötés Szerbiának is önálló belkormányzást szerzett. És Milos fejedlemmé lön.

Ez az első korszak az európai török birodalom szláv népességének helyzetére nézve.

A diplomáciának, ha az oszmán hatalom teljes elgyengítése nem feküdt érdekében, még kevésbé kellett volna Szerbia sorsának ily eredményre juttatását megengedni, mint Görögország függetlenségét.

Mert előre vala látható, miként Bosznia, Bulgária, Albánia és a török-horvát részek szláv ajkú népessége Szerbia példája által hasonló követelésekre fog előbb-utóbb buzdíttatni.

E vágya a bukaresti béke után majd lappangva és elszenderedve, majd láthatóan és fölfokozva élt a kedélyekben.

De állandó kinyomatot és széles belterjet csak az 1848-i forradalmak hatásai által nyert.

Most a keleti greko-szlavizmus érzi, hogy új korszakba lépett.

Reménye s bizakodása növekedik.

Erejének öntudalmához jutott.

Szilárdul meg van győződve, miként a keleti kérdésnek bonyodalma, megoldása vagy kettémetszése egyaránt csak számára gyümölcsözhet.

A boszniai lázadás, mely Resid basa reformjai miatt támadt, mely a mahomed hitű szláv nagybirtokosok vezérlete alatt rendezteték, a független belkormányzás igényeit nem tűzte ugyan zászlóira, de mély értelmű jelszavai közé zárta s a szerencsés fordulatok közt mindig elárulá.

Most Omer basa győzedelmei a bosnyák pártütöket fő támaszpontjaikból kiszorították, és a bolgár fölkelés első mozzanatai letiportattak; azonban nagy öncsalás nélkül képzelni is alig lehet, hogy e véres látványok többek valának, mint egy hosszú, egy eseménydús és változatos drámának első jelenetei.

A darab egészen eljátszatni fog.

Megszakításokkal talán, de múlhatatlanul.

S nincs állam, melyben valaha az uralkodó nemzet és uralkodó hit szerencsétlenebb arányba lett volna az elnyomott népfajokkal s vallásokkal szemben, mint az oszmán birodalom európai tartományaiban.

Itt 15 500 000 lakos közül:

Török 1 100 000
Szláv 7 200 000
Oláh 4 000 000
Arnauta 1 500 000
Görög 1 000 000

A többi népfaj 700 000. Tehát minden tizennégy lakosból csak egy török. A népesség fele szláv, negyede oláh.

Vallási tekintetben pedig az arány ekként áll:

Mahomedán 3 800 000
Keresztyén 11 420 000

A mahomedánok tekintélyes része bosnyák földbirtokos, kinek őse lemondott hitéről, hogy politikai befolyását megtarthassa, s ki a törököt határtalanul gyűlöli.

A keresztyének közül pedig csak 300 000 nem görög.

E száraz statisztikai adatok az okoskodásoknál érthetőbben hirdetik, hogy mihelyt a szlavizmus mélyebb rétegeit is áthatotta a nemzeti önállóságra törekvés, mihelyt a görög vallás a mahomed hit ellen, melyre az egész török állam szerkezete, sőt magánjoga is épül, a politikai szabadságvágyának és nemzetiségi becsszomjnak erélyét is kizsákmányolhatja, legott elég gondja leend az európai diplomáciának kelet ügyei elintézésével.

Sőt ha a szláv forradalmi szellem nyilvánulásai hosszas ideig háttérbe nyomatnának is, ha Szerbia és a havasalföldi fejedelemségek viszonyai bonyodalmakra többé anyagot nem nyújtanának, még azon esetben sem szenved kétséget, hogy - mint fentebb megmutattam - Resid basa reformjai által a greko-szlavizmusnak szintoly győzedelme készül, minő a fegyverek élével vívathatnék ki.

Minden oldalról tekintve tehát kelet ügyeit, dönthetlen tényként áll azoknak fontossága a közel jövőndőben.

S anélkül, hogy elfogulva volnánk akár az aggodalom, akár a remény miatt Közép-Európa sorsának történhetőségei iránt, annyi előttünk világosnak látszik, miképp ezentúl már kelet ama szorosabb politikai gyűrűzetbe lép, mely a körébe foglalt egyes államok érdekeit általánossá és közjelentékenységgé tévén, a belügyekre gyakran ruház internacionális fontosságot, és a diplomácia mulasztásait vagy hibáit az európai súlyegyen ingadozásai által tárja föl.

Ezentúl amely nagyhatalom a díván pártfogója vagy a Törökországban lakó nagyobb népelemek rokonszenveinek tárgya lesz, sokkal szélesebb dimenziókban fog hatni, mint eddig.

Miért?

Mert a februári forradalom előtti időben az európai súlyegyent fenntartani akaró diplomáciának csak egy negatívus célja volt: oltalmazni ti. a magára erőtlén dívánt oly barátságosnak látszó befolyásoktól, melyeknek fenekén becsszomj rejlik, és védni az ájult birodalmat, minden oly spoliációktól, miknek következése lenne a Konstantinápoly felé terjeszkedés.

Az 1848 előtti időben azon hatalom, mely a törökországi szláv népfajok rokonszenvét megszerzi vala, kétségen kívül kényelmes állapotban leend-e a díván ellenében, ha az vele huzalkodni akart, vagy tőle befolyást nem fogadott el; mert a vallásos fanatizmus vagy a nemzetiségi gyűlölet által örökké idézhete bellázadásokat elő, s kényszeríthette a portát a házi csend kedvéért a kül alárendeltségre.

De az ily izgatásoknak az oszmán birodalmán kívüli közvetlen hatása, legföljebb az erdélyi oláh jobbágyoknak földesuraik elleni nyugtalanságában s egyes tót vagy rác községeknek oly kitörésében, mely mint a mocsáros vidékeken a földvillány itt-ott föllobban és elenyész, határozódott volna.

Mennyire más jelenleg a helyzet! Most, miután Ausztriában a déli szlávok nemzetiségileg kikerekített földtérrel és nemzeti belkormányzással dicsekedhetnek, most miután ezen új szerzemények ama szláv fajoknál, melyek történelmi fényes emlékekkel bírnak, a múlt felé sóvárgást ébreszthettek föl, most, miután a régi intézmények a forradalom közt széttörtetvén, az új rekonstrukciónál tizenhatsz millió szláv, tehát a birodalmi népességnek hasonfele igényeli a befolyást, melyet a szám súlya vet a mérlegre, de amely hasonló súlya által a társadalmi jogos érdekeknek és az európai polgárisodásnak nem igazoltathatik - most, ismétlem, többé nem lehet csak török birodalmi kérdés a rokonszenv, mellyel a keleti szláv népfajok valamelyik külhatalom iránt viseltetnének.

Sőt midőn kétségtelen, hogy kivált a déli szlávok nemzetiségi törekvése oly összeolvadások felé is irányulhat, melyek az ausztriai birodalom földirati határain kívül fekszenek, semmi sem látszik előttem bizonyosabbnak, mint az, hogy a hatás, melyet a törökországi szlávok a

küldiplomácia által nyernének, minél inkább haladunk az években, annál szorosabban válnék ausztriai és németországi kérdéssé.

Világos tehát, hogy a magyar forradalom óta, az egész európai politikába szorosan belevonva van Törökország.

Az 1848-i és 1849-i évnek legsajátságosabb eredménye ez.

Ha azonban Ausztria, honnan támadtak a keleti kérdések újabb csomói, a befolyást, melyet helyzete nyújt, Törökországra nézve is oly eréllyel veendi igénybe, mint aminő munkásságot és kitartást szemlélünk naponként a Schwarzenberg herceg kabinetjében, akkor minden körülmény arra mutat, hogy a szorosabb összeköttetés, melybe jött a forradalom következtében Európa ügyeivel Törökország állapítja, a legnagyobb hasznot Ausztria számára fogja hajtani.

A mi birodalmunk van hivatva a dívánnál eldöntő vagy legalább többnyire határozó súllyal bírni.

Konstantinápoly internacionális viszonyaiban a főszerepet Ausztriának kell játszani, mind magáért a keleti kérdésért, mind saját belnyugalmának érdekénél fogva.

Ha e szerepet vagy a közép-európai és különösen a német ügyekkel túlságos foglalkozás miatt nem vihetné, vagy az eszközök helytelen választása miatt elvesztené, ezen esetekben a „fényes kapu” protektorává okvetlenül vagy az *angol*, vagy az *orosz* válnék. Mert az nem történhetik, hogy mint régen volt, folytonos cselszövények közt havonként változzanak a befolyások; viszont hosszas időig az sem lehetséges, hogy mint Parker expedíciója óta látható, a dívánt az angol külügyminiszter vezesse, a szláv népeiségek szellemére pedig a pétervári kabinet hasson.

Ily feszítő állapotnak valami módon megszűnni kell.

Azonban akár az angol, akár az orosz politika és érdek fészkelje magát keleten meg, mindkét esetre Ausztria nevezetesen állandó veszélyeknek volna kitétetve, melyeket traktatusok által eltávolítani vagy alianciák útján kiegyenlíteni többé a legjobb szándék mellett sem lehetne.

Érintsük mind a két esetet.

Ha

Anglia a dívánt végképp hatalma alá keríti, első gondja leendő azt oly költményekre bírni, melyek által a török az angol kézmű- és gyártipar gyarmatosává válnék. A szabad kereskedelmi eszmék pedig, akármily kiterjedésben alkalmaztassanak az oszmán birodalomra, noha a gyártipar egyes virágzó ágait letördelhetik, mégis az egész államot tekintve több hasznot, mint kárt okoznának. Az olcsó bevétel, a nagyobb forgalomnak Anglia általi monopolizálása és a vásárpiacon árukötegekkel elárasztása, valamint a lomha török agyhoz az eszmék konduktorává válhatik, valamint az addig ösmeretlen kényelmek és szükségek útján feszítettebb munkásságra szolgálhat ingerül, szintúgy a földművelésnek új lendületet adhatna, kivált ha a birtokjogi viszonyok rendezése által támogatnák. Törökország bizonyára igen kellemetlen helyzetbe nem jön az angol protekció erkölcsi és anyagi következményeire nézve. Sőt ha már balcsillagzatai miatt az európai civilizáció felé kell sodortatnia, ezen rája nézve kétséges becsű haladásban önzéstelenebb mestere leendő az angol, mint a muszka.

De Nagy-Britannia kereskedelmi költményei Ausztriára és Németországra kényelmetlenül, sőt kártékonyan hatnának. A Duna alsó része számunkra használatlanabb volna, mint most, midőn torkolatja beiszapoltatik. Kelet vásárpiacai, miután a versenyről alig lehet komoly szó, hosszas időig lezárva lennének a német ipar elől. Az angol gyártmányok az Ausztriával határos szláv és oláh tartományokat előzönlénék, s csakhamar a csempészetre oly széles mező

nyitnának, melyet a szorosan védelmezett határvonalak és költséges fináncőrök által sem lehetne eléggé korlátozni.

S még ennél is komolyabb oldala volna Anglia gyámkodásának.

A hírlapokban előfordult, hogy azon rövid idő alatt is, míg Parker hajóhada a Dardanellák mellett és a Piraeusoknál horgonyzott, Palmerston lord értekezletben vala a dívánnal az albániai parton egy kopár szirtfoknak és egy öblecskének átvétele iránt.

Nem tudom, mennyi hitelessége van ezen adatnak, de bizonyos, hogy az angol érdekből hasonló lépéseknek kell folyni, mihelyt a Neptun szigonyának védhatalma Konstantinápolyban megerősödik.

Eddig az Adria- és Közép-tenger az európai hajóknak közbirtoka vala. Az Olaszhoz ügyeihez szorosabban kapcsolt és az afrikai partok iránt különösebb figyelemmel viseltető hatalmak politikájában feküdt arra törekedni, hogy legalább e tengerek maradjanak *neutrale terrenum-nak*, senki által egyedáruként nem bírt földnek, senki által kizárólag nem használt közlekedési és kereskedelmi útvonalnak.

De midőn Anglia túlnyomósága a török birodalomban állandóvá leend, mellőzhetlenül törekedni fog a görög partoktól Cattaróig szabad réveket keresni magának, s az olasz nagyobb kikötőket szerződések által áruinak számára megnyitni.

Két érdek ösztönzi erre: ti. az olasz földdeli kereskedelemről serkedő haszon és egy kecses kilátás Afrika partjain idővel kárpótlást találni a veszteségekért, melyek az angol áru-fogyasztást, az Észak-Amerikai Szövetséges Állam terjeszkedési és vállalkozási szomszárjából, Kanadában s az Antillákon egyiránt sújthatják.

Azonban ha Anglia Törökország barátsága által az Adrián s Közép-tengeren új bejáratokat szerez, akkor az érdekek természeténél fogva, leginkább Ausztriának olasz birtokait és befolyását törekvendik megszüntetni.

S a küzdés, mely Britannia részéről vérbe sem kerülne, veszélyesebb volna monarchiánkra nézve, mint hajdan a franciáké volt a német császárokkal és a Habsburg-ház spanyol ágával Majland s Nápoly fölött.

Vessünk egy átröppenő világot e kérdésre.

Ficquelmont gróf, volt osztrák miniszter, kinek a külügyek megbírálásában eléggé éles tapintata van, így szól: „Nincs nép, melynek oly mély nemzeti érzése volna, mint az olaszoknak. S mégis dicső történetének hosszas folyama alatt, a római hódítás korszakát leszámítva, soha egy és összeolvadt állammá nem alakulhatott. Olaszország államok szövetségévé is nehezen szervezheti magát, mert ezen célra földiratilag igen karcsú és törékeny alkattal bír. Hihető-e, hogy Constantin csupa szeszélyből hagyott el oly várost, mint Róma? Nem. Ő azért keresett más és jobban fekvő székhelyet, mert akkor már a barbárok minden oldalon mozogni kezdettek. A rómaiak a hadviselésben tapasztaltak, a stratégiában mesterek lévén, belátták, hogy Itália, a vad népeknek, melyek fenyegetik, rohamát sikerrel nem tartóztathatja föl. Constantin kivonult, rögtön ott voltak a barbárok Afrikából, Hispániából, Galliából, Germániából és Pannóniából; minden oldalon megtámadták a félsziget. S midőn a folytonos pusztításnak évszázadai után viszont némi rend alakulhatott, Itália ugyanazon töredékekre bomlott föl, melyekből a rómaiak kora előtt állott. Napjainkban pedig, midőn a tengeri hatalmasságok oly félelmesekké válnak, Olaszország gyöngeségéhez új ok járult. S miként remélhetné hosszan kiterjesztett és védelem nélküli partjaival, hogy a világ színpadára, mint egyesült és politikailag erős nép, valaha fölléphessen?”

Ha Olaszország a svájci, az istriai, tiroli és voralbergi havasok birtokába nem tehetné magát, ha továbbá, míg kikötőit megerősíthetné, míg nagy hajóhadat állíthatna, nem volna biztosítva, hogy a tengeri hatalmasságok által kíméltetik; ezen két lehetetlennek látszó esettől elvonatkozva, alig képzelhetni körülményt, melyben ezentúl Olaszország valaha önálló és független szerepet tartósan játszhat.

Ezt az angolok jól tudják.

Ők fölfogták, hogy ha Mazzini és a köztársasági párt egykor győzedelmeskednék, e diadalból nem Itália egysége és hatalma, de legföljebb az a változás merülne föl, miként a függetlenségi mámor után álmából kiüdült félsziget többé nem szárazföldi, de tengeri hatalom karjában lelne védelmet és szolgaságot.

Innen látjuk a brit kormányt, ámbár otthon a meggondolt reformokat és az arisztokratikomonarchikus intézményeket szereti, Olaszországban többnyire a forradalom és a demokrácia ügye körül forgolódni.

A félszigeten sok mozgalom nyert már titkos felbátorítást Londonból, s ha Minto lord utazását a hamar rákövetkező szicíliai és nápolyi zavarokkal, ha Palmerston politikáját Carlo Alberto s Ausztria irányában, ha a közelebbről megindított és az angol egyház főnökei által pártolt Mazzini-kölcsönt emléünkben megfrissítjük, akkor könnyen át fogjuk érteni, miként, azon órától kezdve, midőn Anglia a Dardanellák mellett megszilárdulva látná befolyását, Olaszhon politikai terén nagy földrendületek mutatkoznának, és az eddigi viszonyok építményei megrepedezni és összedőlni kezdenének.

Mihelyt Anglia a dalmát partokhoz s Felső-Olaszország szegélyei mellé férkezne, Trieszt virágzásáról és a német-olasz vámszövetkezés körüli tervekről ritkán lehetne valamit hallani, de annál többet a londoni kormány szerződményeiről az olasz hercegségekkel, és a belnyugtalanságokról a félsziget oly részein, hol a kabinetek a közép-európai politikához vagy az ausztriávali kereskedelmi és vámszerződésekhez éreznek rokonszenvet.

Szóval Anglia túlnyomó befolyása Konstantinápolyban aláásna Ausztria hatalmának Felső- és Közép-Olaszországon.

S e veszteség talán még érezhetőbb volna, mint az, mely az angol befolyás miatt az al-dunai tartományok felől érhetné Ausztria politikáját és iparát.

Másnemű, de szintén fontos hatást okozna a birodalom sorsára, ha Konstantinápolyban Canning tekintélye a Resid basa minisztériumával együtt megbukván, a díván a pétervári kabinettől kívánná függeni, északtól fogadna politikájára irányt, és a Dardanellák mellett végképp az orosz befolyás szilárdulna meg.

Érintsük tehát azt is, minő helyzetbe jönne, minő alkalmatlanságokkal és veszélyekkel küzdene Ausztria, ha Konstantinápoly állandó protektorává, ha az európai török birodalom népeinek polgárosítójává lenne

Oroszország.

Megvallom, sem azon félelmet, sem azon ellenszenvet, mellyel sokan a Néva felé tekintenek, eléggé indokoltnak nem találom.

Sőt erősen hiszem, hogy a muszka kabinet valóságos érdekében fekszik a német birodalmat, Ausztriát és Poroszországot nem gyengíteni. Ezek szomszédai, ezek neki nem árthatnak, mert Oroszországot oly tömör hátfalnak tartják, melyre támaszkodniuk lehet. S viszont ők is az orosz államnak mellőzhetlen szolgálatokat tehetnek mint előfalak, mint segédseregek az európai érdekek nagy küzdelmeiben. Minél erősebbek ők, annál könnyebben és akadálytalanabbul eszközölheti az északi hatalom belső organikus fejlődését.

Közép-Európa, míg a mostani súlygyen lényegesen nem változnék meg, a körülmények szerint haszonnal léphet a pétervári kabinettel allianciákra is anélkül, hogy *bizonyos határok közt* a szabad intézmények sorsát félteni oka lenne. Mert hatalmas különbség van a szövetségi barátság s a kormányzási rendszer s a politikai irányok egyesítése közt.

Az orosz kabinet sokkal inkább felvilágosult, mintsem akarná és keresztülvinni remélhetné, hogy valaha az északi kormányelvek Nyugot- és Közép-Európába átplántáltassanak. Az autokrácia a cár óriás, de egyenetlen műveltségű és fejletlen társadalmi étellel bíró államában a kényszerűség törvényeiből foly. Semmi sem volt nevetségesebb, mint a XVIII. század bölcséleti eszméinek ama hatása, mely Petersburgban II. Katalin alatt, néhány hónapokig, alkotmányos formák készítésére izgatott. Ha egy francia charta-gyárnok venné is valami véletlen következtében az orosz kormányzat gyeplőjét át, hamar meg fogna győződni, miként a Nyugot-Európában divatozó szabadsági és egyenlőségi irányok útján a Nagy Péter cár örökségét jól kezelni, gyarapítani és fönttartani lehetetlen. Az igazgatás közvetlen érdekein kívül a mostani uralkodót az ortodoxus irányok és autokráciai rendszer mellé még azon óriás eszme is csatolja, hogy ily úton alakíthatja legkönnyebben széles birodalmát egészen szlávvá, így eszközölheti a különböző szláv fajok, dialektusok és érdekek teljes összeolvadását. Akármint ítéltessék el államtani szempontokból az autokrácia, akármilyen kedvetlen hűrt rezgessenek meg e szavak: „Szibéria, kancsuka, kozák kényuralom”, mégis kétségtelen, hogy Miklós cár uralkodása éppen szigorú ortodoxiája által a legnagyobb mértékben *nemzeti és végzetszerű*. Mert ha Ázsia polgárisodása Kínáig és Kelet-Indiáig a gondviselés könyvében följegyezve van, akkor e hivatásnak csak oly tömör s nagy állam lehet végrehajtója, aminővé váland Oroszország ezen kíméletlen, de utolsó eredményeiben egyesítő, összeolvasztó és nemzeti irányú despotizmusnál fogva.

Azonban a pétervári kabinetek a körülmények által indokolt belpolitikájából nem foly - mint mondtam - szükségképp a türelmetlenség, vagy éppen a keresztes háború, az európai országok szabadabb szellemű közjogai ellen. Az orosz kormány sokkal műveltebb és belátóbb, hogysen hihesse, hogy ami keleten vagy északon lehetséges, az nálunk is végrehajtható. II. Katalin óta az európai politikába s világháborúkba vonatva, annyira ismeri a nyugoti eszmék természetét és erejét, miképp az Ázsiában divatozó igazgatási modort, bizonyosan sem a *Spree*, sem a *Felső-Duna* mellett létesíthetőnek vagy hosszasan fönttarthatónak nem képzelheti. Még az 1848-i forradalmak alatt is Németország ellen semmit sem tett, s 1849-ben az ausztriai birodalom védelmére sietvén, úgy jött és távozott el, hogy szellemének legkisebb nyomát hátra nem hagyta. Azóta is a közép-európai ügyekben ritkán és óvatosan vegyült, vagy legalább nem annyi súllyal és határozottsággal, mint amennyire helyzeténél fogva lehetett volna. E mérséklettsége szilárd s a viszonyokat ismerő politikából ered. Oroszország jól érzi, hogy nem Nyugot felé kell terjeszkednie. Pillanatai keletre vannak szegezve, hol a szép, a termékeny, de elvadult és parlagban heverő nagy tartományokat jelölte ki s készíti az új polgárosodás és új uralom elfogadására. Oroszország tudja, hogy amely hódításokat Nyugot-Európában tehetne, azokat állandólag megtartani nem bírná. Erre elvei, erkölcsi és intézményei nem alkalmasak. De keleten ugyanazon eszközök a polgárisodás terjesztői lennének, melyek Nyugaton annak felforgatói volnának.

Amiket mostanig említettem, igazak, ha kelet neve alá a belső-ázsiai vidékeket soroljuk, de lényegileg megváltozni fognak, mielőtt Európa keleti részeit s főként az al-dunai tartományokat is alatta értjük.

Mert Oroszországnak állandó befolyása Konstantinápolyra, e hatalmat Közép-Európára és Ausztriára nézve igen gyakran hozhatná kedvetlen helyzetbe.

Majd minden „politikus csizmadia” is hallott már arról beszélni, hogy a muszka Konstantinápolyt szeretné kézre kapni.

A Nagy Péter politikai testamentuma teljesen végrehajtva csak akkor lenne, ha a patriárka tartaná a Sophia-templomban istentiszteletét, ha orosz ágyúk zárnák el a Dardanellát az angol vitorláktól, ha az Északi-tengertől fogva a dalmáciai hullámokig a szlávizmus erős félkörben szorítaná át Közép-Európa derekát, hogy azt az első küzdés alkalmával földre tiporhassa.

De bár Konstantinápoly elfoglalása a popánc, mellyel a szabadság szónokai egymást és a kormányokat retteggetik, mégis bővebb fontolás után könnyű átlátni, miként a keleti kérdésnek éppen ezen megoldása *minden esetek közül a legkevésbé hihető*.

Az orosz kabinet kétségkívül ily szerzeményre nem gondol.

Sokkal óvatosabb, sokkal körültekintőbb férfiak vezénylik a pétervári irányokat, hogysem egy több mint vakmerő kísérlet komolyan eszökbe juthasson.

Mert ha Konstantinápolynak elfoglalása a diplomácia véletlen álmokorsága miatt valaha sikerülhetne is, megtartása annál nehezebb volna.

Adrianápolyig ezelőtt húsz évvel is elmentek a muszkák, s csak néhány mérföld kellett még, hogy a hét torony ajtóinál zörgethessenek, hogy leverhessék a fényes kapu závorát, megszellőztessék a szerájt, kinyithassák a háremeket, s a világtörténelem legcsodásabb korszakát elkezdjék.

De mondhatni-e, hogy Adrianápolyban ők a békekötést, mint a hódítók szokták, vagy mellőzni vagy feltételeiben súlyossá és kivihetetlenné tenni akarták volna?

Bizonyosan azon kevés mérföld, mely onnan a régi Bizantiumig vezetett, göröngyösebb volt, mint a balkáni út, kivált oly belátó, oly óvatos hadviselőkre nézve, minők az oroszok.

És még sok versenyzése kerülhet a pétervári kabinetnek a dívánnal elő, míg az orosz táborozások közvetlen célja a török főváros leend.

Miért?

Mert Konstantinápolynak orosz kézre jutása csak Anglia végelgyengülésével történhetnék, s e nagyhatalom helyzetének teljes felbomlását vonná maga után.

A szigetkirályság ti. egyedül világkereskedése által állhat fenn. Ha ez támadtatnék komolyan meg, akkor belviszonyainak szerkezete miatt vagy elvéreznie vagy zsírjába fúlnia kellene. Ezért használ rendkívüli erőfeszítést áruforgalmának szélesbítésére. Ezért lön politikájának rugonyává, sőt csaknem egyedüli mozgatójává a kereskedelem. De az angol kereskedelem alapja Amerikán kívül, Ázsia s főként Kelet-India.

Azonban Muszkaország máris nyugtalanítja Angliát a kaukázusi hadviselés által, mely eddig eredmény nélkül folyt ugyan, de a pétervári kabinet vastürelmének s következetes politikájának végre sikerülhet egy maroknyi havasi nép meghódítása. Ha pedig ez végrehajtatik, akkor a cár seregei az *arméniai magas álláspontról* egész Elő-Ázsia fölött, a Közép-tengertől a perzsiai tengeröbölíig kényők és kedvők szerint uralkodnának. Mekkora veszély támadna ebből nemcsak Brit-India sorsára, de az egész angol világkereskedelemre nézve? S ha még Konstantinápoly birtokát is hozzágondolnók; ha az orosz Konstantinápoly által az archipelaguson kívül a Közép-tenger déli részeire támaszkodnék, akkor Angliának egész ázsiai kereskedése csallhatatlanul semmivé volna téve. Mert míg egyfelől az arméniai hegypontok által a perzsiai öbölíig terjedne a stratégiai vonal, mely fölött az orosz seregek parancsolnának, míg az orosz érdekek háboríthatatlanul vennék Kelet-India felé irányukat, és a tér, mely a két becsszomjas nagyhatalmat, a muszkát és az angolt, egymástól különválasztja, tetemesen csökkenne, addig más részről Napóleon merész gondolatja, mely a francia viszonyok közt inkább regényes és ragyogó, mint kivihető volt, a muszka cár számára könnyű, gyakorlati és szabályos eszmévé válnék. Oroszország ti. a Közép-tengeren, Egyiptomon, a Vörös- és a Perzsa-

tengeröblökön át Kelet-India felé erős támpontokat biztosíthatna mindenütt magának, s Egyiptomból és Szíriából a Nagy Sándor nyomdokain vonulhatna a Gangesz felé, Anglia világkereskedésének megsemmisítésére.

S ha e szempontot, mint több eventualitásoktól függőt, nem tekintenők is egész fontosságúnak, annyi bizonyos, hogy Oroszország oly nagy tengeri hatalommá válnék Konstantinápoly állandó birtokával, miként Angliának lehetetlen volna tengeri felsőségét többé megtartani.

Most Oroszország, ha csupán a statisztikai rövid kézikönyveket forgatjuk, figyelmet érdemlő tengeri erőnek látszik, mert hajós serege nagy s gyönyörűen felszerelve van. De mihielyt a dolgok mélyére tekintünk, meg fogunk győződni, hogy az ő neptuni hatalma inkább fitogtatás, mint valóság. Egy pár derék kikötője van, de majd semmi partkereskedése, majd semmi biztosítéka jó és elégséges matrózok szerzésére. Hajóit, ha a Fehér-tengeren hagyja, a furdancsok rontják el, s az orosz lobogókat a világ áruipiacai közül aránylag igen gyéren lehet feltalálni. Kereskedelmi hajóinak tere 239 000 tonna, tehát majdnem olyan kevés, mint Szicíliáé, s az ausztriai is csak 30 000 tonnával haladja felül. Tengerei csupa zsákok. Ha hajóit a Dardanelláknál ki nem bocsátják, a Fekete-tenger egy nagy halastó, más semmi. Ha még a *Sundot* bezárják, akkor az orosz hajócsoporth egészen magára hagyatva van, s oly ridegen ül otthon, úgy el van szigetelve a világtól, mint a tiszai táblabíró, midőn tavasszal a sár és mocsár miatt jobbra és balra semmi közlekedési vonalt nem használhat, ha lovai oly tüzesek lennének is, mint a sárkányok.

De egészen más volna állása, mihielyt Bizantinumát magáénak mondhatná, mihielyt a Dardanellák által a Fekete-tenger ajtóiról a zár leesnék, mihielyt a Mediterráneumra a legfölségesebb támpontot megnyerné, és mihielyt Görögország gyakorlott matrózaiból kedve s kénye szerint újoncozna hajóhadához.

Ez esetben, mint mondám, Angliára nézve az egyedül félelmes tengeri hatalommá válnék.

S éppen ebből következik, hogy az orosz Konstantinápolyra komolyan vágyini sem fog; mert tudja, hogy a török fővárost Anglia miatt bírnia „*lehetlen*”.

Ezen *lehetetlenre* a szláv egység barátai és a szükség fölött sok rémeket látók, kételkedőn csóválják fejüket.

Miért?

Mert számra és papiroson majdnem annyi sorhajót s fregattot szemlélnék az orosz hajóhadnál, mint az angolnál.

Mire - míg lényegesebb indokot hozandanék fel - meg kell említenem, hogy Anglia az, hol a statisztikákban említett nagy hajók valósággal mind aktivitásban vannak. A többi országokban ily felkészültséggel kevésbé lehet dicsekedni.

Aztán a tengeri erő megítélésében nem annyira a hadihajók számát, mint mekkoraságát szükség tekintet alá venni.

S e szempontból következő arány fejlik ki.

Az angol marina áll:

10 000 ágyúból és
54 000 emberből;

Az orosz marina pedig áll:

5 000 ágyúból és
50 000 emberből. Tehát az angol hadierő majdnem két annyi ágyúval van ellátva, mint az orosz.

De ezen nevezetes túlsúly még magára nem tenné oly lehetetlenné az oroszoknak sikeres küzdelmét az angollal, hogy éppen szélső vakmerőségnek tűnjék föl minden tengeri háborúja, melyet e hatalom ellen, közelebbről - kivált szövetségesek nélkül - megindítana vagy elfogadna.

Azonban figyeljünk - hogy jól ítéelhettünk - a következő adatokra is:

A gőzerő alkalmazása óta lehetségessé lett a hajóhad által nem annyira tengeri ütközetekre számítani, mint a partokra nagy seregeket gyorsan és összpontosítva tenni ki.

Ennélfogva korunkban már, ha egy hatalom marináját mérlegeljük, külön tekintet alá jönnek a gőzhajók is.

Most Európa gőzöseinek számát legalább 3000-re lehet venni 355 000 lóerővel.

Ezen összegből 67 procent egyedül Angliáé, míg Oroszorszáé csak 2 ½ procent. Aztán Angliában aránytalanul sok oly gőzöst építenek, melyet rögtön lehet hadigőzössé átváltoztatni, és az angol gőzhajó-marina rendszeren erősebb ágyúütegekkel van ellátva, mint a többi európai államoké.

És még hátra van a legfőbb tekintet, melynek határozó súlya minden kétségen kívüli.

Közönségesen tudva van, hogy a tengeri erő fő eleme a kereskedelmi hajózat s főként a parthalászatot nyugszik.

Az állam financiájának nagy megrontása nélkül építtethet és szerelhet fel sorhajókat; de bármit kövessen el, elég alkalmas matrózt, melyből egy tartós háború alatt szüksége szerint újoncozhatson, és elég gyakorlott tengerészt kapni nem fog, kivéven azon esetet, midőn kedvező fekvésű partjainak és szabad szellemű közjogi intézményeinek következtében virágzó tengeri kereskedelemmel s kivált terjedt halászáttal bír. Mert semmi alsóbbrendű szolgálatra annyi ügyesség, kitartás, szorgalom, bátorság és vállalkozói szellem nem kell, mint a matrózira. A belviszonyok szabadsága és frissesége s az államnak az alkotmány edző ereje általi folytonos megifjítása ébreszti és fejti ki a népben azon férfias hajlamot, mely a tengeri élet nélkülözéseit és veszélyeit örömmel fölkeresi. S mennyi idő, mennyi gyakorlottság kívántatik, míg egy ország lakosai a kereskedelem és parthalászat tetemes csökkenése nélkül alkalmassá válnak a jelentékenyebb hajóhadat, minden történhetőség közt, használható matrózokkal és tengerészekkel ellátni. A nagy tengeri erő a matrózújoncozás bő forrásai nélkül hasonlít oly táborhoz, melynek sem rezervája nincs, sem reménye, hogy a harcosoknak az ütközetek közt megapadt számát kipótolhatja. Tehát alkalmas egyes ragyogó győzelmekre, de nem való hosszas háborúra.

S miként áll az angol kereskedelmi s parthalászati hajók aránya az oroszhoz?

Az egész európai vitorlás

<i>magánhajózatnak</i>	6 680 000 tonnára menő területe van: ebből
Angliára esik	3 050 000 tonna,
Oroszországra pedig	240 000 tonna.

Vagy más szavakkal az európai magánhajózatból 47 procent az angolé, s legfeljebb 4 procent az oroszé: következőleg egy hosszas háború esetében Anglia a tengeren 12 annyit újoncozhat, mint a pétervári kabinet.

Van-e tehát a fönnebbi tekinteteket együvé foglalva legparányibb lehetőség is Angliával a hullámokon versenyezni s az ő megegyezése nélkül oly fontos tengeri várost, minő Konstantinápoly, elfoglalni, vagy ha elfoglaltatott, megtartani?

Bizonyosan semmi lehetőség nincs.

Több évvel ezelőtt, a parlamentben, Palmerston lordnak egy tekintélyes ellensége, vádolá őt a cár iránti előszeretettel, és statisztikai adatokból kezdé kimutatni, miként már az orosz hadihajók száma annyira rúgott, hogy ha a nemes lord ezentúl is nem ügyel, s a tények elől behunyja a szemét, majd midőn magát észre fogja venni, már a muszka az angol tengeri erővel a próbát kiállandja, sőt most is kétségessé tenné a brit lobogók győzedelmét. Ezen észrevétel némi szenzációt okozott, minek következtében rövid vitatás támad, melyet Palmerston lord azzal vélt legkönnyebben félbeszakítani, hogy a navarini hőst, Codrington, szólítá föl nézeteinek elmondására. Ez matrózi durva őszinteséggel mondá: ha a parlament aggódik az orosz flotta miatt, bízza meg őt, mert ígéri, hogy azon naptól számítva, melyben a Dardanellákhoz érkezik, négy hónap alatt a legutolsó orosz hajót Londonba fogja hozni.

Ez a kifejezésekben nagyzás ugyan, de a lényegben valóság.

Végtére még azt se feledjük, hogy nincs oly európai nagyobb tengeri hatalom, melynek érdekében volna az oroszoknak Konstantinápoly elfoglalására segédkezet nyújtani; mert alig képzelhető elég kárpótlás azon előnyökért, melyet e város birtoka szerezne, s azon veszélyekért, melyek az európai súlyegyen teljes felbomlása miatt bekövetkeznének.

Ha valaha a pétervári kabinettel az angol tengeri felsőség ellen Észak-Amerika szövetkeznék, már akkor méltán lehetne tartani a keleti kérdés legszesélyesebb megoldásaitól is, de addig aligha van szó arról, hogy midőn az orosz ismét túlsúlyú befolyást szerezne a dívánra, hatalmát oly célokra volna fordítandó, melynek Bizantium birtokára a közelebbi időkben utat törni kívánnának.

A hit, hogy még jelen évtizedünk, sőt e század alatt a cár a szerájából magának palotát készített, csak a remegés ábrándjai közé tartozik, mely a kedélyt azért karolja néha át, hogy szíla képeivel a bágyadtságból, melybe a blazírozottság süllyeszté, fölébressze.

De azért, mert ettől tartani kevés alapos okunk lehet, teljességgel nem következik félme-nyugvásnál több.

Gondolható, miként az európai Törökország hosszas ideig nem osztatik föl; valószínű, hogy egy fölosztás esetében sem kapná az oroszánrészt - ti. Konstantinápolyt - az orosz; majdnem kétségtelen, hogy e martalékra a pétervári kabinet jelenleg nem is számít, azonban még emellett igen megállható azok aggodalma, kik kelet ügyeiben a nagyobb súlyt Ausztria kezei közt szeretnék látni, és semmit kevésbé nem óhajtanak, mint az orosz gyámnokságát a díván politikája felett.

Különösen Ausztriára és Németországra nézve, nem a pétervári kabinet kitűzött szándékából, de a viszonyok kényszerűségénél fogva, rendkívül veszélyes eredmények fognának kibontakozni, midőn az iszlámizmus főnöke, a szultán, a keleti görög hit főnökétől függene. Mert a cár hatalma a díván fölött és az orosz befolyásnak megerősödése a Boszporusznál, az 1848-i és az azt követett évek eseményei után, már a szláv szenvedélyek eol-barlangját nyitná meg.

Mindenik török-szláv tartomány külön vagy összeolvadva oly függetlenséget követelne, aminő Szerbiáé, a török és muszka, vagy helyesebben szólva, az utóbbik protektorátusa alatt.

E követelés oly általánossá és kiirthatlanná, oly népszerűvé és nemzetivé, oly politikai és vallásos ingerek által táplálttá válnék, hogy végtére az alélt oszmán birodalom érdekiért volna szükséges megszüntetni az elégtelenséget, mely égő kanócokat szór az állam gyűlékonyabb részeire; az oszmán birodalom belbékéjéért lenne célszerű és mellőzhetlen odamunkálni, hogy alakuljon Boszniából, Bulgáriából, Albániából Szerbiához hasonló sorsú, szervezett és függésű állam. S mi természetesebb, miként a havasalföldi fejedelemségeknek - Oláhországnak és Moldovának - példája is a Fekete-tenger párkányáig hatna kedélyingerlőleg, s a török birodalomban lakó román fajnál összeolvadási kísérletek által nyilvánulna.

S hozhatják-e ezt kétségbe azért, mert 1829-től 1848-ig az orosz kabinet vala Konstantinápolyban hangadó, anélkül, hogy néhány apró forradalmon kívül más jelei a greko-szlavizmus háborgó szellemének felszínre kerültek volna?

Mintha nem támadta új korszak az ausztriai belháborúk alatt!

Mintha a délkeleti szlavizmus három év véres és viszontagságos napjai által nem érkezék el erejének öntudalmához, sőt túlbecsüléséhez!

Ne ignoráljunk semmi fontos tény a múltból, semmi időjelt a jelenből, ha komoly szándékunk van a jövőendő békés fejlesztéséhez.

Az orosz felsőség Konstantinápoly kormánytermeiben maga után vonná, nem a pétervári kabinet károshajtása, nem a porta iránti tervei miatt, de a dolgok természeténél fogva a szláv és román tartományoknak önálló beligazgatását, s hol e beligazgatás könnyítése igényelné, összeolvasztását.

S miként hatna ily tény Ausztriára?

A déli szláv és román népesség etnográfiailag nálunk akként van elhelyezve, hogy mindenkinek tözsomszédja a török birodalomban ugyanazon fajú és kevés kivétellel ugyanazon hitű tartomány.

Még tájszójárás sem különzi el e szomszédokat.

Még a míveltség foka sem von köztük határfalat.

Még a földirati természetes sorompó is csak a román fajt választja szét, bár éppen nem oly erős korlátokkal, mint az emberek hinni szeretik.

Az 1848-i forradalom után tehát igen valószínű, sőt annál is több, hogy minél közelebb jutnak a török birodalom szláv és román tartományai a belkormányzáshoz, annál hőbb összeolvadási vágyak támadnak az osztrák déli szláv és román népeknél; minél biztosabb az orosz szellemi protekció Kelet-Európa fölött, a görög hit annál szorosabb kapcsokat keres a nép rokonszenvében, hogy a tömegeket kelet felé összpontosítsa. Mert a vallások fejlődésében is azon szerencsétlenségünk van, hogy a keleti hitnek a nyugotitól különválása óta a miénk összetartó erejének egy részét elvesztette, de az övék épen maradt. Náluk a hit oly meleg, mint a kereszténység első századaiban, s ennél fogva a társadalom fejlődéseinek vezetője, nálunk a filozófia a kedélyekben megtámadta a hitet, és az államtól különválasztván, hatását a társadalom és polgáriasodás alakításaira is megcsönkította.

Ha előrelátható, hogy e körjelenségek az orosz állandó befolyása mellett feltűnedeznének, akkor nevezetes kérdés: mit fogna és tudna Ausztria sikeres ellenszerül használhatni?

Az erőszakos módokról hallgatok, mert alkalmazásuk lehetetlen.

Éppen oly nehéz volna a déli szlávokat és oláhokat azért, hogy a birodalom határain túli mozgalmak által ne érintessenek, germanizálni, mint a másik kapcsot, mely a hit láncával fűzi őket össze, és választja tőlünk el, hatalom-szóval szétbontani.

Hogyan, mely eszközökkel és micsoda áron lehetne beléjük közönyt vagy legalább tartózkodást önteni az összeolvadási irányok körül?

Tudom, miként erre némelyeknél kész a felelet.

A szabad intézmények, az alkotmányos élet előnyei által, melyek ha a monarchiában gyökeret vernek, nem fognak kíváncsossá tenni sem a déli szlávok, sem a románok előtt az ingatag vagy önkénytől függő állapotot, mely a belkormányzás mellett is sokáig fogná a török

birodalomban lakó szláv fajokat nyomni. - E vélemény szokott rendszerint az aggodalmak csillapítására felhozatni.

De akik oly nézetben vannak, feledik, hogy a nép a szabadság legragyogóbb ígéreteire sem áldoz nemzetiségi reményeiből semmit fel, mihelyt önként vagy az események által odaérkezett, hol a nemzetiséget már többé nem a jognak és társadalmi érdekeknek, a földirati és történeti téren kifejtett szolidaritásában keresi, hanem kizárólag csak a nyelvben ápolja, védi, félti.

A déli szláv, midőn a magyar államtól különválasztá nemzetiségét, midőn a politikai nemzetiségről lemondott a nyelv kedvéért, már szellemében e nemzetiséget az etnográfiai határokig terjesztette ki.

A déli szlávoknak ígért közjogi szabadság nem inger többé és nem csábesszék.

Ha a monarchia tekintetbe venné, hogy lakosainak többsége szláv - bár külön fajú és nagy-részt mintézetlen szláv -, ha engedne a reményeknek, melyek a magyar forradalom elleni küzdelem alatt fejlődtek ki, a Moldau víznél szintűgy, mint a Szávánál - bár e remények inkább ábrándozok, mint gyakorlatiak -, ha a Németországra támaszkodás helyett kárpótlást vélne találni az ifjúságtól pezsgő erőben, melyet a szlávok sajátjuknak tartanak - bár ezen erő kiforrása és tisztulata még messze van -, ha egyszóval a monarchia magát szlávnak nyilvánítaná - mi európai állásának felmondása mellett történhetnék csak meg - ó! akkor, igen természetesen, paralizálva lenne azon kedvetlen hatás, mellyel folya be Ausztria belügyeire az orosz politikának túlsúlya Kelet-Európa fölött; akkor, mint könnyen képzelhető, a kettős protektorátus alatt alakuló keleti szláv államok nem bírnának többé elég csáberővel magokhoz vonni szomszédait, sőt ők éreznének vonást a szláv Ausztria felé, amennyiben ti. a keleti hit érdekei nem jönnének e rokonszenvenvel összeütközésbe.

De itt a kérdés aztán az volna, hogy vajon nem nagyobb áldozat tétetik-e egy baj megelőzése vagy megszüntetése végett, mint amekkora maga a baj?

Felelni reá könnyű, míg nem hisszük, miként a betegség ellen legjobb védszer a halál, a megtámadtatás ellen az öngyilkosság.

Nincs miért eltagadni, mert szólanak a viszonyok, hogy az Oroszországgal legőszintébb barátság mellett is Ausztriára nézve az említett tekintet miatt aggasztó, sőt veszélyes volna a pétervári kabinet fő szerepe Kelet-Európa ügyei körül.

Továbbá ha szintén fönnebb állítottam is, miként a pétervári politika érdekében fekszik a német birodalmat, Ausztriát és Poroszországot nem gyöngíteni; ha szintén okoskodásokra támaszkodva erősítettem, hogy Közép-Európának szövetsége az orosz, a jelen viszonyok közt, a szabad intézmények sorsára nézve nem okvetlenül veszélyes; ha szintén mondtam, miszerint Ausztria számára egy nyugot-európai koalíció vagy forradalmi mozgalom ellen természetes segéd az orosz állam, sőt oly tömör hátfal, melyhez bizton lehet támaszkodni - de mindamellett távol vagyok azon hittől, hogy e nézetek minden körülmények közt igazolhatnának; sőt több okok látszanak erősíteni, miként az orosz diplomácia állandó felsősége Kelet-Európa fölött végre egészen ellenkező következményeket idézne elő.

Mert akkor már Oroszország több volna, mint Ausztria és a német birodalom szomszédja.

A Sundtól - mely Dánia által örökké inkább van az ő kezében, mint a német hatalmakéban - az Al-Dunáig s onnan az albániai partokig befolyásával körülövezvén egész Közép-Európát, a szomszédból, melynek nagy érdekei többnyire másfelé valának irányozva, a különböző kérdések szerint majd ellenőrré, majd bíróvá, majd pedig versenytárrá válnék, kivált miután közelebbről Orosz-Lengyelországot teljesleg fölolvastotta, s magába nyelé.

Szükségtelen részletesebben kifejteni, miként a konstantinápolyi orosz befolyás, ha határon túl növekedik, s ha állandóságot nyer, akkor nemcsak Ausztria belügyeire foly aggasztólag be, de Közép-Európa sorsát is különválaszthatja Nyugat-Európától, s azt oly szakadozottságban tarthatja, oly alárendelt viszonyok közé süllyesztheti, melyekben a német elem világtörténelmi hivatása lassanként megszűnni fogna.

Nézetem szerint sokkal jobb volna, ha a német publicisták, ahelyett, hogy örökké Konstantinápoly bevételeitől remélnének, inkább az iránt kezdenének tisztába jönni, miként az orosz kabinet sokkal okosabb és mérsékeltebb, mintsem szédelgős vállalatok kezdeményezéséhez nyúlna.

Konstantinápolyt senki az európai hatalmak közül bombáztatni nem fogja, s legkevesbé a cár. E város, mint Gomorra, beltűz által romolhat össze; de felszaggatott dűledékei akkor sem használatnak az északi óriás állam növekedésének közvetlen anyagául.

A muszka érdekek iránya félreértetik, midőn célpontul Konstantinápoly birtoka van föltüntetve.

Azaz eventualitások közt helyet foglalhat, de a szigorú számítások sorában nem.

A vágyak tárgya lehet, de nem a tényeké.

S arról sem lehet szó, hogy a pétervári kabinet a török birodalom szétdarabolását indítványozza, mint Lengyelországot a múlt században.

Sőt Resid basa hamar föloszlató s minden életerőt dekomponáló újításainak is ellensége most, s volna akkor is, ha a díván politikájának gyeplőjét keze közt tartaná; mert tisztán látja, hogy a türelem, a halasztás, a lassú siker, az öntagadás és az idő érlelő perceinek bevárása aránytalanul inkább kedvez az oroszoknak, mint a többi versenytársak igényeinek.

A muszka, midőn szellemével a török állam hajóját vezetteti, bizonyosan kerülni fogja az európai nagy katasztrófák szirteit.

Hatását a Duna érzendené, a Boszporusz nem.

Uralmának követkekezései - politikájánál fogva - nem sértenék Anglia büszkeségét s Európa tengeri érdekeit; de szemlátomást gyöngítenék - ámbár inkább a viszonyok kényszerűsége, mint saját tervei miatt - Ausztria és a német birodalom belerejét.

Ebből áll a keleti kérdés közelebbi jelentékenysége.

Ha az eddig mondottakat elménkben átfutjuk, okvetlenül azon eredményre fogunk jutni, hogy Anglia és Oroszország bizonyos mértékig a török államnak hasznos gyámnokai lehetnének ugyan, de az ausztriai birodalomra és egész Közép-Európára nézve a legkedvetlenebb következményű tény volna, ha éppen ezen nagyhatalmak diplomáciája közül valamelyik nyerne a dívánnál állandó túlsúlyt.

Azonban ha keletről még hosszasan elfordul a közfigyelem, ha a *Bund* kicsiny és nagy kérdései minden gondolatot s gondot magukhoz vonnak, akkor nem lehetetlen, hogy midőn a német ügyek elintézve vannak, a keleti politika is már megszilárdult Palmerston vagy Nesselrode *auspiciuma* alatt.

Ausztriának meg kell előznie e kifejlődést.

Mind önvédelme, mind valódi erejének gyarapítása, történelmi múltja és jövő reményei oriens felé utasítják őt.

Talán most, midőn ott nagy belváltozások készülnek, majdnem akkora alkalom nyíl befolyásának megalapítására, minő, ámbár más okokból, a XVIII. század kezdetén.

S ha a kedvező percet keleten is oly eréllyel tudja Ausztria hasznosítani, mint tudta Németországon, úgy könnyen fogja azon befolyást megszerezni, melyet soha kezei közül kiereszteni nem kellett volna. Mert utoljára sem szenved kétséget, miként az osztrák barátság, ámbár eleinte kevésbé fényes ígéretekkel kecsegtethet, mégis több évekre számítva, az oszmán birodalomra nézve, aránylag a legkevésbé önző és a legcsekélyebb áldozatokat sürgető viszony.

Aztán Európa súlyegye minden nagyhatalmak közül leginkább Ausztriától túri el a vezérszerepet Konstantinápolyban.

Ausztria Közép-Európára támaszkodva szóvivő lehet keleten, anélkül, hogy féltékenységeket költene föl, és nyomonként akadályokra találja.

De másfelől mi tagadás: vannak kérdések, vannak különben igen csábító helyzetek, vannak élesnek látszó politikai tervek, melyek mellett kivihetetlen és gyanús lenne Ausztriának keleti befolyása.

Állhat eső ellen, midőn neki volna legnehezebb csak annyi hatást is szerezni, csak annyi előnyt is nyerni az Al-Duna körül és a dívánban, amennyi saját érdekeinek védelmére szükséges.

Ha a *Bundba* összes tartományaival beolvad, s a kisebb államok jogkörének föláldozásával egy erős egzekutíva élére lépven, politikája kizárólag német irányúvá alakul, akkor keleti befolyásának meg kell szűnni.

Mert az európai súlyegyen fenntartásáért nem engedhetnék a nagyhatalmak meg, hogy aki a Baltikumtól a Tiberisig törvényt és jogot szab, a Duna-torkolatnál és a Dardanelláknál is akaratját kívívja.

Továbbá, az osztrák szlávok a német birodalomba olvadást csak határozott ellenszenvvel fogadhatják, mert nemzetiségek valóságos érdekeit s Szlavia túlcsapongó reményeit és dicslázás álmait egyforma szigorral támadná meg. De ha az osztrák szlávok békétlenek, akkor a török szlávok ellenségek. S így Ausztria ellen szabad tér és kész eszköz ajánlkoznék, minden megtámadtatásra s örökös izgatásokra; befolyásának gyökerei pedig mind az európai érdekekből, mind a keleti népfajok szívéből kitépetnének.

E tekintetek fontosak.

Azonban más okok és más nézőpontok különben is oda vezették már a német birodalom ügyeit, hogy az 1815-i állapotra visszatérés látszik legtanácsosabbnak, sőt talán egyedül lehetségesnek.

Módosítások történhetnek, vagy a birodalmi végrehajtó hatalomnak, vagy az egyes államok alkotmányos szabadságainak, vagy mindkettőnek lényeges kérdései körül; más tömbök szerint helyeztethetik magukat el a kisebb státusok érdekei; a kereskedelmi és vámviszonyok átalakulásai figyelmet érdemlő arányban haladhatnak, de dacára az ily változásoknak, az 1815-i alapok ezentúlra is meg fognak maradni.

És kilátás van, hogy Ausztria nem minden tartományainak összegével lépend a *Bundba*.

Amikor pedig ez megtörténik, amikor Ausztria hátát Németországhoz vetheti ugyan, de azért mégsem nyilatkoztatja magát - huszonhat millió nem német és nyolc millió német népességgel - kirekesztőleg és egészen német államnak, amikor belorganizációjában a birodalmi egység kívánatainak elég tetetik, azonban ezen elvért a történetészeti jog, a nyelv, a nemzeti individualitás nem áldoztatik szükségtelenül fel, amikor Ausztria hivatásának egész látterét hideg vérrel és szenvedélyek nélkül áttekintheti, amikor csak azon pozíciókat akarja elfog-

lalni, amelyeket állandólag meg is védhet, de *azokat mind* - ezen határozó pillanattól kezdve kétségkívül az ő politikája megtartván nyugati színét és zamatját, irányában *keletivé* válandik.

1848. év története után ily nehézkedésnek kell bekövetkezni, mihelyt a nemzetek közti viszonyok régi barázdái visszaállítatnak.

Az események szelleme ezt hozza magával.

A gondviselés által hihetőleg Ausztriának van adva a közvetítés szerepe *kelet és nyugat* közt. Az ő hivatása a Duna alsó részét is a polgárisodás körébe vonni, s különösen kiterjeszteni erkölcsi felsőségét azon tőlünk elszakadott részekre, melyek történetünk legragyogóbb szakában a magyar korona védelme alá voltak helyezve.

Az osztrák birodalomnak kell az európai török föld polgárosítójává s főként a keleti szlávok szellemi központjává válni.

Minden erő, melyet keleten meg nem nyer, idővel eltipratik, vagy Ausztria ellen forduland; megszűnik tényezni, vagy reánk nézve veszélyes leend.

Ausztria ezt hamar be fogja látni.

S még a jelen évtized, sőt a legelső nyugalmasb év - mely nem leend utóperce egy bevégzett vagy előestveje az új forradalmaknak - Ausztriát kétségkívül azon örökös és védő, fönttartó és polgárosító helyzetben találandja, mely Konstantinápoly irányában földirati fekvésénél s államviszonyinál fogva egyedül őt illeti meg.

De aki akarja a célt, annak az eszközöket is kell akarni.

S kelet polgárisodásának magában Ausztriában szükség kezdődni.

Mert minden rokonszenv, mely a Tiszánál, Dunánál, Drávánál és Oltnál támad, mint a folyamok hulláma, termékenyítőleg ömlik kelet felé; minden eszmeszakra, mely a Lajtán túli nagy térségen s Erdély sűrű hegyszövedékeiben föllobog, és fogékony anyagokra talál, gyorsan veti derűjét az Al-Duna völgyébe és a havasalföldi lapályokra.

Ösztönileg érzik ezt Bécsben.

Innen van, hogy állandó cikké vált a hírlapirodalomban a *telepítés*.

Mondják, miként a hivatalszobákban is komolyan foglalkoznának e kérdéssel.

Azonban talán csak kósza beszéd.

De itt néhány figyelmeztető szót említeni mégsem árt.

A gyarmatosítás, vagy azok érdekéért terveztetik, kik Németországból kivándorolni akarnak, hogy nálunk élhessenek, vagy pedig érettünk, kiknél a népesség, a földművelés és ipar jobb lában állhatna.

Ha a költözködni vágyó német proletárokért, ha a germán elem számszerinti - s nem is belértékű - szaporításáért indítványoztaték a telepítés, akkor az oly részrehajló szabály, mi a nemzetiségek és nyelvek biztosított egyenjogúsága mellett igen különösnek tűnnék fel; ha pedig érettünk, ha azért hozatott szönyegre, hogy lakosaink összege gyarapodást nyerjen, s hogy több száj találkozzék, mely fogyasztani, és több kéz, mely termelni akar, akkor ki kell mondanunk, miként e szabály a mi igénytelen nézetünk szerint egészen fölösleges.

Tehát: vagy *részrehajló*, vagy *fölösleges*.

Ez a dilemma, melynek első tétele mindenki által értetik; de a második egy futólagos kivilágítást nem tesz szükségtelemmé.

Magyarországon a népesség egyenetlenül van fölosztva. A Kárpátok kopár völgyeiben most is éhhalállal küzdenek többen, kik nem röstök, de nincs elég munkájuk. Régen a megyei magtárakból szokták volt az ínség gyermekeit segedelmezni; most megszűnván a megyei élet, nincsenek magtárak. Élesebb jelenetekben kell tehát a nyomornak mutatkozni.

Egészen más életképeket tár fel az alföldi rónaság, a Tisza és Duna széles völgye. Itt vagyonos köznép lakik, mívelt és parlagon hagyott kövér földön. Az uradalmak szintén terjedelmesek, azonban nincsenek eléggé beruházva. De a felszántatlan maradt vagy vízben heverő föld még az idegenek előtt oly fantasztikus és sokat ígérő homályban derengő pusztáinkon is kivétel nélkül valakinek sajátja. A fölfogás, a manutenció, a teljes birtokolás megvan már ezekre nézve több századév óta, s nem kell, hogy az idegenek által most kezdessék meg, mint Észak-Amerika őserdeiben.

A dolog így áll.

S belőle következik, hogy a kárpátvidéki szorgalmas, de szűkölködő tótoknak nemzedékek során át mindig lett volna miből adni úrbéri földeket évbér vagy robot mellett.

De a birtokosok nem örömet adtak.

Pedig hajdan a sok úrbérestől függött a jövedelem.

És hajdan a nagy tagokbani gazdálkodás még csoportosabb nehézségekkel járt, mint most, s még rosszabban gyümölcsözött.

Azonban dacára e ténynek, az Alföldön aránylag igen kevés helyre telepedtek le fölvidéki lakosok.

S nem azért, mintha lejönni vonakodtak volna, de mivel a magyar a széles gazdaságot szereti, s irtózik a földelporlástól, a darabolásoktól.

Ebben az angolhoz hasonlít.

Mert megjegyzendő, hogy Angliában a népesség hihetetlenül gyorsabban növekedik a gyár- és kéziparos kerületekben, mint a földművelő vidékeken, s nem azért, mivel ott az éléhetési mód könnyebb. Éppen ellenkezője áll. Aránylag ti. a nyomor honos a gyárkerületekben, a kényelem a mezőgazdaságiakban. A valóságos ok abban fekszik, hogy az angol birtokos nagy darab földeket szeret haszonbérbe nem adni, s a kezei közt maradt tagot inkább marhatartásra használja, mintsem sok napszám által műveltesse. Továbbá az örökösödési törvények is a földeldarabolás ellen vannak irányozva. A földművelő népesség tehát a merev birtokviszonyok, a nagy tagbani gazdálkodás és a napszámért megtakarítására épült rendszer miatt természeti arányban nem szaporodhatik, sőt mindig támad fölösleges népszlet, melynek a gyárhelyekre kell élelemszerzésért kiköltözni.

Ezen körülmények - mint láthatják olvasóim - különböznek a magyar Alföld viszonyaitól, de az alaptény mégis egy: az Alföldön ti. mint Angliának mezőgazdaságot űző kerületeiben, a széles gazdaság iránti előszeretet miatt, kevesebb ember nyer táplálatot és foglalkozást, mint amennyinek, egyéb tekintetek szerint, kellene.

Következőleg világos, hogy ott a föld több munkást bírhatna el, mint amennyit jelenleg tart, s így elméletileg képzelhető, miként a magyar nagy rónaságok egypár százezer letelepedni kész idegennek kezébe könnyen adhatnának kenyeret.

De kérdés: a magánbirtokosok, kik régen sem szerették sajátjukat apró szalagokra vagdalni, kik a felföldi munkás proletároknak, allodiaturájokból napszámért vagy haszonbérbe kicsiny részleteket örömet nem szakítottak külön, vajon lesznek-e már ezentúl hajlandók a gyarmatosítást elősegíteni? Lesznek-e több rokonszenvvel az idegen iránt, kit politikai célból akarnak

a germanizáló hírlapszerkesztők letelepíteni, mint a felvidéki honpolgárok iránt, kikkel ezer év óta szoros és soha semmi ellenszenv által nem gyengített állami összeköttetésben voltak?

Alig hihető.

Sőt a magyarországi viszonyokkal közlő ismeretesek legkevésbé nem kételkednek, miként millió véletlenség és ezer csoda történhetnék a délibábok sík terén, mielőtt egy talpalatnyi föld, a mostani helyzetek közt, az ügy iránti szeretetből gyarmatosítás alá kerülhetne.

Hogyan eszközölthetjük tehát a telepítés, és hová telepedhetnek le az idegen proletárok?

Felelet: az állam vagy nagy külföldi vállalkozók hozhatnak hazánkba gyarmatokat, az állam a kamarai uradalmakra, az idegen spekulánsok pedig a forradalmi viszontagságok miatt adósságba fulladt egyének megvásárlott vagy törvényesen elfoglalt vagyonára.

De a kamarai uradalom 1848 után már csak bitort fontossággal bír. Az úrbérrel elvesztett jelentékenységgük. Allodiurájuk aránylag kevés volt. Csak egypár vojvodínai kamarai uradalom dicsekedhetik kiterjedtebb majorság-gazdasággal. A kormány által vezetett letelepítés tehát oly csekély lenne, hogy semmi célnak nem felel meg azonkívül, miszerint a rácot még élesebb gyűlöletre szoktatná a német elem ellen, mi legalább is fölösleges.

Említem a második esetet is.

Az idegen vállalkozók szintén kevés letelepülőt hozhatnak be.

Mert kísérletök a legnagyobb mértékben népszerűtlen levén, hamar kiviláglanék, hogy a gyarmatos egyedül és ellenségekkel szemben áll, kiket csak a hatalom szigora fékez, de egyéb korlát nem. Így a beköltözésre naponként csökkenne a hajlam; a letelepítés költségei és föltételei folytonosan magasabbra szökkennének.

A tömegekbeni gyarmatosítás egyedül az, mely a letelepülők helyzetének súlyát enyhíthetné. Egész kerületek idegenek által benépesítve, mint Irlandban Cromwell kora alatt; ilyenmő kolonizáció kétségkívül több sikerre számíthatna.

De hol lehet e kerületeket bevásárolni?

Magyarországon nem.

Mert a politikai viharok összerongálták ugyan sok magyar birtokos házáat és gazdaságát. Azonban, ha a veszteségeket földirati szemle alá vesszük, azok nagyobb összege a felső vidékekre és Erdélyre esik. Pedig sem a Kárpátok körül nincs hely, s nem volna sikeres mód nagyterjedelmő gyarmat-kerületeket alapítani, sem pedig Erdélyben, hol a román nép háborgó tengerén csak kicsiny szigetekként vannak elszórva a kipusztított és eladósodott földesurak apró jószágai. Egyedül tehát az *Alföldön* volnának létesíthetők a tömeges telepítések. De itt meg azon akadály áll elő, hogy kevés úrbériség levén, az 1848-i örökvltsági törvények következtében bámulatos mennyiséget éppen nem vesztek a földesurak. Aztán a háború pusztításai is aránylag igen nagyra nem rúgnak. Oly széles tér aligha kecsegteti tehát a spekulánsokat telepítésekre, hogy egész kerületek elkobozásáról álmodozni lehessen. Megtörténhetik, miként a polgári háború dühöngései a véráztatott Vojvodínában idéztek elő akkora nyomort, hogy a kevés holddal bíró köznéptől is egy csomagban bevásároltathatnék annyi föld, hová néhány ezer idegent egymás mellé lerakni sikerülne. De aki a szellemet, mely itt sátrat vert, ismeri, az át fogja látni, hogy örömtelen és sivár életre elszánhatja magát akárki, mert ez az egyén jogában áll; azonban oly misztifikáció, mely a szegény és tudatlan idegeneknek a rákok közt aranyvárakat ígérne, sokkal szívtelenebb és csalárdabb ámtás volna, mintsem az üzérkedés s kalmárszellem lelkiismeretét is ne háborgatná föl.

A közlött okokból épp attól tartok, miként a vállalkozók által vezényelt gyarmatosításnak, akármi alakban kísértessék meg, végeredménye *hárm*as elégtelenség leend.

A ragyogó hirdetések miatt reményittas proletárok vándorbotot vesznek kezükbe, hívén, hogy e botról, mihelyt Magyarországra érnek, mint a Harmodaeuséről, kövér szőlőgerezdek fognak lecsüngeni, hívén, hogy ők a tiszta búza gazdag Kaliforniájába lépnek, hol örökre száműzni kell minden visszaemlékezést a rozs- és zabkenyérre, azonban csakhamar tapasztalandják, miként a vándorbot tulajdonképp koldusmankóvá lett, és a fekete kenyérre, melyet a könyörület kezéből veendének át, arcaikról keserű könnyek hullanak. - Ez az egyik elégtelenség.

A vállalkozók szintén elragadtatva a kecsegtető újdonságtól, miszerint Magyarországon potom áron lehet széles birtokokat venni és idegenekkel betelepíteni, nagy tüzzel látnak a vásárlathoz. De csakhamar következő tényekről győződnek meg: a föld nem oly bő és olcsó, mint gondolták; az eleinte csoportosan jövő idegenek az égaljtól és mocsároktól kezdve a kedélyekig és közhangulatig mindenütt mostoha elemmel találkoznak; ennél fogva a későbben érkezők száma gyérebb, követelése több; a megtelepültek szükségai növekednek, és a haszonbér nem fizettetik; tehát a csüggedtebb idegen elnyomorodva hazavándorol, a követelőbb idegen pedig a vállalkozótól, kit szerencsétlensége okának tart, segílyt és eltartást igényel, mi a megvásárlott jószág jövedelmét hosszas ideig csupa illúzióvá teszi, és a vállalkozót változó, de kedvetlen indulatok közt tartja. - Ez a másik elégtelenség.

A bennlakók érzik, hogy a telepítés a munkás kezek szaporításán kívül még oly terveket is foglalhat magában, melyek a nemzetiség megtámadásához hasonlítanak; gyanítják, hogy a forradalmi krízis, mely vagyoniukat több oldalról rohanta meg, túlságos szorgalommal zsákmányoltat ki; félnek, hogy a gyarmatosítás csak kezdete több egymást követő és rendszeres szabályoknak, melyek közt a birtoknak mindenütt új kezekbe kell áttétetni; ily túlságos, de nem egészen alap vagy ürügy nélküli aggodalmak miatt a nép bizodalma fogna csökkenni a létező viszonyok tartóssága és célszerűsége iránt, reményei természetes támpontjaikat elvesztenék, és besodortatnának a sivár és határozatlan vágyak tömkelegébe. - Ez a harmadik elégtelenség.

S kérdem: most, midőn egy viszontagságos és véres forradalom után főként nyugalomra és kiengesztelődésre van szükség, célszerű-e létesíthetlen tervekért ennyi elégtelenségnek hinteni el magvát? S nem fölösleges-e oly korszak végével, melyben éppen a sokat ígérő, de keveset nyújtó remények voltak divatban, ezer meg ezer proletárt a tarka vágyok fényes csarnokán át a csalódás sötét küszöbéhez vezetni?

De mindezekről elvontan merem mint axiómát állítani, hogy azon országokban, hol egy □ mérföldre legalább kétezer lakos esik, fölösleges, sőt veszélyes a gyarmatosítás.

Ha több munkáskezet akartok, idézzetek több termelést elő.

Ez a népesedés státuszgazdászati kulcsa.

A népesedés az élelmi és első szükségleti tárgyak szaporodásával és a lakosok közti természetes fölöslásával karonfogva halad.

Ha más úton növekedik, nyomort terem, és a nyomor közt apad addig, míg rendes határait ismét megeli.

De a magyarországi telepítés barátai közül az értelmesebbek rég számot vetettek a vállalat nehézségeivel.

Ők tudják: mily költséges, mily veszélyes, mily békétlenítő az egész terv.

Azonban létesítését mégis makacsul akarják.

Talán a magyar s szláv elleni gyűlölethől és „delendam censeo”-elveknél fogva?

Korántsem.

Hanem elősejtelemből, meggyőződésből, politikából.

Mert már többen kezdik érezni, hogy Ausztria valóságos hivatását addiglan nem fogja betölthetni, míg Kelet-Európa sorsának vezénylete körül a főszerep másé.

Látják, mint fönnebb mondtam, hogy az osztrák monarchiának kell az európai török föld polgárosítójává és szellemi központjává válni.

De éppen ennek elérhetését belviszonyaink átalakításától függesztik fel, mert Kelet civilizációjának magában Ausztriában szükség kezdődni, s amely szellem a Duna középvölgyén és határszéleinken uralkodik, az fog határszéleinken túl s a Duna torkolatáig mindenütt alakítani, változtatni és hódítani.

Szeretnék tehát, hogy a germán komoly és alapos polgárisodás vegye ápoló karjaiba, s vezesse nyugat érdekeihez a fiatal képzelődésű, heves és barbár keletet.

Óhajtanák, miként ezt megelőzőleg, a Duna középvölgyének művelt osztályai, Dévénytől Orsováig emeljék föl a német nyelv, német szellem s gondolkodásmód zászlóit, s lobogóik alá gyűjtsenek erős véleményeket, határozott rokonszenveket.

Kívánnák végtére, hogy miután a köznépet századok alatt is alig lehet ősi nyelvétől elszoktatni, s miután nálunk a német lakosok száma oly kevés, hogy a germán szellemnek semmi támpontot nem nyújthat, tehát e lényeges hiányon a gyarmatosítás segítsen.

Szóval a telepítés barátai közül azok, kik mélyebben akarnak a dolgokba látni, a német felsőbb nevelés és a közigazgatás magasabb ágainak német vezénylete mellé mint kiegészítő részt akarják a gyarmatosítást nagy szabályokban.

Nem céluk az egész birodalmat egynyelvűvé tenni, mert tudják, hogy lehetetlen; de vágyának német műveltségűvé.

S ha a magyar korona birtokaiban a német népesség nemcsak néhány városba volna szorítva, de oly hálózatot alkotna, mely a különböző vidékeket egymással s a falut és pusztát a városokkal összekötné, ezen esetben a germán iparra, kereskedelemre, tanintézetekre, közigazgatásra és közszellemre mindig elég beltáplálék folyna, s nem látszanék a germán világ a Közép-Duna völgyében idegen, beteges terménynek, melynek gyökerei alig verhettek magoknak rést, s mely minden nedvet kívülről nyer.

Egy vagy két millióval szaporítva a német elemet, e cél előttök elérhetőnek rémlik.

S ekkor, szerintök, megnyerve van Kelet-Európa polgárisodásának kulcsa, kivált, ha *egész* Németországot *egész* Ausztriához vám- és kereskedelmi szövetségek csatolják, s ha Törökországgal kedvező kereskedelmi szerződések köttenek.

Hihető tehát, hogy a telepítés eleinte sok akadályra talál, sok elpazarlott vagyonba, életbe és fáradságba kerül, de végtére sikerül, s akkor eredményei által az áldozatokat elfeledteti.

Így okoskodnak ők.

Gondolom, fönnebb eléggé megmutattam, hogy a telepítés nagyobb szabályokban soha sikerülni nem fog.

S ahová idegenek jönnek be, mihelyt nem alakíthatnak gyarmat-kerületeket, mihelyt oly tömegben nem foglalhatnak tért, mint Erdélyben II. Geysa alatt a szászok, ha szintén telepítés helyén gyökeret is vernének, végre vagy a magyar, vagy a szláv elem által elnyeletnének.

Azonban a német érdekű hírlapírók kedvéért vegyük fel, hogy a telepítés körül sikeresebb kísérletek történhetnek, mint én előadtam.

De ekkor nem marad-e szintén kérdésnek: vajon a gyarmatosítás valósággal segíti-e elő ama szellem és gondolkozásmód terjedését, mely mellett a német polgárisodás keleten lehetséges és népszerű?

Van-e, ki a nemzetiségi féltékenységeket, melyek a déli szlávoknál értek tetőpontot, tekintet alá vevén, többé kétségbe hozhassa, hogy a Duna középvölgyében s kivált a Dráva és Száva mellékén a germán nyelv, intézmények és szellem befolyása éppen azon időtől fogva nevezetesen csökkent, hogy a hírlapírók és sörház-politikusok által kizáró szabadalmat nyert a magyar korona régi birtokaiban polgárosítani? - Múlékony-e ezen idegenkedés, vagy a helyzetek természetéből nő ki, fölösleges tárgyalni. Annyi előttem bizonyosnak látszik, hogy a német ajkú polgárisodás, még mielőtt a Vaskapuig vagy az Unaig érkeznek, már csak úgy terjesztethetik lépéseinket tovább, mint hajdan a spanyolok által a keresztény hit Peruban és Mexikóban - ti. nem a meggyőződés, de az erőhatalom fegyvereivel. Ezt pedig a kormány sohasem fogja akarni. S aligha akarhatja, hogy a nemrég óta gerjedt gyanús szellem és féltékenység egészen a gyűlöletig fokoztassék azon vád által, miként a nemzetiségek a közös monarchiában a gyarmatosítási kísérletek útján a birtokviszonyok körül támadtatnak rendszeresen meg, s bukásuk e mezőn nagy erőfeszítéssel és ügyességgel készítetik elő.

Aztán ha a cél létesülne is, ha mind keskenyebb vonalokra szorulnának a nemzetiségek igényei, ha a fölhagyott erkölcsi tért a germán nyelv és szellem, a földirattit pedig a gyarmatok vennék át, vajon ezen pillanatnyi nyereségy használna-e azon magas érdemű néptörzsöknek, mely szakadozottsága mellett is a világpolgárisodásban oly nagyszerű szerepet játszott? Volna-e a német birodalomnak valóságos nyeresége e győzelemben? S midőn egy felvonás a nagy történelmi drámából befejeztetnék, és a függöny fölemelésekor a darab hősei a germanizmus és szlavizmus mindenütt szorosan s közvetlenül egymás mellett találják magokat, hihető-e, hogy e jelenet baráti kézszorításon s nem a kesztyűknek egymás elébe dobásán kezdődnek?

Hajdan két becsszomjas nemzet, a spanyol és portugál az új s még ismeretlen világból minél többet akart elfoglalni.

VI. Sándor pápa, ki a föld alakját még nem ismerte - mi akkor nem vala csoda -, de az emberi lélek és a népszenvédelek alakulásait annál jobban, egy meridionálist vont a versenyző nagyravágyások számára, melyen innen az egyiknek és túl a másiknak lehetett terjeszkedni, s míg a spanyol jobbra, a portugál csak balra vihette diadalmas lobogóit.

A pápa terve a földiratti eszmékbe ütközött, és megghiúsult; de semmibe dölése által nem rontá le azon alapigazságot, hogy a nagy érdekeknek egybetalálkozása rendszerint azok összezapását okozza, és vannak határok, melyeknek átlépésével a harc kimeneteléről lehet szó, de kikerüléséről többé alig.

Bár soha ne feledték volna ezt a nemzetek közti politika vezérei.

Bár átlátnák, hogy most még jó szomszédunk az orosz, mert erélyét és becsszomját kelet felé vetheti, Elő-Ázsiától azon pontokig, hol az angolok gyarmati érdekeivel összetalálkozik - de e jószomszedság föltételei, noha lényegökben még állanak, meg vannak ingatva Lengyelország számos feldarabolásai által, s azon mértékben fognak apadni, amelyben a pétervári kabinet kénytelen leendő Közép-Európa ügyeibe vegyülni.

Bár ne kételkednének, hogy Oroszország, mint nagyhatalom a német birodalmat, ennek szakadozottsága mellett is, legyőzni nem tudja, s megtámadni nem akarja; de Oroszország, ha minden szlávok a germanizmus elleni gyűlöletben összetalálkoznának, e szenvedély által nagyobb erők fölötte rendelkeznek, mint amennyi a szuronyok, ágyúk és koalíciók útján összeállítható. S akkor ki számíthatná föl a következményeket, melyek a pétervári kabinet mérséklete által sem volnának mindig korlátozhatók?

A legelső szabály tehát, melyet Ausztriának, ha keletre hatni akar, követni kell, a polgárisodásnak oly óvatos vezetésében áll, mely ritkán hozza magát a nemzetiségi féltékenységekkel összeütközésbe.

S viszont a leggondatlanabb ballépés volna, ha az ausztriai politika a polgárisodás ürügye alatt a német nyelv terjesztésének és a gyarmatosítás színe alatt a német elem mesterséges szaporításának ügynökségét vállalná el.

Ezen misszió pedig a legveszélyesebb pontra akkor érne, midőn a németesítés a részletes siker által fölbátorítva, magát a határszélekig akarná keresztül dolgozni, hogy kelet ellen vihesse a polgárisodást.

Mert ekkor a demarkacionális vonal, melyen túl az érdekek óriás összeütközésének be nem következni lehetetlen, már átlépve volna.

További fejtegetések helyett, két népmonda, mely közelebbről, mint hallom, egy jeles írónk által félig elbeszélő, félig gunyoros alakot nyert, ötlík eszembe.

Elmondom mindkettőt...

Barbarossa, a nagy német császár, ki vitézségének hírével a világot betöltötte, nem holt meg, csak alszik vagy inkább mozdulatlanul ül egy titkos szirtüregben, s várja az alkalmas percet, midőn levetvén magáról a bűvölet tétlenségét, megint győzedelmekre és óriás hatalomhoz vezetheti a német nemzetet. Mert a sors könyvébe van írva, hogy neki kell eggyé s erőssé tenni azon birodalmat, melynek visszavonása és szakadozottsága már a hosszabb életű madarak előtt is, kik az ütközetek helyein megjelenni szoktak, nagymértékben ismeretessé lőn. E madarak közül a legbölcsebb, a legtapasztaltabb ti. a holló, minden ötven évben egyszer látogatást teszen a rejtett barlangba, hol a német nemzet egyesítője századok óta mozdulatlanul alszik, várván az alkalmas percet. A rőt szakállú császár többnyire életjel nélkül hallgatja hű hírnökének, a vén hollónak a németek tetteiből s mulasztásaiból szerzett tapasztalatait és azon véres ütközeteket, melyeket a függetlenné vált nagyobb vazallusok egymás ellen folytatnak. Midőn a testvérek kölcsönös agyarkodását és a német seregeknek a német seregeken kivívott győzedelmeit a barlang repülő krónikája szép rendben megemlíti, történik néha, hogy a lebűvölt hős keze fenyegetőleg emelkedik föl, de az ily idő előtti megerőltetést annál mélyebb álmom vagy andalgás követi, mely alatt megint gyarapodik a német történet a szakadozottság s erőtlenség anyagaival, és szaporodnak a csatateren táplálkozó hollónak érdekes adatai. Meddig tart e nagy álmodót üldöző varázs? mikor jön el az alkalmas perc? s vajon a mély elmélkedés közt meghallja-e ő annak előneszt - mind oly kérdések, melyekről a néprege megnyugtatólag gondoskodott. Mert tudva van, hogy *Barbarossa* akkor rázza magáról le a dermedtséget, akkor tör barlangjából ki, akkor ragadja századok óta nyugvó karjába a lelkesítő lobogót, és vezérli nemzetét küzdelmeken és diadalokon át az egységhez s hatalomhoz, midőn egy paraszt, ekéjével barázdákat hasogatva, a földben megleli azon elásott kardot, melyet ő, a győzhetetlen német császár uralkodásának ideje alatt minden háborúin magával hordott.

A szlávoknak is majdnem hasonló mondájok van, mely szintén szájról szájra kering.

A bátor *Marko* király ti. kőkoporsójában nyugszik, mozdulatlanul, mint a halott, senyvedés nélkül, mint a szent. De tüstént föl fog támadni, és a bánatos Szláva anya szétbujdoslott gyermekeit egyesíti, hogy azoknak Nagy Károly császár által elfoglalt birtokait visszaszerezhesse, mihelyt egy katona Adria partjain járkálván, a fővény közt megleli a kardot, melyet *Marko* király uralkodása legragyogóbb évei alatt véletlenül a tengerbe ejtett volt.

Különös összetalálkozása a szempontoknak, melyek két néptörzsök jövődőröli álmait jellemzik!

Egyik a két néptörzsök közül csatlakozni fog.

Vagy a munkának, a fáradságnak, a veríték által szerzett vagyonnak, azaz a polgárisodásnak képviselője - a szántóvető - nem ásandja a földből ki a csodafegyvert, melynek hódító erejével dacolni lehetetlen, vagy pedig a nyers erő és foglalási vágy embere nem leli a jó szerencse ajándékából meg az irtó kardot, mely hivatva van több mint ezer év történetének gyökereit a véráztatott földből kiásni.

Vagy *Barbarossa*, vagy *Marko* fel nem ébred.

De hogy melyik fog cselekedni, és melyik pihenni a lebűvölt álomban? - ez oly talány, melynek megoldását a diplomatáknak minél hátrább kell utasítani.

Legkevesbé utasíttatik pedig a döntő perc hátra, midőn Ausztria a beligazgatást úgy kezelné, hogy minden a német érdekekben olvadván föl, a magasabb kormányzati nyelvtől kezdve a gyarmatosításig akként intéztetnék a Közép-Duna völgyének szervezése, hogy egészen a határszélekig terjedvén ki a német hang, érdek és kormányzás, a felingerült szlávizmus minden törekvésben és minden földirati ponton régi versenytársaival, a *keleten* is foglalni és polgárosítani akaró germán iránnyal találkozni.

Ettől kell Európának félni, ha nyugalmat óhajt.

Ettől kell Ausztriának tartózkodni, ha a török birodalom sorsára és polgárosítására befolyni kíván.

Márpedig hogy a bécsi kabinetnek ezt kívánni hasznos kötelessége, fönnebb kimutattam.

Mit kell tehát tenni?

A felelet igen könnyű.

Az újonc boltinas is tudja, hogy ha két merev tárgyat, mely egymást az érintés által koptatja vagy eltöri, a döcögős útra bepakolni szükség, az ily vállalat kár és bosszúság nélkül csak úgy történhetik meg, ha valami gyöngébb médium, mely súrlódásaiknak erejét elvegye, helyeztetik közéjük.

Az erőműtan világos törvényei, melyek a szelleméletben is szabályaikat ritkán változtatják, többnyire csak azért nem vétetnek a politikusok által észre, mert igen átláthatók.

Innen magyarázhatjuk, hogy az ausztriai birodalom kitűnő talentumai is a diadal első mámorában hasznosnak hitték a monarchia-közjog oly rendezését, mely a német érdeket, nyelvet, intézményeket és főként a német territóriumot a merev központosítás által addig terjesztené, míg okvetlenül a délkeleti szlávizmussal ellenkezésbe jönne, hogy aztán a megkezdett viszály minden szláv faj közügyévé váljék.

De nem hihető, miként e tévedés sokáig tarthasson.

Szólani fognak a tények, hallhatólag beszélni a megghiúsult tervek, s ujjmutatásaikkal a végcélt láthatóvá teszik, mely most, az indulatok heve miatt, köd és füstfelleg közé borult.

Az osztrák státusférfiak - ha az időjeleknek figyelmeztetéseit higgadt kedéllyel tekintendik - hamar meggyőződnek, miként *háromszor* volt alkalmuk a bécsi kabinetnek az önmérséklés által Németország biztosságára nagy szabályokban befolyni.

Először, midőn *Kaunitz* herceg belátásától függött Lengyelország épsége vagy szétdaraboltatása. A mély bölcsességű Mária Terézia sokáig vonakodott a fölosztás iránt megegyezést adni. Mikor pedig minisztériumától erkölcsileg kényszerítette az osztály-aktát, melyet manifesztum alakban a három nagyhatalom 1772. év február 19-én és augusztus 5-én kibocsátott, végtére aláírta, magas érzületét a késő századok előtt ezen örök emlékü megjegyzéssel

igazolá: „*Placet, weil so viele grosse und gelehrte Manner es wollen. Wenn ich aber schon längst todt bin, wird man erfahren, was aus dieser Verletzung, an allem, was bisher heilig, und gerecht war, hervorgehen wird.*”

Másodszor 1815-ben nyílt alkalom az önmérséklés által Németország jövőjét védeni. A bécsi királygyűlésen ti. szőnyegre került Lengyelország sorsa, mely a jegyzőkönyv kifejezése szerint, *Európára nézve a legnagyobb fontosságú kérdésnek tekintetett.* Ekkor Ferenc, ausztriai császár, kinyilatkoztatá: „*que non seulement le retablissement d'un Royaume de Pologne independent, et rendu a un gouvernement national polonais, eut completement satisfait aux vœux de sa Majesté imperial: mais qu'elle, n'eut pas meme gretté de plus grand sacrifices, pour arriver à la restauration salutaire de cet ancien ordre de choses.*”

Harmadszor, jelenleg, éppen e percekben mutatkozik alkalom az önmérséklés következtetésében Németországnak nagy szolgálatot tenni: midőn ti. arról van szó, hogy a Duna középvölgye, sőt ennél sokkal több, a magyar korona összes területe, bekebeleztesse-e a német birodalomba, vagy nem?

Az egész szabály megvitatásától szerényen visszavonulok.

Hol Európa vélekedik és határoz, ott egy orkánba vegyült sóhajnál, egy tengerbe ejtett könnycseppnél is kevesebb hatású az igénytelen magyar írók nézete, kik többnyire otthon sem olvastatnak, s az alaktalan vágyakba merült kedélyeknél befolyásukat nagy részben elvesztették.

Én tehát szorosan csak a fölvetett tárgyalási fonalba vágó oldalát érintem a bekebelezésnek.

Ausztria az 1772-i és 1815-i alkalmat a német birodalom jövőjének kitisztázására és garantírozására nézve az orosz és porosz diplomáciának sürgetései miatt nem használhatta, noha Mária Terézia és Ferenc császár a perc fontosságát és a megoldás elébe vitt kérdés óriás jelentékenységét egész mélységében fölfogta.

Bevégzett tényé lőn, a koronás fők aggodalmai mellett is, Lengyelország feldarabolása.

Minek a német birodalom irányában a többek közt ezek eredményei:

a) Az orosz nagyhatalom az északi német határoktól kezdve egy széles oldalon tözsomszédja lett a szövetséges birodalomnak, mégpedig az 1831-i események után, nem úgy, mint a bécsi királygyűlés következő szavai kitűzték: „*Les polonais sujets de la Russie... optiendront une représentation, et des institutions nationales.*” Ámbár az idézett kötelezettség azért volt hasznos a német birodalomra nézve, mert a lengyel nemzet és a lengyel kormány miatt nem léphetett volna közvetlenül a határszélig sem az orosz szláv faj, sem az autokrácia.

b) Oroszország oly földirati állásba jött, hogy éppen a német birodalom ügyeit vezénylő két nagyhatalmasságnak territóriuma az, mely általa közvetlenül és könnyen megtámadható.

c) A szétadarabolásnál fogva sok közös érdekei vannak a Lengyelországból osztályrészt vett monarchiákkal, valamint a szomszédtság tekintetéből a német birodalom belkérdései iránt élénken érdekeltetik. S így

d) politikája, minden önmérséklés mellett, határozott törekvést vőn Nyugat-Európa ügyeiben a körülmények szerint majd vitatkozó féllé, majd ítélőbíróvá lenni. E fényes helyzetet a petersburgi kabinet, legalább eddig, kivevén a török állammali egyezkedéseit, többnyire az európai közrend és a világbéke kívánatai szerint fogta föl. S mint már említettem, nincsen elég ok azon alaptalan félelemre, hogy befolyását a német államok buktatására kívánná rendszeresen fölhasználni, de mégis kétségtelen, miként nem tanácsos többé szaporítani az alkalmakat, melyek Oroszországot a közép-európai kérdésekre nézve állandó közbevegyülésekre kényszerítenék.

Azonban ha a magyar korona tartományai önállóságukat teljesen elveszték, ha a bekebelezés vagy az egészen német szellemű és irányú szervezések következtében a szláv nemzeti-ségek - úgy mint fönnebb említém - elidegenítve lennének, akkor az orosz kabinet a Lengyelország felosztása által nyert pozícióit még a következőkkel gyarapítaná:

- a) korlátlan befolyása lenne a török birodalom szláv fajaira, állandólag, megingathatlanul;
- b) ezeknek független belkormányzásra jutása által - mi kimaradhatlan - a Közép-Duna völgyét birtokába vevő német birodalomnak az Északi-tengertől az Adriatikumig tétleg tőszomszédjává válnék;
- c) a német birodalomban rendkívüli súlyt nyernének a magukat elnyomatottnak hívő szláv elemek;
- d) mi, ha valaha a viszonyok kényszerűségénél fogva, a német birodalom állandó és valóságos alkotmányos életre emelkednék, a legkeserűbb eredményeket idézhették elő;
- e) ameddig pedig a német birodalom alkotmánytalan helyzetben maradna, minthogy e jelenet a germán elem által a bekebelezett idegen nemzetiségek s különösen a szláv fajok politikai éretlensége és ellenszenvai miatt támadt kényszerűségnek tekintetnék, igen természetes volna, hogy az ingerültség apadhatlan forrásai Altonától Fiúmég mindig tárva lennének;
- f) azáltal pedig Oroszország folytonosan erősbulne a német birodalomba, anélkül, hogy e célra fáradságot vagy áldozatot fordítana;
- g) a temérdek érintkezési pontok miatt pedig szüntelenül kénytelen volna Közép-Európa ügyeibe vegyülni, miáltal politikája lassankint elvesztené eredeti hivatását, terjeszkedési iránya Ázsiától visszafordulna Európa felé, s a vad népek polgárosítása helyett folytonosan az európai polgárosodás ellen kezdene hatni.

Ezen okok határozó súllyal bírnak.

És az 1815-i állapot alapjaira visszatérés szüksége, csatlakozva a nehézségekhez, melyekbe a német szövetség államjogi viszonyainak lényeges változtatásai ütköznek, nem nyújt-e elég kezességet, nem tár-e biztató kilátást arra, hogy a diplomácia által gondosan elkerültetni fognak minden kétes eredményű tervek, melyek a német birodalom földirati gyarapodását intenzív erejének, belnyugalmának, polgári szabadságának és európai befolyásának tán lassú, de mellőzhetlen csökkenése által eszközölnék.

Ausztria a *harmadik* alkalmat, melyben az önmérséklés útján Németországnak rendkívüli hasznot tehet, nem hagyandja nyom nélkül elröppenni.

S ha a pillanati érdekek ostromában a magasabb nézponatok megdöntetvén, a nagy kérdések a napi önzés szűk láthatárába szoríttatnának is, elveszítsük-e reményeinket az eszmék tisztulása és az európai viszonyok mélyebb felfogásának diadala iránt? S képzelhető-e, hogy örökké homályban maradjon, hogy változatlanul félreértessék oly világos tény, minő ez: Ausztria van a nagyhatalmak közül leginkább hivatva Kelet-Európa ügyeire és polgárosítására befolylni, de a hivatását lehetetlen teljesítenie, mihelyt magát kizárólag német államnak nyilatkoztatná, s a polgárosítást a germanizálás eszméivel azonosítani törekednék?

Ne kételkedjünk: a diplomácia, a sajtó, a világvélemény meg fog győződni, hogy éppen azért, mert Lengyelország felosztása már bevezetett tény, Magyarország bekebelezésének nem tanácsos megtörténni. Mert ha szintén az első pont által a német birodalom nyugalma még nincs okvetlenül veszélyeztetve, de a második pont hozzájárulásával többé nem lehet Közép-Európa bel- és külbékéjének tartós megőrzéséről hatályosan intézkedni.

A nyugati polgárisodás sorsának kockáztatása vagy biztossá tétele e kérdésekkel nagyobb szolidaritásban áll, mint első tekintetre látszik.

A Közép-Duna a germanizálási kísérletek által elárasztva, keletről oly visszahatást idézne föl, mely hullámaival a nyugoti műveltség ékköveit támadná meg, és sokan azok közül, kik most a polgárisodásnak vélnek szolgálatot tenni, fájdalmasan fognák - ha tervök létesülne - ismételni a próféta szavait: hullanak, ó! Jeruzsálem, a te oszlopaid!

De szerencsénkre és szerencséjére az elméleteknek, melyek korunkban nagy bőséggel tűnnek föl, egy eszme, azért, mert a papíron minden eredményeivel együtt könnyen összeállítható, még nem ver mély gyökeret az életben, és a tervtől a kivitelig, sőt magától a végrehajtástól a nyert eredmények állandósításáig, igen gyakran oly időköz foly le, mely alatt a tévedéseket helyreigazítani, a nézeteket módosítani, a tömkelegekbe vivő ösvényeket kikerülni vagy egészen elzárni lehet.

A gyakorlati mezőn előjövő akadályokban több fenntartó erő rejlik, mint a legmélyebb belátású státusférfiak agyában, és az államok nagy érdekeit inkább az apró körülmények millió keze, mint az egyes tervek és személyek titánkarja szokta oltalmazni vagy megdönteni.

Egyébiránt a reménynek ezen véghorgonyára nincs is nálunk szükség, miután kik a dolgok élén állanak, a pillanati haszon csalfa kecsegtetéseit fölébe emelni tudandják azon magasabb igényeket, melyek nélkül az európai státusok rendszerében alig lehetne az osztrák birodalomnak egészen betöltött szerepe...

Elérkeztem a fordulatra, honnan - mint a vándornak a bércekről, melyhez keresztbevágó és bonyodalmas ösvények vezették - tág láthatár nyílik messzefekvő, de verőfényes vidékekre.

Kifejtem ti., miként:

Az osztrák birodalom európai befolyásának főkulcsa kelet; azonban

e kulcs csak akkor tárja föl a civilizáció számára az elzárt bejáratokat, és csak akkor nem nyit kaput a nyugoti műveltség ellen fölfegyverzett szenvedélyek s érdekek kirohanására,

ha a germanizmus és szlávizmus nem hozatik kikerülhetlen összeütközésbe egymással, mi viszont egyedül úgy történhetik,

ha a Duna középvölgye mintegy neutrale terrenumnak marad a két irány közt, azaz:

ha az osztrák birodalomnak ezen részében a polgárisodás oly elem által hat alakítólag keletre, mely hódításait az erős féltékenységek felköltése nélkül gyakorolhatja.

Ily kétségtelen igazságok elméletileg vezetnek a magyar korona birtokaira nézve a szervezeti eszméket oda, hol a történelmi jog fejlődései megszakíttatának.

Mert világossá lőn, hogy ami tényleges állapotnak látszott, bölcséleti jelentékenységgel bír.

Bebizonyult, hogy valamint Magyarország Ausztria nélkül fel nem állhat, úgy Ausztria Magyarország bizonyos mértékű közjogi önállósága nélkül nem fejlődhetik ki egészen, és státusviszonyai bevégzetlen könyvhez hasonlítanak, melyből a legérdekesebb tartalmú lapok hiányzanak.

Fényre derült, hogy valamint azon különböző részekből s különböző korszakokban magát kiformaló territóriumnál, melyet 1804 óta ausztriai birodalomnak nevezünk, az egyes országoknak egymáshoz csatlakozása nem csupán az események pusztá önkénye, hanem önfenntartási kényszerűség, szintúgy a fölolvastásnak és germanizálásnak a Lajtán túli korlátai nem a szeszély vagy a hiú féltékenységek által támadtak és tartatnak fenn; de azonkívül, hogy a nemzet életrevalóságát tanúsítják, még európai magas célok emeltyűjévé

válhatnak, s kell a minden viszonyokat átható státusbölcsesség védpajzsa alatt előbb-utóbb okvetlenül válniok.

A germán tartományok által *nyugotra* támaszkodva, a kitisztított magyar államiság útján *keletre* hatva, az imponáló egység szükséges kellékeivel kültekintélyét föltartva, benn pedig az alkatrészek szabad és összhangzó fejlődését hűn őrizve - ez ama hivatás, mely mellett még eddig alig sejtett fény és nagyság fog a birodalomra áradni.

Íme az alapeszme!

Íme közös jövődönknek rendíthetlen sarkköve!

S tekintsünk most, miután az ariadnei fonal kezünkben, Magyarország volt helyzetére, a népiségek irányában.

Hazánk soha egyajkú nem vala. Az Árpád-ház alatt oly kevéssé, mint az Anjouk, mint Zsigmond és veje, mint a Jagellók, mint Corvin, mint a lengyel honból átjött Ulászló, mint szerencsétlen fia, s mint az utána következett Habsburg- és Habsburg-Lotharingi-dinasztia korában.

Szent István ideje óta mostanig egyaránt nem valánk „*unius lingvae, uniusque moris regnum.*” S Álmos alig hozott egy millió magyart a bár míveletlen, de különböző népektől régóta bírt Közép-Duna völgyébe.

Ha a földabroszt kezünkbe ragadjuk, ha krónikáink és levéltáraink útmutatásait kísérve vizsgáljuk Hunnia egyes vidékeit, magyar lakosokra találunk oly helységekből, sőt egész tájékokon, hol most idegen nyelv hangjai üdvözlik a történetbúvárt; de viszont a magyar típus lep meg szokások-, öltözék-, jellem- és archaiban, a magyar nyelv tiszta kiejtése, fogad a magyar vendégszeretet, a magyar szíves, azonban komoly, előzékeny, azonban önérző társalgási módor vesz körül oly falvakban, sőt egész környékeken is, hol kétségtelenül vegyes vagy teljes mértékben idegen ajkú népesség élt.

Midőn pedig kifürkészni akarnók, vajon volt-e század dicső és szenvedésekkel dús történetünkben, mely alatt a magyar népesség nagyobb arányban állott volna a többi népességhez, mint jelenleg, kénytelenek lennénk hosszas és fáradságos nyomozatok után bevallani, hogy a múlt kor aligha kedvezőbben dőlne el részünkre, mint a mai nap.

A középidő második érájának derekán, sőt vége felé is, ti. Nagy Lajos és Corvin fényszakájában, alkalmasint Magyarország volt Európában a legnagyobb *egységes* állam, mert a német birodalom már akkor is inkább föderalisztikus rendszerű, Bizantinum pedig az Anjou-ház idejében csak rom vala. De noha a magyar hatalom az említett két hős király kardja és sceptruma által tetőpontra ért, semmi kétség, miként akkor a nyelvünket beszélők összege aránylag csekélyebb volt, mint lefolyt évtizedünkben, s mint az idén.

Erdélyre nézve sokkal bizonytalanabb e tekintetben napjainknak a régi idők fölötti előnye; mert a Basta hadviselésétől kezdve, Rákóczi lengyelországi expedíciójáig és a rákövetkezett török pusztításokig sokszor nyílt alkalom a szomszéd havasalföldi nép bevándorlására. Azonban e tény mellett is, elég hűnek aligha látszik Verancz püspök állítása, ki a 16. század közepén Erdélyt statisztikai szempontokból rajzolván, miután a magyar, székely és szász nemzetről szólott, mellékesen fölhozta, hogy ezen országban laknak oláhok is, de többnyire csak a hegyek tetején s ritkán szállva a völgyekig le.

De ha mindjárt Erdély régen szembeszökőleg magyarabb volt is, e tartománya a magyar birodalomnak a legfényesebb korszakban alig tett tizedrészt az állam összességéből, és sohasem apadt az avulsák s a Kárpáton túli vidékek elvesztése mellett is territóriumunk oly csekélyre - míg ti. a törökök győzedelmeinek következtetésében három felé nem hasították -, hogy Erdély

annak ötödénél több lett volna. Következőleg nyelvünknek a mostaninál nagyobb kiterjedése az „erdőtúli részekben” még eldöntőleg nem határoz azon nehéz kérdés körül, hogy vajon volt-e hazánkban korszak, midőn aránylag sokkal nagyobb mértékben vala a népesség magyar ajkú, mint a mi életünkre?

Különben a középidőben senki nem törődött azzal, hogy az etnográfiai tekinteteket a tartományok fölosztására és közkezelésére nézve kiváló figyelem alá vegye; a magasabb kormányzás nyelve pedig latin lévén, és az alsóbb igazgatási rétegekben ki-ki úgy kívánván működni, ahogy leginkább megértetett, ezen okoknál fogva igen természetes vala, miként egész Európában az állam a nyelvterjesztés szerepét sehol nem vállalta el, s legkevésbé fáradozott a meghódított vagy vegyesen lakó népek egyajkúvá átalakítása körül.

Magyarországon is ily szempontból fogatott föl az állam viszonya a népiségekhez, s miután nyelvünknek a többi bennlakó fajokétól egészen különböző szerkezete volt, alig hihető, hogy az átmagyarosodás valaha nagy arányokban került volna elő.

Akármit forgassuk tehát a kérdést, látható, miként hazánk régen sem lehetett inkább magyar nyelvű, mint most.

S mégis szövődik-e történetünkön keresztül mint vörös fonal, mint aggasztó jelenet, mint közszerencsétlenség a fajok versengése, gyűlölsége, lázadása?

Nem.

Ismétlem: nálunk az elégtelenség, a fölkelés nemzetiességgel soha nem bírt.

Gyakran ütöttek pártot az „avulsák” különböző vojvodái, de az általuk meggyújtott háborúk lángjába a fajgyűlölet szikrái nem vegyültek. Táborozásaik állami függetlenségért, vagy a nagyok becsszomjáért folytak le.

S benn, a szorosabban egyéolvadt Magyarországon is akár az oligarchák, akár a békétlenkedő nép mozgalmi tisztán államiak s nem faj szerintiek voltak. Trencsényi, Csák Máté vagy Dózsa egyaránt nem vezettek népiségeket.

Ez tény.

Azonban lehetnek, kik ellenvetik, hogy Róbert Károly seregét Erdély hegyszorosaiban kizárólag az oláh kezek által legördített kövek tették semmivé. S bizonyos, miként Zsigmond király korában az erdélyi három nemzetnek, ti. a magyar, székely és szászok uniója Lépés Lórán által azért indítványoztatok, hogy a föllázadt oláhoknak későbbi kísérletei közérővel nyomat-hassanak le.

De ha az említett két esetet nyomozzuk, látni fogjuk, miként a Róbert Károly korábani lázadás oly kevéssé támadt fájérdekből, mint a székelyeknek gyakori fegyverfogása majd Zápolya Zsigmond, majd a Báthoriak ellen. A Lépés Lórán befolyása alatt kötött védelmi szövetségre pedig az oláhoknak a földesúri önkény miatti háborgásai nyújtottak alkalmat.

Történetünkben sehol fajféltékenység és a magyar név iránti gyűlölet nem mutatkozik.

Sőt minden nemzetből, mely földünket lakja, egyaránt támadtak férfiak, kik a seregek élén és a kormánytanácsban dicsőséget árasztottak a magyar hazára. S ha fajunk bevándorlása óta korunkig átlapozzuk krónikáinkat, keresvén közéletünk fordulópontjait, és keresvén a hazaszeretet által fölszentelt nagy pillanatokot, midőn az állam szétbomlása vagy megvédelzése egyes kitűnő egyéniségeknek - kiket a gondviselés a szabadítás közvetlen eszközéül látszott kiszemelni - vállain nyugvék, ugyan nem fogjuk-e örömteli meglepetéssel tapasztalni, hogy a magyar állam, fölváltva majd egyik, majd másik népfaj nagy sarjadékának köszöni a nehéz, az összetipró veszélyektől menekülését?

Mert ha vegyes ajkú országokban valahol, bizonyosan nálunk volt kifejlődve a politikai nemzetiség és azon közszellem, mely a különböző nyelvű, de egy érdekű és egy politikai jövővel bíró népiségeket állandólag összekötötte.

A másfélszázados török rabiga sem írhatta ki a népiségekből az állami egység, a politikai nemzetiség eszméjét, s a halottakból, kik a mohácsi vérnapok után Magyarország régi állapotjának visszaszerzéseért fedték a hadmezőt, bizonyosan nem volt csekélyebb osztályrészük a nem magyar népiségeknek, mint azon áldozatokból, melyek egy Nagy Lajos, egy Corvin győztes zászlói mellett az ország nagy fényének és hírnevének öregbítéseért vértettek el.

Mikor az állam dicsőségében részesülni kellett, s mikor a haza gyászát hordani, a tót, a horvát nem különzé magát el, s minden népiség versenyzett a magyarral a tettek, vagy a honfibanat összegéből minél többet vállalni föl.

Egyik legerősebb jele a vegyes nyelvűeknek a már *megforrott politikai nemzetiségnek* a történeti irodalomban áll. Ahol az egykorúaknál, ahol azoknál, kiket a lefolyt századokra visszatekintve *kútfő*knak nevezünk, az állami egység eszméje egész melegével mutatkozik, ahol a fajok érdekei nem képviseltetnek minden tény és minden állami cél felhozásakor, ahol az egyszerű krónikaíró naiv előadása nem árul el a tárgyak kezelésében semmi törekvést valamelyik népiség kedvéért a történelmi igazságot meghamisítani, ott ne kételkedjünk többé, hogy a nézetek habzó tengerén a közvélemény égsarki csillaga, mely után irányozza magát a hajónép és a kormányos, nem a fajnak, de a politikai nemzetiségnek tengelye körül forog.

S ha ez áll, akkor tekintsétek végig közös hazánk napló- és krónikaíróinak sorát, hogy mutathassátok föl azokat, kik gyűlölték a magyar állami egység eszméjét, vagy a fajérdekeknek az általános irányoktól különválását képviselték?

Bizonyosan nem vagy alig fogtok ily kivételekre találni; míg ellenben legjelesebb kútfő-histórikusaink, kik a magyar dicsőség öntudalmát és a hanyatlás fájdalmait szívökon hordták, minden népiségből valók.

Ezek soha le nem rontható tények.

S mi büszkén mondhatjuk, hogy - ámbár még mielőtt a közelebbi évek zivatarai kiütött volna, egy híres szláv költő által őseink mint a fajúldozásért elkárhozott lények valának az alvilági bűsz árnyak közt feltüntetve - a magyar sohasem hitte, miszerint szép hazáját kevés kedély-mélységgel és átengedéssel imádták a többi népek, kikkel együtt alkotó a magyar állam politikai nemzetiségét.

Ily vád elő nem fordult, s megérdemelve sem volt.

Menjünk eszménk fonalán tovább.

A külföldi tekintélyek közül azok, kik bevallják, miként Hunnia különböző ajkú lakosai hajdan a politikai nemzetiség szoros viszonyai által voltak a magyar fajhoz és a haza földéhez csatolva, e vallomásaik után igen gyakran egyet fordítanak okoskodásaikon, és mint kétségtelen igazságot hirdetik, hogy miután a magyar nyelv a latin helyébe országlati polcra emeltetett, nemcsak megszűnt a fajok együtt tartása, nemcsak irigység vagy gyűlölet váltotta a kölcsönös szívességet és vonzalmat föl, de még a politikai nemzetiség sokszázados tradícióinak kegyeleke is rendre kialudt, és most a magyar által sokáig nyomott népiségek előtt semmi sem volna kívánatosabb, mint egészen új államjogi viszonyokba lépni és a szétszakított Magyarország nevét is végképp elfeledni.

Nézzük: van-e s mennyiben ezen állításoknak alapja?

Az 1825-i törvényektől, melyek korszakot nyitottak a magyar nyelv alkotmányos szereplése körül, aligha származtathatjuk le a népiségek idegenkedéseit.

Sőt a későbbi cikkek is, melyek a latin nyelv uralmát a törvényhozás, a kormányzat és közigazgatás minden ágaiban megszüntették, ingerültségekkel sehol nem találkoztak.

A latin nem vala egyik fajnak is kegyence, melyhez meleg emlékek vagy remények csatlakoztak volna.

A régi beteg lassú vonaglások közt szűnt meg élni. Kórágját kesergő rokonszenvek nem vették körül. Sírjára a hálás fájdalom könnyei nem pörgettek. Kimúlását sem az örökségből kitagadott valamely rokon nélkülözése nem tette sajnossá, sem az örökség miatt összeveszett testvérek osztálypöre botrányossá.

A közkedvesség nélküli halottnak legitim utódja minden ajkúak akkori nézete szerint a magyar nyelv volt.

Senki sem zúgott e hagyomány miatt, vagy legalább komolyan nem tiltakozék.

Ha most gondolunk a múltra vissza, ha oly tapasztalások szerint, melyeknek akkor még birtokában nem lehettünk, akarjuk megítélni tetteit a pártoknak és irányait az uralkodó véleményeknek, ez esetben lehetne állítani, hogy a történeti jogok útmutatásait státusférfiúi előrelátással tudhattuk volna arra használni, miszerint a ránk szállott örökségből osztalékot nyerhessenek a századok óta kikerekítettebb autonómiával és különválóbb érdekekkel bíró oly országrészek, melyeknek decentralizációs iránya a múlt idők intézményeiben gyökerezett, s melyek területére nézve a népiségeknek megkülönböztetett előjogai valának.

Értem Erdélyben a *szászokat*, Magyarországon a *horvátokat*.

Mi a szászokat illeti:

A szászföld belkormányzása történetileg német volt, bár a népesség hasonfele oláh vala, s bár a szász nyelvűek vidékek szerint a dialektusok nagy különbsége miatt egymást nem értették, és a német nyelvet is csak a művelt osztályok beszélik. Ott a latin nem lévén gyakorlatban, az országlati polcrol történt kitolatása által semmi érdeksérülést nem szenvedett. Új úr éppen nem nyílt, melyet betölteni kelljen. A beldolgokra nézve a nemzeti gyűlés tárgyalási nyelvétől kezdve a községek igazgatásáig semmi kapcsolat nem volt, mely a néhai konyhadíakság fenntartását vagy megszüntetését figyelemre méltóvá tegye. - Azonban ámbár Erdély föderális alkotmánya mellett a szászok fölötté gyér érintkezésben valának az országos központi kormánnyal, mégis miután a *három törvényes nemzet* egyikét tették, a történeti jog túl szigorú magyarázata szerint vonhattak volna oly következtetést, hogy amennyiben a központi igazgatással érintkezésben vannak, a latin nyelvtől hátrahagyott örökségből nekik is kell osztozni. E nézet nyomdokait követve, ha a mostani tapasztalatokból bíráljuk a múltat, mondhatnók, hogy a kölcsönösség elvénél fogva, megengedhető vala, miszerint a kormányzék, mely velök magyarul levelezett, viszont elfogadhasson tőlük német leveleket. Ennyi az egész differencia. Azonban szükség itt felhoznom, miként Erdélyben a magyar nyelv országlati helyzetéről csak törvényjavaslatok készültek, nem pedig törvények szentesítettének. Erdély időnként küldött Bécsbe a nyelvre vonatkozó cikkelyeket, de azok a tárgyalási végső szakokon át nem léphettek. A nyomatékos kérdések elhalasztva voltak. És e részben a forradalom előpercei mindent az 1791-i állapotnál találtak. A latin megbukva volt a véleményeknél, de nem az intézményekben. Következőleg az általam fölhozott szörszálhasogató vád is nem a bevégzett tényeket, de legföljebb a hangulatot illeti. S a szászoknak minden neheztelése - ha létezett ily neheztelés - csak elméleti vala, s nem az elejtett húsért, hanem a hús árnykáért támadhatott. Ez pedig a politikai nemzetiség hatszáz éves kötelékeinek szétválasztására vagy csak meggyűlölésére is előttem, sőt tán a világtörténet előtt is, elég oknak nem látszhatik.

Mi a horvátokat illeti:

Most, midőn a szenvedélyek, melyek túl a Dráván és innen még a tisztábbkörü ítéletehetegek fölébe is ködöt vontak, oszlani kezdenek, most, midőn kétségkívül nem egy találkozik Zágrábban is, ki megtagadva személyes vonzalmait, a tényeket, melyek a történet birtokába estek, hideg szigorral bírálndja - e pillanatban alig hihetném el, hogy kötelességét félreértse az oly magyar író, ki, mert nemzetének a jövőre nézve okulást akar szerezni, inkább óhajt az öntagadás erényével, mint a kedvezés és dicsérgetés népszerű modorával hatni. Következőleg legyen szabad megjegyezni, hogy valamint hibás lépés volt *politikai célokért* fejtegetni azon, másképp nem érdektelen történelmi kuriózumot, miszerint a valóságos Horvátország, melyről „Corpus jurisunkban” annyi szó van, régóta török birtokká lőn, és a mostani attól csak nevet kölcsönzött, szintűgy a népszennedélyek természetének félreismerése vala Horvátországnak a történelmi kényszerűségeknél fogva naponkint önállóbbá és nemzetiebbé vált autonómiáját az összeolvasztási státuselméletek számára fölládozni akarni. Ily kísérlet azonban kevesektől lőn ajánlva, és senki által nem követették. - De ha igaz, miként tanácsos vala Croacia belkormányzási jogait meg nem szorítani, sőt amennyire a magyar koronához kapcsolat mellőzhetlen föltételei engedték, azokat szélesbíteni is kellett volna, akkor sokan elmondhatják, hogy honatyáinktól bölcs előrelátás leend vala a hivatalos latin nyelv eltakarítása alkalmával a hátrahagyott örökségből az apai és anyai részt a horvátok számára egészen és rögtön kiszakítani. S valóban, ha a Dráván túli vidék megnyugtató végett a pártküzdelmek leghőbb perceiben bármikor kimondatott volna, hogy Croacia beligazgatási és köztanácskozási nyelve csak a nemzeti lehet, alig szenved kétséget, hogy e varázsszó megemlézésére föllolvad a magyar és illír párt közti idegenkedés jege, és később sem Turopolya, sem Zágráb szomorúan emlékeztetéssé nem válandik ama versenyzések által, melyek régi állapotaink fönntarthatlanságának világos előjelei voltak. Az 1833-i országgyűléstől kezdve 1844-ig s tán még azon túl is a kedélyek engesztelődésére majd mindent megtett volna, e szabályozhatása pedig kiszámíthatlan leend vala, *ha a magyar nyelv számára időnként szerzett koncessziókkal egyszerre nyújtatik*, mi Horvátország széles alapú autonómiájánál fogva a történelmi jogok igényeibe nem is ütközik vala. De bár ez a jelen pillanatban természetesennek tűnik föl, akkor nem sürgetteték sem azok által, kik ily eredményben mindent nyertek, sem kik sokat és nemesen áldoztak volna. S hol történt, hogy a pártok a koron, melyben küzdének, felülemelkedni tudtak vala? A messzelátás adománya egyes kitűnő férfiaké; a pártok szakmája az idő szükségének észleléséig terjed. S éppen azért, amely kérdés mint az idő szüksége, mint a felébresztett érdekek követelése nem jelentkezik, amely kérdés a pártokban tolmácsra nem talált, és a közvéleményt megnyerni vagy nyugtalanítani nem bírta, az lehet akármely mértékig hasznos és üdvösséges, szolgálhat a haza fölvirágzására vagy szabadságára nagy tényezőül, de semmi esetre nem olyan, hogy elmellőztetése által gyűlöletet támaszthasson. Mert a gyűlölet csak ott ered, hol élénken sürgetett vágyok és szenvedéllyel pártolt eszmék váltak az ellenállás miatt semmivé. Ily eset pedig nálunk a horvát ügy ezen ágára nézve nem fordult elő; mert tudva van, hogy a latin nyelv legfőbb támpontjait már elvesztette és életműködése nagy részétől rég megfosztatott, mielőtt az illír vörös sipkásoknak nemzeti izgatásai a figyelmet, bár kis mértékben is, magukra vonták volna. Nem lehet tehát a körülményeket fölszámítva csodálkozni, hogy az 1825-i s az utána következő országgyűléseken a latin kiküszöbölésével és a magyar nyelv diplomáciai terjeszkedésével nem tartaték párvonalban a horvát nyelvnek Croacia beligazgatására alkalmazása.

Egyébiránt ha szintén politikátlan is lett volna a horvátokat, még mielőtt náluk alakulhat erős közvélemény, nem dotálni nemzeti belkormányzással, mégis legalább vigasztalásul annyit elmondhatunk, hogy e mulasztás a horvát nemzet alkotmányos többsége által azon időszakok alatt, melyekben a latin nyelv uralma nagyban romboltaték, soha szemünkre nem vettetett. Miből azonban én csak annyit akarok következtetni, miként a magyar nyelv diplomáciai

állítására vonatkozó törvények csupán magukra még a horvátoknál is igen keveset folyhattak be a politikai nemzetiségnek és ama büszke s mély fogalomnak semmivé tételére, hogy ti. a Zrínyiek és a Frangepánok szülőföldje a magyar állam csontjának csontja, vérének vére.

A többi népiségeknél pedig a latin nyelv országlati jogainak a magyarra ruházásáért *elvileg* semmi resensus nem fordult elő, mi különben is a dolgok természetében fekvék.

De ellenvethetik politikai nemzetiségünk szétmállásának hirdetői, hogy a nyelvtörvények egyes specialitásai, egyes rendeletei, melyek az országlati nyelv szükséges jogain túl terjedtek, szünetlen súrlódásba hozták a magyar fajt a többiekkel.

Ellenvethetik, miként a megyéknek a nyelvtörvények értelmezése körül tanúsított szélsőségei a kedélyekből az engesztelődés és testvéri szeretet szikráit kioltották.

Ellenvethetik, hogy az egyesek nyelvterjesztési rajongása, mely a középkori hitlejlesztés sivár és kegyetlen erélyét öltötte magára, e hon idegen ajkú lakosainak gyűlöletét a magyar faj iránt már oly magasra csigázta föl, miként végtére lehetetlen vala a *politikai nemzetiség közérzelmének* a megsértett népiségek által az ingerültség máglyáira nem vettetni, hogy porrá és hamuvá égettessék. S a forradalom sajátlag nem tőn mást, mint levonta a leplet a betakart hangulatról, és föltárta a szenvedélyeket, úgy, mint azok titkon éltek, hatottak és a nagy változások magvait elhintették.

Vizsgáljuk hidegen - mert ily fejtegetéseknél egyedül a részrehajlatlan nyugalom jut eredményhez -, vizsgáljuk komoly figyelemmel: vajon ezen ellenvetések bírnak-e elég súllyal és eléggé igazságosak-e?

Elsősorban van azok nézete, kik a nyelvtörvények specialitásaiban keresnek fullánkokat, melyek állítólag a kedélyeket élőkkel és az élén fekvő méregnedv által lázas ingerültségbe hozták volna.

A vádból - mely e téren sokszor legyőzve megújult, és végtére a külföld véleményében mély gyökeret vert - majdnem azt következtették rosszakaróink, hogy nálunk 1825 óta a népiségek egészen helótai helyzetre jutottak volt, és az anyagi nyelv malasztáival az idegen ajkú bennlakóknak csaknem oly félve és korlátoltan lehetett táplálkozni, mint a pogány zsarnokok korában a hit vigasztalásaival az első keresztyéneknek, kik barlangokban zárt ajtóknál s néha úgy is háborgatva, hódoltak keblük istenének.

Természetesen minden honunkban megfordult külföldi, a legcsekélyebb turistától kezdve Paget- vagy De Gerandóig, a nyelvügyben a behozottnál kedvezőbb véleménnyel távozott el tőlünk.

Természetesen magok a legkitűnőbb szláv írók is - mert a nagy talentumok többnyire mérsékeltek és az igazságtalan vádokat örökké a szükségesek találják föl - ritkán bókoltak annyira a kisebb nevűek magyarellenes dühöngéseinek, hogy velük együtt kórust formáltak volna oly rágalmak terjesztésére, melyeknek valótlanágáról minden szem, mely fölnyílni akart, meggyőződhetett volna.

Azonban a világos tények dacára a külföld a nyelvtörvényekre nézve többé-kevésbé ellenünk vala hangolva.

Sokkal kedvezőbben ítélték e kérdésben népiségeink a Kárpátoktól Adriáig és a havasalföldi határszélekig mindenütt.

Mert bár panaszaik valának, soha nem képzelték viszonyaikat oly keserűnek, hogy a közhaza törvényeiben nyílt ellenségeket lássák.

Nyelv körüli sérelmeik aránylag igen ritkán vonatkoztak a törvénycikkelyekben rejlő specialitásokra.

Más forrásokban keresték terheltetésök főbb okait.

A magyarizmus túlhevéért örökké inkább vádolták a megyék termeit, mint az országházat, a vidékeket inkább, mint Pozsonyt, a határosványokat inkább, mint a törvényt, a körleveleket inkább, mint a nuntiumokat.

S nekik e részben igazok volt.

Törvényünk egyes cikkei - ha azokat most is, midőn a viszonyok új alakulásai támadtak, átvizsgáljuk - nem látszanak a politikai nemzetiség igényeire nézve túl csapongóknak, oly államban ti., hol a közigazgatási nyelv által nem az idegen ajkúaktól nem vétettek létező jogok el, hanem csak az rendeztetett, mi századok óta mindig az országlati nyelv sajátja volt.

De törvényeink e mérséklettsége mellett is meg kell vallani, hogy azok, kik a latin nyelv diplomáciai szakmáját a magyarra átruházták, az állam veszélye nélkül ügyelhetek volna minden népiségek irányában ama szabályra, hogy az egységre törekvés eszméjéből sohasem folyhat oly tény, mely a lelkiismeretre vonatkozó eszmék vagy előítéletek körébe lépve, midőn békíteni és összeforrasztani akar, okvetlenül meghasonlást támaszt, s a cél szeretete miatt az eszközöket a cél ellen használja. Ilyen kísérletek voltak pedig az anyakönyv vitelét tárgyazó intézkedések, melyek a házikör határszéleig, melyek a hitbuzgalom küszöbéig vezették az állami nyelvjogot.

A latinból ezen örökséget nem kelle elfogadnunk, és többre fejlesztenünk. Mert természetes volt, hogy az idegen ajkúak, kivált ha keleti hiten valának, megütközéssel láthatták, miként gyermekeik magyarosított neve nem az, melynek hangjaihoz ők akár családi emlékből, akár a vértanúk és védszentek iránti tiszteletből ragaszkodtak. És képzelni lehetett, hogy ily át-magyarosításból zavarok támadhatnak a nevek iránt - s főként képzelni lehetett, miként az izgatók könnyen használhatják e kérdést arra, hogy a hitbuzgalmat hitdühvé fokozzák, és a hitdühből politikai szenvedélyeket s nemzetiségi gyűlöletet gyártsanak.

Mi bizonyos mértékig meg is történt. Ámbár sehol sem oly arányban, hogy általa az *egységes* Magyarország támaszai a kedélyekben és a nép tudalmában ledöntettek, s a politikai nemzetiség kötelékei szétszakítottak volna.

Nem emlékszem, miként a most előhozott ponton kívül nyelvtörvényeink valamelyik specialitása akár fenn a Kárpátoknál, akár alant a Ferenc-csatorna körül szembetűnő kedvetlenséggel fogadtaték vala.

Áttérek a megyék eljárását tárgyazó vádra.

Oly önkormányzással bíró testület, mely tagjainak roppant száma, jogkörének szabálytalansága és a felső ellenörködés hiánya miatt szoros politikai következetességgel s kimért határok közt nem működhetik, organizmusának természeténél fogva okvetlenül *két* - veszélyekkel járó - *választásra van hivatva*.

Vagy ti. ájultságba merül, és ekkor nem sért meg, de nem is ápol semmi érdeket, vagy pedig gépezetének kerekeit teljes mozgásba hozza; amidőn aztán a hatásból gyakran megy át apró rombolásokra, a megszólamlást, mellyel ügyeit képviseli, gyakran használja az idegen érdekek elnémítására, s nem lévén szilárd vezéreszméje sem jogairól, sem köteleességeiről, melyen mint biztos horgonyon függghessenek tettei, többször válik méltánytalanná, sőt a tömegekben rejlő nemeslelkűség mellett is zsarnokká.

Mind a két véglet azon erőknék és mozgásoknak tulajdona, melyek az ilyenmő szervezetek alapját teszik.

Ennélfogva az eszközök teljes félreismerése nélkül alig lehetett megyéinktől kívánni, hogy miután az álomkórságból fölüdültek, túltevékenységök és szabálytalanságaik által ne támasszanak semmi panaszt vagy aggodalmat.

Municípiumaink a kormány, a törvényhozás, a felső papság, a vallásos hittanok, az arisztokratikus érdekek s minden társadalmi törekvések és állami erők irányában koronkint valának majd külön, majd pedig tömegestül oly helyzetben, mely sem eléggé igazságosnak, sem eléggé eszélyesnek nem mondható.

E botlásokat tűrte a haza és közvélemény, azon előnyök kedvéért, melyek a megyerendszert, kivált az akkori államviszonyok miatt, rendkívüli diessugárral vonták körül.

Ily előzmények mellett nem találjuk meglepőnek, ha megyéink, miután minden érdekekkel és iránnyal polemizálásba keveredtek, a nyelv kérdéseiről is néha vitát támasztottak többnyire jogosan, de egypárszor méltánytalanul is.

Volt eset, midőn valamelyik megyénk által visszaküldetett oly körirat, mely a törvénytől megengedett nyelven volt írva. Volt eset, midőn a közgyűlés hangulata élesebb vala a nemzetiségek irányában, mint a testvériség és eszély kívánták volna.

E túlcsapongások Zágrábban oly gyakran kerültek elő, mint Pesten vagy Nagyváradon, de nem gondolom, hogy akárki bebizonyíthassa, miként a nyelv fölötti zajgás gyakoribb vala, mint azon ingerültség és lárma, mely a többi állami és társadalmi nagy érdekek miatt eredt, és nem gondolom, hogy példa hozathassék fel, miszerint e küzdelmekből állandó elnyomatások és veszteségek támadtak volna.

Azonban elleneink mondani szokták, miként ha az ingerültségek halmozására nézve mulasztott is el valamit a megye, azt az egyének és társulatok a gorombaság szokatlan virtuóztatásával gyorsan utánpótolták.

A tót, horvát és magyar versírók ajkain néhány gúnydal, a falusi lelkészek s iskolamesterek közül egypárnál az elemi növelés és hitoktatás körül, a nyelv tekintetében több buzgóság, mint belátás, négy-öt alsó hivatalnok és eszélytelen földesúr botrányos magaviselete - ezek a nagy pátozzsal említett tények, melyek hol a magyarok, hol a többi népiségek által kölcsönösen fölpanaszoltatván, most oly lényegeseznek tekintetnek, hogy általok a politikai nemzetiség érzése az idegen ajkúak kebléből még a forradalom előtt kiirtatnak állítatnak, holott akkor, midőn ezen mindenestre megrovandó hibák elkövetettek, nem volt közlők egy is, mely az elméket csak három napig is foglalkoztatta volna.

Ok nélkül állítjátok tehát, hogy a politikai nemzetiség szétomlásának előzményei törvényeinkben és egyenetlenségeinkben letéve valának, s csak alkalom kelle, csak egy rázkódásra volt szükség, hogy a régi repedések és megrongált alap rémítő következményei a világ szeme elébe táruljanak.

Ha annyi politikai hiba, mennyit státusférfiaink a nyelv ügyében elkövettek, ha annyi viszály, mennyi a népiségek közt nálunk 1848-ig kifejlett, elég lenne a századok óta együtt leélt múlt emlékeinek és varázsainak a szívbőli kitörlésére, és elég lenne a kapcsoknak, melyek a történeti államhoz s a viszonyoknak, melyek a létező nagy érdekekhez kötik a tömeget, szétszakítására - akkor Európa minden országa fölbomlás szélén áll és állott, amióta a krónikák a vallásos, a hűbéri, a politikai s társadalmi nagy küzdelmekről beszélnek.

Mert mindenütt foly, és foly annál sokkal keserűbb, sokkal mélyebben érzett vita, mint aminő vala a forradalom előtt a Magyarországot lakó népiségek meghasonlása.

E szavakkal nem a múltat akartam, amennyiben az hibás volt, menteni; de akartam a méltó megrovásoktól különválasztani a vádakat, melyek ellenünk hozattak föl, noha a mi hatáskörünkön kívül fekvő eseményekre és bűnökre kellene vonatkozniok.

Tudom, hogy ki kell békülnünk helyzetünkkel, mely alaptalan hibáztatások hordozására is rászorít; mert mint Ponsard igen szépen mondja;

Les amis des vaincus n'ont qu'un dévouement tiède,
Et de quelque façon qu'on les ait obtenus,
Les succès ont partout des amis inconnus.

Tudom, miként az emberi természetben van, nem mulasztani el a kedvező alkalmat, melyben vétkeink vagy igazságtalanságaink mások vállaira rakathatnak, s most még az erdélyi románok is a mérszálásokat és gyújtogatásokat, melyek e tündérszép országot megfertőzték és elferdíték, egyedül a magyar népességre vetik.

A szenvedélyek tombolása után e jelenet majdnem kimaradhatlan, s annyiban megbocsátható is, mert a mámorbóli föleszmélés első mozzanata, és első kísérlet az erkölcs s humanitás szabályainak, melyek az indulatok viharjai közt feledve voltak, kötelező erejét, a hosszas tagadás után, ismét bevallani.

Ily körülmények súlya alatt, ki lepetnék közölünk azáltal meg, hogy minden változás, mely a népfajok kedélyében, politikai törekvéseiben és világnézetében a forradalmi jelenetek közt nyilvánult vagy kifejlődött, egyenesen a magyar nyelvterjesztési düh miatt támadt reakciónak tulajdoníttatik?

Az idő világosságra fogja deríteni, miként az idegen ajkú lakosok ellenséges indulatának, ahol ti. ezen ellenségeskedés valósággal mutatkozott is, nagy részben nem a nyelvtörvények és a nyelvterjesztés valának okai. Az idő, mint remélem, arról is bizonyosságot teend, miként a fajok gyűlölete, akármely forrásból eredett is, nálunk nem oly mély és elsodró, hogy a politikai nemzetiség emlékeit a feledés örvényébe temette volna, menthetlenül és örökre.

Ezen nézet a forradalom alatti élesebb meg hasonlításokról is szól.

Vizsgáljuk bár.

Nincs egyén, ki kétségbe hozná, hogy az 1848-i törvények keletkezése után alig fél évvel a népességi érdekek előtérre nyomultak, és oly korszak nyílt meg, melyben a jogokat és szabadságot osztó mérlegre Brennus kardjaként vettetett egy-egy nyelvkövetelés, s ha e súlypótlék visszautasított, akkor már nem lehet többé arra számolni, hogy a kiosztott kincs, ha leg-tisztább arany volt is, meglelégedéssel fogadtatik, s nem ad új ingerültségekre vagy erőszakos jelenetekre alkalmat.

Nincs egyén, ki be ne vallaná, miként akármennyi rovassék idegen természetű agitációkra, mégis a forradalomban a hazánkat lakó népiségek különböző vágyai nevezetes szerepet játszottak, és a magyar elleni bosszankodás némely vidékek szellemére, sőt a polgárháború egész színezetére határozottan befolyt.

A kérdés tehát, mely vitát érdemel, nem az, hogy valósággal fölcsigázva voltak-e a magyar faj ellen némely népiség szenvedélyei? Mert e tényt föltétlenül elismerjük, s ekként magára semmi véleményharc alapjául nem szolgálhat.

Ami az 1848 ótai időkre nézve szokatlan jelentőséggel bír, ami hazánk népiségeinek a forradalom alatti eljárását egész jövődönkkel szoros kapcsolatban tartja, az - véleményem szerint - ott rejlik, hogy a magyar ellen a fajingerültség nagy részben bírt-e történelmi előzményekkel, vagy pedig nagy részben a forradalom befolyása közt rögtönzötték, és a fölhevített légkörben nyert gyors fejlődést? Továbbá az ingerültség minden nem magyar ajkú

népiségnél általános kórjelenség, köz kedélyállapot volt-e, vagy pedig a fajok szenvedélyei más égsark felé is vonzatának, hogy erős rokonszenvekben kristályosodjanak? És végtére: összeromlott-e, vagy csak meggyengült ezen két ellenkező irányú mozgás közt a Magyarországon lakó népiségeknek politikai nemzetisége?

Aki e kérdésekre nézve semmi véleményt nem formált, annak jövődöntő iránt határozott reményei és aggodalmai aligha lehetnek.

Remélem, az eddigiek által eléggé ki van mutatva, miként a forradalom előtti időszak, ha a népiségek testvérgyilkolásaira, ha azon rendkívüli fajgyűlöletre, mely a San Domingó-i kegyetlenségeket néhol utánózni nem iszonyodék, magyarázatul hozatik föl, ez esetben vagy félreismertetnek, vagy szándékosan elferdítvék ama tények, melyek itt túlcsigázott állítás bebizonyítására használtatnak.

Bátran lehet tehát mondanunk, miként a forradalom villányos légkörében kellett a gyúlékony elemek fő alkrészeinek támadni és összpontosodni. S a tűz, mely a társadalom és állam szentegyházát megrongálná, a tűz, mely a politikai nemzetiség épületét repedésekkel tölté el, amennyiben a *nemzetiségek kölcsönös gyűlöletéből* eredt, nem a vulkán tölcsérének kitörése volt, mely a régóta meggyült anyagok által teljesíti a pusztítás nagy művét, hanem oly villámcsapás vala, mely hogy többet égetett el, mint egy cserfát a mezőn, vagy egy szalmás házat a faluban, inkább tulajdonítható a szélvész időknek, mely a szikrákat szárnyára vette, hogysem a meggyújtott anyag roppant mennyiségének.

Nem kívánok félreértetni.

Nyíltan elismerem, miként a hazánkra nézve szerencsétlen 1848. és 1849. év eseményei nem csupán a februári napok hatásai, de belső okoknak és bűnöknek is eredményei valának.

Sőt elismerem, hogy az okok közt, melyek a forradalmat tartóssá és sivárrá tették, nevezetes szerepet játszottak Magyarország különböző népiségeinek érdekei és politikai vágyai.

Én tehát csak annyit állítok, hogy a népiségeknek föllépését a magyar elem ellen fölötte kevés mértékekig okozta a *történeti gyűlölet* és az 1825-i korszak óta napirenden levő nyelv-kérdés.

Állításomra némi fényt vet egy gyors pillantás a néptöbbségekre, melyek a forradalom alatt és a forradalom után a magyar elem mellé gyülekeztek, vagy pedig a magyar elem ellen léptek föl.

Északra a Marsch folyamától Szigetig két szláv faj volt, a tót és orosz, mely 1848-tól kezdve mai napjainkig nem mutatott a magyar faj iránt legkisebb ellenségeskedést, s ami meghasonlás e vidékeken olykor fölmerült, az tisztán politikai nézpontokra vonatkozék. S most a Kárpátoknál a politikai nemzetiség érzelve sokkal mélyebb, sokkal általánosabb s a népkedély minden mozzanatait átölelőbb, mint valaha.

Szintén ezt lehet állítani a német elemről, az erdélyi szászok kivételével. S Budapestnek és a többi nagyobb városainknak germán ajkú lakosai nemcsak a politikai nemzetiség szellemét híven őrzik, de még e fölött hazafi kötelességeknek tartják, s most még inkább mint valaha, családjuk körében és gyermekeik nevelésénél a magyar nyelv megtanulására s beszéltetésére gondot fordítani.

Nincs miért említsem, hogy országunk óriás rónaságain a magyar elem közé beékelt idegenek külön érdekeket nem táplálnak, mert e részben elleneink által a viszonyok kényszerítő hatalma inkább fog oknak tekintetni, mint a kebel önkénytelen érzelve.

A fönnebbi sorokban tízmilliónak gondolkodásmódját adtam elő, mert az északi szláv népiségeket és az erdélyi szászokon kivüleső német ajkúakat a magyarokkal összeszámítva, legalább ennyire rúg azok mennyisége, kik történetünk legkritikusabb perceiben is, nem

hitték, nem mondták, hogy másokká tudhassanak válni, mint amik voltak, amidőn a szerencse és egyetértés csillaga ragyogott Hunnia fölött, és a nyelv miatti versengések fellegei nem borították be egünket.

Sok tekintetben ellenkező látmány tárul szemünk elébe, ha hazánk déli és keleti határait vetjük figyelmünket.

Azon félkör, mely Bukovina széleitől Varasdig nyúlik, többnyire nagy meghasonlásba hozta magát a magyarizmussal és a történeti állapottal.

E vonalon három népiség tiltakozott fegyverrel és szenvedéllyel, hévvel és kitartással a múlt ellen. Mert az kétségtelen, miként a birodalmi érdekeken kívül voltak belokok, voltak nemzetiségi követelések is, melyek a horvátokat és a szerbek görög hitű részét majdnem egészen, az oláh lakosoknak pedig közel kétharmadát velünk három év óta ellenséges vagy feszült viszonyban tartották, s teljesen még most sem szűntek meg tartani.

A római vallású szerb és a Magyarországon lakó oláh nem sürgette ugyan ügyeinek a miénktől különszakítását, de tagadni fölösleges volna, miként a horvát, a görög hitű szerb és az erdélyi román vágyai nem csupán arra vonatkoztak, hogy minő helyet foglaljon hazánk az ausztriai monarchia összegében, de még ezenkívül arra is, hogy mily alapokon rendeztessenek számukra új állami viszonyok.

Midőn pedig a statisztikát kezünkbe vesszük, látni fogjuk, miként ha Magyarország és Erdély népességét 14 000 000-ra számítjuk, ezen összegből 2 600 000, tehát a lakosok mennyiségének majdnem ötödrésze esik a horvátokra, a keleti hitű rácokra és az erdélyi oláhokra.

Következőleg igen tekintélyes kisebb szám vala, mely tettel s ellenszenvek által nyilatkoztatá ki, hogy jövődjének biztosítására nézve más szervezeteket kíván, mint azok valának, melyeknek védpaizsa alatt virult múltja, s fejlődött jelene.

A kérdés tehát itt csak az, vajon a forradalom ily eredménye minő szint hord magán, s mekkora távolságra tartja a magyarhoz, a vele érdeken és kedélyben egykor összhangzó vagy legalább tőle nem nagy távolságban álló kisebb számot?

Munkám kezdetén kimutattam, miként a horvátok közt az irodalmat a neologizmus fölélesztette, mint nálunk II. József korában a németesítés elleni visszahatás. A nyelvreform által megindított eszmetisztulat a társadalom átalakítására erélyesen folyván be, semmi sem vala természetesebb, mint hogy azon állami formák, melyek a horvát népiséget Magyarországhoz csatolták, többé ki nem elégíthették a közvéleményt, melyet a sajtó a réginél függetlenebb önkormányzási és határozottabb nemzetiségi vágyakkal töltött el. A forradalom tehát Croaciát oly irányok mezején találta, hol már a tömeg hajlandó vala a Rubiconon átlépni s magyar nyelv és a magyar központosítási törekvés ellen a harcot megkezdeni. Noha tehát a gyűlölet ellenünk nem volt annyira fölfokozva, mint rosszakaróink hitték, és nem volt annyira általános, mint a horvát mérsékleti párt is képezte, mégis kétség alá nem vonható, hogy már 1840-en túl naponkint hangosabbá vált ama követelés, mely a magyar háromszín kitűzése után fél év múlva ágyudörejekkel hirdeté szándékait. És ha részrehajlatlanok akarunk lenni, elismernünk kell, miként az osztrák birodalmi kérdéseken kívül huzamos idő óta lappangó vagy csak félig föltárt nemzeti kívánságok, melyek Szlavóniára és az illír végvidékekre is vonatkoztak, merülének föl a forradalom zivatarai alatt. A horvátoknál tehát a nyelvigenyek az általános fermentáció közt merészebbé váltak ugyan, de rögtönzötteknek nem tekinthetők. Azonban nagy kérdés: vajon e mozgalmak célja volt-e föltétlenül tiltakozni minden kapocs ellen, mely annyi század óta fűzi Croaciát a magyar államhoz? Mert azon eszmétől, hogy a belkormányzás horvát nyelven vezetessék, még tág tér választja el a teljes különszakadást.

Mi a görög hitű szerbeket illeti: ezeknél a forradalom támasztotta mind az önkormányzás, mind pedig a nyelv jog követelését. Hogy azonban vojvodinájok, mely egy régi kiváltságlevél feledésbe ment soraira építették, álljon-e és minő viszonyban a magyar státushoz? - oly kérdés, melynek eldöntése ezentúlra van halasztva. S nincs ok hinnünk, miként maguknak a keleti hitű szerbeknek kívánsága minden régi viszonyok megszüntetésére összpontosult volna.

Hátra vannak az erdélyi románok.

Ha a történész, ki e nép műveltségi fokát vizsgálat alá veszi, keresni fogja az elemeket, miknek együtthatása szokta a nemzetiségi és önkormányzási vágyakat fölébresztetni, bizonyosan a legőszintébb nyomozat mellett is, azon eredményre jutand, hogy köztök volt néhány tanultabb és becsszomjasabb egyén, ki komolyan hitte egy Dákorománia rögtönözhetését, de maga a nép ily egzotikus óhajtasokkal nem terhelte képzelődését, és sokkal anyagibb, sokkal közelebb fekvő kívánatok által mozgattaték. Az erdélyi románnál a legszélesebb magyarázat szerint is mellékes, sőt igen alárendelt szerepet játszott a politikai nemzetiség kérdése. Az alig volt egy bágyadt hang a szenvedélyek orkánjában. S ha a román nép befolyásos főnökeitől kérdeznék meg, vajon hiszik-e anyanyelvöket eléggé műveltnek a magasabb kormányzat és közkezelés átvételére, minden szeretet mellett, melyet e különben szép nyelv iránt viseltetnek, bevallani fognák, miként Erdélyben nincs elég számú művelt egyén e vállalat kivitelére, és maga a nyelv még ezentúl nyerendi meg a belterjedelmet, mely ily célra szükséges...

Vonjunk a fölhozottakból következtetéseket.

E században Európa legnagyobb forradalma a magyar volt.

A magyar forradalom átvette ama színt, mely 1815 óta minden rendkívüli mozgalomkor fölmerül, és a februári napoktól kezdve szokatlan erőt nyert - értem a nemzetiségi irányt.

Sohasem volt egy megrendített államban is a bennlakó népiségeknek kedvezőbb alkalma minden elégtelenségért bosszút állni, mint nálunk.

Sehol sem tenyészhetett volna bújában az etnográfiai kikerekítések, a népiségek szerinti önkormányzásra és az állam régi viszonyaiból teljes kiszakadásra törekvés, mint hazánkban, kivált 1848. év októbere óta.

S ha állott valaha a fölingerült népiségeknek szabadságukban tartalék nélkül kinyilatkoztatni, hogy ők nem akarnak ama nemzettel, mely hatalmával visszaélt, politikai szoros kapcsolatban lenni, úgy bizonyosan nálunk volt erre a legtöbb mód, miután a forradalom legyőzésével a monarchia újraalakításának óriás műve megkezdeték.

És e tekinteteknek dacára: mily eredmények mutatkoztak s tűnnek naponkint föl?

A forradalom alatt tizennégy millió lakos közül csak két millió és nyolcszázezer tiltakozék a politikai nemzetiségnek minden következményeit elfogadni.

A forradalom után pedig, akik politikai nemzetiségünket nem hozták kérdés alá, most még inkább ragaszkodnak ahhoz; akik pedig kérdés alá hozták, naponkint kevesebb ingerültséggel viseltetnek irántunk, s mint látszik, nem kívánják mindennemű kapsok s minden történelmi viszonyok szétszakítását.

Íme, ezek az eredmények...

Nem halt ki tehát, mint egy villámcsapás által a fiatal-erős cser élete; nem aludt el, mint egy orkánroham miatt a lobogó fáklya vezérfénye, sőt a forradalom dacára is még létezik, és veszteségeit máris kezdi kiépülni azon legszívósabb és legtermékenyebb közérzelem, melyet politikai nemzetiségnek szoktunk nevezni.

S most, midőn az ausztriai birodalom konszolidációja s külbefolyásának szilárdítása van napirenden, komoly megfontolást igényel, hogy szükséges-e a Közép-Duna völgyén politikai nemzetiség, melynek összetartó ereje erkölcsi kötelékekből van szöve, s mely ámbár Magyarország déli és keleti határainál tág fejlődést biztosítana a szláv és román nyelvűeknek, mégis elégséges volna az etnográfiai összeolvadásoknak vagy vágyát vagy veszélyességét elhárítani?

Ha szükségtelen e kötelék, ha hiba az osztrák birodalom legtermékenyebb s legtöbb kiállítási képességgel bíró részén az egyezés és gyarapodás előmozdítása, akkor még most nem lehetetlen a magyar faj elleni irányt izmosítani; nem lehetetlen a népiségek kölcsönös gyűlöletének hamvai közt egy füstölgő üszökre találni, mely által megint láng áradhat el; nem lehetetlen a politikai nemzetiség testén ejtett sebekről letépni a balzsamot, melyet az idő és magábatérés orvoskeze készített; nem lehetetlen a déli szláv és oláh ajkúak összeolvadási reményeit határozott színű és szeparatisztikus törekvéssé alakítani; szóval, nem lehetetlen az eszmék, az erkölcsi kötelek és a polgári szerepek zivatarát a kormányzati anarchiával párosítani. De miután nincs ki ezt akarná, természetes, hogy csak a közt lehet változás: vajon a megadott körülményekben célszerű-e azon politikai nemzetiséget, mely a köztudalomba Magyarország történetéből folyt át, birodalmi magas célokkal összhangzásba hozni, vagy pedig a germán nemzetiség lobogója alá kell gyűjteni a birodalom különböző népiségeit? Minthogy az utóbbi eset - úgy látszik - nem kivihető, s Ausztria külbefolyását oly kevésbé emelné, mint a német birodalom szabadságát, hátra van Magyarországon a történeti nemzetiséget fönttartani, megtisztítani és az egyes népek s különösen a déli szlávok nemzetiségi követeléseivel összhangzásba hozni.

Ha e föladat sikerül, Ausztria állandó befolyást nyerend keletre, különben polgárosítási szerepe csak ábránd.

Mert a közelebbi évek óta ki-ki beláthatta, hogy a szláv fajok, mihelyt legkisebb szellemi mozgásba hozatnak, mihelyt a műveltség első zsenjét élvezni kezdik, tüstént meglepetnek egy sejtelemtől, mely rémes figyelmeztetéseivel körülzsibongja keblöket, és minden reményeik vagy aggodalmaik közé egyaránt vegyül, s e sejtelem nem más, mint azon hit, miképp a szlavizmus világhivatási szerepe összeütközik a német érdekekkel, és amely műveltséget a szlávok német kézből vesznek át, az később saját nemzeti jövőjük ellen fordul.

A népek előítéleteit megtámadni veszélyes, hasznosítani könnyű.

Aki viszonyainkat fölfogta, aki előtt a közelebbi korszak eseményei nem oldhatatlan talányok, az, midőn a szlávok polgárisodására akar hatni, ha nem pánszláv vagy pángermán, de ehelyett státusférfit, lehetetlen hogy félreértse az általam érintett ellenszenvnek jelentőségét és eredményeit.

Aki szemem tartotta a befolyást, melyet a magyar forradalom alatti állapotok az Al-Duna és a török-adriai tengerpart szellemére gyakoroltak, érezni fogja, hogy miután sem Törökország európai részét a nyugot- és közép-európai fejlemények hatásától ezentúlra hermetice elzárni nem lehet, sem különösen az iszlám uralom alatti szláv fajokban támasztott fermentációt többé egészen visszafojtani nem sikerülhet; e körülmények közt a legjózanabb politika monarchiánkra nézve az, mely rögtön igénybe vehető eszközökkel kíván munkálni a föltűnedeztetett jelenségeknek irányára, s nem várja be „dum defluat amnis”, és nem törekszik a fényes tervek számára előbb újrateremtani a szellemet és kedélyeket, hogy aztán elméleti nézeteit nagy szabályok szerint vihesse ki.

A gyakorlati országlár előtt, mihelyt a forradalmi eszmék hullámdagálya lecsendesülhet, mint egy sima tengerlap oly tisztán, oly végigláthatólag fog állani azon igazság, hogy a német

elemet sem territóriumilag, sem szellemileg nem kell még közvetlenebb, még szélesebb érintkezésbe hozni a szlávokkal.

A gyakorlati országlárnak kell egy *közvetítőt* lenni, mely által eléressék:

1. Hogy a nyugat-európai polgárisodás az európai súlyegyen fölforgatása nélkül leljen állandó és növekedő hatást Kelet-Európára; mi egy ama kívánsággal, miszerint az ausztriai birodalomnak mód nyújtassék hivatásának második fő részét, melyet a magyar korona által vállalt el, s mely kelet felé van irányozva, teljesíteni.

Az országlárnak, ha nem akarja kedvenc rögeszmék és kedélyvágyságok szerint felbontani s újraalkatni az európai erőket, kell egy *közvetítőt* lenni, mely eszközölje:

2. Hogy különösen a greko-szláv fajok agyában ne válhassak az európai polgárisodás és osztrák befolyás gyarapítása keleten azonossá a német nyelv mesterséges terjesztésével; mert ekkor a civilizáció éltető nedve zavarosabb, de a nemzetiségi érzelmeket kevésbé legázoló folyamból fog meríttetni.

Az országlárnak, ha az osztrák politika másik fő feladata, a Németországra támaszkodás szívéen fekszik, kell egy *közvetítőt* lenni azon veszély kikerülésére is, hogy

3. Midőn a *keleti* befolyás meggyökereztetésére az osztrák birodalmi greko-szlávok nemzeti és polgárisodási fejlődése elébe igazságtalan gát nem vettetik, ugyanakkor ne öntessék ki a teknővízzel a gyermek is, ne alakíttassék a birodalom szláv zománcú, szláv típusú állammá. Mert ekkor Ausztria befolyása Közép-Európára megszűnnék, német örökös tartományai föl-áldoztatnának, német birodalmi helyzete fenntarthatatlan volna, s Ausztriából kizárólag keleti állam válnék, műveltsége süllyedésnek indulna, és Európának annyi vér és annyi diplomáciai szerződések által kivívott súlyegylene az alkotmányos és nyugot-keresztényi étellel együtt nagy krízisek felé sodortatnék.

Nem mondom, hogy ily politika annyira egyszerű, mint egy bölcséleti terv az állam absztrakt céljai szerint gyártva, melynek részletei szépek és összefüggnek ugyan, de beléjük a *létező* nagy érdekeivel és szenvedélyeivel együtt semmi *Volta-oszlopok* által nem szorítható.

Ausztriának *újraépítése* - mert ezen kifejezést szeretik most a rendpárt tekintélyei használni, noha előttem legkevésbé látszik konzervatív műszónak -, Ausztriának újraépítése erős alapon addig nem fog nyugodni, s bár nem maga az állam, de az építési fáradság mindig füstbe repülhet, míg státusférfit nem lelik meg e *közvetítést*.

S messze kell-e azt keresni?

Nagy diplomáciai ügyességgel szükség-e fáradni, évek hosszú során át szükség-e erőt erőhez illeszteni, intézményeket intézményekkel egészíteni ki, hogy végtére e *közvetítő*, mint a lángésszel társult szorgalom eredménye, előállhasson?

Mindennyi baj és virrasztás fölösleges volna.

Az osztrák státusférfitől, kinek a gondviselés szerepül rendelé a birodalom teljes megnyugtatósát, nem követel a sors ily prométheuszi teremtetést.

Neki csak előítélet nélkül és belátással kell körültekinteni.

A történetészet önkényt szeme elébe viszi e *közvetítőt* azon elemben, mely a végzet törvényei által mindig hivatva volt, hogy meleg szívvérét pazérul ontsa a *nyugot-európai* érdekekért, falvait és gazdag rónaságát százszor elpusztíttassa a *nyugoti hitű* polgárisodásért, anélkül, hogy oly elismerésben részesüljön, minőt a nagy áldozat még akkor is igényelne, midőn nagy siker által nem kísértetnék.

A történelem rámutat a *közvetítőre* azon elemben, mely bár származására keleti, s bár kelet és nyugot közt az ellentétet mindig igyekezett elsimítani, mégis midőn törésre került a dolog, örökké nyugot védelmére állott kelet ellen, noha az önzés szavai által másra vala ingerelve.

A történelem századok óta *közvetítőül* tekinté, s most sem tagadja meg azon nemzetet, melynek első királyai ha nem akartak volna *apostolikusok* lenni, s ha a konstantinápolyi pátriárka által hagyák vala magokat a hitesszék szellemkapcsaival összefűzött népek szövetségébe vitetni, ez esetben a nyugot-európai büszke polgárisodás talán sokkal szerényebb pályát talál vala maga előtt nyitva, és azon háborúknak, melyek a Közép-Duna völgyét annyiszor merítették ki, táborhelyei bizonyosan Németországban leendének.

A történelem megmondani tudja, hogy ha e *közvetítő* nemzet akár III. Béla által a bizantinumi érdekekhez engedi magát állandólag csatoltatni, akár a mohácsi vérnapok után osztatlanul Zápolyát fogadván királyul, a török védelem alá vonul, akkor talán a germán műveltség szárnyaiból néhány fényes toll kitépetett volna, a harminc esztendő háborúra talán kevés ideje és serege marad az impériumnak, és a vesztfáliai béke nem oly bizonyosan alapítja meg az európai státusok rendszerét, mint különben tevén.

A történelem kifejtethné, miként e *közvetítő* nemzetnek a *múltban* többnyire pillanati érdekei ellen volt a nagy fordulatpontok alatt *nyugot*hoz ragaszkodni, s mégis örökké azt tevén, mi kezesség, hogy *jövendőben* is tenni fogja, ha akaratának mérlegre vetése a serpenyő súlya felett határozand, s tenni még akkor is, midőn pillanati érdekei csábos ingereikkel másfelé vonzanak.

Szóval: a magyar azon *közvetítő* elem, melyet nem e röpirat fedezett először fel, mint az angol utazó először Budapestet, de az idők odavitte, hogy a napi politika számos hősei előtt a századok által megpecsételt állítás majdnem fölfedezésnek látszik.

Mert a forradalom és ez utána következett visszahatás a helyzetekkel együtt összebonyolította az eszméket is. Az igazságot a tévedéssel cserélte föl, és a tévedést az igazsághoz hasonlóvá tevén.

De a csalódások szövegét az események logikája széttegni fogja.

Valamint pedig a magyar kisebb körvonalakban a múlt idők alatt *közvetítő* vala, valamint ha akkor eldöntőleg csatlakozik kelethez, a nyugat-európai történelem hihetőleg más utakat követ, és más szint veszt föl, szintűgy kétségtelen, hogy e hivatása meg kezdett szűnni, míg fajunk a XVIII. század óta az irodalom föléledéséig mély álomba lőn merülve, és elkorcsosodása miatt naponkint alkalmatlanabbá téteték az erély és cselekvényesség szerepeire.

Azonban ezen letargia örökre megszűnt.

Kiirtathatunk, de magunkról elfelejtkezni, magunkat a renyheség és korcsosodás által megbélyegezni, mindez nem történelem... soha nem.

Erélyünk nem vala a Sardanapalé, aki egy asszonyos, egy puha életet az utolsó percben férfiúi elszánással végzett be.

Tévednek azok - ha vannak -, kik felőlünk így gondolkoznak.

A magyar nemzet, mely hajdan a bizantinumi és a nyugot-keresztény irányok összeütközését távolította el, mely a XVI. század óta öt nemzedék korán át engedé magát összesziláztatni, hogy az oszmán erő ne Németország mezején mérközzék meg a szakadozott, a vallásos és politikai villongások által gyengített impériummal, jelenleg sokkal nehezebb, de nem dicsőnülőbb szereppel látszik fölruházottnak.

Régen *villámhárító* volt, régen inkább fizikai *közvetítésre*, mely a másokra intézett csapás súlyát elhárítja, lőn kijelölve, most hivatása inkább *erkölcsi közvetítés*, mely a nyugoti esz-

méket *keleten* lehetségesekké teszi, és hivatása elhordani az útból a gyúanyagokat, mikből hamarabb lángolna föl a germanizmus és szlavizmus közti harc, mint képzelik azok, kik minden európai változások okát 1848 óta is egyedül a Szajna mellett keresik.

Tekintsünk a dolgok mélyére.

Ha elfogadjuk, hogy Ausztriának kell - de anélkül, hogy szláv monarchiává változzék - saját befolyása meggyökereztetése végett a polgárisodást Kelet-Európába átvinni, akkor első gyakorlati kérdés más nem lehet, mint az: minő úton történhessék ezen átvitel, minő kezek vigyék át?

Kifejtettem s nem szorul több magyarázatra, miként Ausztria előbb a déli szláv és román lakosok közt és így saját földjén kénytelen a polgárisodás *aquaeductusait* nagy fáradsággal keletig vezetni, s csak miután ez sikerül, akkor omlik be az Ausztriához olvasztó eszmék és rokonszenvek első árja oda, hová terveztetett.

A legközelebbi kérdés tehát arra visszavihető, vajon van-e lényeges különbség abban, hogy a *polgárisodás a németesítéssel* együtt, vagy csak magára ajándékoztassék a greko-szlavizmusnak?

Megmutatám - s bizony nem konkolyhintésért tettem ezt -, miként az ily *vegyes ajándékot* ők a trójai falónak fogják tekinteni, mely belsőjében ellenök használandó fegyvereket rejt.

Visszautasítják, vagy szétrombolják az egész építményt, bármint törték bevitetésén fejeiket a politika Ulixeszei.

A becsempészés nem megy, a kierőszakolás veszélyes, a hosszas kétkedés és a többször megkezdett, de félbehagyott kísérlet a civilizátori szerepnek északra ruházására vezet; ezek oly igazságok, miket hosszas fejtegetés nélkül magunkévá tehetünk.

A germán érdekeknek nem kell minden ponton keresni az összeütközést a szláv érdekekkel.

Köztök kikerülhetlen vitatárgy máris annyi van, hogy ballépés volna kikerülhetőkkel szaporítani.

Ebből önként foly, hogy más kezekre kell bízni a szerepet, ha kivitele komolyan szándékoltatik.

Minő kezekre?

Melyek nem félelmesek és nem találnak rögzött ellenszenvre.

Ezt javasolja az eszély.

Mi az *ellenszenvet* illeti: megmutattam, hogy a magyar korona tartományaiban századok óta semmi gyűlölet nem jelentkezett fajunk ellen az ország különböző népiségeinél; kifejtettem, miként valóságos gyűlölet azóta sem támadhatott, és amennyi kedvetlenség mostanig kimerült, lovagias eljárás, testvéri szeretet s néhány jól számított törvény által könnyen elenyész-tethetik.

Mi a *félelmisséget* illeti: nincs szláv, ki higgye, miként a világalom felett a magyar elem fogjon valaha a szláv fajokkal versenyezni; nincs, ki képzelje, hogy a keleti hitnek a szellem-élet feletti túlsúlyát a magyar legyőzésével kell biztosítani; nincs, ki ama nagy becsszomjnak, mely a pánszlavizmusban ábrándokkal és merényekkel áraszthatja el Európát, diadalútját a magyar elleni törekvéssel minden nyomon azonosnak tartsa.

Ily félelem nincs a szlávoknál irányunkban, de annál erősebb a germánok irányában.

S az itt nem jöhet tekintet alá, hogy a szlávok önteltek és nevetségesek-e, midőn Európában fajuk nagy jövőjéről álmodoznak, és összezavarják az orosz birodalom valóságos súlyával a nyelvben és szokásokban egymástól különböző szláv népiségek fontosságát? Elég a státusférfiú számára azon konstatírozott tény, miként sok tekintetben a pánszlávizmusi remények miatt fejlődik a szláv törzsököknél a német elleni gyűlölet, mely az ingereltetés által az osztrák állam minden érdekeinek ellenségévé s egy idegen politika föltétlen zsoldosává fajulhat el.

A státusférfiú ismerve e tényt, a fitymálás és a szenvedélyek fölhívása helyett gondolkodni fog a módokról, melyek mellett minél kevesebb érintkezési pont tartassék fönn a déli szláv és germán elem közt.

E módok pedig - mint megmutatám - többnyire azon eszmében összpontosulnak, *hogy Magyarországon a politikai nemzetiséget, mely századok szorgalma által gyűjtött kincs, nem elpazarolni, de észélyesen gyarapítani kell, mi csak a birodalom egységével összhangzásba hozott önálló és nemzeti belkormányzás útján történhetik.*

Tovább folytatom az eredmények kivonását.

Kitüntetém, miként Ausztria európai hivatásának egyik legfontosabb része - mely a *keleti* viszonyok felett gyakorlandó befolyásból áll -, valamint Magyarország által nyert szerzemény, szintűgy ezentúlra is célszerűen és tartósan csak a magyar elem s a magyar politikai nemzetiség fejlesztésének alapján vétethetik igénybe.

Következőleg az ausztriai birodalom valóságos érdekei Magyarország önálló belkormányzását határozottan sürgetik, s a külviszonyok az ésszerűség minden érveivel harcolnak azon történeteseti jogaink mellett, melyek a magyar tartományoknak a monarchiában szigorú összpontosítását soha kiindulási pontul nem vették.

Tehát midőn mi, magyarok, az *imponáló birodalmi egység kívánatainak teljesítése mellett* az 1791-i X. törvénycikk szellemének megóvását áhítjuk, s ebbe helyezzük nemzeti regenerációnk továbbfolytatását, ugyanakkor azon formulát mondjuk el, mely által lehet a monarchia európai befolyásának legnagyobb mértékét elérni, sőt ugyanakkor Közép-Európa nyugalmanak és Németország alkotmányos életének melegkeblű ügyvivőivé válunk.

Az érdekek ezen összetalálkozásából magyarázható, hogy Németország alkotmányos pártjai sehol nem örvendettek annak, miszerint Ausztria tartományainak egész öszvegével óhajtott a *Bundba* lépni, noha pusztán földirati tekintetéből e gyarapodása a német birodalom térszínének nevezetes előnyöket ígért.

Innen magyarázható, miként az ausztriai német elem sem látszik örülni azon lendületnek, melyet oly központosított osztrák monarchia által nyerne, miben Magyarország önállósága teljesen föloszlanék, és nyom nélkül elmerülne.

Mert aki nem is tudja taglalni részletekig e tény következményeit, legalább sejti azt egészben és rettegi.

Kevés van, ki attól ne tartana - bár ösztönileg -, hogy a magyar gyöngítése nem a német elemnek és nem a szabadság eszméinek nyújtand erőt.

S éppen e hite a germán törzsököknek, mely csak a hivatalszobák rekkent gözkörében alszik el, de a szabad, a tiszta lég alatt föllobog, s mindig nagyobb táplálatot von magához, tanúsítja, miként állandóság számára nem építenek, kik remélik, hogy az elméletek szerint szakadnak szét és forrnak össze a nagy érdekek, melyek eddig az osztrák birodalomban szabad fejlődési tért nyervén, hatásaiknak természetét kitüntették.

Két észrevétel hozathatik nézeteim ellen föl.

Vannak, kik elösmerik, miként csakugyan szükség volna a szlavizmus és germanizmus közt egy *közvetítő elemre*, mely a Közép-Duna völgyén akként válassza hatalmának sorompóival külön az egymásra fenekedő versenytársakat, mint ahogy elzárható vele a kelet-északi oldalon Németországtól az oroszokat a lengyel állam, ha anarchikus belélete miatt nem válik felosztatása európai kötelességgé. De bár a közvetítő elem szüksége létezik, s bár most Közép-Európa belügyeibe mindinkább kell a viszonyok miatt Észak-Európának vegyülni, és e helyzet közveszéllyé válandik azon mértékben, amint a keleti ügyek megoldása közelget, mindamellett a magyar nemzet illetén hivatásra elégtelen, mert a birodalmi egység kockáztatása nélkül nem ruháztathatik föl oly önálló és független közjoggal, oly kikerekített és hatályos államisággal, minő ekkora szerep betöltésére okvetlenül megkívántatnék.

Így okoskodnak azok, kik a *közvetítő* szerepen többet értenek, mint én.

S ha arról lenne szó, hogy találtassák erő, mely miatt elmondhassa a nyugoti polgárisodás: „már nincsenek többé kozákok”, már a német államoknak nincs más dolga, mint filozófjait a tan- és szószékekben, az egyetemen és a parlament hallgatósága előtt értekezni hagyni, akkor meg kellene vallanunk, miként ekkora eredményt azon néhány millió nép, mely a magyar korona tartományait lakja, bármily széles alapú önkormányzás mellett elő nem idézhetne, bizonyára még oly esetben sem, midőn minden hídra, mely kelet-északnak érintkezését Közép-Európával fönntartja, elég Horatius Coclesek lehetne közülünk kiszemelni.

De következik-e ebből, hogy tehát minden alkalom megnyittassék, minden anyag fölhalmozassék oly politikai állapot előkészítésére, melyben Németország belsőjeig terjedjen a szláv elemek hatalomkövetelései fölött támadt legkisebb vita is, s melyben kérdések, mik sokáig érintetlen maradtak volna, előtérbe nyomuljanak, és megoldásaikat követeljék?

Kétségkívül nem.

Arra pedig, hogy a magyar politikai nemzetiség, mely még elég életerővel bír, és a forradalom alatt csak sebet, de nem halálos dőfést kapott, vérvesztését kipótolja, és becsülettel megvédje a gondviseléstől elébe mért tért arra, hogy a népiségi igényeket történeti rokonszenvek által mérsékelje és kiegyenlítse: mindezen célra, úgy gondolom, nem kell oly korlátlan önállóság, mely az osztrák birodalom egységét lehetetlenné tegye, és azon teljes dualizmust idézze elő, mely mellett az ismeretes európai viszonyok közt nagyhatalmasságnak Ausztria nem maradhatna meg.

Vegyünk példát a múltból.

Az 1791-i X. törvénycikk így szól: „*Hungaria cum partibus abnexis sit regnum liberum, et relate ad totam legalem regiminis formam - huc intellectis quibus vis dicasteriis suis - independens, idest: nulli alteri regno, aut populo obnoxium; sed propriam habens consistentiam et constitutionem, proinde a legitime coronato rege suo, adeoque etiam a Sua Majestate Sacratissima, successoribusque ejus Hungariae Regibus, propriis legibus et consuetudinibus, non vero ad normam aliarum provinciarum, dictantibus id art. III-o 1715. idem 8. et 11. 1741, regendum et gubernandum.*”

Tagadhatlan, hogy e törvény, ha kimondott eszméi az utolsó eredményekig átmentek volna az életbe, és a közintézmények minden formáit szigorú következetességgel átlengik, széles dualizmust állít vala elő, mely még a pénzügyi viszonyokat is egészen különválasztja vala az örökös tartományokétól, és a külképviseletén kívül alig hagyand Magyarország s a többi birodalmi részek számára valami közös teendőt fön.

De kérdem: volt-e az 1848-i törvények keletkezéseig egész kiterjedésben foganatosítva e dualizmus?

Senki sem fog erre „igen”-nel válaszolni.

Minden bír közállapotainkról annyi ismerettel, hogy belássa, miként a március előtti napokban a híres X. cikk kötelezettsége a leglényegesebb pontokban írott malaszt vala, és sem a helytartótanács - vagy, ha akarjátok: az udvari kancellária -, sem a kamara, sőt némi tekintetben még a bírói hatalom is nem vala oly önálló és független, hogy teremein kívül ne leltek volna a körébe tartozó kérdések megoldást.

Igazgattatánk és kormányoztatánk sokban, sőt a főbbekben hazánkon kívül és néha „ad normam aliarum provinciarum”. S bár minden „dicasteriumunk” papíron „independens”, „et nulli alteri regno obnoxium” volt, mégis a hercegminiszter hosszas kormányzása alatt aligha panaszt emelhetett volna aziránt, hogy a magyar közjogban tetteleg létező *dualizmus* lehetetlenné teszi az osztrák birodalom európai szerepének igénybevételét, és lehetetlenné azon magasabb egységet, melyre célzott II. Ferenc, midőn a római császári címet az ausztriaival cserélve föl, 1806. év szeptember 7-én kelt dekrétumában a magyar törvényhatóságokhoz ekként szól: „Germanicas provincias nostras et imperiales ditiones... in unione sua cum integro Austriaco Status corpore, ut Imperator Austriae, ad eum felicitatis gradum perducere adnitemur: qui scopus omnium desideriorum Nostrorum, et finis praecipuae curae Nostrae nullo non tempore futurus est.”

Bizonyára a magyarországi belkormányzás által előidézett *dualizmus*, úgy miként az *tetteleg* létezők, nem kötött ólomsúlyt az összes birodalom boldogítására irányzott miniszteri tervek szárnyára.

Azt mondhatták a magyar állapotok bírálói, hogy az *írott törvények szerinti* független és önálló belkormányzás vezethet szeparatiztikus irányok felé, de azt éppen nem mondhatták, hogy I. Ferdinánd uralkodásától kezdve V. Ferdinánd megkoronáztatásáig s onnan egészen a márciusi napokig létezett volna hazánkban *tetteleg* oly mértékig független és önálló kormányzás, mely a birodalmi egységet árnyékká silányítván, Ausztria európai állását veszélyeztette volna.

Soha nem pengeték itthon és külföldön, miszerint Guizot úr, Palmerston lord, vagy Nesselrode gróf azért nem tulajdonított volna Metternich herceg memorandumainak illő súlyt, mert a magyar alkotmány miatt *tetteleg* létező dualizmus nem ad elég erőt, nem nyújt elég tekintélyt Ausztria kívánatainak meghallgattatást és érvényt szerezni.

Bízvást állíthatjuk tehát, hogy a márciusi napok előtti belkormányzás, amint nálunk *gyakorlatban létezett*, az alsóbb rétegekben igen decentralizált, a felsőbbekben igen határozatlan körű s így egész öszvegében zsibbasztó hatású vala ugyan, de az *önállóság és függetlenség* kellékeivel éppen nem lőn annyira ellátva, miszerint a státustanács, a birodalmi fő udvari kamara és a bécsi kabinet eléggé ne vegyült volna ügyeinkbe; sőt okszerű rendezés mellett könnyen lehet képzelni oly belkormányzást, mely a központi hatalom *lényeges* teendőinek minden megszorítása nélkül több valóságos önállósággal vezethetné a dolgokat, mint régi dicasteriumaink.

S mégis ezen csekély mértékű önállóság alatt is *hogyan valánk a népiségekkel szemben?* És nem volt-e elég azon állapot, melyben az országról *alig* lehetett elmondani, hogy „*proprium habet consistentiam*”, és a dicasteriumokról *alig*, hogy „*independesek*” s „*nulli alteri regno obnoxium-ok*”, ismétlem, nem volt-e elég azon ingatag állapot is, melyet a márciusi napok előtt élveztünk, a szláv és germán elemek érdekeit annyira különválasztani, miként *köztők* sem a Kárpátoknál, sem az alsóbb Dunánál, sem a Dráva, sem a magyar tengerpart mellett *nem létezék visszavonás, nem lángolt fajharag, nem emésztett titkos gyűlölet?*

Emlékezhetünk, miként a forradalom előtt gyakran mondták a külföldi publicisták, hogy valamint az osztrák birodalom egy poliglott állam és mozaik-mű, szintúgy Magyarország poliglott és különböző népiségek által tarkázott föld, mely éppen ennél fogva egyes és összhangzó sohasem lehet.

Nem vitatom, vajon ama föderalizmus irány, mely a múlt idők közjogi viszonyait az atyáskodó abszolutizmus alatt jellemezte, szabadelvű alapokra fektetve adott volna-e és mennyiben erőt, összhangzást és szolidaritást azon nagy birodalomnak, melyet talán elhamarkodva neveztek régi szerkezetében mozaik-műnek?

Lehet, miként e mozaik-mű a külső egyöntetőség hiánya mellett is, ha státusférfaei eléggé ügyelnek az idő jeleire, össze nem tört volna a rendkívüli változások terhe alatt is.

Azonban ezt most vizsgálni nem akarom.

Csak egy megjegyzést teszek, mely Magyarország életerőssége mellett szól.

Hazánk ti. bár oly poliglott országnak festették le, minőnek általában az egész osztrák birodalom, mégis *egyben* lényegesen különbözött a többi tartományok öszvegétől. Mert ezeknél az uralkodóház iránti kegyelet és a közigazgatás külső mechanizmusa összetartották ugyan a provinciákat és népiségeket, s a cseh, a morva, a lengyel, a rutén és olasz éppen akként teljesíték alattvalói kötelességöket, mint a német nemzetiség különböző ágazatai alá sorolt fajok, de ezzel aztán el is végződött minden, s a faj- vagy legföljebb a tartományi érdekeken túl, nem vala semmi egybefűző kapocs, mely magához az állam fogalmához láncolja a lelkesedés varázsa által a kedélyeket. Az örökös tartományok lakosa bírt fajszereteten kívül tartományi patriotizmussal, de egyetemivel nem. Stejermarki, tiroli, cseh, morva, felső- és alsó osztrákhercegségi hazafiak voltak, azonban hallók-e, hogy valahol a tartományokban a nép magát osztrák birodalmi hazafinak vallotta volna be? Az értelmiség és befolyás felső köréből soha a tömeg százezrei közé nem szállott alá e patriotizmus. Politikai nemzetiségről itt említés sem tétethetik. Az örökös tartományok, *együtt tekintve*, a könnyelmű turista és a mély történetbúvár kedélyében csakugyan azon benyomást költették föl, hogy az ausztriai birodalom poliglott.

Egészen más képet tárt, ha nem is a turista, de legalább a komoly vizsgáló elébe Magyarország.

Itt is különböző népiségek laktak nagy tömegekben vagy vegyesen szétszórva. Igen gyakran az öltözk, szokás, nyelv, jellem s néhol hitvallás is különválasztá e népiségeket. A fajokbóli egybeházasodások esetei sem valának oly számosak, mint várni lehetett volna.

Meg volt tehát a poliglott külszín, mit még azon körülmény is emelt, hogy a magyar korona birtokai szintén nem valának közigazgatási tekintetben egy test.

De az örökös tartományokkal mindezen hasonlatosságok dacára meglepő különbséget idézett elő azon tény, hogy a szoros értelemben vett Magyarország térszínén, minden nyelvkülönbség mellett, ki-ki magyarnak képzelte magát, s a *kapcsolt részekben is magyar állami* patriotizmus élt, s ezen ragaszkodást a közanyához még a három század óta különszakadt Erdély sem vetkőzte le. Az *általános honfiúságból* - melynek érzete nem a magasabb bürokráciát és a társadalmi felsőbb rétegek szegélyeit hatotta át, mint az *osztrák honfiúság*, de a tömegnek volt soha el nem idegeníteti tulajdona - önként következék, hogy mi valósággal mégsem valánk annyira poliglott alakúak, mint első tekintetre látszattunk, s mint aminő vala az osztrák birodalom másik fele, hol az érdekek inkább voltak összeragasztva, mint összenőve. A magyar állam korlátolt függetlensége, a magyar nyilvános élet plastikus ereje, bár különben igen szűk térben és kevés eszközökkel munkálhatott; a magyar történeti múlt, bár a magasabb alkotmányosság kellékeit csak töredékekben szállította a jelenre át, mindezek együtt a népiségek viszonyai közé annyi egybekötő szálakat fűztek, hogy e szálak által mégis a tömeg

kedélye a magyar politikai nemzetiség eszméjéhez csatoltathaték, és a szláv, a német, az oláh családeletben több vagy kevesebb visszhangot költhetett volna föl a haza öröme és szenvedése. Miből viszont önként folyt, hogy valamint a magyar állam, már létezése által, a szláv fajok gyűlöletét a germán elem ellen kifejlődni vagy legalább elharapózni nem engedte, szintúgy hatályosan gátolta a népiségeknek az etnográfiai határok szerinti terjeszkedési és összeolvadási vágyát, melynek legalább a szláv és román fajoknál, bizonyos pontokon túl, már a birodalomtöli elszakadásra törekvést kell okvetlenül előidézni.

A forradalom előtt a magyarországi szláv nem tekinté természetes ellenségének a németet, ez az egyik nyereség volt.

A forradalom előtt némely ága a szláv törzsöknek súrlódásban vala ugyan a magyarral, és különösen a horvát önálló irodalom által kezdé társadalmi fogalmait távolabb vinni a magyarétól, de e vitályt nem azonosítá oly vágyakkal, melyek az osztrák birodalom határain túl lelhatték volna kielégíttetésöket, ez a második nyereség.

Mindkettőt önálló beligazgatásunknak köszönhetni, mely noha *tettleg* igen szerény és töredékeny formákban jelentkezett, mindamellett elég befolyással bírt arra, hogy ily örvendetes eredményeket teremthessen az osztrák birodalom számára.

Mármost fordítsunk élményeink másik lapjára.

A forradalom után az osztrák birodalom központosítása jövőn napirendre, azon *közvetítőnek*, melyet a magyar államiság fogalma nyújtott, működése meg lön szüntetve.

S mit tapasztalunk?

Két komor jelenetet.

A német elem ellen, mely iránt a magyarországi szlávoknál és a románoknál századok óta gyűlölet nem fejlődött volt ki, most az ellenszenv nagy arányokban terjed.

Továbbá az idegen ajkú népiségeknek s különösen a greko-szlávoknak hajlama nem oda kezd irányulni, hogy a magyar politikai nemzetiség helyett cserébe birodalmi honpolgárságra vergődjenek, s magyar patriotizmusokat osztrák patriotizmussá változtassák, korántsem, hanem vagy őrzik keblökben a történeti hazafiság emlékeit, vagy amely mértékben azt levetkeztetik, abban a mértékben csap képzelődésök át a vágyok azon tömkelegébe, ahol az európai bonyodalmak közt ariadnei fonalt sejtjenek az etnográfiai kikerekítések felé.

A magyar állam eszméjétől elvált kedélyek, igen gyér kivétellel, nem *nyugot* felé röpkednek, hanem a keleti hit és az egyetemi szláv uralom hullámai által ragadtatnak tovább és tovább oly remények felé, melyek ha teljesülhetnek, a sikernek legkevésbé a német elem örvendhet.

Ez egy forradalmi és két békeév eredménye.

A múltat tehát a jelennel összevetve, tapasztalhatjuk, miként oly kevés önállóságú belkormányzat is, minővel bírtunk, a szláv és germán törekvések közt, tudott közvetíteni; tudott oly *treuga deit*, oly szenvedély-apályt tartani fönn, mely Európa nyugalma számára kellemes és Németország ügyeinek menetelére nézve hasznos volt.

Tapasztalhatjuk továbbá, miként az *úrbe*, melyet a magyar államiság megszüntetése hagy maga után, nem az *egységes Ausztria* iránti hő ragaszkodás, de vagy elégtelenség a múlt összedőlése miatt, vagy a népiségeknek *államiság* utáni vágya lép, mely minél inkább tekintünk *kelet* felé, annál bizonyosabban tüntet *két* jellemző vonást föl, ti. a germán elem iránti ellenszenvet és az etnográfiai kikerekítés igénylését a szlávizmus gyarapodása végett.

Elmondottam véleményemet azok nézeteire, kik állításomat elvileg pártolják ugyan és elismerik, másként minél világosabb, hogy az orosz széles körvonalon lett tőszomszéda a német

államoknak, annál szükségesebb volna legalább a Közép-Duna völgyén egy *közvetítő elem*, mely sorompót formáljon a greko-szlávizmus és nyugot közt, azonban illetően hivatásra a magyar nemzetet azért tartják elégtelennek, mert a birodalmi egység kockáztatása nélkül nem ruháztathatik föl oly önálló és független közjoggal, oly kikerekített és hatályos államisággal, minő ekkora szerep betöltésére okvetlenül megkívántatnék.

Láthaták olvasóim, hogy az említett célra éppen nem kívántatik okvetlenül akkora *autonómia*, amennyi az osztrák birodalom imponáló egységét, melyre Európa viszonyainál fogva nagy szükség van, megzavarná.

Itt az állami erők okos rendezésétől függ minden.

Az eszélyes rendezés pedig igen könnyítettik, hol csak a történetészeti alapok átvizsgálása kívántatik, nem pedig valami új rögtönzés.

Kevés angol státusférfit tudott volna oly alkotmányt készíteni, melyen századok alatt rázkódások nélkül fekdjék a brit állam, de elég találkozik, ki a létezőnek reformja s ha kellett gyökeres átalakítása által is ily eredményt előidézni bírjon.

A talentum tud javítani, de a lángész is ritkán teremthet a nemzetek számára állandó közjogi szerkezetet.

Áttérek a második észrevételre, mely nézeteim ellen fölhozathatik.

Nem lehetetlen - mondhatnánk -, hogy a magyar belkormányzás a birodalmi egységet teljesen védő határok közt is a *közvetítési* hivatást betölthetne, ha a népiségek megint alávetnék magukat a magyar nyelv felsőségének; de ez a nemzetiségi egyenjogúság kihirdetése után már többé nem is képzelhető, s a horvát például egy nagy forradalom alatt nem azért ontá véré, hogy a Zágráb megyei gyűlésen latinul szónokoljon, és Pestre a helytartótanácsához vagy bármiként nevezendő központi hatalomhoz saját belügyeit magyar nyelven terjessze fel. A népiségek nem fogadnák el ezen régi állapotot, és a magyar államiság restaurációját visszaesésnek s nem előhaladásnak tekintenék.

Ily ellenvetésre részint megfeleltem már akkor, midőn kimutatám, miként nálunk a politikai nemzetiség még az idegenajkúak nagy többségénél rendületlenül áll; részint pedig hosszabb fejtegetésekbe elegyedni azért hiszem fölöslegesnek, mert mostanság senki sem akad közötünk, ki államjogi viszonyokat, negédből vagy zsarnokságból, a kényszerített átmagyarosítás alapjára törekednék fektetni.

Ha volt idő, melyben nem vala okunk panaszkodni, hogy a más nyelvűeknél közöny vagy visszatetszés uralkodnék államiságunk és nyelvünk iránt, úgy a mostani idő az, midőn mindazoknak száma, kikben a magyar nemzetiség teljes tudalma ébredt fel, mind pedig azoké, kik különösen a magyar nyelv ismeretét megszerezni törekednek, még nagyobb arányban kezd emelkedni, mint a forradalom alatt.

Járjatok utána a népösszeírási kísérleteknek, a módoknak, melyek mellett sok helyt a magyar elem csökkentése elvek és bánásmód által szorgalommal üzeték, járjatok utána e prozelitakeresés dacára is a végeredménynek, és úgy fogjátok találni, hogy soha biztosabban nem számíthatott a magyar saját nemzetiségének életerejére, terjedésére és közbecsültetésére, mint szerencsétlenségünk és megpróbáltatásunk e *napjai*-ban.

Nekünk nincs szükségünk csábhoz vagy erőszakhoz nyúlui, hogy megértessünk, mert mi, kiknél az alkotmányos élet eredete a legrégibb európai tradíciók közé tartozik, a szabadság szeretetét nevünkkel kötöttük össze, s nem csoda, ha megértetünk mindaddig, míg jellemünk alkrészei a sors vagy elfajulásunk által szét nem töretnék.

És bizton föltehettek rólunk, ti, kik szintén tanultatok a forradalomból, annyi józan értelmet bizton föltehettek, hogy hinni nem fognók, miként azon nagy kitörés, mely hazánkban a dolgok rendjét megingatta, mint egy tűzijáték a bámitáson kívül semmi más célból ne történt volna.

Mi értjük, hogy támadtak nemzetiségi igények, melyek megoldást követelnek, s abban hasonlítanak a Szibilla könyveihez, miszerint minél később fordíttatik rájuk figyelem, annál súlyosabb a díj, mit értök adni és annál kevesebb a haszon, mit belőlük - a közjólét számára - meríteni lehet.

Mi, ha az osztrák birodalom keleti befolyásának megerősítéséért is hisszük a magyar állam belkormányzását szükségesnek, ezen alapeszme logikai következéseit vissza nem utasíthatjuk, s a török határokkal szomszédos szlávoknak a nyelvre és municipális szabadságokra vonatkozó követeléseit nem szorítandjuk a státusigazgatásról elméletek kedvéért oly szűk korlátok közé, melyek akármit inkább tehetnének lehetőségessé, mint azt, hogy keleten rokonszenvek támadhassanak azon közjogi szerkezet iránt, mely nálunk a politikai zivatarok után ismét kiterjesztendené természetes hatását az állam által a társadalmi életre.

Mi nem kételkednénk különösen Horvátország viszonyait a bevégzett tények szempontjából venni tekintet alá s elismerni azon új alapokat, melyek nélkül a „kapcsolt részek” helyzetének meghatározása nem volna sem kibékítő, sem állandó.

Szóval: én oly ellenvetést, mintha a magyar belkormányzás *közvetítési* szerepe a népiségek igényeinek háttérbe nyomása miatt semmisülne meg, azért nem tarthatok nagy súllyal bírónak, mert éppen a magyar nemzet föladatának hiszem ezen igényekkel kibékülni, nem pedig megküzdeni, míg másfelől - mint kimutattam - a germán elem csak a megküzdést választhatja pályacélul.

Hosszas taglalgatásaim berekesztéséül e *szakasz* kezdetére kell visszatérnem.

Széchenyi, ki kortársai közt legmélyebben látta, mily szorosan függnek Ausztria és különösen Magyarország érdekei a keleti kérdések fejleményeivel s megoldásával össze a többek közt - mint idéztem is - oly sejtelemtől volt áthatva, hogy a gondviselés számunkra tartotta fel azon ázsiai törzs polgárosítására eldöntőleg hatni, mellyel eredetünk közös, bár pályánk gyakran ellenséges vala - értem a törököt.

Mi van a sors könyvébe írva, majd leleplezi az egymást követő események keze.

Azonban amennyire nagynak hiszem a mohamed és a keresztény hit uralma alatt kifejlett társadalmi ellentéteket, majdnem annyira rövidnek képzelem azon időközet, mely még megengedi az európai oszmán birodalomban a török elemnek túlsúlyát.

Mihelyt pedig a greko-szlavizmus az iszlámra épített státusszerkezetben elfoglalni kezdi a helyeket, honnan eddig ki volt zárva, a törökök hanyatlása fönn tarthatlanul fog terjedni.

A nyugoti polgárisodás számukra nem jólét, de veszély, mely biztatások közt rombol, mely remélni hagy, hogy menthetlenül tiporjon.

Alig képzelhetem, hogy Ausztriának a török faj átalakítása útján valaha keleten nagy szerep juthasson.

Neki mostanság buzgón kell a díván európai befolyását előmozdítani; de e barátságos viszonyból nem következik semmi illúzió az oszmánli hatalmának föléleszthetése iránt.

A jövőendő keleten a szlávoké vagy a szlávok által magukat ott megerősítő hatalmaké.

S míg e jövődő is beállhatna, addig mindenesetre féken tarthatja a dívánt, zsibbaszthatja Ausztriát, gondokkal töltheti el Németországot az, ki a török - európai szláv rokonszenveket bírja.

Ausztria tehát az 1848-i forradalom óta oda van utasítva, hogy a nagy Eugen hercegnek rég elfeledett tanácsait szívére vegye, és fölhagyva a „kizárólagos” német iránnyal, fölhagyva a „német császárság” eszméjével, fölhagyva a „tisztán csak nyugot-európai” politikával, siessen befolyását keleten meggyökereztetni, siessen Közép-Európát keleten konzerválni s a nyugoti polgárisodás érdekeit józan közvetítéssel megmenteni a makacs összeütközéstől.

Eugen herceg nézeteit, melyek szerint Ausztria kizárólag közép- és al-dunai hatalommá vált volna, utolsó eredményeig követni most már többé sem hasznos, sem kivihető, de azért maga az eszme, az időkhez alkalmazva és szükséges módosítások tekintetbe vételével, nemcsak emelné Ausztria európai befolyását, hanem - s ez még sokkal több - lényegesen munkálna a belnyugalom helyreállítására és a szeparatiztikus vágyak csökkentésére.

Valamint Eugen herceg tanácsával Széchenyi gróf reformtervei összhangzottak, szintűgy kétségtelen, hogy Ausztriának, mihelyt a keleti politika felé fog gravitálni, legott szüksége van a Közép-Duna völgyén erősíteni a magyar szellemet, s egy rendezett belkormányzás által - mely sem szláv, sem német - különválasztani, hogy minél gyérbb érintkezésbe jöjjenek, a szlávizmust a germanizmustól.

Széchenyi reformterve, melynek célja volt az emberiség számára megmenteni egy nemzetet s e nemzetnek individualitását annyira kifejtetni és nemesíteni, hogy jelene még ragyogóbbá váljék, mint múltja vala, szintén azon meggyőződésre épült, melyen nyugvók az osztrák birodalom legnagyobb tábornokának, a törökök európai hatalma megsemmisítőjének javaslata.

Az osztrák tábornok az alapeszmét mondotta ki, a magyar országlár annak természetes következményeit fejté föl.

Ha a bécsi kabinet politikája kelet felé fordul s az Al-Dunára veti fő támpontját, akkor önként foly, hogy a magyar állam gyarapítása és a magyar nemzet érdekeinek ápolása birodalmi iránnyá leend - ez vala gróf Széchenyi hite.

Ily szerencsés változásnak, midőn a gróf a közélet pályájára lépett, egyik legfőbb akadály magában a magyar államban és magában a magyar fajban vala.

Az *állam*, köz- és magánjogi viszonyaival együtt, a kifejlődésnek szintűgy az anyagi, mint az értelmi és alkotmányos téren, nem lön többé vezetőjévé, hanem föltartóztatójává.

A *társadalom* - a nemzetietlen, a feudalisztikus, a szakadozott és pangó viszonyok közt, melybe a törököknek Magyarországbóli kiűzetése után egészen József császár uralkodásáig mindinkább süllyedt - lassankint elveszté összetartó és termékenyítő erejének nagy részét. Később az irodalom regeneracionális szelleme által fölüdült ugyan ájultságából, de Széchenyi közéletének kezdetekor, még inkább csak reményt, mint biztos kezességet nyújtott erejének visszanyerése iránt.

Ezen állapotban *reformra* volt szükség az államra és társadalomra nézve egyaránt.

Mert különben szétmállás következik.

S mert a szétmállott és erőtlen magyar nemzetiség a Közép-Duna völgyén zsibbadásban tartja az osztrák birodalmat.

És végre, ha az osztrák birodalomban, a Lajtán túli rész egy „pigra massa”, egy holt tetem vagy legalább a magasabb polgárisodás prométheuszi szikrája által meg nem elevenített organikus egész, akkor a monarchiának Németország és Nyugot-Európa felé kell szükségileg

minden erejével nyomulni, és el kell veszteni vagy kellőleg lehetetlen gyakorolni a magyar állam által örökségül nyert *keleti* befolyást, mely nem tudatik: terjeszkedési vagy önvédelmi tekintetből fontosabb-e, de mindenesetre vagy Ausztria európai nagyságának kiegészítője, vagy tartósságának és önállóságának megoltalmazója, vagy zsámoly a hatalomra, vagy legalább védfal a megtámadtatások ellen, vagy a polgárisodás diadalmas hódításainak úttörője, vagy a kedvetlenebb körülmények közt is az új Odoakerek fölforgatásainak gátja.

Így fogván föl Széchenyi a magyar nemzet helyzetét a birodalom irányában, érzi, hogy midőn a reform *benn* alakít, akkor elkészíti *künn* a magyar által Ausztriának kelet-európai szerepét.

S ha most a forradalom után, mely annyit tön semmivé, de amely nem támadt a mérséklett reformpárt törekvéseiből, sőt még a legszélsőbb izgatók irányából sem fejlődhetett volna ki véletlen európai események nélkül, ha, ismétlem, ezen óriás forradalom után nyugodt kedéllyel kérdezzük magunktól: vajon tanácsos volt-e hazánkban a politikai és társadalmi reformot megindítani, még azon veszély mellett is, hogy az eszmék iránya a szükséges pontoknál tovább, vagy tévutakra fog vitetni? - e kérdésre felelhetünk-e egyebet, mint hogy ha a *régi állapotot*, mely fönntartható nem volt, valami óriás erő fönntarthatta volna, abból a magyar nemzet lassú, de menthetlen halála következik vala.

S most?...

Szerencsétlenségünk iszonyú, mint a hajósé, ki szerzett vagyonának nevezetes részét elvesztette, de a parton, hová a tengervész dobta, fölüdülvén eltompulásából, érzi, hogy a legnagyobb kincs: *a munkássági ösztön, a jellem erélye, a tapasztalás, az eszély és a férfiúi önbizalom*.

V

Merítsünk az eddigi kimutatásokból néhány életszabályt, mely talizmánul szolgáljon, hogy míg magunkkal hordozzuk, védve legyünk a tév irányoktól, melyek jelen viszonyaink közt nagyobb ellenségeink volnának, mint valaha...

A cannaei ütközet után, hol Varro a római köztársaság utolsó seregét vesztette el, a *szenátus* köszönetet szavazott neki, *mert a haza iránt kétségbe nem esett*.

E gondolkodásmód mellett nem csoda, ha többet foglalkoztatta Róma a világot hadi dolgainak és státuséletének történeteivel, mint összesen azon nemzetek, kik vezéreiket, midőn az utolsó sereget elvesztették, honárulónak nyilváníták, s kik a szerencsétlenség közt bizodalmukat saját maguk iránt, apátiájuk vagy túlingerültségök és kapkodásaik által, megsemmisíték.

Midőn a közvéleményben állandó hangulattá válik a csüggettség, akkor kimaradni ritkán szoktak oly események, melyeknek még a szíveréllyel és vasakarattal bíró egyéneket is előbb-utóbb leverni kell.

Mert a nemzet-testre nézve többnyire állanak a diétetika szabályai, állanak a kórjelenségek közönséges törvényei.

Azon ember, ki romlott egészsége miatt fejébe veszi, hogy organizmusa végképp összerontva van, ki nem kétkedik, miként számára nem derülhet többé megelégedés és örömlap, mert ereje, mint a fővényóra tartalma, szünetlen apad, ki betegségében mindig betegségének gyarapodásáról álmodozik, és kedélyét változatlanul a rossz sejtelmek méregnedvével táplálja - az ily ember, míg a sokkal nagyobb testi kórban sýnlők felüdülnek, makacs önkínzással ássa saját sírját, és szelleme böszült önkénnyel vonszolja a testet, mely még élni akarna, mely még élni tudna, a képzelt betegségek valóságos szenvedésein át, a koporsóba.

Ekként van a nemzetekkel is.

A magyar haditörténelemben sok jelentékeny napok közül csak kettő való elhatározó fontosságú, mely az állam sorsát egészen új mederbe vezette, s a múlt és jelen közé, néhány óra eredménye által, egy korszak ledönthetetlen határsorompóit vonta.

Augusztus hó 29. 1526-ban és

Augusztus hó 13. 1849-ben, azaz: a mohácsi csata és a világosvári fegyverletétel.

Mindkét nap polgári történelemben tünteté ki roppant eredményeit.

A *sajói* szerencsétlen ütközet és a mongolok pusztításai, a *nikápolyi*, *várnai* és a *rigómezei* nagy megvertetésünk, bár vetélkedtek a *mohácsival* a harctéren okozott teljes fölbomlást és az áldozatul esettek arányát tekintve, de az állam létegeiben tartós vagy jellemző változásokat nem idéztek elő. Míg ellenben a *mohácsi* vénapok hazánkat majdnem kétszáz évig darabokra szaggatva tartották, s Magyarország európai különállóságát megszüntették.

Valamint a külerő ellen folyt küzdelmek nemzetjogi eredményeire nézve nincs hasonlatosság a mohácsi és a többi vénapok közt, szintűgy annyiban különbözik az ezelőtti belháborúk végétől a mostani forradalom befejeztetése, amennyiben az eddigi revolúcióknak békekötés, míg az 1848-inak egyszerű fegyverletétel vetett határt.

Nem csoda tehát, hogy az uralkodó kegyelmébe helyezett ingatlan bizodalom mellett is a kedélyeket a jövő alakulásai iránt még mindig csoportos aggodalmak ostromolják, s a múlt benyomásai a levertség ólomsúlyával nehezdednek a szív- és lélekre.

De ami az események tragikai nagyszerűsége miatt természetes és menthető most, helytelen vagy vétkes volna később.

A reményről lemondani nincs ok.

És a lehangoltságnak nem szabad csüggedéssé változni.

Helyzetünk javulására, a magyar nemzetben rejlő reprodúktív erőn kívül a birodalmi viszonyok természetében is elég kezesség van.

Mi elveszni nem fogunk, ha szintén a gyarmatosítási bürok a német elemnek, Schuselka úrék pedig a szlávoknak martalékául hisznek kijelölve.

De állapotunkat, melyet a nehézségekkeli kitartó küzdelem jellemzend, a túlbizakodáson kívül leginkább süllyeszthetné a csüggedés és apátia.

A hajó, midőn fenekén a tengervihar közt repedés nyílt, alámerülni fog, ha matrózai álmoság vagy kétségbeesés miatt tunyák a szivattyúzásban.

Legyünk ernyedetlen matrózai a sérült államhajónak.

Nincs idő, melyben a munkásság s kitartás nélkülözne minden tért.

Ha takarékoság, okszerű gazdaszat és szorgalom által vagyonaitokat, melyeket egyenkint és együtt az agráriai viszonyok gyors átalakulása, a forradalom, a még szokatlan adók összelete s a pörfolyamatban előkerült vagy kimaradhatlan változások ostromolnak, elvégre oltalmazni tudjátok a csődtől és idegen kézre kerüléstől - ezáltal már fajunk megmentésére sokat tettetek.

Ha helyzetünk kulcsát elmélkedés, stúdium és tapasztalás, nem pedig szenvedélyesség, sivár vágyak és hiú csalálmok által keresitek, már ekkor a közjólét, bár szónoklatok és meetingek nem tartattak, haladásnak indult.

Ha a szabadság szellemének, mely a magyar nemzet génuszának régi szövetségés, házioltárt emelendettek, és kultuszát világi reményekért föl nem áldozzátok, de ugyanakkor szemeseb-

bek leendetek - mint eddig voltatok - az álszabadság eszméinek fölleplezésében és gyanakodóbbak a népboldogítási tervek nagyhirű gyárnokai iránt, ha nálatok a szabadság szeretete a féltelenség gyűlöletével kezdet fog, már ezen lelki tisztulat által a haza jövődjének láthatára derülni és kivilágulni kezd.

Ha a nemzetiséget az efemer jólét fölébe emelitek, ha e kérdés körül semmiért a világon alkura nem lépendetek, és a legfényesebb csereajánlatot készek volnátok visszautasítani, de aztán több fogékonyságot szerzendetek - mint eddig volt - a más nemzetek hasonló érzületének megértésére, ha, mondám, a nyelv emelése körül egyaránt *buzgók és türelmesek* leendetek, ezen önnemesítés által föltaláltatok az érdekek összhangzásban tartásának kulcsát.

Ha a magyar hangot és a magyar szívet, ha a magyar gondolkodásmódot és a magyar érzületet nem az elfogultság és magát túlbecslés eszközei által akarjátok polcon és tekintélyben tartani, de leginkább az irodalom terjedését s belértéket ösmerenditek el a súlymértéknek, mely fajunk jelentékenysége felett határozand, ekkor fogjátok lerakni a szilárd alapköveket, melyekre a most hajlék nélkül hagyott nemzetiség számára tág és tartós menhelyet lehetend építeni.

Ha az irodalom hő pártolása által igyekezendetek kitüntetni, hogy ti annyira nem vagytok elcsüggedve e haza sorsa iránt, miszerint a jelen perc égető szükségei és a múlt napok leverő emlékei mellett is elég hitetek és türelmetek van áldozni oly célokra, melyek lassankint készítik elő és érlelik meg az állam és a társadalom mezején a szerencsés változtatások gyümölcseit, ha ti léleknyugalmatokkal és az eszély és a jövődjére számítás tényeivel mutatjátok meg, hogy a magyart nem tartjátok haldokló nemzetnek, kiért felesleges volna a következő századok számára munkálni, akkor ne kételkedjete, e nemzet, melyet csupán fiainak csüggedése vagy merész kísérletek utáni kapkodása dönthet koporsóba, naponkint üdülni fog, és megelégtetek az életbalzsamot, mitől a haza testébe egészséges vér és nedv gyűlend.

Ha ki-ki közületek, midőn megdöbben azért, hogy nincs nyilvános tér, hol a haza ügyét szolgálni lehessen, ha ki-ki, midőn a közélet keskeny korlátai miatt lehangeltságot veend kedélyében észre, e bösz szellemet - mely a lélek erélyeit kirablani akarja, és tétlenségre izgat - rögtön elüzi magától, és növekvő kötelességérzettel nyúl a foglalkozásokhoz, melyeknek *becsületes* terhe vállain nyugszik, ha ki-ki közületek jelvül tűzi Széchenyi ezen szavait: „ne keressük a haza mentőjét sehol egyebütt, mint személyes erényeinkben s lelki felsőbbbségünkben; mert egy nemzetnek erénye s felsőbbbsége csak annyiban van, amennyiben lehető legtöbb egyes tagja ugyancsak betölti saját helyét férfiuilag és szeplőtlen”, ha ki-ki közületek, midőn paragon és szánandó állapotban látja a közdolgot, buzgón tisztítja le jelleméről a hanyagság, agyából a tudatlanság rozsdáit, ha ki-ki midőn a különböző gyűléstermek zárt ajtóit előtt elmenend, büszkén érezheti, hogy ott naponkint méltóbban foglalhatna helyet, mint egykor, ez esetben legyetek meggyőződve, miként a tanpénz, melyet a magyar nemzet a múlt évek botlásai miatt fizet, nincs hasztalanul kidobva, és e hon az élet iskolájának oly jól tudja hasznát venni, amily ügyesen gyűjté mindig a hadi dicsőség mezejéről a babérokat.

Midőn Jeruzsálem, a városok városa, templomostul, hol a frigláda volt, elfoglaltaték, a nép, mely a fenyítés és romok napját túlélte, elszéledett és bujdosó lön a nagyvilágban, keresvén tengereken és földrészekén túl tanyákat, hol lakozni, idegeneket, kikkel üzérkedni és piacokat, hol önzésének élni lehessen. Így teljesedni kellett a próféciónak, mely mondá, hogy Sionnak jövődje nincs.

A mi gondolataink ne bolyongjanak, mint Izrael elszéledt népe, az ismeretlen és idegen eszmék - ne bolyongjanak az érthetetlen nyelvű vágyak és tarka köntösű tervek országaiban, hajhászván ott szerencsét és sikert, de sőt inkább gyülekezzenek össze az egyberomlott tűzhelyek körül, bátorítsák egymást a hazai hűségre, és a kövekből, melyeket széthányva találnak, tegyék lakhatóvá a düledékeket, és ha a régi kiterjedésnél valamivel keskenyebbre

szorulna az újraépített ház, szeressék a szegény ősi telket mégis inkább, mint a fényes hajlékokat, melyeket az elkorcsosodás és az idegen szellem díján vásárolhatnának.

Ha ti a magyar történelmi állam eszméjén kívül keresitek a szabadságot vagy jólétet, Magyarország népiségei különböző irányokban fognak reményeikkel elszéledni, és az egyik kelet, a másik nyugot, a harmadik észak felé tartván, bizony mondom, vissza nem térhet a régi tűzhelyekhez.

Ha pedig ti, levetvén a forradalom alatt gyűjtött ellenszenvet, baráti kézszerítást ajánlatok a kezeknek, melyekben fegyver vala, s az uralkodó iránti hűség és a honszeretet nevében egyesültök a népekkel, kikkel együtt laktatok e szép ország földjén, akkor támaszkodhattok arra, hogy e népek keblében a magyar politikai nemzetiség érzése nem kialudni, de vidorabb lángokra lobbanni fog.

Hogy azonban a többi népekkel szellemben egyesülhessetek, az idők változásai és a bölcsesség tanácsai szerint igazítani kell eddigi eszméitekben, még akkor is, ha azok a régi körülmények közt jók valának, és annál inkább, ha akkor sem üték meg a mértéket.

„Az újabb kor - így szól Széchenyi 1842-ben - buzogva a legszebb lelkesedéstől: minél előbb ragyogni a nemzeti egészség fényében, nem bírta szellemdús hevében felfogni, hogy javulási lépcsőzetünk okvetlen csak halk lehetne, mert süllyedésünk sem vala rögtöni, felejtvén efölött, nemzeti tekintetben mennyire javultunk legyen már, eliszonyodott csigalépteinken s fajtánk más nemzetekhez még mindig oly alacsony állásán. S így lőn, hogy legtöbb magyar vak-hevében úgy jutott azon tévútra, melyhez képest magán kívül keresett segítséget, valamint a hullámokkal küzdő is, ha magában nem bíz, mindent megragad, mire csak kezét teheti.

Jaj! mily kevesen vagyunk!! - így sopánkodának - lehetetlen, miképp ennél fogva a roppant számú német- és szlávban el ne olvadjunk; terjeszteni kell tehát a nyelvet és nemzetiséget mindenek előtt.

És ez - nézetem szerint is - fölötte helyes, csak hogy a „miképp” körül forog a siker, minthogy nem minden modor vezet célhoz, sőt a mostan divatozó attól egészen eltávolít.

Engem soha semmi ijesztett *csekély számunkért*, de fennmaradásunkért mindig erősen rettettem azon okból, mert fajtánk anyagi, mint szellemi léte oly *fölötte könnyű*.

Itt e baj, és essünk át elvégre az önmegismerésnek ezen legkeserűbb adagán - mert csak ezután javulhatunk teljes egészségre -, miképp ti. nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkallata, s eszerint éppen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk oly parányi.”

Kövessük 1851-ben a tanácsot, melyet Széchenyi 1842-ben adott, de amely akkor a közvélemény által indignációval visszautasítotték.

A magyar már ezentúl, bármily fordulatot veendjenek ügyei, a buzgalmat, melyet ő legdrágább kincsének, az anyanyelvnek megvédésére szentelt, ne kárhoztassa, midőn más ajkúak soraiban szintén fölleli.

A nemes tűz, mely Kazinczy mellét hevítette, miért oltatnék ki a Kolláréból, s miért ne gyulladna föl, terjesztve az irodalmat és oltalmazva a nyelv érdekeit, akár a románok, akár a szerbek hivatásos dalnokainál, vagy ernyedetlen nyelvművelőinél?

A magyar ezentúl, ha a viszonyok által ellenkezőre csábíttatnék is, álljon ellent minden tervnek és törekvésnek, mely nyelvét a szellemi túlsúly, az értelmi felelősség és az erkölcsi tekintély varázshatalmán kívül más módokon és eszközökkel akarná terjeszteni.

Ha ti valaha arra gondolnátok, hogy az átmagyarosítás országos határozatok és kormányrendeletek, hivatalnoki hév és papi buzgóság által köteleességileg terjesztessék, akkor a rokonszenv, melyet közös szenvedések és közös érdekek gerjesztettek, az elnyomási vágy és fajtürelmetlenség gyanúja által oszlattatnék szét. Célta pedig maga a nyelv emelése körül sem érnének, mert - mint Széchenyi mondá -: „nem elég a mai időkben törvényeket írni, ha azok iránt szeretetet is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvénynek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, melytől természete visszaborzad, sújthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti; mert mártírt emel, ez pedig fanatizmust szül.”

Ha ellenben főként arra ügyelendetek, hogy fajtánk szellemi léte ne legyen többé oly könnyű, ha a magyar erkölcsi és tudományos értékét akarjátok inkább emelni, mint számát, ha midőn tervetek és vágyatok van alkotmányos és anyagi reformokra, még gondolataitokban sem hagyjátok ki az 1848-i forradalom elvitathatlan eredményét, mely a különböző népiségek egy részében a nyelv és irodalom általi emelkedésre gerjesztett törekvést, más részben pedig, noha ennyire még nem vezetett, de legalább fölfokozta az érzékenységet azon szabályok ellen, melyekben ők anyanyelvük fejlődésének megakasztását vélik; ha ti testvéri szívességet tanúsítandotok a többi népek iránt, most a magán-, később pedig a közéletben is, akkor eltaláltátok az eszközt, mely által e haza minden ajkú lakosai a magyar politikai nemzetiség érzelmét gyarapítsák keblökben, és látni fogandjátok, miként e népek nem tartván elnyomatási szándékoktól, önként állanak a belkormányzás azon részeinek, melyek nélkül a közigazgatásnak összhangzása *valósággal* lehetetlen, a többség nyelvén - mely hazánkban a magyar - leendő vezetésére.

Elmondám a nemzetiségi kérdésekben az új viszonyok természetes és szükséges hatását gondolkodási módokra.

Az idő jelei kettős figyelmet igényelnek e korban, hol a kisebb dolgokban is a nemezis oly megdöbbenőn és gyorsan tünedez föl.

De a közelítésnek és a forradalmi állapot utónyomásaitól menekülésnek más kellékei is vannak hazánk és a birodalom irányában, melyre szintén ügyelnetek kell.

Rendre elszámálom azokat.

A két nagy politikai párt, mely a régi közjog és az új reformok felett annyi csatát küzdött a pozsonyi országházban és ötvenkét megye gyűléstermeiben, az események hatalma által szétrontatott.

A kérdések, mik a lobogókra valának fölírva, csendben vagy viharban, a béke szelleme vagy a forradalom lelke által onnan letöröltettek, vagy leszakíttatának.

Semmi nagy szabály, mely a pártoké volt, nem maradt függőben; minden bevégezteték.

Amik ezentúlra a megoldás számára hátra vannak, azok a haza s nem a régi felekezetek kérdései.

Valamint pedig közdolgozatokban, ha részletekre kerül a sor, véleménykülönbségek szoktak támadni, szintűgy kétségtelen, miként a magyar történetészeti pártoknak, melyek alól az idő minden támpontot elhordott, mint ilyeneknek nincs többé szerepök, s annál kevésbé van hivatásuk egymás ellenében ragaszkodni régi szerkezetökhöz.

Új alakulások kellendének összeolvadás és kitisztulás által.

Az egész birodalomban ekként látjuk a kor szükségét nyilvánulni.

Elemek, mik eddig távolságban és ellenségesen mozogtak, a vonzerő törvényei szerint gyűlöngeenek össze, míg viszont elemek, melyeket a történetészeti tények a forradalomig együvé szorítottak volt, a visszataszító erő szabályainak hódolva szakadnak szét.

Mindig ez szokott a korszakoknak jelleme lenni.

Mi, magyarok is érezzük a változást, melyet a nagy események légvonala idéz elő a közélet horizontján.

Nálunk is az van legkevésbé tisztában magával és a dolgokkal, ki a régi párt-nevezetekhez szít, s eszmerokonait az egykori véleményárnyalatok valamelyik tömbjében keresi kizárólag.

Azonban, hol a régi pártok - mint nálunk - tetteleg megszűntek, ott a régi előítéleteknek és elfogultságnak is megszűnniök kell, mégpedig nem az egyesekben csak, de a tömegben is, ha akarjátok, hogy az új alakulások célszerűek és állandóak legyenek.

Minden forradalom után szokott vád maradni a múltból és félelem a jövőre nézve, s ha e vád és félelem a történeteseti, de fölbomlandó pártokhoz ragad, akkor a párt-destruálás végrehajtatik ugyan, mert ez az idő parancsa, de az összealakulás őszinteség nélküli és csonka leend, mert ez a kedély és bizodalom kifolyása.

Midőn pedig magunkra fordítanók szemünket, látnunk kell, hogy köztünk a kölcsönös gyanúsításnak nincsen kelendőse, és a vakdüh, mely máshelyt inkább a hazát megsebzí, csak hogy politikai ellenfelét sértegethesse, a mi pártosainkban még eddig alig talált egyénekre, kiktől támogatassék.

De nem elég nem *gyűlölnetek*, hanem *becsülnetek* is kell egymást, mindnyájatoknak, kiket az élet szorosabb viszonyba hoz. Mert különben ritkán van áldás a szövetségekben, s ha maga a cél, melyért létesültek, eléretnek is, az emberek, kik a célért idegenségöket takarták el, és érzéseiket vagy érületöket áldozták szünetlenül föl, a színlés és önleigázás oskolájában lelköknek magasabb röptét, kedélyüknek zománcát és akaratjoknak szilárdságát elveszteni szokták. Sőt ami több, a közerkölcsiség az egymás iránt gyanús pártok összeolvadásakor örökké megrendül, és bár nem mindig nagy romok, de legalább a kellemetlen rázkódásoknak nyomdokai támadnak.

Ennélfogva midőn a *korszakok* hatalma új pártalakulásokat von előtérre és férfiakat, kik egymással tusáztak, készül összefűzni, polgári kötelessége a jó hazafinak, még akkor is, ha a hangulat csatlakozó és engesztelődésre kész, a kölcsönös aggodalmakat, melyek itt-ott felmerülnek, s melyek titokban és a kedély elborulásai közt élve kártékonyokká válандhatnak, idejekorán vizsgálat alá vetni, hogy tartalmuk vagy ürességök kitűnjék.

Van pedig történeteseti nagy pártaink ellen, melyek a forradalomkor már bevégezték szerepeiket, és most csak hagyományos hírnévvel bírnak, de nem belélettel és határozott tanokkal, van ezen széteszlott, fölmállott és új alakulásokat kereső pártok ellen külön *egy-egy vád*, mely a béke kedvéért ritkán kerül az ajkakra, de néhol a szívek redői közé mégis makacsul fészkelte magát be, s a hallgatás által nem veszít fullánkjaiból, míg ha kimondatnék, és a kölcsönös fölvilágosítás sugárai elől nem vonulna homályba, hamar fogna történni, hogy mint alaptalan vagy túlhajtott állítás lényegesen veszítene fontosságából és terjeszkedési erejéből.

Kimagyarázom magamat, s feltárom nézeteimet, hogy megértve legyenek könnyűségök és egyszerűségök által.

Vannak az ország különböző vidékein régi magyar szívű és jó hazafiak, kik miután fölénkbe nehéz idők vonultak, nem tartják helyén a közlevertséghez még vádak is csatolni, ennél-fogva betakarják a némaság leplegével érzéseik arcukat, hogy ne lássék azon semmi panaszjel, semmi vonása a szemrehányásoknak. De ha titkos gondolataikat beszédre ösztönözhetnők, ha keblök zárját a barátság nógátásaira ki fogják nyitni, akkor megérthetnők tőlök, hogy a haza veszedelmét azon évektől számítják, midőn az ellenzék a változási szellem által elcsábítottván, az ősi állapot oltalmazása helyett az új eszmék igehirdetőjévé vált, és a kedélyek

barázdáiba oly izgalmak magvait hinté, melyekből kicsírázásuk után a forradalom aratása készült.

Nem volna tehát csoda, ha ők, kik az események végeredményei miatt egy nagy párt tanai és modora ellen szívökben *osztracizmust* hordanak - nem volna csoda, ha utoljára még az egyének iránt is idegenkedéssel viseltetnének, és nem remélnének a politikai fölvegyülések és új szövetezések folyamából sikert és szerencsét.

Annál inkább kell pedig az ily férfiak fölvilágosításán munkálni, minél láthatóbb, hogy ők nem politikai cselszövényekre akarják aggodalmaikat használni, és távol van tőlök akár az izgatás saját köreikben, akár a vád olyan helyeken, hol az önérdekeiket előmozdíthatná.

E meggyőződésnek engedtem akkor, midőn hosszasan fejtegetém, miként nálunk a *múlt fönntartható többé nem vala*, s ha valami csodaerő által fönntarthaték, akkor mocsarai közt és rekkent legében a nemzet élete aludt volna ki.

E meggyőződésnek hódoltam, szintén föltárván, miként a herceg-minisztertől kezdve az utcaszónokokig minden harcban vala a régi állapottal, s azt vagy értelméből, vagy formáiból kivenni törekedett, és ekként a felelősség oly széles, amekkora volt a politikai és irodalmi munkásság egész köre.

A fölvilágosítás általi pártközeledések szeretetéért előtüntetém, miként a nyugot-európai polgárisodás alakulásai már magukban tarthatatlanná tették a régit *nálunk* szintűgy, mint Németországban, s mint fogják ezentúl még oriensen is tarthatatlanná tenni, s tehát hazánkban a pártokon kívül még egy providenciális erő - a nyugot-európai polgárisodás szellemének szuverén akarátja - válik szintén felelőssé az eredményekért.

A pártok kiengeszteléséért mutatám végtére meg, hogy amiként a reformpárt akart munkálni, aszerint az újjáalakulás krízisei nem leendenek vala sem rendkívül gyorsak, sem rendkívül erősek; amint pedig a szélső árnyolat, mely kezébe ragadta a hatalmat, bánt a korkérdésekkel, a zivataros összeütközések mellőzhetlennek látszattak ugyan, de a forradalom, melyet átélünk, e politikának sem vala akár célja, akár közvetlen eredménye.

Ha találkoztak, kiket fejtegetéseim által meggyőztem nézeteimnek igazsága felől, rendkívül szerencsésnek érzendem magamat, kivált ha társaim az ellenzék sorából ezért nem fogják elhinni, hogy hibátlanok valának; mert a történetíró, ki hidegen boncol - s én is ezt akarom tenni a bevégzett múltra -, bizonyára elég tévedést és járatlanságot mutathat föl, elég korlátolt nézetet és vakszenvedélyt mind a két nagy históriai párt ellen.

Azért, mert melegen éreztünk a hazáért, még dönthetlenül áll, hogy „opportet esse memorem” a jobb- és baloldalon egyaránt.

Tanítsanak az évrajzok, tanítson a megtörténteokrőli elmélkedés a hibák fölleplezése által a hibák kikerülésére.

Valamint - ahogy mondám - sok őszinte kedélyben élhet most, midőn a pártok új vegyületekben és új zászlók alá vonulnak, egy neme a félelmes aggodalomnak a volt oppozicionális elemek iránt, szintűgy kétségtelen, miként hasonló érzés uralkodhatik, bár rejtőzve, a volt konzervatív elemekre nézve.

Hadd adjak tehát az aggodalmak e nemének is tolmácsolást!

Vannak, vagy lehetnek, kik megszólíttatván, a baráti körben elbeszelnék, hogy nem szegü-lendnének ugyan tanáccsal vagy tettel semmi új pártszerkezetek ellen, de nem titkolhatják a bizodalmas társalgásban, miképpen attól tartanak, nehogy a hajdani konzervatívok a *régi állapotot*, melyet a reformirány megbuktatott, szándékozzanak ismét helyreállítani.

Oly aggodalom ez, mely szintén megérdemli az őszinte vizsgálatot, mert rokonszenvek és jeles egyéniségek közé emelhet sorompókat.

Elmélkedjünk és nyomozzunk körüle.

Újra megmondom, mi a régi állapotnak azon főbb lényege, melytől félnek az emberek.

A *régi állapotnak*, midőn vele a reform szelleme Széchenyi által első lándzsát töretett, alapja az volt:

1. Hogy a nép kétfelé oszlott, és az egyik osztály viselt minden közterhet, a másik osztály pedig nem viselt semmi közterhet; aki pedig a közterheket mind hordozta, az nem gyakorolhatott alkotmányos jogokat, míg ellenben aki semmi közteherben nem részesült, azé volt az alkotmányos jogok összegének gyakorlata.

2. Nemcsak a földbirtok szerezhethető vala a minden közteherből ment osztálynak kizárólagos joga, de a nép két osztálya közt azon nagy válaszfal is emelkedék, hogy ti. a magánjogi pör-folyamtól kezdve a büntető törvényekig külön fogalmak és eljárások határoztak e két osztály sorsa fölött, mégpedig úgy, hogy a közterhet nem viselő vagyona szentebb, személye biztosabb, büntetése kisebb lőn, de ellenben a közterheket viselőnek, kivált ha nem vala néhány megnevezett városban letelepedve, vagyona kevésbé kímélt, személye inkább önkény alatti, büntetése súlyosabb és gyakrabban végrehajtható volt.

3. A földesúrnak az úrbériség fölötti jogáért a nép robottal fizetett, s minthogy ilyennemű évbért kelle fizetnie, a földesúr bizonyos határok közt bíró volt a jobbágy tartozása és a jobbágy személye fölött.

Íme a régi állapotnak jelleme!

A három pont alatti elvek miatt támadt tusa vonul át 1825-től kezdve 1848-ig a magyar nemzet történeteiben a társadalom-, az állam- és az irodalomban egyaránt; mert ezen elvek keresztülszőve voltak közlétezésünk minden rétegeiben, s eredményeiket ezer meg ezer alakban fejlesztették.

De a férfiak, kik most munkás részt vehetnek a politikában - tartoztak legyen bármely párthoz - ezen elvek célszerűségét nem vitatták, és megoltalmazását nem tűzték feladatul, ők csak a változásoknak - melyek már mind bekövetkeztek - ideje és modora felett küzdének.

A régi állapot valóságos védői agg napjaikat magányban töltik, vagy már őseikhez költözé-nek.

Az új konzervatív nemzedék, mely örököse volt a befolyásuknak, nem osztozék elődeinek hagyományos politikájából, kivált 1840. év óta, midőn Dessewffy szintén a reform zászlóját emelé föl.

S ha vala is elég kérdés, mely az ellenzékét a jobboldal nézetei iránt egykor gyanakodóvá tette, a forradalom nagy iskolája kit nem tanított meg kételkedni magában és türelmesnek lenni mások eszméi iránt?

Most a pártok kölcsönösen megvallhatják, hogy nézeteik kevésbé állották ki a tűzpróbát, mint ők akkoron hitték, és ellenfeleiknek politikája nem vala annyira gáncsolható s oly veszélyes irányú, mint ők akkoron hirdették.

S mitől tarthattok ti, kiknek rejtett aggodalmai vannak? Miért aggódhattok jelenleg?

Vélitek-e, hogy kegyeltekre és kitagadottakra föl lehet ezentúl is a népet osztani? Hiszitek-e, hogy van hatalom, mely a törvény előtti egyenlőséget, és hogy van erő, mely a köztehervise-lést megdönteni bírja? Képzelitek-e, hogy izmosodhatik oly politikai Bryaraeussá egyén és párt, minő az örökváltság felforgatására és a robotrendszernek visszahozatalára kívántatnék?

Ha pedig ekkora diadal a kor szelleme és a nemzet akaratja fölött lehetetlen, hogy juthat eszetekbe, miszerint akadhatna párt, mely megnyerhetetlen ütközeteket elfogadni vágyják, és oly táborozáshoz kezdjen, melynek végtérében a gyalázat és a *caudiumi furcák* állanak?

S mi fonáság volna, éppen azokra lennétek gyanakodóvá, kik szerencsétlen viszonyaink közt aránylag sokat munkáltak a haza sebeinek behegesztésére?

Ha magának az elmélkedésnek már meg kell bennetek szüntetni ezen aggodalmat, akkor mellékes érdekekkel bírhatnak a párt kitünőbb egyéneinek idevonatkozó nyilatkozatai.

Azonban kik a viszonyok súlyát megmérni nem tudják, vagy nem akarják, tán most is mondhatnák nektek, hogy ama nagy történelmi párt, mely a forradalom előtt magát konzervatívnek nevezte, adhatott volna nézeteiről oly programot, minőt szoktak, még a kisebb pártárnyalatok is a közönség elébe terjeszteni, midőn helyzetök, az eseményekkel és kitűzött irányjaikkal szemben változik, s midőn a politikai viharok közt darab időig némaságra valának kárhoztatva, és eszméik a láthatárról eltűnedezték.

De e követelők ellenében én a jövőre nézve is azon szerény óhajtasomat fejezem ki: bár a státusférfiaknak, kik után tömegek mennek, jutna eszökbe, hogy a tribune és a közélet nem tanszék s nem egyetem, hol a doktrínák, hol az államrendszerek fölött felolvasásokat kelljen tartani.

Minél inkább mozog gyakorlati téren egy párt, minél inkább bír történelmi alkotmánnyal egy ország, minél mélyebb meggyőződés él a kedélyekben aziránt, hogy az állam- és társadalomnak kölcsönös és szakíthatlan hatással kell egymáshoz lenni, annál bizonyosabb, mint általános programok nem fognak sem a kabinetekből, sem a párttanács-kormányokból hirdettetni.

Ki hallott Angliában a toryk, vagy whigek szájából oly előterveket, melyek célul tűzték a kor minden kérdései, a nemzetélet minden feladatai, az általános politika minden megoldásai iránt magukat az eszmék demarkacionális vonalai által elkülöníteni a többi pártoktól? Még a radikál Cobden, még O'Connel is megelégtelt egyes kérdést, minő a gabnavám eltörlése vagy a repeal volt, írni föl az izgatások lobogójára. A szigetkirályságban csak a chartistáknál kezdődik a francia modorú programgyártás.

Amely párt tisztán az elméleti térre akar lépni, hogy a történelmi jogokat sarkaiból kiemelje, amely ország nem csupán elejtette kezeiből a történelmi fonalat, de azt ketté is metszette, és megint felfogni, megint összekötni és továbbszőni vágyik, az oly párt és ország termi a programokat, s állít egyéneket elő, kik a kereskedelmi és vállalkozási társulatokként értesítik a közönséget, hogy mily pontok szerint, mekkora eszmetökével, mily kísérletek és nyereszedések végett alakultak.

Én hazánkban a későbbi időkre nézve is hiú fáradozásnak tartok minden pártprogramot, mely visszavonásokra többször vezetett ugyan, de azon szolgálatot még sohasem téve, hogy valóságos és állandó zsinórmértéket adjon a közönségnek a pártok teendőjére, modorára és eljárásaira nézve.

De ha véleményem alaposnak nem is ítélnék, kérdem az elfogulatlanoktól - kiknek száma köztünk, hála az égnek, gyarapodásban van -, kérdem, oly idők-e a mostaniak, melyekben lehetséges, mintha rendes viszonyaink volnának, pontosan összeírni a cselekvendők lajstromát, és rányomni a törekvésekre a félreismerhetlen bélyeget? Ki hallgatja nyugodtan, s ki követi a pusztában csengő szózatot? És függnek-e Magyarország kisebb s nagyobb rangú tekintélyeitől annyira az események, hogy Don Quijote-i szélmalomharccá ne fájulna minden részletes nyilatkozat a követendő út és eszközök iránt?

Sőt ha a pillanatok kedvezően tündek volna is föl, nem mutatják vala-e a konzervatívok egy program által, bármily szépen üssön ki, éppen azt még, hogy a nagy változásoknak, melyeknek téglájában föl kell olvadni és újraalakulni a véleményeknek és érdekeknek, sem szellemét, sem jelentékenységet nem értették át?

De midőn ily fonákaságok kikerüléséért csak helyesléssel lehet az ők eddigi lépéseire emlékezni, nem árt, ha egyszersmind eszünkbe jut, hogy többen a volt konzervatívok közül, amennyiben a körülmények nekik inkább kedveztek, el nem mulaták alapgézetüket a legfőbb kérdésre nézve a múlt év ápril havában a trón előbe terjesztett „Emlékiratuk”-ban érinteni.

Olvassátok figyelemmel ezen okmányt, és meglátandjátok, miként abban határozott tiltakozás van a régi állapotok ellen.

A törvények, melyek az adómentesség megszüntetését és az örökváltságot illetik, bevégezett tények - így szólnak ők -, s kezdő pontokká kell válniok a leendő törvényhozás számára, oly intézkedések létesítésére, melyek a *pragmatica sanctio* értelmében Magyarországnak a birodalmi bonthatatlan viszonyát megerősítik, és az államnak az átélt szakadások visszatérése ellen kezességet nyújtanak.

Ugyan mi értelme van e nyilatkozatnak?

Nemde, hogy a volt konzervatívok a magyar diéta feladatának tartják a birodalom imponáló egységére szükséges szabályokból azoknak, melyek a mi történelmi közjogunk szerint nem valának eddig egészen kifejtve és pontosan meghatározva, részletes megvitatását és eldöntését.

Nemde ők így szólnak: a magyar nemzet kész államrendszeréből fölláldozni annyit, amennyi az osztrák birodalom kül- és belerejére megkívántatik, azonban midőn a viszonyok parancs-zavának engedve keskenyítendőnek hiszi régi alkotmányos jogkörét, annyit mindamellett elérni óhajt, hogy autonomikus élete ne szüntessék meg, és saját akaratjából vagy legalább saját köre hatásával intéztessenek el a kérdések, melyek nyolcszázéves alkotmányának revíziójára vonatkoznak.

A konzervatívok Magyarország állami életének folytatását akarják, míg a más tervűek, kik az oktroirozás szempontjából indulnak ki, a szabadság nemtőjének többé-kevésbé hódolhatnak ugyan, de azon alkotmányos és önálló történetészetet, mely Pusztaszernél kezdődék, és nap-jainkig, legalább elvileg meg nem támadtatva, folyt, a birodalom központosítása végett megszüntetik.

És éppen itt a lényeges különbség.

Nem a régi állapot visszaállítása, de a magyar állami élet fenntartása teszi az áprilisi Emlékirat lényegét.

A két cél közt pedig óriás távolság van.

Aki a történetészeti jogot és a történelmi élet továbbfolytatását kívánja, lehet azért a történetészeti jogok kinövéseinek és rothadékainak, lehet azért egyes történelmi jeleneteknek, sőt oly törvényes állapotnak, mely némely időszakok minden intézményeit jellemzi, lehet végtére az egész múlt vezéreszméinek ellensége.

A két dolog teljesen különböző és alig bír érintkezési pontokkal.

A magyar pártok átalakulása s a homogén részeknek összeforradása egy nagy nemzeti és hazai párttá, mely állami életünk fenntartását tüzi vezéreszméül, igen szükséges korigény, de magára eldöntő súllyal még nem bír.

Igyekeztem az igazság győző erejével megmutatni, hogy az ausztriai birodalom érdekében van a magyar nemzetiség kifejtése, mert az ő hivatása Kelet-Európában másként bevégzetlen.

Igyekeztem előtűntetni, hogy a magyarnak - bármekkora értékig szerencsétlen most - oka még sincs díszes jövődjére iránt kételkedni, mert az teljes összhangzásba hozható a monarchia egységének mellőzhetlen igényeivel.

Csak nem kell hiú állami elméletekhez, miket a bornírozott tudomány, mely könyvein túl nem lát, önteltségében fércel össze, s az élet argumentumai ellen makacssággal véd, csak nem kell a szabadság ábrándhőseinek ragyogó, de testetlen ígéreteihez kötni a haza szent érdekeit, mert ily kapcsolatban veszélyeztetnek.

De ha e két faját az ál-státusférfiaknak, kik, mint a garabonciás diák, mindig zivatart hoznak, nem fogjátok követni, ha magára hagyjátok a pedant elméletgyárnokot és a gerjedelmek kalandorát, akkor nem leend nehéz meglelni kulcsát a monarchiávali viszonyok rendezésének.

Azonban ily célra a magyar pártok összeolvadásán túl is kell eszközöket keresni, mert a világosvári napok után a hazai politika minden birodalmi, sőt európai szempontok kitézése nélkül többé egy árva sóhajt sem ér.

Most a Lajtán túl is szükség rokonszenvet és együttthataást keresni.

Most a birodalmi politikai pártok nem ignorálhatók.

Azok hatása a forradalom kezdete óta növekszik s ezentúlra is elvitathatlan.

A kérdés tehát az: vajon a nemzeti párt, mely ha nem is forma szerint, de a rokonszenvek által már megalakult, az osztrák birodalom pártárnyalatai irányában foglaljon-e és minő helyzetet?

Nyilatkozványoknak nincs ideje.

A közélet tere zárva van.

Azonban e hallgatás mellett is úgy látszik, hogy oly párt, mely Magyarország állami életének folytatását akarja kieszközölni, mindenesetre a birodalmi véleménytömbök közül csak azok iránt leend rokonszenvvvel, melyek a monarchiai egység szükséges kellékeinek megvédése mellett minél tágabb kört nyitandanak a tartományok önálló belkormányzására.

A szigorú központosítás éles ellentétben áll érdekeinkkel, bárminő eszméket hirdessen.

[1851]